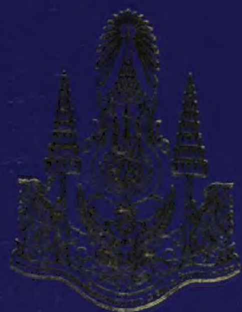

โสฬสปัญหา

โสฬสปัญหา

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
ขอพระราชทานถวายเฉลิมพระเกียรติ
ในมหาอุดมมงคลวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช
วันเสาร์ที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐

พระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา๕รอบ ๕ธันวาคม ๒๕๓๐

คำปรารภ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี **จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร มหาราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณ** อันประเสริฐ

ได้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๙ แห่งพระมหาจักรีบรมราชวงศ์ ในขณะที่ทรงมีพระชนมพรรษาเพียง ๑๘ ได้ทรงศึกษาและปฏิบัติพระราชภารกิจด้วยดี ตามควรแก่ระบอบการปกครองกาลสมัย และภาวการณ์ต่าง ๆ สำเร็จลุล่วงเป็นประโยชน์ยิ่งใหญ่กว้างขวางแก่ประเทศชาติศาสนาประชาชนทั้งปวงทั่วประเทศชาติ โดยลำดับตลอดมา

ปรากฏพระบารมีปกแผ่ทั่วไป ยังให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ความอบอุ่นใจ ความรวมใจเป็นสามัคคีเอกีภาพ ของคนทั้งชาติ ทำให้อิสรภาพของประเทศชาติดำรงอยู่ด้วยดี มีความเป็นประชาธิปไตย ประกอบด้วยรัฐบาล สภา ศาล เป็นต้น มีศาสนา การปฏิบัติศาสนาตามศรัทธา พร้อมด้วยสมณชีพราหมณ์และวัดทั้งหลาย มีความเป็นไท คนไทย ประเทศชาติไทย ตั้งอยู่ปรากฏเป็นที่รับรองรู้จักของโลก

ประเทศชาติไทยได้มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์พระประมุขปกครองตั้งแต่เบื้องต้นมาจนถึงปัจจุบัน รักษาความเป็นชาติไทย คนไทย ไว้ได้ตลอดมา จึงกล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์เป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยคนไทยอันสำคัญที่สุด

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจ พระราชกรณียกิจทั้งปวงเพื่อประเทศชาติ ประชาชน ตลอดถึงการพระศาสนาและอื่น ๆ จริงจัง ต่อเนื่อง ด้วยพระราชวิริยะอุตสาหะอย่างแรงกล้า ไม่ทรงย่อท้อต่อความเหนื่อยยาก อุปสรรคอันตรายทั้งปวง

ได้ทรงศึกษาค้นคว้า ทรงเล็งเห็นการณ์ไกล ทรงพระราชดำริเรื่องราวต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง ทรงมีความสำนึกมั่นในการอุทิศพระองค์ให้กับประเทศชาติ ประชาชน จึงทรงเพลิดเพลินตลอดมาตั้งแต่ต้น ซึ่งจะทรงวิเคราะห์และทรงหาให้ทรง

ทราบสถานการณ์ที่แท้จริงเกี่ยวกับพระราชภารกิจ เพื่อจะได้ทรงปฏิบัติให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จะไม่ทรงวางมือจนกว่าจะสำเร็จลุล่วงดังพระราชหฤทัย

พระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติมีอาทิ

ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจต่าง ๆ ตามทางราชการ

เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมประชาชนทั่วทุกภาคของประเทศก่อนแล้ว เสด็จพระราชดำเนินทรงเยือนนานาประเทศทุกทวีปมากกว่า ๒๕ ประเทศ ยังให้เกิดความประทับใจและความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศไทยกับประเทศอื่นในโลก

ประทับอยู่กับประชาชน และทรงช่วยประชาชนภายในประเทศไทยตลอดมา ได้มีพระราชดำริโครงการช่วยราษฎรในท้องถิ่นต่าง ๆ เกี่ยวแก่การดำรงชีพ ได้ทรงดำเนินการร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐบาลในส่วนที่เกี่ยวข้องนั้น ๆ และผู้ทรงวุฒิทั้งหลาย ให้เป็นไปตามโครงการพระราชดำริ เพื่อให้สำเร็จตามเป้าหมายเป็นประโยชน์ตามที่ต้องการแก่ประชาชน เป็นต้นว่าเกี่ยวแก่การเกษตรการชลประทานหรือแหล่งน้ำ เป็นการทรงปฏิบัติเพื่อพัฒนาให้เกิดความผาสุกสมบูรณ์แก่ประชาชนทั้งปวง และเพื่อให้การทรงพัฒนาเป็นไปโดยถูกต้องมีประสิทธิภาพสมบูรณ์ จึงทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาขึ้นหลายแห่งในทุกภาคของประเทศ มีคณะกรรมการปฏิบัติสนองพระราชดำริทุกแห่ง ทั้งมีคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เรียกสั้นว่า กปร. มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน

นอกจากนี้ยังมีโครงการพระราชดำริเพื่อประโยชน์ต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก เช่นเพื่อการศึกษาเป็นต้น

ในปีหนึ่ง ๆ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับอยู่ด้วยประชาชนในภาคต่าง ๆ ของประเทศเป็นส่วนมาก ได้ทรงเข้าถึงประชาชนและท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วยพระองค์เอง จึงทรงทราบข้อมูลต่าง ๆ ได้โดยถูกต้อง และเมื่อได้ทรงโปรดให้ปฏิบัติพัฒนาตามโครงการพระราชดำริ แล้วก็ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงตรวจผลที่ได้ด้วยพระองค์เอง พระราชทานแนะนำเพิ่มเติมแก้ไขติดต่อกันไป งานพัฒนาทุกด้านตามโครงการพระราชดำริจึงได้ผลดีแก่ประชาชนจริง ๆ ตามที่ปรากฏ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงเป็นพุทธมามกะในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติไทย ได้ทรงศึกษาและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา อาทิธรรมสำหรับพระราชามหากษัตริย์ คือ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร พละ สังคหวัตถุ ที่ตรัสสอนพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองแผ่นดิน

ในวโรกาสอันเป็นมหามงคลยิ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญ**พระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ นี้ อันนับเป็นมหามงคลสมัยสำคัญยิ่งของชาติและพสกนิกรไทยจึงควรเป็นโอกาสอันดีที่มหามกุฏราชวิทยาลัยฯ จะได้จัดพิมพ์หนังสือทางพระพุทธศาสนาตามแนวพระราชดำริน้อมถวาย เพื่อขอพระราชทานเป็นส่วนร่วมเฉลิมฉลองและถวายพระพรมงคลชัยแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ผู้ทรงเป็นมหาธรรมิกราชาธิราช และทรงเป็นองค์เอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก และเพื่อเป็นส่วนสนองพระราชดำริเพื่อสันติสุขของประเทศชาติและประชาชนในส่วนนี้ให้สัมฤทธิ์ผลยิ่งขึ้นด้วย ฉะนั้น มหามกุฏราชวิทยาลัยฯ จึงได้จัดพิมพ์หนังสือเรื่อง โสฬสปัญหา นี้ขึ้นน้อมถวาย**

โสฬสปัญหาพร้อมทั้งคำพยากรณ์คือคำกล่าวแก้นั้น เป็นธรรมชั้นสูงในพระพุทธศาสนามีความละเอียดลึกซึ้งทั้งในด้านอรรถะคือความหมาย ทั้งในด้านพยัญชนะคือถ้อยคำสำนวน ผู้สนใจใคร่รู้ใคร่ศึกษาพระพุทธศาสนาควรจักได้พิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ และเมื่อได้พิจารณาจนเกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้แล้ว ก็จะทำให้เห็นความละเอียดลึกซึ้งของพระพุทธศาสนาคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อันส่องแสดงให้เห็นถึงความสุขุมลุ่มลึกแห่งพระปรีชาญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การศึกษาดั่งนี้ นอกจากจะช่วยให้ได้รับความรู้ความเข้าใจพระพุทธศาสนาลึกซึ้งกว้างขวางขึ้นแล้ว ยังช่วยเสริมศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนา และในพระรัตนตรัยให้มั่นคงและบริสุทธิ์ยิ่งขึ้นด้วย อันจะยังผลให้เกิดการน้อมนำธรรมเหล่านั้นเข้ามาในตนและประพฤติปฏิบัติตามสมควรแก่ความสามารถต่อไป ด้วยเหตุนี้นั่นเอง จึงได้นำโสฬสปัญหาพร้อมทั้งคำพยากรณ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาบรรยายเป็นธรรมศึกษาในการอบรมการปฏิบัติจิตตภาวนา ในพรรษกาล ๒๕๒๔ จนจบครบทั้ง ๑๖ ปัญหา

โสพสปัญหา เป็นหมวดธรรมที่มีผู้สนใจศึกษาและนำมาอธิบายในโอกาสต่าง ๆ กันอยู่เสมอมาในลักษณะเป็นคำแปลบ้าง เป็นพระธรรมเทศนาบ้าง เป็นธรรมบรรยายบ้าง เช่นสำนวนของ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุสฺสเทว สา) สมเด็จพระสังฆราช สำนวนของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ-วโรรส สำนวนของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ญาณวร เจริญ)ฉบับตำหนักทิพย์ (ต่างสำนวน) เป็นต้น ในการแสดงและอธิบายในลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวมานั้นผู้แสดงหรืออธิบายก็ได้แสดงหรืออธิบายไปตามอรรถะและพยัญชนะแห่งบทธรรมประกอบกับคำอธิบายในอรรถกถาและความสันนิษฐานเท่าที่พิจารณาไตร่ตรองเห็นได้ด้วยสติปัญญา ฉะนั้น เนื้อความและถ้อยคำสำนวนในฉบับต่าง ๆ จึงอาจมียิ่งหย่อนไปกว่ากันบ้าง แม้ในการนำโสพสปัญหามาอธิบายในครั้งนี้ ก็เป็นในทำนองเดียวกัน เพราะฉะนั้น ธรรมบรรยายเหล่านี้จึงเป็นเพียงเครื่องมือประกอบการศึกษาธรรมเพื่อที่ผู้ศึกษาจะได้อาศัยเป็นแนวในการพิจารณาไตร่ตรองธรรมจนกระทั่งเกิดความเห็นแจ้งประจักษ์ธรรมนั้น ๆ แก่ใจตนด้วยตนเอง ทั้งนี้เพราะผู้ศึกษาธรรมในพระพุทธศาสนานั้น ควรจักได้พิจารณาไตร่ตรองด้วยปัญญาอันชอบให้เห็นจริงแก่ใจตน ไม่ควรเอาแต่เชื่อดายไปตามที่ได้ยินได้ฟัง ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสแนะไว้ในกาลามสูตรเป็นตัวอย่าง เพราะเพียงแต่เชื่อไม่พิจารณานั้น อาจจะไม่ได้ความรู้ธรรมทั้งไม่ทำให้ได้ซาบซึ้งในรสแห่งธรรมด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริส่งเสริมการศึกษาปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาทุกระดับชั้น พระองค์เองก็ได้ทรงศึกษาปฏิบัติธรรม ทั้งพระราชทานแนวธรรมสำหรับเป็นแนวปฏิบัติของบุคคลระดับต่าง ๆ ตามควรแก่โอกาสอยู่เสมอ ดังที่ปรากฏอยู่ในพระบรมราโชวาทเป็นที่ประจักษ์แก่คนทั่วไปแล้ว ทั้งนี้ก็โดยทรงมุ่งผลคือความสุขของชีวิตปวงชนและสันติแห่งสังคมและประเทศชาตินั่นเอง

การจัดพิมพ์หนังสือทางพระพุทธศาสนา ที่เป็นหนังสือให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมระดับต่าง ๆ ซึ่งคนทั่วไปทุกระดับสามารถใช้หาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อนำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ต่อชีวิตและสังคมของตนได้นั้น ก็เป็นกิจกรรมอีกส่วนหนึ่งที่อยู่ในแนวพระราชดำริดังกล่าวแล้วข้างต้น ดัง

ที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์หนังสือทางพระพุทธศาสนาลักษณะต่าง ๆ พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ อยู่เสมอมา

หนังสือเรื่อง **โสพสปัญหา** ที่จัดพิมพ์ขึ้นครั้งนี้ ก็ดำเนินตามแนวพระราชดำริดังกล่าวข้างต้น กล่าวคือ มุ่งให้เป็นหนังสือที่ให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งในด้านทฤษฎี(ปริยัติ) ทั้งในด้านปฏิบัติ(แนะวิธีและขั้นตอนในการปฏิบัติ) ตั้งแต่ระดับเบื้องต้นไปจนถึงระดับสูง เพื่อให้ผู้อ่านได้ทั้งความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมและสามารถนำไปปฏิบัติด้วยตนเองได้ด้วย ฉะนั้น ในหนังสือนี้ นอกจากเรื่องโสพสปัญหาอันเป็นธรรมชั้นสูงแล้ว ยังได้มีธรรมบรรยายอันแสดงถึงความหมายของการปฏิบัติธรรมและแสดงหลักปฏิบัติในการฝึกปฏิบัติสมาธิกรรมฐานหรือจิตตภาวนาประกอบอยู่ด้วยหลายเรื่อง ทั้งที่เป็นหลักปฏิบัติชั้นต้นและหลักปฏิบัติระดับสูง ๆ ขึ้นไปโดยลำดับ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้อ่านได้รับประโยชน์ทั้งในด้านเพิ่มพูนความรู้ธรรมและรู้วิธีปฏิบัติพัฒนาตนไปพร้อมกัน

เรื่องต่าง ๆ ที่รวมพิมพ์ในหนังสือ **โสพสปัญหา** นี้ แบ่งเป็น ๓ ส่วนคือ ธรรมปฏิบัติเบื้องต้น โสพสปัญหา และธรรมบรรยายพิเศษ แต่ละส่วนประกอบด้วยเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

ธรรมปฏิบัติเบื้องต้น ประกอบด้วยธรรมบรรยาย ๒ เรื่องคือ

(๑) **หลักการทำสมาธิเบื้องต้น** ของ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) เรื่องนี้ สมเด็จพระญาณสังวรได้แสดงแก่คณะอาจารย์และนักเรียนวิทยาลัยครูสวนสุนันทา เมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๒๐ ณ สว ธรรมนิเวศ วัดบวรนิเวศวิหาร ต่อมา สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงมีพระราชดำริว่า เรื่องหลักการทำสมาธิเบื้องต้นนี้เป็นแนวทางปฏิบัติอย่างง่ายสำหรับผู้ที่มีความสนใจทั่วไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพิมพ์ขึ้นพระราชทานทั่วไป พร้อมทั้งทรงอาราธนาสมเด็จพระญาณสังวรให้เรียบเรียงและอธิบายเพิ่มเติมเรื่อง "ปัญญา, นิวรณ์, และกรรมฐานสำหรับแก้" เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติทางจิตใจ โดยใช้ปัญญาสำหรับป้องกันและแก้ "การหลงตัวลืมตัว" ซึ่งจะเป็นไปเพื่อดำรงชีวิตได้อย่างเป็นสุขและประสบผลสำเร็จด้วยดี อนึ่ง ทรงเห็นว่าบันทึกเทศนาเรื่อง "ศาสนาและทศพิธราชธรรม" ของสมเด็จพระญาณสังวร ที่แสดงไว้ในโอกาสขึ้นปีใหม่พุทธศักราช ๒๕๒๓ แสดง

หลักธรรมที่มีประโยชน์ควรแก่การสนใจของคนทั่วไป จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รวมเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวนี้พิมพ์รวมกับเรื่อง "หลักการทำสมาธิเบื้องต้น" ด้วย เพื่อพระราชทานให้เป็นประโยชน์แก่บุคคลทั่วไป เนื่องในวโรกาสวันพระราชสมภพพระชนมายุครบ ๘๐ พรรษา ๒๑ ตุลาคม ๒๕๒๓ นับเป็นการพิมพ์รวมเรื่องครั้งแรก ต่อมาก็ได้มีผู้ขอพระราชทานพระราชานุญาตจัดพิมพ์เผยแพร่ในโอกาสต่าง ๆ อีกหลายคราว

(๒) **อย่างไรที่เรียกว่าการปฏิบัติธรรม** ของ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) เป็นธรรมบรรยายที่สมเด็จพระญาณสังวรแสดงแก่คณะข้าราชการกลุ่มปฏิบัติธรรมแห่งหนึ่งเมื่อต้นปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ ได้มีผู้มีจิตศรัทธาจัดพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในการบำเพ็ญกุศล ๓ ตุลาคม ๒๕๓๐ การพิมพ์ครั้งนี้จึงเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๒

โสฬสปัญหา ประกอบด้วยเรื่องต่าง ๆ รวม ๔ เรื่องคือ

(๑) **วัตถุกถา** กล่าวถึงเรื่องราวที่เป็นเหตุให้เกิดมีโสฬสปัญหาขึ้น เป็นเชิงบทนำของโสฬสปัญหา คัดจากหนังสือพระสูตรแปลพร้อมทั้งอรรถกถา ซึ่งเป็นพระไตรปิฎกแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

(๒) **คำแปลโสฬสปัญหา** เป็นสำนวนแปลของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส โสฬสปัญหาภาคบาลีนั้น เรียงไว้เป็นรูปคาถา ชื่อปารายนวัคคที่ ๕ แห่งสุตตนิปาต ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๕ คำแปลโสฬสปัญหานี้ คัดจากหนังสือเรื่อง อนุพุทธประวัติ ตอนประวัติแห่งพระโมฆราชพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้น

(๓) **โสฬสปัญหาธรรมบรรยาย** ของ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) เป็นคำบรรยายในการปฏิบัติจิตตภาวนา แก่พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนทั่วไป ณ สว ธรรมนิเวศ วัดบวรนิเวศวิหาร ในพรรษกาล ๒๕๒๔ รวม ๔๐ ครั้ง

(๔) **ปารายนานุสังคีติคาถา** กล่าวสรุปเรื่องราวแห่งโสฬสปัญหาและพระพุทธพยากรณ์ ผลที่เกิดขึ้นจากพระพุทธพยากรณ์นี้ ตลอดถึงลักษณะหรือแนวธรรมแห่งโสฬสปัญหาและพระพุทธพยากรณ์ อันเป็นเหตุให้ธรรมหมวดนี้ได้ชื่อว่า "ปารายนวัคค" ซึ่งมีความหมายว่า หมวดธรรมเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การถึงฝั่งโน้น (คือ

พระนิพพาน) เป็นคำแปลที่คัดจากหนังสือ พระสูตรแปลพร้อมทั้งอรรถกถา ซึ่งเป็นพระไตรปิฎกแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

ธรรมบรรยายพิเศษ ประกอบด้วยเรื่องต่าง ๆ ๔ เรื่องคือ

(๑) **จตุสติปัฏฐานธรรมบรรยาย** ของ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) เป็นคำบรรยายอบรมพระนักศึกษาสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ก่อนรับปริญญา รุ่นที่ ๕ เมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม - ๑ กันยายน ๒๕๐๔ รวม ๗ ครั้ง แต่ครั้งยังดำรงสมณศักดิ์ที่ พระสาสนโสภณ ได้พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อวันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๐๕ ครั้งนี้นับเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๒

(๒) **ธาตุวิภังคสูตรธรรมบรรยาย** ของ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) เป็นคำบรรยายในการปฏิบัติจิตตภาวนา แก่พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนทั่วไป ณ สว ธรรมนิเวศ วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ รวม ๘ ครั้ง

(๓) **แนวปฏิบัติในโพธิปักขิยธรรม ๓๗** ของ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) เป็นคำบรรยายในการปฏิบัติจิตตภาวนา แก่พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนทั่วไป ณ วัดบวรนิเวศวิหารรวม ๘ ครั้ง โดยตัดตอนมาจากคำบรรยายในปี พ.ศ. ๒๕๐๖, ๒๕๐๗, ๒๕๐๘ และ ๒๕๐๙ เฉพาะตอนที่มีหัวข้อธรรมเกี่ยวเนื่องกัน คำบรรยายชุดนี้ได้แสดงไว้แต่ครั้งยังดำรงสมณศักดิ์ที่ พระสาสนโสภณ คณะสัทธิวิหาริก วัดบวรนิเวศวิหาร ได้จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗ และต่อมา ก็ได้มีผู้มีจิตศรัทธาพิมพ์เผยแพร่ในโอกาสต่าง ๆ อีกหลายครั้ง

(๔) ธรรมปีติ ดื่มธรรมถวายพระพร สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) แสดง ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐ แสดงหลักธรรมอันเป็นประมวลคำสอนหรือหัวใจในการปฏิบัติพระพุทธศาสนาโดยสรุป

อนึ่ง ในตอนต้นของหนังสือนี้ ได้พิมพ์คาถาถวายราชสดุดีและถวายพระพร**ของคณะสงฆ์ ทั้งภาคบาลีและภาคไทย วรชยมังคลคาถา ทั้งภาคบาลีและภาคไทย** และพระมงคลวิเสสกถา ที่สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ถวายในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระบรมมหาราชวัง เมื่อ

วันอาทิตย์ที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๓๐ รวมไว้ด้วย เพราะเป็นเรื่องที่เนื่องในการพระราชพิธีสำคัญยิ่งครั้งนี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำรงมั่นอยู่ในราชธรรม เป็นต้นว่าทศพิธราชธรรมเป็นหลักแห่งพระราชหฤทัยและพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติทั้งปวง ทรงปฏิบัติธรรมด้วยพระองค์เอง ทรงงามด้วยพระราชธรรมจริยา หรือแสดงโดยสรุปว่าด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ตามพระพุทธานุสาสนีและพระราชทานพระราชดำรัสพระบรมราโชวาท อ้างหลักธรรมต่าง ๆ ในโอกาสทั้งปวง ทรงนำประชาชนทั้งปวงในการปฏิบัติธรรม สมตามพระปฐมบรมราชโองการว่า **"เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม"** ทุกประการ

ในมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ๖๐ พรรษา ขอเดชานุภาพคุณพระศรีรัตนตรัยอดิสัยอนุตตรเขต คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ กับทั้งอานุภาพพระราชกุศลบารมีทั้งปวง โปรดอภิบาลรักษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ทรงพระเจริญ อายุ วรรณ สุข พล สิริสวัสดิพิพัฒนมงคลทุกประการ ขออุปัทวันตรายอุปสรรคศัตรูทั้งหลายอย่าบังเกิดถูกต้องพ้องพาน จงบำราศไกลด้วยประการทั้งปวง เสด็จสถิตในพระสิริราชสมบัติ ตลอดจิรัฏฐิติกาล

ขอเทพเจ้าทั่วจักรราศีผู้สิงสถิตอยู่ในไทยสยามรัฐมณฑล จงตั้งไมตรีจิตอภิบาลรักษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมทั้งสกลไทยสยามรัฐสีมาอาณาเขตซึ่งทรงเป็นองค์พระประมุขด้วยคอยป้องกันซึ่งสรรพโทษอันไม่เกื้อกูลแก่ความเจริญ อย่าให้เกิดมี นำเข้าไปใกล้ซึ่งอิฏฐวิบุลผลอันเป็นหิตานุหิตประโยชน์

ขอผลที่กล่าวนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรสธิดา พระบรมราชวงศ์ และคณะรัฐบาลมุขอำมาตย์มนตรีสภา เสวกามาตย์ ทหาร พลเรือน ตำรวจ พสกนิกรประชาราษฎร สมณชีพราหมณ์ ทั้งปวงตลอดแผ่นดินไทย ประชาชาติไทย สถาบันไทย นิรันตรกาลสถิต เทอญ.

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

ธันวาคม ๒๕๓๐

มหาราชาภิฤฺติชยมงฺคลคาถา

มหาภูมิพลอตุลฺยเตชสฺส ทยฺยานมินฺทสฺส
ปริปุณฺณสฏฺฐิวสฺสายุกาลสมฺมเต มหามงฺคลสมเย
ภณิตายํ สกลภิกฺขุสงฺเฆน ทยฺยรฏฺฐวาสินา
๒๕๓๐ พุทฺธสเก
ธนฺวาคมมาสสฺส ปญฺจมทิเน

(บทนำ)

โย โส ราชา มหาภู,มิพลอตุลฺยเต,โชติ ลทฺธาภิเธยฺโย
เสฏฺโฐ สฺยามินฺทราชา, นวมนรปตินฺ,โท มหาจกฺกิวํเส
สพฺเพสานํ ว ทยฺยา,นมิธ หทยเป,มสฺสโมธานภูโต
นิจฺจํ ธมฺเมน เตสํ, ปวรหิตสุขา,เยว กาเรติ รชฺชํ
หนฺทาทานิสฺส สกฺกจฺ,จมภิฤฺติภิคี,ตึ ปกุพฺพาม สพฺเพ
สพฺเพ สพฺพตฺถ อากา,สคิริตรุวนฏฺ,ฐาทิเทวา มุทนฺตุ ฯ

(บทสวด)

รฏฺฐาธิโป วโร เอโส
รฏฺฐปฺปสาสเน พฺยตฺโต
รฏฺฐํ คมฺภีรุปาเยหิ
รฏฺฐสฺส รฏฺฐิกานญฺจ
อุปสคฺคนฺตรายญฺจ
มหาวีริยถาเมน
สพฺพราชกรณียานิ

กุสโล ราชนีติยา
โหติ จาริตฺตโกวิโท
ธมฺมิเกหิ ปสาสติ
สาสนสฺส จ วุฑฺฒิยา
สเขทญฺจ อจินฺตยํ
ขนฺติเมตฺตาพเลน จ
ถิรจิตฺโต ปยุญฺชติ ฯ

ส วีมํสายุโต หุตฺวา　　สิกฺขายนฺเวสนารโต
สพฺพํ คมฺภีรปญฺเญน　　อนุจินฺเตติ การณํ
รฏฺฐาภิปาลโนปายํ　　วิจาเรติ จ โยนิโส
รฏฺฐวาสี ปิยายนฺโต　　ปิยปุตฺเต ปิตาริว
รฏฺเฐหิ สหวาสี จ　　สหทุกฺขสุขี อโถ
สพฺพภาเคสุ รฏฺฐสฺส　　สพฺพธานีสุ สญฺจรํ
สพฺพทยฺยานมตฺถาย　　สพฺพกิจฺจานิ กุพฺพเต
ตตฺถ ตตฺเถว เอเตสํ　　สุขวาสาภิปตฺถยํ
สมฺมาอาชีวโยคสฺส　　วิธึ วิเนติ สพฺพโส ฯ

สีตกาเล อุสุมโท　　ฆมฺมกาเล ชลนฺทโท
ยตฺถ อจฺโจทกํ โหติ　　สโมทนฺตํ ปกุพฺพติ
ยญฺจ สุกฺขํ อโสทญฺจ　　ตินฺตํ โสทํ กโรติ นํ
ยนฺตํ ภชติ ภูมินฺโท　　สทุกฺขํ สภยมฺปิจ
ตตฺถ ทุกฺขํ ว ทุกฺขีนํ　　ขีณํ ตสฺสานุภาวโต
คิมฺเห เทเว ปวสฺสนฺเต　　ขิปฺปํ สนฺตาปนํ ยถา ฯ

น เกวลํ มหาราชา　　เมตฺตายุตฺเตน เจตสา
คามาทีสุ นิวาสีนํ　　เอวํ กโรติ สงฺคหํ
สมเณ พฺราหฺมเณ เจว　　ราชวํสิกญาตโย
อมจฺเจ นาคเร จาปิ　　สงฺคณฺหาติ ยถารหํ
ปุพฺเพ มหิสฺสราจิณฺณํ　　ปเวณึ อนติกฺกมํ ฯ

ราชายํ ธมฺมครุโก　　โหติ ธมฺมปรายโน
สทา ธมฺมวเส วตฺตา　　สเก วเส น วตฺตติ
พุทฺธสาสนิโก อคฺโค　　ติวตฺถุติพฺพคารโว
ปจฺจยานุปฺปทาเนน　　ธมฺมิการกฺขคุตฺติยา
รฏฺเฐ สาสนจกฺกมฺปิ　　อุปตฺถมฺเภติ สพฺพโส
ทานํ สีลํ ปริจฺจาคํ　　อาชฺชวํ มทฺทวํ ตปํ

อกฺโกธํ อวิหึสญฺจ ขนฺติญฺจ อวิโรธนํ
อิจฺเจตํ กุสลํ ธมฺมํ ปริปูเรติ อตฺตนิ
ตมฺหิ ธมฺเม จ อญฺเญปิ นิโยเชติ อภิกฺขณํ
โส จกฺกวตฺติธมฺเมหิ ภูปาลสงฺคเหหิ จ
สมฺปุณฺโณ พลสมฺปนฺโน สิกฺขาตฺตยาติโสภโณ
รชฺชํ ธมฺเมน กาเรติ ราชธมฺมมโกปยํ ฯ

ตสฺส เตชานุภาเวน มหาทยานุภาวโต
เอกีภาโว สุขํ สนฺติ วุฑฺฒิ จาปิ นิรนฺตรํ
ทยฺยรฏฺเฐ ว สพฺพตฺถ สพฺเพสมตฺถิ สพฺพโส
ทยฺยเทโส จ ทยฺยา จ สมฺมาสมฺพุทฺธสาสนํ
สมณา พฺราหฺมณา จาปิ อิมาคมฺม นราธิปํ
สนฺติสุเข ปติฏฺฐนฺติ ภุชิสฺสา โหนฺติ สาตตํ
อิทํ โลกาน สญฺญาตํ ยาวชฺชาปิ จ ปากฏํ ฯ

อิทานิ จ มหาราชา สฏฺฐิวสฺสายุโก อยํ
อชฺเชวานุกฺกเมนสฺส ปสูติทินมาคตํ
มยํ สมฺโมทมานา ว ททาม ชยมงฺคลํ
พุทฺโธ สพฺพญฺญุตญฺญาโณ ธมฺโม โลกุตฺตโร วโร
สงฺโฆ มคฺคผลฏฺโฐ จ อิจฺเจตํ รตนตฺตยํ
หิตาวหญฺจ เอเตน กุสลํ ปสุตํ พหุํ
วิสิฏฺโฐ อิว ปากาโร อภิปาเลนฺตุ นํ สทา
ตสฺสํ ตสฺสานุภาเวน ทยฺยานํ ธมฺมขตฺติโย
จิรญฺชีวตุ ทีฆายุ วณฺณวา สุขวา อโถ
พลวา สพฺพทา โหตุ นิรามโย จ นิพฺภโย
ตสฺส เตชานุภาเวน สพฺเพ ทุกฺขา อุปทฺทวา
อนฺตรายา จ นสฺสนฺตุ สพฺพโสตฺถี ภวนฺตุ จ
จิรํ ติฏฺฐตุ รชฺเช ว สุยามินฺโท รฏฺฐวฑฺฒโน ฯ

สฺยามเทวาทิเทวา จ มหาเตชา มหิทฺธิกา
เมตฺตจิตฺเตน ภูมินฺทํ รกฺขนฺตุ อปฺปมตฺตกา
อหิตญฺจ นิวาเรนฺตุ ยํ อุปฺปชฺเชยฺย ราชิโน
มหาราชวรสฺเสว ราชินฺยา อถ มาตุยา
ปิยานํ ปุตฺตนตฺตูนํ ราชวํสิกญาตินํ
เสวกามจฺจภูตานํ ทยฺยานํ รฏฺฐปาลินํ
รฏฺฐิกานญฺจ สพฺเพสํ สิทฺธมตฺถุ อิทํ ผลํ ฯ

ปรมินฺทมหาราชวรสฺส สพฺพทา โหตุ ชยมงฺคลํ
ปรมินฺทมหาราชวรสฺส สพฺพทา โหตุ ชยมงฺคลํ
ปรมินฺทมหาราชวรสฺส สพฺพทา โหตุ ชยมงฺคลนฺติ ฯ

คาถามหาราชสดุดีและถวายพระพรชัยมงคล

คณะสงฆ์ไทยสวดสาธยายพร้อมกันทั่วประเทศ
ในมหามงคลวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มหาภูมิพลอดุลยเดช
วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๐

(บทนำ)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ ๙ เจ้าจอมสยาม ในพระบรมราชจักรีวงศ์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงเป็นศูนย์รวมดวงใจและความรักของคนไทยทั้งชาติ ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขของชาวสยามเป็นนิจกาล

บัดนี้ ขออาราธนาเราทั้งหลายทั้งปวง ตั้งใจทำการสวดสาธยายคาถา สดุดีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้น ขอเหล่าเทพยดาผู้สถิตอยู่ ณ ภาคพื้นนภากาศ ภูเขา ลำเนาไม้ และไพรป่า เป็นอาทิ ในที่ทุกสถาน โปรดอนุโมทนาด้วยเทอญ ฯ

(บทสวด)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐพระองค์นั้น ทรงฉลาดรอบรู้ในราชนิติ วิธีปกครองแผ่นดิน จารีตประเพณี ทรงปกครองแผ่นดินด้วยพระบรมราโชบายคัมภีรภาพ ถูกทำนองคลองธรรม เพื่อความวัฒนาแห่งประเทศชาติ ประชาชน และพระศาสนา มิได้ทรงคำนึงถึงอุปสรรค อันตราย และความลำบากพระวรกาย ทรงมีพระทัยที่มั่นคง ปฏิบัติพระราชกรณียกิจทั้งหลายทั้งปวงด้วยพระราชวิริยะแรงกล้า และด้วยกำลังแห่งพระขันติคุณและพระเมตตาคุณ

พระองค์ทรงกอปรด้วยพระปรีชาเป็นเครื่องพินิจพิจารณา ทรงใฝ่พระทัยในการศึกษาค้นคว้า ทรงพระราชดำริเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยพระปรีชาอันลึกซึ้ง และทรงพระราชวิจารณ์รัฏฐาภิปาลโนบายโดยแยบคาย

พระองค์ทรงรักราษฎรเหมือนพ่อรักลูก เสด็จประทับอยู่กับราษฎร ทรงร่วมทุกข์ร่วมสุขกับราษฎร เสด็จพระราชดำเนินบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทั่วทุกภาคทั่วทุกจังหวัดในประเทศ เพื่อประโยชน์ของราษฎรไทยทั้งปวง ทรงปรารถนาให้ราษฎร ณ ถิ่นนั้น ๆ อยู่ดีมีสุข จึงทรงแนะนำวิธีการประกอบอาชีพที่สุจริตแก่ราษฎรทุกประการ

ในยามหนาว ทรงพระราชทานความอุ่นให้ ในยามร้อน ก็ทรงพระราชทานน้ำให้ ที่ใดมีน้ำท่วม ก็ทรงทำให้เป็นที่มีน้ำพอดี ที่ใดแห้งแล้งและขาดแคลนน้ำ ก็ทรงทำให้ชุ่มชื้นมีน้ำสมบูรณ์ พระจอมแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินถึงที่ใด ๆ ซึ่งมีความทุกข์เข็ญและผองภัย ความทุกข์เข็ญ ณ ที่นั้น ๆ ก็มลายสูญไป ด้วยพระบรมเดชานุภาพของพระองค์ประดุจเมื่อฝนตกลงมาในหน้าแล้ง ความร้อนระอุก็พลันหายไปฉะนั้น

สมเด็จพระมหาราชาธิราชเจ้า จะทรงมีน้ำพระทัยเปี่ยมด้วยเมตตาธรรมเกื้อหนุนเช่นนี้แก่พสกนิกรในหมู่บ้านชนบทเท่านั้น ก็หาไม่ แม้สมณะชีพราหมณ์พระบรมวงศานุวงศ์ เหล่าเสวกามาตย์ราชการ และชาวเมือง ก็ทรงสงเคราะห์อย่างเหมาะสม มิได้ทรงละเลยพระราชประเพณีที่พระบุรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าทรงปฏิบัติกันมา

พระองค์ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงหนักแน่นอยู่ในธรรม ทรงมีธรรมเป็นแนวนำ ทรงประพฤติเป็นไปในอำนาจธรรม มิได้ประพฤติเป็นไปในอำนาจพระองค์เอง ทรงเป็นพุทธศาสนิกสูงสุด ทรงมีความเคารพแรงกล้าในพระศรีรัตนตรัย ทรงสงเคราะห์เกื้อหนุนพระศาสนจักรในประเทศตามความเหมาะสม ด้วยพระราชทานปัจจัยวัตถุบ้าง ด้วยปกป้องคุ้มครองอันชอบธรรมบ้าง

กุศลธรรม ๑๐ ประการนี้ คือ ทาน การให้ ๑ ศีล การรักษากายวาจาให้สงบเรียบร้อย ๑ ปริจจาคะ การเสียสละ ๑ อาชชวะ ความซื่อตรง ๑ มัททวะ ความอ่อนโยน ๑ ตปะ ความเพียร ๑ อักโกธะ ความไม่โกรธ ๑ อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน

๑ ขันติ ความอดทน ๑ อวิโรธนะ การไม่ทำให้ผิด ๑ พระองค์ก็ทรงประพฤติให้บริบูรณ์ในพระองค์ และทรงชักชวนแม้ผู้อื่น (ให้ประพฤติอยู่) ในธรรมนั้นด้วยเสมอ

พระองค์ทรงเพียบพร้อมด้วยพระจักรวรรดิวัตรธรรม (๑๒ ประการ) และพระราชสังคหธรรม (๔ ประการ) ทรงมีพลธรรม (๕ ประการ) สมบูรณ์ ทรงงดงามยิ่งนัก ด้วยไตรสิกขา (คือ ศีล สมาธิ ปัญญา) จึงทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม มิให้เสียราชธรรม

ด้วยพระบรมเดชานุภาพ และอานุภาพแห่งพระมหากรุณาธิคุณของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ความเป็นเอกีภาพเป็นหนึ่งเดียวกัน ความสุข ความสงบ และความเจริญรุ่งเรือง จึงบังเกิดมีด้วยประการทั้งปวง แก่ปวงชนชาวไทยทุกถิ่นที่บนผืนแผ่นดินไทยเป็นนิจนิรันดร์กาล

ประเทศไทย คนไทย พระพุทธศาสนา สมณพราหมณาจารย์ ได้อาศัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงดำรงอยู่ในสันติสุข มีความเป็นไท สืบเนื่องกันมาข้อนี้ ชาวโลกรับรองและปรากฏมาตราบเท่าทุกวันนี้

บัดนี้ พระบาทสมเด็จพระมหาราชเจ้าพระองค์นั้น ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๖๐ พรรษา วันที่เสด็จพระราชสมภพบรรจบโดยลำดับ ณ วันนี้แล้ว อาตมภาพทั้งหลายมีความชื่นชมโสมนัส ขอถวายพระพรชัยมงคล แด่พระบาทสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์

ขอพระศรีรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า ผู้ทรงพระสัพพัญญุตญาณ พระธรรมเจ้า ซึ่งเป็นโลกุตรคุณอันประเสริฐ พระสังฆเจ้า ผู้ดำรงอยู่ในมรรคและผล และพระราชกุศลสมภาร อันนำมาซึ่งหิตานุหิตประโยชน์ ที่พระองค์ทรงสั่งสมมาเป็นอเนกอนันต์ โปรดมาเป็นปราการอันวิเศษสุด ช่วยอภิบาลคุ้มครองพระบาทสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์จงทุกเมื่อ

ด้วยเดชานุภาพแห่งพระศรีรัตนตรัยและพระราชกุศลสมภารนั้น ขอสมเด็จพระบรมกษัตริยาธิราชเจ้าของผองเผ่าไทยทรงเจริญพระชนมายุยิ่งยืนนาน ทรงมีพระวรรณ พระสุข พระพล ทรงบำราศโรค บำราศภัย จงทุกเมื่อ

ด้วยอำนาจพระบรมเดชานุภาพของพระองค์ ขอสรรพทุกข์ สรรพอุปัทวะ และสรรพอันตราย จงบำราศไป ขอสรรพสิริสวัสดิ์จงอุบัติมี ขอพระจอมสยามเสด็จสถิตในพระสิริราชสมบัติ เป็นที่วัฒนาแห่งประชารัฐ ตลอดจิรัฏฐิติกาล

ขอเหล่าเทพเจ้าผู้ทรงมหิทธิฤทธิ์มหาเดชานุภาพ มีพระสยามเทวาธิราชเจ้าเป็นอาทิ โปรดอย่าเผลอไผลมีไมตรีจิตอภิบาลรักษาพระจอมแผ่นดินด้วย โปรดคอยช่วยป้องกันสรรพสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล อันจะพึงอุบัติเกิดแก่พระบาทสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์

ขอผลที่เจริญพรมานี้ จงสำเร็จสัมฤทธิ์ แด่บรมบพิตรสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระศรีนครินทราฯ พระบรมราชชนนี สมเด็จพระบรมราชโอรส พระราชธิดา พระราชนัดดา ในพระบาทสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ และสำเร็จแก่พระบรมราชวงศ์ คณะรัฐบาล เสวกามาตย์ราชการ และไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทุกหมู่เหล่าด้วย เทอญ ฯ

ขอพระพรชัยมงคล จงเกิดมี แด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทุกเมื่อ

ขอพระพรชัยมงคล จงเกิดมี แด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทุกเมื่อ

ขอพระพรชัยมงคล จงเกิดมี แด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทุกเมื่อ ฯ

วรชยมงฺคลคาถา

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อุตฺตมํ ธมฺมมชฺฌคา
มหาสงฺฆํ ปโพเธสิ อิจฺเจตํ รตนตฺตยํ
เอตสฺส อานุภาเวน กตปุญฺญสฺส เตชสา
ภูมิพโล มหาราชา ทยฺยรฏฺฐสฺส วฑฺฒโน
ปสนฺโน พุทฺธเสฏฺฐสฺส อุปตฺถมฺภิตสาสโน
ธมฺเมน วิหิตารกฺโข สาสเน สมเณสุ จ
สพฺเพสํ รฏฺฐวาสีนํ สพฺพตฺถ สุหิตกฺกโร
มหาการุณิโก นิจฺจํ เอกีภาโวสรุตฺตโม
ธมฺมราชา ปรมินฺโท สเทวีปุตฺตธีตุโก
จิรนฺธรตุ ทีฆายุ จิรํ รชฺเช ปติฏฺฐตุ
ชยนฺโต สพฺพฐาเนสุ นิรนิฏฺโฐ สหิฏฺฐโก
เทวสํวิหิตารกฺโข โสตฺถึ ปปฺโปตุ สพฺพทา
ทยฺยรฏฺฐํ วิโรเจตุ ยตฺถ ราชา ปชามุขํ
ทิปฺปตุ พุทฺธสทฺธมฺโม ยํ ปคฺคณฺหาติ ภูมิโป
ราชวํโส จิรํ ฐาตุ ยสฺส เชฏฺโฐ นริสฺสโร
รฏฺฐปาโล สุจาเรตุ รชฺชํ กาเรติ ยํ สุโร
สพฺเพ ทยฺยา สุขี โหนฺตุ เยสํ นาโถ นราธิโป
สพฺพโลเก สุขํ โหตุ รตนตฺตยเตชสา
เมตฺตญฺจ สพฺพโลกสฺมึ สทา ภาเวม มานสนฺติ.

คำแปล

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้ธรรมอันสูงสุดแล้ว ทรงยังสงฆ์หมู่ใหญ่ให้ตรัสรู้ตาม นี้คือพระรัตนตรัย ดังนี้.

ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนตรัยนั้น ด้วยเดชแห่งบุญที่ได้ทำแล้ว ขอสมเด็จพระภูมิพลมหาราชผู้ทรงยังไทยรัฐให้เจริญ

ผู้ทรงเลื่อมใสแล้ว ทรงอุปถัมภ์พระศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐสุด ทรงจัดอารักขาโดยธรรม ในพระศาสนาและในสมณะทั้งหลาย

ทรงกระทำความเกื้อกูลเป็นอย่างดีแก่ประชาชนทั้งปวงทั่วรัฐสีมาอาณาเขต ทรงมีพระมหากรุณาเป็นนิตย์ ทรงเป็นที่ประชุมแห่งสามัคคีเอกีภาพอย่างสูงสุด

สมเด็จพระปรมินทรธรรมราชาธิราชเจ้า พร้อมทั้งพระเทวีและพระราชโอรสธิดา จงทรงมีพระชนมายุยืนยาว เสด็จดำรงอยู่ตลอดกาลนาน จงเสด็จสถิตอยู่ในพระราชสิริสมบัติตลอดกาลนาน

ขอให้ทรงชนะในฐานะทั้งปวง ขอให้ทรงปราศจากอนิฏฐะ (สิ่งที่ไม่น่าปรารถนา) พรั่งพร้อมด้วยอิฏฐสมบัติ (สิ่งที่น่าปรารถนา) ขอให้ทรงได้รับอารักขาที่เทพเจ้าจัดดีแล้ว ทรงบรรลุความสวัสดีในกาลทุกเมื่อ.

ขอให้ประเทศชาติไทย ที่สมเด็จพระมหาราชเจ้าทรงเป็นองค์พระประมุขแห่งประชานิกร จงเจริญ ขอพระพุทธสัทธรรมศาสนาที่พระองค์ผู้ทรงปกครองแผ่นดินทรงยกย่องอุปถัมภ์ จงรุ่งเรือง.

ขอให้พระราชวงศ์ ที่พระองค์ผู้ทรงเป็นใหญ่แห่งนรชนทรงเป็นหัวหน้า จงดำรงอยู่ตลอดกาลนาน ขอให้รัฐบาลที่พระองค์ผู้ทรงพระบรมเดชานุภาพทรงแต่งตั้งจงบริหารราชการโดยชอบ.

ขอให้ประชาชนชาวไทยทั้งปวง ที่พระองค์ผู้ทรงเป็นใหญ่แห่งนรชนทรงเป็นพระนาถะ จงมีความสุข ขอความสุขจงเกิดมีในโลกทั้งสิ้น ด้วยเดชแห่งพระรัตนตรัยเทอญ.

ข้าพเจ้าทั้งหลายอบรมจิตใจประกอบด้วยเมตตา ปรารถนาสุขแผ่ไปในโลกทั้งปวงทุกเมื่อ.

(สุว.)

พระมงคลวิเสสกถา

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน เจริญ) วัดบวรนิเวศวิหาร
รับพระราชทานถวาย
ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา
ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระบรมมหาราชวัง
วันอาทิตย์ที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๓๐ เวลา ๑๒.๐๐ นาฬิกา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

โยธ ปญฺจสตาธิก-	เทฺวสหสฺสานมุปริ
ตึสพุทฺธสเก มงฺก-	รุตฺตมวสฺสมงฺคเล
มิคสิรสฺส ธนุวาค-	มสฺส ทิเน ว ปญฺจเม
ปรมินฺโท มหาภูมิ-	พลอตุลฺยเตชวา
มหิตลาธิเปสฺสโร	รามาธิปติ จกฺกิ โส
นรปตินฺทสฺยามินฺทา-	ธิราชปรโม ตถา
นาถปวิตฺตสวฺหโย	คุณเสฏฺโฐ ชนุตฺตโม
นวมินฺโท มหาราชา	สฏฺฐยุทฺเทสิกวสฺสิโก
เทฺวจตฺตาฬีสวสฺสานิ	รชฺชํ กาเรติ โสตฺถินาติ

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาในพระมงคลวิเสสกถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี เป็นปสาทนียกถามังคลานุโมทนา ในพระมหามงคลสมยาภิลักขิตกาลเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระราชปรารภมหาสิริมงคลวารนี้ ที่ตรงกับมงคลสุริยคติทินกาลแห่งพระบรมราชสมภพ ครบ ๕ รอบ ๖๐ พระชนมพรรษา โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้กำหนดพระราชพิธีการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลล้วนเป็นมงคลวิเสส เหตุแห่งสรรพสุภมนุญอดุลยผล อาทิทานมัยสีลมัยภาวนามัย

บุญกิริยา เป็นไปในพระพุทธาทิรัตนตรัย อดิศัยอนุตตรบุญเขต ประกอบด้วยสมณเพศบริษัทเป็นต้น ทรงแผ่พระราชกัลยาณจิตถวายส่วนพระราชกุศล อุทิศส่วนพระราชกุศล พระราชทานส่วนพระราชกุศล ในอดีตพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์ ในเทวนิกรทุกสถาน ในทุกพระองค์ทุกท่านผู้อภิบาลป้องกันรักษาพระมหาราชาธิราชเจ้าและสถาบันทั้งปวง ทรงแผ่พระราชกุศลด้วยพระมหากรุณาธิคุณใหญ่หลวง เพื่อความเจริญความเกษมสุขสวัสดี ไปในพระราชวงศ์มุขมหาอมาตย์มนตรีสภาเสวกามาตย์ สมณะชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ทั่วทั้งนั้น พระราชกุศลย่อมประมวลกันเป็นมงคลวิเสส เหตุให้ทรงได้รับไมตรีหิโตปเทศกัลยาณจิตน้อมถวายพระพรชัย จากสรรพเทพน้อยใหญ่และมนุษย์ ให้ทรงบริสุทธิ์ **สถาพรในพระสิริราไชมไหศวรรยาธิปัตย์ เจริญพระชนมายุพระราชสิริสวัสดิ์** เกษมจากสรรพโรคสรรพอุปัทวันตราย

อนึ่ง พระราชกุศลทั้งหลายที่ทรงบำเพ็ญแล้วด้วยดี ย่อมเป็นบุญราศีบุญนิธิสุขุบาย มงคลวิเสสปโยคสมบัติ วิวัฒน์ให้สัมฤทธิ์อิฏฐกันตมนาปผล คืออายุ วรรณ สุข ยศ สวรรค์ สมด้วยนิคมคาถาประพันธ์แห่งพระสูตรพุทธภาษิตตรัสประทานโอวาทแก่อนาถปิณฑิกคฤหบดีว่า

อายุํ วณฺณํ ยสํ กิตฺตึ สคฺคํ อุจฺจากุลีนตํ
รติโย ปตฺถยาเนน อุฬารา อปราปรา

เป็นต้น มีความว่า เมื่อนรชนมาปรารถนาอายุ วรรณ ยศ เกียรติ สวรรค์ ความเกิดในตระกูลสูง และความยินดีเกษมสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป พึงบำเพ็ญความไม่ประมาทให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปในสันดานเถิด สามารถเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลและคุณที่ประสงค์ บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในบุญกิริยา การทำบุญทั้งหลายอันเป็นไปในกายวาจาจิต และกุศลสุจริตซึ่งเป็นไป ณ ภูมิ ๔ คือ กามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร โลกอุดรทุกประการ บัณฑิตชนผู้ไม่ประมาทแล้วย่อมยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ คือประโยชน์ในทิฏฐธรรมภพนี้ และประโยชน์เป็นไปในสัมปรายภพหน้า เพราะอาศัยความบรรลุประโยชน์ที่ประสงค์ทั้งภพนี้และภพหน้า ท่านจึงสรรเสริญผู้ทรงปัญญาว่าเป็นบัณฑิต ดำเนินไปในประโยชน์กิจด้วยปัญญา ความไม่ประมาทเป็นเหตุให้บัณฑิตชาติยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ด้วยประการฉะนี้

พระราชกุศลบุญราศี ซึ่งสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำเพ็ญ โดยกำลังพระปัญญาบารมีและอัปมาทธรรม เป็นปฏิปทาให้อิฏฐวิบูลผล มีอายุเป็นต้นไปโดยชอบต้องตามสุคโตวาทสัมมาปฏิบัติด้วยประการฉะนี้

อิโต ปรํ ปวกฺขามิ **ตํ ตํ วิเสสมงฺคลํ**
มหาราชาธิราชสฺส **คุณาลงฺการสมฺมตํ**
วุจฺจมานํ หิ สุตฺวาน **โยนิโส ปจฺจเวกฺขโต**
อุปฺปชฺเชยฺย นรินฺทสฺส **โสมนสฺสมนปฺปกํ**
ภิยฺโย สมฺปาทเน จิตฺตํ **ปณิเธ ตทนนฺตรํ**
เตนาปิจ ชนินฺทสฺส **โสตฺถิ จ มงฺคลํ สิยา**

ลำดับนี้ จะรับพระราชทานพรรณนาพระราชจริยาสาธุปฏิบัติ ที่ตั้งแห่งสวัสดีมงคลอันพิเศษยิ่ง ซึ่งได้ชื่อว่ามงคลวิเสส เป็นพระคุณอลังการ มีพร้อมบริบูรณ์ในสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า เมื่อได้ทรงสดับแล้ว ทรงปัจจเวกขณ์ถึงโดยกำลังพระปรีชา ก็จักเกิดพระปีติปราโมทย์มีกำลัง แต่นั้นก็จักตั้งพระราชหฤทัยบำเพ็ญเพิ่มพูนให้บริบูรณ์ยิ่ง สรรพสิ่งสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลก็จักเกิดเป็นมหาผลแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ข้อนี้สมด้วยประพันธคาถาที่บัณฑิตรับพระราชทานกล่าวถวายพระมหากษัตริย์ครั้งโบราณกาล กราบทูลให้ทรงวิจารณ์ทศพิธราชธรรมที่ทรงบำเพ็ญอยู่ว่า

ทานํ สีลํ ปริจฺจาคํ **อาชฺชวํ มทฺทวํ ตปํ**
อกฺโกธํ อวิหึสญฺจ **ขนฺติญฺจ อวิโรธนํ**
อิจฺเจเต กุสเล ธมฺเม **ฐิเต ปสฺสาหิ อตฺตนิ**
ตโต เต ชายเต ปีติ **โสมนสฺสญฺจนปฺปกํ**

ขอสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพิจารณาพระธรรมส่วนชอบอันตั้งอยู่ในพระองค์ คือทาน ศีล บริจาค ความตรง ความอ่อนโยน ตบะคือความเพียร เมตตาคือความไม่โกรธ กรุณาคือความไม่เบียดเบียน ความอดทน ความไม่ทำให้ผิดดังนั้น ๆ เถิด แต่นั้นพระปีติโสมนัสจักมีขึ้นในพระองค์มิใช่น้อย

ก็แลพระราชจริยาซึ่งเป็นคุณาภรณ์อลงกต สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงมีอเนกนัย พ้นวิสัยที่จะรับพระราชทานพรรณนาในกถามรรคเพียงกัณฑ์เดียวนี้ จะรับพระราชทานบรรยายแต่โดยเอกเทศ

ในศก ๒๕๓๐ นี้ จะขอรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระคุณพิเศษส่วนอัตตสมบัติด้วยสัจจะและอธิษฐาน ส่วนปรหิตสมบัติ จะขอรับพระราชทานวิสัชนาด้วยรัฏฐาภิปาลโนบาย (อาศัยอักโกธะและอหิงสา พร้อมทั้งสัจจะและอธิษฐาน)

สัจจบารมี คำว่า สัจจะ แปลว่า ความจริง ใช้ในความหมายว่า พูดไว้อย่างไรก็รักษาคำพูด เช่นที่เรียกว่ารักษาสัญญาก็ได้ ทำไว้อย่างไรแจ้งว่าทำอย่างนั้น เช่นที่เรียกว่ารับตามที่เป็นอย่างไรก็ได้ ได้เห็นอย่างไรหรือเรื่องเป็นอย่างไร ก็บอกตามที่เห็นตามเรื่องที่เป็นไปเช่นนั้น เรียกว่าพูดความจริงก็ได้ สัจจะเหล่านี้มีลักษณะเป็นความซื่อตรง ทำให้พูดจริงเป็นสัจจวาจา ตรงกันข้ามกับพูดเท็จ และทำให้รักษาคำพูดรักษาหน้าที่ เพราะเมื่อรับหน้าที่อันใดแล้ว ก็รักษาหน้าที่อันนั้นด้วยดีตลอดเวลาที่อยู่ในหน้าที่นั้น อีกอย่างหนึ่ง หมายถึงความตั้งใจทำจริง มุ่งแสวงหาความจริงหรือความถูกต้องเที่ยงธรรม และรักษาความเที่ยงธรรมไว้

ในทศชาติชาดก ท่านจัดวิธุรชาดกเป็นชาดกที่แสดงสัจจบารมี มีเรื่องย่อว่าวิธุรบัณฑิตเป็นปราชญ์ในราชสำนักพระเจ้าธนัญชัยโกรพยะผู้ครองเมืองอินทปัตตะเป็นผู้ทรงปัญญาหาผู้เสมอเหมือนมิได้ วันหนึ่งท้าวสักกเทวราช วรุณนาคราชพระยาครุฑ และพระเจ้าธนัญชัย พร้อมกันสมาทานอุโบสถศีลในพระราชอุทยานเมืองอินทปัตตะแห่งกุรุรัฐ เมื่อออกจากที่อยู่ของตนก็ปรารภกันว่าผู้ใดจะมีศีลยิ่งกว่ากัน ผู้ใดเป็นผู้สงบ ไม่อาจตกลงกันได้ จึงเชิญวิธุรบัณฑิตเป็นผู้ชี้ขาดจากความเห็นของพระราชาทั้ง ๔ พระยานาคทรงสรรเสริญความไม่โกรธในบุคคลแม้ควรโกรธพระยาครุฑทรงสรรเสริญการบริโภคอาหารแต่น้อย ท้าวสักกเทวราชทรงสรร-เสริญการละความยินดีในกามคุณ ๕ พระเจ้าธนัญชัยทรงสรรเสริญความไม่มีกังวลพระมหาสัตว์วิธุรบัณฑิตสดับแล้ว กล่าวว่า คุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ตั้งมั่นในนรชนใดบัณฑิตเรียกนรชนนั้นว่าผู้สงบในโลก วิธุรบัณฑิตทำให้ศีลของพระราชาทั้ง ๔ พระองค์มีคุณเสมอกัน ทำให้พระราชาทั้ง ๔ มีพระหฤทัยร่าเริงยินดี ทรงชมเชยวิธุรบัณฑิตว่าเป็นผู้ประเสริฐสุด มีปัญญาดี รักษาธรรม รู้แจ้งธรรม

วิเคราะห์ปัญหาได้ด้วยดี ด้วยปัญญา ตัดความสงสัยลังเลใจให้ขาดได้ทันที เหมือนช่างทำงาช้างตัดงาช้างให้ขาดไปด้วยเลื่อยอันคม ฉะนั้น

พระยานาคราชทรงเล่าให้พระนางวิมลาเทวีผู้ชายาฟังถึงความสามารถในการแสดงธรรมได้อย่างไพเราะจับใจของวิธุรบัณฑิต พระนางใคร่จะสดับธรรมกถาของวิธุรบัณฑิตเพื่อให้สมประสงค์จึงแสร้งแสดงอาการดังเป็นไข้ ทูลพระยานาคราชว่าต้องการให้นำดวงหทัยของวิธุรบัณฑิตมาให้โดยชอบธรรม มิใช่ด้วยความรุนแรง มิฉะนั้นก็จะไม่มีชีวิตอยู่ต่อไป นางอิรันทตีธิดาพระยานาคราชจึงประกาศจะรับผู้ยังความสมปรารถนาให้แก่พระนางวิมลาเทวีเป็นภัสดา ปุณณกยักษ์ก็อาสา ท้าพระเจ้าธนัญชัยเล่นสกา เมื่อชนะก็ขอวิธุรบัณฑิต พระเจ้าธนัญชัยไม่ทรงยินยอม ทรงกล่าวว่าวิธุรบัณฑิตเปรียบเป็นเช่นชีวิต คือเป็นตัวของพระเจ้าธนัญชัยเอง วิธุรบัณฑิตได้รับเชิญให้ชี้ขาด วิธุรบัณฑิตกล่าวว่า ชื่อว่าที่พึ่งในโลกนี้จะเสมอด้วยคำจริงไม่มี จึงควรพูดแต่คำจริงเท่านั้น ความจริงตนเป็นทาสของพระราชา เมื่อพระราชาทรงแพ้พนันก็พึงพระราชทานตนเป็นค่าพนันแก่ผู้ชนะจึงจะชอบธรรม ด้วยคำจริงของวิธุรบัณฑิต ปุณณกยักษ์ก็ได้วิธุรบัณฑิตไปนาคพิภพ พระนางวิมลาเทวีก็ได้ทรงสดับธรรมอันไพเราะของวิธุรบัณฑิต เรื่องนี้จึงแสดงถึงการรักษาสัจจะของวิธุรบัณฑิต ที่ให้ประโยชน์และเป็นธรรมยิ่ง

อนึ่ง ท่านอุปมาสัจจะว่า เหมือนอย่างดาวประจำรุ่งไม่คลาดวิถี เที่ยงตรงอยู่ทุกฤดูกาล และแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น ดังที่แสดงมา แต่อธิบายว่า

หนึ่ง สัจจบารมี ผู้บำเพ็ญนิสัยหนักแน่นแน่นอน รักพระโพธิญาณยิ่งกว่าคนที่รักและทรัพย์สิน

สอง สัจจอุปบารมี ผู้บำเพ็ญมีนิสัยหนักแน่นแน่นอน รักพระโพธิญาณยิ่งกว่าอวัยวะร่างกายของตน

๓

สาม สัจจปรมัตถบารมี ผู้บำเพ็ญมีนิสัยหนักแน่นแน่นอน รักพระโพธิญาณยิ่งกว่าชีวิตของตน แม้จะมีอันตรายเกิดขึ้นแก่ชีวิต

อธิษฐานบารมี คำว่า **อธิษฐานะ** ที่เรามาพูดใช้เป็นภาษาไทยว่า **อธิษฐาน** ได้แก่ความตั้งใจมุ่งมั่นซึ่งทุกๆคนจะต้องมีในกิจที่พึงทำทุกอย่างคนทุกคนทำอย่างไร ย่อมมีความต้องการในผลที่จะพึงได้จากการกระทำ ความสำเร็จคือการได้บรรลุถึงผลนั้น จึงต้องอาศัยธัมมะข้อหนึ่งคือ อธิษฐาน ได้แก่ความตั้งใจมุ่งมั่นดังกล่าวแล้ว และจำต้องมีอธิษฐานทั้งในผลทั้งในเหตุ เช่นในการศึกษาเล่าเรียน ต้องมีอธิษฐานในผลคือความสำเร็จการศึกษา ในเหตุคือทำการศึกษาไปโดยลำดับ ในการงานต้องมีอธิษฐานในผล คือความได้ทรัพย์ ยศเป็นต้น ในเหตุคือการทำงานให้ดี ในด้านความดี ต้องมีอธิษฐานในผลคือความมีเกียรติด้วยความดี ในเหตุคือความเว้นความชั่วทำความดี คนโดยมากมีอธิษฐานในผลที่ตนชอบอยู่ด้วยกันทั้งนั้น เช่น ตั้งใจมุ่งมั่นจะเป็นนักปราชญ์ จะเป็นเศรษฐี จะได้นั่นได้นี่ เป็นนั่นเป็นนี่ต่าง ๆ แต่ขาดอธิษฐานในเหตุ คือความตั้งใจมุ่งมั่นในอันที่จะประกอบเหตุให้สมแก่ผลที่ประสงค์ เช่นเกียจคร้านที่จะเล่าเรียนเขียนอ่าน จะให้เป็นนักปราชญ์ขึ้นมาเอง เกียจคร้านที่จะประกอบอาชีพในทางที่ชอบ เก็บหอมรอมริบสะสมขึ้นโดยลำดับ เหมือนอย่างก่อไฟกองน้อยให้ค่อยโตขึ้น จะให้เป็นกองโตขึ้นมาทันที ไม่ชอบที่จะเว้นความชั่วทำดี หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ชอบทำชั่วไม่ชอบทำดี แต่ก็อยากเป็นคนมีเกียรติมีความดี ใครว่าไม่ดีเป็นไม่ได้ ฉะนั้น อธิษฐานในเหตุจึงเป็นข้อสำคัญ คือตั้งใจมุ่งมั่นในการทำเหตุให้ได้ผลที่ประสงค์ให้ดำเนินไปโดยสม่ำเสมอ มีความเพียร คือพยายามทำไป **มีขันติ คือ อดทน มีสัจจะ คือความจริง และรักษาอธิษฐาน คือความตั้งใจมุ่งมั่น** ไว้เสมอ

ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าวิริยะ เพียร ขันติ อดทน สัจจะจริงและอธิษฐานะทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นธัมมะที่มีประกอบกันอยู่ เมื่อยกขึ้นข้อหนึ่ง ก็ย่อมมีอีก ๓ ข้อประกอบอยู่ด้วยเสมอ ไม่เช่นนั้นจะมีไม่ได้เลยสักข้อเดียว เช่นอธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่น ในที่นี้ถ้าไม่มีอีก ๓ ข้อ เป็นอธิษฐาน คือสำเร็จอธิษฐานขึ้นมาไม่ได้ ท่านได้เล่าชาดกแสดงว่าพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีข้อนี้มาในชาติต่าง ๆ เป็นอันมาก ในทศชาติได้ยกเนมิราชชาดกเป็นตัวอย่างแห่งอธิษฐานบารมี มีเรื่องย่อในเนมิ-**ราชชาดกนั้นว่า กษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่าเนมิราช ครองเมืองมิถิลา**

ในแคว้นวิเทหะ เป็นกษัตริย์ที่สนพระราชหฤทัยในการกุศล โปรดการทำกุศล ทรงบริจาคทาน รักษาศีลอุโบสถอยู่เป็นนิตย์ ตามขัตติยะประเพณีผู้ครองเมืองมิถิลานี้ เมื่อครองราชสมบัติจนมีพระชนมายุเข้าสู่วัยชราแล้ว ก็จะทรงมอบราชสมบัติให้แก่พระราชโอรส แล้วพระองค์เองก็ออกทรงผนวช แต่พระเจ้าเนมิราชทรงบำเพ็ญทานอยู่เป็นนิตย์ ทรงมีพระราชปุจฉาในปัญหาว่า ทานกับพรหมจรรย์อย่างไหนจะมีผลมาก ไม่มีใครจะถวายวิสัชนาได้ ร้อนถึงท้าวสักกเทวราช เสด็จมาทรงอธิบายผลของพรหมจรรย์ต่าง ๆ ซึ่งมีมากกว่าทาน และด้วยความประสงค์ของทวยเทพให้เชิญพระเจ้าเนมิราชเสด็จไปเยี่ยมเทวโลก ท้าวสักกเทวราชจึงส่งมาตุลิเทพบุตรมาเชิญ และนำพระเจ้าเนมิราชเสด็จไปทอดพระเนตรนรกก่อน แล้วจึงนำเสด็จไปเทวโลก หลังจากได้ทอดพระเนตรนรกและสวรรค์แล้ว พระเจ้าเนมิราชก็ทรงเห็นว่าแม้พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญทานอย่างมากมายแล้วก็ตาม แต่พระองค์ก็ควรเสด็จออกผนวชเพื่อประพฤติพรหมจรรย์อีก ดังนั้นพระองค์จึงเสด็จออกทรงผนวชตามพระราชจริยาวัตรของกษัตริย์พระองค์ก่อน ๆ ในชาดกนี้แสดงว่า พระเจ้าเนมิราชได้ทรงมีอธิษฐาน คือความตั้งพระทัยมุ่งมั่นในเหตุที่พึงทำ และในผลที่พึงได้ด้วยปัญญา ดังที่ได้ทรงตั้งเป็นปัญหาขึ้น และทรงแสวงหาผู้ที่สามารถจะแก้ปัญหาของพระองค์ได้ ด้วยความตั้งพระหฤทัยมุ่งมั่น จึงได้ทรงพบผู้มาถวายวิสัชนา ซึ่งได้ถวายวิสัชนาได้แจ่มแจ้งอย่างเปิดนรกสวรรค์ให้เห็น ทำให้พระเจ้าเนมิราชทรงได้รับความเข้าพระราชหฤทัยแจ่มแจ้งว่า เพียงแต่ทานอย่างเดียวที่ทรงบำเพ็ญอยู่หาเป็นการเพียงพอไม่ควรจะต้องปฏิบัติในพรหมจรรย์ด้วย ชาดกนี้แสดงว่า ผู้ที่ต้องการแสวงหาความจริง ต้องการจะรู้เห็นอะไร เมื่อมีความตั้งใจมุ่งมั่นแล้ว จะรู้จะเห็นได้เพราะจะได้ทำให้แสวงหาผู้รู้ จะได้พบผู้รู้ที่จะแสดงให้รู้ให้เห็นได้ ทั้งในเรื่องของมนุษย์ ทั้งในนรกสวรรค์ ตลอดถึงนิพพาน

พระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญอธิษฐานบารมีมาโดยลำดับ เป็นบารมีสามัญคือรักษาอธิษฐานยิ่งกว่าคนที่รักและทรัพย์สิน เรียกว่า อธิษฐานบารมี เป็นอุปบารมีคือสูงกว่าสามัญได้แก่รักษาอธิษฐานยิ่งกว่าอวัยวะร่างกาย เรียกว่า อธิษฐานอุปบารมี เป็นปรมัตถบารมีคืออย่างยิ่งยวดขึ้นไปเป็นลำดับ ได้แก่รักษาอธิษฐานยิ่งกว่าชีวิต เรียกว่า อธิษฐานปรมัตถบารมี

พระพุทธเจ้าเมื่อพระองค์ทรงผจญมารในราตรีที่ทรงตรัสรู้ ท่านแสดงว่าได้ทรงอธิษฐานพระหฤทัยถึงพระบารมีที่ได้ทรงบำเพ็ญ มีทาน ศีลเป็นต้น ทรงอ้างพระธรณีเป็นพยาน จึงได้ทรงชนะมาร เมื่อได้ตรัสรู้แล้ว ก็ได้ทรงทำสังขารา-ธิษฐาน คือตั้งพระหฤทัยมุ่งมั่นจะดำรงพระอายุสังขารอยู่ต่อไป ยังไม่เสด็จปรินิพ-พานจนกว่าบริษัท ๔ จะตั้งขึ้นพรหมจรรย์คือพระพุทธศาสนาจะตั้งลงมั่นคงในโลก ครั้นถึงเวลานั้นจึงได้ปลงอายุสังขารเสด็จปรินิพพาน จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นผลของพระพุทธาธิษฐาน ซึ่งมีอานุภาพอำนวยผลแก่ผู้ปฏิบัติอยู่ทุกกาลสมัย

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงตั้งอยู่ในสัจจะและอธิษฐานะในพระราชกรณียกิจทั้งปวง พระสัจจะจึงยิ่งใหญ่ไพศาล ควรจัดเป็นพระสัจจบารมีได้เช่นเดียวกับวิธุรบัณฑิตในวิธุรชาดก พระอธิษฐานะก็เช่นเดียวกัน ควรจัดเป็นพระอธิษฐานบารมีได้ เช่นเดียวกับพระเจ้าเนมิราชในเนมิราชชาดก นับเป็นพระ-**ราชปฏิบัติส่วนอัตตสมบัติ คือสัจจะ จัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๑ อธิษฐาน จัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๒**

พระราชจริยารัฏฐาภิปาลโนบายนั้น คือพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติกระทำเพื่อประโยชน์สุขแก่พระราชอาณาจักรและประชาชน จะขอรับพระราช-ทานถวายด้วยทศพิธราชธรรม ข้อ ๗ คืออักโกธะ ความไม่โกรธ และข้อ ๘ คืออวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนโดยปรหิตปฏิบัติปริยาย

อักโกธะ ความไม่โกรธ กิริยาที่ไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ ตลอดถึงไม่พยาบาทมุ่งร้ายผู้อื่น แม้จักต้องลงโทษผู้ทำผิดก็ทำตามเหตุผล ไม่ทำด้วยอำนาจของความโกรธ ชื่อว่าอักโกธะ คนผู้ร่วมกันอยู่เป็นหมู่ ย่อมมีการกระทบกระทั่งกันบ้าง เมื่อข่มใจไว้ไม่ได้ เกิดโกรธขึ้งต่อกันขึ้นและผูกเวรไว้ ก็เป็นสมุฏฐานให้เกิดโทสะ ความประทุษร้ายกันทางใจก่อน แล้วประทุษร้ายกันทางกาย ทางวาจาสืบไปอันเรียกว่า พยาบาท ทำให้อยู่ด้วยกันไม่เป็นสุข ต่อเมื่อรักษาใจข่มใจไว้ไม่เกิดโกรธขึ้น หรือเมื่อเกิดโกรธขึ้นในใจ ก็ระงับไว้ไม่แสดงออกมาให้ปรากฏ ไม่ปฏิบัติลุอำนาจแห่งความโกรธ จักอยู่ด้วยความสงบเรียบร้อยเป็นสุข ความไม่โกรธจักมีได้ก็เพราะมีเมตตา หวังความสุขความเจริญแก่ตนและต่อกันและกัน คนที่เป็นหัวหน้า

ปกครองก็ตาม เป็นผู้อยู่ในปกครองก็ตาม เมื่อแสดงความโกรธออกมาให้ปรากฏ ก็แสดงว่าตนเองลุอำนาจของความโกรธ กิริยาที่แสดงความโกรธออกมานั้นก็ไม่งาม

ข้อที่พระมหากษัตริยาธิราชเจ้าทรงมีพระราชอัธยาศัยประกอบด้วยพระ-เมตตา ไม่ทรงปรารถนาก่อภัยก่อเวรให้ผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่ทรงพระพิโรธด้วยเหตุที่ไม่ควร แม้มีเหตุให้ทรงพระพิโรธ แต่ก็ทรงข่มเสียได้ ให้สงบระงับอันตรธาน ทรงปฏิบัติโดยโยนิโสมนสิการ คือการใส่ใจพิจารณาจนพบต้นเหตุ จัดเป็นอักโกธะข้อที่ ๗

อนึ่ง ในข้อที่ ๗ นี้ สำหรับบารมีนั้นได้แก่ สัจจบารมี ส่วนในทศพิธราช-ธรรมนั้นได้แก่อักโกธะ ความไม่โกรธ อันหมายถึงเมตตาประกอบอยู่ เมื่อพิจารณาดูแล้ว แม้ว่าทั้ง ๒ ข้อนี้จะมีพยัญชนะที่ต่างกัน แต่ว่าในด้านการปฏิบัตินั้นก็ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน กล่าวคือการที่จะปฏิบัติให้มีความไม่โกรธ หรือมีเมตตาขึ้นได้นั้นจะต้องมีจิตใจประกอบด้วยสัจจะ คือความตั้งใจจริงในการที่จะปลูกเมตตาขึ้นมาในจิตใจ คือให้เป็นเมตตาจริงในจิตใจ เมื่อเป็นดังนี้จึงจะทำให้เกิดความไม่โกรธอันตรงกันข้ามขึ้นได้ และเมื่อเกิดความไม่โกรธ และเกิดเมตตาขึ้นแล้ว ก็จะทำให้มุ่งดีปรารถนาดี จึงอดอยู่มิได้ที่จะอยู่เฉย ๆ จึงต้องขวนขวายที่จะทำให้ผู้ที่มีเมตตานั้นเกิดความสุขความเจริญตามความหมายของเมตตา เพราะถ้ามีเมตตาจริงแล้วก็อยู่เฉย ๆ ไม่ได้ จะต้องไปปฏิบัติทำให้เกิดความสุขความเจริญขึ้นในที่นั้น ๆ ในที่ที่มีเมตตานั้น เมื่อทรงมีพระเมตตาอยู่ในราษฎร จึงต้องขวนขวายที่จะเสด็จพระราช-ดำเนินไปทรงทำให้เกิดความสุขความเจริญแก่ราษฎร ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยมีสัจจะ คือความจริงใจที่จะปฏิบัติให้มีเมตตาขึ้นจริง เพราะฉะนั้น เมตตานั้นจะเป็นเมตตาจริงขึ้นมาได้ต้องมีอักโกธะคือไม่โกรธ จะไม่โกรธจริงขึ้นได้ก็ต้องมีสัจจะคือความจริงใจที่จะไม่โกรธ ความจริงใจที่จะมีเมตตา ถ้าหากขาดความจริงใจ คือขาดสัจจะเสียข้อเดียว เมตตาก็เป็นเมตตาไม่จริง เป็นเมตตาที่แสดงกันออกมาแต่ภายนอก เช่นทางวาจาว่าเมตตา หรือทางกิริยาว่าเมตตา แล้วละทิ้งทอดทิ้งไม่ได้ช่วยอะไรจริงจัง แต่หากว่าถ้าเป็นเมตตาจริง คือมีเมตตาที่ประกอบด้วยสัจจะคือความจริงใจ ทำให้เมตตาเป็นเมตตาจริงขึ้นมา ไม่โกรธก็ไม่โกรธจริงขึ้นมา ดังนี้แล้ว จึงจะทำให้ปฏิบัติขวนขวายเพื่อประโยชน์สุขต่าง ๆ ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิบัติ

เพราะฉะนั้น ธรรมะทั้ง ๒ ข้อนี้ คือสัจจะ กับอักโกธะ ที่หมายถึงเมตตา จึงมีความหมายที่ต้องอาศัยซึ่งกันและกันเป็นไป อักโกธะเป็นทศพิธราชธรรมข้อที่ ๗

อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน กิริยาที่ไม่เบียดเบียนให้ลำบาก คือความไม่ก่อทุกข์ยากแก่ผู้อื่น ตลอดถึงสัตว์ ด้วยเห็นเป็นสนุกของตนเพราะอำนาจโมหะ เช่นทำร้ายคนและสัตว์อื่นเล่น ชื่อว่าอวิหิงสา คนผู้รวมกันอยู่เป็นหมู่ ทั้งผู้ปกครอง ทั้งผู้อยู่ในปกครอง จะอยู่ด้วยกันได้เป็นสุขก็เพราะไม่เบียดเบียนกัน โดยเฉพาะผู้ปกครองถึงจำต้องอาศัยเก็บภาษีอากรจากราษฎรผู้อยู่ในปกครองเพื่อจ่ายบำรุงประเทศ และต้องเกณฑ์กำลังแรงบ้างในคราวที่จำเป็น แต่ถ้าเก็บและเกณฑ์รุนแรง อันเป็นการรีดเกินสมควร ราษฎรผู้อยู่ในปกครองก็เดือดร้อน ระส่ำระสายอยู่ไม่เป็นสุข มีเรื่องครั้งโบราณว่า ผู้อยู่ในปกครองถูกผู้ปกครองเบียดเบียน ต่างอพยพไปอยู่ต่างถิ่นก็มี ความไม่เบียดเบียนจะเป็นไปได้ก็ต้องอาศัยกรุณาเป็นเบื้องหน้า และอันความไม่เบียดเบียนนี้ เมื่อมาคู่กับอักโกธะคือความไม่โกรธ ก็มีความที่ต่างกันอยู่บ้างและสัมพันธ์กันบ้าง

อันอักโกธะ คือความไม่โกรธ อันเป็นทศพิธราชธรรมข้อที่ ๗ ที่ได้แสดงมาแล้วนั้น คือ ความที่ไม่ลุอำนาจต่อความโกรธ อันรวมความถึงโทสะพยาบาท อันจะทำให้ทำร้ายผู้อื่นสัตว์อื่นด้วยอำนาจของความโกรธ ด้วยอำนาจของโทสะ ซึ่งหมายถึงความที่มีเมตตานั่นเอง แต่การที่ไม่ยกเอาเมตตาเป็นที่ตั้งออกหน้า แต่ยกเอาอักโกธะคือความไม่โกรธออกหน้า ก็เพื่อที่จะจี้จุดอันสำคัญของผู้ปกครองซึ่งเป็นผู้มีอำนาจ ซึ่งตั้งแต่โบราณกาลมามักจะเป็นผู้ที่ลุอำนาจของความโกรธ เมื่อโกรธขึ้นมาก็มักจะสั่งทำร้ายทารุณผู้ที่ถูกโกรธนั้น ผู้มีอำนาจตั้งแต่โบราณมักจะเป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงต้องคอยที่จะเอาอกเอาใจเพื่อไม่ให้โกรธ โดยการที่พยายามตามใจต่าง ๆ เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีอำนาจไม่มีธัมมะจึงมักจะเป็นผู้โกรธง่าย สั่งทำร้ายใครง่าย ๆ ดังที่ปรากฏมาในโบราณ เพราะฉะนั้น เมื่อแสดงธัมมะของผู้ปกครองเพื่อจะจี้ถึงจุดนี้ จึงได้ยกเอาความไม่โกรธขึ้นมาตั้งไว้เป็นหัวข้อ ซึ่งโดยความก็คือความมีเมตตานั่นเอง ดังที่ได้แสดงมาแล้ว และในข้อนี้ยกเอาอวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนมาเป็นหัวข้อ ก็เพราะว่าบรรดาผู้ปกครองตั้งแต่ในอดีตมา เมื่อมีอำนาจขึ้น

แม้ว่าไม่โกรธ แต่ว่าลุอำนาจของความโลภความหลง ไม่ได้พิจารณาให้เหมาะสมก็สั่งปฏิบัติการต่าง ๆ เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อนด้วยอำนาจของโลภะบ้าง ด้วยอำนาจของโมหะคือความหลงบ้าง เช่นว่าเมื่อไปที่ไหน เมื่อเห็นสิ่งที่ชอบใจ ก็มักจะหาทางที่จะนำมาให้ได้เป็นของของตน เช่นจะเป็นทรัพย์สินก็ดี จะเป็นสตรีก็ดี จะเป็นแก้วแหวนเงินทองก็ดี เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีสิ่งเหล่านี้อยู่ จึงมักจะต้องคอยซ่อนเร้นไม่ให้ผู้ปกครองที่มีอำนาจได้เห็น เพราะฉะนั้น จึงต้องยกเอาข้ออวิหิงสา ไม่เบียดเบียน ขึ้นมาเป็นที่ตั้ง และโดยความก็คือว่าความที่มีกรุณานั้นเอง เพราะความกรุณานั้นตรงกันข้ามกับวิหิงสา อันได้แก่ความที่สงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ และปฏิบัติช่วยให้พ้นทุกข์ เพราะฉะนั้น กรุณาข้อนี้จึงได้ถือเป็นพระคุณอันสำคัญของพระพุทธเจ้าในพระคุณทั้ง ๓ พระคุณทั้ง ๓ นั้นได้แก่ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระกรุณาคุณ พระกรุณาคุณนั้น นับเป็นพระคุณที่ ๓ ของพระพุทธเจ้า ก็ได้แก่การที่มีพระกรุณาอันแสดงออกเป็นการเสด็จจาริกไปทรงแสดงธัมมะสั่งสอนโปรดแก่หมู่เวไนยนิกร คือหมู่ชนที่พึงแนะนำได้ให้ได้ประสบประโยชน์ตามภูมิตามชั้น

และพระมหากษัตริย์ก็มีคำว่าพระมหากรุณาธิคุณ และใช้เป็นคำนำเช่นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม คำว่ากรุณานี้ก็เป็นการปฏิบัติที่ช่วยให้พ้นทุกข์ คือเป็นการปฏิบัติช่วยเหลือต่าง ๆ ที่ได้ทำแก่ประชาชนในด้านต่าง ๆ แสดงออกมาถึงความกรุณา และแม้กรุณานี้ก็ยังเนื่องด้วยเมตตานั้นเอง จะต้องมีเมตตาความมุ่งดีปรารถนาดีเป็นพื้นฐานของจิตใจอยู่ จึงจะมีกรุณาความช่วยให้พ้นทุกข์ ซึ่งเป็นการที่แสดงออกและมีธัมมะหลายหมวดที่แสดงออกมาด้วยอำนาจของกรุณา เช่นในสังคหวัตถุ ๔ ธัมมะเป็นที่ตั้งแห่งความยึดเหนี่ยวน้ำใจของกันและกันนั้น ก็ได้แก่ทาน การให้ เป็นการเฉลี่ยเผื่อแผ่เจือจานความสุขของตนแก่ผู้อื่น ปิยวาจา เจรจาถ้อยคำอันเป็นที่รักจับใจ อัตถจริยา ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่าง ๆ และสมานัตตตา ความวางตนสม่ำเสมอ ไม่เป็นผู้ที่ถือตัว เข้ากันได้กับหมู่ชนทั้งปวง เพราะฉะนั้น กรุณาจึงตรงกันข้ามกับวิหิงสา คือความไม่เบียดเบียนนั้นก็หมายถึงกรุณานั่นเอง

กล่าวโดยเฉพาะข้อที่พระมหากษัตริยาธิราชเจ้ามีพระราชอัธยาศัยกอปรด้วยพระมหากรุณา ไม่ทรงปรารถนาก่อทุกข์แก่ผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่ทรงเบียดเบียนพระราชวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท และอาณาประชาราษฎร์ให้ลำบากด้วยเหตุอันไม่ควรทำ หรือด้วยตั้งพิกัดเก็บภาษีอากรเกินขนาด ทรงปกครองประ-ชาชนดังบิดาปกครองบุตร ดั่งนี้จัดเป็นอวิหิงสา

ในทศพิธราชธรรมข้อที่ ๘ นี้ก็คือ อวิหิงสา ส่วนในทศบารมีข้อที่ ๘ นั้นได้แก่อธิษฐานะ คือความตั้งใจมุ่งมั่น เมื่อเทียบกันดูแล้ว ถ้อยคำจะต่างกัน ในบารมีคืออธิษฐานะ ความตั้งใจมุ่งมั่น แต่ว่าในทศพิธราชธรรมคือ อวิหิงสา ความไม่เบียด-เบียน ได้แก่กรุณา แต่เมื่อพิจารณาดูแล้วทั้ง ๒ ข้อนี้ก็ต้องมีความสัมพันธ์กัน อธิษ-ฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่นนั้น ความตั้งใจมุ่งมั่นในเรื่องอะไร ข้อที่ควรตั้งใจมุ่งมั่นสำคัญก็คือตั้งใจมุ่งมั่นในการที่จะมีกรุณา มีความสงสาร ใคร่จะช่วยให้พ้นทุกข์และปฏิบัติการช่วยให้พ้นทุกข์ต่าง ๆ ให้ประสบความสุขต่าง ๆ ความกรุณานี้จะเป็นไปได้ก็ต้องอาศัยมีอธิษฐานะ คือความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะกรุณา ซึ่งเป็นการไม่เบียดเบียนหรือจะยกเอาอวิหิงสาขึ้นมาเป็นที่ตั้ง ก็ต้องมีอธิษฐานะ คือความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะไม่เบียดเบียนใคร เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงจะทำให้เกิดการปฏิบัติไม่เบียดเบียน อันเป็นความกรุณาขึ้นได้ และเพราะความกรุณานั้นเอง ก็ทำให้มีความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะช่วยเหลืออันเรียกว่าอธิษฐานะอีกด้วย เพราะฉะนั้น อธิษฐานะ หรือ อธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่นนำให้เกิดกรุณา หรือจะกล่าวว่ากรุณานำให้เกิดอธิษฐานะความตั้งใจมุ่งมั่นก็ได้ ก็แปลว่าทั้ง ๒ ข้อนี้จะต้องมีด้วยกัน เมื่อปฏิบัติในบารมีข้ออธิษฐานความตั้งใจมุ่งมั่นก็นำให้ปฏิบัติในข้ออวิหิงสาความไม่เบียดเบียนหรือกรุณานี้ด้วย หรือเมื่อปฏิบัติในข้ออวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนคือความกรุณา ก็เป็นการปฏิบัติในข้ออธิษฐานะ หรืออธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่นนั้นด้วย เพราะฉะนั้น พระมหากษัตริย์ผู้ที่ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมข้อนี้ คืออวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน อันได้แก่พระราชทานพระมหากรุณาแผ่ทั่วไป ก็เป็นอันว่าได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีในข้ออธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่นนั้นด้วย และบุคคลทั่วไปซึ่งเป็นผู้ปกครองก็ดี เป็นผู้อยู่ในปกครองก็ดี หรือว่าใคร ๆ ทุก ๆ คนเมื่อปฏิบัติในหลักธรรมข้อนี้ คือ อวิหิงสาความไม่เบียดเบียน คือความกรุณาดังกล่าว ก็เป็นอันว่าได้ปฏิบัติในหลักธรรมข้อ

บารมี คืออธิษฐานความตั้งใจมุ่งมั่นนั้นด้วย และเมื่อปฏิบัติในหลักธรรมข้ออธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่น ก็เป็นอันนำให้ปฏิบัติในข้ออวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนคือความกรุณาดังกล่าวมาด้วย อวิหิงสา เป็นทศพิธราชธรรมข้อที่ ๘

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงพระเจริญด้วยพระบารมีพร้อมพระราชธรรมจริยา ยกโดยเฉพาะในกถามรรคนี้ คือสัจจะและอธิษฐาน เป็นส่วนอัตตสมบัติ กับทั้งอักโกธะ ความไม่โกรธ และอวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ทั้งทรงปฏิบัติหน้าที่อย่างเยี่ยมยอด เป็นรัฏฐาภิปาลโนบายส่วนปรหิตปฏิบัติ คือเหตุสำคัญที่นำให้เข้าถึงความเจริญในการปกครองรัฐให้วัฒนาสถาพร ดังจะพึงเห็นได้จากพระราชกรณียกิจนานัปการที่ได้ทรงปฏิบัติตลอดมา ซึ่งไม่อาจยกขึ้นแสดงสาธกด้วยกถามรรคเพียงครั้งเดียวได้ จะรับพระราชทานยกสาธกถวายเพียงบางประการเพื่อทรงพิจารณาพระธรรมส่วนชอบอันตั้งอยู่ในพระองค์ เป็นเครื่องเจริญพระราชหฤทัยด้วยพระปีติโสมนัส

จากการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรอย่างต่อเนื่องทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหฤทัยมุ่งมั่นที่จะขจัดปัญหาความยากจนและล้าหลังของเกษตรกร เพื่อปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของราษฎรให้ดีขึ้น ได้ทรงศึกษาข้อการพัฒนาอย่างครบวงจร ที่มีความสำคัญต่อปัจจัยการผลิตได้แก่ น้ำ ที่ดินทำมาหากิน ทุน ความรู้ในการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ และการหาตลาด ในการนี้ ได้พระราชทานพระราชดำริให้จัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้นใน ๖ ภูมิภาคของประเทศ คือ

๑. ห้วยฮ่องไคร้ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
๒. ภูพาน อำเภอเมือง ฯ จังหวัดสกลนคร
๓. เขาหินซ้อน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
๔. อ่าวคุ้งกะเบน อำเภอท่าไม้ จังหวัดจันทบุรี
๕. ห้วยทราย อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี
๖. พิกุลทอง อำเภอเมือง ฯ จังหวัดนราธิวาส

วัตถุประสงค์ของโครงการจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาต่าง ๆ เหล่านี้ ก็เพื่อศึกษา ค้นคว้า ทดลอง วิจัยปัญหาเกษตรกรรมในท้องที่ ทั้งด้านทฤษฎีและด้านปฏิบัติ ตลอดจนแสวงหาแนวทางกับวิธีพัฒนาด้านต่าง ๆ ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและการประกอบอาชีพของราษฎรที่อาศัยอยู่ในแต่ละท้องถิ่น เพื่อให้ราษฎรสามารถรับไปปฏิบัติได้อย่างจริงจัง เมื่อสามารถค้นพบหรือค้นคิดวิธีแก้ไขปัญหาส่วนใด วิธีการหรือประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ แล้ว ก็จะจัดการ "สาธิต" ภายในบริเวณศูนย์ศึกษาการพัฒนา สำหรับปัญหาส่วนที่ยังขบไม่ได้ ก็ดำเนินการศึกษาต่อไป เนื่องจากปัญหาแต่ละข้อมีความยากง่ายไม่เท่ากัน

ในที่สุดประชาชนในท้องที่ ตลอดจนที่มาจากท้องถิ่นใกล้เคียงก็สามารถเดินทางมาศึกษาดูงานวิทยาการแผนใหม่จากงานสาธิตการพัฒนาเบ็ดเสร็จ ซึ่งจะทำให้ทราบถึงวิธีการจะทำมาหากินให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น นอกจากนั้นยังสามารถเข้าฝึกอบรมทั้งในด้านการเกษตรอุตสาหกรรมในครัวเรือน และด้านศิลปาชีพพิเศษ กิจกรรมทั้งหมดของศูนย์ศึกษาการพัฒนาทุกแห่งจะมีลักษณะคล้ายพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติวิทยาที่มีชีวิต ซึ่งนักเรียนนักศึกษา และผู้ที่สนใจทั่วไป สามารถเดินทางไปชมในแง่การทัศนศึกษานอกสถานที่ ตลอดจนพักผ่อนหย่อนใจไปในโอกาสเดียวกัน ภารกิจหลักอีกประการหนึ่งก็คือการกระจายผลที่ได้จากการศึกษาในรูปของวิธีการพัฒนาไปสู่ท้องถิ่นอื่น ๆ ในภูมิภาคเดียวกัน จนกระทั่งขยายแผ่กระจายวงกว้างออกไปเรื่อย ๆ หากพบว่าพื้นที่ใดในแต่ละภาคประสบปัญหามากและอาจมีลักษณะแตกต่างกันก็อาจพิจารณาจัดตั้งศูนย์สาขาขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนในทุก ๆ ด้านจากศูนย์ใหญ่ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่าง ๆ กระจายกันอยู่ตามท้องถิ่นทุรกันดารทั่วประเทศประมาณ ๑,๐๐๐ โครงการ โครงการเหล่านี้ครอบคลุมกิจกรรมการพัฒนาสาขาต่าง ๆ ไว้ทุกด้านได้แก่

๑. การพัฒนาแหล่งน้ำธรรมชาติและการชลประทาน
๒. การส่งเสริมการเกษตรและการพัฒนาอาชีพ
๓. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
๔. การพัฒนาการจัดสรรที่ดิน

๕. การพัฒนาการติดต่อสื่อสาร

๖. การสาธารณสุข โดยเน้นการป้องกันและรักษาสุขภาพอนามัย

๗. การให้การศึกษาโดยให้ฝึกอบรมอาชีพแก่เกษตรกร

โครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในพื้นที่ยากจนและห่างไกลความเจริญ กระจายกันอยู่ในเขตพื้นที่ ๕๖ จังหวัดของประเทศไทย ประมาณ ๑ ใน ๑๐ ของหมู่บ้านทั่วประเทศ หรือประมาณ ๔,๐๐๐ หมู่บ้านได้รับประโยชน์จากการพัฒนาแหล่งน้ำ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นเนื้อที่เพาะปลูกทั้งสิ้นถึง ๒,๕๐๐,๐๐๐ ไร่

โครงการน้ำพระทัยจากในหลวงเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามพระราชดำริ ตามที่กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในและกองทัพบก ในฐานะหน่วยงานหลักในการประสานงานกับทุกส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ และภาคเอกชน เพื่อสนองตอบพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการแก้ไขปัญหาสภาวะการขาดแคลนน้ำอย่างเร่งด่วนของประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือในฤดูแล้งที่ผ่านมานี้ เกิดขึ้นด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีสายพระเนตรอันยาวไกล พระองค์ได้ทรงเล็งเห็นความสำคัญของภาคอีสานในด้านยุทธศาสตร์ของประเทศ และเกี่ยวกับปัญหาความเดือดร้อนเนื่องจากความแห้งแล้งขาดแคลนน้ำ พระองค์จึงทรงมีกระแสพระราชดำริต่อผู้บัญชาการทหารบก เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๓๐ ถึงความห่วงใยพสกนิกรภาคอีสานและได้ทรงมอบให้กองทัพบกในฐานะที่เป็นส่วนราชการที่มีกำลังพล และอุปกรณ์พร้อมมูลอยู่แล้ว ทำหน้าที่เป็นหน่วยหลักในการประสานงานกับทุกส่วนราชการรัฐวิสาหกิจและภาคเอกชน เพื่อดำเนินการให้ความช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชนโดยเร่งด่วนเฉพาะหน้า และดำเนินการช่วยเหลือพัฒนาภาคอีสานอย่างต่อเนื่องต่อไป ซึ่งจากผลการดำเนินการช่วยเหลือเฉพาะหน้าดังกล่าวระหว่างปลายเดือนมีนาคม เมษายน และได้สิ้นสุดการช่วยเหลือเมื่อปลายพฤษภาคม ๒๕๓๐ ปรากฏว่าได้รับผลสำเร็จ สามารถบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชนลงได้ในระดับที่น่าพอใจอย่างยิ่ง และได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและ

ภาคเอกชนทุกหน่วยงานเป็นอย่างดี เพื่อให้การช่วยเหลือพัฒนาภาคตะวันออกเฉียง-เหนือเป็นไปโดยต่อเนื่อง สามารถแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำได้อย่างถาวรตลอดไป กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน กองทัพบก และทุกส่วนราชการ รัฐ-วิสาหกิจที่เกี่ยวข้อง จึงได้ร่วมกันจัดทำแผนงานหลักเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียง-เหนือขึ้นโดยกำหนดห้วงระยะเวลาของการพัฒนา ๕ ปี และจะเริ่มการดำเนินงานตั้งแต่ปลายปี ๒๕๓๐ เป็นต้นไป ทั้งนี้เพื่อเป็นการสนองพระราชดำริของพระบาท-สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างต่อเนื่องจากการช่วยเหลือเร่งด่วนเฉพาะหน้าดังได้กล่าวแล้ว

ด้วยน้ำพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดังได้กล่าวมาแล้ว จึงก่อให้เกิดโครงการน้ำพระทัยจากในหลวง ตั้งแต่วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๓๐ กอง-ทัพบกได้ระดมทรัพยากรทั้งกำลังพล ยานพาหนะ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ของหน่วยทหารในพื้นที่ กองทัพภาคที่ ๒ และจากส่วนราชการให้การช่วยเหลือบริการน้ำอุปโภคบริโภคแก่ประชาชน รวมทั้งร่วมกับส่วนราชการต่าง ๆ ดำเนินการพัฒนาแหล่งน้ำ ด้วยการขุดเจาะบ่อน้ำบาดาล ขุดลอกหนองบึง สูบน้ำจากแหล่งน้ำ และดำเนินการทำฝนเทียมเป็นต้น สามารถบรรเทาความเดือดร้อนแก่ราษฎรในปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคลงไปขั้นหนึ่ง

แต่เพื่อเป็นการสนองพระราชดำริให้การช่วยเหลือแก่พี่น้องชาวอีสานเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ส่วนราชการต่าง ๆ รวมทั้งภาคเอกชนจึงได้ร่วมกันจัดทำแผนงานหลักเพื่อดำเนินการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขภาวะขาดแคลนน้ำ โดยเฉพาะน้ำอุปโภคและบริโภค ให้เพียงพอแก่ราษฎรในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างถาวรตลอดไป และบรรเทาความเดือดร้อนเกี่ยวกับน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรในห้วงฤดูแล้งหรือสภาพฝนทิ้งช่วง วัตถุประสงค์อีกประการ เพื่อรวบรวมและประสานการพัฒนาแหล่งน้ำของหน่วยงานและจังหวัดต่าง ๆ ให้เป็นแผนรวมของการพัฒนาแหล่งน้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพียงแผนเดียว และเพื่อฟื้นฟูป่าไม้และสิ่งแวดล้อมให้เอื้ออำนวยต่อการอนุรักษ์ดินและน้ำและกำหนดเป้าหมายการดำเนินการพัฒนาภาคอีสานเป็นระยะ ๕ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๐-

พ.ศ. ๒๕๓๕ ในลักษณะโครงการเบ็ดเสร็จสมบูรณ์เป็นระบบเพื่อพัฒนาภาคอีสานให้บังเกิดความอุดมสมบูรณ์ โดยใช้ชื่อโครงการว่า "โครงการน้ำพระทัยจากในหลวง เพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามพระราชดำริ"

แผนงานหลักโครงการน้ำพระทัยจากในหลวงเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามพระราชดำรินี้ จะสามารถดำเนินการให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ตามที่วางไว้ได้อย่างแน่นอน หากส่วนราชการต่าง ๆ รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวพันกับความทุกข์สุขของราษฎรทั้งหมดได้ร่วมกันปฏิบัติหน้าที่อย่างจริงจังและมุ่งมั่นอย่างแท้จริงที่จะให้ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความอยู่ดีกินดี มีความสุขตามอัตภาพ ปัญหาความแห้งแล้งและขาดแคลนน้ำจะคลี่คลายเบาบางลงหรือหมดสิ้นไปและอนาคตอันใกล้นี้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีแต่ความเขียวชอุ่มชุ่มชื้นสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารตลอดไป

โครงการบรรเทาน้ำท่วมกรุงเทพมหานครและปริมณฑลอันเนื่องมาจากพระราชดำริจากการที่เกิดน้ำท่วมใหญ่ในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่ปริมณฑลในปี พ.ศ. ๒๕๑๘, ๒๕๒๑, ๒๕๒๓ และ ๒๕๒๖ ทำให้ทรัพย์สินและพืชผลจำนวนมากของประชาชนตลอดจนสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ได้รับความเสียหาย สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงห่วงใยต่อปัญหาน้ำท่วมดังกล่าวเป็นอย่างยิ่ง จึงทรงศึกษาและค้นคว้าหาแนวทางแก้ไขพร้อมกับพระราชทานแนวพระราชดำริแก่เจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ ให้ร่วมกันแก้ไขปัญหาน้ำท่วมพื้นที่กรุงเทพมหานครและพื้นที่ปริมณฑล ตามแนวพระราชดำริที่สำคัญ ดังนี้

- ควรเร่งระบายน้ำทางด้านทิศตะวันออกของกรุงเทพมหานครในฤดูน้ำหลาก ให้ไหลออกสู่อ่าวไทย โดยผ่านตามคลองต่าง ๆ และในขณะเดียวกันให้ควบคุมน้ำจากพื้นที่ด้านทิศตะวันออกที่ไหลเข้าสู่ใจกลางกรุงเทพมหานครให้เหลือน้อยลงด้วย
- จัดให้มีเขตพื้นที่สีเขียวในเขตพื้นที่บริเวณปริมณฑลทางด้านทิศตะวันออกของกรุงเทพมหานคร ซึ่งพื้นที่สีเขียวดังกล่าวนี้ จะสามารถแปรสภาพเป็นทางระบายน้ำฉุกเฉินออกสู่อ่าวไทยได้ตามที่ต้องการ

- สร้างระบบป้องกันน้ำท่วมในเขตชุมชนของกรุงเทพมหานครให้สมบูรณ์

- สร้างสถานที่เก็บกักน้ำตามจุดต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพมหานครตามความเหมาะสม

- ขยายทางน้ำหรือเปิดทางน้ำในจุดที่ผ่านทางหลวงหรือทางรถไฟ เพื่อให้ระบายน้ำจำนวนมากให้สะดวก

หน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง มีกรุงเทพมหานคร กรมชลประทาน กรมทางหลวง และการรถไฟแห่งประเทศไทย ได้ร่วมกันศึกษาถึงแนวทางและวิธีการแก้ไขปัญหาอย่างละเอียดแล้วทำการก่อสร้างระบบการแก้ไขและป้องกันน้ำท่วมในบริเวณต่าง ๆ เพื่อสนองพระราชดำริ ได้แก่การขุดลอกคลองสำหรับระบายน้ำออกสู่อ่าวไทยให้สะดวกจำนวนหลายสาย ก่อสร้างคันกั้นน้ำและปรับปรุงถนนสายต่าง ๆ เป็นคันกั้นน้ำทางด้านทิศตะวันออกของกรุงเทพมหานคร ก่อสร้างโรงสูบน้ำช่วยสูบน้ำออกสู่อ่าวไทยและโรงสูบน้ำตามคลองต่าง ๆ ตลอดจนการสร้างอาคารบังคับน้ำตามคลองและที่คันกั้นน้ำหลายแห่ง เป็นต้น ในปัจจุบัน แต่ละหน่วยราชการได้ดำเนินการก่อสร้างแล้วเสร็จตามโครงการ สามารถบรรเทาปัญหาการเกิดน้ำท่วมในเขตพื้นที่ส่วนใหญ่ได้ดี ไม่ปรากฏน้ำท่วมขังอยู่นานนับเดือนเหมือนกับสภาพน้ำท่วมที่เกิดในปีต่าง ๆ ที่ผ่านมา

โครงการปรับปรุงบึงมักกะสัน ได้พระราชทานพระราชดำริให้จัดทำโครงการบำรุงบึงมักกะสัน ที่ทรงเรียกว่า “เป็นโครงการแบบคนจน” ทรงโปรดให้พัฒนาเฉพาะในส่วนที่จำเป็นจริง ๆ เท่านั้น โดยรักษาสภาพแวดล้อมในบางส่วนไว้เพื่อจะได้ไม่ต้องลงทุนเป็นจำนวนมหาศาล ซึ่งปรากฏว่าสามารถพัฒนาแหล่งน้ำให้มีสภาพแวดล้อมดีขึ้น และใช้เป็นตัวอย่างในการพัฒนาแหล่งน้ำอื่น ๆ ในลักษณะเดียวกัน

สรุปความว่า ภารกิจหลักของโครงการ ฯ นี้ในฤดูแล้งคือการกำจัดน้ำโส-โครกด้วยผักตบชวา ส่วนในฤดูฝนให้ทำหน้าที่เก็บกักน้ำและระบายน้ำส่วนเกิน สำหรับกิจรองได้แก่การใช้ผักตบชวาทำปุ๋ยหมัก เชื้อเพลิง เยื่อสาร ตลอดจนการส่งเสริมการปลูกผักน้ำชนิดต่าง ๆ เช่น ผักบุ้ง และการปรับปรุงคุณภาพน้ำให้สามารถเพาะเลี้ยงปลาน้ำจืดได้

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงห่วงใยปัญหาการจราจรในกรุงเทพมหานคร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระ-หม่อม ให้อัญเชิญพระราชกระแสมายังกรมตำรวจ ว่าทรงมีพระราชประสงค์ไม่ให้มีการปิดถนนตลอดแนวเสด็จฯขอแต่เพียงอำนวยความสะดวกต่อขบวนเสด็จก็**เพียงพอแล้ว ด้านตรงข้ามกับทางขบวนเสด็จ ฯ ก็ยังเปิดให้มีการจราจรเป็นปกติ ส่วนด้านขบวนเสด็จ ฯ ต้องผ่านนั้น ก็ได้มีการอำนวยการให้ขบวนได้ผ่านไปอย่าง**เรียบร้อยเท่านั้น ไม่ได้มีการปิดกั้นการจราจรแต่อย่างใด

สรุป เหตุผลประการเดียวที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าพระบาท-สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมุ่งมั่นบำเพ็ญพระราชภารกิจอย่างตรากตรำเหน็ดเหนื่อยทั้งพระวรกายและพระราชหฤทัยอยู่ตลอดเวลาเกือบ ๔๐ ปีมาแล้ว เพื่อทรงพระ-มหากรุณาช่วยแก้ไขปัญหาพื้นฐานต่าง ๆ เพื่อยกฐานะความเป็นอยู่ของพสกนิกรที่ยากไร้ในชนบท แม้แต่ชาวต่างประเทศก็นึกไม่ถึงว่า ในโลกปัจจุบัน ยังมีพระมหา-กษัตริย์อยู่พระองค์หนึ่ง ผู้ทรงอุทิศพระองค์ทรงงานหนักถึงเพียงนี้ เหตุผลของพระองค์ท่านนั้นคือ เพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของประชาชนทุกรูปทุกนาม สมดัง**พระราชปณิธานที่ทรงประกาศเป็นปฐมบรมราชโองการว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”**

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินี-นาถ พระบรมราชโอรส พระราชธิดา พร้อมทั้งสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราช-ชนนี และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ก็ได้ทรงโดยเสด็จพระราช-ดำเนินในพระราชธรรมจริยาเพื่อประโยชน์แห่งประชากรทุกประการ ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์และพสกนิกรชาวไทย ซึ่งสนิทแน่นแฟ้นมาแต่โบราณกาล จึงดำรงอยู่และทวียิ่งขึ้น ฝ่ายประชาชนชาวไทยตั้งมั่นอยู่บนพื้นฐานของความจงรักภักดีศรัทธาเชื่อมั่น ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นพ้นประมาณ ฝ่ายพระมหากษัตริย์ตั้งมั่นอยู่ในพระมหากรุณาธิคุณอันไม่มีที่สิ้นสุดด้วยน้ำพระราชหฤทัยและพระราชจริยาวัตรประกอบไปด้วยทศพิธราชธรรม และพระราชธรรมจริยาทั้งปวง ดังที่รับพระราชทานยกสาธกถวายในกถามรรคนี้ เป็น

ส่วนปรหิตปฏิบัติ รัฏฐาภิปาลโนบาย ๒ ข้อ คือ อักโกธะความไม่โกรธ และอวิหิงสาความไม่เบียดเบียน ประกอบด้วยสัจจะและอธิษฐาน จึงนับเป็นบุญยิ่งของประชาชนชาวไทยที่ได้มีพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงดูแลสอดส่องสุขทุกข์ส่งเสริมการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาลอีกทางหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อพระราชประสงค์ยิ่งใหญ่ คือเพื่อความอยู่ดีกินดีของพลกนิกรชาวไทยเป็นสำคัญ

อักโกธะความไม่โกรธ ประกอบด้วยสัจจะความจริง และอวิหิงสาความไม่เบียดเบียนประกอบไปด้วยอธิษฐาน นับว่าเป็นรัฏฐาภิปาลโนบายส่วนปรหิตปฏิบัติ จัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๓

พระราชธรรมจริยาส่วนอัตตสมบัติ สัจจบารมี อธิษฐานบารมี และส่วนปรหิตปฏิบัติคืออักโกธราชธรรม อวิหิงสาราชธรรม เป็นรัฏฐาภิปาลโนบาย ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งสิริมงคลอันพิเศษมีเอกเทศดังได้รับพระราชทานถวายวิสัชนามาฉะนี้

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงอบรมพระองค์ให้ทรงสมบูรณ์ด้วยธรรมเป็นมงคลวิเสสส่วนอัตตสมบัติ ทรงดำรงราไชศวรรย์ปกครองอภิบาลประเทศชาติประชาชนโดยธรรม เป็นมงคลวิเสสส่วนรัฏฐาภิปาลโนบายให้วัฒนสถาพรในทุกทาง ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทุกอย่าง เพื่อให้ประเทศชาติไทยนี้เจริญด้วยอายุ วรรณ สุข พล ธนสารสมบัติทั้งปวง เป็นส่วนปรหิตปฏิบัติ แม้ในทางศาสนจักรก็ได้ทรงปฏิบัติในฐานะทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก โดยควรทุกประการ ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษานี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาสมณศักดิ์พระราชทานเลื่อนและตั้งสมณศักดิ์ใหม่ และได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานสังคหวัตถุในสงฆ์ ในบุคคล โดยนานัปการ ตลอดกาละทั่วเทศะทั้งปวง ประชาชนทั้งชาติกับทั้งคณะสงฆ์ ต่างระลึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณพ้นประมาณถึงวันมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ๖๐ พรรษานี้ จึงพร้อมกันเฉลิมฉลองทั่วประเทศยิ่งใหญ่เป็นพิเศษ แสดงความจงรักภักดีด้วยวิธีต่าง ๆ โดยคณะรัฐบาลอำนวยการมีอาทิ ขอพระราชทานพระมหากรุณาหล่อพระพุทธปฏิมาสุดแต่จะมีพระราชดำริ ได้ทรงมีพระราชดำริประกอบด้วยพระราช-

ศรัทธาปสาทะที่จะหล่อพระพุทธรูปประจำพระชนมวาร วันพระบรมราชสมภพตามโบราณราชประเพณี เป็นพระพุทธรูปยืนปางห้ามญาติขนาด ๙ นิ้ว หล่อด้วยเงินล้วนกะไหล่ทอง และพระพุทธรูปมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ โดยอนุโลมราชประเพณีในรัชกาลก่อน ๆ ซึ่งมีการทรงหล่อพระพุทธรูปประจำ**พระชนมพรรษา มีจำนวนตามพระชนมพรรษา แต่ในครั้งนี้โปรดเกล้า ฯ ให้**หล่อองค์เดียว เป็นพระพุทธรูปขนาดหน้าพระเพลา ๑๘ นิ้ว เท่ากับพระกัปประ (หนึ่งศอกของพระองค์) เป็นพระพุทธรูปแบบพระพุทธนวราชบพิตร แต่โปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิและกะไหล่ทอง และได้ทรงบรรจุประดิษฐานพระพุทธรูปผงพิมพ์จิตรลดาด้วยพระองค์เองไว้ที่ฐานบัวบัลลังก์ พระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นี้ ได้เสด็จฯ ทรงเททองหล่อ เมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระพุทธรูปมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบนี้ ได้ประดิษฐานคู่กับพระสัมพุทธพรรณี ในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสาดาราม และรัฐบาลจะได้กราบบังคมทูล ขอพระราชทานโดยเสด็จพระราชกุศลถวายฉัตรทองคำ ๑ คู่ พุ่มทองเงิน ๑ คู่ ถวายเป็นพระบรมราชานุสรณ์แห่งมหามงคลพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ตั้งถวายเป็นพุทธบูชาในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นสักขีแห่งความจงรักภักดีของปวงชนชาวไทยทั่วประเทศ (ในวันที่ ๗ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐)

ได้เสด็จพระราชดำเนินประกอบพระราชพิธีฉลองสมโภชพระพุทธรูปประจำพระชนมวาร พระพุทธรูปมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ และพระ**ไตรปิฎกฉบับสังคายนามหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ณ พระอุโบสถ** วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในวันที่ ๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐

๔ อนึ่ง ได้เตรียมจัดหาน้ำที่ทำพิธีพลีกรรมจากแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่มีชื่อเป็นมงคล ๑๐๓ แห่งทั่วพระราชอาณาจักรที่ประชาชนเคารพนับถือกันมาแต่โบราณกาล ทำพิธีพลีกรรมพร้อมกันในวันธงชัย คือวันพุธที่ ๑๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๐ เวลา ๑๓.๓๐ น. และได้อัญเชิญมารวมประกอบรัฐพิธีเสกน้ำพระพุทธมนต์ศักดิ์สิทธิ์ ณ พระวิหารหลวง วัดสุทัศน์เทพวราราม กรุงเทพมหานคร ในวันธงชัย

คือวันพุธที่ ๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ เวลา ๑๓.๓๐ น. มีสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกเป็นองค์ประธาน พร้อมด้วยสมเด็จพระราชาคณะและพระ-ภาวนาจารย์ รวม ๖๑ รูป และในวันเสาร์ที่ ๕ ธันวาคม อันเป็นวันมหาอุดมมงคล **พิเศษเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ กระบวนอิสริยยศได้แห่อัญเชิญน้ำพระ** พุทธมนต์ศักดิ์สิทธิ์ จากวัดสุทัศน์เทพวราราม ไปยังมณฑลพิธีพระที่นั่งชัยมังคลา-ภิเษก ท้องสนามหลวง และได้ขอพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณ เสด็จออกมหาสมาคม ณ พระที่นั่งชัยมังคลาภิเษก ท้องสนามหลวง เพื่อทรงรับน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายชัยมงคล และทรงรับทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายน้ำพระ-พุทธมนต์ศักดิ์สิทธิ์ลงในพระครอบมูรธาภิเษกที่ทรงถือจากผู้แทนปวงชนชาวไทย ในช่วงเวลาเช้า

นอกจากนี้ ยังมีกิจที่ประกอบกระทำน้อมเกล้าฯ ถวายอีกมากเช่น จัดให้มีการบวชพระ การปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติพระมหาราชแห่งสยาม การวิ่งลอยฟ้าเฉลิมพระเกียรติซึ่งมีผู้เข้าร่วมจำนวนเป็นแสน ยิ่งใหญ่อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน เป็นการเปิดสะพานพระราม ๙ อันเป็นสะพานที่มีช่วงกลางยาวที่สุดในโลก สวน-หลวง ร. ๙ สวนเฉลิมพระเกียรติสร้างน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายในมหามงคลสมัยพิเศษนี้ มีการตกแต่งประทีปธงทิวงดงามสว่างไสวไปทั่วทุกหนทุกแห่ง อีกทั้งการบำเพ็ญกุศลสาธารณประโยชน์นานา น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายด้วยจิตใจเทิดทูนศรัทธาจงรักภักดีในสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงคุณ **อันประเสริฐ ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ตั้งสัจจาธิษฐานเป็นอันหนึ่งอันเดียว** กันด้วยจิตใจน้อมถวาย ถวายพระพรชัยมงคล

โยธ ปญฺจสตาธิก- เทฺวสหสฺสานมุปริ
ตีสพุทฺธสเก มงฺก- รุตฺตมวสฺสมงฺคเล
มิคสิรสฺส ธนฺวาค- มสฺส ทิเน ว ปญฺจเม
ปรมินฺโท มหาภูมิ- พลอตุลฺยเตชวา
มหิตลาธิเปสฺสโร รามาธิปติ จกฺกิ โส
นรปตินฺทสฺยามินฺทา- ธิราชปรโม ตถา

นาถปวิตฺตสวฺหโย คุณเสฏฺโจ ชนุตฺตโม
นวมินฺโท มหาราชา สฏฺจยุทฺเทสิกวสฺสิโก
เทฺวจตฺตาฬีสวสฺสานิ รชฺชํ กาเรติ โสตฺถินา

วันที่ ๕ ธันวาคม มิคสิรมาส พุทธศักราช ๒๕๓๐ ปีมะโรง อันเป็นอุดมมงคล **นี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ** สูงสุดแห่งนรชน พระมหาราชเจ้าจอมไผท รัชกาลที่ ๙ ทรงมีพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ทรงครองราชสมบัติมาโดยสวัสดี ๔๒ โดยปี

ธมฺมราชา ปิตุราชา สพฺพทยฺยาภิมานิโต
รฏฺฐาภิปาลโนปาเย ปยุตฺโต ธมฺมปิตุตํ
ทานํ สีลํ ปริจฺจาโค อาชฺชวํ มทฺทวํ ตโป
อกฺโกโธ อวิหึสา จ ขนฺติ จ อวิโรธนํ
ทสิเม เกนจิ สกฺกา ตสฺสตฺตเนว ปสฺสิตุํ
สพฺเพสํ ชายเต เปมํ ธมฺมราเช สภตฺติกํ

พระธรรมราชา พระราชาผู้ทรงธรรม พระปิตุราชา พระราชาผู้ทรงเป็น **พระบิดา เป็นพระพ่อเมือง อันชาวไทยทั้งปวงนับถือเทิดทูน ทรงประยุกต์ธรรม** และความเป็นบิดาในรัฏฐาภิปาลโนบาย ธรรม ๑๐ ข้อเหล่านี้ คือ ทาน ศีล จาคะ สละบริจาค อาชชวะ ความตรง มัททวะความอ่อนโยน ตบะ ความเพียรปฏิบัติหน้าที่ อักโกธะ ความไม่โกรธประกอบด้วยเมตตา อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนประกอบด้วยกรุณา ขันติ ความอดทน อวิโรธนะ ความไม่ผิด อันใครๆ อาจเพื่อเห็นในพระ-องค์แห่งพระราชานั้น ความรักพร้อมทั้งความภักดีจึงเกิดแก่ประชาชนทั้งปวงในพระธรรมราชา

เตหิ เตหิ วิเสเสหิ คุเณหิ ปฏิมณฺฑิโต
จิรญฺชีวี มหาราชา สุขปฺปตฺโต อนามโย
ยสฺสา เตชวา จาปิ **วฑฺฒยนฺโต นรุตฺตโม**
สทา ภทฺรานิ สมฺปสฺสํ จิรํ รชฺเช ปติฏฺฐตุ

ขอสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงประดับด้วยพระคุณสมุทัยอันพิเศษนั้น ๆ ทรงพระชนมพรรษายืนนาน ทรงพระสำราญสมบูรณ์พระอนามัย ทรงพระเจริญด้วยพระราชอิสริยยศเดชานุภาพ ทอดพระเนตรเห็นแต่กิจการอันเจริญเป็นนิตยกาล เสด็จสถิตยืนนานในพระราชมไหศวรรย์ ปกครองรัฐสีมามณฑลให้สมบูรณ์สมพระราชประสงค์

ลำดับนี้ พระสงฆ์ผู้ได้มาในมหามงคลกาลนี้ มีสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกเป็นประธาน มีสมานฉันท์ตั้งสัตยาธิษฐาน ขอพรพระศรีรัตนตรัย **ที่ปรากฏเป็นมงคลสูงสุดของทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย ประสิทธิ์ถวายแด่สมเด็จ**บรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อุตฺตมํ ธมฺมมชฺฌคา
มหาสงฺฆํ ปโพเธสิ อิจฺเจตํ รตนตฺตยํ

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ธรรมอันสูงสุด ยังพระสงฆ์หมู่ใหญ่ให้เบิกบานตื่นจากกิเลสนิทรา นี้จัดว่าพระรัตนตรัย คือวัตถุอันประเสริฐให้เกิดความดี ๓ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์อย่างยิ่งใหญ่ไพศาลแก่ผู้เลื่อมใส ด้วยเดชานุภาพพระศรีรัตนตรัยดลบันดาล ขออุปัทวันตรายและอุปสรรคศัตรูทั้งหลายจงอย่าบังเกิดถูกต้องพ้องพานซึ่งไทยสยามรัฐมหาชนบทนี้ ในกาลไหน ๆ จงบำราศไกลด้วยประการทั้งปวง ความเป็นผู้ไม่มีโรคความสุขสำราญ ความเป็นผู้มีอายุยืนนาน และความบริบูรณ์แห่งวัตถุทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งวิบุลผลนั้น ทั้งสุขโสมนัสสวัสดีในที่ทุกสถาน จงเกิดมี จงเป็นไป แด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงอภิบาลไทยสยามรัฐมหาชนบทนี้ กับทั้งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมราชชนนี พระราชโอรสธิดา พระบรมราชวงศ์ และคณะรัฐบาลมุขอำมาตย์มนตรีสภาเสวกามาตย์ ทหารพลเรือนตำรวจ พสกนิกรประชาราษฎร สมณะชีพราหมณ์ ขอเทพเจ้าทั้งหลายทั่วจักรราศีผู้สถิตอยู่ในไทยสยามรัฐมณฑล จงตั้งไมตรีจิตอภิบาลรักษาสกลไทยสยามรัฐสีมาอาณาเขต ซึ่งสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงเป็นองค์พระประมุขด้วยนำเข้าไปใกล้

ซึ่งอิฏฐวิบุลผลอันเป็นหิตานุหิตประโยชน์ คอยป้องกันซึ่งสรรพโทษ อันไม่เกื้อกูลแก่ความเจริญอย่าให้เกิดมี

สิทฺธมตฺถุ สิทฺธมตฺถุ สิทฺธมตฺถุ อิทํ ผลํ
เอตสฺมึ รตนตฺตยสฺมึ สมฺปสาทนเจตโส

ขอผลที่กล่าวนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ แด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้มีพระราชมนัสเลื่อมใสในพระรัตนตรัยนี้ สมพระบรมราชประสงค์ทุกประการ

รับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาในพระมงคลวิเสสกถา เป็นปสาทนียมังคลานุโมทนา เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

สารบาญ

ธรรมบรรยายพิเศษ

ธรรมปฏิบัติเบื้องต้น

หลักการทำสมาธิเบื้องต้น

สมาธินี้ได้มีอยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ในสิกขา ๓ ก็มี ศีล สมาธิ ปัญญา* ในมรรคมีองค์ ๘ ก็มีสัมมาสมาธิเป็นข้อสุดท้าย และในหมวดธรรมทั้งหลายก็มีสมาธิรวมอยู่ด้วยข้อหนึ่งเป็นอันมาก ทั้งได้มีพระพุทธภาษิตตรัสสอนไว้ให้ทำสมาธิในพระสูตรต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก เช่นที่ตรัสสอนไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงอบรมสมาธิ เพราะว่าผู้ที่มีจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้วย่อมรู้ตามเป็นจริง ดั่งนี้ ฉะนั้น สมาธิจึงเป็นธรรมปฏิบัติสำคัญข้อหนึ่งในพุทธศาสนา แต่ว่าสมาธินั้นมิใช่เป็นข้อปฏิบัติในทางศาสนาเท่านั้น แต่เป็นข้อที่พึงปฏิบัติในทางทั่ว ๆ ไปด้วย เพราะสมาธิเป็นข้อจำเป็นจะต้องมีในการกระทำทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการดำเนินชีวิตทั่วไป หรือทางด้านปฏิบัติธรรม ก็มีคนไม่น้อยที่เข้าใจว่าเป็นข้อที่พึงปฏิบัติเฉพาะในด้านศาสนา คือสำหรับผู้ที่ต้องการปฏิบัติธรรมอย่างเป็นภิกษุสามเณร หรือเป็นผู้ที่เข้าวัดเท่านั้น ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง ฉะนั้น ก็จะได้กล่าวถึงความหมายของสมาธิทั่วไปก่อน

สมาธินั้น ได้แก่ความตั้งใจมั่นอยู่ในเรื่องที่ต้องการให้ใจตั้งไว้เพียงเรื่องเดียว ไม่ให้ใจคิดฟุ้งซ่านออกไปนอกจากเรื่องที่ต้องการจะให้ใจตั้งนั้น ความตั้งใจดั่งนี้เป็นความหมายทั่วไปของสมาธิและก็จะต้องมีในกิจการที่จะทำทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการเล่าเรียนศึกษา หรือว่าการงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ในการเล่าเรียนศึกษา จะอ่านหนังสือก็ต้องมีสมาธิในการอ่าน และเขียนหนังสือก็ต้องมีสมาธิในการเขียน และฟังคำสอนคำบรรยายของครูอาจารย์ก็ต้องมีสมาธิในการฟัง ดั่งที่เรียกว่าตั้งใจอ่าน ตั้งใจเขียน ตั้งใจฟัง ในความตั้งใจดังกล่าวนี้ก็จะต้องมีอาการของกายและใจประกอบกัน เช่นว่าในการอ่านร่างกายก็ต้องพร้อมที่จะอ่าน เช่นว่าเปิดหนังสือ ตาก็ต้องดูหนังสือ ใจก็ต้องอ่านด้วย ไม่ใช่ตาอ่านแล้วใจไม่อ่าน ถ้าใจไปคิดถึงเรื่องอื่นเสียแล้ว ตาจับอยู่

---

* *ดูอธิบายเรื่องปัญญา*

ที่หนังสือก็จับอยู่ค้าง ๆ เท่านั้น เรียกว่าตาค้าง จะมองไม่เห็นหนังสือ จะไม่รู้เรื่อง ใจจึงต้องอ่านด้วย และเมื่อใจอ่านไปพร้อมกับตาที่อ่านจึงจะรู้เรื่องที่อ่าน ความรู้เรื่องก็เรียกว่าเป็นปัญญาอย่างหนึ่งคือ ได้ปัญญาจากการอ่านหนังสือ ถ้าหากว่าตากับใจอ่านหนังสือไปพร้อมกันก็จะอ่านได้เร็ว รู้เรื่องเร็ว และจำได้ดี ใจอ่านนี่แหละคือใจมีสมาธิ คือหมายความว่าใจตั้งอยู่ที่การอ่าน ในการเขียนหนังสือก็เหมือนกัน มือเขียนใจก็ต้องเขียนด้วย การเขียนหนังสือจึงจะสำเร็จด้วยดี ถ้าใจไม่เขียน หรือว่าใจคิดไปถึงเรื่องอื่น ฟุ้งซ่านออกไปแล้วก็เขียนหนังสือไม่สำเร็จ ไม่เป็นตัว ใจจึงต้องเขียนด้วย คือว่าตั้งใจเขียนไปพร้อมกับมือที่เขียน ในการฟังก็เหมือนกัน หูฟังใจก็ต้องฟังไปพร้อมกับหูด้วย ถ้าใจไม่ฟัง แม้เสียงมากระทบหู ก็ไม่รู้เรื่องไม่เข้าใจ ใจจึงต้องฟังด้วย ใจจะฟังก็ต้องมีสมาธิในการฟัง คือตั้งใจฟัง ดั่งนี้จะเห็นว่า ในการเรียนหนังสือในการอ่าน การเขียน การฟัง จะต้องมีสมาธิ ในการทำการงานทุกอย่างก็เหมือนกันไม่ว่าจะเป็นการงานที่ทำทางกาย ทางวาจา แม้ใจที่คิดอ่านการงานต่าง ๆ ก็ต้องมีสมาธิอยู่ในการงานที่ทำนั้น เมื่อเป็นดั่งนี้จึงทำการงานสำเร็จได้ ตามนัยนี้จะเห็นว่าสมาธิเป็นสิ่งจำเป็นต้องมีในการทำงานทุกอย่าง นี้เป็นความหมายของสมาธิทั่วไปและเป็นการแสดงว่าจำเป็นต้องมีสมาธิในการเรียน ในการงานที่พึงทำทุกอย่าง

ต่อจากนี้จะได้กล่าวถึงสมาธิในการหัด ก็เพราะว่าความตั้งใจให้เป็นสมาธิดังกล่าวนั้น จำเป็นที่จะต้องมีการหัดประกอบด้วย สมาธิที่มีอยู่ตามธรรมดา เหมือนอย่างที่ทุกคนมีอยู่ยังไม่เพียงพอ ก็เพราะว่ากำลังใจที่ตั้งมั่นที่ยังอ่อนแอ ยังดิ้นรนกวัดแกว่ง กระสับกระส่ายได้ง่าย โยกโคลงได้ง่าย หวั่นไหวไปในอารมณ์ คือเรื่องต่าง ๆ ได้ง่าย และทุกคนจะต้องพบเรื่องราวต่าง ๆ ที่เข้าไปเป็นอารมณ์ คือเรื่องของใจทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ คือทางอายตนะทั้ง ๖ อยู่เป็นประจำ เมื่อเป็นดั่งนี้จึงได้มีความรักใคร่บ้าง ความชังบ้าง ความหลงบ้าง เมื่อจิตใจมีอารมณ์ที่หวั่นไหว และมีเครื่องทำให้ใจหวั่นไหวเกิดประกอบขึ้นมาอีก อันสืบเนื่องจากอารมณ์ดังกล่าวก็ยากที่จะมีสมาธิในการเรียน ในการทำการงานตามที่ประสงค์ได้ ดังจะพึงเห็นได้ว่าในบางคราวหรือในหลายคราว รวมใจให้มาอ่านหนังสือ เขียนหนังสือ ฟังคำสอนไม่ค่อยจะได้เพราะว่าใจพลุ่งพล่านอยู่ในเรื่องนั้นบ้างในเรื่องนี้บ้าง ที่ชอบบ้าง ที่ชังบ้าง ที่หลงบ้างจนรวมใจเข้ามาไม่ติด เมื่อเป็นดั่งนี้ก็ทำให้ไม่สามารถจะอ่านจะเขียน

จะฟัง ทำให้การเรียนไม่ดี ในการงานก็เหมือนกัน เมื่อจิตใจกระสับกระส่ายไปด้วยอำนาจของอารมณ์ และภาวะที่เกิดสืบจากอารมณ์ดังจะเรียกว่ากิเลส คือ ความรัก ความชัง ความหลงเป็นต้นดังกล่าวนั้น ก็ทำให้ไม่สามารถที่จะทำการงานให้ดีได้เช่นเดียวกัน ใจที่ไม่ได้หัดทำสมาธิก็จะเป็นดั่งนี้ และแม้ว่าจะยังไม่มีอารมณ์อะไรเข้ามารบกวนให้เกิดกระสับกระส่าย ดังนั้น ความตั้งใจก็ยังไม่สู้จะแรงนัก ฉะนั้นจึงสู้หัดทำสมาธิไม่ได้

ในการหัดทำสมาธินั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คืออย่างหนึ่งหัดทำสมาธิเพื่อแก้อารมณ์และกิเลสของใจที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน อย่างหนึ่งก็เพื่อฝึกใจให้มีพลังของสมาธิมากขึ้น อย่างแรกนั้นก็คือว่าอารมณ์และกิเลสของใจในปัจจุบันนั้นบางคราวก็เป็นอารมณ์รัก เป็นความรักซึ่งจะชักใจให้กระสับกระส่ายเสียสมาธิ เมื่อเป็นดั่งนี้ก็ต้องหัดสงบใจจากอารมณ์รัก จากความรักชอบนั้น ซึ่งเป็นอันตรายต่อการศึกษา ต่อการงานที่พึงทำ ตลอดจนถึงต่อกฎหมายต่อศีลธรรม นี่เป็นวิธีหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอน คือต้องหัดเอาชนะใจให้สงบจากอารมณ์ดังนั้นให้ได้ บางคราวก็เกิดอารมณ์โกรธ ความโกรธอันทำใจให้ร้อนรุ่มกระสับกระส่าย ก็เป็นอันตรายอีกเหมือนกัน เพราะทำให้เสียสมาธิ ฉะนั้นก็ต้องหัดทำสมาธิ คือหัดสงบใจ จากอารมณ์โกรธ จากความโกรธดั่งนั้น ในบางคราวก็มีอารมณ์หลง ความหลงซึ่งมีลักษณะเป็นความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มบ้าง มีลักษณะเป็นความฟุ้งซ่านรำคาญใจต่าง ๆ บ้าง มีลักษณะเป็นความเคลือบแคลงสงสัยบ้าง เมื่อเป็นดั่งนี้ก็ต้องหัดทำสมาธิ หัดสงบใจจากอารมณ์หลง จากความหลงนั้น ๆ

คราวนี้หลักของการสอนสมาธิทางพระพุทธศาสนา วิธีที่จะทำสมาธิสงบใจจากอารมณ์รัก โกรธ หลง ดังกล่าว ก็จะต้องเปลี่ยนอารมณ์ให้แก่ใจ คือว่าเป็นที่ทราบแล้วว่าอารมณ์รักทำให้เกิดความรักชอบ เมื่อเป็นดั่งนี้ก็ต้องเปลี่ยนอารมณ์รักนั้นมาเป็นอารมณ์ที่ไม่รักไม่ชอบ ความโกรธก็เหมือนกัน ก็ต้องเปลี่ยนอารมณ์โกรธนั้นมาเป็นอารมณ์ที่ไม่โกรธ หรือให้เปลี่ยนมาเป็นอารมณ์รัก แต่ว่าเป็นความรักที่เป็นเมตตา คือเป็นความรักที่บริสุทธิ์อย่างญาติมิตรสหายรักญาติมิตรสหาย มารดาบิดาบุตรธิดารักกัน ความหลงก็เหมือนกัน ก็ต้องเปลี่ยนอารมณ์หลงมาเป็น

อารมณ์ที่ไม่หลง เพราะว่าภาวะของใจจะเป็นอย่างไรนั้น สุดแต่ว่าใจตั้งอยู่ในอารมณ์อะไร เมื่อใจตั้งอยู่ในอารมณ์รักความรักชอบก็เกิดขึ้น ถ้าใจไม่ตั้งอยู่ในอารมณ์รักแต่ว่าตั้งอยู่ในอารมณ์ที่ตรงกันข้าม ก็เกิดความสงบ ใจโกรธก็เหมือนกัน ก็เพราะตั้งอยู่ในอารมณ์โกรธ เมื่อเปลี่ยนอารมณ์ให้ใจให้ตั้งอยู่ในอารมณ์ที่ตรงกันข้าม โกรธก็สงบ หลงก็เหมือนกัน เมื่อตั้งอยู่ในอารมณ์ที่ไม่หลง ความหลงก็สงบ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสชี้เอาไว้ว่า อารมณ์เช่นไรควรจะหัดใจให้ตั้งไว้ในเวลาไหน เมื่อเป็นดั่งนี้แล้วการที่หัดไว้ก็จะทำให้รู้ลู่ทางที่จะสงบใจของตนเอง อย่างนี้ก็จะทำให้สามารถสงบใจของตนเองได้ ดั่งนี้เป็นข้อมุ่งหมายของการทำสมาธิอย่างหนึ่ง ที่จะต้องหัดเอาไว้

ประการที่ ๒ หัดทำสมาธิเพื่อให้เกิดพลังใจที่ตั้งมั่นมากขึ้น คือให้มีพลังขึ้นก็เหมือนอย่างการที่ออกกำลังกายเพื่อให้กายมีกำลังเรี่ยวแรง เมื่อหัดออกกำลังอยู่บ่อย ๆ กำลังร่างกายก็จะดีขึ้น จิตใจก็เหมือนกัน เมื่อหัดทำสมาธิอยู่บ่อย ๆ แล้ว โดยที่ปฏิบัติอยู่ในหลักของสมาธิข้อใดข้อหนึ่งเป็นประจำ สำหรับที่จะหัดใจให้มีพลังของสมาธิเพิ่มขึ้นก็จะทำให้พลังของสมาธินี้มากขึ้นได้ เช่นเดียวกับการออกกำลังกายทำให้พลังทางกายเพิ่มมากขึ้นได้ นี้คือสมาธิในการฝึกหัด

คราวนี้สมาธิในการใช้ก็มี ๒ อย่างเหมือนกัน อย่างหนึ่งก็เพื่อใช้ระงับอารมณ์ระงับกิเลส ที่เป็นปัจจุบันดังกล่าวข้างต้น ผู้ที่ได้ฝึกหัดทำสมาธิตามสมควรแล้ว จะสามารถระงับใจได้ดี จะไม่ลุอำนาจของอารมณ์ของกิเลสที่เป็นความรัก ความชังความหลงทั้งหลาย จะสามารถสงบใจตัวเองได้ รักษาใจให้สวัสดีได้ อารมณ์และกิเลสเหล่านี้จะไม่มาเป็นอันตรายต่อการเรียน ต่อการงาน ต่อกฎหมาย ต่อศีลธรรมอันดีงาม และอีกอย่างหนึ่งก็ต้องการเพื่อใช้สำหรับประกอบการงานที่จะพึงทำทั้งหลาย ตั้งต้นด้วยในการเรียน ในการอ่าน ในการเขียน ในการฟัง จะมีพลังสมาธิในการเรียน ในการงานดีขึ้น และเมื่อเป็นดังนี้จะทำให้เรียนดี จะทำให้การทำการงานดี นี้คือสมาธิในการใช้

ตามที่กล่าวมานี้ เป็นการที่แสดงให้เห็นหลักของการทำสมาธิทั่ว ๆ ไป และก็ตั้งต้นแต่ความหมายทั่วไปของสมาธิ การหัดทำสมาธิและการใช้สมาธิ

จะได้ให้วิธีทำสมาธิย่อ ๆ ข้อหนึ่ง ก็คือว่า ท่านสอนให้เลือกสถานที่ทำสมาธิที่สงบจากเสียงและจากบุคคลรบกวนทั้งหลาย เช่นในป่า โคนไม้ เรือนว่าง มุ่งหมายก็คือว่า ที่ที่มีความสงบพอสมควรที่จะพึงได้ และเข้าไปสู่สถานที่นั้น นั่งขัดบัลลังก์หรือที่เรียกว่า ขัดสมาธิ เท้าขวาทับเท้าซ้าย มือชนกัน หรือว่ามือขวาทับมือซ้าย ตั้งตัวตรง หรือว่าจะนั่งพับเพียบก็ได้ สุดแต่ความพอใจ หรือตามที่จะมีความผาสุก ดำรงสติจำเพาะหน้า คือหมายความว่ารวมสติเข้ามา กำหนดลมหายใจเข้าออก หายใจเข้าก็ให้รู้ หายใจออกก็ให้รู้ หากจะถามว่ารู้ที่ไหนก็คงจะตอบได้ว่า จุดที่รู้ง่ายนั้นก็คือว่าปลายกระพุ้งจมูก หรือริมฝีปากเบื้องบนอันเป็นที่ลมกระทบเมื่อหายใจเข้าลมหายใจเข้าก็จะมากระทบที่จุดนี้ ในขณะเดียวกันท้องก็จะพองขึ้น ลมหายใจออกออกที่จุดนี้ ในขณะเดียวกันท้องก็จะฟุบลงหรือว่ายุบลงไป เพราะฉะนั้นก็ทำความรู้ลมหายใจเข้าจากปลายกระพุ้งจมูกเข้าไปถึงนาภีที่พอง หายใจออกก็จากนาภีที่ยุบถึงปลายจมูกก็ได้ ก็ลองทำความรู้ในการหายใจเข้าหายใจออก ดูดังนี้ก่อน หายใจเข้าก็จากปลายกระพุ้งจมูกเข้าไปถึงนาภีที่พอง ออกก็จากนาภีที่ยุบจนถึงปลายจมูกนี่ท่านเรียกว่าเป็นทางเดินของลมในการกำหนดทำสมาธิ คราวนี้ก็ไม่ต้องดูเข้าไปจนถึงนาภีดั่งนั้น แต่ว่ากำหนดอยู่เฉพาะที่ปลายจมูกแห่งเดียว หายใจเข้าก็ให้รู้ว่าเราหายใจเข้า หายใจออกก็ให้รู้ว่าเราหายใจออก รวมใจเข้ามาให้รู้ ดั่งนี้ และในการตั้งสติกำหนดนี้ จะใช้นับช่วยด้วยก็ได้ หายใจเข้า ๑ หายใจออก ๑ หายใจเข้า ๒ หายใจออก ๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ แล้วก็กลับ ๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ แล้วก็กลับ ๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ ๗-๗ แล้วก็กลับ ๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ ๗-๗ ๘-๘ แล้วก็กลับ ๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ ๗-๗ ๘-๘ ๙-๙ แล้วก็กลับ ๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ ๗-๗ ๘-๘ ๙-๙ ๑๐-๑๐ แล้วก็กลับ ๑-๑ ถึง ๕-๕ ใหม่ แล้วก็ ๑-๑ ถึง ๖-๖ ใหม่ ดังนี้หลาย ๆ หนจนจิตรวมเข้ามาได้ดีพอควร ก็ไม่ต้องนับคู่ แต่ว่านับ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕, ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ เป็นต้นไป เมื่อจิตรวมเข้ามาดีแล้วก็เลิกนับ ทำความกำหนดรู้อยู่ที่ปลายจมูกหรือที่ริมฝีปากเบื้องบนเท่านั้น วิธีนับดั่งนี้เป็นวิธีนับที่พระอาจารย์ท่านสอนมาในคัมภีร์วิสุทธิมรรค แต่ว่าจะใช้วิธีอื่นก็ได้ เช่น นับ ๑-๑ จนถึง ๑๐-๑๐ ทีเดียว แล้วก็กลับใหม่ หรือว่าจะเลย ๑๐-๑๐ ไปก็ได้เหมือนกัน แต่ว่าที่ท่านสอนไว้แค่ ๑๐-๑๐ นั้น ท่านแสดงว่าถ้ามากเกินไปแล้วจะต้องเพิ่มภาระใน

การนับมาก จะต้องแบ่งใจไปในเรื่องการนับมากเกินไป ฉะนั้นจึงให้นับอยู่ในวงที่ไม่ต้องใช้ภาระในการนับมากเกินไป อีกอย่างหนึ่งพระอาจารย์ท่านสอนให้กำหนด หายใจเข้า พุท หายใจออก โธ พุทโธ พุทโธ หรือ ธัมโม ธัมโม หรือว่า สังโฆ สังโฆ ก็ได้ เมื่อใจสงบดีแล้วก็เลิกกำหนดอย่างนั้น ทำความรู้เข้ามาให้กำหนดอยู่แต่ลมที่มากระทบเท่านั้น ให้ทำดั่งนี้จนจิตรวมเข้ามาให้แน่วแน่ได้นาน ๆ นี่เป็นแบบฝึกหัดขั้นต้นที่ให้ในวันนี้ ท่านที่สนใจก็ขอให้นำไปปฏิบัติต่อไป

สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนฺตุ
สุขิตา โหนฺตุ นิพฺภยา

อธิบายเรื่องปัญญา

"ปัญญาเป็นรัตนะของนรชน" นี้เป็นพระพุทธภาษิตเพราะนรชนคือคนเรามีรัตนะคือปัญญาติดตัวมาตั้งแต่เกิดเป็นพิเศษกว่าสัตว์ร่วมโลกทั้งหลาย จึงได้ชื่อว่าเป็นมนุษย์ และสามารถอบรมปัญญาให้มากขึ้นได้ด้วย ฉะนั้น คนเราจึงมีความฉลาดสามารถเปลี่ยนภาวะจากความเป็นคนป่ามาเป็นคนเมืองมีความเจริญด้วยอารยธรรมวัฒนธรรม มีบ้านเมือง มีระเบียบ การปกครอง มีศาสนา มีเครื่องบำรุงความสุขทางกายทางใจต่าง ๆ สิ่งทั้งปวงเหล่านี้สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายหามีไม่ ทั้งนี้ด้วยอำนาจของปัญญานี้เอง พระรัตนตรัยคือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ก็เกิดขึ้นด้วยอำนาจของปัญญา แต่ปัญญาที่เป็นรัตนะของนรชนดังกล่าวมานี้พึงทราบว่าจะต้องเป็นปัญญาที่ชอบ มีลักษณะเป็นความฉลาดรู้ ความจัดเจน การวินิจฉัยถูกต้อง สามัญสำนึกดี มีเหตุผลในสิ่งทั้งหลาย ปัญญาที่ชอบดังกล่าวเป็นผลสืบมาจากปัญญาที่มีเป็นพื้นฐานอันได้มาแต่กำเนิดของนรชนอันเรียกว่า สชาติปัญญา และจากการศึกษาอบรมที่ถูกชอบ อันสชาติปัญญานั้นมีพลังอำนาจที่ทำให้ประจักษ์ เรียนรู้ เข้าใจ และตระหนัก เป็นพลังใจทางปัญญาของบุคคล ถ้าอบรมศึกษาในทางที่ผิด ก็จะเพิ่มความรู้ในทางฉลาดแกมโกง ในทางทำความชั่วร้าย ในทางเบียดเบียนต่าง ๆ ฉะนั้น จึงตรัสสอนไม่ให้ประมาทปัญญา คือใช้ปัญญาพิจารณาอบรมศึกษาให้เข้าถึงความจริงตามเหตุและผลในสิ่งทั้งหลาย เพื่อให้บรรลุถึงความชอบถูกต้องในทุก ๆ สิ่ง รวมเข้ากันในมรรคมีองค์ ๘ ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติมาจนได้ตรัสรู้พระธรรมและทรงสั่งสอนไว้นั่นเอง คือสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ (รวมเข้าเป็นปัญญาสิกขา) สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะการงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ (รวมเข้าเป็นศีลสิกขา) สัมมาวายามะ เพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ (รวมเข้าเป็นจิตตสิกขา หรือ สมาธิ) มรรคมีองค์ ๘ นี้ ก็เท่ากับปัญญา ศีล สมาธิ นั่นเอง อันแสดงว่า ปัญญาเป็นหัวหน้า แต่ที่แสดงไว้เป็นข้อปฏิบัติโดยลำดับทั่วไปว่า ศีล สมาธิ ปัญญา พระพุทธเจ้าได้ตรัสรับรองไว้ด้วยว่า สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า เพราะเมื่อมีสัมมาทิฏฐิก็ย่อมรู้เห็นทุก ๆ

อย่างว่าผิดหรือถูกอย่างไร และเมื่อมีความเพียรชอบ ความระลึกชอบเข้าประกอบ ก็จะทำให้มีความเพียร มีสติ ละทุกสิ่งที่ผิด ทำทุกสิ่งที่ถูกให้เกิดขึ้น จนถึงเป็นความถูกต้องสมบูรณ์ แต่ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยสมาธิเป็นหลักเป็นที่ตั้งแห่งทุก ๆ ข้อ เพราะจิตที่ไม่มีสมาธิย่อมดิ้นรนกระสับกระส่าย ไม่อาจที่จะใช้ปัญญาอบรมปัญญาที่มีอยู่ให้เจริญขึ้นได้ เหมือนอย่างไฟฉายที่แกว่งไปแกว่งมา ไม่อาจจะส่องอะไรให้มองเห็นชัดเจนได้ จึงต้องทำจิตให้สงบด้วยสมาธิเป็นหลัก ก็จะปฏิบัติให้มรรคทุกข้อแวดล้อมเข้ามา

ปัญญาสูงสุด

เรื่องกัมมัฏฐานสำหรับแก้นิวรณ์ เก็บจากคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจากที่มาต่าง ๆ และข้อที่ตรัสกำชับไว้ให้มีเป็นประจำในการปฏิบัติแก้นิวรณ์ทุกข้อ หรือในการปฏิบัติกัมมัฏฐานทุกคราว คือ โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำไว้ในใจโดยแยบคาย ได้แก่การใช้ปัญญาพิจารณาให้ทราบตระหนักแน่ถึงเหตุผลในการปฏิบัตินั้น ๆ ตามเป็นจริง เมื่อใช้ปัญญาดังนี้ จึงจะไม่ปฏิบัติผิดทาง ทั้งจะไม่หลงตัว ลืมตัว การใช้ปัญญาจึงเท่ากับเป็นการใช้เกราะป้องกันอันตรายอันอาจจะเกิดขึ้นจากความหลงถือเอาผิดดังกล่าว และการใช้ปัญญาก็เป็นการศึกษาธรรมนั่นเอง การฝึกหัดปฏิบัติสมาธิอย่างขาดโยนิโสมนสิการ หรือขาดการใช้ปัญญา ก็เท่ากับไม่เป็นการศึกษาธรรม อาจหลงไปผิดทาง เช่นหลงติดอยู่กับนิมิตที่พบเห็นในสมาธิ หรืออำนาจบางอย่างที่ได้จากสมาธิ ทำให้กัมมัฏฐาน (ที่ถูก) หลุด หรือหลุดจากกัมมัฏฐานได้ง่าย พระพุทธเจ้าตรัสไว้อีกด้วยว่า “ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก” การใช้ปัญญาอบรมเพิ่มเติมปัญญาให้ส่องสว่างยิ่งขึ้นโดยลำดับจึงเป็นเหตุให้มองเห็นสัจจะคือให้รู้แจ้งเห็นจริง ให้บรรลุสุขประโยชน์ตั้งแต่ขั้นต้น จนถึงขั้นสูงสุด เพราะปัญญาขั้นสูงสุด คือปัญญาที่สมบูรณ์เต็มที่ ย่อมทำให้จิตปภัสสร คือผุดผ่องสว่างเต็มที่ ทำให้รู้แจ้งเห็นจริงและบรรลุสุขประโยชน์สูงสุดเหมือนดังพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลายฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเตือนไว้ว่า “อย่าประมาทปัญญา” คือให้ใช้ปัญญานั่นเอง การที่ฝึกฝนใช้ปัญญาจนรู้แจ้งเห็นจริงแล้ว ย่อมปฏิบัติตนไปในทางที่ถูกที่ควรตลอดเวลา โดยปราศจากกิเลสตัณหา เป็นไปโดยอัตโนมัติ

นิวรณ์และกัมมัฏฐานสำหรับแก้

จิตที่ไม่มีสมาธิ ก็เพราะมีนิวรณ์ทำให้ไม่ได้ความสงบ ไม่ใช้ปัญญา จึงจะแสดงนิวรณ์ ๕ และกัมมัฏฐานสำหรับแก้เพิ่มเติม ดังต่อไปนี้

๑. ความพอใจใฝ่ถึงด้วยอำนาจกิเลสกาม เรียกว่า กามฉันทะ แก้ด้วยเจริญอสุภกัมมัฏฐานพิจารณาซากศพ หรือเจริญกายคตาสติ พิจารณาร่างกายอันยังเป็นให้เป็นของน่าเกลียด

๒. ความงุ่นง่านด้วยกำลังโทสะ เรียกรวมว่า พยาบาท แก้ด้วยเจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา หัดจิตในทางหัดคิดให้เกิดเมตตา สงสาร กรุณา ช่วยเหลือเมื่อมีความสามารถ เกิดความพลอยยินดีไม่ริษยา เกิดความปล่อยวางหยุดใจที่คิดโกรธได้

๓. ความท้อแท้ หรือคร้าน และความหดหู่ ง่วงงุน เรียกว่า ถีนมิทธะ แก้ด้วยเจริญอนุสสติกัมมัฏฐานพิจารณาคุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ บ้าง พิจารณาความดีของตนบ้าง เพื่อให้จิตเบิกบาน และมีแก่ใจหวนอุตสาหะ หรือทำอาโลกสัญญา กำหนดหมายแสงสว่างให้จิตสว่าง

๔. ความฟุ้งซ่าน หรือคิดพล่าน และความจืดจางเร็วหรือความรำคาญ เรียกว่า อุทธัจจกุกกุจจะ แก้ด้วยเพ่งกสิณ กำหนดลมหายใจเข้าออก หัดผูกใจไว้ในอารมณ์เดียว หรือเจริญมรณสติ อันจะทำให้ใจสงบด้วยสังเวช

๕. ความลังเลไม่แน่ลงได้ เรียกว่า วิจิกิจฉา แก้ด้วยเจริญธาตุกัมมัฏฐาน หรือวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อกำหนดรู้สภาวธรรมที่เป็นอยู่ตามเป็นจริง

อีกอย่างหนึ่ง ทำความกำหนดรู้จิตที่มีนิวรณ์ และนิวรณ์ที่มีในจิตกับทั้งโทษ เมื่อเกิดปัญญาความรู้จักนิวรณ์และโทษของนิวรณ์ขึ้น นิวรณ์ก็จะสงบหายไป

หลงตัว ลืมตัว

อนึ่ง ความหลงที่กล่าวข้างต้น มีลักษณะเป็นความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มเป็นต้นนั้น เป็นความหลงที่เป็นนิวรณ์ของจิตที่พึงระงับได้ด้วยสมาธิ ยังมีความหลงที่สำคัญยิ่งขึ้นไปกว่า คือ หลงตัว ลืมตัว มีความอวดดีว่าตนเก่ง ซึ่งเกิดขึ้นจากความประมาทไม่ใช้ปัญญา ฉะนั้น ผู้ที่เห็นโทษของความหลงตัว ลืมตัว จึงควรรู้จักใช้ปัญญากับทั้งสติรักษาจิตของตนไว้ให้ดีเป็นนิตย์ มิให้หลงใหลไปในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ในโลก

ทั้งหลาย เพราะทำให้หลงตัวลืมตัว เป็นอันตรายต่อความดีทุกอย่าง เมื่อได้อะไรมีลาภเป็นต้น ก็ให้รู้ว่าได้สิ่งที่มีเกิด มีดับ เมื่อมีการได้ก็ต้องมีการเสีย มีการประจวบก็ต้องมีการพลัดพราก แม้ชีวิตร่างกายของคนเมื่อได้มาก็ต้องเสียไปในที่สุด เมื่อมีปัญญารู้ความจริง เมื่อได้ลาภยศเป็นต้นมา ก็จะไม่หลงใหลในสิ่งทั้งปวงเหล่านี้ จะไม่หลงตัว ลืมตัว และจะใช้ลาภยศเป็นต้นในทางที่ถูก เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่น เมื่อถึงคราวจะเสียก็ไม่เสียใจ ไม่ทำลายตัว จะสามารถรักษาความดีและจิตใจให้มีความสงบ มีสุข ได้อย่างสม่ำเสมอ

ศาสนา และ ทศพิธราชธรรม

ความเจริญผาสุกหรือความเสื่อมทรามเลวร้ายในประเทศเราปัจจุบันมีการวิจัยออกมาแล้วว่า "ข้าราชการ" เป็นองค์กรสำคัญอย่างหนึ่ง

ข้าราชการดีมีศีลธรรมหรือมี "ทศพิธราชธรรม" เป็นหลักในการปกครองแล้วประชาชนจะอยู่เย็นเป็นสุข

หากข้าราชการไร้ศีลธรรม ปกครองประชาชนนอกลู่นอกแนว "ทศพิธราชธรรม" ประชาชนจะเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้า ต้องเข้าป่าถืออาวุธรบราฆ่าฟันกันจองล้างจองผลาญไม่สิ้นสุด

ท่านกล่าวถึงหลักในการปกครองของข้าราชการ และทศพิธราชธรรมอันหมายถึงธรรมสำหรับพระราชาหรือนักปกครองได้อย่างควรที่ข้าราชการและผู้ปกครองทุกระดับจะรับไว้เป็นสติปัญญาและสิริมงคลแห่งตน ทั้งควรใช้เป็นหลักปฏิบัติสืบต่อไปเพื่อความผาสุกทุกฝ่าย

ท่านกล่าวถึงความสำคัญของทศพิธราชธรรมและศาสนาไว้อย่างชวนคิดว่าสิ่งไหนที่เรามีอยู่สมบูรณ์ เรามักจะไม่เห็นความสำคัญ ตัวอย่างเช่นลมหายใจเข้าออกเราไม่รู้สึกถึงลมหายใจเลยว่าเป็นอย่างไร เช่นเดียวกับศาสนาอันเปรียบเหมือนเส้นชีวิตเส้นหนึ่งในการดำรงชีวิต แต่ไม่ค่อยได้สนใจกันตามควร

ศาสนา แปลเป็นข้อยุติกันว่า คือคำสั่งสอน ทุกคนจะต้องมีการสั่งสอนใจของตนเองอยู่เสมอหรือบางครั้ง

ศาสนา แปลว่า ปกครอง ทุกคนต้องมีการปกครองใจตนเอง ปกครองตนเองอยู่เสมอ

นอกจากนี้เรายังต้องมีผู้ปกครองภายนอก ส่วนใหญ่ก็คือท่านผู้ใหญ่ที่ปกครองลงมาตามลำดับ เช่น ที่ทำงาน ครอบครัว โรงเรียน วัด ฯลฯ

ขณะเดียวกัน เราต้องมีการปกครองใจของตัวเองด้วย เราต้องรู้จักสั่งสอนใจตัวเอง อบรมตัวเอง

ตัวเราเองมิใช่มีความรู้ความสามารถตามที่เรียนมาแล้วจะดีเสมอไป คนเรามีส่วนไม่ดีอยู่ในตนหลายประการ ทางพระเรียกว่า “กิเลส” หมายถึงความรัก โลภ โกรธ หลง ความดิ้นรนปรารถนาทั้งหลาย ความไม่รู้หลงถือเอาผิดมีสิ่งต่าง ๆ คอยยั่วเย้าให้เกิดกิเลส

เพราะฉะนั้นประการแรกจึงไม่ควรที่จะประมาทว่า ตัวเรามีความรู้ความสามารถอย่างเดียวก็เพียงพอ

เมื่อมีตำแหน่งหน้าที่ ต้องไม่ประมาท ต้องสำนึกว่ายิ่งเป็นผู้ใหญ่ เป็นคนโตมากเท่าใด สิ่งที่จะมาชักชวนให้เป็นไปในทางที่ผิด ยิ่งมีมากขึ้น

ตัวใหญ่ เงาก็ใหญ่

เงา...คือสิ่งผิดที่จะมาชักชวนให้ทำผิด

ถ้าเราไม่มีศาสนาเป็นเครื่องอบรมสั่งสอน แนะนำปกครองตัวเอง ไม่รู้จักเว้นในทางที่ควรเว้น ประพฤติในทางที่ควรประพฤติ ความที่ใหญ่จะทำให้กล้าในทางที่ผิดมากยิ่งขึ้น

มากกว่าคนเล็ก เพราะเขายังมีผู้ใหญ่คอยสอดส่องดูแล ส่วนผู้ใหญ่ไม่มีใครดูแลเพราะเป็นใหญ่เสียแล้ว

แต่ถ้าเรามีศาสนา จะไม่ประพฤติผิด ถึงแม้นจะไปอยู่แห่งไหนก็จะประพฤติตนดีไม่กล้าทำผิด ทั้งคนใหญ่คนเล็กจะไม่ถลำไปในสิ่งที่ผิดง่าย ๆ แม้จะอยู่ผู้เดียวโดยไม่มีผู้ใดดูแลว่ากล่าว

เพราะมีศาสนาเป็นหลักใหญ่คอยดูแลว่ากล่าวอบรมสั่งสอนเป็นหลักปกครองใจ ทุกคนจึงต้องมีศาสนาประจำตัว แต่มิใช่เพียงแค่เรียนรู้บนโต๊ะหนังสือ หรือเพียงฟังเทศน์ฟังธรรมตามวัดวาอารามเท่านั้น เพราะนั่นเป็นเพียงเสมือนกับฟังสินค้าทาง

โฆษณา การที่จะมีศาสนาประจำตัวจริง ๆ ต้องรับเอาเข้ามาเป็นหลักยึดเหนี่ยวในทางประพฤติปฏิบัติ เป็นสิ่งเตือนสติปัญญาให้เจริญยิ่งขึ้น

สำหรับ "ทศพิธราชธรรม" นั้น เป็นหลักธรรมที่ใช้ในการปกครองตั้งแต่คนส่วนใหญ่ถึงคนส่วนน้อย

เป็นธรรมสำหรับพระราชา หรือนักปกครอง ๑๐ ประการ ซึ่งนำมาแจงเป็นข้อ ๆ โดยสังเขป

๑. ทาน หมายถึงการให้ เป็นการช่วยผู้ที่ต้องการช่วย เพราะมีความขัดข้องแร้นแค้นนั้น ๆ เช่น ผู้ที่ขาดอาหารก็ให้อาหารช่วย ขาดเสื้อผ้าก็ให้เสื้อผ้าช่วย ขาดที่อยู่อาศัยก็ให้ที่อยู่อาศัยช่วย ขาดหยูกยารักษาโรคให้หยูกยารักษาช่วย รวมความว่าเกิดความแร้นแค้นด้วยสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือที่ใดที่หนึ่งก็ให้สิ่งที่ต้องการนั้น ๆ ช่วย ดังนี้เรียกว่า ทาน

๒. ศีล คือความประพฤติ ต้องเว้นจากความชั่วร้ายทั้งหลาย ความประพฤติอันใดที่เป็นความชั่วร้ายก่อให้เกิดเวร ให้งดความประพฤติอย่างนั้น ไม่ทำสิ่งที่เป็นความชั่วร้ายนั้น ไม่พูดสิ่งที่เป็นความชั่วร้ายนั้น รวมความว่าเว้นการที่ควรเว้นต่าง ๆ ทั้งทางกายวาจา

๓. ปริจาคะ การสละ อันหมายความว่า สละสิ่งที่มีประโยชน์น้อยแก่สิ่งที่มีประโยชน์มาก ยกตัวอย่างเช่นว่า สละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะร่างกาย เช่น เจ็บป่วยที่อวัยวะร่างกายก็ยอมสละทรัพย์รักษา, สละอวัยวะร่างกายเพื่อรักษาชีวิต ในเมื่อต้องการที่จะรักษาชีวิตไว้ก็ยอม และ...สละได้ทุก ๆ อย่างทั้งทรัพย์ อวัยวะร่างกายตลอดจนถึงชีวิต ในเมื่อประพฤติธรรมคือความถูกต้องหรือหน้าที่อันต้องปฏิบัติเช่นทหาร ยอมสละทุกอย่างเพื่อปฏิบัติหน้าที่รักษาประเทศชาติ ดังนี้เรียกว่าบริจาคหรือสละ

๔. อาชวะ ความตรง คือความประพฤติซื่อตรง ไม่คดทรยศต่อเพื่อนมิตรสหาย ต่อหน้าที่การงาน ตลอดจนถึงประชาชน

๕. มัทวะ ความอ่อนโยน คือความมีอาการทางกายวาจาอ่อนโยน สุภาพ ไม่แสดงความแข็งกระด้าง มิใช่หมายความว่าอ่อนแอ แต่ว่าอ่อนโยน สุภาพ ไม่แสดง

ความแข็งกระด้าง แสดงการยกตนเหนือคนอื่น มีความอ่อนโยน สุภาพทางกาย ถึงวาจา พูดจาอะไรก็อ่อนโยน สุภาพ

๖. ตปะ ความเพียร เป็นผู้กล้าหาญในการทำสิ่งที่ควรทำ ไม่กลัวเกรงในการทำดังกล่าว ไม่มีความเกียจคร้าน ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างสม่ำเสมอไม่บกพร่อง มีความเป็นผู้กล้า มีความเพียร ไม่อ่อนแอย่อท้อเข้มแข็ง ถ้าทำดังนี้จะเป็นที่ยำเกรงของบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งหลาย ไม่กล้าที่จะละเมิด

๗. อโกธะ ความไม่โกรธ หมายถึงว่า ความมีจิตที่ประกอบด้วยเมตตา มุ่งที่จะปรารถนาดีเป็นที่ตั้ง ไม่เป็นคนใจน้อยหงุดหงิดง่าย แต่มีใจหนักแน่น ไม่คิดจะเอาแต่โทษใคร รู้จักให้อภัยและมีเมตตา

๘. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือการไม่ทำอะไรที่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อนทั้งทางตรงและทางอ้อม มีจิตประกอบด้วยกรุณาคิดช่วยเหลือและทำการช่วยเหลืออยู่เสมอ

๙. ขันติ ความอดทน คือ รู้จักอดทนต่อความตรากตรำต่าง ๆ เช่น รู้จักอดทนต่อหนาว ร้อน หิว กระหาย ทนต่อสิ่งที่ไม่เป็นสุข ไม่สนุกต่าง ๆ อดทนต่อเวลาที่ต้องพบความทุกข์ ตลอดจนถึงเวลาเจ็บไข้ได้ป่วยก็ต้องมีน้ำอดน้ำทน รู้จักอดทนต่อความเจ็บใจต่อถ้อยคำที่เขามาว่ากล่าวในบางครั้งบางคราว อันจะทำให้เกิดความเจ็บใจช้ำใจ ก็ให้มีความอดทน

๑๐. อวิโรธนะ ความไม่ผิด เมื่อรู้ว่าอะไรผิดก็ไม่ทำ เพราะทุกคนย่อมต้องมีความผิดบ้างไม่มากก็น้อยด้วยสิ่งที่ไม่รู้ซึ่งมีอยู่มากหรืออาจจะพลั้งเผลอทำให้ผิดอยู่บ้าง แต่ว่าอะไรที่รู้ว่าผิดก็ไม่ควรทำ คือไม่ทำผิดทั้งที่รู้ ควรรอบคอบในสิ่งที่จะทำทั้งหลาย ระมัดระวังไม่ให้ผิดหรือจะผิดก็แต่น้อย อีกอย่างต้องรักษาความเที่ยงธรรม ความยุติธรรม ในเมื่อเป็นผู้ใหญ่ ต้องไม่ลำเอียงเพราะความชัง ความหลง ความกลัวทั้งหลายดังนี้คือความไม่ผิด

ทศพิธราชธรรม หรือธรรม ๑๐ ประการ สำหรับพระราชาหรือนักปกครองนี้ บัณฑิตทั้งหลายในอดีตมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ได้ยกขึ้นมาสั่งสอนพระราชาเพื่อให้ใช้หลักธรรม ๑๐ ประการปกครองประเทศ เมื่อพิจารณากันให้ถ่องแท้แล้ว ธรรม ๑๐ ประการนี้เป็นหลักปกครองทั่วไป ผู้ที่มีหน้าที่ปกครองทั้งหลายพึงประพฤติปฏิบัติด้วย

แม้แต่ผู้อยู่ใต้ปกครอง หรือใต้บังคับบัญชา ตลอดจนถึงราษฎรทั่วไป ก็ต้องปฏิบัติตามธรรมทั้ง ๑๐ ประการ ต่อผู้ปกครองและผู้บังคับบัญชาด้วยเช่นกัน

เช่นเมื่อผู้ปกครองมีทานให้ ผู้อยู่ใต้ปกครองก็ต้องมีทานตอบสนอง

ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่น ฝ่ายปกครองหรือรัฐบาลใช้จ่ายทรัพย์ทำนุบำรุงประเทศ และอาณาประชาราษฎร์ทั่วไป ฝ่ายประชาราษฎร์ก็ต้องเสียภาษีอากรให้แก่รัฐบาลเพื่อนำเงินนั้นมาใช้จ่าย เรียกได้ว่ามีทานต่อกัน

นอกจากนี้ ต้องมีศีลต่อกัน มีบริจาคต่อกัน มีความซื่อตรง อ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธ เมตตาจิตต่อกัน มีความไม่เบียดเบียน ประกอบด้วยกรุณาต่อกัน มีความอดทนต่อกัน มีความประพฤติไม่ผิดต่อกัน

เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว จะเกิดความสุขสมบูรณ์เรียบร้อย

ธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ กล่าวได้ว่า เป็นหลักศาสนาซึ่งเป็นหลักใหญ่ที่ผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการทุกคนจะต้องพึงยึดถือปฏิบัติ อันเป็นความสุขความเจริญแก่ตนเอง แก่ประชาชนส่วนรวม

ขอให้ผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง ทุกคนทุกฝ่ายทุกระดับ นำทศพิธราชธรรมนี้ไปพิจารณาและใช้เป็นหลักประพฤติปฏิบัติตามสมควร ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย จงคุ้มครองแก่ทุก ๆ ท่านที่อยู่ในทศพิธราชธรรมให้มีความสุข ความสวัสดีโดยทั่วกันเทอญ.

อย่างไรที่เรียกว่าปฏิบัติธรรม

ขออนุโมทนาในทุกท่านซึ่งได้สนใจศึกษาปฏิบัติธรรม ได้เห็นค่าของการศึกษาปฏิบัติธรรมว่า มีประโยชน์ ให้ความสุข และทำให้ได้นำชีวิตเข้าสู่ทางชอบปฏิบัติชอบทางกายทางวาจาทางใจ

ในการปฏิบัติธรรมนี้ ก็จะขอประมวลเข้าในหลักใหญ่ ๓ ข้อ คือ **ศีล สมาธิ** และ**ปัญญา** หรือประมวลเข้าในพระโอวาท ๓ ข้อของพระพุทธเจ้า

สพฺพปาปสฺส อกรณํ
การไม่ทำบาป คือ กรรมที่ชั่ว ความที่ชั่วผิดทั้งปวง

กุสลสฺสูปสมฺปทา
การทำกุศล คือ กรรมที่ดีที่ชอบ คุณงามความดีให้ถึงพร้อม

สจิตฺตปริโยทปนํ
การชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส

ซึ่งพระโอวาททั้ง ๓ ข้อนี้ อาจารย์ทั้งหลายก็ได้สอนกันมา ก็สรุปเข้าในกันและกัน คือ

ศีล กับการไม่ทำบาปทั้งปวง
สมาธิ กับการทำกุศลให้ถึงพร้อม

ปัญญา กับการชำระจิตของตนให้ผ่องใส

เพราะฉะนั้น ผู้ศึกษาปฏิบัติธรรม ก็พึงกำหนดความย่อของการศึกษาปฏิบัติธรรมทั้งหมดเข้าในหลักของศีล สมาธิ ปัญญา หรือพระโอวาท ๓ ข้อดังที่กล่าวมา และพระโอวาท ๓ ข้อที่กล่าวมานี้ พระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้เองว่า เอตํ พุทฺธานสาสนํ นี้เป็นศาสนา คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่เราเรียกว่าพุทธศาสนาก็มาจาก

คำนี้ และถ้าหากจะถามว่า พระศาสนานั้นโดยย่อที่สุดสอนอย่างไร ก็ตอบได้ว่า สอนให้ไม่ทำบาปทั้งปวง ทำกุศลให้ถึงพร้อม และชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส ความย่อของพุทธศาสนาทั้งหมดก็รวมเข้าใน ๓ ข้อนี้ หรือว่ารวมเข้าใน ศีล สมาธิ ปัญญานี้เป็นส่วนฝ่ายปฏิบัติ เพราะฉะนั้น ทุกคนพึงกำหนดให้รู้จักพุทธศาสนาโดยย่อไว้ดังนี้

และก็พึงทราบว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนแม้โดยย่อทั้ง ๓ ดังกล่าว ก็จากธรรมชาติธรรมดานี้เอง คือธัมมะที่เป็นพระธรรมรัตนะที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ และที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอน ก็เป็นธรรมชาติธรรมดานี้เอง พระองค์ทรงสั่งสอนจากธรรมชาติธรรมดา

ธรรมชาติธรรมดานี้มีอยู่ที่ไหน

ก็มีอยู่ที่บุคคลทุกๆ คนนี้เอง ไม่ใช่มีในภายนอก ทุกๆ คนก็มีพื้นของศีล สมาธิ ปัญญาอยู่ด้วยกันมาตั้งแต่กำเนิด และก็ต้องใช้ศีล สมาธิ ปัญญามาโดยลำดับ ยกตัวอย่างเช่นว่าในการเรียนหนังสือ เมื่อเข้านั่งในห้องเรียนก็ต้องสำรวมกาย วาจา ตลอดถึงใจ ให้สงบเป็นปกติเรียบร้อย พร้อมที่จะฟังครูสอน พร้อมที่จะอ่านหนังสือ อันความเป็นปกติเรียบร้อยของกาย วาจา ใจ **นี้คือศีล**

และจะต้องมีสมาธิ คือ ความตั้งใจ เมื่อฟังก็ต้องตั้งใจฟัง เมื่ออ่านก็ต้องตั้งใจอ่าน ขาดความตั้งใจไม่ได้ ถ้าขาดความตั้งใจ ฟังก็ไม่รู้เรื่อง อ่านก็ไม่รู้เรื่อง หนังสือบรรทัดเดียว ถ้าขาดความตั้งใจก็อ่านไม่รู้เรื่อง หรือแม้หนังสือเพียงอักษรเดียวตัวเดียวคำเดียว ขาดความตั้งใจก็อ่านไม่รู้เรื่อง ฟังก็เหมือนกัน ถ้าขาดความตั้งใจแม้คำเดียวก็ฟังไม่ได้ยิน จะต้องมีความตั้งใจจึงจะฟังได้ยิน ความตั้งใจที่ทำให้อ่านได้ ที่ทำให้ฟังได้ **นี่แหละคือสมาธิ**

และเมื่อมีสมาธิในการอ่าน ในการฟังดั่งนี้ ก็ได้ **ปัญญา** คือความรู้ ความรู้ในหนังสือที่อ่าน ความรู้ในเรื่องที่ฟัง ได้ความรู้ในวิชาที่ครูสอนแนะให้อ่าน หรืออธิบายให้ฟัง

นี้คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ทุกคนต้องมีตั้งแต่เป็นเด็ก ใช้ในการเรียน เมื่อเรียนสำเร็จมาถึงในการทำงาน จะทำงานอันใดก็ต้องมีร่างกาย อันหมายถึงทั้งกาย ทั้ง

วาจา ทั้งใจ สงบเป็นปกติ เตรียมพร้อมที่จะทำงานนั้น เช่นว่า นั่งประจำโต๊ะทำงาน ก็ต้องมีกาย วาจา ใจเป็นปกติ พร้อมที่จะทำงาน และก็ต้องมีความตั้งใจในงานที่ทำ จึงจะได้ปัญญา คือความรู้ว่าจะทำการงานนั้นอย่างไร และทำการงานนั้นได้ถูกต้อง เพิ่มความรู้ในการงานที่ทำนั้นยิ่งขึ้น นี่ก็เป็นปัญญา ดังนี้จึงเป็นศีล สมาธิ ปัญญาในการทำงาน แม้ในกิจการอย่างอื่นที่นอกจากที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ ทุก ๆ อย่างที่เป็นการงานที่พึงทำแล้ว ก็ต้องอาศัยศีล สมาธิ ปัญญา ที่มีเป็นธรรมชาติธรรมดาดังนี้ของทุก ๆ คนนั้นมาประกอบกระทำทั้งนั้น

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้จับเอาธรรมชาติธรรมดาของทุก ๆ คนที่ต้องอาศัยอยู่นี้แหละ มาตรัสสอนให้ทำการอบรมสิ่งที่มีอยู่แล้วนี้ ให้มีสมรรถภาพยิ่งขึ้น ให้มีพลังยิ่งขึ้น ให้สามารถที่จะปฏิบัติทำความเป็นปกติเรียบร้อยดีงามของกาย วาจา ใจ ในกรรมที่พึงทำทั้งหลาย ให้สามารถเว้นจากกรรมที่ชั่วที่ผิดให้ดียิ่งขึ้น ดียิ่งขึ้น ดังนี้คือศีลที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน ตั้งต้นแต่ศีล ๕ ศีล ๘ และศีลที่สูงขึ้นไป และตรัสสอนให้หัดทำจิตนี้ให้สงบ ให้ตั้งมั่นยิ่งขึ้น มีพลังในความตั้งมั่นของจิตมากขึ้น ตรัสสอนให้ทำปัญญา คือความรู้ที่มีอยู่เป็นภาคพื้น ให้เป็นความรู้ที่ยิ่งขึ้นในสิ่งที่พึงรู้ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น ศีล สมาธิ ปัญญา ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนนี้จึงทรงวิวัฒนาการหรือทรงพัฒนามาจากศีล สมาธิ ปัญญา ที่เป็นตัวธรรมชาติธรรมดามาเป็นศีล สมาธิ ปัญญาที่พัฒนาขึ้น ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นดังที่กล่าวมา และการที่จะพัฒนาธรรมชาติธรรมดาให้มีพลังยิ่งขึ้นดังที่กล่าวมานี้ จะต้องมีการปฏิบัติอันเรียกว่า

กรรมฐาน

กรรมฐานนั้นแปลง่าย ๆ ก็แปลว่า ทำงาน คำนี้เป็นภาษาพูดของชาวบ้านของอินเดียในครั้งโน้น เช่น จะถามกันว่า ทำงานอะไร ก็ถามว่าทำกรรมฐานอะไร เช่นทำนาก็บอกว่า ทำกรรมฐานนา ทำสวน ก็ทำกรรมฐานสวน ทำการค้าขาย ก็ทำกรรมฐานค้าขาย ดังนี้เป็นต้น คือแปลว่าทำงาน ทางพระพุทธศาสนาได้นำคำนี้มาใช้เป็นการทำงานทางจิตใจ และโดยเฉพาะก็คือ **สมถกรรมฐาน** ทำงานให้ได้สมถะ คือความสงบของใจ **วิปัสสนากรรมฐาน** ก็คือ ทำงานให้ได้วิปัสสนา คือความรู้แจ้งเห็นจริง อันเป็นตัวปัญญาของจิตใจ ซึ่งมีศีลเป็นภาคพื้น เหมือนกับการทำนาก็ต้องมีเนื้อที่นาเป็นภาคพื้น และมีการไถหว่านข้าวลงในพื้นที่นา ฉันใดก็ดี ในการทำงาน

ทางจิตใจดังกล่าว ก็ต้องมีศีลเป็นภาคพื้น เหมือนอย่างมีที่นาเป็นภาคพื้น แล้วก็ทำการหว่านไถ่ข้าวลงในที่นา ก็คือทำการหว่านไถสมาธิและปัญญาลงในภาคพื้น คือ ศีลนี้ ซึ่งทั้งหมดนี้ก็ล้วนตั้งอยู่ในจิตใจนี้เองเป็นหลักสำคัญ

เพราะฉะนั้น จึงต้องมีการรักษาจิตใจนี้เป็นหลักใหญ่ ด้วยอาศัย**สติ** คือความกำหนด หรือความระลึกรู้ อันเป็นข้อสำคัญในการปฏิบัติธัมมะของทุก ๆ คน สติที่สำคัญอย่างยิ่ง ก็คือสติที่รักษาตา หู จมูก ลิ้น กาย และมนะคือใจ ในเวลาที่เห็นอะไร ได้ยินอะไร ได้ทราบกลิ่น ทราบรส ทราบสิ่งถูกต้องอะไร ได้รู้ได้คิดเรื่องราวอะไร ก็มีสติรักษาใจที่จะไม่รับเอาเรื่องทั้งหลายดังกล่าวให้เป็นตัวกิเลส ตั้งต้นแต่ความยึดถือ และความยินดียินร้ายอยู่ในสิ่งที่ยึดถือนั้น ให้ไหลเข้ามาท่วมทับใจ สติมีหน้าที่ดั่งนี้ เพราะฉะนั้น สตินี้จึงเป็นสิ่งที่สำคัญมาก ผู้ปฏิบัติธรรมพึงหัดปลูกสติให้บังเกิดขึ้นในจิตใจ คือความที่ระลึกได้ กำหนดได้ ที่มีหน้าที่ระวังรักษาจิตใจที่จะไม่ยึดถือ ยินดียินร้ายในเรื่องที่เข้ามาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางมนะคือใจทั้งหลาย อันเรื่องทั้งหลายดังที่กล่าวมานี้ ภาษาทางธัมมะเรียกว่า **อารมณ์** อันหมายถึงว่า เป็นเรื่องที่จิตคิด เรื่องที่จิตดำริ เรื่องที่จิตหมกมุ่นครุ่นคิดถึง เหล่านี้เรียกว่าเป็นอารมณ์ทั้งหมด จิตนี้ก็รับอารมณ์จากตา หู จมูก ลิ้น กาย และมนะคือใจดังที่กล่าวมา และโดยปกตินั้น ทุก ๆ คนเมื่อเห็นอะไร เมื่อได้ยินอะไรเป็นต้น สิ่งที่เห็น สิ่งที่ได้ยินนั้น ก็อยู่ในภายนอก เช่นว่าเห็นบ้านเรือน บ้านเรือนที่เห็นนั้นก็อยู่ในภายนอก เห็นบุรุษบุคคลชายหญิงทั้งหลาย บุรุษบุคคลชายหญิงทั้งหลายก็อยู่ในภายนอก เห็นสัตว์เดรัจฉาน เช่น สุนัข แมวเป็นต้น สุนัข แมวเป็นต้นก็อยู่ในภายนอกนั้น เห็นต้นไม้ ภูเขา ต้นไม้ ภูเขาก็อยู่ในภายนอกนั้น แม้ได้ยินเสียงอะไร เสียงก็อยู่ในภายนอกนั้นทั้งหมด

แต่คราวนี้เพราะเหตุที่จิตนี้เอง ไปยึดถือเอาสิ่งที่เห็น สิ่งที่ได้ยินเป็นต้นนี้เป็นอารมณ์คือเป็นเรื่อง เรื่องของรูปที่เห็น เรื่องของเสียงที่ได้ยินเป็นต้นนี้เข้ามาสู่จิตใจ และถ้าเป็นส่วนที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจ ก็เกิดความรักความชอบ ถ้าเป็นส่วนที่ไม่รักใคร่ปรารถนาพอใจ ก็เกิดความเกลียดชังไม่ชอบ หรือถ้าเป็นกลาง ๆ ก็ไม่ได้พิจารณาอะไร ปล่อยให้พ้นไปผ่านไป แต่อันที่จริงนั้น ก็เป็นความหลงติดอยู่

เพราะความไม่รู้ ปล่อยให้ผ่านไปอย่างไม่รู้ ก็เป็นโมหะคือความหลง ปกติบุคคลมักจะเป็นไปเช่นนี้ แต่อันที่จริงนั้น สิ่งทั้งหลายที่ได้เห็นได้ยินเป็นต้นนั้นอยู่ในภายนอกทั้งนั้น ไม่ได้เข้ามาสู่จิตใจเลย แม้กลิ่นก็แค่จมูก รสก็แค่ลิ้น สิ่งถูกต้องก็แค่กายสัมผัส ตลอดถึงเรื่องราวที่ใจคิดใจรู้ ก็สักแต่ว่าเป็นเรื่องเท่านั้น ไม่มีตัวตนอะไร เพราะฉะนั้นทุก ๆ คนจึงได้ยึดเอาสิ่งทั้งปวงที่ได้เห็นได้ยินนั้น มาเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ เป็นเรื่องเป็นราวตั้งขึ้นในจิตใจ ซึ่งล้วนเป็นความปรุงคิดหรือคิดปรุงทั้งนั้น ไม่มีตัวตนที่เป็นความจริงอยู่เลย ความจริงเป็นอยู่เช่นนี้

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้สอนให้มีสติระลึกได้ว่าเป็นเช่นนี้ ในสิ่งที่เห็นสิ่งที่ได้ยินทั้งหลาย และให้มีสตินี้เองคอยระมัดระวังรักษาจิตใจนี้อยู่ คราวนี้สตินี้ก็ไม่สามารถที่จะรักษาจิตใจไว้ให้ตลอดสมบูรณ์ไปได้ เพราะสติของสามัญชนนั้นยังอ่อน และยังไม่รอบคอบ เพราะฉะนั้น จิตใจนี้จึงยังมีโอกาสที่ยึดถืออารมณ์และก็ยินดียินร้ายในอารมณ์ทั้งหลาย หลงอยู่ในอารมณ์ทั้งหลายอยู่เป็นอันมาก เป็นไปอยู่เช่นนี้ และก็ก่อกิเลสเป็นตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยากต่าง ๆ ขึ้น ที่มีอาการเป็นราคะ ความติดใจยินดี หรือโลภะ ความโลภอยากได้ หรือโทสะ ความโกรธแค้นขัดเคือง โมหะ ความลุ่มหลง บังเกิดขึ้นในจิตใจ นี้เราเรียกว่า **กิเลส** แปลว่า **เครื่องเศร้าหมองของใจ** เพราะฉะนั้น เมื่อกิเลสเหล่านี้บังเกิดขึ้น จึงก่ออกุศลเจตนา ความจงใจที่เป็นอกุศลทั้งหลาย ให้ฆ่าเขาบ้าง ให้ลักของเขาบ้าง ให้ประพฤติผิดในกามบ้าง ให้พูดเท็จหลอกลวงเขาบ้าง ให้ดื่มสุราเมรัยเป็นฐานของความประมาท หรือว่าหลงไปในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของความประมาท มัวเมาอยู่ในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของความประมาทต่าง ๆ บ้าง เรียกว่า เมาทั้งกาย เมาทั้งใจ สามัญชนย่อมเป็นไปอยู่ดั่งนี้ ย่อมละเมิดศีลกันอยู่เป็นอันมาก เพราะฉะนั้น จึงได้บังเกิดคดีอาชญากรรมทั้งหลายขึ้นอย่างมาก

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้มา**ปฏิบัติในศีล** คือตั้งใจงดเว้นจากความประพฤติล่วงละเมิดตั้งต้นแต่ ๕ ข้อดังที่กล่าวมาแล้ว อันนับว่าเป็นพื้นฐานของศีลทั้งปวง ให้วิรัติเจตนา ความงดเว้นของทุก ๆ คนนี้ที่ได้ตั้งใจเอาไว้ว่า เราเว้น เราของดเว้นมาเป็นปฏิญาณใจของตนเอง ในอันที่จะได้ห้ามอกุศลเจตนาที่บังเกิดขึ้นในบางครั้ง

บางคราว ไม่ให้ไปละเมิดไปกระทำตามที่บังเกิดอกุศลเจตนาขึ้นนั้น และก็สอนให้มี**หิริ** ความละอายใจต่อความชั่ว **โอตตัปปะ** ความเกรงกลัวต่อความชั่วต่าง ๆ มาเป็น **อุปการธรรม** ธัมมะสำหรับที่จะสนับสนุนให้มีศีลขึ้น คือ ให้งดเว้นจากการกระทำที่เป็นบาป เป็นอกุศล เป็นทุจริตต่าง ๆ ดังที่กล่าวและเมื่อสามารถรักษาวิรัติเจตนาไว้ได้ ก็รักษาศีลได้

แต่ทั้งนี้ก็จะต้องสามารถสงบใจตัวเองได้ สงบอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลสได้ สงบกิเลสที่เป็นอกุศลมูลได้ ดังนี้แหละจึงมาถึง**สมาธิ**ที่เป็นวิธีปฏิบัติทำจิตใจให้สงบจากอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลส และจากตัวกิเลสดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ว่าจิตใจนี้จะให้สงบไปเอง สงบไปเฉย ๆ นั้น เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก จะต้องมีที่ตั้งของจิต คือให้จิตพรากจากอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลส มาตั้งอยู่ในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของสมาธิอันเป็นฝ่ายกุศล เพราะฉะนั้น จึงมาถึงบทกรรมฐานต่าง ๆ ที่พระอาจารย์ได้สอนให้ปฏิบัติ เช่นว่า

อานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก

กายคตาสติ สติที่พิจารณากาย

ธาตุกรรมฐาน กำหนดพิจารณากายนี้ แยกธาตุออกไปเป็น ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา หรือว่า

พุทธานุสสติ ระลึกคุณของพระพุทธเจ้า

ธัมมานุสสติ ระลึกคุณของพระธรรม

สังฆานุสสติ ระลึกคุณของพระสงฆ์

ในการปฏิบัติในกรรมฐานเหล่านี้ พระพุทธเจ้าได้สอนไว้เป็นอันมาก ตามที่พระอาจารย์ได้สอนกันนั้น ตลอดจนถึง**พรหมวิหารธรรม** คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

เมตตา แผ่จิตออกไปด้วยเมตตา ปรารถนาให้เป็นสุข

กรุณา แผ่จิตออกไปด้วยกรุณา ปรารถนาให้พ้นทุกข์

มุทิตา แผ่จิตออกไปด้วยมุทิตา ปรารถนาให้ผู้ที่ได้รับความสุขความเจริญไม่เสื่อมจากความสุขความเจริญ และ

อุเบกขา ความตั้งจิตมัธยัสถ์เป็นกลาง ที่ไม่ยินดีไม่ยินร้าย คือไม่ลำเอียงด้วยความยินดี ไม่ลำเอียงด้วยความยินร้ายในใคร ๆ ปลงลงในกรรมและในผลของกรรมว่าสัตว์บุคคลทั้งหลายต่างมีกรรมเป็นของตน ทำดีจักได้ดี ทำชั่วจักได้ชั่ว ดังนี้

เหล่านี้ล้วนเป็นกรรมฐานทั้งนั้น ฉะนั้น การที่มาหัดที่จะทำกรรมฐาน ตั้งต้นแต่สมถกรรมฐาน ทำงานสำหรับที่จะทำใจให้สงบ ให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิ ก็จะต้องมีกรรมฐานข้อใดข้อหนึ่งเป็นอารมณ์ แทนอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลสดังที่กล่าวมานั้นจะเป็นข้อใดข้อหนึ่งก็ได้ ตามถนัดของแต่ละบุคคล เป็นการเปลี่ยนที่ตั้งของใจ เมื่อใจตั้งอยู่ในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลส ก็เกิดกิเลส แต่เมื่อนำใจให้มาตั้งไว้ในอารมณ์ของกรรมฐาน ก็เกิดสมาธิ เกิดสมถะคือความสงบ ได้สมาธิได้สมถะคือความสงบแต่ว่าในการที่จะนำใจจากอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลส มาตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิของสมถะดังที่กล่าวมานี้ ผู้ปฏิบัติใหม่ ๆ มักจะทำได้ยาก เพราะว่าจิตใจนี้เองจะน้อมไปในฝ่ายกิเลส เพลิดเพลินอยู่ในฝ่ายกิเลส ติดอยู่ในฝ่ายกิเลส เพราะว่าคุ้นเคยอยู่กับกิเลส ดังที่เรียกว่าจิตเป็น**กามาวจร** คือว่าเที่ยวไปในกาม หรือหยั่งลงในกาม คือในอารมณ์ที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย จิตน้อมไปในทางกามโดยมาก เพราะว่าเคยได้รับความเพลิดเพลินยินดี ความสุขสดชื่นในกาม แต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ว่า **"กามทั้งหลาย ให้ความชื่นใจยินดีน้อย ให้ทุกข์มาก"** หากทุกคนไตร่ตรองดูให้ดีแล้วจะเห็นตามที่ตรัสสอนไว้นี้ ตามที่เป็นจริงนั้น ทุกคนย่อมมีความทุกข์ต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ ความสุขที่ได้แม้จากกามทั้งหลาย เป็นความสุขที่แก้ความทุกข์นั้น เหมือนอย่างว่าเมื่อหิวข้าวขึ้นมาก็เป็นความทุกข์ เมื่อบริโภคอาหาร หิวก็หายเป็นความสุข เมื่อเกิดหิวขึ้นมาใหม่ก็ต้องบริโภคใหม่ ก็แปลว่า ได้รับความสุขแก้ทุกข์อยู่ดังนี้เป็นประจำ เพราะฉะนั้น จึงทำให้จิตนี้น้อมไปในกามในกิเลส เพราะว่ายังได้สุขที่แก้ทุกข์ติดอยู่ในสุขที่แก้ทุกข์นี้ ไม่น้อมไปในอารมณ์ของสมาธิ ฉะนั้น ทุกคนที่ทำสมาธิได้ยากหรือจิตไม่ได้สมาธิก็เพราะเหตุนี้

แต่ว่าถ้าได้ตั้งความเพียรให้เป็นจริงจัง มีความเพียรที่จะเผากิเลส ที่จะสงบกิเลส ฝืนมาตั้งไว้ในอารมณ์ของสมาธิ มีสติความระลึกกำหนดที่ตั้งมั่น มีความรู้ตัวอยู่

และคอยระงับความยินดีความยินร้ายต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้นในอารมณ์นั้น ๆ ดั่งนี้แล้ว ก็ย่อมจะทำให้จิตนี้น้อมมาในอารมณ์ของสมาธิ ในที่ตั้งของสมาธิได้มากขึ้น จนเมื่อสามารถมี**วิตก** คือนำจิตเข้าไปอยู่ในอารมณ์ของสมาธิ มี**วิจาร** คือประคองจิตไว้ในอารมณ์ของสมาธิได้ดีขึ้น ย่อมจะได้**ปีติ** คือความอิ่มใจ **สุข** ความสบายกายสบายใจ เป็นอันว่าได้รับผลของสมาธิเป็นขั้นต้น ก็ทำให้จิตน้อมมาตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิได้ดียิ่งขึ้น จิตจะเริ่มได้ตัวสมาธิที่เรียกว่า**เอกัคคตา** คือความที่จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว จิตที่มีอารมณ์เป็นอันเดียวนี้ เมื่อบังเกิดขึ้นแว้บหนึ่ง ๆ แล้วก็หายไป และก็ตั้งจิตขึ้นใหม่ดังที่กล่าวมา ก็ได้ความที่จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว ที่เรียกว่า จิตรวม และก็หายไปตกไป ก็นำกลับมาตั้งขึ้นใหม่ ก็จะทำให้ได้เอกัคคตา ความที่มีอารมณ์อันเดียวของจิตนี้ นานขึ้นเป็นขณะ ๆ ขณะสั้นก็ตาม ขณะยาวก็ตาม ดังนี้ก็เรียกว่าเป็น **ขณิกสมาธิ** สมาธิที่เป็นไปชั่วขณะ

และเมื่อได้ขณิกสมาธิ สมาธิที่เป็นไปชั่วขณะดังนี้ ก็ทำบ่อย ๆ รักษาไว้ ก็จะได้สมาธิที่เป็นตัวเอกัคคตา ความที่มีอารมณ์อันเดียวของจิตนี้นานขึ้น มากขึ้น โดยจะได้ปีติ ได้สุข จากสมาธินี้มากขึ้น วิตก คือความที่นำจิตขึ้นสู่อารมณ์ของสมาธิ วิจาร คือความที่ประคองจิตไว้ในอารมณ์ของสมาธินี้ ก็มั่นคงขึ้น จนถึงไม่ต้องใช้ จิตตั้งมั่นอยู่ดี มีปีติมีสุขประคับประคอง ก็เป็น**อุปจารสมาธิ** สมาธิที่ใกล้จะแนบแน่นเข้า อยู่ได้นานเข้า และเมื่อรักษาไว้ ปฏิบัติให้ดียิ่งขึ้นไปอีก ก็จะได้ถึง**อัปปนาสมาธิ** สมาธิที่แนบแน่น ไม่ต้องมีปีติสุขประคองก็ได้ สมาธิจะอยู่ตัวแนบแน่น มีอารมณ์เป็นอันเดียวนานตามที่ต้องการ ดั่งนี้ก็เป็นอันว่าได้สมาธิดีขึ้น ๆ โดยลำดับ จิตที่มีสมาธิดีอย่างนี้ จะทำให้ได้ความสุขอยู่ในปัจจุบัน คือเมื่อจิตอยู่ในสมาธินี้ จิตจะวางอารมณ์ในภายนอกอันเป็นที่ตั้งของกิเลส อันเป็นที่ตั้งของความทุกข์เดือดร้อนทั้งหลายได้ทั้งหมด แต่จะอยู่ในอารมณ์ของสมาธิที่บริสุทธิ์ เป็นความสุขอย่างบริสุทธิ์

เพราะฉะนั้น การหัดทำสมาธิอยู่เสมอ ให้จิตได้สมาธิที่ดีขึ้นดังนี้ และก็ออกไปทำงานก็ใช้สมาธิในการทำงาน คือไม่ใช้สมาธิมากำหนดอยู่ในกรรมฐานข้อใดข้อหนึ่ง เช่น อานาปานสติ หรือในกายคตาสติ หรือในพรหมวิหารธรรม เป็นต้น ดังที่กล่าวมา แต่มาใช้สมาธินั้นกำหนดในงานที่ทำ ก็จะได้สมาธิในงานที่ทำนั้นดีขึ้น เพราะว่าพลังของสมาธินั้นเป็นอันเดียวกัน คือความที่มีจิตตั้งมั่นแน่วแน่ เมื่อน้อม

ไปตั้งอยู่ในเรื่องใดแล้ว ก็จะตั้งอยู่ในเรื่องนั้นได้มั่นคงแน่วแน่ ก็เอาสมาธินั้นมาตั้งในงานที่ทำ ก็จะทำงานได้ดี แม้ว่าจะคิดแต่งเรื่องอะไร เช่นจะแต่งปาฐกถา ก็มีสมาธิในการแต่งนั้นดีขึ้น ก็จะได้ปัญญาในการที่จะทำบทปาฐกถานั้นได้ดีขึ้น เป็นตัวปัญญาอันเป็นผลของสมาธิ เมื่อมีสมาธิในการทำงาน ก็ทำให้ได้ปัญญาในงานที่ทำ ทำให้สามารถปฏิบัติงานได้ดี เมื่อจะทำอะไร ก็ใช้สมาธิในสิ่งที่ทำนั้น ก็ได้ปัญญาในสิ่งที่ทำนั้นทุกอย่าง แต่ทั้งนี้ให้เว้นจากการใช้สมาธิไปในทางที่ชั่วที่ผิด ให้ใช้สมาธิไปในทางที่ดีที่ชอบ คือให้ใช้สมาธิไปในงานที่เป็นกรณียะ คือเป็นหน้าที่ของตนที่พึงทำ อันนับถือว่าเป็นกิจที่ดี และในกุศลธรรม คือในทางที่ดีทั้งหลาย ให้ใช้สมาธิไปในทางนี้

ไม่ใช้สมาธิไปในทางที่ผิด

ผู้ที่ได้สมาธิดี และใช้สมาธิไปในทางที่ผิดนั้น ก็มีตัวอย่างมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เช่น พระเทวทัตซึ่งปฏิบัติได้สมาธิเป็นอย่างสูง ได้พลังจิตอันเกิดจากสมาธิ แต่มาใช้สมาธิไปในทางที่ผิด ด้วยอำนาจของความอยากใหญ่ คืออยากเป็นองค์พระศาสดาเองแทนพระพุทธเจ้า จึงได้คิดทำลายพระพุทธเจ้าต่าง ๆ โดยที่ไปหากำลังจากพระเจ้าอชาตศัตรู โดยที่ใช้อำนาจทางพลังจิตนี้ ทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูเลื่อมใส นับถือและสนับสนุน ดังนี้เรียกว่า **ตัณหา** เป็นผู้ที่จับเอาสมาธิไปใช้ให้เป็นประโยชน์ อันนี้ต้องระวังมาก ผู้ปฏิบัติธรรมซึ่งต้องการสมาธิดีนั้น จะต้องไม่ให้ตัณหานำเอาพลังของสมาธิที่ได้นั้นไปใช้ในทางที่ผิด เพราะเมื่อตัณหาจับไปใช้ในทางที่ผิดแล้ว ตัณหาก็จะมีพลังมากขึ้น จะสามารถทำชั่วทำผิดได้มากขึ้น ต่อเมื่อใช้สมาธิในทางที่ถูกต้อง จึงจะสามารถปฏิบัติทำการงานที่ดีที่ชอบได้มากขึ้น ได้ถูกต้องขึ้น และสมาธิที่เรียกว่า **สัมมาสมาธิ** ในพระพุทธศาสนานั้น ต้องเป็นสมาธิในทางที่ถูกที่ชอบ และหากว่าใช้สมาธิไปในทางที่ชั่วที่ผิดนั้น สมาธิก็จะเสื่อม ดังที่ผู้ที่ได้สมาธิอย่างสูงและปฏิบัติไปในทางที่ผิดนั้น ก็ต้องเสื่อมจากสมาธิ หรือต้องเป็นอันตรายเพราะเหตุต่าง ๆ ในปัจจุบันอันใกล้นี้ก็มีตัวอย่างอยู่เป็นอันมาก

เพราะฉะนั้น จึงต้องเข้าใจว่า การปฏิบัติสมาธิในพระพุธศาสนานั้น ต้องการให้ใช้สมาธิไปในทางที่ถูกต้อง จึงจะเป็นสัมมาสมาธิ คือต้องการให้เป็นบาทของปัญญา ที่จะให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ต้องการที่จะให้ทำการงาน คือให้ได้ปัญญาในการทำงานต่าง ๆ ให้ดีขึ้น เช่นต้องการให้ทำงานใน

หน้าที่ของตน เช่นเป็นข้าราชการก็ปฏิบัติงานในหน้าที่ของตนให้ดีขึ้น โดยอาศัยพลังสมาธิ ให้เกิดปัญญาในการปฏิบัติงานดังที่กล่าวมา และต้องการให้อาศัยพลังของสมาธินี้ ระงับตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก ระงับโลภ โกรธ หลง หรือสงบตัณหา สงบโลภ สงบโกรธ สงบหลงให้มากขึ้น ทำจิตให้ปลอดโปร่ง ซึ่งเข้าในข้อว่า **ชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส** ก็คือผ่องใจจากกิเลสตัณหาดังที่กล่าวมาแล้วนี้เอง ทำกิเลสตัณหาให้ลดน้อยลงไปโดยลำดับ

เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็จะทำให้ความเห็นแก่ตัวลดน้อยลงไปโดยลำดับ ทำให้มีจิตใจที่มีเมตตาอุปถัมภ์อยู่ เกิดมีความเห็นอกเห็นใจ ความรักในเพื่อนมิตรสหาย ในสัตว์ร่วมโลกทั้งหลายมากขึ้น ทำให้จิตมีเมตตาไมตรี ปรารถนาความสุขให้แก่ตนเองและแก่ผู้อื่นมากขึ้น เห็นผู้อื่นต้องการสุข ไม่ต้องการทุกข์อย่างตนเอง และก็ไม่ก่อทุกข์ให้แก่ใคร ๆ ต้องการแต่จะก่อสุขให้แก่ใคร ๆ รวมทั้งตนเองด้วย จึงทำให้เหมือนอย่างว่า ตัวเราเองนี้ใหญ่ออกไปครอบทั้งหมด ที่เรียกว่า **มหาตมะ** คือ **มหัตตา** ด้วยอำนาจแห่งเมตตา โดยที่ไม่มีความลำเอียงใจตัวเราตัวเขา แต่มีจิตเมตตาอารีเผื่อแผ่ไปกว้างขวางมากขึ้น ๆ ด้วยอำนาจแห่งเมตตา ดั่งนี้ก็ด้วยอำนาจของการที่มาปฏิบัติในสมาธิ และให้ได้ปัญญาในอันที่จะปฏิบัติตนให้ถูกต้อง ในการปฏิบัติการงานของตน ในอันที่จะปฏิบัติละกิเลสของตน ในอันที่จะปฏิบัติเพิ่มพูนศีล สมาธิ ปัญญา ของตนให้ดียิ่งขึ้น เป็นอันว่าได้ปฏิบัติให้เข้าถึงพระพุทธศาสนาที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ได้รู้จัก**พระพุทธเจ้า**ว่าพระองค์เป็นผู้ตรัสรู้ชอบแล้ว **พระธรรม** เป็นพระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสสอนไว้ดีแล้ว **พระสงฆ์** คือผู้ที่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์ ได้ปฏิบัติดีแล้ว ซึ่งพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีแล้วมีอยู่ และที่กำลังปฏิบัติอยู่ก็มีอยู่ และตนเองนั้นเมื่อกำลังปฏิบัติดีอยู่ ก็ชื่อว่าได้เป็นผู้ปฏิบัติเข้าหมู่ของพระสงฆ์ อันเป็นรัตนะที่ ๓ นี้เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น เมื่อได้ศึกษาปฏิบัติพระพุทธศาสนาดังกล่าวนี้ ก็ได้ชื่อว่าได้ศึกษาปฏิบัติพระพุทธศาสนา

๑๑ ตุลาคม ๒๕๒๙

โสฬสปัญหา

วัตถุกถา

พราหมณ์พาวรีผู้ถึงฝั่งแห่งมนต์ ปรารถนาซึ่งความเป็นผู้ไม่มีกังวล ได้จากบุรีอันเป็นที่รื่นรมย์แห่งชาวโกศล ไปสู่ทักขิณาปถชนบท.

พราหมณ์นั้นอยู่ที่ใกล้ฝั่งแม่น้ำโคธาวรี ใกล้พรมแดนแห่งแคว้นอัสสกะและแคว้นมุฬกะ ด้วยการแสวงหาเสบียงเลี้ยงชีพและผลไม้.

ชาวบ้านที่อาศัยพราหมณ์พาวรีนั้นก็เป็นผู้ไพบูลย์ พราหมณ์พาวรีได้บูชามหายัญด้วยส่วย อันเกิดแต่กสิกรรมเป็นต้นในบ้านนั้น ครั้นบูชามหายัญแล้วได้กลับเข้าไปสู่อาศรม.

เมื่อพราหมณ์พาวรีนั้นกลับเข้าไปสู่อาศรมแล้ว พราหมณ์อื่นเดินเท้าเสียดสีกันฟันเขลอะ ศีรษะเกลือกกลั้วด้วยธุลี ได้มาทำให้พราหมณ์พาวรีสะดุ้ง ก็พราหมณ์นั้นเข้าไปหาพราหมณ์พาวรีแล้วขอทรัพย์ ๕๐๐.

พราหมณ์พาวรีเห็นพราหมณ์นั้นแล้วได้เชื้อเชิญด้วยอาสนะไต่ถามถึงสุขและกุศลแล้วได้กล่าวว่า ไทยธรรมวัตถุอันใดของเราไทยธรรมวัตถุทั้งปวงนั้น เราสละเสียสิ้นแล้ว ดูก่อนพราหมณ์ ท่านจงเชื่อเราเถิด ทรัพย์ ๕๐๐ ของเราไม่มี.

เมื่อเราขออยู่ ถ้าท่านไม่ให้ไซร้ ในวันที่ ๗ ศีรษะของท่านจะแตก ๗ เสี่ยง.

พราหมณ์ผู้หลอกลวงนั้น กระทำกลอุบายแล้ว ได้กล่าวคำจะให้เกิดความกลัว.

พราหมณ์พาวรีฟังคำของพราหมณ์นั้นแล้ว เป็นผู้มีทุกข์ซูบซีด ไม่บริโภคอาหาร เพียบพร้อมด้วยลูกศรคือความโศก อนึ่ง เมื่อพราหมณ์พาวรีคิดอยู่อย่างนี้ ใจก็ไม่ยินดีในฌาน.

เทวดาผู้ปรารถนาประโยชน์ เห็นพราหมณ์พาวรีมีทุกข์สะดุ้งหวาดหวั่น จึงเข้าไปหาพราหมณ์พาวรีแล้วได้กล่าวว่า พราหมณ์นั้น

ไม่รู้จักศีรษะ เป็นผู้หลอกลวง ต้องการทรัพย์ไม่มีความรู้ในธรรมเป็นศีรษะและธรรมเป็นเหตุให้ศีรษะตกไป.

พราหมณ์พาวรีถามว่า

บัดนี้ ท่านรู้จักข้าพเจ้า ข้าพเจ้าถามท่านแล้วขอท่านจงบอกธรรมเป็นศีรษะและธรรมเป็นเหตุให้ศีรษะตกไป แก่ข้าพเจ้าเถิด ข้าพเจ้าจะฟังคำของท่าน.

เทวดาตอบว่า

แม้เราก็ไม่รู้ธรรมเป็นศีรษะ และธรรมเป็นเหตุให้ศีรษะตกไป เราไม่มีความรู้ในธรรมทั้ง ๒ นี้ ปัญญาเป็นเครื่องเห็นธรรม อันเป็นศีรษะและธรรมเป็นเหตุให้ศีรษะตกไป ย่อมมีแก่พระชินเจ้าทั้งหลาย.

พราหมณ์พาวรีถามว่า

ก็บัดนี้ ใครเล่าในปฐพีมณฑลนี้ ย่อมรู้ ดูก่อนเทวดา ขอท่านจงบอกบุคคลผู้รู้ธรรมเป็นศีรษะ และธรรมเป็นเหตุให้ศีรษะตกไปนั้นแก่ข้าพเจ้าเถิด.

เทวดาตอบว่า

ดูก่อนพราหมณ์ พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ศากยบุตรลำดับพระวงศ์ของพระเจ้าโอกกากราช มีพระรัศมีรุ่งเรือง เป็นนายกของโลก เสด็จออกผนวชจากพระนครกบิลพัสดุ์ เป็นผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ทรงบรรลุอภิญญาและทศพลญาณครบถ้วน ทรงมีพระจักษุในสรรพธรรม

ทรงบรรลุธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งกรรมทั้งปวง ทรงน้อมไปในธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นตรัสรู้แล้วในโลก มีพระจักษุ ทรงแสดงธรรม ท่านจงไปทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเถิด พระองค์จักตรัสพยากรณ์ข้อความนั้นแก่ท่าน.

พราหมณ์พาวรีได้ฟังคำว่า สัมพุทโธ ดังนี้ เป็นผู้มีใจเฟื่องฟู มีความโศกเบาบาง และได้ปีติอันไพบูลย์ พราหมณ์พาวรีนั้นมีใจชื่นชมเบิกบาน เกิดความโสมนัส จึงถามเทวดานั้นว่า พระโลกนาถ

ประทับอยู่ในคามนิคมหรือในชนบทไหน ข้าพเจ้าจะพึงไปนมัสการพระสัมพุทธเจ้า ผู้อุดมกว่าสัตว์ได้ในที่ใด.

เทวดาตอบว่า

พระชินเจ้าผู้ศากยบุตร ทรงมีพระปัญญามาก มีพระปัญญาประเสริฐ กว้างขวาง ทรงปราศจากธุระ หาอาสวะมิได้ องอาจกว่านระ ทรงรู้ธรรมเป็นศีรษะและธรรมเป็นเหตุให้ศีรษะตกไป ประทับอยู่ ในมณเฑียรสถานของชนชาวโกศลในพระนครสาวัตถี.

ลำดับนั้น พราหมณ์พาวรี เรียกพราหมณ์ทั้งหลายผู้ถึงฝั่งแห่งมนต์ ซึ่งเป็นศิษย์มาสั่งว่า ดูก่อนมาณพทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงมาเถิด เราจักบอกแก่ท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงฟังคำของเรา ความปรากฏแห่งพระสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด อันสัตว์ได้ยากเนือง ๆ ในโลกนี้ วันนี้ พระสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ปรากฏว่าเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก ท่านทั้งหลายจงรีบไปเมืองสาวัตถี เข้าเฝ้าพระสัมพุทธเจ้าผู้อุดมกว่าสัตว์เถิด.

พราหมณ์ผู้เป็นศิษย์ทั้งหลายซักถามด้วยคาถาว่า

ข้าแต่ท่านพราหมณ์ บัดนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายได้เห็นแล้วจะพึงรู้ว่าท่านผู้นี้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยอุบายอย่างไรเล่า ขอท่านจงบอกอุบายที่ข้าพเจ้าทั้งหลาย จะพึงรู้จักพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายผู้ไม่รู้เถิด.

พราหมณ์พาวรีกล่าวว่า

ก็มหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ มาแล้วในมนต์ทั้งหลาย อันพราหมณาจารย์ทั้งหลายพยากรณ์ไว้บริบูรณ์แล้วตามลำดับว่า

มหาปุริสลักษณะทั้งหลาย มีอยู่ในวรกายของพระมหาบุรุษใด พระมหาบุรุษนั้นมีคติเป็น ๒ เท่านั้น คติที่ ๓ ไม่มีเลย

คือ ถ้าพระมหาบุรุษนั้นอยู่ครองเรือนจะพึงชนะทั่วปฐพีนี้ จะทรงปกครองโดยธรรม ด้วยไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศัสตรา

ถ้าออกบวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธ-เจ้าผู้ยอดเยี่ยม มีหลังคาคือกิเลสอันเปิดแล้ว

ท่านทั้งหลายจงถามถึงชาติ โคตร ลักษณะ มนต์ และศิษย์เหล่าอื่นอีก และถามถึงศีรษะและธรรมเป็นเหตุให้ศีรษะตกไปด้วยใจเทียว.

ถ้าว่าท่านนั้นจักเป็นพระพุทธเจ้า ผู้ทรงเห็นธรรมอันหาเครื่องกางกั้นมิได้ไซร้จักวิสัชนาปัญหาอันท่านทั้งหลายถามด้วยวาจาได้.

พราหมณ์มาณพผู้เป็นศิษย์ ๑๖ คน คือ อชิตะ ๑ ติสสเมตเตยยะ ๑ ปุณณกะ ๑ เมตตคู ๑ โธตกะ ๑ อุปสีวะ ๑ นันทะ ๑ เหมกะ ๑ โตเทยยะ ๑ กัปปะ ๑ ชตุกัณณี ผู้เป็นบัณฑิต ๑ ภัทราวุธะ ๑ อุทยะ ๑ โปสาลพราหมณ์ ๑ โมฆราชผู้มีเมธา ๑ ปิงคิยะ ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ ๑

พราหมณ์มาณพทั้งปวง คนหนึ่ง ๆ เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะปรากฏแก่โลกทั้งปวง เป็นผู้เพ่งฌาน มีปัญญาทรงจำ อันวาสนาในก่อนอบรมแล้ว ทรงชฎาหนังเสือเหลือง

ได้ฟังคำของพราหมณ์พาวรีแล้ว อภิวาทพราหมณ์พาวรีกระทำประทักษิณแล้วบ่ายหน้าต่อทิศอุดร มุ่งไปยังที่ตั้งแห่งแว่นแคว้นมุฬกะ เมืองมาหิสสติ ในคราวนั้น.

เมืองอุชเชนี เมืองโคนัทธะ เมืองเวทิสะ เมืองวนนคร เมืองโกสัมพี เมืองสาเกต เมืองสาวัตถีอันเป็นเมืองอุดม เมืองเสตัพยะ เมืองกบิลพัสดุ์ เมืองกุสินารามันทิรสถาน (เมืองมันทิระ) เมืองปาวา เมืองโภคนคร เมืองเวสาลี เมืองราชคฤห์ และปาสาณกเจดีย์อันเป็นรมณีย-สถานที่น่ารื่นรมย์ใจ.

พราหมณ์มาณพทั้งหลายพากันยินดีได้รีบด่วนขึ้นสู่เจดิย-บรรพต เหมือนบุคคลผู้กระหายน้ำ ยินดีน้ำเย็น เหมือนพ่อค้ายินดีลาภใหญ่ และเหมือนบุคคลถูกความร้อนแผดเผายินดีร่มเงาฉะนั้น.

ก็ในสมัยนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า อันภิกษุสงฆ์แวดล้อมแล้ว

ทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายอยู่ ประหนึ่งราชสีห์บันลืออยู่ในป่า ฉะนั้น.

อชิตมาณพได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีพระรัศมี เรื่อเรือง เหลืองอ่อน ถึงความบริบูรณ์ดังดวงจันทร์ในวันเพ็ญ ลำดับนั้น อชิตมาณพได้เห็นพระอวัยวะอันบริบูรณ์ ในพระกายของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีความร่าเริง ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้ทูลถามปัญหาด้วยใจว่า

ขอพระองค์จงตรัสบอกอ้าง (ชาติ) อายุ โคตร พร้อมทั้งลักษณะ และขอได้ตรัสบอกการถึงความสำเร็จในมนต์ทั้งหลายแห่งอาจารย์ของข้าพระองค์เถิด พราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ของข้าพระองค์ย่อมบอกมนต์กะศิษย์มีประมาณเท่าไร พระเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ก็พราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ของท่านนั้นมีอายุร้อยยี่สิบปี ชื่อพาวรีโดยโคตร ลักษณะในกายของพราหมณ์พาวรีนั้นมี ๓ ประการ พราหมณ์พาวรีนั้นเรียนจบไตรเพท ในตำราทำนายมหาปุริสลักษณะ คือ คัมภีร์อิติหาส พร้อมทั้งคัมภีร์นิฆัณฑุศาสตร์และเกฏุภศาสตร์ ถึงซึ่งความสำเร็จในธรรมแห่งพราหมณ์ของตนย่อมบอกมนต์กะมาณพ ๕๐๐.

อชิตมาณพทูลถามว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้สูงสุดกว่านรชน ขอพระองค์จงค้นคว้าลักษณะทั้งหลายของพราหมณ์พาวรี ขอจงทรงประกาศตัดความ
๓ ทะเยอทะยาน อย่าให้ข้าพระองค์มีความสงสัยเถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

ดูก่อนมาณพ พราหมณ์พาวรีนั้นย่อมปกปิดมุขมณฑล (หน้า) ด้วยชิวหาได้ มีอุณาโลมชาติในระหว่างคิ้ว มีคุยหฐานอยู่ในฝัก ท่านจงรู้อย่างนี้เถิด.

ชนทั้งปวงไม่ได้ยินใคร ๆ ผู้ถามเลย ได้ฟังปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์แล้ว (นึกคิดอยู่) คิดพิศวงอยู่เกิดความโสมนัส

ประนมอัญชลี (สรรเสริญ) ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นอะไรหนอ เป็นเทวดา หรือเป็นพรหม หรือเป็นท้าวสุชัมบดีจอมเทพ เมื่อปัญหาอันผู้ถาม ถามแล้วด้วยใจ ข้อปัญหานั้น ไฉนมาแจ่มแจ้งแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้.

อชิตมาณพทูลถามด้วยใจต่อไปว่า

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านพราหมณ์พาวรี ถามถึงธรรมเป็นศีรษะ และธรรมเป็นเหตุให้ศีรษะตกไป ขอพระองค์ตรัสพยากรณ์ข้อนั้น กำจัดความสงสัยของพวกข้าพระองค์ ผู้เป็นฤๅษีเสียเถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพยากรณ์ว่า

ท่านจงรู้เถิดว่า อวิชชาชื่อว่าธรรมเป็นศีรษะ วิชชาประกอบด้วยศรัทธา สติ สมาธิ ฉันทะ และวิริยะ ชื่อว่าเป็นธรรมเครื่องให้ศีรษะตกไป

ลำดับนั้น อชิตมาณพมีความโสมนัสเป็นอันมาก เบิกบานใจ กระทำหนังเสือเหลืองเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง หมอบลงแทบพระบาทยุคลด้วยเศียรเกล้า กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ผู้มีพระจักษุ พราหมณ์พาวรีผู้เจริญ มีจิตเบิกบาน ดีใจพร้อมด้วยศิษย์ทั้งหลายขอไหว้พระบาทยุคล (ของพระผู้มีพระภาคเจ้า)

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ดูก่อนมาณพ พราหมณ์พาวรีพร้อมด้วยศิษย์ทั้งหลาย จงเป็นผู้ถึงความสุขเถิด แม้ถึงท่านก็จงเป็นผู้ถึงความสุข จงเป็นอยู่สิ้นกาลนานเถิด

ก็ท่านทั้งหลายมีโอกาสอันเราได้กระทำแล้ว ปรารถนาในใจเพื่อจะถามปัญหาข้อใดข้อหนึ่ง ก็จงถามความสงสัยทุก ๆ อยางของพราหมณ์พาวรีหรือของท่านทั้งปวงเถิด

อชิตมาณพมีโอกาสอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากระทำแล้ว นั่งลงประนมอัญชลีทูลถามปัญหาแรกกะพระตถาคต ณ ที่นั่งฉะนี้แล.

จบวัตถุกถา

คำแปล โสฬสปัญหา

(อชิตมาณพปัญหาที่ ๑)

โลกคือหมู่สัตว์ อันอะไรปิดบังไว้ จึงหลงอยู่ในที่มืด? เพราะอะไรเป็นเหตุ จึงไม่มีปัญญาเห็นปรากฏ? พระองค์ตรัสว่า อะไรเป็นเครื่องฉาบไล้สัตวโลกนั้นให้ติดอยู่? และตรัสว่าอะไรเป็นภัยใหญ่ของสัตวโลกนั้น?

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า โลกคือหมู่สัตว์ อันอวิชชาคือความไม่รู้แจ้ง ปิดบังไว้แล้ว จึงหลงดุจอยู่ในที่มืด เพราะความอยากมีประการต่าง ๆ และความประมาทเลินล่อ จึงไม่มีปัญญาเห็นปรากฏ เรากล่าวว่า ความอยากเป็นเครื่องฉาบไล้สัตวโลกให้ติดอยู่ และกล่าวว่าทุกข์เป็นภัยใหญ่ของสัตวโลกนั้น

อ. ขอพระองค์จงตรัสบอกว่า อะไรเป็นเครื่องห้าม เป็นเครื่องกันความอยาก อันเป็นดุจกระแสน้ำ หลั่งไหลไปในอารมณ์ทั้งปวง ความอยากนั้น จะละได้ เพราะธรรมอะไร?

พ. เรากล่าวว่า สติเป็นเครื่องห้าม เป็นเครื่องกันความอยากนั้น และความอยากนั้น จะละได้ เพราะปัญญา.

อ. ปัญญา สติ กับนามรูปนั้น จะดับไป ณ ที่ไหน? ข้าพระเจ้าทูลถามแล้ว ขอพระองค์ตรัสบอกความข้อนี้แก่ข้าพระเจ้า.

พ. เราจะแก้ปัญหาที่ท่านถามถึงที่ดับนามรูปสิ้นเชิง ไม่มีเหลือแก่ท่าน เพราะวิญญาณดับไปก่อน นามรูปจึงดับไป ณ ที่นั้นเอง.

อ. ชนผู้มีธรรมได้พิจารณาเห็นแล้ว และชนผู้ยังต้องศึกษาอยู่ ๒ พวกนี้มีอยู่ในโลกเป็นอันมาก ข้าพระเจ้าขอทูลถามถึงความประพฤติของชน ๒ พวกนั้น พระองค์มีปัญญาแก่กล้า ขอจงตรัสบอกแก่ข้าพระเจ้า.

พ. ภิกษุผู้มีธรรมได้พิจารณาเห็นแล้ว และชนผู้นั้นยังต้องศึกษาอยู่ ต้องเป็นคนไม่กำหนัดในกามทั้งหลาย มีใจไม่ขุ่นมัว ฉลาดในธรรมทั้งปวง มีสติอยู่ทุกอิริยาบถ.

(ติสสเมตเตยมาณพปัญหาที่ ๒)

ใครชื่อว่าเป็นผู้สันโดษ คือเต็มความประสงค์ในโลกนี้ ความอยากซึ่งเป็นเหตุทะเยอทะยานดิ้นรนของใครไม่มี ใครรู้ส่วนข้างปลายทั้ง ๒ (คืออดีต กับ อนาคต) ด้วยปัญญาแล้ว ไม่ติดอยู่ในส่วนท่ามกลาง (คือปัจจุบัน) พระองค์ตรัสว่า ใครเป็นมหาบุรุษ ใครล่วงความอยากอันผูกใจสัตว์ในโลกนี้ ดุจด้ายเป็นเครื่องเย็บผ้าให้ติดกันไปได้?

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ภิกษุผู้ประพฤติพรหมจรรย์ สำรวมในกามทั้งหลาย ปราศจากความอยากแล้ว มีสติระลึกได้ทุกเมื่อ พิจารณาเห็นโดยชอบแล้ว ดับเครื่องร้อนกระวนกระวายเสียได้แล้ว ชื่อว่าเป็นผู้สันโดษ คือเต็มความประสงค์ในโลกนี้ ความอยากซึ่งเป็นเหตุทะเยอทะยานดิ้นรนของภิกษุนั้นแลไม่มี ภิกษุนั้นแลรู้ส่วนข้างปลายทั้ง ๒ ด้วยปัญญาแล้ว ไม่ติดอยู่ในส่วนท่ามกลาง เรากล่าวว่า ภิกษุนั้นแล เป็นมหาบุรุษ ภิกษุนั้นแล ล่วงความอยากอันผูกใจสัตว์ไว้ในโลกนี้ ดุจด้ายเป็นเครื่องเย็บผ้าให้ติดกันไปได้.

(ปุณณกมาณพปัญหาที่ ๓)

บัดนี้มีปัญหามาถึงพระองค์ผู้หาความหวาดหวั่นมิได้ รู้เหตุที่เป็นรากเหง้าของสิ่งทั้งปวง ข้าพระเจ้าขอทูลถาม หมู่มนุษย์ในโลกนี้ คือ ฤษี กษัตริย์ พราหมณ์เป็นอันมาก อาศัยอะไร จึงบูชายัญบวงสรวงเทวดา ขอพระองค์จงตรัสบอกความข้อนั้น แก่ข้าพระเจ้า.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า หมู่มนุษย์เหล่านั้น อยากได้ของที่ตนปรารถนา อาศัยของที่มีชราทรุดโทรม จึงบูชายัญบวงสรวงเทวดา.

ป. หมู่มนุษย์เหล่านั้น ถ้าไม่ประมาทในยัญของตน จะข้ามพ้นชาติชราได้บ้างหรือไม่ ?

พ. หมู่มนุษย์เหล่านั้น มุ่งลาภที่ตนหวัง จึงพูดสรรเสริญการบูชายัญ รำพันถึงสิ่งที่ตนใคร่ดังนั้น ก็เพราะอาศัยลาภ เรากล่าวว่า ผู้บูชายัญเหล่านั้น ยังเป็นคนกำหนัดยินดีในภพ ไม่ข้ามพ้นชาติชราไปได้.

ป. ถ้าผู้บูชายัญเหล่านั้น ข้ามพ้นชาติชราเพราะยัญของตนไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครเล่าในเทวโลกหรือในมนุษยโลก ข้ามพ้นชาติชรานั้นได้แล้ว ?

พ. ความอยากซึ่งเป็นเหตุทะเยอทะยาน ดิ้นรนในโลกไหน ๆ ของผู้ใดไม่มี เพราะได้พิจารณาเห็นธรรมที่ยิ่งและหย่อนในโลก เรากล่าวว่า ผู้นั้นสงบระงับแล้ว ไม่มีทุจริตความประพฤติชั่วอันจะทำให้มัวหมองดุจควันไฟอันจับเป็นเขม่า ไม่มีกิเลสอันจะกระทบจิต หาความอยากทะเยอทะยานมิได้ ข้ามพ้นชาติชราไปได้แล้ว.

(เมตตคูมาณพปัญหาที่ ๔)

ข้าพระเจ้าขอทูลถาม ขอพระองค์จงตรัสบอกข้อความที่จะทูลถามนั้นแก่ข้าพระเจ้า ข้าพระเจ้าทราบว่าพระองค์ถึงที่สุดจบไตรเพท มีจิตอันได้อบรมดีแล้ว ทุกข์ในโลกหลายประการ ไม่ใช่แต่อย่างเดียวนี้ มีมาแล้วแต่อะไร?

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านถามเราถึงเหตุเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ เราจะบอกแก่ท่านตามรู้เห็น ทุกข์ในโลกนี้ มีอุปธิคือกรรมและกิเลสเป็นเหตุ ล้วนเกิดมาก่อนแต่อุปธิ ผู้ใดเป็นคนเขลา ไม่รู้แล้วกระทำอุปธินั้นให้เกิดขึ้น ผู้นั้นย่อมถึงทุกข์เนือง ๆ เหตุนั้น เมื่อรู้เห็นว่าอุปธิเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ อย่ากระทำให้เกิดมี.

ม. ข้าพระเจ้าทูลถามข้อใด ก็ทรงแก้ข้อนั้นประทานแก่ข้าพระเจ้าแล้ว ข้าพระเจ้าขอทูลถามข้ออื่นอีก ขอเชิญพระองค์ทรงแก้ อย่างไร ผู้มีปัญญาจึงข้ามพ้นห้วงทะเลใหญ่ คือชาติชราและโศกพิไรรำพันเสียได้? ขอพระองค์จงทรงแก้ข้อนั้นประทานแก่ข้าพระเจ้า เพราะว่าพระธรรมนั้น พระองค์ทรงทราบแล้ว.

พ. เราจักแสดงธรรมที่จะพึงเห็นแจ้งด้วยตนเองในอัตภาพนี้ ไม่ต้องพิศวงตามคำของผู้อื่นว่า คืออย่างนี้ ๆ ที่บุคคลได้ทราบแล้ว จักเป็นผู้มีสติดำเนินข้ามความอยากอันให้ติดอยู่ในโลกเสียได้แก่ท่าน.

ม. ข้าพระเจ้ายินดีธรรมที่สูงสุดนั้นเป็นอย่างยิ่ง.

พ. ท่านรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง ในส่วนเบื้องบน (คืออนาคต) ในส่วนเบื้องต่ำ (คืออดีต) ในส่วนท่ามกลาง (คือปัจจุบัน) จงบรรเทาความเพลิดเพลิน ความยึดมั่น ในส่วนเหล่านั้นเสีย วิญญาณของท่านจักไม่ตั้งอยู่ในภพ ภิกษุผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้ มีสติไม่เลินเล่อ ได้ทราบแล้ว ละความถือมั่นว่าของเราเสียได้แล้ว จักละทุกข์ คือชาติชราและโศกพิไรรำพันในโลกนี้ได้.

ม. ข้าพระเจ้าขอบใจพระวาจาของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง ธรรมอันไม่มีอุปธิพระองค์ทรงแสดงชอบแล้ว พระองค์คงจะละทุกข์ได้แน่แล้ว เพราะว่าพระองค์ได้ทรงทราบธรรมนี้แล้ว แม้ท่านผู้รู้ที่พระองค์ทรงสั่งสอนอยู่เป็นนิตย์ไม่หยุดหย่อน คงละทุกข์นั้นได้ด้วยเป็นแน่ เหตุนั้น ข้าพระเจ้าจึงได้มาถวายบังคมพระองค์ ด้วยตั้งใจจะให้ทรงสั่งสอนข้าพระเจ้าเป็นนิตย์ไม่หยุดหย่อนเหมือนอย่างนั้นบ้าง.

พ. ท่านรู้ว่าผู้ใดเป็นพราหมณ์ ถึงที่สุดจบไตรเพท ไม่มีกิเลส เครื่องกังวล ไมติดข้องอยู่ในกามภพ ผู้นั้นแล ข้ามล่วงเหตุแหงทุกข์ ดุจห้วงทะเลอันใหญ่นี้ได้แน่แล้ว ครั้นข้ามถึงฝั่งแล้ว เป็นคนไม่มีกิเลสอันตรึงจิต สิ้นความสงสัย ผู้นั้นครั้นรู้แล้ว ถึงที่สุดจบไตรเพทในศาสนานี้ ละธรรมที่เป็นเหตุติดข้องอยู่ในภพน้อยภพใหญ่เสียได้แล้ว เป็นคนมีความอยากสิ้นแล้ว ไม่มีกิเลสอันจะกระทบจิต หาความอยากทะเยอทะยานมิได้ เรากล่าววาผู้นั้นแล ข้ามพ้นชาติชราได้แล้ว.

(โธตกมาณพปัญหาที่ ๕)

ข้าพระเจ้าขอทูลถามพระองค์ ขอจงตรัสบอกแก่ข้าพระเจ้า ๆ อยากฟังพระวาจาของพระองค์ ข้าพระเจ้าได้ฟังพระสุรเสียงของพระองค์แล้ว จะศึกษาข้อปฏิบัติอันเป็นเครื่องดับกิเลสของตน

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเป็นคนมีปัญญา มีสติ ทำความเพียรในศาสนานี้เถิด.

ธ. ข้าพระเจ้าได้เห็นพระองค์ผู้เป็นพราหมณ์ หากังวลมิได้ เที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษยโลก เหตุนั้น ข้าพระเจ้าขอถวายบังคมพระองค์ ขอพระองค์ทรงเปลื้องข้าพระเจ้าเสียจากความสงสัยเถิด.

พ. เราเปลื้องใคร ๆ ในโลก ผู้ยังมีความสงสัยอยู่ไม่ได้ เมื่อท่านรู้ธรรมอันประเสริฐ ก็จักข้ามห้วงทะเลใหญ่คือกิเลสอันนี้เสียได้เอง.

ธ. ขอพระองค์ จงทรงพระกรุณาแสดงธรรมอันสงัดจากกิเลสที่ข้าพระเจ้าควรจะรู้ สั่งสอนข้าพระเจ้าให้เป็นคนโปร่งไม่ขัดข้อง ดุจอากาศ สงบระงับกิเลสเสียได้ ไม่อาศัยสิ่งหนึ่งสิ่งใดเที่ยวอยู่ในโลกนี้.

พ. เราจะบอกอุบายเครื่องสงบระงับกิเลส ซึ่งจะเห็นเอง ไม่ต้องเชื่อต ามคำข่าว ที่บุคคลได้ทราบแล้ว จักมีสติ ข้ามความอยากที่ตรึงใจในโลกเสียได้แก่ท .น.

ธ. ข้าพระเจ้าชอบใจอุบายเครื่องสงบระงับกิเลสอันสูงสุดนั้นเป็นอย่างยิ่ง.

พ. ถ้าท่านรู้ว่า ความทะยานอยากทั้งเบื้องบนเบื้องต่ำท่ามกลางเป็นเหตุให้ติดข้องอยู่ในโลก ทานอยาทาความทะยานอยากเพื่อจะเกิดในภพน้อยภพใหญ่.

(อุปสีวมาณพปัญหาที่ ๖)

ลำพังข้าพระเจ้าผู้เดียวไม่ได้อาศัยอะไรแล้ว ไม่อาจข้ามห้วงทะเลใหญ่คือกิเลสได้ ขอพระองค์ตรัสบอกอารมณ์ที่หน่วงเหนี่ยว อันข้าพระเจ้าจะควรอาศัยข้ามห้วงนี้แก่ข้าพระเจ้าเถิด.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านจงเป็นผู้มีสติเพ่งอากิญจัญญายตนฌาน อาศัยอารมณ์ว่าไม่มี ๆ ดังนี้ ข้ามห้วงเสียเถิด ท่านจงละกามทั้งหลายเสีย เป็นคนเว้นจากความสงสัย เห็นธรรมที่สิ้นไปแห่งความทะยานอยาก ให้ปรากฏชัดทั้งกลางคืนกลางวันเถิด.

อุ. ผู้ใด ปราศจากความกำหนัดในกามทั้งหลายทั้งปวงแล้ว ล่วงฌานอื่นได้แล้ว อาศัยอากิญจัญญายตนฌาน (คือความเพ่งใจว่า "ไม่มีอะไร" เป็นอารมณ์) น้อมใจแล้วในอากิญจัญญายตนฌานอันเป็นธรรมทีเปลื้องสัญญาอย่างประเสริฐสุด ผู้นั้นจะต้องอยู่ในอากิญจัญญายจนฌานนั้น ไม่มีเสื่อมบ้างหรือ?

พ. ผู้นั้น จะตั้งอยู่ในอากิญจัญญายตนฌานนั้นไม่มีเสือม.

อุ. ถ้าผู้นั้น จะตั้งอยู่ในอากิญจัญญายตนฌานนั้นไม่มีเสื่อม สิ้นปีเป็นอันมาก เขาจะเป็นผู้ยั่งยืนอยู่ในอากิญจัญญายตนฌานนั้น หรือจะดับขันธปรินิพพาน วิญญาณของผู้เช่นนั้น จะเป็นฉันใด?

พ. เปลวไฟอันกำลังลมเป่าแล้วดับไป ไม่ถึงความนับว่าได้ไปแล้วข้างทิศไหนฉันใด ท่านผู้รู้พ้นไปแล้วจากกองนามรูปย่อมดับไม่มีเชื้อเหลือ (คือดับพร้อมทั้งกิเลสทั้งขันธ์) ไม่ถึงความนับว่าไปเกิดเป็นอะไร ฉันนั้น.

อุ. ท่านผู้นั้น ดับไปแล้ว หรือว่าเป็นแต่ไม่มีตัว หรือจะเป็นผู้ตั้งอยู่ยั่งยืน หาอันตรายมิได้ ขอพระองค์ทรงพยากรณ์ความข้อนั้นแก่ข้าพระเจ้า เพราะว่า ธรรมนั้นพระองค์ได้ทรงทราบแล้ว.

พ. ประมาณแห่งเบญจขันธ์ของผู้ที่ดับ ปรินิพพานแล้ว มิได้มี กิเลสซึ่งเป็นเหตุกล่าวผู้นั้นว่าไปเกิดเป็นอะไร ของผู้นั้น ก็มิได้มี เมื่อธรรมทั้งหลาย (มีขันธ์เป็นต้น) อันผู้นั้นขจัดได้หมดแล้ว ก็ตัดทางแห่งถ้อยคำที่พูดถึงผู้นั้นว่าจะเป็นอะไรเสียทั้งหมด.

(นันทมาณพปัญหาที่ ๗)

ชนทั้งหลายกล่าวว่า มุนีมีอยู่ในโลกดังนี้ ข้อนี้เป็นอย่างไร เขาเรียกคนถึงพร้อมด้วยญาณ หรือถึงพร้อมด้วยการเลี้ยงชีวิต ว่าเป็นมุนี.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ผู้ฉลาดในโลกนี้ ไม่กล่าวคนว่าเป็นมุนี ด้วยความเห็น ด้วยความสดับ หรือด้วยความรู้ เรากล่าวว่า คนใด ทำตนให้ปราศจากกองกิเลส เป็นคนหากิเลสมิได้ ไม่มีความหวังทะยานอยากเที่ยวอยู่ คนผู้นั้นแล ชื่อว่า มุนี.

น. สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง กล่าวความบริสุทธิ์ ด้วยความเห็น ด้วยความฟัง ด้วยศีลและพรต และด้วยวิธีเป็นอันมาก สมณพราหมณ์เหล่านั้น ประพฤติในวิธีเหล่านั้น ตามที่ตนเห็นว่าเป็นเครื่องบริสุทธิ์ ข้ามพ้นชาติชราได้แล้วบ้างหรือหาไม่ ข้าพระเจ้าทูลถาม ขอพระองค์ตรัสบอกความข้อนั้นแก่ข้าพระเจ้าเถิด.

พ. สมณพราหมณ์เหล่านั้น แม้ถึงประพฤติอย่างนั้น เรากล่าวว่าพ้นชาติชราไม่ได้แล้ว.

น. ถ้าพระองค์ตรัสว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นข้ามห้วงไม่ได้แล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครเล่าในเทวโลกหรือในมนุษยโลก ข้ามพ้นชาติชราได้แล้ว.

พ. เราไม่กล่าวว่า สมณพราหมณ์อันชาติชราครอบงำแล้วหมดทุกคน แต่เรากล่าวว่า สมณพราหมณ์เหล่าใดในโลกนี้ ละอารมณ์ที่ตนได้เห็นได้ฟังได้รู้ และศีลพรตกับวิธีเป็นอันมากเสียทั้งหมด กำหนดรู้ตัณหาว่าเป็นโทษควรละแล้ว เป็นผู้หาอาสวะมิได้ สมณพราหมณ์เหล่านั้นแล ข้ามห้วงได้แล้ว.

น. ข้าพระเจ้าชอบใจพระวาจาของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง พระองค์ทรงแสดงธรรมอันไม่มีอุปธิ (กิเลส) ชอบแล้ว แม้ข้าพระเจ้าก็เรียกสมณพราหมณ์เหล่านั้นว่าผู้ข้ามห้วงได้แล้ว เหมือนพระองค์ตรัส.

(เหมกมาณพปัญหาที่ ๘)

ในปางก่อนแต่ศาสนาของพระองค์ อาจารย์ทั้งหลายได้ยืนยันว่า อย่างนั้นได้เคยมีมาแล้วอย่างนี้ จักมีต่อไปข้างหน้า คำนั้นล้วนเป็นแต่ว่าอย่างนี้แล ๆ สำหรับแต่จะทำความตรึกฟุ้งให้มากขึ้น ข้าพระเจ้าไม่พอใจในคำนั้นเลย ขอพระองค์ตรัสบอกธรรมเป็นเหตุถอนตัณหา ที่ข้าพระเจ้าทราบแล้ว จะพึงเป็นคนมีสติ ข้ามล่วงตัณหาอันให้ติดอยู่ในโลก แก่ข้าพระเจ้าเถิด.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ชนเหล่าใด ได้รู้ว่าพระนิพพานเป็นที่บรรเทาความกำหนัดพอใจในอารมณ์ที่รัก ซึ่งได้เห็นแล้ว ได้ฟังแล้ว ได้ดมแล้ว ได้ชิมแล้ว ได้ถูกแล้ว และได้รู้แล้วด้วยใจ และเป็นธรรมไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นแล้ว เป็นคนมีสติมีธรรมอันเห็นแล้ว ดับกิเลสได้แล้ว ชนผู้สงบระงับกิเลสได้แล้วนั้น ข้ามล่วงตัณหาอันให้ติดอยู่ในโลกได้แล้ว.

(โตเทยยมาณพปัญหาที่ ๙)

กามทั้งหลายไม่ตั้งอยู่ในผู้ใด ตัณหาของผู้ใดไม่มี และผู้ใดข้ามล่วงความสงสัยเสียได้ ความพ้นของผู้นั้นเป็นเช่นไร?

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ความพ้นของผู้นั้น ที่จะเป็นอย่างอื่นอีกมิได้มี (อธิบายว่า ผู้นั้นพ้นจากกาม จากตัณหา จากความสงสัยแล้ว กามก็ดี ตัณหาก็ดี ความสงสัยก็ดี จะกลับเกิดขึ้น ผู้นั้นจักต้องเพียรพยายามเพื่อจะทำตนให้พ้นไปอีก หามีไม่ ความพ้นของผู้นั้นเป็นอันคงที่ ไม่แปรผันเป็นอย่างอื่น).

ต. ผู้นั้นเป็นคนมีความหวังทะเยอทะยานหรือไม่ เป็นคนมีปัญญาแท้ หรือเป็นแต่ก่อตัณหาและทิฏฐิให้เกิดขึ้นด้วยปัญญา ข้าพระเจ้าจะรู้จักท่านมุนีนั้นได้ด้วยอย่างไร? ขอพระองค์ตรัสบอกแก่ข้าพระเจ้าเถิด.

พ. ผู้นั้นเป็นคนไม่มีความหวังทะเยอทะยาน จะเป็นคนมีความหวังทะเยอทะยานก็หาไม่ เป็นคนมีปัญญาแท้ จะเป็นแต่คนก่อตัณหาและทิฏฐิให้เกิดด้วยปัญญาก็หาไม่ ท่านจงรู้จักมุนีว่า คนไม่มีกังวล ไม่ติดอยู่ในกามภพ อย่างนี้เถิด.

(กัปปมาณพปัญหาที่ ๑๐)

ขอพระองค์ตรัสบอกธรรมอันเป็นที่พึ่งพำนักของชนอันชราและมรณะมาถึงรอบข้าง ดุจเกาะอันเป็นที่พำนักอาศัยของชนผู้ตั้งอยู่ในท่ามกลางสาคร เมื่อคลื่นเกิดที่น่ากลัวใหญ่แก่ข้าพระ.เจ้า อย่าให้เกิดทุกข์นี้มีได้อีก.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า เรากล่าวว่านิพพานอันไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ไม่มีตัณหาเครื่องถือมัน เป็นที่สิ้นแห่งชราและมรณะนี้แลเป็นดุจเกาะ หาใช่ธรรมอื่นไม่ ชนเหล่าใดรู้นิพพานนั้นแล้ว เป็นคนมีสติ มีธรรมอันเห็นแล้ว ดับกิเลสได้แล้ว ชนเหล่านั้นไม่ต้องตกอยู่ในอำนาจของมาร ไม่ต้องเดินไปในทางของมารเลย.

(ชตุกัณณีมาณพปัญหาที่ ๑๑)

ข้าพระ จ้าได้ทราบวาพระองค์มิใชผู้ใคร่กาม ข้ามล่วงห้วงกิเลสเสียได้แล้ว จึงมาเฝ้าเพื่อจะทูลถามพระองค์ผู้หากิเลสมิได้ ขอพระผู้มีพระภ .คเจาผู้มีพระปัญญาดุจดวงตาเกิดพร้อมกับตรัสรู้ จงแสดงธรรมอันระงับแก่ข้าพระเจ้าโดยถองแท เหตุวาพระองค์ทรงผจญกิเลสกามให้แห้งหายได้ ดุจพระอาทิตย์อนส่องแผ่นดินให้แห้งด้วยรัศมี ขอพระองค์ผู้มีพระปัญญากว้างใหญ่ราวกับแผ่นดิน ตรัสบอกธรรมเป็นเครื่องละชาติชราในอัตภาพนี้ที่ข้าพระเจ้าควรจะทราบ แก่ข้าพระเจ้าผู้มีปัญญาน้อยเถิด.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านจงนำความกำหนัดในกามเสียให้สิ้น เห็นความออกไปจากกามโดยเป็นความเกษมเถิด กิเลสเครื่องกังวล ที่ท่านยึดไว้ด้วยตัณหาและทิฏฐิ ซึ่งควรจะสละเสีย อย่าเสียดแทงใจของท่านได้ กังวลใดได้มีแล้วใน

ปางก่อน ท่านจงให้กังวลนั้นเหือดแห้งเสีย กังวลในภายหลังอย่าได้มีแก่ท่าน ถ้าท่านจักไม่ถือเอากังวลในท่ามกลาง ท่านจักเป็นคนสงบระงับกังวลได้เที่ยวอยู่ อาสวะ (กิเลส) ซึ่งเป็นเหตุถึงอำนาจมัจจุราช ของชนผู้ปราศจากความกำหนัดในนามรูปโดยอาการทั้งปวงมิได้มี.

(ภัทราวุธมาณพปัญหาที่ ๑๒)

ข้าพระเจ้าทูลขออาราธนาพระองค์แล้ว ผู้ทรงละอาลัยตัดตณหาเสียได้ ไม่หวั่นไหว (เพราะโลกธรรม) ละความเพลิดเพลินเสียได้ ข้ามห้วงกิเลสพ้นไปได้แล้ว ละธรรมเป็นเครื่องให้ดำริ(ไปต่าง ๆ) คือตัณหาและทิฏฐิได้แล้ว มีพระปรีชาญาณอันดี ชนที่อยู่ชนบทต่าง ๆ อยากจะฟังพระวาจาของพระองค์ มาพร้อมกันแล้วจากชนบทนั้น ๆ ได้ฟังพระวาจาของพระองค์แล้ว จักกลับไปจากที่นี้ ขอพระองค์ทรงแก้ปัญหาเพื่อชนเหล่านั้น เพราะว่าธรรมนั้นพระองค์ได้ทรงทราบแล้ว.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า หมู่ชนนั้น ควรจะนำตัณหาที่เป็นเหตุถือมั่น ในส่วนเบื้องบนเบื้องต่ำเบื้องขวาง คือท่ามกลางทั้งหมดให้สิ้นเชิง เพราะเขาถือมั่นสิ่งใด ๆ ในโลก มารย่อมติดตามเขาได้ โดยสิ่งนั้น ๆ เหตุนั้น ภิกษุเมื่อรู้อยู่ เห็นหมู่สัตว์ผู้ติดอยู่ในวัฏฏะเป็นด้าวแห่งมารนี้ว่า ติดอยู่เพราะความถือมั่นดังนี้ พึงเป็นคนมีสติไม่ถือมั่นกังวลในโลกทั้งปวง.

(อุทยมาณพปัญหาที่ ๑๓)

ข้าพระเจ้ามีความประสงค์จะทูลถามปัญหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้ทรงนั่งบำเพ็ญฌาน มีพระสันดานปราศจากกิเลสธุลี หาอาสวะมิได้ ได้ทรงทำกิจที่จำจะต้องทำเสร็จแล้ว บรรลุถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ขอพระองค์จงทรงแสดงธรรมเป็นเครื่องพ้น (จากกิเลส) ที่ควรรู้ทั่วถึง เป็นเครื่องทำลายอวิชชาความเขลาไม่รู้แจ้งเสีย.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า เรากล่าวธรรมเป็นเครื่องละความพอใจในกามและโทมนัสเสียทั้ง ๒ อย่าง เป็นเครื่องบรรเทาความง่วงเป็นเครื่องห้ามความรำคาญ มีอุเบกขากับสติเป็นธรรมบริสุทธิ์ มีความตรึกประกอบด้วยธรรมเป็นเบื้องหน้า ว่า

เป็นธรรมเครื่องพ้น (จากกิเลส) ที่ควรรู้ทั่วถึง เป็นเครื่องทำลายอวิชชาความเขลาไม่รู้แจ้งเสีย.

อุ. โลกมีอะไรผูกพันไว้ อะไรเป็นเครื่องสัญจรของโลกนั้น ท่านกล่าวกันว่า นิพพาน ๆ ดังนี้ เพราะละอะไรได้ ?

พ. โลกมีความเพลิดเพลินผูกพันไว้ ความตรึกเป็นเครื่องสัญจรของโลกนั้น ท่านกล่าวกันว่า นิพพาน ๆ ดังนี้ เพราะละตัณหาเสียได้.

อุ. เมื่อบุคคลมีสติระลึกอย่างไรอยู่วิญญาณจึงจะดับ ข้าพระเจ้าทั้งหลายมาเฝ้าแล้ว เพื่อจะทูลถามพระองค์ ขอให้ได้ฟังพระวาจาของพระองค์เถิด.

พ. เมื่อบุคคลไม่เพลิดเพลินเวทนาทั้งภายในภายนอก มีสติระลึกอย่างนี้ วิญญาณจึงจะดับ.

(โปสาลมาณพปัญหาที่ ๑๔)

ข้าพระเจ้ามีความประสงค์จะทูลถามปัญหา จึงได้มาเฝ้าพระองค์ ผู้ทรงสำแดงพระปรีชาญาณในกาลเป็นอดีต ไม่ทรงหวั่นไหว(เหตุสุขทุกข์)มีความสงสัยอันตัดเสียได้แล้ว บรรลุถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ข้าพระเจ้าขอทูลถามถึงญาณของบุคคลผู้มีความกำหนดหมายในรูปแจ้งชัด (คือได้บรรลุรูปฌานแล้ว) ละรูปารมณ์ทั้งหมดได้แล้ว (คือล่วงรูปฌานขึ้นไปแล้ว) เห็นอยู่ทั้งภายในภายนอกว่า ไม่มีอะไรสักน้อยหนึ่ง (คือได้บรรลุรูปฌานที่เรียกว่าอากิญจัญญายตนะ) บุคคลเช่นนั้นจะควรแนะนำสั่งสอนให้ทำอย่างไรต่อไป ?

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า พระตถาคตเจ้าทรงทราบภูมิเป็นที่ตั้งแห่งวิญญาณทั้งหมด จึงทรงทราบบุคคลผู้เช่นนี้แม้ยังตั้งอยู่ในโลกว่า มีอัธยาศัยน้อมไปในอากิญจัญญายตนภพ มีอากิญจัญญายตนภพเป็นที่ไปในเบื้องหน้า บุคคลเช่นนั้นรู้ว่ากรรมอันเป็นเหตุให้เกิดในอากิญจัญญายตนภพ มีความเพลิดเพลินยินดีเป็นเครื่องประกอบดังนี้แล้ว ลำดับนั้น ย่อมพิจารณาเห็นสหชาตธรรมในอากิญจัญญายตนฌานนั้น (คือธรรมที่เกิดพร้อมกันกับฌานนั้น) แจ้งชัดโดยลักษณะ ๓ (คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัว) ข้อนี้เป็นญาณอันถ่องแท้ของพราหมณ์เช่นนั้น ผู้มีพรหมจรรย์ได้ประพฤติจบแล้ว.

(โมฆราชมาณพปัญหาที่ ๑๕)

ข้าพระองค์ได้ทูลถามปัญหาถึง ๒ ครั้งแล้ว พระองค์ไม่ทรงแก้ประทานแก่ข้าพระเจ้า ๆ ได้ยินว่า ถ้าทูลถามถึง ๓ ครั้งแล้ว พระองค์ทรงแก้ ครั้นว่าอย่างนี้แล้ว ทูลถามปัญหาเป็นคำรบ ๑๕ ว่า โลกนี้ก็ดี โลกอื่นก็ดี พรหมโลกกับทั้งเทวโลกก็ดี ย่อมไม่ทราบความเห็นของพระองค์ เหตุฉะนี้ จึงมีปัญหามาถึงพระองค์ผู้ทรงพระปรีชา เห็นล่วงสามัญชนทั้งปวงอย่างนี้ ข้าพระเจ้าจักพิจารณาเห็นโลกอย่างไร ? มัจจุราช (ความตาย) จึงจักไม่แลเห็น คือว่าจักไม่ตามทัน.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านจงเป็นคนมีสติ พิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของว่างเปล่า ถอนความตามเห็นว่าตัวของเราเสียทุกเมื่อเถิด ท่านจักข้ามล่วงมัจจุราชเสียได้ด้วยอุบายอย่างนี้ ท่านพิจารณาเห็นโลกอย่างนี้แล มัจจุราชจึงไม่แลเห็น.

(ปิงคิยมาณพปัญหาที่ ๑๖)

ข้าพระเจ้าเป็นคนแก่แล้ว ไม่มีกำลัง มีผิวพรรณสิ้นไปแล้ว ดวงตาของข้าพระเจ้าก็เห็นไม่กระจ่าง หูก็ฟังไม่สะดวก ขอข้าพระเจ้าอย่าเป็นคนหลงฉิบหายเสียในระหว่างเลย ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมที่ข้าพระเจ้าควรรู้เป็นเครื่องละชาติชราในอัตภาพนี้เสีย.

พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า ท่านเห็นว่า ชนทั้งหลายผู้ประมาทแล้ว ย่อมเดือดร้อนเพราะรูปเป็นเหตุ เพราะฉะนั้น ท่านจงเป็นคนไม่ประมาท ละความพอใจในรูปเสีย จะได้ไม่เกิดอีก.

ปิ. ทิศใหญ่ ๔ ทิศน้อย ๔ เป็น ๑๐ ทั้งทิศเบื้องบนเบื้องต่ำที่พระองค์ไม่ได้เห็นแล้ว ไม่ได้ฟังแล้ว ไม่ได้ทราบแล้ว ไม่ได้รู้แล้ว แม้น้อยหนึ่ง มิได้มีในโลก ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมที่ข้าพระเจ้าควรรู้ เป็นเครื่องละชาติชราในอัตภาพนี้เสีย.

พ. เมื่อท่านเห็นหมู่มนุษย์ อันตัณหาครอบงำแล้ว มีความเดือดร้อนเกิดแล้ว อันชราถึงรอบข้างแล้ว เหตุนั้น ท่านจงเป็นคนไม่ประมาทละตัณหาเสีย จะได้ไม่เกิดอีก.

โสฬสปัญหาธรรมบรรยาย

ครั้งที่ ๑

อชิตมาณพปัญหา

ได้เริ่มแสดงสติปัฏฐานตามลำดับแห่งสติที่ตั้งพิจารณากาย เวทนา จิต ธรรม และทั้ง ๔ ข้อนี้ก็ได้แสดงตั้งแต่ข้อต้นตามลำดับบัพพะ คือข้อย่อย ตามแนว **สติปัฏฐานสูตร** ซึ่งเป็นสูตรใหญ่อันเริ่มด้วยข้อ **อานาปานบัพพะ** คือข้อว่าด้วยตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก อันเรียกว่าอานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก อันเป็นข้อที่ผู้ปฏิบัติทั่วไปใช้ปฏิบัติ และต่อจากข้อนั้นก็จะถึงข้อ **อิริยาปถบัพพะ** คือว่าด้วยอิริยาบถ แต่จะแสดงธรรมนำหน้าก่อนที่จะได้ถึงข้อนั้น ๆ

ปัญหาเกี่ยวกับธรรมที่เป็นศีรษะและธรรมที่จะทำศีรษะให้ตกไป

ธรรมที่จะแสดงนำหน้านี้ เลือก **โสฬสปัญหา** คือปัญหาของมาณพ ๑๖ คน ซึ่งได้เข้าเฝ้าทูลถามพระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสแก้ปัญหาที่มาณพเหล่านั้นตั้งถาม มีวัตถุกถาคือ ถ้อยคำที่แสดงเรื่องของมาณพทั้ง ๑๖ คนนี้ว่า เป็นศิษย์ของพาวรีพราหมณ์ ผู้ที่ได้เคยเป็นพราหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้ามหาโกศลแห่งกรุงสาวัตถีแห่งโกศลรัฐ เมื่อพระเจ้ามหาโกศลสิ้นพระชนม์แล้ว ก็ได้เป็นพราหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้าปเสนทิโกศลผู้เป็นพระราชโอรสสืบต่อมา แต่ได้มีความหน่ายในความอยู่ครองเรือนรับราชการ จึงได้กราบทูลลาพระเจ้าปเสนทิโกศลออกบวชเป็นชฎิล โดยมีมาณพ ๑๖ คนผู้เป็นศิษย์ตามไปอยู่ปฏิบัติด้วย ที่ฝั่งแมน้ำโคธาวรีพรมแดนแห่งแคว้นอัสสกะและมุฬกะต่อกัน ต่อมาได้มีพราหมณ์ผู้หนึ่งได้มาขอทรัพย์ท่านพาวรี แต่ก็ไม่ได้ทรัพย์จากท่าน เพราะท่านแสดงว่าท่านไม่มีทรัพย์จะให้ พราหมณ์ผู้นั้นจึงโกรธ กล่าวสาปแช่งให้ท่านศีรษะแตกออกเป็นเสี่ยง พาวรีพราหมณ์ก็มีความขุ่นข้องหมองใจในคำสาปแช่งนั้น จึงได้มีผู้หวังดีที่แสดงว่าเป็นเทพ ผู้หวังดีได้มากล่าวเตือนว่า พราหมณ์ผู้สาปแช่งนั้นไม่รู้จักธรรมที่เป็นศีรษะ และไม่รู้จักการที่จะทำให้

ศีรษะแตก หรือวาเหตุที่จะทำให้ศีรษะแตกเป็นเสี่ยง แต่ว่าบัดนี้ได้มีพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในโลก ได้ทรงทราบธรรมที่เป็นศีรษะและธรรมที่จะทำศีรษะให้ตกไป คือที่จะทำให้ศีรษะแตกเป็นเสี่ยง พระองค์ประทับอยู่ที่กรุงสาวัตถี แต่ก็ได้เสด็จจาริกไปสู่ที่ต่าง ๆ พาวรีพราหมณ์จึงได้เรียกมาณพ ๑๖ คนเข้ามา แล้วผูกปัญหาให้มาณพทั้ง ๑๖ คนนั้นไปกราบทูลถามพระพุทธเจ้า มาณพทั้ง ๑๖ คนนั้นจึงได้เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ป่าสานกะเจดีย์ แว่นแคว้นมคธ และก็ได้มีแสดงว่า ได้คิดตั้งปัญหาถามด้วยใจก่อนถึงธรรมที่เป็นศีรษะและธรรมที่เป็นเหตุทำให้ศีรษะแตกเป็นเสี่ยงหรือตกไป พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสเฉลยว่า ธรรมที่เป็นศีรษะนั้นได้แก่**อวิชชา** ส่วนธรรมที่จะทำให้ศีรษะแตกเป็นเสี่ยงหรือให้ตกไปนั้นได้แก่ **วิชชา** ดังนี้

ลักษณะของโลก

ต่อจากนั้นมาณพคนที่ ๑ ชื่อว่าอชิตะ ก็ได้กราบทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้าขึ้นก่อนว่า "โลกอันอะไรปกปิดไว้ โลกไม่ประกาศปรากฏแจ่มแจ้งเพราะอะไร พระองค์ตรัสว่า อะไรเป็นเครื่องฉาบไล้ให้ติดแห่งโลกนั้น อะไรเป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น" ดังนี้ ตามปัญหาที่อชิตมาณพกราบทูลถามนี้ ก็แสดงถึงลักษณะของโลกหรือสิ่งที่เรียกว่าโลกเป็น ๔ อย่างก่อน คือสิ่งที่ชื่อว่าโลกหรือเรียกว่าโลกนั้นมีเครื่องปกปิดหรือปิดบัง มีเครื่องทำให้ไม่ประกาศปรากฏแจ่มแจ้ง มีเครื่องฉาบไล้ให้ติด และมีสิ่งที่เป็นภัยใหญ่ ลักษณะทั้ง ๔ นี้ก็น่าจะเป็นลักษณะของโลกหรือสิ่งที่ชื่อว่าโลกตามที่กลุ่มชนนั้นมีความเข้าใจและก็อาจจะเป็นลักษณะของสิ่งที่ชื่อว่าโลกจริง ๆ ด้วยพระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสตอบว่า "โลกอันอวิชชาปกปิดหรือปิดบังไว้ โลกย่อมไม่ประกาศปรากฏแจ่มแจ้งเพราะความอยากไปในทางที่ผิดต่าง ๆ (ซึ่งเป็นความอยากยึดอันมีลักษณะเป็นความตระหนี่) และเพราะความประมาทมัวเมาเลินเล่อเผลอเพลิน" พระองค์ตรัสว่า "ตัณหาคือความอยากอันเปนเครื่องกระซิบใจ เป็นเครื่องฉาบไล้ให้ติดของโลกนั้น และทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น" ดังนี้ ตามที่ตรัสพยากรณ์นี้ก็เป็นอันทรงรับรองว่า โลกมีเครื่องปิดบังจริง ๆ คือ **อวิชชา** และโลกก็ไม่ปรากฏประกาศแจ่มแจ้งจริง ๆ เพราะ**ความอยากยึด** ไปต่าง ๆ อันทำให้เกิดความตระหนี่กับทั้งเพราะความประมาทมัวเมาเลินเล่อเผลอเพลิน และโลกก็มีเครื่องฉาบไล้ให้ติดจริง ๆ คือ**ตัณหา** คือความอยากอันเป็นเครื่องกระซิบใจ และภัยอันใหญ่ของโลกก็มีจริง ๆ คือ **ทุกข์** ดังนี้

ความหมายของโลก

คำว่า **โลก** นั่นก็เป็นคำที่ใช้เรียก มีความหมายหลายอย่าง เช่นหมายถึงโลกระดับต่าง ๆ คืออบายโลก มนุษยโลก เทวโลก พรหมโลก อันหมายถึงโลกอันเป็นที่อาศัยของผู้เกิดในโลกนั้น ๆ ที่เกิดในอบายก็มี เป็นมนุษย์ก็มี เป็นเทพก็มี เป็นพรหมก็มี อีกอย่างหนึ่งหมายถึงขันธโลก ธาตุโลก อายตนโลก คือขันธ์ ธาตุ อายตนะ อันรวมอยู่ที่สกนธกายหรือที่กายใจทั้งสิ้นนี้ของแต่ละบุคคล อีกอย่างหนึ่งแสดงคลุมถึงโอกาสโลก โลกคือพื้นพิภพ สังขารโลก โลกคือสังขาร คือสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งหลายจากพื้นพิภพเป็นสิ่งนั้นเป็นสิ่งนี้ สรุปเข้าก็เป็นสังขารที่มีใจครองและเป็นสังขารที่ไม่มีใจครอง อันเรียกว่า **อุปาทินกสังขาร อนุปาทินกสังขาร** ก็รวมเป็นสังขารโลก กับสัตวโลก โลกคือหมู่สัตว์ สัตวโลก โลกคือหมู่สัตว์นี้ ก็หมายคลุมถึงสัตว์บุคคลทุกประเภททุกชนิด ซึ่งยังมีจิตใจประกอบด้วยอวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม หรือเรียกง่าย ๆ ว่าประกอบด้วยความติดข้องเกี่ยวพัน คือยังมีจิตใจประกอบด้วยกิเลสอันเป็นเหตุให้ติดข้องเกี่ยวพัน มีอวิชชาเป็นต้น ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเฉลยทีแรกว่าธรรมที่เป็นศีรษะก็คืออวิชชา เป็นหัวหน้าของกิเลสทั้งหมด เป็นศีรษะของบรรดากิเลสทั้งหมดหรือว่าบรรดากิเลสมีอวิชชานี้เป็นศีรษะ คือเป็นส่วนสำคัญเป็นหัวหน้าเรียกว่าสัตตโลกหรือสัตวโลก เพราะฉะนั้น ทุก ๆ สัตว์บุคคลตัวตนเราเขาซึ่งยังมีจิตใจประกอบด้วยกิเลสอยู่ ยังละกิเลสไม่ได้ ก็เรียกว่าสัตวโลกทั้งหมด เพราะฉะนั้นสัตวโลกนี้จึงตั้งอยู่ที่จิตใจของแต่ละบุคคลนี้เอง

สังขตลักษณะของโลก

อนึ่ง คำว่าโลกนั้นแปลว่าสิ่งที่ชำรุด อีกอย่างหนึ่งอาจแปลว่าสิ่งที่ปรากฏหรือสว่างแจ่มแจ้ง อันหมายความว่า ความชำรุดซึ่งเป็นลักษณะของโลกเป็นสิ่งที่ประกาศแจ่มแจ้งไม่ปกปิด เพราะฉะนั้นจึงอาจพิจารณาเห็นได้ ถ้าหากว่าเป็นสิ่งปกปิดซ่อนเร้นก็ไม่อาจที่จะพิจารณาเห็นได้ แต่ว่าลักษณะที่ชำรุดทรุดโทรมนั้นไม่ปกปิดซ่อนเร้น เป็นสิ่งที่ปรากฏ โอกาสโลก คือพื้นพิภพก็เป็นสิ่งที่ชำรุดทรุดโทรมได้ สังขารโลก คือสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งหลายก็เป็นสิ่งที่ชำรุดทรุดโทรมได้ แม้สัตวโลก

หมายถึงกิเลสเอง กิเลสก็เป็นสิ่งที่ชำรุดทรุดโทรมได้เช่นเดียวกัน ฉะนั้นจึงละได้ สิ่งที่ชื่อว่าโลกนั้นจึงเป็นสิ่งที่ต้องชำรุดทรุดโทรม รวมเข้าในความหมายของ **สังขตลักษณะ** คือลักษณะของสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งหลาย ซึ่งมีแสดงไว้ว่า ความเกิดขึ้นปรากฏ ความเสื่อมสิ้นไปปรากฏ เมื่อยังตั้งอยู่ก็มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นไปปรากฏ ดั่งนี้ โลกย่อมมีลักษณะดั่งกล่าวมานี้ เป็นสิ่งที่ต้องเกิดต้องดับและเป็นสิ่งที่ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป แม้จะยังตั้งอยู่

อวิชชา ตัณหา ทุกข์

คราวนี้เพราะอวิชชาคือความไม่รู้นั้นเองปกปิดเอาไว้ สัตวโลกทั้งหลายจึงไม่รู้ไม่เห็นแจ้งในสัจจะคือความจริงของโลก พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเฉลยว่า โลกอันอวิชชาปกปิดหรือปิดบังไว้ และเมื่อถูกอวิชชาปกปิดไว้ดั่งนี้ อวิชชานั้นเองก็เป็นปัจจัยให้เกิดความอยากต่าง ๆ กับทั้งความยึด อันมีอาการเป็นมัจฉริยะคือความตระหนี่ กับความประมาทมัวเมาเลินเล่อเผลอเพลิน ฉะนั้นจึงไม่ประกาศปรากฏแจ่มแจ้ง บรรดาสัตวโลกทั้งหลายจึงมองไม่เห็นสัจจะคือความจริง จึงได้ตรัสเฉลยว่า โลกไม่ประกาศคือปรากฏแจ่มแจ้งก็เพราะความปรารถนาไปต่าง ๆ พร้อมกับความยึดถืออันมีอาการเป็นความตระหนี่เหนียวแน่น กับทั้งความประมาทมัวเมาเลินเล่อเผลอเพลิน และเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงเกิดตัณหาคือความอยากอันเป็นเครื่องกระซิบใจให้ติดให้เพลิดเพลิน เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสเฉลยว่าตัณหาคือความอยากอันเป็นเครื่องกระซิบใจนี้เอง เป็นเครื่องฉาบไล้ของโลกให้ติดให้เพลิดเพลินยินดี จึงทำให้จิตใจของสัตวโลกทั้งหลายมีความติดใจยินดีเพลิดเพลิน และจะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม จะ
๔ มีความอยากยึดตระหนี่เหนียวแน่น มีความประมาทมัวเมาเพลิดเพลินไปอย่างไรก็ตาม ถูกฉาบไล้ให้จิตใจติดเพลิดเพลินไปเท่าไรก็ตาม ก็ต้องพบกับภัยใหญ่ของโลก ไม่สามารถพ้นไปได้ ซึ่งภัยใหญ่ของโลกพระพุทธเจ้าก็ตรัสเฉลยรวมเข้าในคำว่าทุกข์ และคำว่าทุกข์นี้ก็รวมเข้าในบรรดาทุกข์ทั้งหลาย ดังที่ตรัสแสดงไว้เป็นคำอธิบายใน **ทุกขสัจจะ** สภาพที่จริงคือทุกข์ เป็นต้นว่าทุกข์คือความเกิด ทุกข์คือความแก่ ทุกข์คือความเจ็บ ทุกข์คือความตาย ทุกข์คือความโศก ความรัญจวนคร่ำครวญใจไม่สบายกายไม่สบายใจคับแค้นใจ ตลอดจนถึงทุกข์อื่น ๆ ทุกข์ที่ต้องเกิด จะเป็นเกิด

ในอบาย เกิดเป็นมนุษย์ หรือเกิดเป็นอะไรก็ตาม ก็จะต้องเป็นทุกข์อย่างอื่น ๆ อีก เช่นต้องแสวงหาอาหาร ต้องแสวงหาสิ่งต่าง ๆ และเดือดร้อนอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก รวมเข้าในคำว่า "ทุกข์" โลกเป็นทุกข์อันนี้แหละเป็นภัยใหญ่ของโลกซึ่งสัตวโลกคือทุก ๆ สัตว์บุคคลผู้ที่มีความข้องติดอยู่จะต้องพบ

สติและปัญญาเป็นเครื่องห้ามเครื่องปิดกระแสของอารมณ์และตัณหา

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสเฉลยดั่งนี้แล้ว ก็ยังมีคำถามต่อไปว่า "กระแสทั้งหลายย่อมไหลไปในโลกทั้งปวง อะไรเป็นเครื่องห้ามกระแสทั้งหลาย ขอพระองค์ตรัสการห้ามกระแสทั้งหลาย กระแสทั้งหลายเหล่านั้นจะปิดเสียได้ด้วยอะไร" คำถามต่อไปนี้ก็แสดงลักษณะของโลกอีกอย่างหนึ่งว่า มีกระแสทั้งหลายไหลไปในโลกทั้งปวง เหมือนอย่างกระแสน้ำไหลไปท่วมโลก ถ้าเทียบกับโลกที่เป็นพื้นพิภพในภายนอก แต่ว่าโลกในจิตใจนี้ก็มีกระแสทั้งหลายไหลไปท่วมทั่วไปเช่นเดียวกัน อะไรจะเป็นเครื่องห้ามกระแสทั้งหลายเหล่านั้น ขอพระองค์ตรัสบอกการห้ามกระแสทั้งหลาย กระแสทั้งหลายเหล่านั้นจะปิดคือละเสียได้ด้วยอะไร พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสตอบว่า "กระแสทั้งหลายเหล่าใดในโลก สติเป็นเครื่องห้ามกระแสทั้งหลายเหล่านั้น เรากล่าวบอกการห้ามกระแสทั้งหลาย กระแสทั้งหลายเหล่านั้นจะปิดคือละเสียได้ด้วยปัญญา" ดั่งนี้ ตามพระพุทธภาษิตที่เฉลยนี้ ก็เป็นอันตรัสรับรองถึงลักษณะของโลกที่ตั้งอยู่ในจิตใจ ว่ามีกระแสทั้งหลายไหลไปท่วมทั่วไปเช่นเดียวกัน ซึ่งกระแสทั้งหลายที่ไหลท่วมจิตใจที่ตั้งอยู่ในจิตใจทั่วไปนี้ ก็ได้แก่กระแสแห่งอารมณ์และกระแสของกิเลส เพราะว่ากระแสของอารมณ์นั้นย่อมไหลเข้าทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจของทุก ๆ คนอยู่ตลอดเวลา และอารมณ์ที่เป็นที่ตั้งแห่งตัณหาก็บังเกิดตัณหาต่าง ๆ ขึ้น ก็เป็นตัณหาคือความดิ้นรนทะยานออกไปในรูปบ้าง ในเสียงบ้าง ในกลิ่นบ้าง ในรสบ้าง ในโผฏฐัพพะบ้าง ในเรื่องราวทั้งหลายบ้าง ก็เป็นกระแสของตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากดั่งที่ตรัสไว้ในคำถามแรก ชี้เอาตัณหาเป็นเครื่องกระซิบใจว่าเป็นเครื่องฉาบไล้ให้ติดให้เพลิดเพลินของโลกนั้น ดั่งนี้ เพราะฉะนั้น กระแสของอารมณ์และของกิเลสมีตัณหาเป็นต้นนี้ จึงไหลเข้าท่วมจิตใจของสัตวโลกอยู่ตลอด

เวลาทั่วไป แต่ว่าพระองค์ก็ตรัสว่า **ธรรมที่จะห้ามได้นั้นก็คือสติ และธรรมที่จะปิดคือละเสียได้นั้นก็คือปัญญา**

อิริยาปถปัพพะ

เพราะฉะนั้น จึงมาถึง **สติปัฏฐาน** คือการปฏิบัติทำสติ ก็เป็นวิธีปฏิบัติสำหรับที่จะห้ามกระแสของอารมณ์และตัณหามิให้เข้ามาท่วมใจ และการปฏิบัติในสติปัฏฐานก็นำให้เกิดญาณคือความหยั่งรู้อันเป็นตัวปัญญา เป็นเครื่องปิดคือละกระแสทั้งหลายที่เข้ามาท่วมจิตใจได้ด้วย การทำสติคือความระลึกได้ กับทั้งสัมปชัญญะคือความรู้ตัวในอิริยาบถ เมื่อเดินก็รู้ว่าเราเดิน เมื่อยืนก็รู้ว่าเรายืน เมื่อนั่งก็รู้ว่าเรานั่ง เมื่อนอนก็รู้ว่าเรานอน ทำสติพร้อมทั้งสัมปชัญญะกำหนดให้รู้ กับทั้งให้รู้ต่อไปว่าสิ่งที่เดินยืนนั่งนอนนี้ก็เป็นรูปธรรมนามธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา และเป็นสิ่งที่ต้องเกิดต้องดับ ดั่งนี้ก็เป็นการปฏิบัติในสติปัฏฐาน

๓๑ กรกฎาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๒
อชิตมาณพปัญหา (ต่อ)

ได้แสดงนำใน**โสฬสปัญหา** มาณพ ๑๖ คนกราบทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า และได้แสดงเริ่มมาณพคนที่ ๑ ชื่อว่าอชิตมาณพได้กราบทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า และพระองค์ก็ได้ตรัสตอบ รวมคำถามและคำตอบโดยย่อว่า กราบทูลถามว่า โลกอันอะไรปกปิดหรือปิดบังไว้ ตรัสตอบว่า อันอวิชชาปกปิดหรือปิดบังไว้ กราบทูลถามว่า โลกย่อมไม่ประกาศ คือไม่ปรากฏแจ่มแจ้งเพราะอะไร ตรัสตอบว่า เพราะความอยากไปต่าง ๆ ซึ่งเป็นความอยากไปในทางที่ผิด กับทั้งความยึดถืออันปรากฏเป็นมัจฉริยะคือความตระหนี่ กับทั้งความประมาทคือความมัวเมาเลินเล่อเผลอเพลิน โลกจึงไม่ประกาศคือไม่ปรากฏแจ่มแจ้ง กราบทูลถามว่า พระองค์ตรัสว่าอะไรเป็นเครื่องฉาบไล้ให้ติดแห่งโลก ตรัสตอบว่า ตัณหาคือความอยากอันเป็นเครื่องกระซิบใจเป็นเครื่องฉาบไล้ให้ติดแห่งโลก กราบทูลถามว่า กระแสทั้งหลายย่อมไหลไปในโลกทั้งหมด อะไรเป็นเครื่องห้ามกระแสทั้งหลาย ตรัสตอบว่า สติเป็นเครื่องห้ามกระแสทั้งหลาย กราบทูลถามว่า กระแสเหล่านั้นจะปิดคือละเสียได้ด้วยอะไร ตรัสตอบว่า จะปิดคือละเสียได้ด้วยปัญญา

นามรูปดับเพราะดับวิญญาณ

ต่อจากนั้นอชิตมาณพก็กราบทูลถามว่า "ปัญญาและสติและนามและรูปทั้งหลายจะดับได้ในที่ไหน" ก็ตรัสตอบว่า "มาณพได้ถามถึงที่ซึ่งปัญญา สติ นามและรูปดับไปทั้งหมด พระองค์จึงตรัสตอบว่า เพราะความดับแห่งวิญญาณ นามและรูปย่อมดับไปทั้งนั้น ย่อมดับไปในที่นั้น" ดังนี้ ในคำกราบทูลถามข้อหลังนี้เป็นคำถามซึ่งไปถึงที่สุดของการปฏิบัติ เมื่อยังไม่ถึงที่สุดของการปฏิบัติก็ยังมีอวิชชาตลอดจนถึงยังมีวิญญาณมีนามรูปตามนัย ที่ได้ตรัสแสดงไว้ใน**ปฏิจจสมุปบาท**คือในธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยเกิดสังขาร เพราะสังขาร

เป็นปัจจัยเกิดวิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยเกิดนามรูป ดั่งนี้เป็นต้น นี้เป็นสายเกิด ส่วนในสายดับนั้น ก็เพราะอวิชชาดับสังขารก็ดับ เพราะสังขารดับวิญญาณก็ดับ เพราะวิญญาณดับนามรูปก็ดับ ดั่งนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้น นามรูปจะดับก็เพราะดับวิญญาณ วิญญาณจะดับก็เพราะดับสังขาร สังขารจะดับก็เพราะดับอวิชชา แต่ว่าธรรมใน**ปฏิจจสมุปบาท**นี้เป็นธรรมที่ลุ่มลึก จึงยังไม่อธิบายในครั้งนี้ เป็นแต่เพียงอ้างมาเพื่อชี้ว่า คำที่กราบทูลถามเป็นคำที่กราบทูลถามถึงที่สุดคือความสิ้นชาติสิ้นภพอันได้แก่**นิพพาน**ในพุทธศาสนาซึ่งเป็นที่ดับชาติดับภพไม่เกิดอีก หากว่ายังไม่บรรลุถึงนิพพาน ก็ยังไม่สิ้นชาติสิ้นภพต้องเกิดอีก จึงต้องมีนามรูปซึ่งมาก่อเกิดขึ้นอีก ก็เพราะยังมีวิญญาณ เพราะยังมีสังขาร เพราะยังมีอวิชชา เพราะฉะนั้น เมื่อมีคำถามว่านามรูปจะดับไปทั้งหมดเมื่อไร จึงได้ตรัสตอบว่าเมื่อดับวิญญาณได้ เมื่อยังมีวิญญาณอยู่ก็ยังดับนามรูปไม่ได้หมดสิ้น แต่ว่าจะดับวิญญาณได้ก็ต้องดับสังขารดับอวิชชาได้ เพราะฉะนั้น ในขั้นนี้ก็เพียงทำความเข้าใจว่า เป็นคำถามถึงว่าจะสิ้นชาติสิ้นภพได้ที่ไหนเมื่อไหร่ ก็สิ้นชาติสิ้นภพคือดับนามรูปได้ในเมื่อดับวิญญาณได้ อันมีความหมายว่าดับสังขาร ดับอวิชชาได้ คือดับกิเลสได้ นั้นแหละจึงจะสิ้นชาติสิ้นภพ เป็นที่สุดของนามรูปคือไม่เกิดอีก

การศึกษาปฏิบัติธรรมสิ้นสุดเมื่อละกิเลสได้หมด

และในคำถามนั้นก็ถามถึงสติปัญญาด้วย ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า สติเป็นเครื่องห้ามกระแสทั้งหลายในโลก ปัญญาเป็นเครื่องปิดหรือเครื่องละกระแสทั้งหลายในโลกได้ อันหมายถึงกระแสของกิเลสมีตัณหาเป็นต้น พร้อมทั้งกระแสของอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลสดังที่ได้กล่าวแล้ว อันเทียบด้วยกระแสน้ำที่ไหลไปในโลกภายนอกหรือที่ท่วมโลกภายนอก กระแสของอารมณ์และกิเลสมีตัณหาเป็นต้น เป็นกระแสในจิตใจที่ท่วมจิตใจ เป็นโอฆะคือห้วงน้ำหรือว่าเป็นอรรณพคือทะเลหลวงที่ท่วมจิตใจ เทียบกับห้วงน้ำหรือทะเลหลวงในโลกธาตุซึ่งท่วมภูมิภาคส่วนนั้น ๆ ในโลก ฉะนั้นจึงได้กราบทูลถามว่า สติกับปัญญา หรือปัญญากับสติ จะดับไปได้เมื่อไหร่ อันหมายความว่าจะดับไปในฐานะเป็นเครื่องปรุงแต่งคือปฏิบัติอย่างหนึ่งก็ตาม หรือจะดับไปในฐานะที่ว่า เมื่อไรจึงจะหยุดทำการห้าม หยุดทำการกั้นกันเสีย

สักทีหนึ่ง จะต้องใช้สติปัญญาห้ามกั้นกันเรื่อยไปไม่รู้จักจบสิ้น หรือว่าจะจบสิ้นกันได้เมื่อไรสักทีหนึ่ง ในข้อนี้ก็เป็นคำถามถึงที่สุดเช่นเดียวกัน การปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนานั้น จะต้องปฏิบัติกันเรื่อยไปหรือมีเวลาที่จะจบจะสิ้นได้ ในข้อนี้เมื่อพิจารณาดูตามที่ได้ตรัสแสดงสั่งสอนไว้ ก็แสดงว่ามีเวลาจบมีเวลาสิ้นได้ดังที่ได้ทรงปันบุคคลในโลกนี้ไว้เป็น ๓ จำพวก

จำพวกที่หนึ่ง เป็นเสขะคือผู้ที่เรียกว่าเป็นนักศึกษาก็ไม่ใช่ เป็นอเสขะคือผู้ที่ชื่อว่าไม่ต้องศึกษาต่อไปแล้วก็ไม่ใช่ ก็ได้แก่**สามัญชนหรือปุถุชนทั่ว** ๆ ไป ยังไม่จัดเข้าขั้นว่าเป็นนักศึกษาและก็จัดเข้าว่าเป็นผู้จบศึกษาก็ไม่ได้ เพราะว่าทางพุทธศาสนาจะยอมรับว่าเป็นนักศึกษา ก็ในเมื่อได้เข้าทางที่ถูกแล้วและไม่ออกจากทางที่ถูกนั้นอีกต่อไป คือว่าจับปฏิบัติเข้าทางแล้วไม่ออกนอกทางต่อไปจึงจะเรียกว่าเป็นเสขะคือผู้ศึกษาหรือนักศึกษา ส่วนผู้ที่ยังไม่เข้าขั้นนี้ บางทีก็ปฏิบัติถูก บางทีก็ปฏิบัติผิดทาง และก็มักจะผิดทางเสียเป็นอันมากดั่งนี้ จึงยังไม่ยอมเรียกว่าเป็นผู้ศึกษาหรือนักศึกษา ยังไม่เรียกว่าเป็นผู้ที่ไม่ต้องศึกษา เป็นจำพวกที่หนึ่ง

จำพวกที่สอง คือผู้ที่เข้าทางแล้ว จับปฏิบัติในทางที่ถูกแล้วไม่ออกนอกทางต่อไปนับตั้งแต่โสดาบันบุคคลขึ้นไป เรียกว่า**เสขะ** แปลว่าผู้ศึกษาหรือนักศึกษา ฉะนั้น เมื่อเป็นโสดาบันบุคคลขึ้นไปแล้ว แต่ยังไม่จบกิจยังไม่เสร็จกิจ จึงเรียกว่า**เสขบุคคล** คือผู้ที่เป็นนักศึกษาหรือผู้ศึกษา เป็นจำพวกที่สอง

จำพวกที่สาม คือผู้ที่เสร็จกิจแล้ว ไม่ต้องปฏิบัติเพื่อละกิเลสอีกต่อไป เพราะละกิเลสได้หมดแล้ว ได้แก่พระอรหันต์ เรียกว่า**อเสขะ** คือผู้ที่จบการศึกษาเสร็จกิจแล้ว ไม่ต้องศึกษาปฏิบัติเพื่อละกิเลสอีกต่อไป เพราะละกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว ทางพุทธศาสนาแสดงไว้ดั่งนี้

ดับสติและปัญญาพร้อมกับดับนามรูปดับขันธ์นิพพาน

จึงแสดงว่า การปฏิบัติธรรมนั้นมีเวลาที่จะจบมีเวลาที่จะเสร็จ อันหมายความว่าปฏิบัติเพื่อละกิเลส ไม่ใช่ว่าไม่มีวันไม่มีเวลาที่จะจบจะเสร็จ และแม้บาลีที่แสดงถึง**ไตรสิกขา**ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ปฏิบัติในไตรสิกขา คือสีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา หรือศีล สมาธิ ปัญญา ก็เพียงพอที่จะบรรลุถึงนิพพานอันเป็นธรรม

เป็นที่ดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งสิ้น เมื่อบรรลุถึงแล้วก็เป็นอันว่าเสร็จกิจที่จะต้องศึกษา เป็นอเสขะ เพราะฉะนั้น ปัญญาและสติหรือสติกับปัญญาอันเป็นธรรมปฏิบัติเพื่อห้ามเพื่อปิด คือละกระแสทั้งหลายในโลก จึงมีเวลาปฏิบัติจบเสร็จสิ้น ถ้าแสดงอย่างง่าย ๆ โดยอาศัยคำว่ากระแสนั้นเป็นเค้าความ ก็แสดงได้ว่า ห้ามกระแสทั้งหลาย ปิดคือละกระแสทั้งหลายได้หมดเมื่อไร ก็เสร็จกิจที่จะต้องใช้สติใช้ปัญญากันเมื่อนั้น เป็นอันว่าดับสติปัญญาได้ พระอาจารย์ได้มีอธิบายไว้ด้วยว่า ปัญญาและสติหรือสติกับปัญญานั้น ย่อมดับไปพร้อมกับนามรูปที่เป็นวิบากขันธ์ในเมื่อดับขันธ์นิพพาน เรียกตามภาษาธรรมว่าดับในที่สุดด้วย**อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ** ดับนามรูป ดับขันธ์ที่เป็นวิบากขันธ์ สติปัญญาก็ดับไปพร้อมกันหมด ก็เป็นอันว่าสติปัญญานามรูปก็ดับไปพร้อมกันหมดด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ พระอาจารย์ท่านแสดงไว้ดั่งนี้ แต่เมื่อแสดงถึงกิจที่จะพึงปฏิบัตินั้นในเมื่อละกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว ไม่มีกระแสที่จะต้องห้ามที่จะต้องปิดคือละกันต่อไปแล้ว ก็เป็นอันว่าหมดกิจที่จะต้องปฏิบัติด้วยสติปัญญา ก็เป็นอันว่าดับ

ธรรมปฏิบัติก็มีเกิดดับ

อีกอย่างหนึ่ง ท่านพระอานนท์ได้แสดงว่า ธรรมปฏิบัติที่ปฏิบัติกันนั้นก็เกิดดับไปคราวหนึ่ง ๆ ในการปฏิบัติครั้งหนึ่ง ๆ ดังที่ได้มีแสดงว่า มีพราหมณ์ผู้หนึ่งไปวัด ได้เข้าไปหาท่านพระอานนท์ และได้ถามท่านว่าประพฤติพรหมจรรย์เพื่ออะไร ท่านตอบว่า ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อละฉันทะ คือความพอใจ พราหมณ์ก็ถามท่านว่า จะละได้ด้วยอะไร ท่านก็ตอบว่า ด้วยการอบรม**อิทธิบาท** อันประกอบด้วย**ปธานสังขาร** คือความประกอบความเพียรซึ่งอาศัยสมาธิ อันอาศัย**ฉันทะ** คือความพอใจใคร่ที่จะปฏิบัติบ้าง **วิริยะ** ความเพียรปฏิบัติบ้าง **จิตตะ** จิตใจคือความเอาใจใส่ปฏิบัติบ้าง **วิมังสา** ความใคร่ครวญพิจารณาปฏิบัติบ้าง อันเรียกว่าอิทธิบาททั้ง ๔ พราหมณ์ได้ฟังดั่งนี้ก็คัดค้านว่าเป็นไปไม่ได้ เพราะว่าเมื่อตอบว่าประพฤติพรหมจรรย์เพื่อละฉันทะ ไฉนจึงอธิบายต่อไปว่า จะละฉันทะก็ด้วยอาศัยฉันทะเป็นต้น ท่านพระอานนท์จึงได้กล่าวย้อนถามให้พราหมณ์ตอบและแสดงอธิบายด้วยอุปมาว่า เมื่อพราหมณ์จะมาวัดนี้พราหมณ์ก็มีฉันทะที่จะมา และเมื่อมาถึงวัดนี้แล้ว ฉันทะที่จะ

มาของพราหมณ์นั้นก็ดับไป อนึ่ง เมื่อพราหมณ์จะมาวัดนี้ พราหมณ์ก็มีวิริยะที่จะมา ครั้นมาถึงวัดนี้แล้ว วิริยะนั้นก็ดับไป เมื่อพราหมณ์จะมาวัดนี้ พราหมณ์มีจิตตะที่จะมา ครั้นมาถึงแล้ว จิตตะนั้นก็ดับไป อนึ่ง เมื่อพราหมณ์จะมาวัดนี้ พราหมณ์มีวิมังสา คือความใคร่ครวญที่จะมา ครั้นมาถึงแล้ว วิมังสานั้นก็ดับไป อย่างนั้นใช่หรือไม่ พราหมณ์ก็ตอบว่าใช่ เพราะว่าฉันทะวิริยะจิตตะวิมังสานั้นได้ปฏิบัติเสร็จแล้ว เป็น ฉันทะวิริยะจิตตะวิมังสาที่จะมาจึงมา ในการมานั้นก็อาศัยฉันทะวิริยะจิตตะวิมังสา นั่นแหละมา แต่เมื่อมาถึงแล้วก็หมดหน้าที่ ฉันทะวิริยะจิตตะวิมังสานั้นก็ดับไปดั่งนี้ อันแสดงว่าธรรมปฏิบัติที่ปฏิบัติในครั้งหนึ่ง ๆ นั้นเพื่ออะไร เมื่อเสร็จกิจอันนั้น ๆ ไปแล้วครั้งหนึ่ง ๆ ก็ดับไปครั้งหนึ่ง ๆ ดั่งนี้ นี้ก็เป็นความเกิดดับครั้งหนึ่ง ๆ แม้ของ ธรรมปฏิบัติเอง แต่ว่าจะดับในที่สุดนั้นในเมื่อเสร็จกิจที่จะต้องปฏิบัติต่อไป ก็เป็นอัน ว่าไม่ต้องทำกันอีก แต่ว่าเมื่อยังไม่เสร็จกิจ ก็จะต้องทำกันอีก ๆ โดยหยุดทำไม่ได้ ต้องทำกันต่อ ๆ ไปจนกว่าจะเสร็จกิจถึงที่สุดดั่งนี้ เพราะฉะนั้น คำถามนี้จึงเป็น คำถามที่ก้าวล่วงเข้ามาถึงที่สุด

ความประพฤติของบุคคลผู้มีธรรม

และพราหมณ์ก็ยังได้กราบทูลถามต่อไปว่า "ขอให้พระองค์ตรัสบอกความ ประพฤติของบุคคลผู้มีธรรมที่ได้พิจารณาเห็นแล้ว คือที่เป็นอเสขบุคคล และบุคคล ที่ยังศึกษาอยู่ซึ่งมีอยู่เป็นอันมากในโลก" พระพุทธองค์ก็ตรัสตอบว่า "ไม่กำหนัดยินดี ติดอยู่ในกามทั้งหลาย มีใจไม่ขุ่นมัว ฉลาดรู้ธรรมทั้งปวง มีสติอยู่ทุกอิริยาบถ" ซึ่ง พระพุทธดำรัสตอบนี้เป็นการตอบอย่างสรุป และก็เป็นการตอบที่ปฏิบัติได้ทั่วไปด้วย

ปัญหาหลังนี้ พระพุทธเจ้าได้ยกขึ้นตรัสถามพระสารีบุตรเถระ ท่านได้นิ่ง ก็ตรัสถามอีกเป็นครั้งที่ ๒ ที่ ๓ ท่านก็นิ่งอีก จึงตรัสถามเป็นการประทานนัยใน การยกข้อตอบว่า เธอเห็นว่า (ขันธ์ ๕) นี้เกิดแล้ว ท่านจึงกราบทูลตอบรวมใจความว่า ผู้เห็นด้วยปัญญาชอบตามเป็นจริงว่า นี้เกิดแล้ว ย่อมปฏิบัติเพื่อหน่าย สิ้นติดใจ ดับ สิ่งที่เกิดนั้น เห็นด้วยปัญญาชอบตามเป็นจริงว่า นี้เกิดเพราะอาหารนั้น ย่อมปฏิบัติ เพื่อหน่าย สิ้นติดใจ ดับอาหารที่เป็นเหตุให้เกิด เพราะอาหารนั้นดับ ย่อมเห็นด้วย ปัญญาชอบ ตามเป็นจริงว่า สิ่งใดเกิดแล้ว สิ่งนั้นมีดับเป็นธรรมดา ย่อมปฏิบัติเพื่อ หน่าย สิ้นติดใจ ดับสิ่งที่เกิดแล้วมีดับเป็นธรรมดา ชื่อเสขะ (ผู้ยังศึกษาอยู่ คือ นัก

ศึกษา) ส่วนผู้ที่เห็นด้วยปัญญาชอบอย่างนั้น ย่อมวิมุตหลุดพ้น เพราะหน่าย สิ้นติดใจ ดับ ไม่ยึดมั่น สิ่งที่เกิดแล้ว พร้อมทั้งอาหารที่เป็นเหตุให้เกิด และสิ่งที่เกิดแล้วมีดับเป็นธรรมดา ชื่อว่าผู้มีธรรมอันที่ได้พิจารณาเห็นแล้ว คือ เป็นอเสขะ (ผู้จบศึกษา ไม่ต้องศึกษาต่อไป) พระพุทธเจ้าประทานสาธุการ (๑๖/๕๖)

สัมปชัญญปัพพะ

และในข้อว่ามีสติอยู่ทุกอิริยาบถนี้ ก็มาตรงกับ**สัมปชัญญปัพพะ** ในสติปัฏฐาน คือมีสัมปชัญญะ ความรู้ตัวพร้อมกับสติในการเดินยืนนั่งนอน ในการก้าวไปข้างหน้า ในการถอยไปข้างหลัง ในการแลในการเหลียว ในการคู้กายเหยียดกาย ในการทรงสังฆาฏิ บาตร จีวร หรือในการนุ่งห่ม ในการกินดื่ม ในการถ่าย ในการเดินยืนนั่งนอนตื่นพูดนิ่ง รวมความว่าในอิริยาบถทั้งปวง ดั่งนี้ เพราะฉะนั้นพระพุทธดำรัสที่ตรัสตอบเป็นข้อสุดท้ายของมาณพผู้นี้ จึงใช้ปฏิบัติได้สำหรับผู้มุ่งปฏิบัติธรรมทั้งปวงและโดยเฉพาะในข้อที่มีสติอยู่ทุกอิริยาบถ ก็มีอธิบายตรงกับในสัมปชัญญปัพพะที่ท่านจะได้สวดต่อไป

อชิตมาณพปัญหาจบ

๑ สิงหาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๓
ติสสเมตเตยยมาณพปัญหา

ภิกษุคือผู้สันโดษเต็มความประสงค์

ได้แสดงธรรมในโสฬสปัญหานำสติปัฏฐาน ซึ่งได้แสดงอธิบายมาเป็นประจำปี บัดนี้จะได้แสดงปัญหาที่ ๒ มาณพชื่อว่าติสสเมตเตยยะได้กราบทูลถามเป็นคนที่ ๒ มีใจความว่า "ใครชื่อว่าเป็นผู้สันโดษเต็มความประสงค์ในโลกนี้ ความหวั่นไหวของใครไม่มี ใครรู้ที่สุดทั้ง ๒ ด้วยปัญญา ไม่ติดอยู่ในท่ามกลาง พระองค์ตรัสเรียกใครว่าเป็นมหาบุรุษ ใครล่วงเครื่องผูกร้อยรัดใจหรือเย็บร้อยใจได้" ดังนี้

พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบปัญหานี้มีคำแปลโดยใจความว่า "ภิกษุคือผู้ทำลายกิเลสซึ่งมีพรหมจรรย์ประพฤติพรหมจรรย์สำรวมในกามทั้งหลายปราศจากความดิ้นรนทะยานอยาก มีสติทุกเมื่อ พิจารณาเห็นตามความเป็นจริง จึงดับเครื่องเศร้าหมองดับทุกข์เสียได้ ชื่อว่าเป็น**ผู้สันโดษ**เต็มความประสงค์ในโลกนี้ เป็นผู้ไม่มีความหวั่นไหว เป็นผู้รู้ที่สุดทั้ง ๒ ด้วยปัญญา ไม่ติดอยู่ในท่ามกลางเราเรียกว่าเป็น**มหาบุรุษ** ล่วงเครื่องผูกเย็บร้อยใจได้" ดังนี้

ตามคำถามย่อมแสดงว่า ผู้ถามได้เป็นผู้ค้นคว้าศึกษาธรรม มีความเข้าใจถึงคำว่า**สันโดษ** ไม่หวั่นไหว รู้ที่สุดทั้ง ๒ และท่ามกลาง กับทั้งรู้ถึงคำว่ามหาบุรุษกับเครื่องผูกเย็บร้อยใจ คำเหล่านี้จึงเป็นคำที่ได้ใช้เรียกถึงบุคคลผู้ประสบธรรมอย่างสูง และก็เป็นคำที่มีความเข้าใจถึงกัน แต่ว่าแม้เป็นคำที่ได้ใช้เรียกผู้บรรลุถึงธรรมอย่างสูงหรือเป็นภาษาธรรม ภาษาการปฏิบัติทางจิต แต่ผู้ถามก็อาจจะมีความเข้าใจในความหมายอย่างหนึ่ง แต่พระบรมศาสดาได้ทรงใช้คำที่พูดกันนั้นแหละมาทรงแสดงในความหมายอีกอย่างหนึ่ง พิจารณาดูภาษาธรรมที่ใช้ในพุทธศาสนา ก็เป็นคำที่ใช้พูดกันมาเก่าในการสอนธรรม หรือแม้ในคำพูดของชาวบ้าน พระพุทธเจ้าเมื่อทรงแสดงธรรมสั่งสอน ก็ต้องใช้คำพูดที่เขาพูดเข้าใจกันมาแสดง แต่ว่ามาทรงแสดงอรรถะคือความหมายตามคลองธรรมในพุทธศาสนา

เช่นคำว่า ภิกษุหรือภิกขุ นิพพาน อรหัง อรหันต์ แม้คำว่า พุทธะ พระพุทธเจ้า ธัมมะ พระธรรม สังฆะ พระสงฆ์ ก็เป็นคำที่เขาใช้พูดกันมาแล้วเรียกกันมาแล้ว

ภิกษุ ผู้เห็นภัยในวัฏฏะ ผู้ทำลายกิเลส

ดั่งคำว่าภิกขุ หรือ ภิกษุ ที่ในพระวินัย ก็มาใช้เรียกผู้ที่อุปสมบทแล้วตามพระวินัย เป็นภิกขุ ภิกขุณี หรือภิกษุ ภิกษุณี ที่แปลตามศัพท์อย่างหนึ่งว่าเป็นผู้ขอ คือเป็นผู้ขอโดยปกติด้วยการที่อุ้มบาตรเดินเข้าไปในละแวกบ้าน แสดงอาการว่าขอ แต่มิได้เรียกร้องกล่าววาจาขออย่างยาจกวนิพพกที่มีการกล่าววาจาขอ หรือแสดงการเต้นรำทำเพลงเป็นการขอ ภิกษุนั้นเป็นผู้ขอโดยปกติ อุ้มบาตรเดินเข้าไปด้วยความสำรวม ผู้มีศรัทธาก็นำอาหารมาใส่บาตรถวาย แต่แม้คำนี้เองก็มาใช้ในธรรมปฏิบัติที่มีความหมายว่า บุคคลผู้เห็นภัยในวัฏฏะ บุคคลผู้เห็นโทษแม้เล็กน้อยว่าเป็นภัยคือเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย บุคคลผู้ทำลายกิเลส เมื่อมาใช้เป็นภาษาทางธรรมปฏิบัติ ดั่งนี้ คำว่าภิกษุหรือภิกขุก็ใช้ได้สำหรับผู้ปฏิบัติทั่วไปเพื่อทำลายกิเลส ผู้ที่เห็นภัยในวัฏฏะ เห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย ไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตคือผู้บวช หรือคฤหัสถ์ ไม่ว่าจะเป็นสตรี บุรุษ เด็ก ผู้ใหญ่ เมื่อได้เป็นผู้เห็นภัยในวัฏฏะ เห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อยและปฏิบัติทำลายกิเลส ก็ชื่อว่าเป็นภิกขุได้โดยการปฏิบัติธรรม ดังที่ใช้ในที่นี้

ทรงสอนให้ยินดีตามได้ ตามกำลัง ตามสมควร

และข้อที่ถามว่า ใครเป็นผู้สันโดษในโลกนี้ คำว่า **สันโดษ** นั้นผู้ถามจะมีความหมายอย่างไรไม่ปรากฏ แต่ว่าคำนี้เมื่อมาใช้ในพุทธศาสนาก็มีความหมายว่า ผู้เต็มความประสงค์ คือ เป็นผู้พอ เป็นผู้อิ่ม เป็นผู้เต็ม ก็คือผู้เต็มความประสงค์ และได้มีแสดงอธิบายทางพุทธศาสนานับตั้งแต่สันโดษ คือยินดีพอใจตามมีตามได้ ในปัจจัย ๔ สำหรับภิกษุคือ ในจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ ยาแก้ไข้สำหรับภิกษุ เมื่อได้อย่างไรก็ยินดีอย่างนั้น เรียกว่ายินดีตามมีตามได้ และได้มีแสดงอธิบายแยกออกไปอีกเป็น **ยถาลาภสันโดษ** ยินดีตามได้ **ยถาพลสันโดษ** ยินดีตามกำลัง **ยถาสารุปปสันโดษ** ยินดีตามสมควร ยินดีตามได้นั้นก็ดังที่ได้กล่าวแล้ว ได้ลาภผล

มาอย่างไรก็ยินดีอย่างนั้น ยินดีตามกำลัง ก็คือตามกำลังที่จะพึงแสวงหาพึงได้รับพึงบริโภคใช้สอย ยินดีตามสมควรนั้นก็คือตามที่ถูกต้องเหมาะสม สำหรับยถาพลสันโดษ ยินดีตามกำลัง ยถาสารุปปสันโดษ ยินดีตามสมควร ก็เป็นการแสดงทางปฏิบัติในสันโดษละเอียดเข้าอีก คือตั้งแต่ในการแสวงหา ก็ให้เป็นไปตามควรแก่กำลัง และให้ถูกต้องเหมาะสม ไม่ให้เกินกำลัง ไม่ให้ผิด และในการรับคือในการได้มา ก็รับตามกำลัง รับตามสมควร ไม่รับเกินกำลัง ไม่รับในสิ่งที่ไม่สมควร หรือในอาการที่ไม่สมควร ตลอดจนถึงในการบริโภคใช้สอยก็ตามกำลังตามความสมควร พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้สันโดษตามที่ได้ ตามกำลัง ตามสมควร ดั่งนี้ ก็เกี่ยวแก่สิ่งต่าง ๆ สำหรับภิกษุก็เป็นปัจจัย ๔ เป็นต้น และสำหรับคฤหัสถ์ก็เป็นสิ่งต่าง ๆ ที่จะพึงได้ ซึ่งกล่าวสรุปว่าเป็นส่วนผลที่จะพึงได้ต่าง ๆ

ทรงสอนไม่ให้สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย

แต่ว่าพระพุทธเจ้าตรัสสอนไม่ให้สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย คือในการละความชั่วกระทำความดีอันต้องอาศัยความเพียร เพียรละความชั่วเพียรกระทำความดีในเมื่อยังมีความชั่วที่จะต้องละ ยังมีความดีที่จะต้องทำ ก็ไม่ให้พอ เพราะถ้ารู้สึกว่าพอเสียแล้ว ไม่ต้องทำความดีอะไรอีกหรือไม่ต้องละความชั่วอะไรอีก ก็เป็นอันว่าจะไม่เจริญด้วยกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงตรัสไม่ให้สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย คือในการละความชั่วกระทำความดี รวมความก็คือเมื่อยังมีเหตุที่จะต้องปฏิบัติ ก็ต้องปฏิบัติในเหตุให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ไม่พอเสีย เพราะว่าถ้าพอเสียแล้วก็เป็นอันว่าจะไม่ก้าวหน้า เพราะฉะนั้น ข้อนี้จึงเป็นหลักปฏิบัติพุทธศาสนา เมื่อปฏิบัติในเหตุในการละความชั่วกระทำความดีต่าง ๆ หรือในการปฏิบัติกรณียะ กิจที่ควรทำ หรือในหน้าที่การงานต่าง ๆ ของตน ก็ต้องทำให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป แต่ว่าในผลที่ได้นั้นให้มีความสันโดษ และเมื่อมีความสันโดษในผลดั่งนี้ ก็จะทำให้มีความสุข เหมือนอย่างว่าทำการงานอย่างหนึ่งได้ผลเท่านี้ไม่พอใจ เมื่อเป็นดั่งนี้ก็ยากที่จะได้รับความสุข ฉะนั้น ต้องพอใจในผลที่ได้รับ แต่ว่าให้ปฏิบัติในเหตุให้ดียิ่งขึ้น และเมื่อเหตุดียิ่งขึ้นผลดีก็จะตามมา หรือแม้ว่าผลดีจะยังไม่ตามมา เมื่อมีความยินดีในผลก็จะทำให้มีความสุข แต่ถ้าไม่ยินดีในผลก็จะมีความทุกข์ และจะทำให้ขวนขวายเพื่อจะให้ได้ผลแม้ใน

ทางที่ผิด โดยที่ไม่นึกว่าจะต้องปฏิบัติในเหตุของผลนั้นให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ซึ่งการปฏิบัติเหตุของผลนั้น ๆ ก็จะต้องกระทำในทุก ๆ ทางอันเป็นทางที่ถูกอันเป็นทางที่ชอบ เมื่อเป็นดั่งนี้แล้ว ก็จะทำให้เจริญด้วยการปฏิบัติในเหตุด้วย และจะทำให้ผลที่ดีติดตามมาด้วย บุคคลที่ประพฤติทุจริตต่าง ๆ นั้นเพราะเหตุที่ไม่ยินดีในผลที่ตนพึงได้ด้วยการปฏิบัติเหตุของตน ดังเช่นผู้ที่เป็นโจรเป็นขโมย ลักเอาทรัพย์ที่เขาแสวงหามาได้โดยชอบ เพราะอยากได้ผลคือทรัพย์แต่ไม่อยากปฏิบัติในเหตุ เรียกว่าขาดสันโดษ เมื่อเป็นดั่งนี้จึงต้องขโมยเขา ต้องทุจริตต่าง ๆ แต่ถ้าหากว่ามีความสันโดษในผล ไม่สันโดษในเหตุ คือปฏิบัติในเหตุที่ให้ได้ทรัพย์นั้น ตั้งใจประกอบอาชีพทำมาหากิน รวบรวมทรัพย์สมบัติที่เป็นผลของตนเองดั่งนี้ ก็ย่อมจะเป็นผู้ปฏิบัติถูกต้อง

ปฏิบัติดับตัณหา เพื่อความเป็นผู้สันโดษเต็มความประสงค์

เพราะฉะนั้น สันโดษในพุทธศาสนาจึงเป็นสันโดษที่ถูกต้อง และก็มีระดับของสันโดษตั้งแต่ระดับต่ำจนถึงระดับสูง ก็คือ**เต็มความประสงค์** แต่ว่าความที่จะได้ความเต็มความประสงค์นั้น ในเมื่อยังมีความประสงค์อยู่ก็ยังไม่เต็ม เพราะฉะนั้นจึงต้องละความประสงค์ เมื่อปราศจากความประสงค์เสียได้นั่นแหละจึงจะเต็ม ก็คือปฏิบัติดับตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก และเมื่อยังมีตัณหาความดิ้นรนทะยานอยากอยู่ นอกจากไม่เต็มความประสงค์แล้ว ยังมีความหวั่นไหวไปต่าง ๆ อันปรากฏเป็นความทะเยอทะยานดิ้นรนไปต่าง ๆ บ้าง ปรากฏเป็นความกระสับกระส่ายหวั่นไหวไปหวาดระแวงไปต่าง ๆ บ้าง เพราะเหตุของโลกธรรม ธรรมสำหรับโลกซึ่งทุกคนต้องประสบ อันได้แก่ความได้ลาภ ความเสื่อมลาภ ความได้ยศ ความเสื่อมยศ ต้องถูกนินทา ได้รับสรรเสริญ ต้องประสบความสุข ต้องประสบความทุกข์ต่าง ๆ อันเป็นส่วนที่น่าปรารถนาก็มี ไม่น่าปรารถนาก็มี เมื่อมีความทะยานอยากอันเป็นตัณหา ก็คือทะยานอยากไปในลาภยศสรรเสริญสุข ต้องการที่จะได้ต้องการที่จะกำจัดบุคคลก็ตาม เหตุการณ์ต่าง ๆ ก็ตามที่ขัดขวางต่อลาภยศสรรเสริญสุขต่าง ๆ ของตน จึงหวั่นไหวไปด้วยความหวาดระแวงบ้าง ด้วยความทะเยอทะยานบ้าง ดิ้นรนขวนขวายไม่มีเวลาที่จะสงบใจ เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงเท่ากับเป็นผู้ที่ไม่มีปัญญา รู้เบื้องปลายทั้ง ๒ ก็คือ ไม่รู้อนาคต ไม่รู้อดีต และไม่รู้ท่ามกลางก็คือปัจจุบัน เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงได้หน่วง

คิดถึงอดีต หวังอนาคตและติดอยู่ในปัจจุบัน ลักษณะดั่งนี้เป็นลักษณะที่ขาดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงทั้งอดีตทั้งอนาคตทั้งปัจจุบัน จึงหลงใหลไขว่คว้าอดีตบ้าง อนาคตบ้าง ปัจจุบันบ้างวุ่นวายสับสน ลักษณะดั่งนี้ไม่ชื่อว่าเป็น**มหาบุรุษ** แต่ว่าได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีเครื่องผูกเย็บร้อยจิตใจ เหมือนอย่างเข็มที่เย็บร้อยผ้าด้วยด้ายให้ติดก็คือกิเลสอันเป็นเครื่องร้อยรัด ได้แก่ตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากหรือโลภ โกรธ หลงต่าง ๆ อุปาทาน ความยึดถือต่าง ๆ จิตใจจึงวุ่นวายสับสนถูกดึงไปในอารมณ์ต่าง ๆ เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็เป็นมหาบุรุษไม่ได้ แม้ว่าจะอยู่ในตำแหน่งใหญ่โตเท่าไหร่ก็เป็นมหาบุรุษไม่ได้ ยิ่งเจริญตัณหาเจริญโลภโกรธหลงมาก ซึ่งล้วนเป็นเครื่องนำไปสู่ความเสื่อมสิ้นความเสื่อมเสีย

ผู้สันโดษคือผู้ปฏิบัติดับกิเลสดับทุกข์

เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสตอบตามคลองธรรมในพุทธศาสนาว่า ผู้ที่จะชื่อว่าเป็นผู้สันโดษเป็นต้นนั้นตามที่กราบทูลถาม ก็จะต้องเป็นภิกษุหรือภิกขุ คือเป็นผู้ปฏิบัติทำลายกิเลสโดยประพฤติพรหมจรรย์ สำรวมในกามทั้งหลาย กามก็คือ **กิเลสกาม** กิเลสเป็นเหตุใคร่ ได้แก่ราคะ ความติดใจยินดีเป็นต้น กับ**วัตถุกาม** พัสดุเป็นที่ใคร่ปรารถนา ก็ได้แก่รูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะและธรรมคือเรื่องราวที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย ประพฤติพรหมจรรย์ก็คือปฏิบัติพุทธศาสนา สำรวมจิตใจมิให้หลงติดอยู่ในกามทั้งหลาย คือมิให้หลงติดอยู่ในพัสดุกามทั้งหลาย คือมิให้หลงติดอยู่ในรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย ด้วยอำนาจของกิเลสกามมีราคะเป็นต้น ปฏิบัติเว้นเสียจากกามทั้งหลายไปตามขั้นตอนอันใดที่ควรจะเว้นก็ต้องเว้น อันใดที่ยังต้องการก็รับในเมื่อยังไม่สามารถจะละได้หมด โดยปฏิบัติตามศีลตามภูมิชั้นของตน เช่นศีล ๕ เป็นต้น ดังศีลข้อ ๓ เว้นจากประพฤติผิดในกามทั้งหลาย อันหมายความว่าเมื่อประพฤติถูกก็ใช้ได้ไม่ผิดศีลข้อนี้ แต่ว่าถ้าประพฤติผิดจึงจะผิดศีลข้อนี้ สำหรับผู้ที่ยังครองเรือนและสำหรับผู้ที่ปฏิบัติสูงขึ้นไปกว่านี้ก็ปฏิบัติตามขั้นตอนที่สูงขึ้นไป จนถึงปฏิบัติในมรรคมีองค์ ๘ คือศีล สมาธิ ปัญญา ตามพุทธศาสนา ก็เป็นการปฏิบัติสำรวมในกามทั้งหลายไปโดยลำดับจนถึงละได้หมด ทั้งนี้ก็เป็นการปฏิบัติขัดเกลาตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากให้ลดน้อยลง

ไป จนถึงละได้ทั้งหมดในที่สุด โดยที่ปฏิบัติทำสติอยู่ทุกเมื่อ ก็คือการปฏิบัติทำสติในสติปัฏฐานทั้ง ๔ นั้นเอง เมื่อเป็นดั่งนี้จึงจะได้ปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริง ก็คือรู้แจ้งเห็นจริงตั้งต้นแต่รู้แจ้งเห็นจริงในสังขารทั้งหลายว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ตลอดจนถึงในวิสังขารคือแม้ที่เป็นธรรมปฏิบัติ จนถึง**นิพพาน**ก็เป็นอนัตตา คือเป็นสิ่งที่ไม่พึงยึดถือว่าเป็นตัวเราของเราเช่นเดียวกัน รวมความก็คือรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจทั้ง ๔ ขึ้นโดยลำดับในทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงจะชื่อว่าได้รู้อดีตรู้อนาคตรู้ปัจจุบัน และไม่ติดอยู่ในกาลทั้ง ๓ และโดยเฉพาะจะรู้แจ้งในปัจจุบันธรรมที่บังเกิดขึ้น สิ่งที่เป็นอดีตนั้นก็เป็นสิ่งที่เกิดดับไปแล้ว สิ่งที่เป็นอนาคตก็ยังไม่มาถึง แต่ปัจจุบันนั้นก็คือเป็นสิ่งที่มาตั้งอยู่บัดนี้ ก็จะต้องดับไปเช่นเดียวกัน เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็เป็นการปฏิบัติดับกิเลสดับทุกข์

ปฏิบัติเพื่อเป็นมหาบุรุษ อิสระจากเครื่องผูกร้อยรัดใจ

เมื่อปฏิบัติดับกิเลส ก็คือเป็นการปฏิบัติดับเครื่องที่ผูกร้อยรัดใจออกไปโดยลำดับ ทำให้จิตใจหลุดพ้นเป็นอิสระเสรี ดั่งนี้แหละจึงจะชื่อว่าเป็นการปฏิบัติเพื่อความเป็นผู้สันโดษเต็มความประสงค์ เป็นไปเพื่อไม่หวั่นไหว เป็นไปเพื่อให้รู้ส่วนเบื้องปลายทั้ง ๒ คืออดีตและอนาคตด้วยปัญญา ไม่ติดอยู่ในปัจจุบัน เป็นการปฏิบัติเพื่อเป็นมหาบุรุษซึ่งเป็นผู้ใหญ่จริง ๆ เพราะไม่มีเครื่องร้อยรัดใจ จึงเป็นอิสระเสรีจริง ๆ เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสตอบว่า ที่จะเป็นผู้สันโดษเต็มความประสงค์ เป็นผู้ไม่หวั่นไหว เป็นผู้รู้อดีตอนาคตด้วยปัญญา ไม่ติดอยู่ในปัจจุบัน และที่จะตรัสเรียกว่าเป็นมหาบุรุษล่วงเครื่องผูกเย็บร้อยรัดใจได้นั้น จะต้องปฏิบัติทำลายกิเลสที่เรียกว่าเป็นภิกขุประพฤติพรหมจรรย์ สำรวมในกามทั้งหลาย ปราศจากตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก มีสติอยู่ทุกเมื่อ มีปัญญารู้แจ้งเห็นจริง ดับกิเลสและกองทุกข์ได้ดั่งนี้แหละจึงจะชื่อว่าเป็นผู้ที่สันโดษ เป็นผู้ไม่หวั่นไหว เป็นผู้รู้อดีตอนาคตด้วยปัญญา ไม่ติดอยู่ในปัจจุบัน จึงจะตรัสเรียกว่าเป็นมหาบรุษ ล่วงเครื่องผูกร้อยรัดใจได้ดั่งนี้

ปฏิกูลปัพพะ

ธรรมปฏิบัติประการหนึ่งที่ตรัสถึงในคำตรัสตอบนี้ก็คือความมีสติทุกเมื่อ ความมีสติทุกเมื่อนั่นก็คือความปฏิบัติทำสติในสติปัฏฐาน สติปัฏฐานที่มาถึงเข้านี้ก็คือข้อว่าด้วยปฏิกูล ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้พิจารณากายนี้ เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงไป มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบว่าเต็มไปด้วยสิ่งไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ คือ เกสา ผม โลมา ขน นขา เล็บ ทันตา ฟัน ตโจ หนัง มังสัง เนื้อ นหารู เอ็น อัฐิ กระดูก อัฐิมิญชัง เยื่อในกระดูก วักกัง ไต หทยัง หัวใจ ยกนัง ตับ กิโลมกัง พังผืด ปิหกัง ม้าม ปัปผาสัง ปอด อันตัง ไส้ใหญ่ อันตคุณัง สายรัดไส้ อุทริยัง อาหารใหม่ กรีสัง อาหารเก่า ปิตตัง น้ำดี เสมหัง น้ำเสลด ปุพโพ น้ำหนองน้ำเหลือง โลหิตัง น้ำเลือด เสโท น้ำเหงื่อ เมโท มันข้น อัสสุ น้ำตา วสา มันเหลว เขโฬ น้ำลาย สิงฆาณิกา น้ำมูก ลสิกา ไขข้อ มุตตัง น้ำมูตร ดั่งนี้ การปฏิบัติตั้งสติพิจารณากายนี้ว่าเต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ ดั่งนี้ จะทำให้ได้สติระลึกได้ไปในกาย เป็นการปฏิบัติเป็นไปเพื่อบรรเทาราคะ ความติดยินดีในกาย อันเป็นทางปฏิบัติเพื่อจะนำไปสู่ความเป็นผู้ชื่อว่าสันโดษเป็นต้น ตามพระพุทธพยากรณ์ที่กล่าวมา

ติสสเมตเตยยมาณพปัญหาจบ

๘ สิงหาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๔
ปุณณกมาณพปัญหา

การบูชายัญบวงสรวง

จะได้แสดงธรรมนำใน **โสพสปัญหา** อันถึงวาระปุณณกะ มาณพคนที่ ๓ ได้กราบทูลถามพระบรมศาสดาว่า “มีปัญหามาถึงพระองค์ผู้ทรงไม่หวั่นไหว ผู้ทรงเห็นเหตุอันเป็นมูลรากของสิ่งทั้งหลาย หมู่มนุษย์ในโลกนี้ทั้งหลายคือฤษี กษัตริย์ พราหมณ์ อาศัยอะไรจึงพากันบูชายัญบวงสรวงเทวดาทั้งหลาย” ดั่งนี้ พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบว่า “หมู่มนุษย์ทั้งหลายในโลกเหล่านั้น คือฤษี กษัตริย์ พราหมณ์ อาศัยสิ่งที่มีชราคือความแก่ชำรุดทรุดโทรม จึงพากันบูชายัญบวงสรวงเทวดาทั้งหลาย มุ่งหวังปรารถนาความเป็นอย่างนี้ คือมุ่งหวังปรารถนาที่จะได้ตามที่ต้องการ” ดั่งนี้

ตามคำถามปุณณกมาณพ ได้กราบทูลถามถึงการที่หมู่มนุษย์ในโลก คือหมู่ฤษีก็ดี หมู่กษัตริย์ทั้งหลาย พราหมณ์ทั้งหลายก็ดี ว่าอาศัยอะไรคือมุ่งหวังปรารถนาอะไรจึงพากันบูชายัญบวงสรวงเทวดาทั้งหลาย การบูชายัญบวงสรวงเทวดาทั้งหลายนั้น มีความหมายคลุมถึงทั้งบุคคลซึ่งเป็นที่เชื่อถือ นับถือ ทั้งเทวดาในความเชื่อถือ ว่าถึงบุคคลที่นับถือหรือเชื่อถือนั้น เช่นว่าบรรดานักบวชภายนอกพุทธศาสนาต่าง ๆ เช่นพวกอาชีวก ปริพาชกเป็นต้น ซึ่งเป็นที่นับถือเคารพของผู้นับถือลัทธิอาชีวกปริพาชก ก็ชื่อว่าเป็นเทวดาของผู้นับถือเหล่านั้น แม้บรรดาสัตว์
๕ เดียรัจฉานทั้งหลายที่มีผู้นับถือ เช่น นาค ครุฑ หรือแม้โค กระบือ สุนัข ที่มีบุคคลบางพวกที่ระบุถึงในบาลีครั้งเก่าก่อนพุทธกาลหรือในสมัยพุทธกาลเอง ให้ความนับถือเคารพ สัตว์เดียรัจฉานเหล่านี้ก็ชื่อว่าเป็นเทวดาของผู้นับถือเหล่านั้น แม้พระจันทร์พระอาทิตย์กับทั้งดวงดาวทั้งหลาย อันเป็นที่นับถือเคารพของผู้นับถือเคารพพระจันทร์พระอาทิตย์กับทั้งดวงดาวทั้งหลายก็ชื่อว่าเป็นเทวดาของผู้นับถือเหล่านั้น ฉะนั้น เมื่อมีความเคารพนับถือในบุคคลก็ตาม ในสัตว์เดียรัจฉานก็ตาม ในวัตถุอันใดอันหนึ่ง

ต้นไม้ภูเขาเป็นต้นก็ตาม แม้ในเทวดาทั้งหลายตามที่เชื่อถือองค์ใดองค์หนึ่งหรือหลายองค์ก็ตาม อาศัยอะไรจึงพากันทำการบูชายัญบวงสรวงเทวดาเหล่านั้น และการบูชายัญบวงสรวงจึงหมายถึงการบูชาด้วยวัตถุต่าง ๆ ตามที่เห็นว่าบรรดาเทวดาเหล่านั้นจะโปรดปราน เป็นอาหาร ผ้านุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยาแก้ไข้ หรือเป็นวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งที่นำไปให้นำไปบูชาก็ตาม เป็นข้าวตอกดอกไม้เป็นต้น ที่นำไปบูชาก็ตาม แม้การที่นำสิ่งต่าง ๆ ไปเผา ตลอดจนถึงนำเอาสัตว์เดียรัจฉานหรือแม้มนุษย์เองไปเผาหรือไปฆ่าเป็นการบูชาก็ตาม เรียกว่าเป็นการบูชายัญบวงสรวงในที่นี้ และบรรดามนุษย์ทั้งหลายที่ทำการบูชาบวงสรวงนั้นอาศัยอะไรคือมุ่งหวังอะไร นี้เป็นปัญหาของปุณณกมาณพ

บูชายัญบวงสรวงเพื่อสำเร็จความปรารถนาในสิ่งที่มีชรา

พระพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดาจึงได้ตรัสตอบว่า อาศัยสิ่งที่ต้องมีชราคือความชำรุดทรุดโทรมต่าง ๆ ซึ่งรวมเข้าในคำว่ามุ่งหวังความเป็นอย่างนี้ ความเป็นอย่างนี้นั้นคือเป็นอย่างไหน ก็คือเป็นอย่างที่ปรารถนาต้องการสุดแต่ใจของบุคคลผู้ที่ทำการบูชายัญบวงสรวงนั้น ใครต้องการรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะที่น่ารักใคร่น่าปรารถนาพอใจทั้งหลาย หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ต้องการลาภต้องการยศต้องการสรรเสริญต้องการความสุข ก็บูชายัญบวงสรวงเพื่อให้สำเร็จตามที่ต้องการปรารถนานั้น ต้องการมนุษยสมบัติสวรรค์สมบัติต่าง ๆ ก็ทำการบูชาบวงสรวงเพื่อให้สำเร็จตามที่ต้องการนั้น ความต้องการปรารถนาความเป็นอย่างนี้คือเป็นอย่างที่ใจต้องการปรารถนา สุดแต่ว่าต้องการปรารถนาอะไร ดังที่ยกตัวอย่างมานั้นก็ล้วนเป็นความปรารถนาในสิ่งที่ต้องมีชราคือความชำรุดทรุดโทรม หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าล้วนเป็นสิ่งที่ประกอบด้วยทุกข์ ตั้งต้นด้วยชาติทุกข์ ทุกข์คือชาติ ความเกิด ชราทุกข์ ทุกข์คือความแก่ พยาธิทุกข์ ทุกข์คือความป่วยไข้ มรณทุกข์ ทุกข์คือความตาย และประกอบด้วยทุกข์อื่น ๆ เป็นต้นว่าโสกะปริเทวะเป็นต้นเมนุษย์ทั้ง-หลายในโลกนี้ที่ทำการบูชาบวงสรวงกันต่าง ๆ ก็ล้วนมีความปรารถนาในสิ่งที่ต้องมีชราคือความแก่เป็นต้นด้วยกันทั้งนั้น เพราะฉะนั้น จึงทำการบูชาบวงสรวงดังที่เรียกว่าบูชายัญบวงสรวง พิจารณาดูแล้วก็จะเห็นว่าเป็นเช่นนั้น แม้ผู้ที่นับถือพุทธ-

ศาสนาเองซึ่งยังมี **สังโยชน์** ยังเป็นผู้หนาแน่นอยู่ด้วยกิเลสที่เรียกว่าปุถุชน ก็ย่อมจะมีความต้องการปรารถนาความเป็นอย่างนี้ คือว่าอยากจะได้อย่างนี้อยากจะได้อย่างนั้นอยู่ด้วยกัน บรรดาสิ่งที่ต้องการปรารถนานั้น ก็เป็นสิ่งที่มีชราคือความแก่ชำรุดทรุดโทรมอยู่ทั้งนั้น จึงได้พากันบูชายัญบวงสรวงเทวดาทั้งหลาย สำหรับผู้ที่ต้องการมรรคผลนิพพานย่อมจะไม่บูชายัญบวงสรวง แต่ย่อมจะปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุถึงมรรคผลนิพพานอันเป็นที่ดับกิเลสและกองทุกข์ และการบูชายัญบวงสรวงนี้ก็กระทำกันในรูปแบบต่าง ๆ ตามที่คนทั้งหลายก็เห็นกันอยู่โดยมากในพิธีการต่าง ๆ ก็เป็นธรรมดา

ตรัสสอนให้ปฏิบัติเหตุที่จะให้สำเร็จความประสงค์

เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงได้ตรัสสรุปเข้ามาว่า ก็ด้วยความที่มีความปรารถนาอย่างนี้ปรารถนาอย่างนั้นกันไปต่าง ๆ นั้นแหละ ซึ่งสิ่งที่ปรารถนานั้น ๆ ก็ล้วนเป็นสิ่งที่จะต้องมีชราคือความชำรุดทรุดโทรม ซึ่งก็เป็นคำที่ตรัสเฉลยแสดงถึงสัจจะคือความจริงในเรื่องนี้ อันจะพึงกล่าวได้ว่าเป็นฝ่ายทางคดีโลกหรือเป็นโลกียะคือเกี่ยวกับโลก อันเป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบันบ้างประโยชน์ภายหน้าบ้าง เป็นไปในทางคดีโลก ในทางพุทธศาสนานั้นแม้ว่าจะสอนธรรมเพื่อให้สำเร็จความปรารถนาต้องการ ซึ่งเป็นประโยชน์ปัจจุบันบ้างประโยชน์ภายหน้าบ้าง อันกล่าวได้ว่าเป็นคดีโลกเช่นเดียวกัน สำหรับบุคคลผู้ที่ยังประสงค์อยู่ในโลก ดำรงชีวิตอยู่กับโลก พระองค์ก็ตรัสสอนให้ปฏิบัติ แต่ว่ามิให้บูชายัญบวงสรวงตั้งความปรารถนา เพราะทางพุทธศาสนาแสดงว่า ความสำเร็จความประสงค์นั้น มิใช่เกิดจากการตั้งความปรารถนาอย่างนั้นปรารถนาขอให้เทวดาทั้งหลายช่วย และเทวดามาช่วยโดยที่ไม่ต้องทำอะไร แม้จะมีความปรารถนาอย่างนั้น ปรารถนาอย่างนี้ตามธรรมดาของชาวโลก ก็ตรัสสอนให้ปฏิบัติเหตุที่จะให้สำเร็จประโยชน์สุขที่ต้องการปรารถนานั้น ดังเช่นตรัสสอนให้ประกอบด้วยความถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรเล่าเรียนแสวงหาทรัพย์ ให้รู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้ ให้คบเพื่อนมิตรที่ดีงาม ให้เลี้ยงชีวิตใช้จ่ายตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ ไม่ให้ฝืดเคืองนักไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ดั่งนี้เป็นต้น ว่าเป็นความประพฤติที่เป็นตัวเหตุที่จะให้ประสบประโยชน์สุขที่เป็นปัจจุบัน

โดยเฉพาะที่เป็นไปทางกายและแก่ตนเอง และตรัสสอนให้ถึงพร้อมด้วย **ศรัทธา** คือความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อในบุคคลที่ควรเชื่อ ให้เชื่อด้วยเหตุผลประกอบด้วยปัญญา ให้ถึงพร้อมด้วย**ศีล** ความตั้งใจประพฤติงดเว้นจากการเบียดเบียนกันและกัน ก่อภัยก่อเวรกันและกัน ให้ถึงพร้อมด้วย**จาคะ** การสละบริจาค ให้ถึงพร้อมด้วย **ปัญญา** คือความรู้ รู้จักบาปบุญคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ต่าง ๆ ว่าเป็นความประพฤติที่เป็นตัวเหตุ อันจะนำให้รับประโยชน์สุขยั่งยืนตลอดไปถึงในอนาคตเบื้องหน้า และเป็นเครื่องเกื้อกูลจิตใจให้มีความสุข เกื้อกูลผู้อื่นให้มีความสุข เพราะฉะนั้น เมื่อต้องการอย่างนั้นต้องการอย่างนี้ เช่นต้องการลาภยศสรรเสริญสุข ต้องการสุคติคือคติที่ดีได้แก่ความเป็นมนุษย์ ความเป็นเทพ หรือต้องการมนุษยสมบัติสวรรค์สมบัติ ก็ให้ปฏิบัติในธรรมอันเป็นส่วนเหตุ เช่นดังกล่าว ไม่ต้องไปทำการบูชายัญบวงสรวงอะไร เพราะไม่มีเทวดาองค์ไหนจะมาช่วยได้ อำนวยให้สำเร็จประโยชน์ต่าง ๆ โดยที่ไม่ต้องทำอะไร แต่แม้เช่นนั้นมนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมาก ก็ยังพากันบูชายัญบวงสรวงในรูปต่าง ๆ ตามความเชื่อถือ แต่ว่าก็ล้วนเป็นสิ่งที่ต้องมีชราคือความชำรุดทรุดโทรมเป็นต้น ด้วยกันทั้งนั้น พระองค์จึงได้ตรัสเฉลยแสดงสัจจะคือความจริงชี้ให้มองเห็นเช่นนี้ และปุณณกมาณพได้กล่าวแสดงพระพุทธคุณว่า **ทรงเป็นผู้ไม่หวั่นไหว** ก็เพราะทรงเป็นผู้ไม่หวั่นไหวในโลกธรรมทั้งหลาย ไม่หวั่นไหวในลาภ ความเสื่อมลาภ ในยศ ความเสื่อมยศ ในนินทา ในสรรเสริญ ในสุข ในทุกข์ทั้งปวง เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงเป็นผู้ไม่หวั่นไหว นับว่าเป็นพระพุทธคุณบทหนึ่ง

ตรัสชี้กุศลมูลและอกุศลมูล

อีกบทหนึ่งก็คือ ผู้ที่เห็นเหตุอันเป็นมูลรากของสิ่งทั้งหลายดังที่ตรัสแสดงถึง **อกุศลมูล** โลโภ โทโส โมโห โลภ โกรธ หลง เป็นมูลของอกุศลทั้งหลาย ความเป็นสัตว์เดียรัจฉานความเป็นคนชั่วต่าง ๆ ทุคติต่าง ๆ ย่อมปรากฏเพราะกรรมอันเกิดจากอกุศลมูลทั้งหลายเหล่านี้ อันเป็นอกุศลกรรม เป็นทุจริตต่าง ๆ ทางกายทางวาจาทางใจ ตรัสชี้ **กุศลมูล** คือ อโลโภ อโทโส อโมโห ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ว่าเป็นมูลของกุศลทั้งหลาย ความเป็นมนุษย์ก็ดี ความเป็นเทพก็ดี สุคติทั้งปวง นอกจากนี้ก็ดี ก็ปรากฏขึ้นจากกรรมที่เกิดจากกุศลมูลทั้งหลายเหล่านี้ทั้งนั้น พระองค์ย่อมตรัสชี้ไว้ดังนี้ และนอกจากนี้ยังได้มีตรัสไว้เป็นต้นว่า บรรดาอกุศลธรรมทั้งหลายย่อมมี **อวิชชา**

คือความรู้ไม่จริงหรือความไม่รู้ในสัจจะที่เป็นความจริงเป็นมูลทั้งหมด บรรดากุศลธรรมทั้งหลายย่อมมี **อัปปมาท** คือความไม่ประมาทเป็นมูลด้วยกันทั้งหมด ดั่งนี้ และดังที่ตรัสว่า "เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงเกิดสังขารทั้งหลาย" เป็นต้น ก็เพราะพระองค์เป็นผู้ที่ตรัสรู้ในเหตุที่เป็นมูลรากของสิ่งทั้งปวง เพราะฉะนั้น ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอนจึงเป็นสัจจะ คือเป็นของจริงของแท้ และแม้สติปัฏฐานที่ได้ตรัสแสดงไว้ ก็เป็นข้อปฏิบัติอันจะนำให้บรรลุถึง**วิสุทธิ** คือความบริสุทธิ์หมดจดของสัตว์ทั้งหลาย คือของผู้ปฏิบัติทั้งปวง ซึ่งเป็นการปฏิบัติตรง นำไปสู่ความบริสุทธิ์และความสิ้นทุกข์ด้วยประการทั้งปวง

ธาตุกรรมฐาน

และบัดนี้ก็มาถึงข้อที่ว่าด้วยธาตุที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงสั่งสอน ให้พิจารณาแยกกายนี้ออกเป็นธาตุทั้ง ๔ คือส่วนที่แข้นแข็งก็เป็น**ปฐวีธาตุ** ธาตุดิน ส่วนที่เอิบอาบเหลวไหลก็เป็น**อาโปธาตุ** ธาตุน้ำ ส่วนที่อบอุ่นร้อนก็เป็น**เตโชธาตุ** ธาตุไฟ ส่วนที่พัดไหวก็เป็น**วาโยธาตุ** ธาตุลม ธาตุทั้ง ๔ นี้ย่อมประกอบกันอยู่เป็นกายอันนี้ และในที่อื่นได้มีแสดงอีก ๑ ธาตุคือ**อากาศธาตุ** ธาตุคือช่องว่าง คือบรรดาช่องว่างทั้งหลายในกายนี้ ก็รวมเรียกว่าอากาศธาตุ ธาตุคือช่องว่าง เพราะฉะนั้นเมื่อธาตุทั้งหลายมาประกอบกันเข้าเป็นกายนี้ เป็นที่อาศัยของจิตวิญญาณ เป็นที่ตั้งของชีวิตคือความดำรงอยู่ ก็เป็นที่ตั้งของ**สมมติบัญญัติ** ว่าเป็นตัวเราเป็นของเราเป็นอัตตาตัวตนของเรา ดังที่เข้าใจว่าตัวเราของเรา หรืออัตตา อัตภาพของเรา ก็ตั้งอยู่ที่กายอันประกอบด้วยชีวิตอันเป็นที่อาศัยของจิตวิญญาณนี้ อันประกอบด้วยธาตุ ๔ หรือธาตุ ๕ เหล่านี้ ก็เป็น**สมมติสัจจะ** คือความจริงโดยสมมติอย่างหนึ่ง แต่โดย**ปรมัตถสัจจะ** ความจริงโดยปรมัตถ์ ก็คือโดยอรรถเนื้อความอย่างละเอียดแล้วก็เป็นแต่เพียงสมมติเท่านั้นไม่มีสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาที่แท้จริง เพราะเมื่อพิจารณาดูแล้วก็จะพบแต่ธาตุทั้ง ๔ ดังกล่าว จะไม่มีตัวตนเราเขาอยู่ที่ไหน ตัวตนเราเขานั้นเป็นสมมติบัญญัติ เป็นความยึดถือ เพราะฉะนั้น ก็ให้พิจารณาแยกกายนี้ออกไปเป็นธาตุ๔ หรือธาตุ ๕ ดังกล่าวดู ให้**ธาตุสัญญา** ความสำคัญเป็นธาตุปรากฏขึ้นมา **อัตตสัญญา สัตตสัญญา** ความสำคัญว่าสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาก็จะสงบลงไป จึงเป็นทางปฏิบัติให้ได้สติคือความระลึกได้เป็นที่ตั้งของญาณหรือปัญญาอีกข้อหนึ่ง

๙ สิงหาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๕
ปุณณกมาณพปัญหา (ต่อ)

ปัญหาการข้ามชาติภพด้วยการบูชายัญ

จะแสดงธรรมใน**โสฬสปัญหา**ต่อ นำการแสดงสติปัฏฐาน ได้แสดงถึงปุณณกมาณพได้กราบทูลถามพระบรมศาสดาเป็นคนที่ ๓ มาตอนหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์ได้ตรัสตอบแล้ว ปุณณกมาณพได้กราบทูลถามต่อไปว่า "มุนษย์ทั้งหลายเหล่าใดเหล่าหนึ่ง คือเป็นฤษี เป็นกษัตริย์ หรือเป็นพราหมณ์ บูชายัญ แก่เทวดาทั้งหลาย ถ้ามนุษย์เหล่านั้นเป็นผู้ไม่ประมาทในทางปฏิบัติแห่งยัญของตน จะได้ข้ามชาติและชราหรือไม่" พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบมีความว่า "มนุษย์เหล่านั้นชมเชยยัญ มีความมุ่งหวังสิ่งที่จะพึงได้รำพันถึงสิ่งที่จะพึงได้ บูชายัญจึงอาศัยลาภคือสิ่งที่จะพึงได้ ประกอบกระทำการบูชา มีความกำหนัดยินดีอยู่ในภพ จึงข้ามชาติและชราไม่ได้" ดังนี้

ตามพระพุทธภาษิตที่ตรัสตอบนี้ ก็เป็นการตอบตามสัจจะคือตามที่เป็นจริง เพราะการข้ามชาติภพนั้นเป็นสิ่งที่อยู่เหนือความปรารถนาลาภผลต่าง ๆ อยู่เหนือความปรารถนาภพคือความเป็นนั่นเป็นนี่ต่าง ๆ คือเหนือกามภพ รูปภพ อรูปภพทั้งหมดหรือกล่าวได้ว่าเหนือชาติภพทั้งหมด เหนือมนุษย์สวรรค์ทั้งหมด แต่ว่าการบูชายัญนั้นมุ่งลาภผลต่าง ๆ มุ่งภพชาติคือเป็นนั่นเป็นนี่ต่าง ๆ เกิดเป็นนั่นเป็นนี่ต่าง ๆ ก็เมื่อบูชายัญด้วยมีความมุ่งหวังปรารถนาดั่งนี้ จึงข้ามชาติภพไม่ได้ และก็ได้ตรัสตอบตามประเด็นที่ถาม เพราะเมื่อพิจารณาทางพุทธศาสนา แม้ความปรารถนาลาภผลหรือปรารถนาภพชาติที่ดีก็จะพึงได้ด้วยการปฏิบัติที่ดีอันสมควรแก่ชาติภพหรือลาภผลที่จะพึงได้นั้น ๆ เพราะว่าตามหลักทางพุทธศาสนาต้องเป็นไปตามกรรมคือการงานที่กระทำของตนเอง ถ้าเป็นบาปกรรมหรืออกุศลกรรมก็นำให้ไป**ทุคติ** คติที่ชั่วต้องไปพบชาติภพที่ประกอบด้วยความทุกข์ต่าง ๆ ดังที่เรียกว่า

อบายโลกหรืออบายภูมิ แต่ถ้าประกอบกรรมที่ดีเป็นบุญกรรมหรือกุศลกรรม ก็นำให้ไปเกิดในชาติภพที่เป็น**สุคติ** คือคติที่ดี ไปดี ประกอบด้วยลาภผลต่าง ๆ ที่ดี

การถือชาติภพเป็นไปตามกรรม

ฉะนั้น กรรมนั่นเองจึงเป็น**ชนกกรรม** นำให้ไปบังเกิดเป็นนั่นเป็นนี่ ทั้งในทางที่เป็นทุคติ ทั้งในทางที่เป็นสุคติ และกรรมนั่นเองก็เป็น**อุปัตถัมภกกรรม** คือกรรมอุปถัมภ์ **อุปปีฬกกรรม** กรรมที่เบียดเบียน และ**อุปฆาตกกรรม** กรรมที่ตัดรอนต่าง ๆ ดังที่ตรัสสอนไว้ให้พิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของ ๆ ตน เป็นทายาทรับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย จะกระทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่ว ก็จักต้องเป็นทายาทรับผลของกรรมนั้น ดังนี้ เพราะฉะนั้นแม้ความได้ลาภผลต่าง ๆ ก็ดี ความที่จะถือชาติภพหรือภพชาติอย่างไรก็ดี ก็ต้องเป็นไปตามกรรมที่ตนเองได้กระทำเอาไว้ จึงมิใช่ด้วยการบูชายัญแก่เทวดาทั้งหลาย แต่ว่าปุณณกมาณพมิได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าในข้อนี้ พระองค์จึงไม่ตรัสตอบในข้อนี้ ตรัสตอบในข้อที่ปุณณกมาณพได้กราบทูลถาม ว่าเมื่อได้ทำการบูชายัญเช่นนั้นด้วยความไม่ประมาท อันหมายความว่าตั้งใจทำให้สมบูรณ์ตามแบบฉบับของการบูชายัญตามที่เชื่อถือหรือตามที่ได้รับคำสอนให้ทำ ตั้งใจทำตามที่ได้รับคำสั่งสอนหรือตามที่ได้เชื่อถืออย่างเต็มที่ เมื่อเป็นดั่งนี้ก็จะข้ามภพชาติได้หรือไม่ คือข้ามชาติชราได้หรือไม่ พระองค์จึงได้ตรัสตอบว่า การบูชายัญของคนทั้งหลายเหล่านั้นแก่เทวดาทั้งหลายที่นับถือ ก็ยังปรารถนาลาภผลต่าง ๆ จึงทำการบูชาเพื่อต้องการลาภผล ยังมีความกำหนัดติดอยู่ในภพคือความเป็นนั่นเป็นนี่ เพราะฉะนั้น จึงยังข้ามชาติชราไม่ได้ เพราะเมื่อยังกำหนัดติดอยู่ในภพ ยังข้ามภพไม่ได้ ก็ต้องเกิดต้องแก่ต้องประสบความทุกข์ต่าง ๆ ดั่งนี้ ก็เป็นการที่ทรงตอบตามที่ถาม แต่อันที่จริงนั้นแม้ผู้ที่ปรารถนาชาติภพปรารถนาลาภผลที่ดี ตามหลักพุทธศาสนาก็ต้องประกอบกรรมที่ดีเป็นบุญกรรมเป็นกุศลกรรม ดังที่ตรัสแสดงไว้ในข้อที่แสดง **ทิฏฐธัมมิกัตถะ** ประโยชน์ปัจจุบัน **สัมปรายิกัตถะ** ประโยชน์ภายหน้าเป็นต้น

ผู้ข้ามชาติชรา คือผู้บรรลุสภาพจิตที่พ้นกิเลส

ปุณณกมาณพได้กราบทูลถามต่อไปว่า เมื่อชนเหล่านั้นข้ามชาติชราด้วยยัญทั้งหลายไม่ได้ เมื่อเป็นดั่งนี้ ใครเล่าในมนุษยโลกในเทวโลกนี้จะข้ามชาติชราได้" พระบรมศาสดาก็ตรัสตอบมีความว่า "ความอยากอันเป็นเหตุให้ทะเยอทะยานข้องติดอยู่ของผู้ใดไม่มี เพราะได้เห็นธรรมที่ยิ่งที่หย่อนหรือสิ่งที่ยิ่งที่หย่อนในโลก พระองค์ตรัสว่าผู้นั้นเป็นผู้ที่สงบแล้ว เป็นผู้ที่ไม่มีทุจริตคือความประพฤติชั่วอันทำให้เศร้าหมองเหมือนอย่างควันไฟที่จับเป็นเขม่า ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจ ไม่มีความหวังปรารถนาทะเยอทะยาน ข้ามชาติชราได้" ดั่งนี้ พระพุทธภาษิตที่ตอบนี้ก็ตรัสตอบตรงตามประเด็นที่ถาม ตามสัจจะคือตามที่เป็นจริง เพราะว่าในปัญหาที่กราบทูลถามนั้น มิใช่ถามสำหรับผู้ที่ต้องการข้องติดอยู่ในโลกแต่ต้องการที่จะพ้นจากชาติ ความเกิด ชราความแก่ ซึ่งรวมทั้งมรณะคือความตาย ซึ่งจะบรรลุถึงภูมิอันเป็นที่ไม่เกิดไม่แก่ตลอดถึงไม่ตายดั่งนั้น ตามทางพุทธศาสนาก็ต้องเป็น**โลกุตตรภูมิ** ภูมิที่พ้นโลกเหนือโลกคือ**นิพพาน** และโลกุตตรภูมิที่แปลว่าภูมิที่พ้นโลกเหนือโลกนี้ ฟังดูก็รู้สึกว่าไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหนและเป็นอย่างไร แต่ผู้ที่ศึกษาพุทธศาสนาแม้โดยทางปริยัติพิจารณาตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนย่อมจะจับความได้ว่า ไม่ใช่อยู่ที่ไหน คืออยู่ในจิตนี้เองในจิตของทุก ๆ คนนี้เอง และอาจจะมีความข้องใจไม่เข้าใจด้วยภาษางงด้วยภาษา แต่ว่าถ้าเปลี่ยนภาษาคือคำพูด เช่นคำว่าพ้นโลกนั้น เปลี่ยนเสียเป็นว่าพ้นกิเลส**พ้นกิเลสก็คือพ้นโลก** ก็อาจจะทำให้เข้าใจง่ายขึ้น และอาการที่พ้นกิเลสนั้นเป็นอย่างไร ก็คือเป็นอาการที่เป็นสันติคือความสงบ เป็นอาการที่ไม่มีทุจริตคือความประพฤติชั่วทางกายทางวาจาทางใจอันทำให้เศร้าหมองซึ่งเหมือนอย่างควันไฟที่จับเป็นเขม่า มีอาการที่ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจ มีอาการที่ปราศจากความหวังปรารถนาทะยานอยากต่าง ๆ ทั้งนี้ก็เพราะว่ามีปัญญาที่รู้ที่เห็นธรรมที่ยิ่งหย่อนหรือสิ่งที่ยิ่งหย่อนในโลกจึงเป็นผู้ที่ไม่มีความหวั่นไหวในโลกไหน ๆ ทั้งหมด เพราะไม่มีความอยากเป็นต้นอันเป็นเหตุให้หวั่นไหว สภาพจิตดั่งนี้เป็นสภาพจิตที่เรียกว่าเป็นโลกุตตระคืออยู่เหนือโลก ก็คืออยู่เหนือกิเลสพ้นกิเลส สภาพจิตที่พ้นกิเลสดั่งนี้เองเป็นสภาพจิตที่พ้นความเกิดพ้นความแก่พร้อมทั้งพ้นความตาย

อเสขะ คือผู้บรรลุอมตธรรมหรือนิพพาน

พระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ก็ได้ทรงบรรลุถึงสภาพจิตที่เป็นโลกุตตระ ดั่งนี้ จึงได้ชื่อว่าได้ทรงบรรลุ**อมตธรรม** ธรรมที่ไม่ตาย อมตธรรมคือธรรมที่ไม่ตายนี้ประกอบอยู่กับจิตที่บรรลุถึง เป็นจิตที่ไม่หวั่นไหวด้วยความต้องการอยากได้เป็นต้นอะไรทั้งหมด เพราะไม่มีความต้องการอยากได้อะไรทั้งหมด เพราะว่าสิ้นกิเลสทั้งหมด จึงไม่มีกิเลสอะไรที่จะกระทบจิตใจให้ดิ้นรนกวัดแกว่งทุรนทุราย จึงไม่มีการประกอบกระทำทุจริตคือความประพฤติชั่วทางกายทางวาจาทางใจทั้งหมดอันบ่งถึงความเป็นผู้บริสุทธิ์กายบริสุทธิ์วาจาบริสุทธิ์ใจสิ้นเชิง เพราะเป็นผู้ที่สงบราคะโทสะโมหะหรือว่าบรรดากิเลสทั้งหมด จึงเป็นผู้มีกายมีวาจามีใจสงบอย่างแท้จริง ไม่มีความดิ้นรน กวัดแกว่ง กระสับกระส่ายทั้งหมด สภาพจิตที่เป็นดั่งนี้ เป็นสภาพจิตที่ประกอบด้วย **นิพพานธาตุ** หรือ **นิพพาน** อันเป็นสภาพที่เป็นที่สิ้นสุดของการปฏิบัติทั้งหมดเพื่อความเป็นเช่นนั้น จึงเรียกว่าท่านผู้ที่บรรลุถึงสภาพดั่งนี้ว่าเป็นอเสขะ คือไม่ต้องศึกษา เรียกว่าจบการศึกษา และเรียกว่าเป็นผู้จบพรหมจรรย์ อยู่จบพรหมจรรย์คือประพฤติจบพรหมจรรย์เสร็จกิจ ฉะนั้น การปฏิบัติในพุทธศาสนาจึงมีเสร็จสิ้น มีเสร็จกิจที่เรียกว่า กตํ กรณียํ กิจที่ควรทำได้กระทำเสร็จแล้ว มีการอยู่จบพรหมจรรย์วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ มีพรหมจรรย์อันอยู่จบแล้ว เป็นเสร็จการศึกษาที่เรียกว่าอเสขะ เป็นอันว่าเสร็จสิ้นในเมื่อสภาพจิตได้บรรลุถึงสภาพดังกล่าวนั้น และสภาพดังกล่าวนี้ก็เป็น**อมตะ** คือไม่ตาย เพราะเหตุว่าไม่เกิด ไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตาย เป็นสภาพจิต ตั้งอยู่ในจิต เกิดขึ้นที่จิต บรรลุที่จิต แต่ว่าร่างกายนั้นก็เป็นสิ่งที่ต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย

การบรรลุมรรคผลนิพพานเป็นไปตามสภาพทางปัญญา

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลายจึงได้มี**ดับขันธปรินิพพาน** คือดับขันธ์ ๕ หรือว่าดับกายใจอันนี้ แต่ว่าสิ่งที่ดับนั้นก็คือขันธ์ ๕ หรือว่ากายใจอันนี้ และเมื่อดับก็ต้องนำไปเผาไปฝังกันตามเรื่อง เช่นเดียวกับศพของสัตว์บุคคลทั่วไป เพราะว่าร่างกายที่ต้องเป็นศพนี้ไม่ใช่เป็นผู้บรรลุอมตธรรมหรือนิพพาน

ดังที่กล่าวมานั้น แต่ว่าก็ต้องเกิดมาเป็นมนุษย์หรือถือภพชาตินั้น ๆ และเมื่ออยู่ในภพชาติที่สมควร เป็นภัพสัตว์ภัพบุคคล เช่นเป็นมนุษย์ก็มีสภาพทางปัญญา สามารถที่จะได้ฟังธรรมปฏิบัติธรรมให้บรรลุมรรคผลนิพพานได้ อันจัดเข้าในหมู่ที่เรียกว่า **เนยยะ** คือผู้ที่พึงแนะนำได้ ถ้าเป็นอย่างดีขึ้นมีปัญญาที่ดีขึ้นไปอีก ก็เป็น**วิปจิตัญญู** ดีที่สุดมีสติปัญญาฉับพลันขึ้นก็เป็น**อุคฆติตัญญู** ก็ตามสมควรแก่ระดับของปัญญาอันเป็นกุศลที่ได้มา แต่แม้เป็นเนยยะก็ยังใช้ได้ อันรวมเรียกว่าเป็น**เวเนยยะ**หรือ**เวไนย**หรือ**เวไนยนิกร**ตามที่พูดกัน อันแปลว่าหมู่ของเวไนยบุคคล คือบุคคลที่พึงแนะนำอบรมได้ดั่งนี้ แต่ถ้าไปเกิดในภูมิภพที่ต่ำ หรือแม้ในมนุษย์นี้เองที่มีสติปัญญาทึบมากไปก็ดี ที่เป็นมิจฉาทิฏฐิ เห็นผิดจมดิ่งลงไปก็ดี หรือที่ประกอบอนันตริยกรรม กรรมหนักมากนักก็ดี ก็ไม่สามารถจะบรรลุมรรคผลนิพพานได้ แต่สำหรับมนุษย์ทั่วไปอย่างต่ำก็เป็นเวเนยยะดังที่กล่าวมา ก็สามารถที่จะฟังศึกษาปฏิบัติให้บรรลุถึงได้และก็มิใช่ว่าจะบรรลุถึงได้ด้วยความปรารถนา เมื่อการปฏิบัตินั้นปฏิบัติไปโดยลำดับ ก็จะได้ศีลได้สมาธิได้ปัญญาขึ้นมาโดยลำดับเอง ก็บรรลุไปเองตามขั้นตอนของการปฏิบัติ เมื่อยังไม่ได้ไม่ถึงจะไปปรารถนาหรือเขย่งเท่าไหร่ก็ไม่ได้ และเมื่อคราวจะได้จะถึงในเมื่อการปฏิบัติถึงระดับแล้ว ไม่ต้องอยากจะได้ก็ได้ก็ถึง เพราะฉะนั้น จึงอยู่ที่ขั้นของการปฏิบัติที่จะพึงปฏิบัติไปโดยลำดับ พระบรมศาสดาได้ตรัสสอนทางปฏิบัติให้บรรลุถึงความบริสุทธิ์หมดจดแม้ดังที่กล่าวมาด้วย ตรัสสอนให้ปฏิบัติในสติปัฏฐานดังที่ได้แสดงมาโดยลำดับ

อนึ่ง ต่อคำกราบทูลถามข้อสุดท้ายของปุณณกมาณพ ซึ่งมีพระพุทธดำรัสตรัสตอบว่า “ความอยากอันเป็นเหตุให้ทะเยอทะยานข้องติดอยู่ของผู้ใดไม่มี เพราะได้เห็นธรรมที่ยิ่งที่หย่อน หรือสิ่งที่ยิ่งที่หย่อนในโลก เรากล่าวว่าผู้นั้นเป็นผู้ที่สงบแล้ว เป็นผู้ที่ไม่มีทุจริตคือความประพฤติชั่วอันทำให้เศร้าหมอง เหมือนอย่างควันไฟที่จับเป็นเขม่าไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจ ไม่มีความหวังปรารถนาทะเยอทะยานข้ามพ้นชาติชราได้” นี้ ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้อีกว่า ได้ทรงหมายถึง**สมาธิ-ภาวนา ๔** คือ ๑.สมาธิภาวนาเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ๒.สมาธิภาวนา เพื่อญาณ-ทัสสนะ (ความรู้ความเห็น) ๓.สมาธิภาวนาเพื่อสติสัมปชัญญะ ๔.สมาธิภาวนาเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะ (กิเลสดองสันดาน) ทั้งหลายและได้มีพระพุทธาธิบายไว้ทั้ง

๔ ข้อ สรุปความว่า ข้อ ๑ คือทำสมาธิเพื่อฌาน เพ่งกำหนดจิตในกรรมฐานให้มีอารมณ์เดียว จนได้อัปปนาสมาธิ (สมาธิแน่วแน่) ถึงรูปฌาน ๔ ข้อ ๒ คือทำสมาธิกำหนดอาโลกสัญญา (กำหนดหมายแสงสว่างหรือความสว่าง ทิวกสัญญา (กำหนดหมายกลางวัน) กลางคืนเหมือนกลางวัน กลางวันเหมือนกลางคืน คือกลางคืนกลางวันสว่างเหมือนกัน อบรมจิตให้สว่างไสว มีใจสงัด ไม่มีเครื่องรึงรัด ข้อ ๓ คือทำสมาธิกำหนดจิต รู้เวทนา สัญญา วิตก เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ข้อ ๔ คือทำสมาธิกำหนดดูตามความเกิดขึ้นดับไปแห่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (สุตตันตปิฎก ๒๑/๕๙)

๑๕ สิงหาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๖
ปุณณกมาณพปัญหา (ต่อ)

อธิบายพระพุทธพยากรณ์เพิ่มเติม

จะแสดงอธิบายความในพระพุทธพยากรณ์ คือคำแก้ปัญหาของปุณณกมาณพ ซึ่งได้ตรัสตอบปัญหาที่ปุณณกมาณพถามถึงว่า ก็เมื่อหมู่มนุษย์ที่บูชายัญแก่เทวดาทั้งหลาย ไม่ข้ามชาติและชราได้ด้วยยัญทั้งหลาย ใครเล่าในเทวโลกและในมนุษยโลกจะข้ามชราและมรณะได้ ซึ่งได้ตรัสตอบมีความว่า "ความทะเยอทะยานอยากอันเป็นเหตุให้ดิ้นรนในโลกไหน ๆ ของใครไม่มี เพราะรู้ธรรมที่ยิ่งและหย่อนในโลก เรากล่าวว่าผู้นั้นซึ่งเป็นผู้สงบระงับแล้ว ไม่มีทุจริตคือความประพฤติชั่ว อันทำให้เศร้าหมองเหมือนอย่างควันไฟที่จับเป็นเขม่า ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจ ไม่มีความหวังทะเยอทะยานอยากได้อะไร ข้ามชาติและชราได้" ดั่งนี้

มีข้อที่ผู้มุ่งปฏิบัติพึงพิจารณาจับประเด็นสำคัญของธรรมที่ตรัสไว้ในข้อนี้ คือ **ความรู้ธรรมที่ยิ่งและหย่อนในโลก** ซึ่งเมื่อมีความรู้นี้แล้ว ก็จะทำให้หมดความอยากทะเยอทะยานที่เป็นเหตุให้ดิ้นรนไปต่าง ๆ ในโลกไหน ๆ ทั้งหมด และเมื่อยังไม่ได้ความรู้ข้อนี้ ก็ย่อมจะยังมีความดิ้นรนไปในโลกไหน ๆ

ความดิ้นรนเพราะตัณหา

อันความดิ้นรนนั้นย่อมมีเพราะ**ตัณหา** คือความดิ้นรนทะยานอยาก ซึ่งในคำแปลในที่นี้ก็มักยกเอาแต่ความดิ้นรนทะยานอยาก คือตัณหาขึ้นเป็นที่ตั้ง คือความอยากทะเยอทะยานที่เป็นเหตุให้ดิ้นรน แต่ว่าพระอาจารย์ได้ยกกิเลสอย่างอื่นขึ้นมาอีกหลายข้อ

ความดิ้นรนเพราะทิฏฐิ

เมื่อยกตัณหาความดิ้นรนทะยานอยากขึ้นนำหน้าแล้ว ก็ชี้เอาทิฏฐิคือความเห็น ซึ่งทิฏฐิคือความเห็นนี้ก็ย่อมจะมีความเห็นผิด ๆ ถูก ๆ และเมื่อพิจารณาอย่างละเอียด

แล้ว เมื่อยังมีอวิชชาคือความไม่รู้ในสัจจะ สภาพที่จริงหรือของจริงของแท้คืออริยสัจทั้ง ๔ ความเห็นก็ย่อมจะมีความเห็นผิดอยู่เป็นของภาคพื้น ดังที่มีความเห็นผิดในสังขารทั้งหลาย ว่าเป็นของเที่ยง เป็นสุข เป็นตัวเราเป็นของเราเป็นของสวยงาม ย่อมจะมีความเห็นผิดดั่งนี้อยู่เป็นภาคพื้น เพราะฉะนั้น จึงมีความยึดถือ ตั้งต้นด้วยยึดถือขันธ์ ๕ นี้ว่าเป็นเราเป็นของเรา จึงได้เรียกขันธ์ ๕ นี้ว่าเป็น **อุปาทานขันธ์** แปลว่าขันธ์เป็นที่ยึดถือ ก็เพราะยังมีความเห็นผิดจากสัจจธรรม ธรรมที่เป็นสัจจะคือเป็นของจริงของแท้ เมื่อเป็นดั่งนี้ความเห็นต่าง ๆ จึงเปลี่ยนไปเปลี่ยนมายังไม่แน่นอน เมื่อเป็นดั่งนี้ก็ชื่อว่ายังดิ้นรนอยู่ เพราะความเห็นที่เปลี่ยนไปเปลี่ยนมา

ความดิ้นรนเพราะกิเลส

อนึ่ง **กิเลส** เป็นต้นว่าราคะโทสะโมหะหรือโลภะโทสะโมหะ ซึ่งมีอยู่ยังละไม่ได้ก็เป็นเหตุให้ดิ้นรนไปด้วยอำนาจของกิเลสเหล่านี้

ความดิ้นรนเพราะมานะ

อนึ่ง **มานะ** คือความสำคัญตัว ตั้งแต่ความสำคัญตัวว่าเรามีเราเป็น อันเป็น **อัสมิมานะ** และก็สืบมาถึงมานะคือความสำคัญตัว โดยเทียบเคียงกับผู้อื่นว่าดีกว่าเขาบ้าง เสมอเขาบ้าง เลวกว่าเขาบ้าง ดั่งนี้ ก็เป็นเหตุให้ดิ้นรนเพราะมานะเหล่านี้

ความดิ้นรนเพราะกรรม

อนึ่ง **กรรม** คือการงานที่กระทำทางกายทางวาจาทางใจ พร้อมทั้ง**กรรมวิบาก** คือผลของกรรมอันสืบเนื่องมาจากกิเลส ก็เป็นเหตุให้ดิ้นรนเช่นเดียวกัน

ปฏิบัติมรรค ๘ เพื่อได้ปัญญารู้ธรรมที่ยิ่งและหย่อน

เพราะฉะนั้น เหตุเหล่านี้ดังที่ยกขึ้นเป็นตัณหาบ้าง เป็นทิฏฐิ คือความเห็นบ้าง เป็นกิเลสบ้าง เป็นมานะบ้าง เป็นกรรมบ้าง ต่างเป็นเหตุให้บังเกิดความดิ้นรนต่าง ๆ ดั่งนี้ ก็สืบมาจากเพราะยังมี**อวิชชา** คือความไม่รู้ในสัจจธรรม ธรรมที่เป็นตัวความ

จริงหรือเป็นสภาพที่จริง จึงได้มีโมหะคือความหลง หลงถือเอาผิด ถือเอาทุกข์เป็นสุข ถือเอาเหตุเกิดทุกข์เป็นเหตุเกิดสุข ดั่งนี้เป็นต้น จึงมีความดิ้นรนไปต่าง ๆ เพราะฉะนั้น การปฏิบัติทางพุทธศาสนาซึ่งสอนให้ปฏิบัติตาม **มรรค** มีองค์ ๘ รวมเข้าก็เป็นศีลเป็นสมาธิเป็นปัญญา ซึ่งมุ่งที่จะให้ได้ปัญญา ความรู้ทั่วถึงตามความเป็นจริงในธรรม คือสิ่งทั้งหลายในโลก ให้รู้จักว่า**อะไรยิ่ง อะไรหย่อน**ตามความเป็นจริง และข้อที่ว่าให้รู้ว่าอะไรยิ่งอะไรหย่อนตามความเป็นจริงนั้น ก็หมายถึงให้รู้จักจำแนกว่าอะไรดีอะไรชั่วขึ้นมา และสิ่งที่ดีนั้นก็เรียกว่ายิ่ง สิ่งที่ชั่วนั้นก็เรียกว่าหย่อน และแม้ในสิ่งที่ดีสิ่งที่ชั่วอย่างเดียวกัน ก็ยังมียิ่งมีหย่อนต่างกัน คือในสิ่งที่ชั่วนั้น บางอย่างก็ชั่วมากบางอย่างก็ชั่วน้อย ถ้าชั่วมากก็เรียกว่ายิ่ง ชั่วน้อยก็เรียกว่าหย่อน ในสิ่งที่ดีนั้นเล่าบางอย่างก็ดีมากบางอย่างก็ดีน้อย เพราะฉะนั้น ก็ให้รู้จักด้วยปัญญาตามความเป็นจริงว่าอะไรดีอะไรชั่ว และในแต่ละสิ่งนั้น ก็ให้รู้จักอีกเหมือนกันว่าอะไรชั่วมากอะไรชั่วน้อย อะไรดีมากดีน้อยตามความเป็นจริง ตลอดขึ้นมาจนถึงรู้จักยิ่งและหย่อนในอริยสัจ ทุกข์และทุกขสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ก็เป็นสิ่งที่หย่อน นิโรธคือความดับทุกข์ มรรคคือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ก็เป็นสิ่งที่ยิ่ง และแม้ในสายทุกข์เองพร้อมทั้งสมุทัยก็ยังมียิ่งหย่อนต่างกัน สมุทัยมากทุกข์มากก็ยิ่ง สมุทัยน้อยทุกข์น้อยก็หย่อน แม้ในสายนิโรธคือความดับทุกข์พร้อมทั้งมรรคก็เช่นเดียวกัน ก็ยังมียิ่งหย่อนต่างกัน ปฏิบัติในมรรคได้น้อยพบความดับทุกข์น้อยก็เป็นหย่อน ปฏิบัติในมรรคได้มากพบความดับทุกข์ได้มากก็เป็นยิ่ง

รู้สามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลายในโลก

อีกอย่างหนึ่ง ทั้งสิ่งที่ยิ่งและสิ่งหย่อนนี้เมื่อเป็นสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่ง จะเป็นยิ่งหรือเป็นหย่อนก็ตาม ก็ย่อมตกอยู่ใน**สามัญลักษณะ** คือลักษณะที่เสมอกันอีกอย่างหนึ่ง คือ **อนิจจลักษณะ** ลักษณะที่ไม่เที่ยงต้องเกิดดับ **ทุกขลักษณะ** ลักษณะที่เป็นทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป **อนัตตลักษณะ** ลักษณะที่เป็นอนัตตา มิใช่อัตตาตัวตน จึงไม่ควรที่จะยึดถือว่าเป็นตัวเราของเรา ลักษณะทั้ง ๓ นี้เรียกว่าเป็นสามัญลักษณะ เป็นลักษณะที่เสมอกันของสิ่งทั้งหลาย

สิ่งทั้งหลายในโลกไม่ว่าจะยิ่งหรือหย่อน ก็ต้องตกอยู่ในสามัญลักษณะทั้ง ๓ นี้ ดังเช่นว่าบุคคลที่ยิ่งหรือหย่อน จะเป็นเศรษฐีหรือจะเป็นยาจกวณิพก หรือแม้ว่าจะเป็นผู้มีอำนาจมากดังเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระราชาเอกในโลก ปกครองโลกทั้งหมด หรือเป็นผู้ที่มีอำนาจน้อยที่สุด ก็ต้องตกอยู่ในสามัญลักษณะทั้ง ๓ นี้ และบรรดาวัตถุทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่นับถือกันว่าดีวิเศษเท่าไร ดังเช่นแก้วแหวนเงินทองที่เป็นที่ปรารถนาต้องการ หรือเป็นสิ่งที่ไม่ต้องการ เขาโยนทิ้งเป็นขยะมูลฝอย ก็ต้องตกอยู่ในสามัญลักษณะทั้ง ๓ นี้เช่นเดียวกัน ดูเข้ามารวมเข้ามาที่สกนธกายของตนทั้งสิ้นนี้ คือขันธ์ทั้ง ๕ นี้ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รวมเข้าเป็น**นามรูป**จะยิ่งหรือหย่อนอย่างไรก็ตาม ก็ต้องตกอยู่ในสามัญลักษณะทั้ง ๓ นี้ เพราะฉะนั้นก่อนที่จะได้ปัญญาที่รู้เข้าถึงสัจจะคือความจริง ก็ย่อมยึดถืออยู่ในขันธ์อันเป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ นี้ของตน ว่า เอตํ มม นี้เป็นของเรา เอโส หมัสมิ เราเป็นนี่ เอโส เม อัตตา นี่เป็นอัตตาตัวตนของเรา เมื่อเป็นดั่งนี้ ขันธ์อันเป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ นี้จึงเรียกว่าอุปาทานขันธ์ เมื่อยังเป็นอุปาทานขันธ์อยู่จึงต้องมีความดิ้นรน เมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องดิ้นรนไปด้วยความแก่บ้าง ความเจ็บบ้าง ความตายบ้าง ย่อมดิ้นรนไปเพราะความโศกบ้าง ความปริเทวะคร่ำครวญรำพันต่าง ๆ บ้าง ด้วยความไม่สบายกายไม่สบายใจต่าง ๆ บ้าง ด้วยความคับแค้นใจบ้าง ย่อมดิ้นรนไปเพราะประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักบ้าง พลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รักบ้าง ดิ้นรนไปเพราะปรารถนาไม่ได้สมหวังบ้าง รวมเข้าก็คือว่าดิ้นรนไปเพราะนามรูปอันนี้ของตน

ปฏิบัติให้บรรลุพุทธสภาพ ปราศจากความดิ้นรนยึดถือ

เพราะฉะนั้น จึงต้องดิ้นรนกันอยู่ดั่งนี้ จนกว่าที่จะได้ปฏิบัติธรรมตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอน ปฏิบัติในศีล ปฏิบัติในสมาธิ ปฏิบัติในปัญญา จนได้ปัญญารู้แจ้งเห็นจริงใน **ไตรลักษณ์** ในขันธ์เป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ ประการนี้ เมื่อเป็นดั่งนี้ก็จะได้**วิมุตติ**คือความหลุดพ้นเพราะเหตุที่ไม่ยึดถือ เมื่อไม่ยึดถือขันธ์ ๕ นี้ ก็เป็นขันธ์ ๕ เฉย ๆ ไม่เป็นอุปาทานขันธ์ และบุคคลผู้ที่ได้ปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริงจนไม่ยึดถือ จนปล่อยวางได้ ก็ได้นามว่าเป็นพุทธะคือเป็นผู้รู้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เป็นผู้รู้ขึ้นด้วยพระองค์เอง พระสาวกนั้นก็เป็นผู้รู้ตามคือตามที่พระองค์สั่งสอน และ

เมื่อเป็นผู้รู้ขึ้นดั่งนี้ **สัตตภาวะ** ความเป็นสัตว์คือความเป็นผู้ข้อง หรือว่าสัตตสภาพ สัตตภาวะ ความเป็นผู้ข้องก็หายไป **พุทธสภาพ** สภาพเป็นพระพุทธะคือเป็นผู้รู้ก็ปรากฏขึ้นแทน พระที่เป็นผู้รู้นี้จึงเป็นผู้ไม่หวั่นไหว เพราะเหตุว่าเมื่อได้ปัญญาคือความหยั่งรู้ ปัญญานี้เองก็เป็นวิชชาความรู้ในสัจจะที่เป็นความจริง อวิชชาก็ดับไป เมื่ออวิชชาดับตัณหาทิฏฐิกิเลสมานะกรรมก็ดับไปทั้งหมด เพราะฉะนั้นจึงเป็นจิตที่พ้นกิเลส เป็นจิตที่บริสุทธิ์ เรียกว่า บรรลุ **วิสังขาร** คือ **นิพพาน** อันปราศจากสังขารคือเครื่องปรุงแต่งด้วยประการทั้งปวง เป็นพุทธสภาพบังเกิดขึ้น ซึ่งพุทธสภาพนี้ปราศจากความดิ้นรนด้วยประการทั้งปวง เมื่อปราศจากความดิ้นรนด้วยประการทั้งปวงแล้ว จึงเป็นผู้สงบ เป็นผู้ที่ไม่มีทุจริตเรื่องความประพฤติชั่ว อันทำให้เศร้าหมองทางกายทางวาจาทางใจ ซึ่งเหมือนอย่างควันไฟที่จับเป็นเขม่า ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจทั้งหมด และไม่มีความทะเยอทะยานความหวังความอยากอะไรทั้งหมด สภาพจิตดั่งนี้ก็เป็นพุทธสภาพซึ่งเป็นผู้รู้ จึงเป็นผู้ที่ไม่ดิ้นรน และผู้รู้นี้ไม่ใช่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ฉะนั้นเมื่อรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เกิดมาก็ต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย แต่ว่าพุทธสภาพหรือว่าจิตที่บริสุทธิ์ สภาพจิตที่บริสุทธิ์อันประกอบด้วยความรู้ย่อมไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตายไปตาม นั่นเป็นเรื่องของกาย ผู้รู้นั้นเป็นผู้ที่พ้น ก็คือพ้นจากความยึดถือ เมื่อพ้นจากความยึดถือ สิ่งที่ยึดถือนั้นจะเป็นไปอย่างไรก็ไม่เกี่ยวข้อง เพราะฉะนั้นจึงไม่ดิ้นรนไปด้วยประการทั้งปวง ฉะนั้น จึงชื่อว่าเป็นผู้ที่ข้ามชาติ ความเกิด ชรา ความแก่ พร้อมทั้งความตายได้ ซึ่งเหมือนอย่างว่าเป็นผู้ข้ามโอฆะคือห้วงน้ำหรืออรรณพคือน้ำนิ่งลึกอันได้แก่มหาสมุทรได้ มหาสมุทรนั้นก็เป็นมหาสมุทรของความทุกข์ อันประกอบด้วยเกิดแก่เจ็บตาย แต่ว่าเมื่อจิตบรรลุถึงพุทธสภาพ ประกอบด้วยความรู้ รู้เข้าถึงสัจจะที่เป็นตัวความจริงอันเป็นพุทธสภาพที่รู้พ้น รู้ปล่อย รู้วางไม่ยึดถือ จึงเป็นผู้ที่ไม่ดิ้นรนไม่เป็นทุกข์ด้วยประการทั้งปวง เป็นผู้พ้นทุกข์ด้วยประการทั้งปวง

การปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนามุ่งความสิ้นทุกข์

แต่แม้ว่าสภาพจิตที่บรรลุถึงพุทธสภาพดั่งนี้จะเป็นสิ่งที่อยู่ปลายทางของการปฏิบัติ การปฏิบัติตั้งแต่เบื้องต้นเบื้องต่ำก็จำที่จะต้องบ่ายหน้าไปสู่ทิศทางนี้เป็นทาง

เดียว เหมือนอย่างว่าการจะไปสู่ที่แห่งหนึ่งเช่นการจะมาสู่ในที่นี้ เมื่อออกมาจากที่อยู่ของตนแม้ก้าวแรก ก็จะต้องบ่ายหน้ามาทางที่นี้จึงจะถึงที่นี้ได้ ฉันใดก็ดี การปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาก็จะต้องมีที่มุ่งหวังสุดท้ายคือความสิ้นทุกข์ด้วยประการทั้งปวง คือสภาพจิตซึ่งเป็น **พุทธะ** เป็นผู้รู้ เป็นสิ่งที่บริสุทธิ์อันจะพึงถึงได้ในขั้นที่สุด แต่ว่า การปฏิบัติตั้งแต่ขั้นต้นขั้นต่ำก็จะต้องบ่ายหน้าไปทางนี้ เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็เรียกว่าเป็นการปฏิบัติที่ใกล้ **นิพพาน** ใกล้**พุทธสภาพ** เข้าไปทุกที และการปฏิบัติดังนี้แหละเรียกว่าเป็นการปฏิบัติที่ถูกชอบ เพราะฉะนั้น ผู้นับถือพุทธศาสนาซึ่งเป็นชั้นปู่ย่าตายายของเราทั้งหลายในบัดนี้ เมื่อทำบุญสุนทานอะไรก็มักจะตั้งจิตอธิษฐานว่านิพพานปัจจโย โหตุ ขอให้เป็นปัจจัยแห่งพระนิพพาน เทอญ ดั่งนี้ ซึ่งก็แสดงว่าบรรพบุรุษของเราทั้งหลายชั้นปู่ย่าตายายนั้น ท่านเป็นผู้ที่มีความรู้เข้าถึงพุทธศาสนาและก็เป็นการตั้งความปรารถนาที่ถูกต้อง และการตั้งความปรารถนาดั่งนี้ก็ชื่อว่าไม่ใช่เป็นการตั้งความปรารถนาบูชาเทวดาดังที่ปุณณกมาณพถาม เพราะเมื่อเป็นการตั้งความปรารถนาบูชาเทวดา ก็จะต้องมีความปรารถนาให้เป็นอย่างนั้นให้เป็นอย่างนี้ในโลก เป็นอันว่าไม่พ้นจากโอฆะห้วงน้ำ หรืออรรณพ น้ำลึกคือมหาสมุทรอันเป็นมหาสมุทรแห่ง **สังสารวัฏ** ที่ประกอบไปด้วยความเวียนเกิดเวียนตายนี้ได้ ต่อเมื่อได้ตั้งความปรารถนาเป็น นิพพานปัจจโย โหตุ ดั่งนั้น ก็ย่อมเป็นการปรารถนาที่ถูกทางที่สุด และก็ชื่อว่าบูชา หากจะบูชาก็เป็นการบูชาเพื่อ **นิพพาน** อันเป็นที่สิ้นกิเลสและกองทุกข์ด้วยประการทั้งปวง

ปุณณกมาณพปัญหาจบ

๑๖ สิงหาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๗
เมตตคูมาณพปัญหา

ปัญหาเกี่ยวกับทุกข์และแดนเกิดแห่งทุกข์

ธรรมที่จะแสดงนำข้อในสติปัฏฐานวันนี้ ก็คือเมตตคูมาณพปัญหา กับพระพุทธพยากรณ์ตรัสตอบปัญหาของเมตตคูมาณพ ซึ่งนับเป็นอันดับคนที่ ๔ ในมาณพ ๑๖ คนผู้เป็นศิษย์ของพาวรีพราหมณ์ เมตตคูมาณพได้กราบทูลถามพระบรมศาสดาว่า "ข้าพระเจ้าขอกราบทูลถาม ขอพระองค์ได้ตรัสบอกข้าพระเจ้าทราบว่า พระองค์ทรงเป็นผู้ถึงที่สุดจบไตรเพทหรือไตรเวท คือพระเวททั้ง ๓ ทรงมีตนที่อบรมแล้ว ทุกข์ทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่งคือทุกอย่างในโลก ซึ่งมีรูปลักษณะหลายอย่างหลายประการมิใช่อย่างเดียวเหล่านี้เกิดมาจากอะไร" พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบว่า "ท่านได้ถามเราถึงแดนเกิดแห่งทุกข์ เราจักบอกแก่ท่านตามที่รู้เห็น ทุกข์ทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่งคือทุกอย่างมีรูปลักษณะหลายอย่างหลายประการมิใช่อย่างเดียว มีอุปธิเป็นเหตุเกิดมาก่อนแต่อุปธิ ผู้ใดเป็นคนเขลาไม่รู้ ย่อมทำอุปธิให้เกิดขึ้น ผู้นั้นย่อมถึงทุกข์เนือง ๆ เพราะฉะนั้นจึงให้รู้ ไม่ทำอุปธิให้เกิดขึ้น โดยพิจารณาเนือง ๆ ว่า **อุปธิเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์**" ดั่งนี้

ตามปัญหาที่กราบทูลถามและตามพระพุทธพยากรณ์นี้ ได้มาถึงปัญหาเกี่ยวแก่ทุกข์และแดนเกิดแห่งทุกข์ อันทุกข์นั้นก็เป็นสิ่งที่ทุก ๆ คนต่างได้ประสบและต่างได้ทราบ แต่ว่าความทราบนั้นโดยมากก็คือ ความที่ต้องรับทุกข์เป็นทุกขเวทนา เสวยทุกข์ซึ่งมีประการต่าง ๆ และบางอย่างก็เป็นทุกข์ที่จำไม่ได้และไม่ค่อยจะรู้จักว่าเป็นทุกข์ ดัง**ชาติทุกข์** ทุกข์คือชาติความเกิด ในขณะที่เกิดเป็นทุกข์อย่างไรก็ไม่มีใครจำได้ จึงมักจะไม่ค่อยรู้จักว่าชาติคือความเกิดเป็นทุกข์ แต่ว่าเมื่อมีความรู้เดียงสา พบทุกข์ที่เป็นทุกขเวทนา จึงค่อยรู้จักทุกข์ที่เป็นทุกขเวทนานั้น เสวยทุกข์ที่เป็นทุกขเวทนานั้น ดังที่เป็นความแก่ ความเจ็บตลอดจนถึงความตาย แม้ความตายเองนั้นก็เป็นทุกข์เพราะความกลัวตาย มากกว่าที่จะเป็นทุกข์เพราะตัวความตายเอง เพราะตัวความตายเองนั้น ในขณะเมื่อจะตาย

จริง ๆ ก็ย่อมจะหมดความรู้สึกว่าเป็นความทุกข์ที่เป็นทุกขเวทนา เมื่อยังรู้สึกว่าเป็นทุกข์เป็นทุกขเวทนาอยู่นั้นก็ยังมีความรู้สึกอยู่ รู้สึกว่าความเจ็บป่วยเป็นทุกข์ คือมีความรู้สึกอยู่ และเมื่อกลัวตาย ก็ความกลัวตายนั่นเองเป็นทุกข์ แต่เมื่อตายจริง ๆ นั้นไม่มีความรู้สึกที่เป็นทุกขเวทนา เพราะฉะนั้น แม้ตัวความตายเองนั้นทุก ๆ คนก็ไม่รู้จัก เช่นเดียวกับจำไม่ได้ ไม่รู้จักความเกิดคือในขณะเกิด แต่ว่าพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสว่า เกิดแก่เจ็บตายเป็นทุกข์ ครั้นมาถึงความโศก ความพิไรรำพัน ความไม่สบายกายไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ เหล่านี้ก็เป็นทุกขเวทนาที่ทุกคนพบและรู้ว่าเป็นทุกข์ และก็อยู่กับทุกข์ด้วยกัน

นอกจากนี้ยังมีทุกข์อื่น ๆ อีกเป็นอันมากที่เป็นรายละเอียดเกี่ยวแก่ชาติภพนั้น ๆ เช่นความทุกข์ในนรก ความทุกข์ในกำเนิดเดียรัจฉาน ความทุกข์ในวิสัยที่ต้องเป็นเปรต แม้ความทุกข์ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ตั้งต้นแต่เกิดทีแรกเรื่อยมา และก็ต้องแสวงหาอาหารสำหรับบริโภค ต้องนำเข้าไปต้องถ่ายออกมา ต้องพบกับความเบียดเบียนซึ่งกันและกันต่าง ๆ ต้องพบกับโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งมีประการมากมาย โดยรูปลักษณะก็มากมายไม่ใช่อย่างเดียว และทุก ๆ อย่างนี้เองที่เมตตคูมาณพได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่าเกิดมาจากอะไร

ทุกข์เกิดจากตัณหาอุปาทาน

พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบว่า **ทุกข์ทั้งปวงนั้นมีอุปธิเป็นเหตุ** ล้วนเกิดมาแต่อุปธิ อันคำว่า "**อุปธิ**" นั้นมิได้ตรัสอธิบายไว้โดยตรง ก็น่าจะเป็นคำที่ฟังเข้าใจกันและเป็นคำรวบยอด ตามศัพท์อุปธิแปลว่าเครื่องทรง เครื่องเข้าไปทรงคือเครื่องที่เข้าไปทรงจิตใจนี้เอง พิจารณาดูในกระแสธรรมก็จะพึงเห็นว่า เกิดมาจาก**อุปาทาน**คือความยึดถือ และอุปทานนั้นก็เกิดมาจาก**ตัณหา** คือ ความดิ้นรนทะยานอยาก เมื่อมีความอยากอยู่ในสิ่งอันใด ก็ย่อมยึดถืออยู่ในสิ่งอันนั้น สิ่งที่ยึดถือนั้นเองก็เกิดเป็นอุปธิที่แปลว่าเครื่องเข้าไปทรงใจ ดังจะพึงเห็นได้ง่าย ๆ เช่นมีความอยากจะได้วัตถุชิ้นหนึ่งก็ย่อมจะมีความยึดถืออยู่ในวัตถุชิ้นนั้น และเมื่อเป็นดังนี้ วัตถุชิ้นนั้นก็มาเป็นอุปธิ เครื่องเข้ามาทรงไว้ในจิตใจทันที คือจะทรงอยู่ในจิตใจ จิตใจจะพัวพันเกี่ยวข้องอยู่กับสิ่งนั้น เป็นห่วงเป็นใยอยู่กับสิ่งนั้น ตัวอย่างอีกอันหนึ่งที่เป็นบุคคล ก็เช่นมีความอยากหรือมีความรัก

อยู่ในบุคคลใด แม้เช่นมารดาบิดารักบุตรธิดา สามีรักภรรยา ภรรยารักสามี เหล่านี้เป็นต้น ก็ย่อมมีความยึดถืออยู่ในบุคคลนั้น บุคคลนั้นก็มาเป็นอุปธิ เครื่องเข้าไปทรงใจหรือเครื่องเข้าไปทรงจิตไว้ทันที ถ้ามีความอยากมีความรักมากก็ยึดถือมาก มีความอยากมีความรักแน่นก็มีความยึดถือแน่น เมื่อมีความยึดถือแน่นก็เป็นอุปธิ เครื่องเข้าไปทรงใจไว้อย่างแน่นไว้อย่างมาก จิตใจก็จะมีความห่วงใยกังวลอยู่กับสิ่งนั้น ปล่อยวางออกไปไม่ได้พัวพันอยู่กับสิ่งนั้น พัวพันอยู่กับบุคคลนั้น จนถึงไม่เป็นอันหลับอันนอนไม่เป็นอันที่จะทำอะไรได้ ถ้ามีความผูกพันมากก็ทรงใจไว้มาก ดั่งนี้ นี้คืออุปธิ

อุปธิเป็นแดนเกิดของทุกข์ทุกอย่างในโลก

เพราะฉะนั้น ทุก ๆ อย่างที่เข้าไปทรงจิตของบุคคล จะเป็นวัตถุเป็นบุคคลเป็นอะไรก็ตาม หรือจะเป็นตัวกิเลสก็ตาม เป็นตัวการงานก็ตาม ก็เป็นอุปธิทั้งนั้น เพราะฉะนั้นพระอาจารย์จึงได้แสดงแยกอุปธิไว้มากมาย ดังเช่นแสดงว่าอุปธินั้นก็คือตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยาก คือทิฏฐิ ความเห็นที่เป็นเหตุให้ยึดถือ กิเลสคือเครื่องเศร้าหมองจิตอย่างอื่น เป็นต้นว่าราคะโทสะโมหะหรือโลภโกรธหลง กรรมคือการงานที่กระทำ ทุจริตต่าง ๆ ที่ประพฤติทางกายทางวาจาทางใจ อาหารที่บริโภค ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งหงุดหงิดใจ ตลอดจนถึง**อุปาทินกธาตุ** คือธาตุ ๔ ที่มีใจครอง คือรูปกายอันนี้ อันประกอบด้วยธาตุ ๔ ที่มีใจครอง และอายตนะภายในทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตลอดจนถึงวิญญาณกายคือหมู่แห่งวิญญาณ ความรู้สึกเห็นรูปได้ยินเสียงเป็นต้น ที่เรียกว่าจักขุ-วิญญาณ ความรู้ทางตาคือการเห็น โสตวิญญาณ ความรู้ทางหูคือได้ยิน ฆานวิญญาณ ความรู้ทางจมูกคือได้ทราบกลิ่น ชิวหาวิญญาณ ความรู้ทางลิ้นคือได้ทราบรส กายวิญญาณ ความรู้สิ่งถูกต้องทางกายคือทราบสิ่งที่ถูกต้อง มโนวิญญาณ ความรู้ทางมโนคือใจ คือรู้คิดเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ซึ่งเมื่อมีความยึดถืออยู่อันเรียกว่าอุปทาน ก็ย่อมเป็นอุปธิคือเครื่องเข้าไปทรงจิตหรือทรงใจไว้ทั้งนั้น อุปธิดังกล่าวนี้เองเป็นแดนเกิดของทุกข์ต่าง ๆ ทุกอย่างในโลก เพราะฉะนั้น พระบรมศาสดาจึงทรงชี้เอาอุปธิคืออาการที่จิตนี้เองอันประกอบด้วยความอยากต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้ยึดถือ และเมื่อยึดถือไว้ก็กลายเป็นอุปธิคือเป็นเครื่องที่เข้าไปทรงใจ เพราะฉะนั้น คำนี้จึงเป็นคำรวมอันผู้ปฏิบัติธรรมอาจพิจารณาดูได้ที่จิตใจของตนเอง ในขณะที่มีความทุกข์ทุก ๆ อย่างบังเกิดขึ้น จะเป็นความ

โศก ความปริเทวะคือพิไรรำพันต่าง ๆ ความไม่สบายกายไม่สบายใจต่าง ๆ ความคับแค้นใจต่าง ๆ เป็นต้นบังเกิดขึ้น พิจารณาดูเข้ามาที่จิตก็ย่อมจะพบว่า ก็เพราะมีอุปธิคือที่ตั้งของทุกข์เหล่านั้นนั่นเอง ซึ่งเป็นเครื่องเข้าไปทรงจิตใจอยู่ ทำให้จิตใจมีความเกี่ยวข้องกังวลยึดถือเป็นเราเป็นของเราต่าง ๆ อันยากที่จะปล่อยวางหรือสลัดออกไปให้พ้นออกจากจิตใจได้ เมื่อเป็นดั่งนี้จึงต้องเป็นทุกข์ต่าง ๆ ตัวตัณหาทิฏฐิกิเลสเป็นต้นเองก็เป็นอุปธิเช่นเดียวกันเพราะว่าจิตยังไม่ปล่อยกิเลสเหล่านี้ ไม่ปล่อยตัณหา ไม่ปล่อยทิฏฐิ ไม่ปล่อยราคะโทสะโมหะ โลภโกรธหลงต่าง ๆ จิตยังยึดอยู่ ยึดตัณหายึดทิฏฐิยึดกิเลสต่าง ๆ อยู่ไม่ปล่อยไม่สละ แม้กิเลสเหล่านี้ก็มาเป็นอุปธิคือเครื่องเข้าไปทรงใจ ก็เป็นแดนเกิดของทุกข์ต่าง ๆ ฉะนั้น จะเป็นตัวกิเลสจะเป็นตัววัตถุจะเป็นตัวกรรมจะเป็นอะไรทุกอย่างทั้งนั้นเมื่อมีความยึดถืออยู่แล้ว ก็ย่อมมาเป็นอุปธิ เครื่องเข้าไปทรงใจเข้าไปทรงจิต ทำให้จิตต้องยึดถือต้องกังวลต้องเกี่ยวข้องต้องพัวพันต้องหมกมุ่นวุ่นอยู่กับสิ่งที่เข้าไปทรงใจเหล่านั้นจนกว่าที่จะสลัดออกไปได้ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสตอบว่า อุปธินี้เองเป็นแดนเกิดของทุกข์ทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นทุกข์อย่างไหน มีรูปลักษณะอย่างไร ก็เนื่องมาจากอุปธิในจิตของบุคคลนี้ทั้งนั้น

ตรัสสอนให้พิจารณาเนือง ๆ ให้รู้จักอุปธิ

และก็ได้ตรัสแสดงทางปฏิบัติต่อไปว่า ***ผู้ใดไม่รู้ ย่อมทำอุปธิให้บังเกิดขึ้น ผู้นั้น ย่อมเข้าถึงทุกข์เนือง ๆ*** ตามพระพุทธภาษิตที่ตรัสบอกไว้นี้ เน้นคำที่ว่าไม่รู้จึงได้ทำอุปธิให้บังเกิดขึ้น ความไม่รู้นั้นก็คือไม่พิจารณาเนือง ๆ ว่าอุปธิเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ ในข้อที่จะพิจารณาเนือง ๆ ให้รู้จักว่าอุปธิเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์นั้น เมื่อได้รับทุกข์อะไร ๆ ก็ตามอันเป็นทุกขเวทนาที่มาปรากฏขึ้น เช่นความโศกความพิไรรำพันต่าง ๆ ตลอดจนถึงที่เป็นสภาวทุกข์คือเป็นความแก่ความตาย ก็พิจารณาให้รู้จักว่านั่นเป็นทุกข์ และดูให้รู้จักว่าเป็นอุปธิที่เกิดขึ้นในจิตนี้เองเป็นแดนเกิด โดยดูให้รู้จักตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากหรือความอยากทะเยอทะยานนั้นข้อหนึ่ง ความยึดถืออีกข้อหนึ่งที่เรียกว่าอุปาทานและก็ดูให้รู้จักว่า เมื่อมีตัณหามีอุปาทานดั่งนี้อยู่ในสิ่งอันใด จะเป็นในรูปก็ตาม ในเสียงก็ตาม ในกลิ่นในรสในโผฏฐัพพะ ในเรื่องราวอันใดก็ตาม หรือในสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งสิ้น ก็เป็นการสร้างอุปธิขึ้นในสิ่งนั้นทันที สิ่งนั้นก็เป็นอุปธิขึ้นในจิตทันที คือเป็นเครื่องเข้าไปทรงจิตไว้ทันที เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงได้บังเกิดความทุกข์ขึ้น

ทำความรู้ ไม่ทำอุปธิให้บังเกิดขึ้น

ฉะนั้น จึงได้ตรัสต่อไปว่า เพราะฉะนั้นจึงให้รู้ตามเป็นจริง ไม่ทำอุปธิให้บังเกิดขึ้น โดยที่หมั่นพิจารณาเนือง ๆ ว่า อุปธิที่มีลักษณะเป็นอย่างนี้ เป็นอย่างนี้เป็นแดนเกิดของทุกข์ เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็จะทำให้ไม่ทำอุปธิให้บังเกิดขึ้น เมื่อไม่ทำให้อุปธิบังเกิดขึ้น ก็เป็นอันว่าไม่ทำความทุกข์ให้บังเกิดขึ้น ดั่งนี้ ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยสตินี้เองที่ระลึกพิจารณาให้เป็น **อนุปัสสนา** คือตามรู้ตามเห็นตามเป็นจริงในจิตใจของตนนี้แหละ ที่สืบเนื่องมาจากทางอายตนะทั้ง ๖ นี้แหละ ทางตาทางหูทางจมูกทางลิ้นทางกายทางมนะคือใจ ที่รับเอารูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะและเรื่องราวต่าง ๆ เข้ามาสู่จิต เมื่อมีตัณหามีอุปาทานขึ้นในสิ่งเหล่านี้ สิ่งเหล่านี้ก็มาเป็นอุปธิ เครื่องเข้าไปทรงจิต ก็สร้างทุกข์ให้บังเกิดขึ้น เพราะฉะนั้นก็หมั่นพิจารณาให้มีความรู้ที่เป็นตัวสติอยู่เนือง ๆ ทางปฏิบัตินั้นก็รวมเข้าในสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้แหละ

๒๓ สิงหาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๘
เมตตคูมาณพปัญหา (ต่อ)

ปัญหาการข้ามชาติชราและความโศกพิไรรำพัน

จะแสดงนำด้วยเมตตคูมาณว ปัญหาคือปัญหาของเมตตคูมาณพสืบต่อไป เมื่อเมตตคูมาณพได้กราบทูลถามพระบรมศาสดาว่า ทุกข์ทั้งหลายซึ่งมีรูปลักษณะหรือรูปแบบต่าง ๆ กันมิใช่อย่างเดียวเกิดแต่อะไร พระบรมศาสดาตรัสตอบว่า เกิดแต่อุปธิ มีอุปธิเป็นแดนเกิด และได้ตรัสอบรมต่อไปด้วยว่า ผู้เขลาไม่รู้ย่อมทำอุปธิให้เกิดขึ้น จึงต้องถึงทุกข์เนือง ๆ เพราะฉะนั้น ก็พึงทำความรู้ ไม่ทำอุปธิให้เกิดขึ้น โดยที่พิจารณาตามดูตามรู้ตามเห็นเนือง ๆ ว่า อุปธิเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ซึ่งได้แสดงอธิบายแล้ว เมตตคูมาณพได้กราบทูลถามต่อไปว่า "ได้กราบทูลถามถึงข้ออันใด พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสตอบแสดงข้ออันนั้น แก่ข้าพระองค์ แต่ก็จะขอกราบทูลถามข้ออื่นต่อไปอีก ก็ขอให้พระองค์ได้โปรดประทานคำตอบ ผู้มีปัญญาทั้งหลายข้ามห้วงทะเลใหญ่คือชาติ ชรา และความโศกพิไรรำพันได้อย่างไร ขอพระองค์ได้โปรดประทานตอบข้อที่ถามนี้ เพราะว่าธรรมนี้พระองค์ได้ทรงทราบแล้วอย่างนั้น" พระบรมศาสดาได้ตรัสว่า "จักทรงแสดงธรรมตามที่ถาม ซึ่งเป็นธรรมอันจะพึงรู้ประจักษ์แจ้งได้ในอัตภาพนี้ คือในปัจจุบันนี้ ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นว่าอย่างนี้ ๆ แก่ท่าน ซึ่งรู้แล้วก็จักมีสติดำเนินข้ามเครื่องติดอยู่ในโลกได้" เมตตคูมาณพก็ได้กราบทูลว่า "ข้าพระเจ้ามีความอภินันท์คือยินดีนักซึ่งธรรมนั้นอันเป็นธรรมสูงสุด ที่พระองค์ตรัสว่ารู้แล้ว มีสติดำเนินข้ามเครื่องติดอยู่ในโลกได้" ฝ่ายพระบรมศาสดาก็ได้ตรัสบอกแก้สืบต่อไปว่า "ท่านรู้พร้อมทั่วถึงอย่างใดอย่างหนึ่งคือทุกอย่างหรือแต่ละอย่างทุกอย่าง ในเบื้องบนคือในอนาคต ในเบื้องต่ำคือในอดีต ในท่ามกลางเบื้องขวางก็คือในปัจจุบัน บรรเทาความเพลิดเพลินยินดีและความติดอยู่ในส่วนเหล่านั้น วิญญาณของท่านไม่ตั้งอยู่ในภพ ภิกษุมีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้ มีสติไม่ประมาทคือไม่เลินเล่อเผลอเพลิน รู้ละความยึดถือว่าของเรา ประพฤติอยู่ รู้แจ่มแจ้งถึงละทุกข์ คือชาติชราและความโศกพิไรรำพันได้ในโลกนี้หรือในอัตภาพนี้ได้ทีเดียว" ดั่งนี้

มีอุปธิย่อมมีทุกข์

ตามคำกราบทูลถามเป็นคำกราบทูลถามถึงว่า ผู้มีปัญญาหรือผู้ทรงปัญญาทั้งหลายย่อมข้ามห้วงทะเลใหญ่คือชาติ ชรา และความโศกพิไรรำพันได้อย่างไร พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสทีแรกว่า จักได้ทรงแสดงธรรมที่จะพึงเห็นประจักษ์ได้ในอัตภาพนี้คือในปัจจุบันนี้ โดยมิต้องพิศวงตามคำบอกเล่าของผู้อื่นว่าเป็นอย่างนี้ ๆ ซึ่งเมื่อมีสติรู้แล้วดำเนินข้ามเครื่องติดอยู่ในโลกเสียได้ดั่งนี้ ตามคำถามของเมตตคูมาณพนั้น ก็สืบต่อจากคำถามถึงข้อที่ทุกข์ทั้งหลายเกิดแต่อะไรหรือเกิดจากอะไร ซึ่งพระองค์ก็ได้ตรัสตอบแล้วว่า เกิดแต่อุปธิคือเครื่องทรงใจ และก็ได้ตรัสอบรมว่า ผู้ที่เขลาทำอุปธิให้เกิดขึ้นก็ต้องถึงทุกข์อยู่เนือง ๆ เพราะฉะนั้น ก็ไม่พึงเป็นผู้เขลาคือทำความรู้ โดยที่มาพิจารณาให้ตามรู้ตามเห็นว่า อุปธิเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ ก็จะไม่ทำอุปธิให้บังเกิดขึ้น คำถามต่อมานี้ไม่กล่าวถึงอุปธิ แต่แม้เช่นนั้นกระแสของธรรมก็เนื่องเป็นอันเดียวกัน อันจะพึงกล่าวได้ว่า เมื่อยังมีอุปธิคือเครื่องทรงใจ เป็นต้นว่าตัณหาทิฏฐิกิเลสกรรมอยู่ ก็ย่อมจะต้องตกอยู่ในห้วงของความทุกข์ ซึ่งห้วงของความทุกข์นั้นแม้ว่าจะมีรูปลักษณะหรือรูปแบบหลายหลากแตกต่างกันเป็นอันมาก แต่ก็ย่อมรวมอยู่ในชาติชราเป็นต้น พร้อมทั้งความโศกความพิไรรำพันต่าง ๆ

บุคคลย่อมตกอยู่ในห้วงแห่งทุกข์ตั้งแต่เกิดจนแตกดับ

อันชาติชรานั้นเป็น**สภาวทุกข์** ทุกข์ตามสภาพ เมื่อเกิดก่อเบญจขันธ์นี้ขึ้นมาเป็นชาติคือความเกิด ก็ต้องมีชราความแก่ พยาธิความป่วยไข้ และมรณะความตายเป็นธรรมดา ไม่มีใครที่จะพ้นไปได้ และก็จะต้องพบกับ**ปกิณณกทุกข์** ทุกข์เบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ทางจิตใจ เป็นต้นว่าความโศกความพิไรรำพัน ซึ่งผู้ที่เกิดมาจะต้องพบกับความทุกข์ทั้งหลายเหล่านี้ จึงเหมือนอย่างว่าต้องตกอยู่ในห้วงแห่งทะเลหลวงที่เรียกว่าโอฆะ อันโอฆะคือห้วงแห่งทะเลหลวงนั้น ก็หมายถึงเป็นโอฆะคือห้วงน้ำจากทะเลหลวงที่ไหลมาท่วมทับบ้านเรือนผู้คนสรรพสัตว์ทั้งหลายให้อยู่ใต้น้ำ ต้องประสบความวิบัติ อันความทุกข์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นสภาวทุกข์ทั้งที่เป็นปกิณณกทุกข์ก็เช่นเดียวกัน ย่อมบังเกิดขึ้นท่วมทับชีวิตอันนี้อันกล่าวได้ว่าตั้งแต่เกิด คือตั้งแต่ก่อเกิดเบญจขันธ์เป็นชาติคือความเกิดขึ้นมา ก็ต้องมีชราความแก่ พยาธิความป่วยไข้ต่าง ๆ บังเกิดขึ้นครอบงำตลอดมาไม่มีเว้นว่าง จนถึงมรณะ

คือความตายในที่สุด และนอกจากนี้ก็ยังมีทุกข์ต่าง ๆ บังเกิดขึ้นท่วมทับ เป็นความโศกแห่งใจความพิไรรำพันต่าง ๆ ความไม่สบายกายไม่สบายใจต่าง ๆ ความคับแค้นใจต่าง ๆ เพราะเหตุที่ประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักบ้าง ต้องพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รักบ้าง ปรารถนาไม่ได้สมหวังบ้าง เพราะฉะนั้น จึงเท่ากับว่าเป็นห้วงน้ำที่ไหลมาท่วมทับชีวิตอันนี้ตั้งแต่เกิดจนถึงแตกดับ เพราะฉะนั้น จึงได้แสดงว่า ผู้ที่มีปัญญาทั้งหลายจะข้ามห้วงน้ำใหญ่ คือชาติชราความโศกพิไรรำพันได้อย่างไร ก็ขอให้ทรงอธิบายเพิ่มเติมจากที่ได้ตรัสแก้ไว้ในคำถามและคำตอบแรกนั้นแล้ว ซึ่งในคำตอบนั้นก็ทรงชี้เอาเพียงอุปธิคือเครื่องเข้าไปทรงใจ

มีสติข้ามเครื่องติดอยู่ในโลกคือตัณหาอุปาทาน

คราวนี้เมื่อมีเครื่องเข้าไปทรงใจอย่างนี้อันเป็นอุปธิอยู่ ก็จะต้องตกอยู่ภายใต้ห้วงของทุกข์ต่าง ๆ แม้ว่าจะเป็นผู้มีปัญญาอยากจะพ้นไปเสีย ก็ยังไม่เห็นทางที่จะพ้นได้ด้วยปัญญาของตนเอง จึงขอให้ตรัสชี้แจง เพราะว่าพระพุทธองค์ได้ทรงทราบธรรมนี้อย่างนั้นแล้ว จึงได้ตรัสว่า จักทรงตรัสบอกธรรมที่มีลักษณะดังกล่าว คือที่จะพึงเห็นได้ประจักษ์ด้วยตนในปัจจุบันนี้เดี๋ยวนี้ในอัตภาพนี้ โดยที่ไม่ต้องมีความพิศวงตามคำบอกเล่าของใคร ๆ ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ คือจะตรัสบอกให้เห็นได้ด้วยตนเองเดี๋ยวนี้ ซึ่งเมื่อได้ฟังที่ตรัสบอกรู้ มีสติ ก็จะพึงปฏิบัติดำเนินข้ามเครื่องติดอยู่ในโลกได้ ซึ่งในคำที่ตรัสแสดงนำนี้ได้เพิ่มคำว่า “ข้ามเครื่องติดอยู่ในโลก” เป็นการกระชับความให้ใกล้เข้ามา เพราะตามที่ได้กราบทูลถามว่าจะข้ามห้วงน้ำใหญ่ได้อย่างไร ซึ่งอาจจะมีความกว้าง จึงตรัสชี้กระชับเข้ามาว่า ก็คือจะต้องข้ามเครื่องติดอยู่ในโลก เครื่องติดอยู่ในโลกนั้นก็เป็นต้นว่าตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก อุปาทาน ความยึดถือ อันเป็นชนวนให้บังเกิดเป็นอุปธิเครื่องเข้าไปทรงใจดังที่ได้แสดงอธิบายแล้ว เพราะฉะนั้น จึงตรัสชี้ให้ชัดเข้ามาและเจาะจงเข้ามาถึงเครื่องติดอยู่ในโลก ซึ่งกระชับความว่า ก็เพราะยังติดอยู่ในโลก มีเครื่องติดอยู่ในโลก อยู่ในจิต หากข้ามเครื่องติดอยู่ในโลกเสียได้ ก็จะพ้นทั้งหมด พ้นทั้งอุปธิด้วยพ้นทั้งห้วงทะเลใหญ่คือชาติชราความโศกพิไรรำพันดังกล่าวนั้นด้วย ความสำคัญจึงอยู่ที่ความติดอยู่ในโลกนี้เองอันไม่สามารถจะพรากจิตออกได้ ก็คือตัณหาอุปาทานดังที่ได้แสดงไว้แล้วในที่อื่น

ตรัสสอนให้ทำความรู้พร้อม รู้ทั่วถึงทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่าง

ครั้นได้ทรงแสดงนำดั่งนี้ และเมตตคูมาณพก็ได้กราบทูลแสดงความชื่นชม ที่จะได้ฟังพระพุทธดำรัสแสดงชี้แจง จึงได้ตรัสสอนเป็นทางปฏิบัติให้ทำความรู้พร้อม รู้ทั่วถึงทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่าง ที่เรียกว่าอย่างใดอย่างหนึ่งก็คือทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่าง ให้รู้ทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่าง ในอนาคตที่ตรัสว่าเบื้องบน ในอดีตที่ตรัสว่าเบื้องต่ำ ในปัจจุบันที่ตรัสว่าในท่ามกลางเบื้องขวาง บรรเทาความเพลิดเพลินยินดีความติดอยู่ในสิ่งทั้งหลายส่วนทั้งหลายเหล่านั้น มีวิญญาณคือมีจิตใจไม่ตั้งอยู่ในภพคือความเป็นนั่นเป็นนี่ อันหมายความว่าละความอยากที่จะเป็นนั่นเป็นนี่ต่าง ๆ เสีย แล้วได้ตรัสว่าภิกษุ คือทรงยกภิกษุขึ้นเป็นประธาน และก็หมายถึงผู้มุ่งปฏิบัติทั้งปวงเพื่อได้รับผลที่จะพ้นทุกข์ มีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้ มีสติไม่ประมาทคือไม่มัวเมาเลินเล่อเผลอเพลิน ประพฤติละคือปฏิบัติละความยึดถือว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา ในทุก ๆ สิ่งทุก ๆ ส่วนในประการทั้งปวงดังกล่าวนั้น รู้ตามความเป็นจริงในทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่างเหล่านั้น ก็คือรู้ว่าเป็นอนิจจะ ไม่เที่ยง เป็นสิ่งที่ต้องเกิดต้องดับ เป็นทุกข์คือดำรงอยู่คงที่ไม่ได้ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป เป็นอนัตตา มิใช่อัตตาตัวตน ไม่ควรที่จะยึดถือว่าเป็นเราเป็นของเรา เมื่อเป็นดั่งนี้ก็จะละทุกข์คือชาติชราและความโศกความพิไรรำพันต่าง ๆ เสียได้ ดั่งนี้

นี้เป็นการทรงแสดงถึงทางปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงการที่จะปฏิบัติไม่ทำให้อุปธิบังเกิดขึ้นที่จะข้ามห้วงทะเลใหญ่คือชาติชราความโศกความพิไรรำพัน หรือรวมเข้ามาว่าเครื่องติดอยู่ในโลก เพราะฉะนั้น จึงแสดงถึงทางปฏิบัติอันผู้ต้องการที่จะพ้นทุกข์พึงน้อมรับปฏิบัติ และแม้ว่าจะปฏิบัติละทุกข์ทั้งหมดไม่ได้ ก็จะละได้ตามควรแก่ความปฏิบัติ และในการปฏิบัติดังกล่าวนี้ ก็ต้องอาศัยความที่จะต้องทำสติพร้อมทั้งปัญญาคือความรู้นั้นเองดังที่ตรัสแสดงไว้ในสติปัฏฐาน

๒๔ สิงหาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๙
เมตตคูมาณพปัญหา (ต่อ)

ธรรมที่แสดงนำได้แสดง**โสฬสปัญหา** คือปัญหาที่มาณพ ๑๖คนผู้เป็นศิษย์ของพาวรีพราหมณ์ ได้มาเฝ้ากราบทูลถามพระบรมศาสดา พระองค์ก็ได้ตรัสตอบแก่มาณพทั้ง ๑๖คนนั้นผู้ได้กราบทูลถามทีละคน แม้ธรรมในโสฬสปัญหานี้จะเป็นธรรมที่แสดงถึงข้อปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์พ้นกิเลส แม้เช่นนั้นก็เป็นข้อที่ผู้ต้องการปฏิบัติธรรมควรสนใจฟัง ถึงจะปฏิบัติให้ถึงความสิ้นกิเลสสิ้นกองทุกข์ไปทีเดียวไม่ได้ก็ไม่เป็นอะไร เพราะว่าจะปฏิบัติให้ถึงความสิ้นกิเลสและกองทุกข์ไปทันทีนั้นหาได้ไม่ ต้องปฏิบัติไปโดยลำดับตั้งแต่ในเบื้องต้น และแม้ในเบื้องต้นนั้น เมื่อได้หันหน้าแห่งการปฏิบัติไปสู่แนวที่ถูกต้องแล้ว ก็จะได้รับผลของการปฏิบัติไปโดยลำดับ เป็นอันว่าไม่ผิดทาง

ทบทวนคำถามของเมตตคูมาณพและคำตรัสตอบ

ได้แสดงถึงปัญหาที่ ๔ ซึ่งเมตตคูมาณพได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้า โดยที่ได้แสดงในครั้งก่อนยังไม่จบ เพราะได้มีคำถามและคำตอบหลายตอน จึงจะทบทวนความเบื้องต้นแห่งคำถาม และคำตอบโดยสังเขป เมตตคูมาณพได้กราบทูลถามเริ่มว่า ขอกราบทูลถามพระองค์ ขอได้ทรงตรัสบอก ได้สำคัญพระองค์ว่า ได้ทรงเป็นผู้ถึงที่สุดจบไตรเพท ทรงมีตนอันอบรมแล้ว ก็ความทุกข์ทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่งคือแต่ละอย่างทุกอย่าง ที่มีรูปลักษณะแตกต่างกันเป็นอันมากมิใช่อย่างเดียวเกิดมาแต่อะไร พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบมีความว่า ได้ทูลถามพระองค์ถึงแดนเกิดแห่งทุกข์ จึงจะตรัสบอกตามที่รู้ ทุกข์ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้นมีอุปธิเป็นเหตุ เกิดแต่อุปธิ ผู้ใดไม่รู้ทำอุปธิให้เกิดขึ้นผู้นั้นเป็นผู้เขลา ย่อมเข้าถึงทุกข์บ่อย ๆ เพราะฉะนั้น จึงควรทำความรู้ไม่ทำอุปธิให้บังเกิดขึ้น โดยที่พิจารณาตามดูให้เห็นว่า **อุปธิเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์** เมตตคูมาณพก็ได้กราบทูลว่า ได้กราบทูลถามข้อใด ก็ได้ตรัสตอบข้อนั้น แต่ก็ยังมีข้อที่จะกราบทูลถามข้ออื่นอีก ก็ขอได้โปรดตรัสบอก ผู้ทรงปัญญาทั้งหลายย่อมข้ามห้วงแห่งทะเลใหญ่ คือชาติ

ชราและความโศกความพิไรรำพันได้อย่างไร พระองค์ได้ทรงทราบธรรมนั้นอย่างนั้นแล้ว จึงขอได้โปรดตรัสพยากรณ์ พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบความว่า จักตรัสตอบแสดงธรรมที่จะพึงเห็นประจักษ์ได้ในอัตภาพนี้ โดยมิต้องพิศวงตามคำของผู้อื่นว่าอย่างนี้อย่างนี้ ซึ่งเมื่อรู้แล้วมีสติดำเนินข้ามกิเลสเป็นเครื่องติดอยู่ในโลกเสียได้ เมตตคูมาณพก็ได้กราบทูลแสดงความพอใจของตนว่า ได้มีความชอบใจธรรมที่สูงสุดนั้น ซึ่งเมื่อรู้แล้วมีสติดำเนินข้ามกิเลสเป็นเครื่องติดอยู่ในโลกเสียได้ พระบรมศาสดาจึงได้ตรัสแสดงธรรมที่เมื่อรู้มีสติดำเนินข้ามกิเลสเป็นเครื่องติดในโลกต่อไปว่า ให้มีความรู้พร้อมอย่างใดอย่างหนึ่ง คือแต่ละอย่างทุก ๆ อย่าง ในส่วนเบื้องบนคืออนาคต ในส่วนเบื้องต่ำคืออดีต ในส่วนท่ามกลางเบื้องขวางคือปัจจุบัน ปฏิบัติบรรเทาความติดใจยินดีคือความยินดีเพลิดเพลินและความติดในส่วนเหล่านั้น วิญญาณไม่พึงตั้งอยู่ในภพคือความเป็นนั่นเป็นนี่ต่าง ๆ ภิกษุผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้ มีสติไม่ประมาทคือไม่มัวเมาเลินเล่นเผลอเพลินประพฤติละความยึดถือว่าของเราในสิ่งทั้งหลาย ครั้นรู้ในปัจจุบันนี้ ก็พึงละทุกข์ในปัจจุบันนี้ในอัตภาพนี้เสียได้ ดั่งนี้ นี้เป็นคำถามและคำตอบที่ได้แสดงมาแล้ว

ตรัสสอนย้ำความเพื่อให้ได้ปัญญาคือความรู้เข้าถึงธรรม

ต่อจากนี้เมตตคูมาณพได้กราบทูลพระพุทธเจ้าเป็นการแสดงความชอบใจ และเป็นการขอให้ทรงโอวาทไม่หยุดหย่อนคือบ่อย ๆ ซึ่งมีความว่า "มีความชอบใจพระวาจาที่ตรัสตอบแสดงธรรมของพระองค์ผู้ทรงเป็นพระมเหสี คือเป็นผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ธรรมอันไม่มีอุปธิคือไม่มีกิเลสเป็นเครื่องทรงใจ พระองค์ได้ตรัสกำหนดแสดงดีแล้ว พระผู้มีพระภาคผู้ทรงจำแนกแจกธรรมนี้ได้ละทุกข์แล้วโดยแน่แท้ เพราะว่าธรรมนี้อันพระองค์ทรงรู้แล้วอย่างนั้น อนึ่ง บุคคลเหล่านั้นก็จะพึงละทุกข์ได้แน่ บุคคลเหล่าใดเล่าที่องค์พระมุนีคือพระผู้รู้พ้น ทรงโอวาทบ่อย ๆ ไม่หยุดหย่อน จนเป็นมุนีคือเป็นผู้รู้พ้นตามขึ้นด้วย เพราะฉะนั้น จึงได้มาถวายบังคมพระองค์ผู้ประเสริฐ ขอให้พระองค์ได้ทรงโอวาทตนบ่อย ๆ ไม่หยุดหย่อน" ดั่งนี้ พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสตอบความว่า "รู้จักว่าบุคคลใดเป็นพราหมณ์คือเป็นผู้ประเสริฐ ถึงที่สุดจบไตรเพท ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกังวล ไม่ข้องแล้วในกามภพ บุคคลนั้นข้ามห้วงแห่งทะเลใหญ่ คือกิเลสและกองทุกข์ทั้งหลายได้โดยแน่แท้ ครั้นข้ามไปถึงฝั่งแล้ว เป็นผู้ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องตรึงใจดังตะปู ไม่มีความสงสัย

นรชนนั้นในโลกนี้ได้รู้แล้วเป็นผู้ถึงที่สุดจบไตรเพทในพระธรรมวินัยนี้ ละกิเลสเป็นเครื่องข้องนี้ในภพน้อยภพใหญ่เสียได้ บุคคลนั้นปราศจากตัณหาคือความดิ้นรนทะเยอทะยานอยากต่าง ๆ ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจ ไม่มีความหวังทะเยอทะยานอยากต่าง ๆ เรากล่าวว่า บุคคลนั้นข้ามชาติและชราได้" ดั่งนี้

ตามคำถามคำตอบข้อท้ายนี้ ก็เป็นคำถามให้ทรงโอวาทไม่หยุดหย่อนของเมตตคู-มาณพ จึงได้ตรัสประทานโอวาทเป็นการย้ำความแห่งคำตอบที่ได้ทรงตอบไปแล้วข้างต้นเปลี่ยนแต่ถ้อยคำแต่ก็อยู่ในคลองธรรมอันเดียวกัน ตามความประสงค์ของผู้ถามที่ต้องการที่จะให้ทรงแสดงธรรมต่อไปอีกไม่หยุดหย่อนคือบ่อย ๆ เป็นการจี้ใจของผู้ฟังเพื่อให้มีความซาบซึ้ง ได้ปัญญาในธรรมมากยิ่งขึ้นเท่านั้น เพราะว่าอันอินทรีย์ของบุคคลคือระดับปัญญาของบุคคลนั้นมีต่าง ๆ กัน ที่เป็น**อุคฆติตัญญู** รู้ฉับพลันก็มี เพียงแต่ถามและตอบครั้งเดียวก็ได้ความรู้ธรรม ที่เป็น**วิปจิตัญญู** คือต้องแสดงอธิบายจึงจะได้ความรู้ธรรมก็มี ที่เป็น**เนยยะ** คือต้องอธิบายพร่ำสอนบ่อย ๆ หลาย ๆ ครั้งที่เรียกว่าพอแนะนำได้ ก็ต้องแนะนำพร่ำสอนกันบ่อย ๆ จึงจะมีความเข้าใจก็มี เมตตคูมาณพก็น่าจะอยู่ในอันดับหลังนี้ จึงต้องขอให้ทรงแสดงอธิบายไม่หยุดคือให้แสดงต่อไปอีกชี้แจงต่อไปอีกแม้ว่าจะอยู่ในคลองธรรมอันเดียวกัน

ใช้สติและปัญญาละความยึดถือที่เป็นเครื่องทรงใจ

ตามคำถามคำตอบในเมตตคูปัญหาที่ ๔ นี้ ก็มีธรรมที่น่าสนใจตั้งแต่ต้น ที่ตรัสตอบคำถามว่าทุกข์เกิดแต่อะไร ซึ่งก็ได้ทรงแสดงตอบว่า เกิดแต่อุปธิคือกิเลสเป็นเครื่องทรงใจดังที่ได้แสดงอธิบายแล้ว และกิเลสเป็นเครื่องทรงใจนี้ ก็เป็นสิ่งที่ทุก ๆ คนมีอยู่จึงได้มีความทุกข์ เพราะว่าใจนี้เองไปยึดถือ เมื่อยึดถืออยู่ในสิ่งใด สิ่งอันนั้นก็เป็นอุปธิคือทรงใจและตัวความยึดถือเองก็ทรงใจ ไม่พ้นไปจากใจ ดังเช่นเมื่อเกิดชอบอะไร สิ่งที่ชอบนั้นก็ทรงอยู่ในใจ ปรากฏอยู่ในใจ ตัวความชอบนั้นเองก็ทรงอยู่ในใจ ปรากฏอยู่ในใจ อันทำใจให้ต้องคิดต้องเป็นห่วงต้องพะวักพะวนต้องวุ่นวายอยู่ในสิ่งที่ทรงใจ ในกิเลสที่ทรงใจนั้นแม้ว่าความโกรธก็เหมือนกัน ก็เป็นความยึดถือ ยึดถือในด้านไม่ชอบ เมื่อยึดถือในด้านไม่ชอบก็โกรธ สิ่งที่โกรธนั้นก็ทรงใจ ความโกรธนั้นเองก็ทรงใจ ใจก็ขุ่นอยู่เรื่อยจนถึงมุ่ง

ร้ายต่าง ๆ ดั่งนี้เป็นต้น แม้ความหลงก็เช่นเดียวกัน แต่ความหลงนี้จะต้องพิจารณาดูให้รู้จักจึงจะรู้ว่าเป็นความหลง ถ้าไม่พิจารณาดูให้รู้จัก ก็ไม่รู้จักว่าเป็นความหลง บางทีก็เข้าใจว่าเป็นความถูกต้อง และเป็นความรู้ถูกรู้จริงเสียอีกด้วย ดังที่เรียกว่าเข้าใจผิด ในขณะที่เข้าใจผิดนั้น ผู้เข้าใจผิดเองก็ไม่รู้ว่าเข้าใจผิด นึกว่าเข้าใจถูก เพราะฉะนั้น ความเข้าใจผิดซึ่งเป็นตัวความหลงนั้นก็จึงทรงใจอยู่ ซึ่งทรงใจทั้งที่ไม่รู้ว่าเป็นความหลง แต่ว่าโกรธหรือว่าโลภนั้นยังรู้ว่านี่โลภนี่โกรธ ฉะนั้นเรื่องความหลงนี้จึงต้องอาศัยความที่ต้องมีสติระลึกพิจารณา กับทั้งปัญญาคือความรู้ตรวจตรองอยู่เสมอในอารมณ์ทั้งหลาย

ข้ามห้วงทุกข์ทั้งหลายด้วยสติ สัมปชัญญะและปัญญา

เพราะฉะนั้น จึงได้มีคำถามต่อไปว่า ผู้ทรงปัญญาทั้งหลายจะข้ามห้วงทุกข์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นชาติชราอันเป็นสภาวทุกข์ ทั้งที่เป็นความโศกความพิไรรำพันได้อย่างไร จึงได้ทรงพยากรณ์ตรัสตอบว่า จะตรัสตอบแสดงถึงวิธีที่จะข้ามทุกข์ เป็นธรรมที่จะพึงปฏิบัติได้ในปัจจุบันนี้เอง ในอัตภาพนี้เอง เดี๋ยวนี้เอง โดยที่ไม่ต้องไปพิศวงตามคำของใคร ๆ ว่าอย่างนี้อย่างนี้ ที่จะพึงรู้ได้ที่ตนเอง โดยที่ให้มีสติกับสัมปชัญญะคือความระลึกและความรู้ตัวความรู้พร้อมในทุก ๆ สิ่ง ทั้งที่เป็นอดีต ทั้งที่เป็นอนาคต และทั้งที่เป็นปัจจุบัน โดยที่ปฏิบัติบรรเทาละความยินดีเพลิดเพลินความติดในส่วนสิ่งเหล่านั้น เมื่อมีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้ มีสติไม่ประมาทไม่มัวเมาเลินเล่อเผลอเพลินก็จะละทุกข์ได้ การที่มาทำสติความระลึกได้ พร้อมทั้งสัมปชัญญะคือความรู้ตัวอยู่ในอารมณ์ทั้งหลายที่มาประสบพบผ่าน ส่วนที่เป็นอดีตก็ไม่หน่วงเอาไว้ ปล่อยให้เป็นอดีตคือให้ล่วงไป ส่วนที่เป็นอนาคตก็ไม่หวัง และแม้ส่วนที่เป็นปัจจุบันก็ให้รู้จักว่าเป็นปัจจุบันธรรมที่บังเกิดขึ้นแล้ว ก็จะดับไปเช่นเดียวกับส่วนที่เป็นอดีตก็ดับไปแล้ว ส่วนที่เป็นอนาคตก็ยังไม่มาถึง มีสติกำหนดพิจารณาอยู่ในอารมณ์คือเรื่องทั้งหลายอย่างนี้ เป็นอดีตก็ปล่อยให้เป็นอดีตไป ให้รู้ว่าอดีตก็ดับไปแล้ว เป็นอนาคตก็ยังไม่หวัง เพราะให้รู้ว่ายังไม่มาถึง และที่เป็นปัจจุบันก็ไม่ยึด เพราะว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นก็จะต้องดับไปเช่นเดียวกัน เมื่อเป็นดั่งนี้แล้ว ความข้องความติดในอารมณ์คือเรื่องทั้งหลายก็ไม่มี เมื่อไม่ข้องไม่ติดทุกข์ทั้งหลายก็ไม่เกิด และเมื่อละความข้องความติดได้หมด ก็เป็นอันว่าข้ามห้วงแห่งความทุกข์ได้ทั้งหมด ดังที่ได้ตรัสย้ำในที่สุดว่า ตรัสว่าบุคคลผู้ปฏิบัติจนเป็นผู้ที่ปราศจากตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก ไม่มีกิเลสเป็นเครื่อง

กระทบใจ ไม่มีความหวังทะเยอทะยานอยากต่าง ๆ ว่าได้ข้ามชาติชราได้ ดั่งนี้ แม้ว่าจะยังไม่ปราศจากตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก แต่ว่ามีสติสัมปชัญญะกับมีปัญญารู้จักพิจารณาให้เห็นสัจจะคือความจริงในสิ่งทั้งหลายอยู่แม้ตามที่ตรัสสอน ก็จะทำให้บรรเทาได้ บรรเทาความข้องติดได้ก็บรรเทาห้วงทุกข์ได้ และเมื่อทำบ่อย ๆ ก็จะบรรเทาได้มาก กิเลสแม้จะยังมีอยู่ก็ไม่ก่อให้เกิดความทุกข์ได้มาก และความทุกข์แม้ที่มีอยู่ก็สามารถที่จะพิจารณาละได้ไปโดยลำดับ เพราะฉะนั้น ความเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะและปัญญาในสิ่งที่ทั้งหลายโดยรอบตัวเองนี้ ดังที่ตรัสใช้คำว่าเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวางโดยรอบ จึงเป็นสิ่งสำคัญ และการปฏิบัติดังกล่าวมานี้ก็เป็น**อัตตปัจจักขะ** คือประจักษ์จำเพาะตน เห็นได้ในปัจจุบันนี้คือเดี๋ยวนี้เองคือในขณะที่ปฏิบัติ

เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมนั้นที่เป็นปัจจุบันธรรม อันเป็นของที่ประจักษ์จำเพาะตนเดี๋ยวนี้ในบัดนี้ จึงอยู่ที่การปฏิบัติทำสติสัมปชัญญะ กับทั้งปัญญาในสัจจะคือความจริงของสิ่งทั้งหลายรอบตัวนี้เอง คือเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวางโดยรอบ ไม่ใช่ที่ไหนไม่ใช่ที่คนอื่น แต่รอบตัวของตนเองนี้เอง โดยที่คอยบรรเทาความเพลิดเพลินความติดอยู่ในสิ่งทั้งหลายรอบตัวนี้ นี่แหละคือการปฏิบัติธรรมที่เรียกว่าเป็น**อัตตปัจจักขะ** คือที่ประจักษ์จำเพาะตน เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงจะได้รับผลของการปฏิบัติตั้งแต่ปัจจุบันที่ปฏิบัตินี้เอง การปฏิบัติทำสติใน**สติปัฏฐาน**แม้ที่กำลังสวดอยู่นี้ ก็เป็นการปฏิบัติเพื่อความก้าวล่วงทุกข์ดังที่ได้ตรัสแสดงไว้ในคำตอบปัญหานี้

๒๙ สิงหาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๑๐
เมตตคูมาณพปัญหา (ต่อ)

ได้แสดงนำ **มหาสติปัฏฐานสูตร** ด้วย**โสฬสปัญหา** และแสดงปัญหาที่ ๔ ซึ่งเป็นปัญหาของเมตตคูมาณพ และก็ได้แสดงคำถามคำตอบซึ่งได้มีติดต่อกันหลายตอนไปแล้ว และโดยที่ปัญหานี้ได้ประกอบด้วยข้อธรรมอันเป็นเครื่องเกื้อกูลแก่การปฏิบัติพุทธศาสนาอยู่เป็นอันมาก ทั้งยังมีการขอให้ตรัสสอนไม่หยุดหย่อน เป็นการแสดงถึงการฟังยังไม่อิ่มยังไม่เต็มยังไม่พอ แสดงถึงผู้ฟังซึ่งเป็นผู้กราบทูลถามได้พบความไพเราะในธรรม ดังที่เราทั้งหลายได้สวดกันอยู่ว่าทรงแสดงธรรม อาทิกลฺยาณํ งามหรือไพเราะในเบื้องต้น มชฺเฌกลฺยาณํ งามหรือไพเราะในท่ามกลาง ปริโยสานกลฺยาณํ งามหรือไพเราะในที่สุด ได้พบความงามความไพเราะในธรรม จึงได้ขอให้ตรัสต่อไปอีก ซึ่งก็เป็นการตรัสย้ำความ แต่ว่าเป็นการที่จี้ใจแทงใจ ทำให้เกิดความรู้เข้าถึงธรรมจนถึงที่สุด ฉะนั้น จึงจะได้แสดงถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ อันประกอบอยู่ในคำถามคำตอบเหล่านี้ในบางประการ

ทรงบรรลุโมกขธรรมเพราะทรงเห็นชาติทุกข์

และก่อนที่จะแสดงนำเข้าพระพุทธคุณเป็นต้นนั้น ก็จะได้กล่าวถึงวิธีฟังหรืออ่านให้มีความเข้าใจในโสฬสปัญหา แต่ก็จะต้องกล่าวถึงภูมิของท่านผู้ถามประกอบด้วย ภูมิของท่านผู้ถามนั้นก็คือมาณพทั้ง ๑๖ คนซึ่งท่านได้แสดงว่า คำถามเหล่านี้อาจารย์คือพาวรีพราหมณ์เป็นผู้ผูกให้มา เพื่อเป็นการทดสอบพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และเมื่อได้พิจารณาในคำถามทั้งหลายแม้ที่ได้แสดงมาตั้งแต่ปัญหาแรกแล้ว ก็จะเห็นว่าท่านพาวรีพราหมณ์ได้มีภูมิทางจิตใจที่สูง ได้มีความค้นคว้าแสวงหาความตรัสรู้เข้าแนวอริยสัจทั้ง ๔ ในพุทธศาสนา คล้ายคลึงกับที่พระพุทธเจ้าเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ ก่อนที่จะเสด็จออกทรงผนวช ก็ได้ทรงมีความรู้เข้าแนวอริยสัจที่ได้ตรัสรู้ในภายหลัง ดั่งที่ได้แสดงว่า พระสิทธัตถะราชกุมารได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง ๔ คือคนแก่ คนเจ็บ

คนตาย และสมณะ ได้ทรงสลดสังเวชพระหฤทัยในเมื่อทอดพระเนตรเห็นคนแก่คนเจ็บคนตาย โดยที่ทรงน้อมเข้ามาว่า ทุกคนจะต้องพบกับความแก่ความเจ็บความตาย ไม่ว่าจะเป็นยาจกวณิพกหรือเป็นเศรษฐีคฤหบดี ไม่ว่าจะเป็นผู้มีอำนาจน้อยจนถึงเป็นผู้มีอำนาจมาก จนถึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ์ พระราชาเอกในโลก แม้พระองค์เองถึงจะทรงได้รับจักรพรรดิสมบัติก็ไม่พ้นจากความแก่ความเจ็บความตาย ชื่อว่าได้ทรงเห็นทุกข์อันนับเข้าในทุกขสัจจะ สภาพที่จริงคือทุกข์จึงมีพระหฤทัยน้อมไปในการบวช เพราะทรงต้องการ**โมกขธรรม** ธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้นจากความแก่ความเจ็บความตาย และทรงเห็นว่าการที่จะปฏิบัติให้พบกับโมกขธรรมได้ ก็จะต้องออกบวชเป็นบรรพชิตคือผู้บวช ซึ่งสละกังวลห่วงใยในทางโลกเสียให้สิ้น จึงจะมีโอกาสที่จะตั้งหน้าปฏิบัติแสวงหาให้พบโมกขธรรมได้ ก็เป็นอันว่าต้องการที่จะได้ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์นั้นเอง แต่ในตอนนั้นยังไม่ได้แสดงถึงความเกิดว่าเป็นทุกข์ แสดงแต่ทรงเห็นคนแก่คนเจ็บคนตาย เห็นความแก่ความเจ็บความตายเป็นทุกข์ ยังไม่ได้แสดงถึงว่าความเกิดเป็นทุกข์ เพราะว่าชาติทุกข์นี้เห็นยาก แต่ว่าชราทุกข์มรณทุกข์ กับทั้งพยาธิทุกข์นั้นเห็นง่าย แต่มีเล่าไว้ในพุทธประวัติว่า เมื่อทอดพระเนตรเห็นเทวทูตที่ ๔ คือสมณะแล้ว เสด็จกลับพระราชนิเวศในวันนั้นพระพิมพาราชเทวี ประสูติพระโอรส พระมหาบุรุษได้ทรงทราบ ตรัสว่า "ราหุลคือห่วง" เกิดแล้วพันธนาการ "เกิดแล้ว" พระกุมารประสูติใหม่ จึงได้พระนามว่าราหุล ชื่อว่าได้ทรงเห็นชาติทุกข์อันจะพึงนับได้ว่า เป็นเทวทูตที่ ๕ รวมเข้ากับเทวทูตทั้ง ๔ เป็นเหตุให้ทรงตัดสินพระหทัย เสด็จออกทรงผนวชอันเรียกว่า **มหาภิเนษกรมณ์**โดยแน่นอน

พ้นทุกข์เพราะดับตัณหาดับชาติทุกข์

๗ ลัทธิศาสนาที่เกิดก่อนพุทธศาสนาหรือแม้ที่เกิดภายหลังพุทธศาสนา ก็ต่างมิได้เห็นชาติทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น เพราะฉะนั้น จึงยังปรารถนาชาติคือความเกิด โดยที่มีความเห็นว่า เกิดเป็นมนุษย์ต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย จึงปรารถนาที่จะไม่ต้องแก่ไม่ต้องเจ็บไม่ต้องตายทั้งที่เป็นมนุษย์นี่เอง จึงต่างแสวงหาวิธีที่จะไม่ต้องตาย หรือแม้ให้อายุยืนมาก ๆ เป็นอายุวัฒนะ เพราะฉะนั้น จึงพากันปฏิบัติและมีความเชื่อถือปฏิบัติให้สำเร็จ ดังเช่นสำเร็จเป็นเซียน สำเร็จเป็นเซียนแล้วก็อยู่เรื่อยไป หรือว่าไม่เห็นทางว่าเป็นมนุษย์จะอยู่ค้ำ

โลกไปได้ ก็ปรารถนาไปเกิดเป็นเทพเป็นพรหมต่าง ๆ ที่จะไม่ต้องตายไม่ต้องจุติอยู่เป็นนิรันดร ก็แปลว่ายังไม่เห็นว่าความเกิดเป็นทุกข์ ยังเห็นว่าความเกิดบางอย่างนั้นไม่เป็นทุกข์ คืออยู่ยั่งยืนเป็นนิรันดร ดั่งนี้ แต่พระโพธิสัตว์ได้ทรงเห็นชาติทุกข์ด้วย และมาปรากฏชัดขึ้นอีกเมื่อทรงไปศึกษาในสำนักของ**ดาบส**ทั้ง ๒ ที่ท่านสอนลัทธิสมาบัติ ๗ สมาบัติ ๘ ที่ให้เกิดเป็นพรหมซึ่งว่ามีอายุยืนมาก หรือเชื่อว่าอยู่เป็นนิรันดรเช่นเดียวกัน แต่พระโพธิสัตว์ไม่เลื่อมใส เห็นว่ายังมีอุปาทาน ความยึดถืออยู่ คือต้องการเกิดอยู่ จึงยังไม่พ้นทุกข์ก็แสดงว่าทรงเห็นชาติทุกข์แม้เกิดเป็นพรหมขึ้น จึงได้ทรงศึกษาค้นคว้าปฏิบัติจนทรงพบทางที่เป็น**มัชฌิมาปฏิปทา** ได้ตรัสรู้พระธรรมก็คืออริยสัจทั้ง 4 ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ซึ่งทุกข์นั้นมีอะไรบ้างก็ได้แสดงแล้ว เหตุเกิดทุกข์นั้นก็ทรงชี้เอาตัณหา เพราะผู้ฟังจะพึงพิจารณาให้พอเข้าใจได้ แต่โดยละเอียดแล้วก็จะต้องสืบสาวตามหลักของ**ปฏิจจสมุปบาท** ธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น จะต้องโยงไปถึงอุปาทานถึงอวิชชาเป็นต้น แต่ว่ายกเอาตัณหาขึ้นมาข้อเดียวก็พอที่จะทำให้เข้าใจ ความดับทุกข์นั้นก็คือดับตัณหาซึ่งเป็นเหตุ จึงจะดับทุกข์ซึ่งเป็นผล และการดับทุกข์ที่เป็นผลนั้นก็ต้องดับชาติทุกข์เป็นต้นไป คือดับเกิดเสียด้วย แปลว่าไม่เกิด เมื่อไม่เกิดจึงจะเป็นอันว่าพ้นทุกข์ได้สิ้นเชิง และก็ต้องปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘

พิจารณาให้เห็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

เพราะฉะนั้น ให้ทำความระลึกถึงหลักในอริยสัจทั้ง ๔ นี้เป็นที่ตั้ง และฟังโสฬสปัญหาก็จะเข้าใจ และก็จะทำให้เข้าใจถึงท่านพาวรีพราหมณ์ว่า ได้เห็นทุกขสัจจะ สภาพที่จริงคือทุกข์ดังที่ปัญหาถามถึงว่า ผู้มีปัญญาทำอย่างไรจึงจะข้ามห้วงทุกข์ ห้วงก็คือโอฆะ ห้วงน้ำใหญ่ที่ไหลมาท่วมก็คือห้วงทุกข์ ห้วงชาติ ห้วงชรา เกิดแก่โศกะปริเทวะ ความโศกความพิไรรำพัน ก็เป็นอันว่าแม้ท่านพาวรีพราหมณ์ก็ได้เห็นชาติทุกข์เหมือนกัน คือมีความเห็นลึกซึ้งกว่าความเห็นของบรรรดาคณาจารย์ทั้งหลายทั่วไป เช่นเดียวกับที่พระโพธิสัตว์ได้ทรงเห็น ดังที่ชัดขึ้นเมื่อท่านเข้าศึกษาที่สำนัก ๒ ดาบส และท่านก็ออกมาดังที่กล่าวนั้น ฉะนั้น แม้ท่านพาวรีพราหมณ์จึงได้เห็นทุกข์จนถึงชาติทุกข์ ก็นับว่าเป็นผู้ที่ทรงปัญญา แต่ว่าท่านยังไม่พบมรรคคือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ จึงยังดับทุกข์ไม่ได้ ด้วยเหตุนี้เองท่านจึงผูกปัญหามาถาม เป็นอันว่าท่านเห็นทุกข์ แต่ว่ายังไม่

พบทางที่จะปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ซึ่งเป็นทุกขนิโรธ ก็เป็นอันว่าได้เริ่มปฏิบัติจนถึงได้ออกไปอยู่ป่า นับว่าเป็น**บรรพชิต**คือผู้บวชชนิดที่ออกป่าสละกังวลในทางโลกทั้งสิ้น โดยที่ท่านได้เป็นปุโรหิตของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสาวัตถี ตั้งแต่พระเจ้ามหาปเสนทิโกศลมาถึงลูก พระราชโอรสคือพระเจ้าปเสนทิโกศล ท่านก็รับราชการอยู่ระยะหนึ่งแล้วก็ลาออกไปบำเพ็ญพรต เพราะท่านเห็นทุกข์ จึงแสวงหาทางที่จะดับทุกข์คือโมกธรรม แต่ยังไม่พบจึงได้ผูกปัญหามาถาม เพราะฉะนั้น ในปัญหาที่ถามนั้นจึงเป็นปัญหาที่ตั้งขึ้นว่าจะปฏิบัติอย่างไรจึงจะพ้นทุกข์นั้นเอง และโดยทุกข์ที่ทุกข์นั้นเป็นอะไร ก็แสดงเข้าหลักพุทธศาสนา ดังที่แสดงว่าห้วงทะเลใหญ่ก็คือชาติชรา แสดงว่าได้พบชาติทุกข์อันนับว่าเป็นของที่พบยากเข้าใจยาก หรือไม่ยอมที่จะให้เป็นทุกข์อยู่ด้วยกันแล้ว แต่ท่านพาวรีก็ได้พบแล้ว เพราะฉะนั้น จึงล้วนเป็นปัญหาที่พุ่งเข้าสู่ประเด็นเดียวทั้งหมดทุกปัญหา ว่าความทุกข์ก็คืออย่างนี้อย่างนี้ ก็ตรงกันกับทุกข์ในพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ ซึ่งได้ทรงเริ่มพบมาตั้งแต่เป็นพระโพธิสัตว์ และปฏิบัติอย่างไรจึงจะพ้นทุกข์

และทางที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตอบนั้น ก็ทรงตอบชี้เอา**ตัณหาเป็นทุกขสมุทัย** เหตุเกิดทุกข์เป็นที่ตั้งนั่นแหละ แต่ว่ายักย้ายโวหารที่ตรัสแสดงเป็นต่าง ๆ และดับตัณหาเสียได้ก็เป็นความดับทุกข์นั่นแหละคือทุกขนิโรธ และก็แสดงยักย้ายโวหารต่าง ๆ และก็แสดงทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ก็คือมรรคมีองค์ ๘ หรือย่นลงก็เป็นศีลเป็นสมาธิเป็นปัญญา หรือเป็นธรรมต่าง ๆ กันโดยชื่อ เป็นสติบ้าง เป็นสัมปชัญญะบ้าง เป็นปัญญาเป็นวิชชาบ้าง เป็นอัปปมาทบ้าง เหล่านี้เป็นต้นตามควร แต่ก็มุ่งตรงไปที่ให้ดับตัณหาจึงจะดับทุกข์ได้หมด ซึ่งเป็นทุกขนิโรธ อันนับว่าเป็นจุดที่มุ่งหมายตรงกัน เพราะฉะนั้นท่านพาวรีพราหมณ์กับศิษย์นั้นจึงได้มีความศึกษาค้นคว้าธรรมปฏิบัติธรรมเข้าแนวอยู่แล้ว ยังแต่ที่จะให้พบมรรคสัจจะ สภาพที่จริงคือมรรค ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์อันแน่นอนว่าอะไร และก็จะดับอะไรที่เป็นตัวเหตุ เพราะฉะนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงชี้ตรงเข้าสู่แนว แนวที่ท่านเหล่านั้นได้ศึกษาได้ปฏิบัติกันมา จึงเป็นการที่ประทานแสงสว่างคือธรรมเข้าถึงจิตใจ ทำให้เข้าใจได้ทันที แล้วก็ทำให้ไม่อิ่มไม่เบื่อไม่เต็ม อยากจะฟังอยู่เรื่อย ๆ แม้ว่าจะตรัสย้ำ ๆ ๆ เข้าไปในประเด็นของธรรม คือทุกข์กับความดับทุกข์นั้นเท่านั้นก็ตาม ก็ยังเป็นที่พอใจ แต่ว่าแม้เช่นนั้นก็จะทำให้ได้ปัญญาคือความรู้ธรรมขึ้นในที่สุด ก็ถ้าไม่ย้ำบ่อย ๆ ไม่หยุดหย่อน ก็จะไม่ได้ปัญญารู้ถึงธรรมตามภูมิชั้นของบุคคลที่เป็นเนยยะดังที่กล่าวแล้ว

พระพุทธคุณ

พระพุทธคุณที่แสดงไว้ในปัญหานี้ ก็เป็นต้นว่า **เวทคู** ผู้ถึงที่สุดจบเวท ผู้ถามนั้นเป็นพราหมณ์มาก่อน ก็น่าจะหมายถึงไตรเพทของพราหมณ์ก็ได้ แต่ว่าแม้พระพุทธองค์ก็ทรงรับว่า เมื่อตรัสรู้เข้าถึงธรรม ก็เป็นอันว่าถึงที่สุดจบเวท เป็นเวทคูเหมือนกัน แต่ว่าความจบเวทคือจบความรู้ในพุทธศาสนานั้น โดยตรงก็คือว่าจบมรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบเป็นต้น คือว่าปฏิบัติในมรรคมีองค์ ๘ ในศีลในสมาธิในปัญญาไปจนรู้ทั่วถึงธรรม ดับกิเลสและกองทุกข์ได้สิ้น จึงเป็นเวทคือความรู้ที่จบหรือว่าถึงที่สุดเพราะว่าดับกิเลสและกองทุกข์ได้หมด ก็เป็นอันว่าถึงที่สุดจบเวทได้ แต่ว่าเป็นไตรเพทไตรเวทก็ได้ คือวิชชา ๓ อันได้แก่ **ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ** ความรู้ระลึกถึงขันธ์เป็นที่อาศัยอยู่ในก่อนได้ **จุตูปปาตญาณ** ความรู้จุติคือความเคลื่อน อุปบัติคือความเข้าถึงชาตินั้น ๆ ของสัตว์ทั้งหลายว่าเป็นไปตามกรรม **อาสวักขยญาณ** ความรู้เป็นเหตุสิ้นอาสวะ ดั่งนี้ ก็เป็นอันว่าถึงที่สุดจบไตรเพทได้ ก็แสดงเป็นพระพุทธคุณบทหนึ่ง

ภาวิตัตตา มีตนที่อบรมแล้วก็คืออบรมแล้ว เสร็จในมรรคมีองค์ ๘ รวมเข้าในศีลในสมาธิในปัญญา บรรลุถึงวิมุตติ ความหลุดพ้น เสร็จกิจแล้วก็เป็นอันว่า มีตนคือจิตอันอบรมแล้ว

มเหสี ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ก็คือแสวงหาคุณ ศีลสมาธิปัญญาวิมุตติเหล่านี้นั่นเอง ซึ่งล้วนเป็นคุณอันยิ่งใหญ่ เพราะให้ถึงความสิ้นกิเลสและกองทุกข์ได้โดยแท้จริง

นาคะ ทรงเป็นนาคะ คือบุคคลผู้ประเสริฐ คำว่า “นาค” หรือ “นาคะ” นี้ใช้เป็นชื่อของงู ที่เรียกว่านาคหรือพญานาคอันหมายถึงงูชนิดที่พิเศษ อันนับว่าเป็นงูที่ประเสริฐในจำพวกงูด้วยกัน ใช้เป็นชื่อของช้าง ก็เรียกว่านาคะหรือนาค เพราะว่าช้างเป็นสัตว์ใหญ่ อันนับว่าประเสริฐในด้านใหญ่โตทางรูปร่างได้ ใช้เป็นชื่อของบุคคลผู้ประเสริฐคือเป็นชื่อของพระอรหันต์ และแม้เป็นชื่อของพระพุทธเจ้าเองก็ชื่อว่านาคะ คือเป็นบุคคลผู้ประเสริฐ และเมื่อเป็นชื่อของพระอรหันต์ เป็นชื่อของพระพุทธเจ้า คำว่านาคะนี้ท่านก็สอนให้แปลว่า**ผู้ไม่มา** คือผู้ที่พ้นไปแล้วไม่กลับมาอีก คือพ้นทุกข์ไม่กลับมาสู่ทุกข์อีก พ้นโลกไม่กลับมาสู่โลกอีก ดั่งนี้ชื่อว่านาคะ

เหล่านี้เป็นพระพุทธคุณ และแม้พระพุทธคุณที่แสดงในเนื้อหาของคำถามคำตอบก็ดั่งเช่นที่เมตตคูมาณพได้กราบทูลว่า เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกแจกธรรมซึ่งให้พ้นทุกข์ได้ พ้นชาติชราพ้นโศกพิไรรำพันต่าง ๆ ได้ เพราะฉะนั้นพระองค์จึงทรงละทุกข์ได้โดยแน่แท้ พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสรับรองโดยปริยายว่า เมตตคูมาณพได้รู้จักพราหมณ์คือบุคคลผู้ประเสริฐ ทรงใช้เรียกคำนี้มาด้วย แต่หมายถึงพราหมณ์ในพุทธศาสนา ก็คือบุคคลผู้ประเสริฐ ซึ่งเป็นผู้ถึงที่สุดจบเพทหรือจบเวทคือความรู้ ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกังวล ไม่ข้องแล้วในกามภพ ผู้นั้นได้ละทุกข์ได้โดยแน่แท้ ดั่งนี้ก็เป็นอันว่า ข้อที่แสดงถึงว่าบุคคลผู้ที่ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกังวล ไม่ข้องในกามภพนั่นก็เป็นพระพุทธคุณ คือ เป็นคุณของพระพุทธเจ้าซึ่งทรงเป็นเช่นนั้น ฉะนั้น จึงละทุกข์ได้โดยแน่แท้ดังนี้ เพราะฉะนั้น พระพุทธคุณเหล่านี้จึงปรากฏอยู่

พระธรรมคุณ

และพระธรรมคุณนั้นเล่าก็ดังเช่นที่แสดงถึงพระธรรมว่า พระธรรมนั้นไม่ประกอบด้วยอุปธิคือกิเลสเป็นเครื่องทรงใจ อันหมายความว่าธรรมที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น ไม่มีที่จะสอนให้ก่ออุปธิคือกิเลสเป็นเครื่องเข้าไปทรงใจ ล้วนแต่สอนให้ละอุปธิคือกิเลสเป็นเครื่องเข้าไปทรงใจทั้งนั้น เพราะฉะนั้น พระธรรมทั้งปวงนั้นจึงเป็นพระธรรมที่ไม่มีอุปธิ ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องเข้าไปทรงใจ กับทั้งที่แสดงถึงข้อปฏิบัติต่าง ๆ ที่จะให้พ้นทุกข์ได้ อันบ่งถึงว่าคุณของพระธรรมนั้นย่อมรวมอยู่ในข้อนี้ คือเป็นข้อปฏิบัติที่จะให้พ้นทุกข์ ให้พ้นโอฆะคือห้วงทะเลใหญ่หรือห้วงน้ำใหญ่ อันได้แก่ชาติชราโศกความพิไรรำพันเป็นต้น ความข้องเกี่ยวต่าง ๆ เป็นต้นในสิ่งทั้งปวง ตลอดจนถึงความที่ได้ทำปัญญาคือความรู้ บรรเทาละความข้องติดอยู่ในเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องกลางเบื้องขวางโดยรอบ รอบตัวนี้ทั้งหมด บรรเทาความพัวพันเกี่ยวข้องยึดเหนี่ยวยินดีติดทั้งหมด โดยที่ปฏิบัติให้เป็นผู้มีสติ มีสัมปชัญญะ มีความไม่ประมาท มีปัญญา เหล่านี้ล้วนเป็นธรรมที่รวมพลังกันเป็นคุณที่จะให้พ้นทุกข์ เพราะฉะนั้น คุณของพระธรรมโดยตรงก็คือว่าที่จะให้พ้นทุกข์ได้ และเมื่อปฏิบัติให้พ้นทุกข์ได้แล้ว ธรรมคุณย่อมจะปรากฏแก่ผู้ปฏิบัติ เพราะฉะนั้น เหล่านี้เป็นพระธรรมคุณ

พระสังฆคุณ

และพระสังฆคุณนั้นก็คือผู้ที่ปฏิบัติตามที่ทรงสั่งสอน ดังที่เมตตคูมาณพก็ได้กราบทูลสรรเสริญว่า บุคคลทั้งหลายที่ได้ทรงสั่งสอนไม่หยุดหย่อนจนเป็นมุนี คือเป็นผู้รู้ขึ้นมานั้น ก็จะละทุกข์ได้โดยแน่แท้เช่นเดียวกัน เหล่านี้ก็คือพระสังฆคุณอันแสดงว่า เมื่อได้ตั้งใจฟังและปฏิบัติในพระธรรมตามที่ทรงสั่งสอนให้มีขึ้นโดยจริงแท้แล้ว ก็ย่อมจะพ้นทุกข์ได้ตามควรแก่ความปฏิบัติน้อยหรือมากก็ตาม และก็มีทางเดียวเท่านั้นที่จะพ้นทุกข์ได้ก็คือปฏิบัติตามพระธรรมของพระพุทธเจ้าที่ล้วนแต่ส่งให้พ้นทุกข์ เหล่านี้จึงเป็นข้อสำคัญ เพราะฉะนั้น เมื่อทำความเข้าใจให้กว้าง ๆ ดั่งนี้แล้ว การฟังโสฬสปัญหาก็จะเข้าใจ เพราะล้วนแต่รวมอยู่ในหลักของอริยสัจทั้ง ๔ นี้ทั้งนั้น และผู้ถามและผู้ตอบนั้นเป็นอันว่าได้ปฏิบัติเข้าคลองของอริยสัจมาแล้วตั้งแต่ในเบื้องต้น พระพุทธเจ้าจบแล้ว แต่ว่าทางฝ่ายพาวรีพราหมณ์นั้นยังไม่จบ เพิ่งจะพบเพิ่งจะตั้งต้นเข้ามาจึงมาบรรจบกัน

เมตตคูมาณพปัญหาจบ

๓๐ สิงหาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๑๑
โธตกมาณพปัญหา

การศึกษานิพพาน

ได้แสดง**โสฬสปัญหานำสติปัฏฐาน** จักได้แสดงโธตกปัญหาที่ ๕ สืบต่อไป

เมื่อเมตตคูมาณพได้กราบทูลถามปัญหาพระบรมศาสดา และพระองค์ได้ตรัสตอบจบลงแล้ว โธตกมาณพได้กราบทูลถามต่อไปเป็นที่ ๕ เริ่มด้วยกราบทูลถามมีความว่า "ข้าพระองค์ขอกราบทูลถามพระองค์ ขอพระองค์โปรดตรัสบอก ข้าพระองค์หวังจะได้ฟังพระวาจาของพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นพระมเหสี ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าพระองค์ได้ฟังพระสุรเสียงของพระองค์แล้ว ก็จะพึงศึกษา **นิพพาน** ของตน" พระบรมศาสดาได้ตรัสว่า "ถ้าอย่างนั้นท่านก็จงเป็นผู้มีปัญญารักษาตนมีสติทำ **อาตาปะ** คือความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลสในศาสนานี้เถิด ท่านได้ฟังเสียงแสดงธรรมจากที่นี้แล้ว ก็พึงศึกษานิพพานของตน" ดั่งนี้

ตามคำกราบทูลถาม โธตกมาณพได้กราบทูลแสดงความหวังที่ใคร่จะฟังพระวาจาแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้กราบทูลยกย่องพระองค์ว่า ทรงเป็นพระมเหสี แปลว่าผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ และได้กราบทูลว่า ได้ฟังพระสุรเสียงของพระองค์แล้ว ก็จะพึงศึกษานิพพานของตน ตามปัญหานี้ได้แสดงความมุ่งหวังที่จะศึกษานิพพานของตน และตามความของปัญหาก็บ่งว่า พระวาจาของพระพุทธเจ้าที่ต้องการจะฟัง ก็คือต้องการที่จะฟัง**ทางปฏิบัติแห่งการศึกษานิพพาน**นั้นเอง คือจะศึกษาอย่างไรจึงจะเป็นอันว่าได้ศึกษานิพพาน ตามคำกราบทูลถามนี้ก็เป็นเครื่องแสดงให้ทราบว่า คำว่า "นิพพาน" นั้นเป็นคำที่ใช้กันแม้ในลัทธิภายนอกพุทธศาสนา และได้ใช้กันมาก่อนแต่พระพุทธเจ้าได้ทรงอุบัติขึ้นในโลก แต่ว่าความเข้าใจในคำว่านิพพานของศาสนาอื่นหรือตามที่ใช้พูดกันมาเก่าก่อนนั้น ย่อมจะมีความหมายต่างจากคำว่านิพพานในพุทธศาสนา ความข้อนี้ย่อมปรากฏในพระสูตรบางพระสูตร

ดั่งที่มีเรื่องเล่าในพระสูตรบางพระสูตรว่า มีพราหมณ์ผู้หนึ่งได้เฝ้าพระพุทธเจ้า และได้ใช้มือคลำวางลงที่ร่างกายของตน และก็กราบทูลว่า ร่างกายของตนนั้นไม่มีโรค มีความสุขสมบูรณ์ นี่แหละคือนิพพาน ดั่งนี้พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสแสดงนิพพานในพุทธศาสนาในอีกความหมายหนึ่งตามคลองธรรมหรือสัจจธรรมตามที่พระองค์ได้ตรัสรู้ และแม้ในพระสูตรอีกบางพระสูตร ก็ได้แสดงความหมายของนิพพานตามความเข้าใจของคณาจารย์เจ้าลัทธิศาสนาบางลัทธิศาสนา เช่นที่แสดงว่า ความอิ่มเอิบพรั่งพร้อมด้วยกามคุณทั้งหลายเป็นนิพพาน ดั่งนี้ แต่ว่าแม้จะมีความเข้าใจแสดงนิพพานในความหมายต่าง ๆ กัน แต่ก็รวมลงในความหมายหนึ่งว่า เป็นเป้าหมายสูงสุดหรือสิ่งสูงสุดอันเป็นที่มุ่งหวังจะบรรลุถึงในลัทธิศาสนานั้น ๆ

นิพพานในพุทธศาสนา

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงอุบัติขึ้น ก็ได้ทรงนำคำว่านิพพานนี้มาใช้ อันแสดงถึงเป้าหมายสูงสุดหรือภูมิธรรมสูงสุดที่พึงบรรลุในพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน แต่ว่าความหมายของนิพพานในพุทธศาสนา หมายถึง**ธรรมที่ออกจากตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัดจิต** หรือว่า **ธรรมที่ถอนลูกศรที่เสียบจิต** เพราะคำว่า “วานะ” นั้นแปลว่าเครื่องร้อยรัดก็ได้ แปลว่าลูกศรก็ได้ เมื่อมี “นิ” นำหน้าเป็นนิพพานหรือนิรวาน ก็เป็นปฏิเสธ คือไม่มีหรือออกจากเครื่องร้อยรัดจิต ไม่มีหรือออกจากลูกศรที่เสียบจิต คือ ถอนลูกศรที่เสียบจิตออกเสียได้ มุ่งหมายถึงภูมิธรรมที่ดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งสิ้น ไม่มีกิเลสตลอดจนถึงที่เป็นอาสวอนุสัย คือที่นอนจมหมักหมมดองอยู่ในจิตสันดาน ไม่มีกิเลสที่เป็นอาสวอนุสัยทั้งสิ้นเสียบแทงรึงรัดจิต และกิเลสทั้งปวงก็เปรียบเหมือนอย่างลูกศรที่เสียบแทงจิตอยู่ จะเป็นกิเลสกองราคะ ความติดใจยินดีก็ตาม เป็นกิเลสกองโทสะก็ตาม เป็นกิเลสกองโมหะก็ตาม ล้วนเป็นเครื่องเสียบแทงจิตเหมือนอย่างลูกศรที่เสียบแทงอยู่ในจิตใจ รึงรัดร้อยรัดอยู่ในจิตใจ ฉะนั้น เมื่อปฏิบัติละกิเลสได้สิ้นเชิง เป็นทุกขนิโรธ ความดับกิเลสได้สิ้นเชิง ก็เป็นความดับทุกข์ได้สิ้นเชิง

มรรคผลนิพพาน

กล่าวโดยย่อ นิพพานที่มีความหมายเป็นความดับกิเลสและกองทุกข์ในจิตใจได้สิ้นเชิง ดังนี้เป็นนิพพานในพุทธศาสนา ซึ่งจะพึงบรรลุได้สืบต่อจากมรรคและผล ดังที่เรียกเรียงกันว่า **มรรคผลนิพพาน** ท่านมีแสดงเปรียบเทียบไว้ว่าเหมือนอย่างคนที่เป็นโรค มรรคเป็นยาแก้โรค เมื่อคนไข้บริโภคยาแก้โรค ยาแก้โรคนั้นก็เปรียบเหมือนอย่างเป็นมรรคกำจัดโรค ความหายโรคก็เปรียบเหมือนอย่างเป็นผล และเมื่อหายโรคก็มีร่างกายมีอนามัยไม่มีโรค มีเสรีไปไหนมาไหนได้ ทำการทำงานได้ ความที่ร่างกายมีอนามัยมีเสรีเป็นปกติก็เทียบกับนิพพาน ฉะนั้น มรรคกับผลท่านจึงแสดงว่าเป็นสิ่งที่เกิดดับ เพราะเหตุว่ามรรคเมื่อเปรียบเหมือนอย่างยาเยียวยาแก้ไขโรค ก็ทำหน้าที่เยียวยาแก้ไขโรคแล้วก็หมดหน้าที่ ก็เป็นอันว่าดับไป ก็เป็นความหายโรคซึ่งเป็นผล และความหายโรคนั้นก็บังเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป เพราะว่าใช้เรียกว่าหายโรคเฉพาะเวลาที่โรคหายเท่านั้น เมื่อโรคหายแล้วก็ไม่เรียกว่าหายโรค หายโรคต่อกันไป ฉะนั้น ผลที่เทียบด้วยความหายโรคก็เป็นสิ่งที่เกิดดับ แต่ความที่ร่างกายเป็นปกติ มีอนามัยมีเสรีนั้น ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปอยู่อันเทียบกับนิพพาน ฉะนั้น คนที่มีร่างกายเป็นปกติไม่ปรากฏว่าเป็นโรคอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงไม่ต้องรับประทานยา แล้วก็ไม่มีใครซักถามกันว่าหายโรคแล้ว ยังแต่ว่ามีความเป็นร่างกายมีความที่ร่างกายเป็นปกติ ดังนี้ก็เทียบกับนิพพาน มรรคผลจึงนับว่าเป็น**สังขตธรรม** ธรรมที่ต้องปรุงต้องแต่งเพราะว่ามรรคนั้นก็ต้องปฏิบัติ ถ้าไม่ปฏิบัติก็เป็นมรรคขึ้นมาไม่ได้ คือต้องปรุงต้องแต่งต้องปฏิบัติให้เป็นมรรคขึ้นมา และผลของมรรคก็นับว่าเป็นสังขตธรรมด้วยเพราะเป็นผลของมรรคจึงเป็นผลที่กำจัดกิเลสได้แล้ว ก็เป็นอันว่าไม่ต้องปรุงแต่งไม่ต้องปฏิบัติทำมรรคกันต่อไป ในเมื่อเป็นมรรคเป็นผลสูงสุด คือ **อรหัตตมรรค อรหัตตผล** จึงเป็นยอดของสังขตธรรมทั้งปวง นี้เป็นนิพพานในความหมายที่สมบูรณ์ในพุทธศาสนา

นิพพานที่พึงได้พึงถึงจากการปฏิบัติขั้นสำคัญ

แต่ว่าก็ได้มีแสดงนิพพานที่จะพึงได้พึงถึงจากการปฏิบัติขั้นสามัญ อันเรียกว่า **ตทังคนิพพาน** หรือว่า**ทิฏฐธัมมนิพพาน ตทังคนิพพาน**นั้น แปลว่าดับ เรียกว่า

นิพพานด้วยองคสมบัติหรือองคธรรมองคคุณนั้น ๆ **ทิฏฐธัมมนิพพาน** ก็แปลว่านิพพานที่เห็นเองในปัจจุบันซึ่งเป็นคำคลุมกว้าง ๆ ทั้งที่เป็น**ตทังคนิพพาน**และทั้งที่เป็นนิพพานอย่างสมบูรณ์ ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรม ปฏิบัติในศีลในสมาธิในปัญญา หรือปฏิบัติในธรรมที่มีชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งอื่น เช่น ขันติ ความอดทน ก็ล้วนเป็นข้อปฏิบัติเพื่อนิพพานทั้งนั้น อันจะพึงกล่าวด้วยคำสั้น ๆ ง่าย ๆ ว่าความดับกิเลส ก็เป็นข้อปฏิบัติเพื่อความดับกิเลสทั้งนั้น คือว่าเพื่อดับราคะโทสะโมหะหรือโลภะโทสะโมหะ และเมื่อปฏิบัติให้เป็นศีลขึ้นมาเป็นสมาธิขึ้นมาเป็นปัญญาขึ้นมาหรือว่าปฏิบัติให้เป็นขันติ ความอดทนขึ้นมา ให้เป็นสติความระลึกได้ขึ้นมาให้เป็นปัญญาความรู้ทั่วถึงขึ้นมา ราคะโทสะโมหะหรือโลภโกรธหลงก็ย่อมจะต้องดับ และความดับดั่งนี้คือ**ตทังคนิพพาน** ดับกิเลสด้วยองค์นั้น ก็คือดับกิเลสด้วยศีล ดับกิเลสด้วยสมาธิ ดับกิเลสด้วยปัญญา ดับกิเลสด้วยขันติ ดับกิเลสด้วยสติ ดั่งนี้เป็นต้น ดังเช่นเมื่อความโลภบังเกิดขึ้น หรือราคะความกำหนัดยินดีความติดใจยินดีบังเกิดขึ้น ก็มีขันติคือความอดทนเข้าไว้ หรือว่ามีสติความระลึกได้ กำหนดพิจารณาในอสุภกรรมฐานหรือกายคตาสติ และเมื่อได้สติในกรรมฐานได้สมาธิในกรรมฐาน โลภะหรือราคะก็ดับ ดั่งนี้ก็เป็น**ตทังคนิพพาน** คือเป็นนิพพานขึ้นมาทันที โทสะก็เหมือนกัน เมื่อความขัดใจขัดเคืองโกรธแค้นความมุ่งร้ายด้วยความโกรธบังเกิดขึ้นก็กำหนดทำปัญญากำหนดรู้มีขันติอดทนเอาไว้แผ่เมตตาออกไป เมตตาจิตของตนเองก่อน เมื่อจิตของตนเองที่โกรธร้อนน่าสงสาร สงสารจิตของตนที่โกรธที่ร้อน และก็สงสารผู้อื่นที่ต้องถูกโกรธซึ่งจะต้องร้อนด้วยเพราะเมื่อโกรธขึ้นมาแล้ว ก็เหมือนอย่างก่อไฟขึ้นมาที่จิตของตนเอง แล้วก็เอาไฟที่จิตของตนเองนี้เที่ยวไปจี้คนอื่นเขาอีกให้ร้อนไปอีกตาม ๆ กัน ดูก็น่าสงสาร ก็เป็นเมตตาขึ้นมา ความโกรธก็ดับ ดั่งนี้ก็เป็น**ตทังคนิพพาน** โมหะความหลงใหลก็เหมือนกัน ใช้**โยนิโสมนสิการ** กระทำไว้ในใจโดยแยบคาย เมื่อได้ปัญญาขึ้นมาก็รู้จริง เมื่อรู้จริงในสิ่งอันใด หลงในสิ่งอันนั้นก็หายไป ก็เป็น**ตทังคนิพพาน** ดับหลงเช่นเดียวกัน

ศึกษานิพพานเพื่อดับกิเลสไปโดยลำดับ

เพราะฉะนั้น นิพพานคือความดับกิเลส จึงบังเกิดขึ้นทุกคราวเมื่อมีการปฏิบัติธรรม ไม่ใช่ต้องไปรอนิพพานสมบูรณ์ ผู้ปฏิบัติธรรมก็จะได้นิพพานที่เป็น **ตทังคนิพพาน** นี้ไปเรื่อย ๆ เหมือนอย่างเรียนหนังสือ เริ่มเรียนหนังสือตั้งแต่ขั้นอนุบาลขั้นประถมศึกษาก็ได้ปัญญาคือความรู้ ดับความไม่รู้หนังสือไม่รู้วิชาไปเรื่อย ๆ และเมื่อเรียนไปมาก ๆ ก็ก้าวขึ้นไปสู่ขั้นมัธยมศึกษาอุดมศึกษาเอง จบอุดมศึกษาก็เป็นอันว่าถือว่าจบการศึกษาสูงสุดตามที่มีหลักสูตรให้เรียน ก็เป็นการบรรลุถึงความดับความไม่รู้หนังสือไม่รู้วิชาตามหลักสูตรที่กำหนดให้ แต่ว่าการที่จะบรรลุจบอุดมศึกษานั้น ก็ต้องเริ่มจากการศึกษาในขั้นอนุบาลขั้นประถมซึ่งศึกษาไปเรื่อย ๆ เพราะฉะนั้น การศึกษานิพพานก็คือศึกษาไปเรื่อย ๆ เพื่อความดับกิเลสก็ดับไปเรื่อย ๆ เหมือนอย่างการเข้าเรียนหนังสือตั้งแต่ขั้นอนุบาลขั้นประถมเรื่อย ๆ ขึ้นมานั้นจะเรียนวันเดียวให้รู้จบอุดมศึกษานั้นเป็นไปไม่ได้ การที่จะปฏิบัติดับกิเลสให้สมบูรณ์นั้น จะปฏิบัติไปวันเดียวเดือนเดียวนั้นก็ไม่ได้เช่นเดียวกัน เหมือนอย่างเรียนหนังสือดังตัวอย่างที่เทียบมานั้น แต่ว่าต้องปฏิบัติตั้งแต่ต้น เมื่อตั้งต้นถูกอย่างตั้งต้นเข้าโรงเรียนที่ได้จัดไว้โดยถูกต้อง ตั้งแต่ขั้นอนุบาลขั้นประถมติดต่อกันไปจนถึงขั้นอุดม จึงจะบรรลุถึงผลที่สุดซึ่งสืบเนื่องกันไปเป็นทางเดียว ดังนี้แหละที่เรียกว่า เอกายโน มัคโค ทางไปอันเดียวไม่แตกแยก แม้จะมีวิชาหลายวิชาที่ให้เรียน แต่ว่าก็ไปบรรลุซึ่งเป้าหมายอันเดียวกันสืบต่อกันไปตั้งแต่ต้นทางจนถึงปลายทาง เพราะฉะนั้น แม้การปฏิบัติอยู่ในต้นทางก็ชื่อว่าเป็นการศึกษานิพพาน แต่ว่าเป็นการตั้งต้น จึงต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้องว่า ศึกษาเพื่ออะไร ก็คือศึกษาเพื่อดับกิเลส ดับโลภดับโกรธดับหลงหรือดับราคะโทสะโมหะเป็นต้น และเมื่อดับกิเลสแล้วก็ดับกองทุกข์ไปเองโดยลำดับ ต้องเข้าใจดั่งนี้

มีปัญญา มีสติ ทำความเพียรเผากิเลส

เราทั้งหลายที่ปฏิบัติธรรมกันอยู่เดี๋ยวนี้ ก็ชื่อว่าศึกษานิพพานดังความหมายที่ได้แสดงมานี้ และโธตกมาณพนั้นก็ศึกษานิพพานในสำนักของครูบาอาจารย์ของตนคือพาวรีพราหมณ์ แต่ว่าพาวรีพราหมณ์นั้นจะสอนอย่างไรไม่มีแสดงไว้ แต่ว่าก็

ได้ผูกปัญหาให้ลูกศิษย์มาถามพระพุทธเจ้า ก็เป็นทำนองว่าพระพุทธเจ้านั้นสอนอย่างไร สอนให้ศึกษานิพพานอย่างไร พระองค์จึงตรัสตอบว่า ให้มีปัญญารู้เข้ามาจากคำว่า **นิปก** ที่แปลว่า มีปัญญารักษาตน ตามศัพท์แปลว่าปก คือปกครองปกป้องรักษาเข้ามาในตนในจิตหมายถึงปัญญา มีสติ ทำ**อาตาปะ** คือความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส อันเป็นหลักข้อหนึ่งที่ผู้ปฏิบัติธรรมพึงเข้าใจ และตามคำตอบของพระองค์นี้ก็เป็นการใช้คำว่า **ตบะ** อาตาปะนั้นก็คือว่าทำตบะ แต่ว่าตบะของลัทธิพราหมณ์นั้นเผาจริง ๆ เช่นว่านำฟืนนำไม้มาเผา และก็ถือว่าเป็นการบำเพ็ญตบะ แต่ว่าทางพุทธศาสนานั้นก็นำคำว่าตบะมาใช้เช่นเดียวกัน แต่ว่าแทนที่จะเอามาเผาภายนอก นำฟืนนำไม้สิ่งทั้งหลายมาเผาเป็นการกองกูณฑ์อัคคีของพราหมณ์ ก็มาเป็นใช้เผากิเลส ก็คือเผาโลภโกรธหลงหรือเผาราคะโทสะโมหะนั่นเอง เพราะว่ากิเลสนี้ที่บังเกิดขึ้นก็เผาใจของบุคคล ดังที่มีคำเรียกว่าไฟ ๓ กอง **ราคัคคิ** ไฟคือราคะ **โทสัคคิ** ไฟคือโทสะ **โมหัคคิ** คือไฟโมหะ กิเลสเหล่านี้ยังเกิดขึ้นก็เผาใจเผาจิตให้ร้อนรุ่มเป็นทุกข์ เพราะฉะนั้น จึงต้องปฏิบัติเผากิเลสเสีย เพราะถ้าไม่เผากิเลส กิเลสก็เผาจิตของตนให้เดือนร้อน จึงต้องปฏิบัติเผากิเลสเสีย ดั่งนี้แหละเรียกว่า “ทำความเพียรเผากิเลส”

การศึกษาบรรลุนิพพานต้องอาศัยขันติ

ในโอวาทปาติโมกข์ก็ได้ตรัสไว้ว่า **ขันติคือความทนทานเป็นตบะธรรมเป็นเครื่องเผากิเลสอย่างยิ่ง นิพพานเป็นธรรมอย่างยิ่ง** ดั่งนี้ จึงแสดงว่านิพพานนั้นเป็นธรรมอย่างยิ่งเป็นบรมธรรม ก็เป็นที่มุ่งหวังที่จะให้บรรลุ แต่ว่าจะบรรลุได้ก็จะต้องบำเพ็ญตบะ แต่ว่าตบะในพุทธศาสนานั้น ในโอวาทปาติโมกข์นั้นชี้เอาขันติคือความอดทนความทนทาน เพราะจะปฏิบัติธรรมทุกข้อต้องมีขันติทั้งนั้น ศีลสมาธิปัญญาก็ต้องมีขันติทั้งนั้นจึงปฏิบัติได้ จึงได้ตรัสเอาขันติขึ้นนำ ก็รวมความว่าต้องปฏิบัติเผากิเลสนี่แหละจึงจะเป็นตบะ และเมื่อเป็นตบะแล้วก็ถึงนิพพานได้ เป็นการศึกษานิพพาน ฉะนั้น เมื่อกล่าวโดยย่อแล้ว ตรัสให้มีปัญญามีสติ ทำอาตาปะคือความเพียรเผากิเลส นี่แหละคือการศึกษานิพพานในพุทธศาสนาซึ่งพระพุทธเจ้า

ได้ตรัสว่า เมื่อโธตกมาณพฟังพระสุรเสียงที่แสดงธรรมจากที่นี้แล้ว ก็ให้ศึกษานิพพานของตน ก็คือให้มีสติมีปัญญานี้แหละ ดูที่จิตใจนี่แหละ ทำความเพียรเผากิเลส กิเลสกองไหนบังเกิดขึ้นก็เพียรเผาเสีย ให้กิเลสดับไป อาศัยปัญญาอาศัยสติเป็นเครื่องมือ นี้คือศึกษานิพพาน เป็นการศึกษานิพพานในพุทธศาสนา

๖ กันยายน ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๑๒
โธตกมาณพปัญหา (ต่อ)

การเปลื้องความสงสัยทั้งหลาย

ได้แสดง **โสฬสปัญหา**นำสติปัฏฐานมาโดยลำดับ ถึงโธตกปัญหาคือปัญหาซึ่งโธตกมาณพได้กราบทูลถามพระบรมศาสดานับเป็นคนที่ ๕ ซึ่งเริ่มกราบทูลถามมีความว่า "ข้าพระเจ้าขอกราบทูลถามพระองค์ ขอพระองค์ได้ตรัสบอกแก่ข้าพระเจ้า ข้าพระเจ้าหวังจะได้ฟังพระวาจาของพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นพระมเหสีหรือพระมหาฤษีผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าพระเจ้าได้ฟังพระสุรเสียงของพระองค์แล้วก็จะพึงศึกษานิพพานของตน" พระบรมศาสดาพระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบความว่า "ถ้ากระนั้นท่านก็จงมีปัญญา มีสติ กระทำอาตาปะคือความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลสในทีนี้นั่นแหละ ท่านฟังเสียงแสดงธรรมจากที่นี้แล้วก็พึงศึกษานิพพานของตน" โธตกมาณพได้กราบทูลถามสืบต่อไปว่า "ข้าพระเจ้าเห็นพระองค์ทรงเป็นผู้ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกังวล ทรงเป็นพราหมณ์คือเป็นผู้ลอยบาปลอยกิเลส เที่ยวไปอยู่ในเทวโลกและมนุษยโลก ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงมีจักษุโดยรอบ คือทรงประกอบด้วย**พระสัพพัญญุตญาณ** ข้าพระเจ้าขอนมัสการพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นสักกะ ขอพระองค์ได้โปรดเปลื้องข้าพระองค์จากความสงสัยทั้งหลาย" พระผู้มีพระภาคเจ้าพระบรมศาสดาได้ตรัสตอบมีความว่า "เราไม่อาจเพื่อที่จะเปลื้องความสงสัยอะไร ๆ กับใครในโลกได้ ท่านรู้ทั่วถึงธรรมอันประเสริฐสุดด้วยความรู้อย่างนี้ก็จะข้ามห้วงนี้ได้ คือห้วงแห่งความสงสัยหรือว่าห้วงทุกข์ทั้งปวง" ดั่งนี้

วิจิกิจฉาหรือกังขา

ตามคำกราบทูลถามของโธตกมาณพในอันดับสืบจากที่ได้กราบทูลถามตอนต้นนั้น ก็ได้แสดงศรัทธาคือความเชื่อของตน ว่าได้เห็นพระพุทธองค์ทรงเป็นผู้ไม่มี

กิเลสเป็นเครื่องกังวล ทรงเป็นพราหมณ์โดยอรรถคือเนื้อความว่าเป็นผู้ลอยบาปลอยกิเลส ท่องเที่ยวไปอยู่ในโลก ทั้งของเทพทั้งของมนุษย์ ได้ทรงมีพระจักษุโดยรอบ คือทรงมี**พระสัพพัญญุตญาณ** ความรู้ธรรมทั้งปวงหรือสิ่งทั้งปวง จึงขอนมัสการพระองค์ และขอให้พระองค์ทรงเปลื้องความสงสัยของตน แต่ว่าโธตกมาณพไม่ได้กราบทูลว่า ความสงสัยนั้นคือสงสัยในเรื่องอะไรอย่างไร แต่ได้มีแสดงไว้ถึงความสงสัยอันเรียกว่า **วิจิกิจฉา** ความสงสัยลังเลใจ หรือ **กถังกถา** ความที่สงสัยว่าอย่างไร ๆ ในสิ่งทั้งหลาย หรือเรียกว่า**กังขา** ก็คือความสงสัย ในทางพุทธศาสนาได้แสดงถึงวิจิกิจฉาหรือความสงสัยซึ่งเป็น**สังโยชน์** กิเลสเป็นเครื่องประกอบจิตหรือผูกจิตข้อหนึ่งว่า เป็นความสงสัยเกี่ยวแก่อัตตาคือตัวตน เพราะเมื่อมีอัตตาคือตัวตน ก็ย่อมจะต้องมีความสงสัยเกี่ยวแก่ตัวตน เป็น**อัตตาวิจิกิจฉา** ความลังเลสงสัยในตัวตน

เช่นสงสัยไปในอดีตว่าเราได้มีแล้วในอดีต หรือว่าเราไม่ได้มีแล้วในอดีต เราเป็นอะไรในอดีต เราเป็นอย่างไรในอดีต เราเป็นอะไรแล้วจึงมาเป็นอะไรในอดีตต่อ ๆ กันมานี้เป็นความสงสัยเกี่ยวแก่ตัวเราในอดีต ในอนาคตก็เหมือนกันย่อมจะต้องมีความสงสัยว่าเราจักมีต่อไปในอนาคต หรือว่าเราจักไม่มี เราจักเป็นอะไรในอนาคต เราจักเป็นอย่างไรในอนาคต เราจักเป็นอะไรแล้วจักเป็นอะไรต่อไปอีกในอนาคตสืบ ๆ กันไป

ในปัจจุบันก็เช่นเดียวกัน ก็ย่อมจะต้องมีความสงสัยว่า ในปัจจุบันบัดนี้ได้มีตัวเราอยู่ หรือว่าไม่มีตัวเราอยู่ ในบัดนี้ตัวเราเป็นอะไรตัวเราเป็นอย่างไร สัตว์นี้คือตัวเรานี้มาจากไหนกันและจักไปข้างไหนต่อไป เมื่อมีอัตตาคือตัวเราก็ย่อมจะต้องมีความสงสัยดั่งนี้ เพราะว่ายังมีอวิชชาคือความไม่รู้ อันหมายความว่ายังไม่รู้อดีต ไม่รู้อนาคต ไม่รู้ปัจจุบัน ยังไม่มีญาณที่จะหยั่งรู้จึงต้องมีความสงสัย และเพราะความสงสัยนี้เองจึงต้องไปแสวงหาผู้รู้ตามศรัทธาคือความเชื่อ ให้เป็นผู้บอกข้อที่สงสัยเหล่านี้ ใครเป็นหมอดูที่เป็นที่เชื่อถือก็ไปหาหมอดูให้ดู หรือใครมีญาณหยั่งรู้ทางในก็ไปหาให้เขาดู

ดั่งนี้เป็นต้น ก็เพราะตนเองไม่รู้ ยังประกอบด้วยอวิชชาคือความไม่รู้ เมื่อไม่รู้ก็อยากจะรู้ จึงต้องขวนขวายแสวงหาผู้รู้ที่จะเป็นผู้บอกให้ และก็ต้องการความสวัสดีต่าง ๆ ของตนในปัจจุบันในอนาคต ก็ต้องขวนขวายแก้อย่างโน้นแก้อย่างนี้ ทำอย่างโน้นทำอย่างนี้ สุดแต่จะไปเชื่อใครว่าเป็นผู้สามารถบอกได้แนะได้ ที่จะให้ตนบรรลุความสวัสดีต่าง ๆ ก็ทำกันไป จึงเป็นเหตุให้เกิดการเซ่นสรวงบูชาอะไรเป็นต้น ดังที่

ได้ปรารภถึงในปัญหาต้น ๆ นั้นและนอกจากนี้ยังมีความสงสัยในพระศาสดา สงสัยในพระธรรม สงสัยในพระสงฆ์ สงสัยในสิกขาคือข้อปฏิบัติ สงสัยในเงื่อนต้น สงสัยในเงื่อนปลาย สงสัยทั้งในเงื่อนต้นทั้งในเงื่อนปลาย สงสัยใน**ปฏิจจสมุปบาท** คือธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น

วิจิกิจฉาสังโยชน์

อันวิจิกิจฉาหรือกังขาดังกล่าวมานี้ ไม่เกี่ยวแก่ว่าจะนับถือศาสนาอะไร ไม่เกี่ยวแก่ว่าจะเป็นบุคคลในสมัยไหน แต่ว่าเกี่ยวแก่สังโยชน์ คือกิเลสซึ่งเป็นเครื่องผูกใจผูกจิต เมื่อยังมีสังโยชน์อยู่ จะนับถือศาสนาอะไร ๆ ก็ตาม จะเกิดในสมัยไหนก็ตาม ก็จะต้องมีกังขาต้องมีวิจิกิจฉาดังที่กล่าวมานี้ ฉะนั้น แม้ว่าโธตกมาณพจะมิได้ระบุว่าสงสัยในเรื่องอะไรบ้าง ก็อาจอ้างเอาวิจิกิจฉาหรือกังขาตามที่แสดงไว้ในสังโยชน์มาอธิบายได้ ว่าก็จะต้องอยู่ในเรื่องเหล่านี้อันเกี่ยวแก่อัตตาตัวตน ส่วนเรื่องปลีกย่อยต่าง ๆ นั้นก็เป็นไปแต่ละบุคคล แต่ก็ย่อมรวมเข้าในหัวข้อเหล่านี้ ไม่พ้นไปจากหัวข้อเหล่านี้ แม้ผู้ที่นับถือพุทธศาสนาเอง เมื่อยังมีสังโยชน์อยู่ก็ย่อมเป็นเช่นเดียวกัน คือจะต้องมีความสงสัยอยู่ในพระศาสดา คือพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดาทรงสั่งสอน ก็โยงไปถึงในพระธรรมที่เป็นคำสั่งสอนของพระองค์ ตลอดจนถึงสัจจธรรมตามที่พระธรรมคำสั่งสอนชี้เอาไว้ โยงมาถึงพระสงฆ์ ดังที่ปรากฏว่าคนเป็นอันมากแม้ผู้ที่นับถือพุทธศาสนาอยู่ในปัจจุบัน ก็ยังไม่มีศรัทธาตั้งมั่นลงในพระพุทธเจ้าในพระธรรมในพระสงฆ์ในสิกขาคือข้อปฏิบัติ เอาเพียง ๔ ข้อเท่านี้ก่อน เพราะฉะนั้นจึงยังไม่ปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอันเป็นสิกขาคือข้อปฏิบัติ อันได้แก่ศีลสมาธิปัญญา มีคนเป็นอันมากสงสัยดั่งเช่นสงสัยในเรื่องกรรมและผลของกรรม ว่าที่ว่าทำกรรมดีได้ดี ทำกรรมชั่วได้ชั่วนั้นจริงหรือไม่ โดยที่อ้างว่าเห็นคนทำชั่วอยู่เป็นอันมากพากันได้ดีอยู่ในปัจจุบัน ดังนี้เป็นต้น ผู้ที่มีศรัทธาไม่ตั้งมั่นหรือไม่ได้ศึกษาพุทธศาสนาไม่รู้จักพุทธศาสนา แม้ว่าจะเป็นผู้นับถือพุทธศาสนาตามตระกูล บางคนก็เลยกล่าวหาว่าพุทธศาสนาหลอกลวง สอนว่าทำดีได้ดีก็ไม่เห็นได้ดี คนทำชั่วเป็นอันมากพากันได้ดี เหล่านี้เป็นต้น หรือเห็นว่าเอาศีลธรรมไปปฏิบัติไม่ได้ในทางโลก เมื่อไปปฏิบัติแล้วก็อยู่กับโลกไม่ได้ เพราะว่าโลกเขาไม่ปฏิบัติกัน จะไปปฏิบัติศีล

ธรรมอยู่ข้างเดียว ก็เป็นอันว่าอยู่ไม่ได้ในโลก ดั่งนี้ก็มี เหล่านี้เป็นต้น แม้จะไม่พูดออกมา เมื่อมิได้ศึกษาให้รู้จักพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ก็ย่อมจะมีความเคลือบแคลงอยู่น้อยหรือมาก ดั่งนี้ก็กล่าวได้ว่ายังมีความเคลือบแคลงสงสัยอยู่ในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในสิกขาคือข้อปฏิบัติ ยังไม่มีศรัทธาที่ตั้งมั่นลงไป ไม่มีปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริงลงไป

ศึกษาให้รู้จักเหตุและผลที่สืบต่อกันไปโดยตลอด

และนอกจากนี้ก็เรียกได้ว่า ยังสงสัยอยู่ในเงื่อนต้นเงื่อนปลาย ทั้งเงื่อนต้นเงื่อนปลาย และในธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น ธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นอันเรียกว่า **ปฏิจจสมุปบาทนี้** ฟังดูก็เป็นธรรมที่ลุ่มลึก แต่อันที่จริงนั้นก็มีความหมายคลุมถึงเหตุผลที่อาศัยกันบังเกิดขึ้นธรรมดานี่แหละ อย่างปัญหาเช่นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ทำดีเป็นเหตุ ได้ดีเป็นผล ทำชั่วเป็นเหตุ ได้ชั่วเป็นผล เป็นข้อที่ต่อเนื่องกันตามเหตุและผล แต่ว่าแม้จะสรุปลงมาสั้น ๆ ว่า ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่วเพียง ๒ ประโยคเท่านั้น แต่ว่ารายละเอียดยังมีอีกมาก คือ การทำดีนั้นทำอย่างไรมีอะไรบ้าง ได้ดีนั้นคือได้อย่างไรมีอะไรบ้าง และมีความสัมพันธ์ติดต่อกันอย่างไร เหล่านี้เป็นต้น ก็เหมือนอย่างเหตุผลของธรรมชาติธรรมดา เช่นฝนตกนี่เป็นผล แดดออกเป็นผล ทำไมฝนจึงตก ทำไมแดดจึงออก นี่เป็นเหตุ หรือว่าการทำนาเป็นเหตุ ได้ข้าวมาบริโภคเป็นผล คำว่าการทำนาที่เป็นเหตุนั้น ต้องมีเครื่องประกอบอีกหลายอย่างหลายประการ ว่าทำนานั้นทำอย่างไรบ้าง และการได้ข้าวที่เป็นผลมาบริโภคนั้น ก็มีส่วนประกอบอีกหลายอย่างหลายประการซึ่งเป็นรายละเอียด ฉะนั้น จะต้องรู้รายละเอียดเหล่านี้และจะต้องปฏิบัติให้ถูก การทำนาจึงจะได้ข้าวมาบริโภค ดังจะพึงเห็นได้ว่ามีมากคราวที่ทำนาไม่ได้ข้าว หรือว่าได้ข้าวมาผู้ทำนาก็ไม่ได้บริโภคเอง ดั่งนี้ก็มี เพราะฉะนั้นทำอย่างไรจึงจะเป็นการทำนาที่ให้ได้ข้าวมาบริโภค ซึ่งจะต้องศึกษาให้รู้ ต้องปฏิบัติให้ถูก ซึ่งมีเหตุผลประกอบอยู่เป็นอันมากในแต่ละประการ การได้ข้าวมาบริโภคนั้นก็ต้องมีเหตุผลประกอบอีกหลายอย่างหลายประการ เหล่านี้เป็นรายละเอียด คราวนี้เมื่อไปเห็นว่าทำนาไม่ได้ข้าว ก็เลิกทำนากันเสียเลย เพราะเห็นว่าสิ่งที่ว่าการทำนานั้นที่ว่าได้ข้าวนั้นไม่จริง อย่างนี้ก็ไม่ถูก หรือว่าการทำนานั่นเองทำวันเดียวจะให้ได้

ข้าวทีเดียว ดั่งนี้ก็ไม่ถูก คนทำดีที่ว่าไม่ได้ดีนั้นก็เหมือนอย่างนี้ หรือว่าคนทำชั่วนั้นที่ว่าไม่ได้ชั่วนั้นก็เหมือนอย่างนี้ คือไม่ได้ศึกษาให้รู้จักเหตุผลที่สืบต่อกันไปโดยตลอด ว่าจะต้องมีเหตุผลที่สืบต่อกันไปอันจะต้องรู้ให้ตลอด และปฏิบัติให้ถูกให้ตลอด ซึ่งต้องอาศัยเหตุผลประกอบด้วย อาศัยกาลเวลาด้วย ประกอบกับต้องมีจิตใจที่ไม่ลุอำนาจต่อความโลภ ความโกรธความหลงคือไม่ลำเอียง มีใจที่เที่ยงธรรมและพิจารณา จึงจะรู้จักสัจจะที่เป็นความจริงในพุทธศาสนา ถ้าไม่เช่นนั้นแล้วก็ไม่รู้จักพุทธศาสนา ก็ต้องมีความสงสัย แม้ที่เป็นอย่างหยาบดังที่กล่าวมาข้างต้น

การทำความรู้ทั่วถึงสัจจธรรมช่วยเปลื้องความสงสัย

เพราะฉะนั้น เมื่อโธตกมาณพได้กราบทูลขอให้พระพุทธเจ้าช่วยเปลื้องความสงสัยให้สักทีหนึ่ง พระองค์ก็ตรัสตอบว่า พระองค์ไม่อาจที่จะเปลื้องความสงสัยอะไร ๆ ของใคร ๆ ได้ในโลก แต่ละบุคคลจะต้องรู้ทั่วถึงธรรมที่ประเสริฐเอง ด้วยอาการอย่างนี้จึงจะข้ามห้วงนี้ได้ ก็คือห้วงแห่งความสงสัยหรือห้วงแห่งความทุกข์ทั้งปวง ตามพระพุทธภาษิตที่ตอบนี้ก็เป็นอันได้ทรงบ่งชัดว่าพระพุทธเจ้าเองผู้พระบรมศาสดาพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเปลื้องความสงสัยของใคร ๆ ให้ไม่ได้แต่บุคคลจะต้องเปลื้องเองด้วยการที่มาทำความรู้ทั่วถึงธรรมที่ประเสริฐ ธรรมที่ประเสริฐนี้พิจารณาดูตามความก็มุ่งถึงสัจจะที่เป็นความจริงนี้ตามเหตุและผล คือ **สัจจธรรม** ธรรมที่เป็นตัวความจริง แต่ว่าธรรมที่เป็นความจริงนี้ก็มีอยู่เป็นอันมาก แม้เช่นนั้นเมื่อรู้ความจริงได้อย่างหนึ่งในข้อใด ก็ย่อมข้ามห้วงความสงสัยในข้อนั้นได้ ก็สุดแต่ว่าจะรู้ความจริงในข้อใด เพราะเมื่อไม่รู้ความจริงในข้อใดก็จะต้องติดสงสัยอยู่ในข้อนั้น เพราะไม่รู้ เมื่อไม่รู้ก็ต้องสงสัยในสิ่งที่ไม่รู้นั้น เพราะฉะนั้น เมื่อจะข้ามสงสัยแก้สงสัยก็ต้องรู้ ต้องศึกษาต้องปฏิบัติให้รู้ รู้ในข้อนั้นตามเป็นจริง ความรู้ในข้อนั้นตามเป็นจริงนี่แหละเป็นธรรมที่ประเสริฐคือเป็นความจริงและเป็นความรู้ประกอบกัน

ใช้ปัญญาพิจารณาให้พบสัจจะและรักษาสัจจะนั้นไว้

เพราะฉะนั้น จึงได้มีพระพุทธภาษิตเตือนในที่อื่นอีกว่า “อย่าเผลอปัญญาหรือว่าอย่าประมาทปัญญา” คือให้ใช้ปัญญาพิจารณา เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาแล้วก็จะต้อง

ได้พบสัจจะคือความจริงตามกำลังของปัญญาที่รู้ และเมื่อพบสัจจะคือความจริงได้แล้ว ก็ให้รักษาสัจจะคือความจริงนั้นไว้ไม่ให้เสื่อมไป ในข้อนี้พิจารณาดูที่จิตของตนเอง ก็จะพึงเห็นได้ว่าในขณะที่ได้ปฏิบัติอยู่ในศีลในสมาธิในปัญญา จิตมีความสงบ ย่อมจะได้รู้ในสัจจะคือความจริงที่ตนเอง ว่าความสงบเป็นอย่างไร มีความสุขอย่างไร เป็นความจริงที่โผล่ขึ้นมาจากการปฏิบัติ แต่ว่าก็มักจะรักษาระดับของจิตใจที่บริสุทธิ์ดั่งนี้ไว้ไม่ได้เสมอไป เมื่อละทิ้งการปฏิบัติเสีย จิตที่บริสุทธิ์นี้ก็เสื่อมไป เพราะฉะนั้นในข้อนี้จึงรวมความเข้าว่า ต้องศึกษาปฏิบัติให้รู้เท่านั้นด้วยตนเองก็จะแก้สงสัยได้ ให้รู้สัจจะคือความจริงในข้อนั้น ดังเช่นในเรื่องกรรมดีกรรมชั่ว ก็ให้รู้สัจจะคือความจริงในเรื่องของกรรมดีกรรมชั่ว ในผลของกรรมดีกรรมชั่ว ให้รู้สัจจะคือความจริงในผลของบาปบุญคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ จิตที่บริสุทธิ์เท่านั้นจึงจะรู้และรับลง จึงต้องทำจิตให้บริสุทธิ์ โดยตั้งใจปฏิบัติในศีลในสมาธิในปัญญาตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนนี้แหละ และว่าถึงทาง **สติปัฏฐาน** ก็ปฏิบัติทำจิตให้บริสุทธิ์โดยวิธีตั้งสติพิจารณาตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในสติปัฏฐาน

๗ กันยายน ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๑๓
โธตกมาณพปัญหา (ต่อ)

ได้แสดง **โสฬสปัญหานำสติปัฏฐานสูตร**มาโดยลำดับ ถึงโธตกปัญหา โธตกมาณพได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้ามีความว่า "ข้าพระเจ้ากราบทูลถามพระองค์ ขอพระองค์โปรดตรัสบอก ข้าพระเจ้าหวังที่จะได้สดับพระวาจาของพระองค์ ข้าแต่พระมหาฤษีหรือพระมเหสีผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ข้าพระเจ้าสดับพระสุรเสียงของพระองค์แล้ว ก็พึงศึกษานิพพานของตน" พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบว่า "ถ้ากระนั้นท่านก็จงมีปัญญามีสติกระทำความเพียรเป็นเครื่องเผา ในพระธรรมวินัยนี้ซึ่งทรงหมายเอาเผากิเลส ท่านสดับเสียงแสดงจากที่นี้แล้วก็พึงศึกษานิพพานของตน" โธตกมาณพได้กราบทูลต่อไปว่า "ข้าพระเจ้าเห็นพระองค์ทรงเป็นผู้ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกังวล ทรงเป็นพราหมณ์คือ เป็นผู้ลอยบาปลอยกิเลส เที่ยวไปอยู่ในเทวโลกและมนุษยโลก ข้าแต่พระองค์ผู้มีจักษุโดยรอบ คือทรงประกอบด้วยพระสัพพัญญุตญาณ เพราะฉะนั้น ข้าพระเจ้าขอนมัสการพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นสักกะขอพระองค์ได้โปรดเปลื้องข้าพระองค์จากความสงสัยเคลือบแคลงทั้งหลาย" พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบว่า "เราไม่อาจเพื่อที่จะเปลื้องความสงสัยเคลือบแคลงกะใคร ๆ หรืออะไรในโลกได้ ท่านรู้ทั่วถึงอยู่ซึ่งธรรมอันประเสริฐด้วยวิธีนี้ก็จะข้ามห้วงน้ำคือห้วงแห่งความสงสัยหรือห้วงของกิเลสนี้ได้" ดั่งนี้ นี้เป็นคำที่กราบทูลถามและคำที่ตรัสตอบแก่โธตกมาณพซึ่งได้แสดงอธิบายแล้ว

วิเวกธรรม ธรรมที่สงัด

ต่อจากนี้โธตกมาณพได้กราบทูลถามโดยความว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นพรหม ขอพระองค์ได้โปรดมีพระกรุณาอนุสาสน์พร่ำสอน**วิเวกธรรม** คือธรรมที่สงัด ที่ข้าพระเจ้าจะพึงรู้ ให้ข้าพระเจ้าเป็นคนปลอดโปร่งไม่ติดขัดเหมือนอย่างอากาศ ให้ข้าพระเจ้าพึงเป็นผู้สงบแล้ว ไม่อาศัยอะไร ๆ ประพฤติหรือท่องเที่ยวไปใน

อัตภาพนี้" พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบว่า "เราจักแสดง**สันติ**คือความสงบแก่ท่าน ซึ่งจะพึงเห็นประจักษ์ในอัตภาพนี้ในปัจจุบันนี้ ไม่ต้องเชื่อตื่นข่าวหรือไม่ต้องพิศวงตามคำของใคร ๆ ว่าอย่างนี้ ๆ ซึ่งเมื่อบุคคลรู้แล้วมีสติดำเนินปฏิบัติ ก็จะพึงข้ามความติดอยู่หรือเครื่องติดอยู่ในโลกได้" ดั่งนี้

ตามคำที่กราบทูลถาม โธตกมาณพได้เรียกพระผู้มีพระภาคเจ้าว่าพรหม ก็ด้วยความหมายถึงพรหมตามที่เชื่อถือของตน ซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดอันเป็นที่มุ่งหวังจะพึงเข้าถึง แต่พรหมในพุทธศาสนานั้นหมายถึงท่านผู้ทรง **พรหมวิหารธรรม** มีเมตตากรุณาเป็นต้น และหมายถึงท่านผู้ซึ่งลอยบาปลอยกิเลสเสียได้ แต่มิได้หมายความว่าด้วยวิธีอาบน้ำล้างบาปล้างกิเลส แต่หมายถึงปฏิบัติละกิเลสละทุกข์ตามทางพุทธศาสนา คือมรรคมีองค์ ๘ อันย่นย่อลงเป็นศีลสมาธิปัญญา ขอให้พระพุทธเจ้าผู้ซึ่งโธตกมาณพเรียกพระองค์ว่าพระพรหม ได้มีพระกรุณาแสดง**วิเวกธรรม** คือธรรมที่สงัด และธรรมที่สงัดนั้นจะมีความหมายตามความเข้าใจของโธตกมาณพอย่างไรไม่ชัดแจ้ง แต่ว่า **วิเวกธรรม** ธรรมที่สงัดในพุทธศาสนานั้น ย่อมหมายถึงวิเวกทั้ง ๓ คือ **กายวิเวก** สงัดกาย **จิตตวิเวก** สงัดจิต **อุปธิวิเวก** สงัดกิเลสซึ่งเป็นเครื่องเข้าไปทรงใจ

กายวิเวก สงัดกาย

กายวิเวก สงัดกายนั้น หมายถึงมีกายหลีกออกจากความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ คลุกคลีด้วยกังวลทางกายต่าง ๆ คลุกคลีด้วยเครื่องแวดล้อมอันไม่สงบต่าง ๆ มีเสียงต่าง ๆ เป็นต้น ปลีกตนออกอยู่ในที่อันสงบสงัด อีกอย่างหนึ่งหมายถึงศีล เพราะว่าศีลนั้นเป็นเหตุให้ได้ความสงัดเวรสงัดภัยทางกายทางวาจา จึงเรียกเป็นกายวิเวก

จิตตวิเวก สงัดจิต

จิตตวิเวก สงัดจิตนั้น ก็หมายถึงทำจิตให้สงบสงัดจากนิวรณ์ทั้งหลาย จากกังวลทั้งหลายวางกังวลทั้งหลายไว้เสีย และสงบนิวรณ์ทั้งหลายลงเสียด้วยวิธีปฏิบัติทำจิตให้เป็นสมาธิ ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ของสมาธิ จิตก็สงบเป็นสมถะจากนิวรณ์ทั้งหลาย จากกังวลทั้งหลาย

อุปธิวิเวก สงัดกิเลส

อุปธิวิเวก สงัดกิเลสอันเป็นเครื่องเข้าไปทรงจิตนั้น ก็หมายถึงปฏิบัติทางปัญญา อบรมความรู้ด้วยการพิจารณานามรูปอันนี้โดยไตรลักษณ์ ให้เห็นสัจจะ คือความจริง ตั้งต้นแต่ทุกขสัจจะ สภาพที่จริงคือทุกข์ เพราะเมื่อนามรูปอันนี้ต้องเป็นไปตามไตรลักษณ์ คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ก็เป็นทุกขสัจจะ สภาพที่จริงคือทุกข์ เป็นสิ่งที่ต้องมีเกิดมีดับเป็นธรรมดา ฉะนั้น เมื่อพิจารณาให้เกิดปัญญาเห็นทุกข์ เห็นเกิดเห็นดับ จิตก็จะหน่ายสิ้นความติดความยินดี ไม่ยึดถือปล่อยวาง **ฉะนั้น** การปฏิบัติทางปัญญาให้รู้แจ้งเห็นจริงอันเรียกว่า **วิปัสสนาปัญญา** จึงนำให้ได้อุปธิวิเวก สงัดกิเลสซึ่งเป็นเครื่องเข้าไปทรงใจ เมื่อกิเลสอันเป็นเครื่องเข้าไปทรงใจสงัดสงบลงได้ ทุกข์ต่าง ๆ ก็สงัดสงบลงได้ ข้อที่ยังต้องเป็นทุกข์ มีโศกะ ความแห้งใจ ปริเทวะ ความคร่ำครวญรัญจวนใจเป็นต้นอยู่ ก็เพราะยังมีอุปธิคือกิเลสซึ่งเป็นเครื่องเข้าไปทรงใจ พร้อมทั้งสิ่งซึ่งเข้าไปทรงใจ

อุปธิเกิดจากความยึดถือ

ว่าถึงสิ่งที่เข้าไปทรงใจนั้นจะเป็นบุคคลนั้นบุคคลนี้ก็ได้ จะเป็นวัตถุสิ่งนั้นสิ่งนี้ก็ได้ในเมื่อยังมีความยึดถืออยู่ว่าเป็นเราเป็นของเรา และเมื่อมีความยึดถืออยู่ดั่งนั้นก็จะต้องคิดบังคับให้เป็นอย่างนั้นให้เป็นอย่างนี้ ถ้าหากว่าไม่เป็นไปตามที่ปรารถนาต้องการก็เกิดความทุกข์ขึ้น เป็นโศกะเป็นปริเทวะเป็นทุกขะเป็นโทมนัสอุปายาสต่าง ๆ ดังที่ปรากฏ ก็เพราะไปคิดบังคับจะให้เป็นไปตามที่ยึดถือว่าตัวเราของเรา แต่ว่าทุก ๆ สิ่งที่ยึดถือนั้นจะเป็นบุคคลก็ตามจะเป็นวัตถุก็ตาม บุคคลนั้น ๆ เล่าจะเป็นญาติสนิทมิตรสหายใกล้ชิดซึ่งเป็นที่รักเพียงไรก็ตาม หรือแม้ว่าจะเป็นคนที่เกลียดชังกันเท่าไรก็ตาม หรือเป็นกลาง ๆ ก็ตาม เมื่อมีความยึดถือว่าตัวเราของเราบังเกิดขึ้นแล้ว ก็จะต้องมีการคิดบังคับให้เป็นไปตามอำนาจตามปรารถนา แต่ว่าบรรดาบุคคลและสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น แม้นามรูปนี้ของตนเองชีวิตนี้ของตนเองนั้น ย่อมเป็น **อนิจจะ** คือไม่เที่ยง ต้องเกิดดับ เป็น**ทุกขะ** คือตั้งอยู่คงที่ไม่ได้ต้องแปรปรวนเปลี่ยน

แปลงไป โดยเฉพาะก็ถูกความเกิดความดับซึ่งเป็นตัวไม่เที่ยงนั้นแหละบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา จึงเป็น**อนัตตา** มิใช่ตัวเรามิใช่ของเรา เป็นสิ่งที่บังคับให้เป็นไปตามปรารถนามิได้ นี่เป็นธรรมดา ก็เมื่อธรรมดาเป็นอยู่ดั่งนี้ แต่จะไปคิดบังคับธรรมดาให้เป็นอีกอย่างหนึ่งตามที่ตนปรารถนาจึงเป็นไปไม่ได้ เมื่อเป็นไปไม่ได้ก็ต้องเป็นทุกข์ ต้องโศกะต้องปริเทวะต้องทุกข์ต้องโทมนัสต้องอุปายาสต่าง ๆ เป็นทุกขเวทนาที่ปรากฏอยู่ต้องระทมอยู่ด้วยความทุกข์ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นอุปธิทั้งนั้น เครื่องเข้าไปทรงใจทั้งนั้นบุคคลและสิ่งเหล่านั้นก็เป็นอุปธิเครื่องเข้าไปทรงใจ เพราะทำใจให้ยึดถือให้พะวักพะวน ตัดไม่ได้ ตัวความยึดถือเองก็เข้าไปทรงใจเป็นอุปธิ เพราะว่าใจวางไม่ได้ ทุกข์ต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้นก็เข้าไปทรงใจสลัดออกไปไม่ได้ เหมือนอย่างการที่เอามือไปกำก้อนถ่านไฟไว้ ถ่านไฟก็ไหม้มือก็ร้อน แต่ว่าก็ไม่ยอมที่จะแบมือปล่อยถ่านไฟนั้นออกไป ยังกำเอาไว้ ก็บ่นว่าร้อนว่าเป็นทุกข์ แต่ก็ไม่แบมือปล่อยถ่านไฟที่กำนั้นทิ้งเสียวางเสีย ดั่งนี้ก็พ้นทุกข์ไม่ได้ จะเรียกให้ใครมาช่วยดับทุกข์ให้ที จะสวดมนต์ภาวนาขอให้พระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์ช่วยดับทุกข์ให้ทีก็ไม่ได้ เพราะว่าไม่ยอมที่จะปล่อยก้อนไฟก้อนถ่านไฟที่กำนั้นไว้เสียเอง ยังกำเอาไว้ แล้วก็ร้องว่าร้อน ๆ เป็นทุกข์ ๆ แล้วก็ไม่ยอมปล่อยพร้อมทั้งอ้อนวอนขอให้พระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์ช่วย ก็ช่วยไม่ได้อยู่นั่นเอง

การรู้ความจริงที่ตนเองเป็นธรรมอันประเสริฐ

เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์เองจึงได้ตรัสตอบโธตกมาณพในปัญหานี้ ซึ่งโธตกมาณพได้กราบทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงช่วยเปลื้องตนจากความสงสัยเคลือบแคลงทั้งหลาย ตรัสตอบว่าไม่ทรงอาจที่จะเปลื้องความสงสัยอะไร ๆ กะใคร ๆ ในโลกได้ จะต้องรู้ทั่วถึงธรรมอันประเสริฐเองและธรรมอันประเสริฐนั้นก็ไม่ใช่ไปรู้ที่ไหนรู้ความจริงที่ตนเอง ว่าเพราะตนเองกำเอาก้อนถ่านไฟเอาไว้ไม่ปล่อยทิ้ง ก็ร้องว่าร้อน ๆ แล้วก็พ้นความร้อนไม่ได้ก็เพราะกำเอาก้อนถ่านไฟไว้ เพราะฉะนั้นข้อนี้จึงชื่อว่าเป็นตัวอวิชชาคือความไม่รู้ เป็นตัวโมหะคือความหลง หลงอยู่ที่ตัวเอง ไม่รู้อยู่ที่ตัวเอง เพราะฉะนั้น ก็ต้องรู้ธรรมที่ประเสริฐ ธรรมที่ประเสริฐนั้นก็ไม่ใช่ประเสริฐอะไรที่ไหน หมายถึงความจริงที่จะทำให้แบมือ ให้ก้อนถ่านเพลิงนั้นหลุดลงไปพ้นไป

เท่านั้น แล้วจะได้พ้นทุกข์พ้นความร้อน นี่แหละคือตัวธรรมอันประเสริฐ ไม่ได้ไปประเสริฐกันที่ไหน ประเสริฐอยู่ที่รู้จักสัจจะคือความจริง ว่าทุกข์ทั้งหลายนั้นเกิดจากการที่มากระทำอุปธิ คือเครื่องเข้าไปทรงใจเอาไว้ไม่ปล่อยออกไป เป็นการที่กำก้อนถ่านไฟเอาไว้ให้ร้อนเอง ให้รู้ดั่งนี้แหละคือเป็นธรรมอันประเสริฐ ไม่ต้องไปรู้อะไรที่ไหน รู้ที่นี่แล้วก็แบมือที่กำก้อนถ่านไฟเอาไว้นั้นออกเสีย ไม่กำเอาไว้ เพียงเท่านี้ก็หายร้อนพ้นทุกข์ อันนี้แหละเป็นตัวอุปธิวิเวก ความสงัดอุปธิ แต่ก็จะต้องอาศัยการปฏิบัติให้เป็นกายวิเวกและจิตตวิเวกมาโดยลำดับด้วย จึงจะได้ปัญญาคือความรู้ทั่วถึงธรรมอันประเสริฐคือความจริง ความจริงที่จิตนี้เองที่ตัวนี้เอง อันจะทำให้แบมือที่กำปล่อยก้อนถ่านไฟนั้นออกไปเสีย ดั่งนี้ ก็คือการที่สละอุปธิออกไป ก็เป็นอันว่าไม่มีเครื่องทรงใจ

ทำจิตให้ปลอดโปร่งเหมือนอากาศ ไม่รับอารมณ์

เมื่อไม่มีเครื่องทรงใจ จิตก็โปร่งไม่ติดขัดเหมือนอย่างอากาศ เพราะอากาศนั้นเป็นของโปร่งไม่ติดขัดข้อง โยนอะไรขึ้นไปในอากาศ อากาศก็ไม่รับเอาไว้ปล่อยให้ตกลงมา อากาศจึงโปร่งไม่ติดขัด ก็ทำจิตให้เหมือนอย่างอากาศ อารมณ์อะไรเข้าไปสู่จิตก็ไม่รับเอาไว้ปล่อยให้ตกลงมา และอันที่จริงนั้นทุก ๆ อย่างก็ตกลงมาแล้วทั้งหมด เพราะเป็นสิ่งเกิดดับ อารมณ์จริง ๆ ที่ผ่านเข้ามาสู่จิตนั้น มาก็เป็นเกิด ไปก็เป็นดับ ก็เกิดดับ ๆ อยู่ดั่งนี้ แต่ว่าจิตนี้เองไปหน่วงเหนี่ยวยึดถือเอาไว้ถึงอดีตคือสิ่งที่ล่วงมาแล้วบ้าง ถึงอนาคตคือหวังในสิ่งที่ยังไม่มาถึงบ้าง ปัจจุบันเองก็ยึดถือเอาไว้ แต่อันที่จริงนั้นไม่สามารถจะยึดถืออะไรไว้ได้ทั้งหมดทุกอย่าง เพราะล้วนเป็นสิ่งที่เกิดดับทั้งนั้น อารมณ์ที่เกิดมาแล้วในอดีตก็ดับไปแล้วในอดีต ปัจจุบันก็กำลังดับไปในปัจจุบัน ในอนาคตก็ยังไม่เกิด และเมื่อเกิดก็จะดับอีกเหมือนกัน เพราะฉะนั้น ความจริงจึงไม่มีอะไรเหลืออยู่ แต่ว่าจิตนี้เองไปยึดถือเป็นตัวสังโยชน์ผูกพันอยู่ในจิต ยึดถือเอาสิ่งที่ไม่มีแล้วมาเป็นสิ่งที่มีอยู่ อันปัจจุบันจริง ๆ นั้นเล่าก็มาแล้วไปทันทีทุกขณะจิตไม่มีค้างอยู่นาน เพราะฉะนั้น พิจารณาดูให้รู้ตามความเป็นจริงดั่งนี้ว่านี่เป็นตัวอวิชชาเป็นตัวโมหะนั้นเอง จึงเป็นการสร้างอุปธิขึ้นมาจากสิ่งที่ไม่มี จากสิ่งที่เกิดดับ และเมื่อความเกิดดับปรากฏขึ้น ก็คิดฝันเอาไว้จะให้เป็นไปตามปรารถนาต้องการ เป็นการ

คิดฝืนธรรมดาไม่ได้ปล่อยให้เป็นไปตามธรรมดา ก็ต้องเป็นทุกข์ เพราะฉะนั้น ปัญญาที่ให้รู้ตามความเป็นจริงนั้นก็คือให้รู้สิ่งที่เป็นไปตามเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย นี้นั้นเอง. ดัง**ธรรมจักขุ**ดวงตาเห็นธรรมที่บังเกิดขึ้นแก่ท่านผู้เห็นธรรมในขั้นต้น อันนับว่าเป็น**โสดาปัตติมรรคโสดาปัตติผล** ว่า "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมํ สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา" เห็นธรรมดาคือเกิดดับดั่งนี้ในสิ่งทั้งหลายไม่ยกเว้น ดั่งนี้แหละจึงจะเป็นการปฏิบัติละอุปธิเครื่องทรงใจได้ ละความทุกข์ได้ เพราะจะทำให้แบมือปล่อยก้อนถ่านเพลิงที่กำเอาไว้นั้นให้หล่นทิ้งไปเสียก็หายร้อนหายทุกข์ เป็นผู้ที่ปลอดโปร่งไม่ติดขัด อะไรที่เป็นอารมณ์บังเกิดขึ้นก็รู้ทันทีว่าเกิดดับ เกิดแล้วดับไปแล้ว จึงทำจิตให้เหมือนอย่างอากาศปลอดโปร่งไม่ติดขัดไม่มีอะไรค้างอยู่ ไม่มีทุกข์ค้างอยู่ เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงจะพบกับสันติที่เป็นความสงบ และไม่ต้องอาศัยอะไร ๆ ในโลก เที่ยวไปอยู่ในโลกได้อย่างปลอดโปร่ง ไม่ติดขัดในที่ทั้งปวงในปัจจุบันนี้เดี๋ยวนี้

ทรงสอนธรรมอันประเสริฐที่พึงเห็นได้ในปัจจุบัน

ปัญหาของโธตกมาณพที่กราบทูลถาม จึงแสดงว่ามีความเข้าใจในธรรมที่ใกล้เข้ามากับทางพุทธศาสนาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า มองเห็นว่าผลที่ต้องการอันเป็นที่สิ้นทุกข์นั้นจะต้องมีลักษณะเป็นอย่างนี้ เป็นแต่เพียงว่ายังไม่รู้ข้อปฏิบัติอันจะทำให้บรรลุถึงผลเช่นนั้น เหมือนอย่างมองเห็นอยู่ข้างหน้าแล้วต้องการที่จะไปถึง แต่ไม่รู้ว่าจะไปให้ถึงได้อย่างไร เหมือนอย่างมองเห็นฝั่งโน้นอันเป็นฝั่งที่รื่นรมย์ดังกล่าวอยู่ข้างหน้าลิบ ๆ โน่นแล้ว แต่ไม่รู้ว่าจะข้ามไปได้อย่างไร จึงได้มากราบทูลถามพระพุทธเจ้า อันบุคคลที่เดินเข้ามาจวนถึงฝั่งทางนี้ มองเห็นฝั่งทางโน้นแล้ว ก็แสดงว่าได้มีภูมิธรรมที่ปฏิบัติมาพอสมควรหรือเป็นอย่างดีพอสมควร ต้องการที่จะได้เพียงพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่จะตรัสแนะนำให้ไปถึงได้ ซึ่งในพระสูตรบางพระสูตรทางพุทธศาสนาก็ได้มีเปรียบเทียบเอาไว้เหมือนกันถึงบุคคลที่ปฏิบัติเข้าทางแล้ว มองเห็นผลอยู่ข้างหน้าแล้ว คือเหมือนอย่างคนที่เดินทางไปจนถึงบ่อน้ำ ยืนอยู่ปากบ่อน้ำข้างบน มองลงไปเห็นน้ำก้นบ่อแล้ว แต่ไม่รู้ว่าจะลงไปเอาน้ำก้นบ่อมาดื่มได้อย่างไร ก็เหมือนอย่างโธตกมาณพนี้มองเห็นผลที่ต้องการอยู่แล้ว จึงได้ขอให้พระพุทธเจ้าได้ทรงพระกรุณาสอน

วิเวกธรรม ธรรมที่สงัดที่ตนจะพึงรู้ได้โดยอนุสาสน์ ให้ตนได้เป็นคนปลอดโปร่งไม่ติดขัดเหมือนอย่างอากาศ ให้ได้พบกับความสงบ ไม่ต้องอาศัยอะไร ๆเที่ยวไปในอัตภาพนี้ในโลกนี้ได้ ดั่งนี้ พระบรมศาสดาจึงได้ตรัสว่า พระองค์จะตรัสบอกแสดงสันติคือความสงบแก่โธตกมาณพให้เห็นประจักษ์ในปัจจุบันนี้ในอัตภาพนี้ โดยไม่ต้องเชื่อถือตื่นข่าวหรือต้องฉงนสนเท่ห์ไปตามคำบอกเล่าของใคร ๆ ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ คือจะเห็นได้เอง ซึ่งรู้แล้วมีสติดำเนินปฏิบัติ ก็จะข้ามความติดอยู่ในโลกได้ ดั่งนี้

เพราะฉะนั้น ตามที่ตรัสตอบนี้จึงแสดงว่า ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนนั้นเป็น**ปัจจักขธรรม** ธรรมที่จะพึงเห็นได้ในปัจจุบันนี้ในอัตภาพนี้ ไม่ต้องเชื่อตื่นข่าว คือจะเห็นได้เองรู้ได้เองซึ่งเมื่อรู้แล้วก็ให้มีสติปฏิบัติดำเนิน ก็จะข้ามความคิดอยู่ในโลกได้ ดั่งนี้ เพราะฉะนั้น ความที่มาปฏิบัติทำสติให้มีความรู้เป็นเครื่องข้ามความติดอยู่จึงเป็นหัวใจสำคัญ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้ตั้งสติพิจารณากาย ซึ่งในบัดนี้ท่านกำลังสวดถึงในหมวดป่าช้า ๙ อันนับว่าเป็นข้อที่ ๙ เมื่อปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ก็เป็นอันว่าทำสติเป็นเครื่องละความติดอยู่ในกายนี้ได้เป็นอย่างดียิ่ง อันเป็นทางนำให้พ้นจากห้วงทุกข์ทั้งหลาย

๑๓ กันยายน ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๑๔
โธตกมาณพปัญหา (ต่อ)

ได้แสดง **โสฬสปัญหานำสติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ จนถึงโธตกปัญหา ซึ่งโธตกมาณพได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ได้ตรัสตอบมาเป็นลำดับ โธตกมาณพได้กราบทูลขอให้ทรงพระกรุณาโปรดแสดง**วิเวกธรรม** คือธรรมที่สงัดที่จะพึงรู้ได้ โดยโปรดอนุสาสน์พร่ำสอนให้ตนเป็นคนโปร่ง ไม่ติดขัดเหมือนอากาศ ให้เป็นผู้สงบไม่อาศัยอะไร ๆ เที่ยวไปในอัตภาพนี้หรือในโลกนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า จักทรงแสดงสันติคือความสงบแก่โธตกมาณพ ให้เป็นประจักษ์ในอัตภาพนี้ในปัจจุบันนี้ มิต้องเชื่อตื่นข่าว ซึ่งรู้แล้วมีสติก็ดำเนินปฏิบัติข้ามความข้องติดในโลกได้ ดังที่ได้ปรารภแสดงเป็นธรรมบรรยายมาแล้ว โธตกมาณพจึงได้กราบทูลแสดงความชอบใจของตนซึ่งมีความว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นมหาฤษีหรือมเหสีผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าพระเจ้าชอบใจธรรมนั้น ที่ทรงแสดงสันติคือความสงบอันอุดมสูงสุด ที่รู้แล้วมีสติ ก็จะพึงดำเนินปฏิบัติข้ามความติดอยู่ในโลกได้" พระพุทธองค์จึงได้ตรัสแสดงธรรมที่ตรัสไว้ว่าจะพึงเห็นประจักษ์ได้ในปัจจุบันนี้ ไม่ต้องเชื่อตามคำของผู้อื่นว่าเป็นอย่างนี้ ๆ ซึ่งรู้แล้วมีสติ ก็จะพึงปฏิบัติข้ามความติดอยู่ในโลกได้ โดยที่ได้ทรงแสดงชี้ลงไปถึงข้อปฏิบัติอันสั้นและแจ่มแจ้งมีความว่า "ให้ท่านพิจารณารู้พร้อมอย่างใดอย่างหนึ่ง คือทุก ๆ อย่างแต่ละอย่างในเบื้องบนในเบื้องต่ำและเบื้องขวางในท่ามกลาง ให้ท่านรู้ส่วนสิ่งนี้ว่าเป็นเครื่องข้องติดอยู่ในโลก ก็อย่าได้ทำความอยากดิ้นรนไปในภพน้อยภพใหญ่ หรือเพื่อภพน้อยภพใหญ่" ดั่งนี้

ทรงสอนให้ไม่ทำตัณหาคือความอยากในภพน้อยภพใหญ่

นี้เป็นการทรงแสดงชี้ข้อปฏิบัติดั่งที่ได้ตรัสไว้ในคำตอบข้อแรก ๆ ว่าไม่ทรงอาจที่จะเปลื้องความสงสัยอะไร ๆ กะใครในโลกได้ ให้รู้ทั่วธรรมอันประเสริฐ ก็จะ

ข้ามห้วงแห่งความสงสัยหรือว่าห้วงทุกข์นี้ได้ และข้อที่ได้ทรงแสดงชี้ไว้ในคำตอบสุดท้ายนี้ก็คือธรรมอันประเสริฐนั้น ซึ่งตรัสสอนให้ทำความรู้ทั่วถึงอย่างใดอย่างหนึ่งในเบื้องบน ในเบื้องต่ำ ในเบื้องขวางโดยรอบ ในท่ามกลาง โดยที่ให้รู้ว่าทุกส่วนสิ่งนี้เองที่เป็นเครื่องข้องอยู่ในโลก เป็นเครื่องติดอยู่ในโลก ฉะนั้นก็อย่าได้ทำความอยากอันเป็นเหตุให้ข้องติดในภพน้อยภพใหญ่ ก็คือในส่วนสิ่งเหล่านั้น และส่วนสิ่งเหล่านั้นที่ชื่อว่าภพน้อยภพใหญ่นั้น ก็โดยที่เมื่อเป็นที่ยึดถือเป็นเจ้าเข้าเจ้าของก็เป็นภพขึ้นมาในจิตใจ คือเป็นเราเป็นของเราขึ้นมาในจิตใจ และส่วนสิ่งเหล่านั้นก็เป็นส่วนสิ่งที่เล็กบ้างใหญ่บ้าง ดีบ้างเลวบ้างหรือธรรมดาบ้าง เมื่อยึดถือเป็นเจ้าเข้าเจ้าของก็เป็นภพคือเป็นเราเป็นของเราขึ้นในจิตใจ ก็เป็นความข้องขึ้นมา ดั่งนี้แหละคือความข้องความติด ฉะนั้น เมื่อต้องการที่จะเป็นคนโปร่งไม่ติดขัดเหมือนอย่างอากาศ มีความสงบเป็นคนสงบ ไม่ต้องอาศัยอะไร ๆ เที่ยวไปในโลกนี้ในปัจจุบันนี้ในอัตภาพนี้ ก็ต้องทำความรู้ทั่วถึงทุก ๆ อย่างแต่ละอย่าง หรือว่าแต่ละอย่างทุก ๆ อย่าง ที่เรียกว่าแต่ละอย่างทุก ๆ อย่างนั้น ก็ใช้ถ้อยคำว่าในเบื้องบนในเบื้องต่ำในเบื้องขวางในท่ามกลางคือแปลว่าในเครื่องแวดล้อมตัวเองนี้ทั้งหมด บรรดาเครื่องแวดล้อมทั้งหมดนี้ ก็คือเบื้องบนบ้างเบื้องต่ำบ้างท่ามกลางบ้างนี้เอง ให้รู้ว่าล้วนเป็นเครื่องข้องทั้งนั้น อันทำให้ปลอดโปร่งไม่ติดขัดไม่ได้ ต้องติดนั่นต้องติดนี้ จะให้ปลอดโปร่งเหมือนอย่างอากาศไม่ได้ในเมื่อยังมีตัณหาคือความอยาก อยากที่จะได้อยากที่จะเป็นเจ้าเข้าเจ้าของส่วนสิ่งเหล่านั้นทั้งเล็กทั้งใหญ่ ก็เป็นภพเล็กภพใหญ่ขึ้นในจิตใจ ฉะนั้น ก็ให้พิจารณาให้ทั่วถึง ให้ได้ความรู้จริงว่านี่แหละเป็นเครื่องข้อง ไม่ทำตัณหาคือความอยากในทุก ๆ ส่วนสิ่งเหล่านั้น

อธิบายนัยต่าง ๆ ของเครื่องแวดล้อมทั้งหมด

ข้อที่ว่าเบื้องบนเบื้องต่ำและเบื้องขวางในท่ามกลางนั้น พระอาจารย์ได้อธิบายไว้หลายนัย โดยหมายถึงกาลเวลาก็มี หมายถึงเวทนาก็มี หมายถึงธรรมก็มี หมายถึงโลกก็มี หมายถึงธาตุก็มี หมายถึงอาการ ๓๑, ๓๒ ก็มี ที่หมายถึง **กาลเวลา** นั้น พระอาจารย์อธิบายว่า เบื้องบนก็ได้แก่อนาคต เบื้องต่ำก็ได้แก่อดีต เบื้องขวางในท่าม

กลางก็ได้แก่ปัจจุบัน คืออย่างใดอย่างหนึ่งทุก ๆ อย่างทุก ๆ ส่วนหรือว่าทุก ๆ ส่วนทั้งหมด ก็ล้วนเป็นส่วนสิ่งที่บังเกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ นี้ แต่ว่าเมื่อว่าตามลำดับกาลที่ท่านแสดงไว้โดยมาก ยกอดีตเป็นที่ ๑ อนาคตเป็นที่ ๒ ปัจจุบันเป็นที่ ๓ ดังที่แสดงถึงญาณคือความหยั่งรู้ในอดีต หยั่งรู้ในอนาคต หยั่งรู้ทั้งอดีตทั้งอนาคต และหยั่งรู้ธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น ก็เรียงอดีตไว้หน้า ฉะนั้น แม้ว่าจะอธิบายตามลำดับธรรมยกเอาอดีตไว้ก่อน แล้วมาอนาคต แล้วมาปัจจุบันก็ได้ ข้อสำคัญให้มีครบทั้ง ๓ กาล เหมือนอย่างคำว่า อัสสาสะปัสสาสะ พระอาจารย์อธิบายต่างกัน อาจารย์ฝ่ายหนึ่งอธิบายว่า อัสสาสะได้แก่ลมหายใจเข้า ปัสสาสะได้แก่ลมหายใจออก อาจารย์อีกฝ่ายหนึ่งอธิบายว่า อัสสาสะได้แก่ลมหายใจออก ปัสสาสะได้แก่ลมหายใจเข้า คืออาจารย์ฝ่ายหนึ่งอธิบายว่าหายใจเข้าหายใจออก อีกฝ่ายหนึ่งอธิบายว่าหายใจออกหายใจเข้า แต่ก็รวมความว่าให้มีทั้ง ๒ ก็ใช้ได้

และหมายถึง**เวทนา**ก็คือ เบื้องบนก็ได้แก่สุขเวทนา เบื้องต่ำก็ได้แก่ทุกขเวทนา เบื้องขวางในท่ามกลางก็ได้แก่เวทนาที่ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขที่เป็นอุเบกขาเวทนา

และหมายถึง**ธรรม** เบื้องบนก็คือกุศลธรรม เบื้องต่ำก็คืออกุศลธรรมในท่ามกลางก็คืออัพยากตธรรม ธรรมที่เป็นกลาง ๆ ไม่ยืนยันว่ากุศลหรืออกุศล

ที่หมายถึง**โลก** เบื้องบนก็คือเทวโลก เบื้องต่ำก็อบายโลก โลกอบาย ท่ามกลางก็คือมนุษยโลก

ที่หมายถึง**ธาตุ** เบื้องบนก็คืออรูปธาตุ เบื้องต่ำก็คือกามธาตุ ท่ามกลางก็คือรูปธาตุ

ที่หมายถึง**อาการ ๓๒** ก็ยกเอาศัพท์ที่ใช้อันแสดงถึงอาการต่าง ๆ อันมีอยู่ในกายนี้ อุทฺธํ ปาทตลา เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา ดังนี้ก็คือเบื้องบน อโธ เกสมตฺถกา เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงไป นี่คือเบื้องต่ำ ท่ามกลางก็คือส่วนที่เป็นท่ามกลางในระหว่างเบื้องบนและเบื้องต่ำนี้ นี้ก็แสดงถึงอาการ ๓๒ ในกายอันนี้ ก็คือให้มีความรู้ทั่วถึงทั้งหมด

ปฏิบัติดับความอยากโดยรอบทั้งหมด

และถ้าหากว่ารู้ติดรู้ยึดอันเป็นความรู้ของสามัญชน ดังที่ได้เห็นรูปอะไรก็รู้รูป ได้ยินเสียงอะไรก็รู้เสียง ทราบกลิ่นทราบรสทราบโผฏฐัพพะอะไร ก็รู้กลิ่นรู้รสรู้โผฏฐัพพะ คิดนึกเรื่องอะไรก็รู้เรื่องเหล่านั้น ก็เป็นการรู้ยึด รู้สิ่งใดก็ยึดสิ่งนั้น ดั่งนี้ก็เป็นความข้องความติด และอันนี้เองที่เป็นที่ตั้งที่เกิดของอุปธิทั้งหลาย ของทุกข์ทั้งหลาย อันอยู่ในฝั่งตรงกันข้ามกับนิพพานอันเป็นความดับกิเลสดับทุกข์ หรือเป็นที่ดับกิเลสดับทุกข์ อยู่คนละฝั่ง เมื่อมีความยึดมีความติดดั่งนี้ก็อยู่ฝั่งทุกข์ มีชาติทุกข์ชราทุกข์มรณทุกข์โศกะปริเทวะเป็นต้น และไม่เป็นความสงบ ต้องอาศัยอะไร ๆ อยู่เที่ยวไป และต้องมีติดมีขัดต่าง ๆ ไม่ปลอดโปร่ง ฉะนั้น การที่จะศึกษานิพพานของตนหรือการที่จะปฏิบัติตนให้เป็นผู้ปลอดโปร่งไม่ติดขัดเหมือนอย่างอากาศ ที่จะทำให้พบสันติคือความสงบ ไม่ต้องอาศัยอะไร ๆ ก็จะต้องข้ามห้วงแห่งความยึดถือเกี่ยวเกาะดังกล่าวนี้ในส่วนสิ่งทั้งหลาย คือในส่วนที่มีอยู่รอบตัวนี่แหละ ที่แวดล้อมอยู่โดยรอบนี่แหละ ทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่าง พิจารณาให้รู้จักว่าเมื่อไปอยากเข้าก็จะต้องเกิดความยึดถือ เมื่อยึดถือขึ้นก็ต้องเป็นภพ เป็นเราเป็นของเราขึ้นในจิตใจ และโดยที่ตรัสว่า ธรรมที่ตรัสบอกนี้เป็นปัจจุบันธรรม จะพึงเป็นประจักษ์ได้เดี๋ยวนี้ในบัดนี้ ไม่ต้องเชื่อตามตื่นข่าว ฉะนั้น**ภพน้อยภพใหญ่**ก็จึงหมายถึงภพน้อยภพใหญ่ในจิตใจที่เป็นปัจจุบันนี่แหละ ไม่ใช่หมายความว่าจะต้องไปเกิดในชาติหน้าชาติโน้นจึงจะเป็นภพน้อยภพใหญ่ แต่หมายถึงตัวภพคือเป็นเราเป็นของเรา อันบังเกิดขึ้นจากความยึดถือในปัจจุบันนี้เอง ดั่งนี่แหละซึ่งจะต้องข้ามให้พ้น โดยที่ทำสติความระลึกได้และทำความรู้ อันเป็นความระลึกได้และเป็นความรู้ที่ไม่ยึดอันเป็นตัวปัญญา โดยรู้ให้ถึงสัจจะคือความจริงว่า ตัวข้องตัวติดนี่แหละเป็นสิ่งสำคัญ อันเกิดจากตัณหาความดิ้นรนทะยานอยากต่าง ๆ เพราะฉะนั้น ก็ไม่ต้องทำความอยาก ต้องปฏิบัติดับความอยากเสียในทุก ๆ สิ่งในทุก ๆ ส่วนโดยรอบตัวนี้เอง ธรรมอันประเสริฐก็คือสัจจะความจริงที่จะทำให้พ้นทุกข์ได้ ก็ต้องอาศัยความที่มีสติกับทั้งปัญญา กำหนดดูเข้ามาให้รู้จักดั่งนี้ตามที่ทรงสั่งสอน ข้อนี้จึงเป็นธรรมที่ทรงชี้เข้ามาให้รู้แจ้งเห็นจริงได้ด้วยตนเอง และรู้แจ้งเห็นจริงได้ในปัจจุบัน

ปฏิบัติในสติปัฏฐานเพื่อละความข้องความติด

ความที่ได้ปฏิบัติใน**สติปัฏฐาน** ก็เป็นการปฏิบัติทำสติกับทั้งปัญญาคือความหยั่งรู้เข้าถึงสัจจะคือความจริง อันจะนำให้ข้ามห้วงความข้องความติดต่าง ๆ ได้ในกายในเวทนาในจิตในธรรม ตั้งสติพิจารณากายตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอน จับพิจารณาไปโดยลำดับ กำหนดลมหายใจเข้าออก กำหนดอิริยาบถ กำหนดอิริยาบถน้อย กำหนดอาการ ๓๒ กำหนดธาตุ และกำหนดซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า หรือนึกถึงซากศพหรือนึกถึงศพ แล้วเทียบเข้ามากับกายนี้ว่าจะต้องเป็นเช่นนั้น ตั้งแต่เป็นศพจนถึงเป็นกระดูกผุป่น อันเป็นการตั้งสติพิจารณากาย และตั้งสติพิจารณาเวทนา กำหนดเวทนาที่เป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขที่เป็นไปอยู่ และกำหนดให้รู้จักว่าเวทนานี้เองที่เป็นไปอยู่ เมื่อกิเลสเข้าไปยึดถือก็เป็นเวทนาที่เรียกว่า**สามิส** เมื่อไม่มีกิเลสเข้าไปยึดถือก็เรียกว่าเป็นเวทนาที่เป็น**นิรามิส** กำหนดเวทนาก็เป็นสติปัฏฐานอีกข้อหนึ่งอันเป็นข้อเวทนา ก็เป็นการตั้งสติกับทั้งปัญญาหยั่งรู้ ที่เป็นความรู้ปล่อยเป็นความรู้พ้น ไม่ใช่รู้ยึด เมื่อไม่ปฏิบัตินั้นก็รู้ทางอายตนะ แต่ว่ารู้ยึด แต่เมื่อมาปฏิบัติทำสติและปัญญาตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็เพื่อรู้ปล่อยรู้วางไม่ยึดถือ ก็เป็นการปฏิบัติเพื่อ**ละความข้องความติด** อันจะทำให้พบความปลอดโปร่งไม่ติดขัด

โธตกมาณพปัญหาจบ

๑๔ กันยายน ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๑๕
อุปสีวมาณพปัญหา

ปัญหาการข้ามห้วงกิเลสหรือห้วงทุกข์

ได้แสดงนำ**โสฬสปัญหา**มาโดยลำดับ ตั้งแต่ปัญหาที่ ๑ จนถึงปัญหาที่ ๕ จักแสดงนำในปัญหาที่ ๖ อุปสีวปัญหาหรืออุปสีวมาณวปัญหา อุปสีวมาณพได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าต่อไปซึ่งแปลความว่า "ข้าพระเจ้าผู้เดียว ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงออกบวชจากศากยราชตระกูล ข้าพระเจ้าผู้เดียวไม่อาศัยพระองค์ก็ไม่อาจเพื่อจะข้ามห้วงทุกข์หรือห้วงกิเลสนี้ได้ ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงมีพระจักษุโดยรอบ คือทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ รู้ธรรมทั้งปวง ขอพระองค์ได้โปรดตรัสบอกอารมณ์ที่ข้าพระเจ้าได้อาศัยพึงข้ามโอฆะ คือห้วงทุกข์หรือห้วงกิเลสนี้ได้" พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า "ท่านจงเป็นผู้มีสติเพ่ง**อากิญจัญญายตนฌาน** อาศัยอารมณ์ว่าไม่มี ข้ามโอฆะคือห้วงกิเลสหรือห้วงทุกข์นี้เถิด จงละกามทั้งหลาย เว้นจากความสงสัยทั้งหลาย ตามดูความสิ้นไปแห่งตัณหาทั้งกลางคืนทั้งกลางวันเถิด" ดั่งนี้

รูปฌานหรือรูปสมาบัติ

ตามคำถามและคำตอบนี้แสดงถึงว่า อุปสีวมาณพผู้ถามได้เป็นผู้ปฏิบัติในสมาธิจนบรรลุถึงอรูปฌานที่ ๓ ที่เพ่งอารมณ์ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี การทำสมาธิจนจิตได้สมาธิอย่างแน่วแน่อันเรียกว่า**อัปปนาสมาธิ** สมาธิที่แนบแน่น เบื้องต้นผู้ปฏิบัติย่อมอาศัยอารมณ์ของสมาธิที่มีรูปเป็นอารมณ์ เป็นรูปภายนอกก็ตาม เป็นรูปภายในคือเป็นรูปนิมิต กำหนดหมายรูปที่เป็นภายในจิตก็ตามเป็นอารมณ์ เหมือนอย่างทำ**อานาปานสติ** สติกำหนดลมหายใจเข้าออก ลมหายใจก็จัดว่าเป็นรูป เป็นโผฏฐัพพะคือสิ่งที่มาถูกต้องกาย **กายคตาสติ** สติที่ไปในกาย กายก็เป็นรูป ก็ต้องอาศัยกายที่เป็นรูปเป็นอารมณ์ และแม้แต่อารมณ์บางอย่างที่ดูคล้ายกับไม่เป็นรูป เช่น**มรณสติ**

ระลึกถึงความตาย ตัวความตายนั้นเป็นภาวะอย่างหนึ่งก็ตาม แต่ก็เนื่องกับกายที่มีชีวิตนี้ เนื่องอยู่กับรูป แม้**พุทธานุสสติ** ระลึกถึงพระพุทธเจ้า **ธรรมานุสสติ**ระลึกถึงพระธรรม **สังฆานุสสติ** ระลึกถึงพระสงฆ์ ในขั้นปฏิบัติก็ต้องอาศัยรูป และก็เป็นรูปนิมิตที่กำหนดอยู่ในจิตใจ ความระลึกถึงโดยพระประวัติเกี่ยวแก่พระสูตรเป็นต้น และเกี่ยวแก่พระสงฆ์ที่เป็นบุคคลต่าง ๆ พระธรรมคำสั่งสอนอันเป็นเสียงที่แสดงธรรมเหล่านี้ก็เป็นรูป แม้โดยพระคุณ พระคุณก็เนื่องอยู่กับรูป เพราะฉะนั้น ที่เป็นข้อปฏิบัติทางสมาธิในเบื้องต้นนี้ จึงยังนับเป็น**รูปกรรมฐาน** และเมื่อทำสมาธิอาศัยรูปเป็นอารมณ์ดั่งนี้ จนได้อัปปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่น ประกอบด้วยองค์ อันนับว่าเป็นฌานที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เรียกว่าเป็น**รูปฌาน**หรือ**รูปสมาบัติ**

อรูปฌานหรืออรูปสมาบัติ

และเมื่อกำหนดอารมณ์ของสมาธิให้ยิ่งขึ้นไป ก็กำหนดอารมณ์ของสมาธิที่เป็นอรูปไม่ใช่รูป ตั้งต้นแต่กำหนดเพิกรูปทั้งหมด กำหนดว่าอากาศไม่มีที่สุด ได้อัปปนา-สมาธิ ก็เป็นอรูปฌานที่ ๑ เรียกว่า**อากาสานัญจายตนะ** กำหนดอารมณ์ของสมาธิที่เป็นอรูปให้ยิ่งขึ้นไป คือกำหนดตัวความรู้อันเรียกว่าวิญญาณ ว่าวิญญาณไม่มีที่สุด ได้อัปปนาสมาธิ ก็เรียกว่าเป็น**วิญญาณัญจายตนะ** อันเป็นอรูปฌานที่ ๒ เมื่อกำหนดอารมณ์ของสมาธิที่เป็นอรูปนี้ให้ยิ่งขึ้นไป ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี ได้อัปปนาสมาธิก็เป็นอรูปที่ ๓ เรียกว่า**อากิญจัญญายตนะ** และก็นับเป็นอรูปที่ ๓ เมื่อกำหนดอารมณ์ของสมาธิให้ยิ่งขึ้นไปว่า มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ ได้อัปปนาสมาธิ ก็เป็นอรูปที่ ๔ เรียกว่า**เนวสัญญานาสัญญายตนะ** ก็รวมเป็นอรูปฌานทั้ง ๔ แต่ว่าการกำหนดทำสมาธินี้ไม่ได้มุ่งทางปัญญาเพื่อละกิเลสและกองทุกข์ แต่เพื่อให้จิตตั้งมั่นแน่วแน่เป็นสมาธิเท่านั้น

๘

สมาธิ หรือฌานสมาบัติยังไม่ว่างกิเลส

ตามประวัติแสดงว่า อุปสีวมาณพได้ปฏิบัติอยู่ในอรูปที่ ๓ คือกำหนดอารมณ์ของสมาธิว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี อันสูงขึ้นไปกว่าอรูปที่ ๑ และอรูปที่ ๒ อรูปที่

๑ นั้นกำหนดว่าอากาศไม่มีที่สุดคือเพิกรูปทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นอะไร ๆ ทั้งสิ้น กำหนดให้เหลือแต่อากาศซึ่งเป็นช่องว่าง ว่างไปทั้งหมดไม่มีอะไร ๆ ทั้งสิ้นได้อัปปนาสมาธิในข้อนี้ก็เป็นอรูปที่ ๑ และกำหนดดูเข้ามาที่ตัวความรู้อันเรียกว่าวิญญาณ ซึ่งครอบคลุมอากาศคือช่องว่างที่ไม่มีที่สุดนั้น อากาศคือช่องว่างที่ไม่มีที่สุดนั้น วิญญาณคือความรู้ซึ่งแผ่ออกไปนั้นก็ไม่มีที่สุดเช่นเดียวกัน อากาศไม่มีที่สุดฉันใด ความรู้ก็ไม่มีที่สุดฉันนั้น ก็เพราะว่าการที่จะได้สมาธิว่าอากาศคือช่องว่างไม่มีที่สุด ก็เพราะมีความรู้ในอากาศนั้นว่าไม่มีที่สุดนั้นเอง เป็นความรู้ที่กำหนดอยู่ในอากาศที่ไม่มีที่สุด ถ้าหากว่าไม่มีวิญญาณที่เป็นตัวความรู้ การที่จะปฏิบัติให้ได้สมาธิจนถึงในข้อว่าอากาศไม่มีที่สุดก็เป็นไปไม่ได้ การที่จะได้สมาธิมีอารมณ์ว่าอากาศไม่มีที่สุดก็เพราะว่ามีวิญญาณคือตัวความรู้ ความรู้ที่เป็นสมาธิว่าอากาศไม่มีที่สุดนั้น เพราะฉะนั้น ทีแรกก็ดูอากาศ เพ่งอากาศว่าอากาศไม่มีที่สุด เมื่อได้ขั้นนี้แล้ว ก็กลับมาเพ่งตัวความรู้ว่าความรู้ก็ไม่มีที่สุด อันเป็นขั้นที่ ๒

คราวนี้เมื่อตรวจดูในอากาศก็ดี ในตัวความรู้ก็ดี ซึ่งไม่มีที่สุดทั้งสองนั้น ก็จะพบว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี เพราะว่าถ้ามีขึ้นแล้วก็จะต้องเป็นรูปไป เช่นเป็นบุคคลเป็นสัตว์เป็นสิ่งนั้นเป็นสิ่งนี้ เป็นโลกเป็นดวงดาวต่าง ๆ อะไรเป็นต้น ซึ่งจะต้องเป็นรูปไป แต่เมื่อไม่มีอะไรทั้งสิ้น มีแต่อากาศที่เป็นช่องว่าง ตัวความรู้ก็ว่างไปทั้งหมดเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น เมื่อตรวจดูในอากาศก็ดีในตัวความรู้ก็ดี ก็ไม่มีอะไรแม้แต่น้อยหนึ่งนิดหนึ่ง ถ้าจะยกเอาอายตนะภายนอกทั้ง ๖ ก็ไม่มีรูปไม่มีเสียงไม่มีกลิ่นไม่มีรสไม่มีโผฏฐัพพะ ไม่มีธรรมารมณ์ที่เป็นเรื่องของรูปเสียงเป็นต้นเหล่านั้นทั้งหมดว่างไปทั้งหมด เพราะฉะนั้น ในความว่างนี้เป็นความว่างของอากาศก็ดี ความว่างของตัววิญญาณที่เป็นตัวความรู้ก็ดี จึงไม่มีอะไรแม้แต่น้อยหนึ่งนิดหนึ่ง ดั่งนี้ ก็เป็นอรูปที่ ๓ ซึ่งอุปสีวมาณพได้ปฏิบัติถึงอยู่ และพอใจอยู่ในอรูปสมาบัติข้อที่ ๓ นี้ และเมื่อจะปฏิบัติยิ่งขึ้นต่อไป ก็ตรวจดูความกำหนดหมายอันเรียกว่าสัญญาก็จะพบว่าความกำหนดหมายที่เป็นตัวสัญญานั้น ก็เป็นตัวสัญญาที่กำหนดอยู่ในอากาศที่ว่าง ในวิญญาณคือความรู้ที่ว่างไม่มีอะไร ฉะนั้น จึงคล้ายกับว่าไม่มีสัญญาคือความกำหนดหมายอะไรเลย เพราะจะตรวจดูว่ามี**รูปสัญญา** ความกำหนดหมายว่ารูปหรือไม่ มี**สัททสัญญา**ความกำหนดหมายว่าเสียงอยู่หรือไม่ ดั่งนี้เป็นต้น ทางอายตนะทั้ง ๖ ก็จะ

ไม่พบว่ามีอยู่ เพราะว่าอากาศก็ว่างจากรูปจากเสียงทั้งหมด ตัวความรู้ที่อิงอยู่กับอากาศนั้นก็ว่างจากรูปจากเสียงทั้งหมด จึงคล้าย ๆ กับว่าไม่มีสัญญาคือความกำหนดหมายอะไร แต่อันที่จริงก็มีสัญญาอยู่ คือกำหนดหมายอยู่ในอากาศและในตัววิญญาณคือตัวความรู้นั้น เป็นสัญญาที่ตั้งมั่นแน่วแน่ เป็น**สมาธิสัญญา**หรือ**สัญญาสมาธิ**อยู่กับอากาศและวิญญาณนั้น เพราะฉะนั้น จึงว่าไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่เพราะว่ามีอยู่ จะเรียกว่า**อรูปสัญญา**ก็ได้ที่มีอยู่นั้น จะว่าไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ จะว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่ทั้ง ๒ อย่าง คือเป็นอรูปสัญญา เป็นอรูปสัญญาที่ตั้งมั่นแน่วแน่ มีก็ไม่ใช่ คือไม่ใช่รูปสัญญา ไม่มีก็ไม่ใช่ เพราะว่าแม้ไม่มีรูปสัญญาก็มีอรูปสัญญา ก็เป็นอรูปที่ ๔ ซึ่งสูงขึ้นไป แต่ว่าอุปสีวมาณพนั้นกำหนดอยู่ในข้อที่ ๓ ขั้นที่ ๓ น้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี ซึ่งมุ่งทางสมาธิอย่างเดียว เพราะฉะนั้น แม้จะได้สมาธิข้อนี้แล้ว และถึงจะมีความพอใจอยู่ในสมาธิข้อนี้แล้ว ก็ยังรู้สึกว่ายังข้ามโอฆะคือห้วงทุกข์ห้วงกิเลสไม่ได้ ในขณะที่ทำสมาธิ อยู่ในสมาธิ ก็ดูว่างกิเลสว่างทุกข์เหมือนอย่างอากาศที่ว่างเหมือนอย่างวิญญาณที่ว่าง แต่ว่าเมื่อออกจากสมาธิ กิเลสก็กลับมาอีก ความทุกข์ต่าง ๆ ก็กลับมาอีก เพราะฉะนั้นก็รู้สึกตัวเองว่ายังข้ามห้วงกิเลส ข้ามห้วงทุกข์ต่าง ๆ ไม่ได้ ยังรู้สึกว่าเราแก่เราเจ็บเราตาย ยังมีเราอยู่ ยังไม่ว่างจากตัวเราของเรา เพราะฉะนั้น จึงได้จนอยู่แค่นั้น แปลว่าติดอยู่แค่สมาธินั้นเท่านั้น ไม่รู้ว่าจะปฏิบัติอย่างไรต่อไป อันนี้เป็นปัญหาที่ทุก ๆ คนผู้ปฏิบัติธรรมเช่นปฏิบัติในทางสมาธิย่อมจะต้องพบ คือเมื่อได้สมาธิแล้วจะทำอย่างไรต่อไป จะปฏิบัติอย่างไรต่อไป หรือจะอยู่กับสมาธินั้นไปเท่านั้น และเมื่ออยู่กับสมาธินั้นไปเท่านั้น ก็รู้สึกว่ายังมีห้วงกิเลสห้วงทุกข์ต่าง ๆ อยู่อีกเป็นอันมาก ก็ต้องประสบปัญหาเช่นเดียวกันกับอุปสีวมาณพผู้นี้ ซึ่งแม้ว่าจะทำสมาธิไปจนถึงอรูปฌานสมาบัติขั้นที่ ๓ อันจะก้าวขึ้นไปสู่ขั้นที่ ๔ นั้นก็เป็นสิ่งที่ทำได้ไม่ยาก แต่แม้จะถึงขั้นที่ ๔ ก็ตามก็อยู่แค่นั้น ยังข้ามห้วงกิเลสและกองทุกข์ต่าง ๆ ไปไม่ได้

ตรัสสอนให้ละกาม ละความสงสัย ละตัณหา

เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจึงพึงเข้าใจว่าปัญหานี้เป็นปัญหาของผู้ปฏิบัติทั่วไป ไม่ใช่อุปสีวมาณพเท่านั้นที่ทำ ๆ ไปก็ไปจนอยู่แค่นั้น แม้จะได้สมาธิจนถึงอัปปนา

สมาธิแล้วก็ตาม รู้สึกว่ายังข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกข์ไม่ได้ และไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรต่อไป เพราะฉะนั้น จึงได้กราบทูลถามปัญหาของตนเองซึ่งติดอยู่ว่า ตนผู้เดียวไม่ได้อาศัยพระพุทธเจ้าแล้วก็ไม่อาจจะข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกข์ได้ แต่ก็มิได้บอกว่าได้ปฏิบัติทำสมาธิได้ถึงขั้นไหน ไม่ได้กราบทูลพระพุทธเจ้า จึงขอให้พระพุทธเจ้าได้ตรัสบอก บอกอารมณ์ที่อาศัยข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกข์ได้ ขอให้ตรัสบอก พระพุทธเจ้าได้ทรงทราบการปฏิบัติและผลแห่งการปฏิบัติในทางสมาธิของอุปสีวมาณพ จึงได้ตรัสบอกทางที่จะปฏิบัติต่อไปเพื่อให้ข้ามห้วงกิเลสและกองทุกข์ได้ โดยที่ให้อาศัยภูมิปฏิบัติที่ได้มาเป็นพื้นนั้นแหละ ดังที่ตรัสว่าจงเป็นผู้มีสติ เพ่ง**อากิญจัญญายตนฌาน** อาศัยอารมณ์ว่าไม่มีนั่นแหละข้ามห้วงกิเลสหรือว่าห้วงทุกข์นี้ ในการปฏิบัติทำ**อากิญจัญญายตนฌาน**นั้น ก็เพ่งอารมณ์ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี เพราะฉะนั้น ก็ให้อาศัยอารมณ์ที่ว่าไม่มีนี้แหละข้ามห้วงกิเลสและกองทุกข์ กล่าวคือให้ละกามคือความใคร่ทั้งหลายเสีย เว้นจากความสงสัยทั้งหลาย ตามเพ่งดูความสิ้นไปแห่งตัณหาทั้งกลางคืนทั้งกลางวัน โดยที่อุปสีวมาณพนั้นเมื่อทำสมาธิ แม้กำหนดอารมณ์ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี แต่ว่าก็มีกามคือความใคร่อยู่ติดอยู่ในอารมณ์นั้น และเมื่อมีความใคร่อยู่ติดอยู่ในอารมณ์นั้นก็จะต้องมีความสงสัยต่าง ๆ อยู่ในอารมณ์นั้น และยังมีตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากอยู่ในอารมณ์นั้น ตลอดจนถึงในฌานสมาบัติที่ได้ เพราะฉะนั้น สมาธิหรือฌานสมาบัตินั้นจึงมาเป็นกามของอุปสีวมาณพ มาเป็นความสงสัยและมาเป็นตัณหาของอุปสีวมาณพ เมื่อเป็นดั่งนี้จึงกลายเป็นทุกขสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ เมื่อเป็นทุกขสมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์ จึงยังดับทุกข์ไม่ได้ โอฆะคือห้วงน้ำอันหมายถึงห้วงทุกข์ห้วงกิเลส ก็ยังคงใหญ่อยู่เพียงนั้นไม่ลดน้อยลงไป ยังเป็นมหาโอฆะ ห้วงน้ำใหญ่อยู่เพียงนั้น แม้จะได้สมาธิถึงขั้นไหนก็ตาม เมื่อสมาธิที่ได้นั้นเป็นกามเป็นความสงสัยเป็นตัณหาห้วงกิเลสห้วงทุกข์ก็ไม่ลดน้อยลงเลย ยังคงใหญ่อยู่เพียงนั้นยังข้ามไม่ได้ และเมื่อมีกามมีความสงสัยมีตัณหาอยู่ในสมาธิในอารมณ์ของสมาธิดังกล่าว ก็มีตัวเรามีของเรา เพราะตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากนั้นเป็นเหตุให้ยึดถือ ยึดถือเป็นตัวเราเป็นของเราอยู่ในสิ่งที่ยึดถือนั้น เมื่อเป็นดั่งนี้ แม้ว่าเพ่งพินิจอากาศและวิญญาณว่าไม่มี น้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี แต่อันที่จริงนั้นมีตัวเรามีของเรามีกามมีความสงสัยมีตัณหา เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงชื่อว่ายังมีไม่ใช่ไม่มี คือมีตัวเรามีของเรา

มีกามมีความสงสัยมีตัณหา เมื่อเป็นดั่งนี้ ทำสมาธิไปถึงขั้นไหนแล้วจะข้ามห้วงกิเลส ห้วงกองทุกข์ได้อย่างไร เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสสอนให้อุปสีวมาณพดูเข้ามาว่า ที่ไม่มี ๆ นั้น ต้องทำกามให้ไม่มี ทำความสงสัยให้ไม่มี ทำตัณหาให้ไม่มีด้วย และอุปสีว-มาณพนั้นได้ปฏิบัติมาเป็นอย่างดีแล้ว แม้ฟังเพียงเท่านี้ก็มีความเข้าใจ เพราะฉะนั้นจึงได้ตรัสสอนให้อาศัยอารมณ์ว่าไม่มีนั่นแหละ อย่าพิจารณาว่าในอากาศไม่มีอะไร ในวิญญาณคือความรู้ไม่มีอะไรเท่านั้น ให้ดูว่าไม่มีกามไม่มีความสงสัยไม่มีตัณหาด้วย ไม่มีตัวเราไม่มีของเราด้วย โดยที่ไม่ทำความใคร่ความปรารถนาความดิ้นรนทะยานอยาก ละกามคือความใคร่ ละกังขาคือความสงสัย ละตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก ดูเข้ามาที่จิตดั่งนี้ พยายามที่จะละออกไปเสียทั้งกลางวันทั้งกลางคืน ให้ตัวความไม่มีนี้มาเป็นความไม่มีกาม ไม่มีความสงสัย ไม่มีตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก

ปฏิบัติใช้สมาธิละกิเลสขัดเกลากิเลส

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงตอบโดยอาศัยข้อที่ผู้ถามปฏิบัติได้มานั่นแหละ มาชี้ทางปฏิบัติในทางปัญญาละกิเลสอันเป็นเหตุให้ยึดถือทั้งหลาย อันจะเป็นเหตุให้ข้ามห้วงกิเลสและกองทุกข์ได้จริง ๆ และปัญหาที่ทรงตอบนี้ก็ใช้ได้สำหรับผู้ที่ปฏิบัติสมาธิทั่ว ๆ ไปทั้งหมด เมื่อปฏิบัติทำสมาธิไปแล้ว เมื่อต้องการจะข้ามห้วงกิเลสห้วงกองทุกข์ ก็จะต้องอย่าไปสร้างกามคือความใคร่ความปรารถนา สร้างกังขาคือความสงสัย สร้างตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก แม้ในตัวสมาธิแม้ในอารมณ์ของสมาธิ แต่ว่าให้ปฏิบัติละกาม ละกังขาความสงสัย ละตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก ให้กิเลสเหล่านี้ไม่มีไปด้วย สงบไปด้วย เมื่อเป็นดั่งนี้แหละ จึงจะเป็นการปฏิบัติขัดเกลากิเลส ละกิเลสให้น้อยลงไปโดยลำดับ แต่ถ้าไม่ปฏิบัติในทางละกิเลสขัดเกลากิเลสดังกล่าวนี้แล้ว ทำสมาธิมากได้อัปปนาสมาธิ จนถึงได้ผลของสมาธิที่ปรากฏเป็น**โลกิยอภิญญา** อภิญญาที่เป็นโลกิยะ สามารถที่จะแสดงพลังของสมาธิได้บางอย่างก็ตาม สมาธิแรงกามสงสัยตัณหาก็แรงด้วย และเมื่อกามความสงสัยตัณหาจับเอาจิตที่มีพลังไปใช้ได้แล้ว ก็อาจจะนำสมาธิไปใช้ในทางที่ผิด เหมือน

อย่างบุคคลที่มีอำนาจจิตที่ปรากฏมาในประวัติทั้งในครั้งพุทธกาล ตลอดมาจนถึงในปัจจุบันที่ใช้อำนาจจิตที่เป็นสมาธินี้ไปในทางที่ผิด ก่อบาปก่ออกุศลต่าง ๆ เพราะเมื่อสมาธิแรงกามก็แรงสงสัยก็แรงตัณหาก็แรงไม่ได้ลดไป เพราะฉะนั้น ทางพุทธศาสนาจึงต้องการปฏิบัติ ให้ปฏิบัติทำสมาธิโดยใช้สมาธิในทางละกิเลส ปฏิบัติขัดเกลากิเลสไปด้วย ต้องละกามละสงสัยละตัณหาที่เป็นไปแม้ในสมาธิด้วยไปด้วยกัน เมื่อเป็นดั่งนี้ การปฏิบัติที่ได้ทั้งศีลทั้งสมาธิทั้งปัญญาประกอบกันไป อาศัยซึ่งกันและกันเป็นไป จึงจะเป็นไปเพื่อขัดเกลากิเลสและกองทุกข์ สามารถที่จะข้ามห้วงกิเลสและกองทุกข์ไปโดยลำดับ ฉะนั้น ปัญหาของอุปสีวมาณพและคำตอบของพระพุทธเจ้านี้จึงสามารถใช้ปฏิบัติได้โดยทั่วไป

๒๘ กันยายน ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๑๖
อุปสีวมาณพปัญหา (ต่อ)

การปฏิบัติตั้งอยู่ในอากิญจัญญายตนะไม่เสื่อม

ได้แสดง**โสฬสปัญหา นำสติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ จนถึงอุปสีวปัญหาที่ ๖ ซึ่งอุปสีวมาณพได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า ความว่า "ข้าพระเจ้าผู้เดียวไม่อาศัยพระองค์ ไม่อาจเพื่อที่จะข้ามโอฆะคือห้วงน้ำใหญ่อันหมายถึงห้วงทุกข์หรือห้วงกิเลสได้ ขอให้พระองค์ตรัสบอกอารมณ์เป็นเครื่องยึดหน่วงที่จะได้อาศัยข้ามห้วงนี้" ดั่งนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสตอบความว่า"**ให้ท่านมีสติเพ่งอากิญจัญญายตนะ** อาศัยอารมณ์ว่าไม่มี ข้ามโอฆะคือข้ามห้วงเถิด จงละกามทั้งหลาย เว้นเสียจากความสงสัยทั้งหลายดูความสิ้นไปแห่งตัณหาคือความทะยานอยากให้เห็นประจักษ์ชัดทั้งกลางคืนกลางวัน" ดั่งนี้ซึ่งได้แสดงอธิบายแล้ว อุปสีวมาณพได้กราบทูลถามต่อไปว่า "ผู้ที่มีราคะคือความติดใจยินดีในกามทั้งหลายทั้งปวงสิ้นไปแล้ว ละอารมณ์อื่นอาศัยอากิญจัญญายตนะ คืออารมณ์ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มีเท่านั้น น้อมไปแล้วในอากิญจัญญายตนะอันเป็นเครื่องปลดเปลื้องสัญญาอย่างประเสริฐ จะพึงตั้งอยู่ในอากิญจัญญายตนะนั้นไม่เสื่อมไปบ้างหรือ" พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า "พึงตั้งอยู่ในอากิญจัญญายตนะนั้นไม่เสื่อม คือผู้ที่มีราคะความติดใจยินดีในกามทั้งหลายทั้งปวงสิ้นไปแล้ว น้อมไปแล้วในอากิญจัญญายตนะอันเป็นเครื่องปลดเปลื้องสัญญาอย่างประเสริฐเท่านั้น คืออาศัยแต่อากิญจัญญายตนะกำหนดอารมณ์ว่าไม่มีเท่านั้น ละอารมณ์อย่างอื่น จึงชื่อว่าน้อมไปในอากิญจัญญายตนะอันเป็นเครื่องปลดเปลื้องสัญญาอย่างประเสริฐ ผู้ที่ปฏิบัติได้ดั่งนี้ก็จะพึงตั้งอยู่ในอากิญจัญญายตนะนั้นไม่เสื่อม

คำถามและคำตอบนี้ก็สืบเนื่องมาจากคำถามและคำตอบข้อแรก ซึ่งเมื่อพิจารณาดูแนวธรรมปฏิบัติแล้วก็จะเห็นได้ว่า พระบรมศาสดาได้ทรงแนะแนวปฏิบัติแก่อุปสีวมาณพ ซึ่งได้ฌานสมาบัติ คือได้สมาธิอย่างแน่วแน่เท่านั้น เมื่อเป็นดั่งนี้ ห้วง

น้ำใหญ่คือกิเลสและทุกข์ทั้งหลายก็ยังคงมีอยู่เท่าเดิมไม่ลดน้อยลงไป และอุปสีวมาณพก็ติดอยู่แค่นั้นแก้ไขไม่ได้ พระบรมศาสดาได้ทรงทราบพื้นปฏิบัติที่ได้มาของเขา จึงได้ตรัสสอนวิธีแก้ไขให้เพียงข้อสำคัญ เรียกว่าสะกิดเพียงนิดเดียวให้เขาดู ให้พบความสิ้นไปแห่งตัณหาให้ประจักษ์ชัด ให้ละกามละความสงสัย อันเป็นการปฏิบัติที่อาศัยจิตที่เป็นสมาธินั่นแหละ กำหนดพิจารณาดูกาม ดูความสงสัย ดูตัณหาที่เลื่อนขึ้นมาโดยลำดับเช่นเดียวกันกับฌานสมาบัติ กล่าวคือในขณะที่ยังมิได้ทำสมาธิ กามความสงสัยตัณหาก็ตั้งอยู่ใน**กามคุณารมณ์**ทั้งหลายดังที่เป็นไปอยู่ในจิตของสามัญชนทั่วไป แต่ครั้นเมื่อมาทำสมาธิสงบกามคุณารมณ์ ก็มาติดอยู่ในอารมณ์ของสมาธินั้นและในตัวสมาธิเอง คือเป็นกามเป็นความสงสัยเป็นตัณหาอยู่ในรูปกรรมฐานและในสมาธิที่อาศัยรูปกรรมฐาน แต่ครั้นเมื่อเลื่อนขึ้นมาปฏิบัติในอรูปกรรมฐาน ได้อรูปฌานสมาบัติ กามความสงสัยตัณหาก็มาติดอยู่ในอรูปกรรมฐาน ในอรูปฌานสมาบัติ ก็เป็นอันว่าไม่พ้นกามไม่พ้นความสงสัยไม่พ้นตัณหา เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสสะกิดให้ดูกามดูความสงสัยดูตัณหาที่บังเกิดขึ้นในอรูปกรรมฐาน หรือในอารมณ์ของอรูปกรรมฐานที่ปฏิบัติหรือที่ได้อยู่นั่นแหละ และในตัวอรูปฌานสมาบัติเองที่ได้และเมื่อดูเข้ามาดั่งนี้แล้ว ผู้ที่ปฏิบัติได้สมาธิดีขึ้นแล้วโดยลำดับมาจนถึงขั้นนั้น ก็ย่อมจะรู้จะเห็นได้ จะเห็นกามคือความใคร่ จะเห็นความสงสัย จะเห็นตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากติด เพราะฉะนั้น ก็ต้องปฏิบัติละให้สิ้นไป ละความใคร่ความสงสัยความดิ้นรนทะยานอยากแม้ที่มีอยู่ในตัวอารมณ์นั้นและในสมาธินั้นให้สิ้นไป ดูให้สิ้นไปทั้งกลางวันทั้งกลางคืน และให้พบความสิ้นไปโดยลำดับ ดั่งนี้

รู้กุปปธรรมและอกุปปธรรม

ในขั้นนี้ก็จำเป็นที่จะต้องทราบหลักปฏิบัติในพุทธศาสนาว่า การที่จะละกามละความสงสัยละตัณหาให้สิ้นไปนั้นเป็น**กุปปธรรม** ธรรมที่กำเริบก็มี เป็น**อกุปปธรรม** ธรรมที่ไม่กำเริบก็มี ที่เป็น**กุปปธรรม** ธรรมที่กำเริบ ก็หมายความว่ายังเสื่อมได้ก็ได้แก่การที่ละได้พ้นได้อันยังไม่ถึงขั้นมรรคผลนิพพาน ยังเสื่อมได้กำเริบได้ แต่ว่าเมื่อปฏิบัติในศีลในสมาธิในปัญญาจนถึงเป็นมรรคเป็นผลเป็นนิพพานแล้ว ก็ตัดกิเลส

ได้เด็ดขาดตามขั้นของมรรคผลนิพพานนั้น เมื่อเป็นขั้นโสดาปัตติมรรคโสดาปัตติผล ก็ตัดกิเลสได้เด็ดขาดคือสังโยชน์ ๓ ดั่งนี้เป็นต้น จนถึงขั้นอรหัตตมรรคอรหัตตผล ก็ตัดกิเลสได้เด็ดขาดทั้งหมด เพราะฉะนั้นเมื่อถึงขั้นมรรคผลนิพพานดั่งนี้จึงจะไม่เสื่อม ฉะนั้น ตามปัญหาที่อุปสีวมาณพกราบทูลถามต่อไปที่แสดงในวันนี้ ซึ่งใช้ถ้อยคำว่า มีราคะคือความติดใจยินดีในกามทั้งหลายทั้งปวงสิ้นไปแล้ว อาศัยอากิญจัญญายตนะ คืออารมณ์ว่าไม่มี คือน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี ละอารมณ์อื่น อันจะต้องทำความเข้าใจว่า อาศัยอากิญจัญญายตนะคืออาศัยอารมณ์ว่าไม่มีนั้น ก็จะต้องไม่ใช่เพียงสมาธิเท่านั้น แต่ว่าอากิญจัญญายตนะคือตัวไม่มีนั้น ได้เปลี่ยนมาเป็นไม่มีกามไม่มีความสงสัยไม่มีตัณหาอีกด้วย ซึ่งไม่มีเพียงที่เป็นอารมณ์ของสมาธิซึ่งอุปสีวมาณพเคยได้มานั้นก็เป็นเพียงสมาธิเท่านั้น ซึ่งอุปสีวมาณพเองก็ติดอยู่เพราะยังข้ามทุกข์ข้ามกิเลสอะไรไม่ได้ จึงต้องมากราบทูลถามพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสแก้มาให้ว่า ต้องไม่มีกามไม่มีความสงสัยไม่มีตัณหาด้วย เพราะฉะนั้น การที่ทรงตรัสแก้ในปัญหาแรกนั้นก็เป็นการสะกิดถูกจุดที่อุปสีวมาณพนั้นติดอยู่ ก็แจ่มแจ้งขึ้นมาแก่เขาเอง เพราะฉะนั้น ในปัญหาต่อมานี้เขาจะต้องเข้าใจ ว่าที่ไม่มีอันเป็นอารมณ์ของอากิญจัญญายตนฌานนั้น ก็จะต้องไม่มีกามไม่มีความสงสัยไม่มีตัณหาด้วย อันเป็นทางปัญญา หรือทางวิปัสสนา อันเป็นเครื่องตัดกิเลส และถ้าไม่มีจริง ๆ ก็เป็นอันว่าตัดกิเลสได้เด็ดขาดเพียงบางอย่าง หรือว่าทั้งหมดตามกำลังของมรรคผลดังกล่าวแล้ว และเมื่อเป็นดั่งนี้ จึงชื่อว่าน้อมไปแล้ว คือน้อมจิตไปแล้ว หรือจะว่าพ้นไปแล้วก็ได้ในอากิญจัญญายตนะที่มีความหมายเปลี่ยนมาแล้วตามที่ตรัสตอบ เป็นไม่มีกามไม่มีความสงสัยไม่มีตัณหา เป็นเครื่องปลดเปลื้องสัญญาอย่างประเสริฐ ไม่ใช่ปลดเปลื้องสัญญาจำเพาะที่เป็นอรูปที่เลื่อนมาโดยลำดับเท่านั้น แต่ว่าปลดเปลื้องกามสัญญากังขาสัญญาตัณหาสัญญาแม้อย่างละเอียดด้วย และเมื่อปลดเปลื้องได้จริงก็ต้องเป็นขั้นมรรคขั้นผลขั้นนิพพาน เมื่อถึงขั้นนี้แล้ว ก็เป็น**อกุปปธรรม** ธรรมที่ไม่กำเริบ เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงตั้งอยู่อย่างไม่เสื่อม เพราะเมื่อเป็นมรรคเป็นผลเป็นนิพพานแล้ว ตั้งแต่ขั้นโสดาปัตติมรรคโสดาปัตติผลขึ้นไป ก็เป็นอันว่าไม่กลับกลอกอีก กิเลสที่ละแล้วไม่กลับมาอีก และเมื่อละกิเลสได้หมด กิเลสที่ละได้ทั้งหมดนั้นก็ไม่กลับมาอีก จึงเป็นอันว่าไม่เสื่อม เพราะฉะนั้น เมื่อมีความไม่เสื่อม ก็จะต้องมีความหมายถึงว่า ปฏิบัติอาศัยสมาธิที่เป็นพื้นนั้นแหละมาเป็นทางวิปัสสนา

ปัญญา ดูกามดูความสงสัยดูตัณหาแม้ที่มีอยู่นั้น ทำให้สิ้นไปโดยปล่อยวางไม่ยึดถือ เมื่อปล่อยวางได้ก็เป็นอันว่าละกิเลสได้เด็ดขาดได้ เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็เป็นอันว่าทำให้กามทำให้ความสงสัยทำให้ตัณหาไม่มีจริง ๆ เป็นบางส่วน หรือว่าทั้งหมดตามกำลังของมรรคและผล และเมื่อละได้เด็ดขาดเพียงไรก็ตั้งมั่นคงอยู่เพียงนั้น ไม่เสื่อม มีแต่ที่จะเจริญยิ่งขึ้นไปจนถึงละกิเลสได้ทั้งหมด ดั่งนี้

อาศัยสมาธิทำวิปัสสนาปัญญาละกิเลสให้หมดสิ้น

อนึ่ง แม้ว่าตามคำถามและคำตอบจะเป็นไปตามภูมิปฏิบัติของผู้ถามก็ตาม แต่ก็พึงเห็นได้ว่า เมื่อปฏิบัติทำสมาธิในทางพุทธศาสนาแล้ว แม้จะกำหนดลมหายใจเข้าออกอันเป็นอานาปานสติในกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน หรือจะปฏิบัติในสติปัฏฐานพิจารณากายเป็นอารมณ์ เวทนาเป็นอารมณ์ จิตเป็นอารมณ์ ธรรมเป็นอารมณ์ จนถึงเป็นข้อนิวรณ์ดังที่กำลังถึงอยู่นี้ก็ตาม ก็ให้ปฏิบัติให้ได้สมาธิ และเมื่อได้สมาธิแล้ว แม้ในอารมณ์ของสมาธิข้อใดข้อหนึ่ง ก็ให้หัดเพ่งดูกามเพ่งดูความสงสัยเพ่งดูตัณหาแม้ที่มีอยู่ในอารมณ์ของสมาธินั้นและในตัวสมาธินั้น ละเสียปล่อยวางเสีย และในการที่จะปล่อยวางนั้น เพียงแต่กำหนดดูให้รู้ และกำหนดว่าควรจะละเสียไม่ควรจะมี แม้เพียงเท่านี้ก็จะทำให้กามความสงสัยตัณหาที่บังเกิดนั้นดับไปได้ เพราะว่าเมื่อดูอยู่เพ่งอยู่มองเห็น มองเห็นกามมองเห็นความสงสัยมองเห็นตัณหาที่ดิ้นรนอยู่ในจิตก็ย่อมจะรู้ และเมื่อรู้ก็จะสงบจะดับ และใช้วิธีพิจารณามองให้เห็นลักษณะที่เกิดดับ อันเป็น **อนิจจลักขณะ** ลักษณะที่ถูกบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา อันเป็น**ทุกขลักขณะ** ลักษณะที่บังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้ อันเป็น**อนัตตลักขณะ** ดั่งนี้ ก็เป็นเครื่องช่วยให้เกิดความปล่อยวาง และการปฏิบัติดั่งนี้ก็ชื่อว่าเป็นการที่อาศัยสมาธิทำวิปัสสนาต่อ กิจของทุก ๆ คนที่จะต้องปฏิบัติต่อไปนั้นก็คือทำสมาธิให้ดียิ่งขึ้น และอาศัยสมาธิทำวิปัสสนาปัญญา ละกามละความสงสัยละตัวตัณหาให้ยิ่ง ๆ ขึ้น จนกว่าจะละได้หมดจึงจะเสร็จกิจ ถ้ายังละไม่ได้หมดก็ยังไม่เสร็จกิจต้องทำกันต่อไป ก็อาศัยศีลสมาธิปัญญานี่แหละเป็นหลักปฏิบัติตลอดไป

การปฏิบัติในสติปัฏฐานก็ย่อมปฏิบัติให้เป็นไปได้ทั้งในด้านสมถะและวิปัสสนา หรือด้านสมาธิและปัญญา ดั่งนี้

๒๙ กันยายน ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๑๗
อุปสีวมาณพปัญหา (ต่อ)

ทบทวนคำถามและคำตรัสตอบ

ได้แสดง**โสฬสปัญหานำสติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ จนถึงอุปสีวปัญหาที่ ๖ ในปัญหาที่ ๖ นี้ อุปสีวมาณพได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งมีใจความตั้งแต่ตอนต้นว่า "ตัวเขาผู้เดียวไม่อาศัย คือไม่อาศัยพระองค์พระพุทธเจ้า ก็ไม่อาจที่จะข้ามโอฆะคือห้วงน้ำใหญ่ได้ จึงขอให้พระบรมศาสดาตรัสบอกอารมณ์ซึ่งตัวเขาจะได้อาศัยข้ามโอฆะคือห้วงน้ำนี้ได้" ดั่งนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบมีใจความว่า "ให้มีสติเพ่ง**อากิญจัญญายตนะ** อาศัยอารมณ์ว่าไม่มีข้ามโอฆะคือห้วงน้ำใหญ่ จงละกามทั้งหลาย เว้นจากความสงสัยทั้งหลาย ดูให้เห็นชัดซึ่งความสิ้นไปแห่งตัณหาทั้งกลางคืนทั้งกลางวัน" ดั่งนี้ อุปสีวมาณพก็ได้กราบทูลถามต่อไปมีใจความว่า "บุคคลซึ่งมีราคะคือความติดใจยินดีในกามทั้งปวงสิ้นไปแล้ว อาศัยอากิญจัญญายตนะละอารมณ์อื่น น้อมใจไปในอากิญจัญญายตนะซึ่งเป็นเครื่องปลดเปลื้องสัญญาเป็นอย่างยิ่ง จะพึงตั้งอยู่โดยไม่เสื่อมไปในอากิญจัญญายตนะนั้นหรือ" ดั่งนี้ พระบรมศาสดาก็ตรัสตอบมีใจความว่า "ผู้ซึ่งมีราคะในกามทั้งปวง ปราศจากคือสิ้นไปแล้ว อาศัยอากิญจัญญายตนะละอารมณ์อย่างอื่น น้อมใจไปในอากิญจัญญายตนะซึ่งเป็นเครื่องปลดเปลื้องสัญญาเป็นอย่างยิ่ง ก็จะพึงตั้งอยู่โดยไม่เสื่อมในอากิญจัญญายตนะนั้น" ดั่งนี้

นี้เป็นคำถามและคำตอบ ๒ ตอนที่ได้แสดงแล้ว และก็ได้แสดงแล้วว่า อากิญจัญญายตนะนั้นเป็นอรูปฌานที่ ๓ ซึ่งท่านแสดงว่า อุปสีวมาณพได้ปฏิบัติถึงอรูปฌานที่ ๓ นี้ แต่ว่าทางที่ปฏิบัติได้มานั้นเป็นอรูปสมาบัติซึ่งเป็นสมาธิ ยังไม่เป็นไปในทางปัญญาอันจะเป็นเหตุให้ละห้วงน้ำคือกิเลสและกองทุกข์ได้ เพราะฉะนั้น แม้ว่าจะปฏิบัติได้ถึงอากิญจัญญายตนฌานแล้ว ก็ยังข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกข์ไม่ได้ ยังมี

กิเลสยังมีทุกข์อยู่ เพราะฉะนั้น จึงได้มากราบทูลถามเพื่อให้ทรงแนะนำบอกอารมณ์ที่จะข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกข์ได้ พระบรมศาสดาจึงได้ตรัสสอนแนะอารมณ์ซึ่งอุปสีวมาณพได้ปฏิบัติมาแล้วนั่นแหละ แต่ว่าปฏิบัติเพื่อสมาธิคืออารมณ์ที่ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี อันสืบเนื่องมาจากอารมณ์ที่บริกรรมว่าอากาศไม่มีที่สุดและวิญญาณไม่มีที่สุด จึงมาถึงน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี อาศัยอารมณ์ว่าไม่มีนั้นเป็นที่ตั้งของสมาธิ และก็ได้เพียงสมาธิที่แนบแน่นเป็นอรูปสมาบัติที่ ๓ จึงตรัสให้ใช้อารมณ์ว่าไม่มีนี่แหละมากำหนดกามคือความใคร่ กำหนดความสงสัย กำหนดตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก ทำให้กามไม่มี ทำให้ความสงสัยไม่มี ทำให้ตัณหาความดิ้นรนทะยานอยากไม่มี ดูเข้าไปที่จิตที่ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มีอันเป็นตัวสมาธินั้น ซึ่งข้อที่ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มีซึ่งเป็นตัวสมาธินั้น แม้ว่าจะไม่มีกามคือความใคร่ ไม่มีความสงสัย ไม่มีตัณหาอยู่ในกามที่เป็นรูปทั้งหลาย ในความสงสัยที่เป็นรูปทั้งหลาย ในตัณหาที่เป็นรูปทั้งหลาย อันเป็นไปในทาง**กามาพจร รูปาพจร** แต่ว่าก็ยังมีกามอยู่ในอารมณ์ของอรูปข้อนี้ มีความสงสัยอยู่ในอารมณ์ของอรูปข้อนี้ มีตัณหาอยู่ในอารมณ์ของอรูปข้อนี้ คือในอารมณ์ที่ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มีนั้น เพราะฉะนั้น ก็ต้องดูให้พบว่า ที่ว่าไม่มีนั้นอันที่จริงยังมี คือมีกามมีความสงสัยมีตัณหาอยู่แม้ในอารมณ์แห่งอรูปข้อนี้ เพราะฉะนั้น ก็ต้องมาปฏิบัติดับกามดับความสงสัยดับตัณหาแม้ในอารมณ์ของอรูปที่ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มีนี้ คือทำความปล่อยวางไม่ยึดถือไม่ยึดถือปล่อยวางในอารมณ์ของอรูปข้อนี้ เมื่อเป็นดั่งนี้ กามจึงจะไม่มี ความสงสัยจึงจะไม่มี ตัณหาจึงจะไม่มี ซึ่งข้อปฏิบัติดั่งนี้เป็นไปทางวิปัสสนาปัญญา

ความหลุดพ้นด้วยมรรคปัญญาเป็นอกุปปวิมุตติ

เพราะฉะนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงสะกิดถูกจุดซึ่งอุปสีวมาณพได้ปฏิบัติถึงและมาติดอยู่ เป็นการแก้ปัญหาตรงจุดที่เป็นปัญหา จึงทำให้อุปสีวมาณพมีความเข้าใจเห็นธรรมและเมื่อเป็นดั่งนี้ จึงได้กราบทูลถามถึงว่า เมื่อได้ปฏิบัติทำกามทำความสงสัยทำตัณหาทั้งปวงนี้ให้สิ้นไป ดูให้เห็นความสิ้นไปแห่งตัณหาในจิตให้ชัดทั้งกลางวันทั้งกลางคืน และเมื่อแสดงตามหลักทางพุทธศาสนา เมื่อการเห็นนี้เป็นมรรคปัญญา ก็กำจัดสังโยชน์คือกิเลสที่ผูกจิตใจเหล่านี้ให้สิ้นไปได้บางส่วนหรือ

สิ้นเชิง ซึ่งเมื่อเป็นมรรคก็เป็นการกำจัดได้อย่างเด็ดขาด เมื่อเป็นดั่งนี้ เมื่ออุปสีวมาณพกราบทูลถามถึงว่า ผู้ที่ปราศจากราคะความติดใจยินดีในกามทั้งหลายทั้งปวงอาศัยอากิญจัญญายตนะคืออาศัยอารมณ์ว่าไม่มีนั่นแหละ แต่ว่าน้อมมาจากที่เป็นอารมณ์ของสมาธิมาเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาปัญญา กล่าวคือกำหนดทำกามทำความสงสัยทำตัณหาแม้ที่มีอยู่อย่างละเอียดในอรูปสมาบัตินั้นให้สิ้นไป อันชื่อว่าได้น้อมใจไปในอากิญจัญญายตนะคืออาศัยอารมณ์ที่ว่าไม่มีนั่นแหละ อันชื่อว่าเป็นเครื่องปลดเปลื้องสัญญาเป็นอย่างยิ่ง ปลดเปลื้องสัญญาคือปลดเปลื้องความกำหนดหมายทั้งหลาย ความจำทั้งหลาย ทั้งในส่วนที่เป็น**กามสัญญารูปสัญญาอรูปสัญญา** ปลดเปลื้องสัญญาเหล่านี้เป็นอย่างยิ่ง น้อมใจไปในธรรมที่เป็นเครื่องปลดเปลื้องสัญญาเป็นอย่างยิ่งนี้ อีกอย่างหนึ่งก็ว่าน้อมใจไปนั้น ท่านใช้คำที่แปลว่าวิมุตติคือหลุดพ้น และความหลุดพ้นนั้นเมื่อหลุดพ้นด้วยมรรค ก็เป็นความหลุดพ้นจากกิเลสได้เด็ดขาด เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็จะพึงตั้งอยู่ในอากิญจัญญายตนะนั้นไม่เสื่อมหรืออย่างไร พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ตรัสตอบว่าไม่เสื่อม ตั้งอยู่ไม่เสื่อมก็เพราะว่าเมื่อได้น้อมจิตที่เป็นสมาธิ อันกำหนดอารมณ์ว่าไม่มีนั้นมาเป็นทางปัญญา ทำกามทำความสงสัยทำตัณหาให้สิ้นไป คือให้กามไม่มี ความสงสัยไม่มี ตัณหาไม่มีด้วยมรรคปัญญาเป็นมรรคปัญญาขึ้นมา ก็ตั้งอยู่ไม่เสื่อม เพราะว่าความหลุดพ้นดังกล่าวนั้นเป็น**อกุปปวิมุตติ** ความหลุดพ้นที่ไม่กำเริบคือไม่เสื่อม ตั้งอยู่แน่นอน

ปัญหาเกี่ยวกับวิญญาณของผู้วิมุตติหรือหลุดพ้นจากกิเลส

อุปสีวมาณพก็ได้กราบทูลถามต่อไปอีกซึ่งมีใจความว่า "ถ้าว่าผู้นั้นพึงตั้งอยู่ในอากิญจัญญายตนะนั้นไม่เสื่อม สิ้นปีทั้งหลายเป็นอันมาก คือตั้งอยู่ไม่เสื่อมนานปี ข้าแต่พระองค์ผู้มีจักษุโดยรอบ คือทรงประกอบด้วยพระสัพพัญญุตญาณรู้ธรรมทั้งปวง ผู้นั้นก็จะพึงยั่งยืนอยู่ในภูมินั้นนั่นแหละ วิมุตติหลุดพ้น วิญญาณของบุคคลผู้เช่นนั้นจะพึงเป็นฉันใด" พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสตอบซึ่งมีใจความว่า "เปลวไฟที่ถูกกำลังแห่งลมพัดเป่าถึงความดับไปคือดับไป ย่อมไม่ถึงความนับว่าไฟไปไหนฉันใด มุนีคือผู้รู้นั้นก็ฉันนั้น เป็นผู้วิมุตติหลุดพ้นแล้วจากนามและรูป จากกองนามกองรูป ย่อมดับ ไม่ถึงความนับว่าเป็นฉันใดหรือไปไหนฉันนั้น" ดั่งนี้

นิพพานดับกิเลสและนิพพานดับขันธ์

ตามคำถามคำตอบในตอนที่ ๓ ของปัญหานี้ แม้ว่าในคำถามนั้นคนทั้งปวงจะยังฟังไม่ชัดว่า ข้อที่ว่าผู้ที่ตั้งอยู่ในภูมินั้นตลอดเวลาหลายสิบหลายร้อยหลายพันหลายหมื่นปีเป็นต้น ก็จะพึงตั้งอยู่ยั่งยืนในภูมินั้น วิมุตติหลุดพ้นอยู่ในภูมินั้น ซึ่งความวิมุตติหลุดพ้นนั้นเมื่อหมายถึงนิพพานคือนิพพานอยู่ในภูมินั้น นิพพานนั้นก็มี ๒ อย่าง นิพพานคือดับกิเลสอย่างหนึ่ง นิพพานคือดับขันธ์อีกอย่างหนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้พระธรรมที่โคนแห่งโพธิพฤกษ์ ก็ทรงบรรลุนิพพานคือดับกิเลสแต่ว่ายังไม่ดับขันธ์ พระองค์ได้เสด็จประกาศพุทธศาสนาอยู่ตลอดเวลาอีก ๔๕ ปี จึงเสด็จดับขันธ์ที่โคนรังทั้งคู่ในกรุงกุสินารา อันเรียกว่าเสด็จดับขันธ์ด้วย**อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ** ก็เป็นทรงบรรลุนิพพานคือดับขันธ์ ทรงบรรลุนิพพานคือดับกิเลสก่อนดังกล่าว ทรงประกาศพุทธศาสนาตั้งพุทธบริษัทขึ้นมั่นคงในโลกแล้ว จึงทรงบรรลุนิพพานคือดับขันธ์

คราวนี้ตามที่อุปสีวมาณพกราบทูลถามนั้น เมื่อดับกิเลส บรรลุนิพพานดับกิเลสยังดำรงขันธ์อยู่ ก็ตั้งอยู่ยั่งยืนในภูมินั้น คือในภูมิแห่งอากิญจัญญายตนะนั้นไม่เสื่อม และเมื่อดับขันธ์คือบรรลุนิพพานดับขันธ์ ถ้าโดยปกติสำหรับผู้ที่ยังไม่บรรลุนิพพานคือดับกิเลสเมื่อดับขันธ์ วิญญาณก็ต้องเคลื่อนออกเรียกว่าจุติคือเคลื่อน ไปถือปฏิสนธิอันเรียกว่าอุปบัติ เกิดในภพชาตินั้น ๆ เป็นไปตามกรรม แต่ว่าท่านที่ดับกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว คือเป็นพระอรหันต์สิ้นอาสวกิเลสทั้งหมด ท่านดำรงชีวิตอยู่ตลอดเวลาที่ขันธ์ยังดำรงอยู่ จนถึงในที่สุดก็บรรลุนิพพานคือดับขันธ์ และเมื่อเป็นดั่งนี้ วิญญาณของท่านที่เรียกว่าของบุคคลผู้เช่นนั้น ก็คือวิญญาณของท่านที่เป็นพระอรหันต์นั้นจะเป็นฉันใด พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสตอบโดยอุปมาอุปไมย โดยอุปมาก็คือว่าเทียบกับไฟ ไฟที่ติดเชื้อเช่นว่าไฟตะเกียงไฟเทียนเป็นต้น ถูกลมเป่าดับไปก็ไม่ถึงความนับว่าไฟไปไหน มุนีคือผู้รู้นั้นก็ฉันนั้น ซึ่งเป็นผู้พ้นแล้วจากนามรูปคือพ้นจากความยึดถือ ปล่อยวางในนามรูปสิ้นแล้ว เพราะว่าสิ้นอาสวกิเลสอันเป็นเหตุให้ยึดถือทั้งหมดแล้ว ดับขันธ์ไปก็ไม่ถึงความนับว่าวิญญาณเป็นฉันใดหรือว่าไปไหน คือจะเรียกจะพูดจะกล่าวอย่างไรว่าวิญญาณเป็นฉันใดไปไหน ก็ไม่พูดไม่เรียกไม่กล่าวถึงทั้งนั้น ดั่งนี้

พ้นถ้อยคำกล่าวถึงเมื่อดับขันธนิพพาน

เพราะฉะนั้น ตามพระพุทธภาษิตที่ตรัสตอบนี้ จึงเป็นอันตรัสตอบให้ตัดถ้อยคำที่จะพึงพูดจะพึงกล่าวว่าอย่างไรเสียทั้งสิ้น เหมือนอย่างเมื่อไฟที่ติดเชื้อถูกลมเป่าดับไป ก็ไม่ต้องนับคือไม่ต้องเรียกไม่ต้องพูดไม่ต้องกล่าวว่าไฟไปไหนอย่างไร ฉะนั้น เป็นอันห้ามมิให้กล่าวถึงว่า พระอรหันต์ที่ดับขันธ์ นิพพานคือดับขันธ์ในที่สุดนั้น วิญญาณไปไหน หรือว่าพระอรหันต์ยังมีวิญญาณมาปรากฏอยู่ล่องลอยอยู่ ดั่งนี้เป็นต้น อันนี้เป็นคติในพุทธศาสนา ที่ผู้นับถือพุทธศาสนาพึงทำความเข้าใจว่า คติทางพุทธศาสนานั้นพระพุทธเจ้าก็ดี พระอรหันตสาวกทั้งหลายก็ดี ซึ่งดับขันธปรินิพพานไปแล้วนั้น ไม่มีการนับคือไม่มีการพูดไม่มีการกล่าวระบุถึงอีกต่อไปว่าท่านยังมีวิญญาณล่องลอยหรือมาปรากฏอยู่ที่นั่นที่นี่ ในภพนั้นในภพนี้ เป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ และในเรื่องนี้ยังได้มีข้อที่แสดงไว้ในที่อื่นอีกว่า พระอรหันต์รูปหนึ่งดับขันธปรินิพพานคือนิพพานดับขันธ์ มารก็เที่ยวค้นหาวิญญาณของท่านว่าวิญญาณของท่านไปไหนก็ไม่พบ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสว่า มารไม่สามารถจะค้นหาวิญญาณของท่านได้ เพราะฉะนั้น จึงไม่มีวิญญาณและไม่มีอะไรที่จะอ้างจะกล่าวถึงอย่างนั้นอย่างนี้ทั้งสิ้น ดั่งนี้เป็นคติในพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เอง ดั่งในคำถามและคำตอบที่แสดงมานี้

สมาธิในพุทธศาสนาสอนให้รู้แต่ไม่ยึด

อนึ่ง ในข้อที่อุปสีวมาณพกราบทูลถาม ให้ทรงบอกอารมณ์สำหรับที่เขาจะได้อาศัยข้ามโอฆะคือห้วงน้ำห้วงกิเลสห้วงทุกข์ พระองค์ก็ตรัสตอบให้มีสติเพ่งอากิญจัญญายตนะ คือเพ่งอารมณ์ว่าไม่มี มาในทางปัญญาดังที่ได้แสดงแล้วนั้น แม้การปฏิบัติเพ่งอารมณ์ของสมาธิข้ออื่นมาในทางปัญญาก็ใช้ได้ ดังในสติปัฏฐานที่ตรัสสอนให้ทำสติตามดูกายเวทนาจิตธรรม ก็ตั้งสติกำหนดดูกายเวทนาจิตธรรมที่ตั้งขึ้นเป็นอารมณ์ ว่ากายมีอยู่ เวทนามีอยู่ จิตมีอยู่ ธรรมมีอยู่ เพื่อเป็นที่ตั้งของสมาธิเป็นที่ตั้งของสติ แต่ว่าไม่ยึดถือ นี้เป็นคติของการทำสมาธิในทางพุทธศาสนา แม้ว่าจะสอนให้กำหนดอารมณ์ของสมาธิคือกายเวทนาจิตธรรมดังกล่าว ในข้อกายก็เช่น

กำหนดลมหายใจเข้าออก กำหนดว่าลมหายใจเข้าลมหายใจออกมีอยู่ ข้อที่ว่ามีอยู่นั้นก็คือว่า จิตตั้งอยู่กับลมหายใจ หายใจเข้าก็รู้หายใจออกก็รู้ และเมื่อจิตตั้งอยู่รู้อยู่ดั่งนี้ลมหายใจก็มีอยู่ในความรู้ ลมหายใจนั้นเมื่อยังไม่ตาย ก็หายใจเข้าหายใจออกกันอยู่ดั่งนี้ มีอยู่แก่กายที่หายใจเข้าหายใจออก แต่ว่าถ้าใจไม่ตั้งกำหนดก็ไม่มีอยู่ในความรู้ เมื่อใจตั้งกำหนดจึงจะมีอยู่ในความรู้ ความรู้ที่รู้อยู่ในลมหายใจเข้าในลมหายใจออกดั่งนี้คือตัวสติตัวสมาธิ เมื่อใจออกไปไม่ตั้งกำหนดก็ไม่รู้ กายก็หายใจเข้าไปหายใจออกไปแต่ว่าไม่รู้เพราะไม่ได้ตั้งกำหนด เพราะฉะนั้น เมื่อไม่ตั้งกำหนดไม่รู้ก็ไม่เป็นสมาธิไม่เป็นสติ เมื่อรู้จึงจะเป็นสมาธิจึงจะเป็นสติ ถ้าหากว่าเป็นการปฏิบัติสมาธิภายนอกพุทธศาสนา แม้ทำสมาธิดั่งนี้แล้วก็ต้องยึด ยึดอยู่ในตัวรู้ในสิ่งที่รู้นี้ ตลอดจนถึงในผลที่จะพึงได้ เช่นรูปภพ อรูปภพเป็นต้น อันเป็นผลของสมาธิตามภูมิตามชั้น แต่ถ้าเป็นสมาธิในพุทธศาสนาแล้ว ท่านก็สอนให้ปล่อยวางไม่ยึดถือ **รู้แต่ไม่ยึด** เพราะฉะนั้น เมื่อปฏิบัติทำสมาธิแล้วก็ให้รู้ รู้ในอารมณ์ของสมาธิแต่ไม่ยึด เมื่อไม่ยึดอยู่ก็ต้องหมายความว่า ไม่มีตัณหา ไม่มีกามไม่มีตัวสงสัยอยู่ในตัวสมาธิในอารมณ์ของสมาธินั้น เมื่อยึดอยู่ก็แปลว่ามีตัณหามีกามมีความสงสัยอยู่ในอารมณ์หรือในตัวของสมาธินั้น นี้เป็นการปฏิบัติสมาธิเข้ามาในทางพุทธศาสนา ผู้ปฏิบัติต้องทำความเข้าใจในข้อนี้ นอกพุทธศาสนาก็สมาธิเหมือนกันแต่ว่ายึด ยังเป็นกามเป็นตัณหาเป็นความสงสัย แต่เมื่อมาในทางพุทธศาสนาแล้ว แม้ทำสมาธิก็ไม่ยึด ไม่มุ่งไม่หวังไม่ประสงค์ ต้องทำความเข้าใจดั่งนี้

๖ ตุลาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๑๘
อุปสีวมาณพปัญหา (ต่อ)

ปัญหาเกี่ยวกับตายเกิดตายสูญ

ได้แสดง**โสฬสปัญหานำสติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ จนถึงปัญหาของอุปสีวมาณพที่ ๖ ซึ่งได้กราบทูลถามพระบรมศาสดา พระองค์ได้ตรัสตอบ และในปัญหาที่กราบทูลถามในตอนที่ ๓ ได้กราบทูลถามมีใจความว่า "ถ้าบุคคลนั้นพึงตั้งอยู่ไม่เสื่อมในภูมิอากิญจัญญายตนะนั้น สิ้นปีทั้งหลายเป็นอันมากก็จะพึงตั้งอยู่ยั่งยืนในภูมินั้น วิมุตติหลุดพ้นในภูมินั้น ดับขันธ์ในภูมินั้น วิญญาณของบุคคลผู้เช่นนั้นจะพึงเป็นฉันใด" พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสตอบความว่า "เปลวไฟที่ต้องกำลังลมเป่าดับไป ไม่ถึงความนับว่าไปที่ไหนฉันใด มุนีผู้วิมุตติหลุดพ้นแล้วจากนามและรูปโดยวิมุตติหลุดพ้นดับกิเลส จึงปล่อยวางไม่ยึดมั่นในนามรูป และวิมุตติหลุดพ้นโดยดับขันธ์คือดับนามรูป ก็ไม่ถึงความนับว่าไปไหนเป็นอย่างไรเป็นต้นฉันนั้น" ดั่งนี้ ดังที่ได้แสดงแล้ว แต่อุปสีวมาณพก็ยังมีความข้องใจอยู่ จึงได้กราบทูลถามต่อไปเป็นตอนที่ ๔ ซึ่งมีความว่า "บุคคลนั้นดับคือดับขันธ์ไปแล้ว บุคคลนั้นไม่มีคือว่าขาดสูญหรือว่าบุคคลนั้นไม่มีโรคคือไม่มีอันตรายโดยตั้งอยู่ยั่งยืน ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นพระผู้รู้ ขอได้ตรัสบอกข้อนั้นแก่ข้าพระเจ้า เพราะว่าคำนั้นพระองค์ทรงทราบจริงแท้แล้ว" ดั่งนี้ พระผู้มีพระภาคพระบรมศาสดาจึงได้ตรัสตอบความว่า "ประมาณของท่านผู้ที่ดับไปนั้นไม่มี ใคร ๆ จะพึงกล่าวถึงบุคคลนั้นด้วยข้ออันใด ข้ออันนั้นก็ไม่มีแก่บุคคลนั้น เมื่อถอนธรรมทั้งหมดขึ้นได้ แม้ทางแห่งถ้อยคำทั้งหมดก็เป็นอันถอนขึ้น คือไม่มีทางที่จะพูดถึงอีกต่อไป" ดั่งนี้

๑๐

สัสสตทิฏฐิและอุจเฉททิฏฐิ

ตามคำถามคำตอบอันเป็นตอนที่ ๔ อันเป็นตอนสุดท้ายของปัญหานี้ ตามคำถามก็แสดงถึงความข้องใจของอุปสีวมาณพซึ่งเป็นผู้ถาม โดยที่ได้มีทิฏฐิคือ

ความเห็นของคนทั้งปวงโดยมากอยู่ ๒ อย่าง อย่างหนึ่ง **สัสสตทิฏฐิ** ความเห็นว่ายั่งยืน อีกอย่างหนึ่งคือ **อุจเฉททิฏฐิ** ความเห็นว่าขาดสูญ สัสสตทิฏฐิ ความเห็นว่ายั่งยืนนั้น คือเห็นว่าในบุคคลทุก ๆ คน มีสิ่งที่เรียกว่า “อัตตา” หรือ “อาตมัน” ที่แปลกันว่าตน และเมื่อกายแตกทำลายสิ้นชีวิตไปแล้ว อัตตาหรืออาตมันนี้ก็ยังไม่แตกทำลาย ยังดำรงอยู่ แต่ว่าเคลื่อนออกจากกายที่แตกทำลายนี้ไปสู่ภพชาติใหม่ ถือเอากายใหม่ และเมื่อกายใหม่นั้นแตกทำลายไปอีก อัตตาหรืออาตมันก็ไม่แตกทำลาย คงไปถือภพชาติใหม่ถือเอากายใหม่ต่อไปอีก ดั่งนี้เรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด เพราะฉะนั้น ตามทิฏฐิคือความเห็นว่าเที่ยงยั่งยืนนี้ จึงแสดงว่าในบุคคลทุก ๆ คนนี้มีสิ่งที่ตายคือขันธ์ ๕ ย่อลงก็เป็นนามรูปซึ่งแตกทำลายได้ แต่ว่าอาตมันหรืออัตตาอันมีประกอบอยู่ในขันธ์ ๕ หรือนามรูปนี้ เป็นสิ่งที่เที่ยงยั่งยืนไม่แตกทำลาย สภาพที่เป็นอัตตาหรืออาตมันนี้เที่ยงหรือยั่งยืนตลอดไป แต่ว่ากายเป็นสิ่งที่แตกทำลายได้ จึงอาจจะเปรียบได้เหมือนว่าบุคคลสวมเสื้อ เมื่อเสื้อที่สวมเก่าขาดไปก็เปลี่ยนเสื้อใหม่ และเมื่อเสื้อเก่าขาดไปก็เปลี่ยนเสื้อใหม่อีก เพราะฉะนั้น ขันธ์ ๕ รูปกายนามกายอันนี้จึงเปรียบเหมือนอย่างเสื้อที่เปลี่ยนไปอยู่เสมอ แต่ว่าเจ้าของเสื้ออันเรียกว่าอัตตาหรืออาตมันดำรงอยู่ยั่งยืนไม่มีโรค คือไม่มีอันตรายไม่เปลี่ยนแปลง ดั่งนี้เรียกว่าสัสสตทิฏฐิ ความเห็นว่าเที่ยงยั่งยืน

อีกความเห็นหนึ่งที่เรียกว่า อุจเฉททิฏฐิ ความเห็นว่าขาดสูญนั้น ก็คือเห็นว่าทุก ๆ คนมีขันธ์ ๕ หรือว่านามรูปอันนี้ และแม้ว่าจะเข้าใจว่ามีอัตตาคือตัวตนหรือมีอาตมันอยู่ก็ตาม แต่ว่าทั้งหมดก็เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงไม่ยั่งยืนดั่งในความเห็นของสัสสตทิฏฐิ แต่เป็นสิ่งที่ดับไปขาดสูญไปในเมื่อสิ้นชีวิต เพราะฉะนั้น เมื่อกายนี้แตกสลายคือสิ้นชีวิตไป ก็เป็นอันว่าขาดสูญอยู่แค่นี้ ไม่มีอะไรที่จะไปเกิดต่อไปอีก ดั่งนี้เรียกว่า อุจเฉททิฏฐิ ความเห็นว่าขาดสูญ

ความเห็นทั้งสองเป็นมิจฉาทิฏฐิในพุทธศาสนา

ความเห็นทั้ง ๒ นี้เป็นความเห็นภายนอกพุทธศาสนา ทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นความเห็นที่ผิด ไม่ใช่เป็นความเห็นที่ถูก คือเป็น**มิจฉาทิฏฐิ** ไม่ใช่เป็น**สัมมาทิฏฐิ** ทางพุทธศาสนาพระบรมศาสดาได้ทรงปฏิเสธทิฏฐิคือความเห็นทั้ง ๒ อย่างนั้น

ได้ทรงแสดงธรรมตามหลักอริยสัจทั้ง ๔ ซึ่งเป็นสัจจะคือความจริงอย่างประเสริฐ อันไม่ข้องเกี่ยวด้วยทิฏฐิทั้ง ๒ นั้น คือแสดงไปตามเหตุและผล เมื่อมีเหตุก็มีผล เมื่อดับเหตุก็ดับผล โดยที่แสดงว่า เมื่อมีอวิชชาตัณหาอุปาทานกรรม หรือเมื่อแสดงตามอธิบายในอริยสัจ ๔ ซึ่งยกเอาตัณหาเป็นตัวทุกขสมุทัย เมื่อมีตัณหาก็มีชาติคือความเกิดอันเป็นชาติทุกข์และทุกข์อื่น ๆ ประกอบกันไป ฉะนั้น ปัญหาเรื่องว่าตายเกิดหรือตายสูญนั้น จึงตอบตามหลักพุทธศาสนาว่า เมื่อยังมีตัณหาก็ยังมีเกิดอันเรียกว่าชาติ แต่ว่าเมื่อดับตัณหาเสียได้คือดับทุกขสมุทัยเสียได้ ก็ดับชาติคือความเกิดได้ และดับทุกข์อื่น ๆ ที่เนื่องกับชาติคือความเกิด แต่หากจะมีปัญหาว่า เมื่อดับตัณหาอันเป็นทุกขสมุทัยได้ ดับชาติคือความเกิดได้อันหมายความว่าไม่เกิดอีก คือพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลายดับตัณหาได้สิ้นเชิง จึงดับชาติคือความเกิดได้คือไม่เกิดอีก และเมื่อไม่เกิดอีกดั่งนี้ เมื่อดับขันธ์ดังที่เรียกว่าดับขันธปรินิพพานคือดับขันธ์ไปแล้วจะเป็นอย่างไร จะสูญหรือไม่สูญ พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสปฏิเสธในข้อว่าสูญ และก็ตรัสปฏิเสธในข้อว่าเกิด คือ**ไม่เกิดแต่ก็ไม่สูญ ไม่สูญแต่ก็ไม่เกิด** และข้อที่ทั้งไม่สูญทั้งไม่เกิดก็เป็นอันปฏิเสธทิฏฐิทั้ง ๒ นั้น เมื่อเป็นดั่งนี้ จะนับว่าเป็นอะไรอย่างไร ก็ได้ตรัสดั่งที่ตรัสแก้ปัญหาของอุปสีวมาณพว่า เหมือนอย่างไฟที่ดับไป ไม่ถึงความนับว่าไฟไปไหน และก็ตรัสว่าผู้ที่ดับไปนั้นไม่มีประมาณ และเมื่อถอนธรรมทั้งปวงหมดแล้ว ถอนอวิชชาตัณหาอุปาทาน ถอนกิเลสทั้งปวง ถอนรูปกายนามกายหมดเพราะว่าดับขันธ์ ถอนจิตถอนวิญญาณหมด ซึ่งคำเหล่านี้ก็เป็นถ้อยคำที่พูดกัน ก็เมื่อถอนธรรมทั้งปวงได้หมดสิ้นไม่มีเหลืออะไร จึงไม่มีทางแห่งถ้อยคำที่จะพูดถึงที่จะกล่าวถึง เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันยุติถ้อยคำที่จะพูดถึงที่จะกล่าวถึง ว่าตายสูญหรือตายเกิดหรือว่าไม่สูญไม่เกิดอะไรทั้งสิ้น เป็นอันว่ายุติถ้อยคำที่จะพูดว่าเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้กันได้ เพราะเมื่อพูดว่าเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ สิ่งที่พูดนั้นก็จะต้องเป็นภาวะอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ว่าเมื่อไม่มีภาวะอย่างใดอย่างหนึ่ง ถอนเสียหมดแล้วก็ยุติข้อที่จะพูดกันต่อไป และได้มีเรื่องเล่าถึงพระเถระรูปหนึ่งดับขันธ์ชื่อว่าพระโคธิกะ มารเที่ยวค้นหาวิญญาณของท่านว่าไปไหน เที่ยวค้นหาในทิศใหญ่ทิศน้อยในทิศเบื้องบนทิศเบื้องต่ำทิศเบื้องขวางทั่วไปหมด ก็ไม่พบวิญญาณของท่าน พระพุทธเจ้าทรงทราบก็ได้ตรัสว่าพระโคธิกะนั้นดับขันธปรินิพพาน ดับหมดแล้วไม่มีสิ่งที่เรียกว่าวิญญาณ ไม่มีสิ่งที่

เรียกว่าจิตหรืออะไรทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าถอนธรรมทั้งหมดถอนสิ่งทั้งหมด ถอนทุกสิ่งทุกอย่าง เพราะฉะนั้น จึงค้นไม่พบวิญญาณของท่านผู้นิพพานดับขันธ์ไปแล้ว ว่าจะไปถือปฏิสนธิหรือไปท่องเที่ยวที่ไหนทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าเป็นอันถอนทาง แห่งถ้อยคำที่จะพูดถึงทั้งหมด ยุติการที่จะพูดว่าเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ เป็นอันว่าเสร็จ สิ้นกันไปเสียทีหนึ่ง เสร็จสิ้นจริง ๆ ถ้าหากว่ายังจะพูดกันอย่างนั้นอย่างนี้อยู่ก็ยังไม่เสร็จ สิ้นยังไม่จบ เพราะฉะนั้น เมื่อจะให้จบก็ยุติการพูดอย่างนั้นอย่างนี้ทั้งหมด ก็เป็นอันว่าจบ กันเสียทีจริง ๆ ดั่งนี้เป็นหลักแห่งพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงไว้ตามที่ ได้ตรัสตอบอุปสีวมาณพ

ความเชื่อว่าตายสูญอาจทำให้เกิดความประมาท

เพราะฉะนั้น ผู้ศึกษาพุทธศาสนาแม้จะยังไม่ได้ไม่ถึงในขั้นดังกล่าว ก็พึง ศึกษาให้รู้ว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่าอย่างไร เวลาฟังใครเขาพูดอย่างไร ก็จะ ได้ทราบได้ว่าเขาพูดถูกต้องหรือไม่ถูกต้องตามหลักแห่งพุทธศาสนาที่แท้จริง แต่ เรื่องตายเกิดตายสูญนี้ เมื่อว่าถึงในขั้นที่เป็นไปอยู่ทั่วไปของคนทั่วไป พระพุทธเจ้า ก็ได้ตรัสสอนเอาไว้ในพระสูตรหนึ่งอันเรียกว่า **อปัณณกสูตร** ที่แปลว่า พระสูตรที่ แสดงถึงข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด โดยที่ได้ตรัสแนะนำไว้โดยความว่า แม้ว่าจะยังไม่มีญาณ คือความหยั่งรู้ของตนเองถึงเรื่องตายเกิดตายสูญ แต่ว่าถ้ามีความเชื่อว่าตายสูญก็ อาจจะทำให้เกิดความประมาท ไม่ต้องกลัวต่อผลของอกุศลที่ได้กระทำเอาไว้ เพราะ ว่าจะทำอกุศลทั้งหลายไว้เท่าไหร่ก็ตามหรือแม้ว่าจะทำความดีไว้สักเท่าไหร่ก็ตาม ตายแล้วก็เสร็จกัน เพราะว่าสูญแค่นั้นไม่ต้องไปรับผลต่อไป ฉะนั้นหากมีความเชื่อ ว่าตายสูญก็อาจจะทำให้เกิดความประมาทดังกล่าว แต่ว่าถ้าหากเชื่อว่าตายเกิด จะเพราะยังมีกิเลสอยู่ก็ต้องไปเกิดก็ตาม ก็จะทำให้เกิดความไม่ประมาท ขวนขวาย ที่จะกระทำความดีต่าง ๆ ที่จะละความชั่วต่าง ๆ แม้เพราะนึกถึงชาติหน้าภพหน้า ว่าจะต้องรับผลของกรรมที่ได้กระทำไว้ เพราะฉะนั้น ความเชื่อว่าตายเกิดจึงดีกว่า เพราะทำให้เกิดความไม่ประมาท ขวนขวายที่จะละความชั่วกระทำความดีดังกล่าว นั้น นี้เป็นคำที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเอาไว้ในพระสูตรหนึ่ง

ปฏิบัติให้เกิดสัมมาสติสัมมาสมาธิในองค์มรรค

อนึ่ง การทำสติแม้ในกายเวทนาจิตธรรม ดังที่ได้แสดงแล้วว่าเพื่อสมาธิเป็นเบื้องต้น ว่ากายมีอยู่เวทนามีอยู่จิตมีอยู่ธรรมมีอยู่ตามอารมณ์ที่กำหนด และข้อที่ว่ามีอยู่นั้นก็มีอยู่ในความรู้ เพราะว่าเมื่อจิตตั้งกำหนดอยู่ในสิ่งอันใด ก็ย่อมจะมีความรู้อยู่ในสิ่งอันนั้น ว่าสิ่งที่กำหนดนั้นมีอยู่ แต่ว่าถ้าจิตไม่ตั้งกำหนด แม้สิ่งนั้นจะมีอยู่ก็ไม่รู้ และเมื่อไม่รู้ก็เท่ากับว่าไม่มี คือไม่มีอยู่ในความรู้ เพราะฉะนั้น ข้อที่ว่ากายมีอยู่เวทนามีอยู่จิตมีอยู่ธรรมมีอยู่นี้ จึงหมายถึงมีอยู่ในความรู้ที่กำหนด และเมื่อมีอยู่ในความรู้ที่กำหนด นี่แหละเป็นตัวสติเป็นตัวสมาธิ และสติหรือสมาธิดั่งนี้ก็เป็นข้อที่ปฏิบัติกันทั่วไป แม้จะใช้อารมณ์ของกรรมฐานข้อใดข้อหนึ่งก็ตาม ก็ต้องการที่จะให้กำหนดว่ามีอยู่ในข้อที่กำหนดนั้น ในก่อนพุทธกาลมาก็อย่างนี้ เมื่อพระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นก็อย่างนี้ แต่ว่าการปฏิบัติทำสมาธิแม้จนถึงฌานสมาบัติในภายนอกพุทธศาสนานั้น ยังมีตัณหามีความสงสัยมีกามดังที่ปรารภถึงในพระพุทธพยากรณ์ที่กล่าวมาข้างต้น อีกอย่างหนึ่งก็คือยังมีอุปาทาน ความยึดถือไม่ปล่อยวางเพื่อชาติเพื่อภพอันใดอันหนึ่ง แต่ว่าเมื่อมาเป็นข้อปฏิบัติแม้เพื่อสมาธิทางพุทธศาสนานั้น ก็ต้องทำสติทำสมาธิว่ามีอยู่ มีอยู่นั่นแหละ อันหมายความว่าให้กำหนดอารมณ์ของสมาธินั้น ให้รู้อารมณ์ของสมาธินั้น อารมณ์ของสมาธินั้นก็มีอยู่ในตัวสติในตัวสมาธิ แต่ว่าก็ให้ปฏิบัติปล่อยวางไม่ยึดถืออะไร ๆ ในโลก ดั่งนี้ จึงจะเป็นสติเป็นสมาธิที่บริสุทธิ์ อันนับว่าเป็น**สัมมาสติ สัมมาสมาธิ**ในองค์มรรค เหมือนอย่าง**อานาปานสติสมาธิ**ที่บังเกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้า เมื่อยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ยังมิได้ตรัสรู้ ทรงเป็นพระราชกุมารตามเสด็จพระราชบิดาในพระราชพิธีแรกนาขวัญ ในขณะที่พระราชบิดาทรงปฏิบัติพิธีอยู่ พระราชกุมารองค์น้อยที่ประทับอยู่ ณ ภายใต้ร่มหว้า จิตของพระองค์ก็รวมเข้ามากำหนดลมหายใจเข้าออก ก็ทรงได้สมาธิที่ท่านแสดงว่าถึง**ปฐมฌาน** ก็เป็นสมาธิที่บริสุทธิ์ไม่ได้ทรงยึดถือ ทรงปล่อยวาง เพราะในขณะนั้นทรงเป็นพระราชกุมารเด็ก ๆ ยังไม่มีตัณหาเพื่อชาติ เพื่อภพอะไร แต่จิตของพระองค์ที่อบรมมาดีแล้วตลอดเวลาช้านานก็มาเป็นสมาธิขึ้น กำหนดลมหายใจเข้าลมหายใจออก ดั่งนี้

ทรงสอนให้ดูให้เห็นเกิดดับ

เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติสมาธิทางพุทธศาสนาจึงต้องทำความเข้าใจข้อนี้ แม้จะปฏิบัติทำสมาธิกำหนดกายเวทนาจิตธรรมข้อใดข้อหนึ่งก็ตาม ในขณะที่ทำสมาธินั้นก็ต้องทำความปล่อยวางไม่ยึดถือ ไม่ให้เป็นกามไม่ให้เป็นความสงสัยไม่ให้เป็นตัณหาขึ้นในสมาธิที่ปฏิบัตินั้นไปด้วย และเมื่อได้สมาธิจะเป็นขั้น**อุปจารสมาธิ**ก็ตาม ขั้น**อัปปนาสมาธิ**ก็ตาม ก็ไม่ติดอยู่เพียงแค่นั้น เพราะยังข้ามโอฆะห้วงกิเลสห้วงทุกข์ไม่ได้ ต้องมาปรารภอารมณ์ของสมาธินั่นแหละ จะเป็นข้อกายก็ได้ข้อเวทนาก็ได้ข้อจิตก็ได้ข้อธรรมก็ได้ข้อใดข้อหนึ่ง มากำหนดดูดับกามดับความสงสัยดับตัณหา และวิธีที่ปฏิบัตินั้นจะกำหนดดูให้เป็นตัวนามตัวรูป หรือว่ากำหนดอารมณ์ของสมาธิ องค์ของสมาธิที่ได้โดยเป็นนามเป็นรูป เป็นสิ่งที่เกิดเป็นสิ่งที่ดับ แม้ดังที่ได้สอนไว้ในสติปัฏฐานว่า มีเกิดเป็นธรรมดา มีดับเป็นธรรมดา มีทั้งเกิดทั้งดับเป็นธรรมดา ดังนี้ก็เป็นการปฏิบัติน้อมไปในทางวิปัสสนาปัญญา คือดูให้เห็นเกิดเห็นดับ ให้เห็นทั้งเกิดทั้งดับของกายของเวทนาของจิตของธรรม ดั่งนี้ก็เป็นไปในทางปัญญา และดูนั้นก็คือดูสิ่งที่มีอยู่นั้นเอง สิ่งที่มีอยู่นั้นก็คือกายมีอยู่เวทนามีอยู่จิตมีอยู่ธรรมมีอยู่ มีอยู่ในสติมีอยู่ในสมาธิ ก็ดูสิ่งที่มีอยู่ในสติในสมาธินี้ว่าสิ่งนั้นก็เป็นสิ่งที่เกิดดับ ก็เกิดดับอยู่ในสติอยู่ในสมาธินั้นแหละ และเมื่อเป็นดั่งนี้ ก็เป็นวิธีปฏิบัติดับกามดับความสงสัยดับตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก เป็นการที่ปฏิบัติทำสมาธิ และต่อจากสมาธิมาสู่ปัญญาเป็นไปเพื่อดับกิเลส เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงจะข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกข์ได้ไปโดยลำดับ และการปฏิบัติก็จะเป็นการปฏิบัติที่ไม่ติดอยู่เพียงแค่นั้น แต่ว่าจะทะลุขึ้นมา และการที่ทะลุขึ้นมานั้นก็ไม่ใช่ว่าทะลุขึ้นมาที่ไหนทะลุขึ้นมาที่ความดับ ดับกามดับความสงสัยดับตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก คือดับกิเลส และเมื่อดับกิเลสก็ข้ามโอฆะคือห้วงทุกข์ห้วงกิเลสได้ไปเป็นเปราะ ๆ ไปตามลำดับ ดังนี้การปฏิบัติก็ไม่ชงักงัน ไม่หยุดแต่จะก้าวหน้ามาสู่การดับกิเลสโดยลำดับ ดับทุกข์โดยลำดับ

อุปสีวมาณพปัญหาจบ

๗ ตุลาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๑๙
นันทมาณพปัญหา

มุนีในพุทธศาสนา

ได้แสดง**โสฬสปัญหานำสติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ บัดนี้มาถึงนันทมาณวปัญหา คือปัญหาของนันทมาณพเป็นที่ ๗ นันทมาณพได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าความว่า "ชนทั้งหลายกล่าวว่ามุนีทั้งหลายมีอยู่ในโลก ข้อนี้นั้นเป็นอย่างไร เขาเรียกผู้ถึงพร้อมด้วยญาณคือความรู้ หรือผู้ถึงพร้อมด้วยความดำเนินชีวิตว่าเป็นมุนี" พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบความว่า "ผู้ฉลาดทั้งหลายย่อมเรียกหรือกล่าวว่า เป็นมุนีด้วยความเห็นก็หาไม่ ด้วยความสดับก็หาไม่ ด้วยญาณคือความรู้ก็หาไม่ เรากล่าวว่าบุคคลเหล่าใดทำตนให้ปราศจากเสนาคือกองทัพกิเลส ให้มีกิเลสอันเป็นเหตุกระทบใจปราศจากไป คือหามีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจไม่ ไม่มีความอยากทะเยอทะยานเที่ยวไป ชนเหล่านั้นเป็นมุนี" ดั่งนี้

ตามปัญหาที่กราบทูลถาม พิจารณาดูก็จะพึงเข้าใจได้ว่า บุคคลหรือท่านที่เรียกกันว่า**มุนี**นั้นมีอยู่เป็นอันมาก ตั้งแต่ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะได้ตรัสรู้พระธรรมตั้งพุทธศาสนาขึ้น ก็มีผู้ที่เรียกกันเป็นที่เคารพนับถือกันว่ามุนีอยู่มากมาย และคำว่ามุนีนี้ก็นำมาใช้ในพุทธศาสนาเช่นเดียวกับคำอื่น ๆ ที่เป็นคำที่เขาใช้เรียกกันอยู่แล้ว ก็นำมาใช้ในพุทธศาสนา แต่ว่าคำที่เขาใช้กันมาก่อนที่พุทธศาสนาจะบังเกิดขึ้น หรือแม้ที่ใช้ในภายหลังต่อมาก็ตาม ซึ่งเป็นคำใช้นอกพุทธศาสนานั้น ย่อมมีความหมายเป็นอีกอย่างหนึ่ง เมื่อนำมาใช้ในพุทธศาสนาก็มีความหมายอีกอย่างหนึ่ง แต่ก็มีลักษณะบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน คือในลักษณะที่เป็นที่เคารพนับถือหรือเป็นที่แสดงตนว่ามีความรู้เป็นต้นที่สูงกว่าแปลกไปกว่าคนสามัญทั่วไปเป็นต้น ดังเช่นบรรพชิตคือผู้บวช ก็เป็นบุคคลผู้ที่ถือปฏิบัติแตกต่างออกไปจากคนสามัญทั่วไป หรือจากชาวบ้านชาวเมือง แม้จะเป็นนักบวชของลัทธิศาสนาอะไรก็ตาม

และลักษณะที่แตกต่างกันนั้นก็เป็นต้นว่า โดยการดำเนินชีวิตเกี่ยวแก่อาหาร ผ้านุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เกี่ยวแก่อากัปกิริยาอันเป็นส่วนภายนอก และทางจิตใจก็เช่นเดียวกัน ก็เป็นสิ่งที่ผู้อื่นจะรู้ได้ยาก ไม่เหมือนอย่างทางร่างกายซึ่งเป็นภายนอก แต่แม้เช่นนั้นก็สังเกตจากอาการที่แสดงออกภายนอกอันส่องเข้าไปถึงจิตใจ ก็อาจจะถูกบ้างผิดบ้าง ถ้าออกมาจากจิตใจที่แท้จริงเช่นจิตใจสงบ อาการทางกายวาจาก็สงบ ความสงบทางกายทางวาจาก็ส่องว่าจิตใจสงบจริง แต่ว่าถ้าจิตใจไม่สงบจริงแต่ว่าแกล้งทำ แกล้งแสดงว่าสงบกายสงบวาจา ดั่งนี้ ก็อาจจะทำให้คนทั้งหลายเข้าใจผิดได้เหมือนกัน เพราะทำให้คิดคาดว่าใจสงบ แต่อันที่จริงนั้นไม่สงบ

บรรพชิต ผู้ออก สมณะ ผู้สงบ

แต่ว่าเมื่อเป็น**บรรพชิต**คือผู้บวช ก็จะต้องมีความประพฤติการดำเนินชีวิตที่แตกต่างไปจากคนสามัญทั่วไป และก็ถือว่าเป็นความประพฤติปฏิบัติที่สูงกว่าคนสามัญทั่วไป เพราะฉะนั้น จึงเป็นที่นับถือของคนสามัญทั่วไป เพราะคนสามัญทั่วไปก็เข้าใจว่า บรรพชิตนั้นเมื่อมีความประพฤติปฏิบัติแตกต่างออกไปจากคนสามัญ ก็จะต้องมีคุณธรรมที่สูงกว่า จึงได้แสดงความเคารพนับถือ ตลอดจนถึงทนุบำรุง บรรพชิตคือผู้บวชทั้งหลายหรือนักบวชทั้งหลาย ตั้งแต่เก่าก่อนพุทธศาสนามาจนถึงพุทธศาสนาบังเกิดขึ้น และภายหลังพุทธศาสนาบังเกิดขึ้น ก็มีลักษณะทั่วไปในทำนองเดียวกันดั่งนี้ ซึ่งสรุปแล้วก็กล่าวได้ว่า เป็นที่นับถือของคนทั่วไปว่าปฏิบัติสูงกว่าความประพฤติปฏิบัติของชาวบ้านชาวเมืองซึ่งเป็นฆราวาสเป็นคฤหัสถ์ทั่วไป เพราะฉะนั้น จึงนับถือจึงทนุบำรุง และบรรดาบรรพชิตเหล่านี้เองก็มีคำเรียกร้องด้วยความนับถือว่ามุนีบ้าง ว่า**สมณะ**บ้าง แม้คำว่าบรรพชิตเองก็เป็นคำเรียกด้วยความนับถือเหมือนกัน เพราะคำว่าบรรพชิตนั้นก็แปลว่าผู้ออก และที่มีลักษณะคล้ายกันโดยมากก็คือว่าออกจากเรือนมาเป็นผู้ไม่มีเรือน จึงเรียกว่า **อนาคาริยะ** ผู้ไม่มีเรือนไม่มีบ้านไม่มีครอบครัว และที่เรียกว่าสมณะนั้นก็แปลว่าผู้สงบ และที่เรียกว่ามุนีนั้นก็แปลว่าผู้รู้บ้าง แปลว่าผู้นิ่งบ้าง คำไทยเราก็เรียกว่า**พระ** คำว่าพระนั้นก็มาจากคำว่าวระ ที่แปลว่าประเสริฐ ก็เป็นคำยกย่องเช่นเดียวกัน

มุนี ผู้รู้หรือผู้นิ่ง

คราวนี้คำที่เรียกยกย่องว่ามุนีนั้น ดังได้กล่าวว่าแปลว่าผู้รู้หรือแปลว่าผู้นิ่ง ก็โดยที่เป็นที่นับถือว่าเป็นผู้รู้ รู้สิ่งที่พิเศษยิ่งขึ้นไปกว่าระดับความรู้สามัญทั่วไป และที่แปลว่าเป็นผู้นิ่งนั้นก็คือเป็นผู้ที่สำรวมหรือสงบ แต่ก็เป็นที่นับถือว่ามีความรู้อยู่ในความนิ่งนั้นด้วย คือว่านิ่งด้วยความรู้ ไม่ใช่นิ่งด้วยความไม่รู้ ก็เหมือนดั่งที่พูดด้วยความยกย่องท่านผู้ใดผู้หนึ่งที่เป็นที่นับถือว่าท่านนิ่ง แต่ว่าท่านรู้ ไม่ใช่ท่านไม่รู้ แต่ว่าท่านนิ่งคือไม่พูดไม่แสดง เพราะฉะนั้น คำว่ามุนีนี้จึงเป็นคำที่แสดงความยกย่องดังกล่าว และก็เป็นคำที่ใช้กันมาเก่าก่อนที่พุทธศาสนาบังเกิดขึ้น บรรดานักบวชทั้งหลายที่แสดงตนว่าเป็นมุนีคือเป็นผู้รู้ หรือที่เรียกว่าเป็นผู้วิเศษก็มีอยู่มากมาทุกสมัย และเมื่อนันทมาณพได้มากราบทูลถามพระพุทธเจ้านั้น ก็จะต้องได้ทราบได้เห็นบรรดานักบวชทั้งหลายหรือบุคคลทั้งหลายที่แสดงตนว่าเป็นมุนีคือเป็นผู้รู้ผู้วิเศษอยู่เป็นอันมากเช่นเดียวกัน บรรดานักบวชทั้งหลายก็มีมากมายหลายลัทธิหลายทิฏฐิอยู่ในที่นั้น ๆ แม้พาวรีพราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ของมาณพทั้ง ๑๖ คนนี้เอง ก็คงจะต้องได้รับความนับถือว่าเป็นมุนีผู้หนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงอุบัติขึ้น ก็เป็นที่นับถือว่าเป็นพระมุนีองค์หนึ่ง ดั่งที่มาณพเหล่านี้เองเมื่อกราบทูลถาม ก็ได้เรียกพระองค์ว่าเป็นมุนีคือเป็นผู้รู้เป็นผู้วิเศษอยู่หลายครั้ง เพราะฉะนั้นจึงได้บังเกิดเป็นปัญหาขึ้นว่า คนทั้งหลายก็กล่าวกันว่ามุนีมีอยู่ในโลก ก็กล่าวกันดั่งนั้นจริง แต่ว่าข้อที่กล่าวนี้นั้นกล่าวกันอย่างไร คือว่าเรียกผู้ที่ถึงพร้อมด้วยญาณคือความรู้ หรือว่าถึงพร้อมด้วยการดำเนินชีวิตหรือความดำเนินชีวิตว่าเป็นมุนีก็เพราะว่าเมื่อเข้าใจว่าผู้ที่เรียกว่าเป็นมุนีนั้นจะต้องมีความรู้ เพราะฉะนั้น ก็จะต้องถึงพร้อมด้วยญาณคือความรู้ หรืออีกอย่างหนึ่งด้วยการดำเนินชีวิต เพราะความรู้นั้นมองไม่เห็นกัน ได้แต่เห็นท่าทางก็นึกว่าคงจะมีญาณคือความรู้ หรือว่าอาจจะได้สนทนาไต่ถามทำให้ตระหนักว่ามีญาณคือความรู้ก็ได้ ส่วนการดำเนินชีวิตหรือความดำเนินชีวิตนั้นมองเห็น อันเกี่ยวด้วยอาหารก็มองเห็นกัน ดังที่ผู้ถือปฏิบัติเป็นนักบวชหรือไม่เป็นนักบวชก็ตามที่เป็นพิเศษ จะต้องเว้นอาหารอย่างนั้นจะต้องบริโภคอาหารอย่างนี้ อย่างภิกษุก็ต้องปฏิบัติเรื่องอาหารตามพระวินัย ผ้านุ่งห่มก็จะต้องนุ่งห่มอย่างนั้นนุ่งห่มอย่างนี้ หรือเป็น**อเจลกะ**คือไม่ใช้ผ้านุ่งห่มเลย เป็น

ชีเปลือยดั่งนี้ก็มี ที่อยู่อาศัยก็จะต้องเป็นอย่างนั้นจะต้องเป็นอย่างนี้ และแม้ในพุทธศาสนาเองก็มีบัญญัติพระวินัยเกี่ยวแก่อาหารผ้านุ่งห่มที่อยู่อาศัยไว้เป็นอันมาก ข้อปฏิบัติเกี่ยวแก่ศีลของภิกษุก็เกี่ยวแก่เรื่องเหล่านี้เป็นอันมาก และยังมีธุดงควัตรต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก เหล่านี้ก็เป็นเรื่องของการดำเนินชีวิตทั้งนั้นที่มองเห็น เพราะฉะนั้น ก็เป็นข้อที่จะพึงสงสัย ว่าจะเรียกว่ามุนีกันได้นั้นด้วยอาศัยอะไร อาศัยญาณคือความรู้หรืออาศัยการดำเนินชีวิต

ทรงเรียกผู้ทำตนให้สิ้นกิเลสว่ามุนี

พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบในทางปฏิเสธก่อนคือตรัสตอบว่า "ผู้ฉลาดทั้งหลายจะเรียกหรือจะกล่าวว่าเป็นมุนีด้วยความเห็นก็หามิได้ ด้วยความสดับก็หามิได้ ด้วยญาณคือความรู้ก็หามิได้ พระองค์ตรัสว่า ชนเหล่าใดทำตนให้ปราศจากเสนา ซึ่งมีความหมายทั่วไปว่ากองทัพกิเลส มีกิเลสที่เป็นเหตุกระทบใจก็หามิได้ ไม่มีความปรารถนาทะเยอทะยานเที่ยวไป ชนเหล่านั้นเป็นมุนี" ดั่งนี้ ตามคำตอบของพระพุทธเจ้านี้ ในด้านปฏิเสธทีแรกนั้นก็ตรัสปฏิเสธที่ฟังได้ว่า จะถือเอาแค่การเห็นการสดับหรือความเห็นความสดับว่าเป็นมุนีเท่านั้นไม่ได้ ซึ่งความเห็นความสดับในที่นี้ก็มีความหมายว่า ผู้ที่มีความเห็นแม้ว่าจะรู้สึกว่ามีความเห็นดี มีความเห็นเป็นพิเศษ เห็นนั่นเห็นนี่ ซึ่งโดยปกตินั้นก็เห็นด้วยตาเนื้อ และเมื่อลึกขึ้นไปกว่านี้ก็เห็นด้วยตาใจ เห็นนั่นเห็นนี่ ดั่งที่เรียกว่ามีตาทิพย์ เอาเป็นว่าจะมีความสามารถจะเห็นได้อย่างนั้นก็ตาม พระองค์ก็ยังไม่ทรงรับรองว่าเป็นมุนี ซึ่งได้ตรัสยกเอาผู้ฉลาดว่า ผู้ฉลาดก็ยังไม่รับรองว่าเป็นมุนี การได้ยินก็เหมือนกัน โดยปกติก็หมายถึงทั้งการศึกษาเช่นใช้หูฟัง มีความรู้วิชาการต่าง ๆ มาก หรือว่าแม้จะได้ถึงหูทิพย์ก็ตาม ผู้ฉลาดก็ยังไม่เรียกว่าเป็นมุนี หรือแม้ว่าจะมีญาณคือความหยั่งรู้ที่เป็นโลกียอภิญญา คือญาณที่แสดงฤทธิ์ได้หรือหูทิพย์ดังกล่าว หรือว่ากำหนดใจของผู้อื่นได้ ระลึกชาติหนหลังได้ หรือได้ตาทิพย์ดังกล่าว แม้ได้ญาณคือความหยั่งรู้ถึงขนาดนี้ ผู้ฉลาดก็ยังไม่เรียกว่าเป็นมุนี พระพุทธองค์เองนั้นตรัสเรียกผู้ที่ทำตนให้ปราศจากเสนาคือกองทัพกิเลสในจิตใจ ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจให้เดือดร้อน ไม่มีความอยากทะเยอทะยาน นั่นแหละว่าเป็นมุนี ดั่งนี้ เป็นอันว่าทางพุทธศาสนานั้นพระพุทธองค์ทรงจำกัดคำว่ามุนีคือผู้รู้หรือผู้วิเศษนั้นว่า เป็นผู้ที่ทำตนให้สิ้นกิเลสที่ตรัส

เรียกว่าเสนา โดยความหมายทั่วไปก็กองทัพกิเลส เมื่อยังมีกองทัพกิเลสคือยังมีหมู่กิเลสอยู่ในจิตใจ กลุ้มรุมจิตใจให้เดือดร้อนอยู่ ทำให้อยากทะเยอทะยานไปต่าง ๆ อยู่ แม้จะมีตาทิพย์หูทิพย์ มีญาณหยั่งรู้อะไรต่าง ๆ ได้ด้วยอำนาจของการศึกษาก็ตาม ด้วยอำนาจของสมาธิอย่างสูงก็ตาม ก็ยังไม่เรียกว่าเป็นมุนีของพระพุทธเจ้า จะเป็นมุนีที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกได้ ก็จะต้องทำหมู่กิเลสที่กลุ้มรุมจิตใจให้เดือดร้อน ที่ทำให้อยากทะเยอทะยานไปต่าง ๆ นี้หมดสิ้นไป เท่านั้นจึงจะเป็นมุนี ความที่จะมีการดำเนินชีวิตอย่างไรหรือได้หูทิพย์ตาทิพย์ ได้ญาณคือความหยั่งรู้อย่างไรไม่เป็นประมาณไม่เป็นข้อสำคัญ ข้อสำคัญอยู่ที่ความทำตนให้สิ้นให้ปราศจากเสนาคือกองทัพกิเลสเท่านั้น ปราบกิเลสให้สิ้นไป ให้หมดเครื่องที่จะทำให้จิตเดือดร้อนกระสับกระส่ายอยากทะเยอทะยานไปต่าง ๆ ดั่งนี้จึงจะเป็นมุนีในพุทธศาสนา

พุทธศาสนามุ่งการปฏิบัติดับกิเลส

แม้ว่าในคำถามคำตอบนี้จะแสดงถึงธรรมปฏิบัติในขั้นดับกิเลสก็ตาม แต่ก็เป็นข้อที่ผู้นับถือพุทธศาสนาทั่วไปควรเข้าใจ ว่าทางพุทธศาสนานั้นต้องการผู้ที่จะชื่อว่าเป็นมุนี เป็นสมณะ หรือเป็นบรรพชิตต่าง ๆ นั้น ด้วยการปฏิบัติทำตนให้ปราศจากเสนาคือกองทัพกิเลสกองทัพมาร ให้ปราศจากความเดือดร้อนทุรนทุรายเพราะกิเลสให้ปราศจากความอยากทะเยอทะยานต่าง ๆ ฉะนั้น ผู้ที่ปฏิบัติเพื่อเป็นอย่างนี้จึงชื่อว่าปฏิบัติเพื่อเป็นมุนีในพุทธศาสนา เข้าใจให้ถูกทางดั่งนี้แล้ว จะได้ไม่หลงนิยมไปในทางหูทิพย์ตาทิพย์ ญาณคือความหยั่งรู้อะไรต่าง ๆ ซึ่งแม้ว่าจะมีหูทิพย์จริงตาทิพย์จริงได้ญาณความหยั่งรู้อะไรต่าง ๆ จริง แต่ว่าถ้าไม่ปฏิบัติดับกิเลสลงแล้ว บรรดาความเห็นความได้ยินความรู้ต่าง ๆ เหล่านั้นหากกิเลสได้อาศัยใช้สอย กิเลสเอาเป็นเครื่องมือก็ยิ่งจะเป็นเครื่องก่อโทษก่อทุกข์ให้ยิ่งขึ้นแก่ผู้ที่ได้เองไม่เป็นประโยชน์กลับเป็นโทษเหมือนอย่างพระเทวทัตที่แสดงว่าปฏิบัติจนได้โลกียอภิญญา แต่ไม่ปฏิบัติดับกิเลสก็อาศัยโลกียอภิญญานั้นคือหูทิพย์ตาทิพย์เป็นต้นเหล่านี้นั้นแหละ ก่อกิเลสให้มากขึ้นจนวิบัติในที่สุด เพราะฉะนั้น ก็จะได้ไม่หลงตื่นข่าวไปในเรื่องของฤทธิ์เดชต่าง ๆ จะมุ่งปฏิบัติดับกิเลสเป็นที่ตั้ง ดั่งนี้จึงจะเป็นความถูกต้องในทางพุทธศาสนา ไม่ต้องไปหลงในความอวดอ้างต่าง ๆ ของใคร หรือในการปฏิบัติเกี่ยวแก่การดำเนินชีวิตอย่างนั้นอย่างนี้

ต้องนุ่งห่มอย่างนั้นอย่างนี้ ต้องบริโภคอย่างนั้นอย่างนี้ ต้องอยู่อย่างนั้นอย่างนี้ แล้วก็นับถือว่าเป็นผู้วิเศษคือเป็นมุนีผู้รู้ผู้วิเศษ ดั่งนี้ ซึ่งเป็นไปอยู่มากในโลก แม้ในหมู่ผู้ที่นับถือพุทธศาสนาเอง เพราะฉะนั้น คำถามคำตอบอันนี้จึงเป็นประโยชน์

๒๑ ตุลาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๒๐

นันทมาณพปัญหา (ต่อ)

ปัญหาเรื่องสุทธิคือความบริสุทธิ์

ได้แสดง**โสฬสปัญหานำสติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ จนถึงนันทมาณวปัญหา ปัญหาของนันทมาณพอันเป็นที่ ๗ นันทมาณพได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าความว่า "ชนทั้งหลายกล่าวกันว่ามุนีทั้งหลายมีอยู่ในโลก ข้อนั้นเป็นอย่างไร เขาเรียกผู้ที่ถึงพร้อมด้วยญาณคือความรู้ หรือผู้ที่ถึงพร้อมด้วยการดำเนินชีวิตว่าเป็นมุนี" พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบความว่า "ผู้ฉลาดทั้งหลายย่อมกล่าวเรียกว่าเป็นมุนีด้วยความเห็นก็หามิได้ ด้วยความสดับก็หามิได้ ด้วยญาณคือความรู้ก็หามิได้ เรากล่าวว่า ชนเหล่าใดทำตนให้ปราศจากเสนาคือกองทัพกิเลสหรือกองกิเลส มีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจก็หามิได้ ไม่มีความอยากทะเยอทะยานเที่ยวไป ชนเหล่านั้นชื่อว่าเป็นมุนี" ดั่งนี้ นันทมาณพได้กราบทูลถามต่อไปอีกว่า "สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งเหล่านี้ ย่อมกล่าวความบริสุทธิ์ด้วยความเห็นและความได้สดับ หรือด้วยสิ่งที่เห็นสิ่งที่สดับบ้าง ย่อมกล่าวความบริสุทธิ์ด้วยศีลและวัตรบ้าง ย่อมกล่าวความบริสุทธิ์ด้วยวิธีปฏิบัติมีรูปเป็นอเนกบ้าง สมณพราหมณ์เหล่านั้นประพฤติอยู่ในวิธีปฏิบัตินั้นตามที่กล่าวว่าบริสุทธิ์ หรือตามที่เห็นว่าบริสุทธิ์ ได้ข้ามชาติคือความเกิด ชราคือความแก่แล้วบ้างหรือ ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ขอพระองค์ได้ตรัสบอก" พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าได้ตรัสตอบความว่า "สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งเหล่านี้ ย่อมกล่าวความบริสุทธิ์ด้วยความเห็นความได้สดับ หรือด้วยการที่เห็นการได้สดับบ้าง ย่อมกล่าวความบริสุทธิ์ด้วยศีลและวัตรบ้าง ย่อมกล่าวความบริสุทธิ์ด้วยวิธีปฏิบัติมีอย่างเป็นอเนกบ้าง สมณพราหมณ์เหล่านั้นประพฤติในวิธีปฏิบัตินั้นตามที่กล่าวว่าบริสุทธิ์ หรือตามที่เห็นว่าบริสุทธิ์ก็ตามที แต่เราก็กล่าวว่าไม่ข้ามชาติและชราแล้ว" ดั่งนี้

การทำตนให้ปราศจากกิเลสเป็นการบรรลุถึงสุทธิ

ตามคำถามและคำตอบทั้ง ๒ ตอนนี้ ในตอนแรกได้กราบทูลถามถึงมุนี ซึ่งก็ได้ตรัสตอบถึงมุนี โดยที่ได้ทรงยกเอาผู้ฉลาดไม่เรียกมุนีด้วยการเห็นการสดับเป็นต้น และพระองค์เองกล่าวว่าเป็นมุนีเพราะทำตนให้ปราศจากกองกิเลส ที่ใช้คำว่าเสนาคือกองทัพ ก็หมายถึงกองทัพกิเลสเป็นต้น ซึ่งแสดงถึงคติทางพุทธศาสนา จะเรียกว่ามุนีก็ด้วยการที่ทำตนให้ปราศจากกิเลสนั้นเองเป็นข้อสำคัญ และการกระทำตนให้ปราศจากกิเลสนั้นก็เป็นการบรรลุถึง**สุทธิ**คือความบริสุทธิ์นั่นเอง เพราะว่ากิเลสแปลว่าเครื่องเศร้าหมอง ซึ่งมีอยู่เป็นอันมาก ดั่งที่จำแนกเรียกออกไปตั้งแต่จำนวนน้อยจนถึงจำนวนมาก จำนวนน้อยก็เช่นราคะโทสะโมหะหรือโลภะโทสะโมหะ และที่แยกออกไปต่างชื่อเช่นตัณหา จำแนกออกไปอย่างธรรมดาก็เป็นตัณหา ๓ และแยกออกไปอีกดังในคำว่ากิเลสพันห้าตัณหาร้อยแปด หรือว่าที่แยกออกไปเป็นอุปกิเลส ๑๖ เป็นมลทิน ๙ เหล่านี้เป็นต้น เพราะฉะนั้น จึงได้ทรงรวมเข้ามาด้วยคำว่าเสนาอันหมายถึงกองทหารหรือกองทัพอันเป็นกองทัพกิเลส และเมื่อมีกองทัพกิเลส ก็จะต้องมีกองทัพธรรมสำหรับที่จะได้ต่อสู้กันในสมรภูมิคือจิตใจนี้เอง กองทัพกิเลสนั้นก็ยึดตั้งอยู่ในจิตใจ ตั้งต้นแต่ที่เป็นอาสวอนุสัยนอนจนหมักหมมอยู่ในจิตเป็นกิเลสอย่างละเอียด และเมื่อฟุ้งขึ้นมาโดยจับอารมณ์คือเรื่องที่ผ่านทวารทั้ง ๖ เข้าสู่จิต ก็ฟุ้งขึ้นมาเป็นนิวรณ์ต่าง ๆ และเมื่อหยาบออกมาอีกก็เป็นกรรมกิเลส กิเลสที่ก่อกรรม เป็น**ปาณาติบาต** ทำสัตว์มีชีวิตให้ตกล่วงไป คือฆ่าเขาบ้าง เป็น**อทินนาทาน** ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้คือลักขโมยบ้างเป็นต้น ก็เป็นกรรมกิเลสขึ้นมา เพราะฉะนั้นบรรดากิเลสเหล่านี้จึงเท่ากับเป็นเสนา คือเป็นกองทัพกิเลสที่ตั้งยึดมั่นอยู่ในจิตมาตลอดเวลาช้านาน และเสนาคือกองทัพกิเลสหรือกองทัพของมารดังกล่าวมานี้ ก็มีเพิ่มขึ้นได้บ้าง ลดลงได้บ้าง ในเมื่อบุคคลลุอำนาจของกิเลส กล่าวคือกิเลสที่เป็นอาสวอนุสัยจับอารมณ์ที่ผ่านเข้ามาทางทวารทั้ง ๖ ดังกล่าว ฟุ้งขึ้นเป็นนิวรณ์ ปล้นจิตกลุ้มรุมจิตคือทำจิตให้กลัดกลุ้มวุ่นวาย หยาบออกมาอีกก็เป็นกรรมกิเลสดังกล่าว เมื่อเป็นดั่งนี้กิเลสก็เพิ่มมากขึ้น

ธรรมปฏิบัติหรือพุทธเสนาช่วยกำจัดกิเลสหรือมารเสนา

แต่ว่าถ้าบุคคลมาได้สดับฟังธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติตามที่ทรงสั่งสอน อบรมมรรคมีองค์ ๘ หรือย่นย่อลงก็เป็นศีลสมาธิปัญญาให้บังเกิดขึ้น ธรรมปฏิบัติเหล่านี้ก็คอยระงับความเจริญเติบโตของกองทัพกิเลส ก็ทำให้กองทัพกิเลสนั้นลดลง และแม้ธรรมปฏิบัติดังกล่าวมานี้ก็เรียกว่าเป็นกองทัพธรรม คือเป็นเสนาอีกฝ่ายหนึ่ง แต่ว่าเป็นพุทธเสนาคือเสนาของพระพุทธเจ้า ส่วนกองทัพกิเลสนั้นเป็นมารเสนา กองทัพมาร ส่วนธรรมปฏิบัตินั้นเป็นพุทธเสนา เสนาของพระพุทธเจ้าและก็มีจำนวนมาก อันหมายความว่าอาจจะจำแนกแจกแจงแสดงออกไปได้มากมาย ดั่งที่กล่าวกันว่า ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ก็เท่ากับว่ากองทัพธรรมนี้มี ๘๔,๐๐๐ กองทัพธรรม ๘๔,๐๐๐ นี้ก็ขยายจำนวนขึ้นดั่งนี้ให้พอเหมาะแก่กองทัพกิเลส อันหมายความว่าเมื่อกองทัพกิเลสมีมากขึ้น กองทัพธรรมก็ต้องมากขึ้นให้พอกันสำหรับที่จะได้ระงับกิเลส กำจัดกิเลส เมื่อกองทัพธรรมมีเท่านี้ กองทัพกิเลสก็ต้องมีเท่ากัน คือต่างก็จะต้องมี ๘๔,๐๐๐ ด้วยกันแล้วก็ต่อสู้กัน เป็นต้นว่าเมื่อกามฉันท์บังเกิดขึ้น อันนับว่าเป็นเสนามารอันหนึ่งก็จะต้องมีกองทัพธรรมสำหรับที่จะระงับ คือกรรมฐานอันเป็นคู่ปรับกัน อันได้แก่**อสุภกรรมฐาน**หรือ**กายคตาสติ** ก็มาเป็นกองทัพธรรมเป็นเสนาธรรม เพราะฉะนั้น กองทัพกิเลสกับกองทัพธรรม เรียงตัวก็เป็นพลเสนาของกองทัพกิเลส พลเสนาของกองทัพธรรมก็ต้องพอดีกันเป็นคู่ปรับกัน จึงจะระงับกันลงไปได้ เพราะฉะนั้น ก็เป็นอันว่าจิตอันนี้จึงเป็นที่รับรอง เป็นสมรภูมิของทั้งกองทัพกิเลสทั้งกองทัพธรรม ทั้งมารเสนาทั้งพุทธเสนาต้องต่อสู้กันอยู่ และเมื่อกิเลสยังไม่สิ้น ธรรมก็ต้องยังไม่สิ้น คือเมื่อมีกองทัพกิเลสเหลืออยู่ ก็ต้องมีกองทัพธรรมเหลืออยู่สำหรับที่จะเป็นคู่ปรับกันระงับกัน ก็เป็นอันว่าจะต้องทำกิจคือการปฏิบัติการต่อสู้การระงับกันอยู่ตลอดเวลาที่ยังไม่สิ้นกิเลส เพราะฉะนั้น เมื่อยังไม่สิ้นกิเลสก็ยังไม่เสร็จกิจที่จะต้องปฏิบัติเพื่อระงับกิเลส ต่อเมื่อสิ้นกิเลสจึงจะเสร็จกิจที่จะปฏิบัติเพื่อระงับกิเลส ก็เป็นอันว่าจิตเลิกเป็นสมรภูมิเป็นสนามรบ เสนาทั้ง ๒ ฝ่ายก็เป็นอันว่าเลิกกันไป เหมือนอย่างการสงครามในโลกทั่วไป เมื่อไม่มีข้าศึก กองทัพที่จะต่อสู้ข้าศึกก็ไม่ต้องมี และเมื่อมีข้าศึกยกมา มีกองทัพต่อสู้ข้าศึกและก็ต่อสู้กัน ชนะข้าศึกแล้วก็เป็นอันว่าความที่ตั้งกองทัพเพื่อต่อสู้กันนั้นก็เป็นอันว่าหยุดหรือเลิก เป็นสันติคือความสงบ

นิพพานคือความสิ้นกิเลสหรือความบริสุทธิ์สิ้นเชิง

จิตใจก็เป็นเช่นนั้น เมื่อปฏิบัติโดยปฏิบัติสร้างกองทัพธรรมอันเป็นพุทธเสนาให้ตั้งติดในจิตใจ ก็ทำลายมารเสนาอันเป็นกองทัพกิเลสให้พ้นไปจากจิตใจ จิตใจนี้จึงเป็นสิ่งที่แย่งกันระหว่างกองทัพกิเลสกับกองทัพธรรม เมื่อกองทัพธรรมยังไม่มีกำลังหรือพ่ายแพ้ กองทัพกิเลสก็ยึดเอาไว้ เมื่อกองทัพธรรมมีกำลังเข้มแข็ง ก็ขับไล่กองทัพกิเลสออกไป ก็ยึดจิตเอาไว้ จิตก็อยู่กับกองทัพธรรม จนเมื่อชนะกันเด็ดขาดแล้วคือกองทัพธรรมชนะกองทัพกิเลสได้เด็ดขาด แล้วก็เลิกทัพกันได้ เลิกทัพกันได้เมื่อไรนั่นแหละจึงจะเป็นเสร็จกิจ และเมื่อเป็นเสร็จกิจก็เป็นสันติคือความสงบ ในขณะที่ยังมีกองทัพกิเลสยึดอยู่ ต้องมีกองทัพธรรมมาปราบอยู่กำจัดอยู่ ก็ยังเป็นจลาจลวุ่นวายไม่สงบทีเดียว แม้จะชนะไปได้โดยลำดับก็ยังที่จะต้องต่อสู้กันอยู่ ยังเลิกกองทัพธรรมไม่ได้ เลิกทัพไม่ได้ และก็ชื่อว่ายังเศร้าหมองอยู่ ยังไม่เป็นสุทธิคือความบริสุทธิ์อย่างสิ้นเชิง จนกว่าที่จะทำตนให้ปราศจากเสนาคือกองทัพซึ่งได้กล่าวแล้วว่าหมายถึงมารเสนา เสนามารคือกองทัพกิเลส แต่อันที่จริงนั้นเมื่อพิจารณาอย่างละเอียดแล้ว เมื่อยังมีกองทัพธรรมอยู่ต้องต่อสู้กันอยู่ ก็แปลว่ายังไม่เสร็จกิจก็ยังวุ่นวายอยู่นั่นเอง จนกว่าจะเสร็จกิจคือธรรมเป็นมรรคเป็นผลเป็นนิพพาน กำจัดกิเลสได้สิ้นเชิง นั่นแหละจึงจะเลิกทัพด้วยกัน เลิกทัพกิเลสเลิกทัพธรรม อันหมายความว่าหยุดการต่อสู้กัน ไม่มีข้าศึกที่จะต่อสู้ต่อไปอีกแล้ว ดั่งนี้คือความหมายสมบูรณ์ของคำว่าทำตนให้ปราศจากเสนาคือกองทัพที่ผจญกันอยู่รบกันอยู่ ก็เป็นอันว่าเสร็จกิจสิ้นกิเลสคือเครื่องเศร้าหมองด้วยประการทั้งปวง เป็นสุทธิคือความบริสุทธิ์สิ้นเชิง และตรงนี้คือ**นิพพาน**คือความที่เลิกทัพกันได้ทุกฝ่าย ไม่ต้องรบกันต่อไปอีก เป็นสันติคือความสงบสิ้นเชิงตลอดไป เป็นสุทธิคือความบริสุทธิ์

ทรงพบทางบรรลุสุทธิที่ถูกต้องในการข้ามชาติชรา

เพราะฉะนั้น ในท่อนที่ ๒ แม้ว่านันทมาณพจะกราบทูลถามเปลี่ยนจากเรื่องมุนีมาเป็นเรื่องสุทธิคือความบริสุทธิ์ แต่ก็มีอรรถคือเนื้อความที่เนื่องกันดังกล่าวมา โดยได้กราบทูลอ้างถึงสมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่า

หนึ่งในคำที่กราบทูลถามก็เป็นพวกที่เรียกกันว่ามุนี ดังที่ได้กราบทูลถามในตอนแรกนั่นแหละ เพราะพวกที่เรียกกันว่ามุนีนั้นก็เป็นพวกสมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง เหล่านี้ก็คือเหล่าที่กล่าวถึงสุทธิคือความบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นความบริสุทธิ์ ถ้าเป็นความบริสุทธิ์สิ้นเชิงก็มีอรรถดังที่ได้แสดงแล้วนั้น ซึ่งบางพวกก็กล่าวว่า ความบริสุทธิ์จะมีได้ด้วยการเห็นการได้สดับ คือจะต้องเห็นนั่นเห็นนี่ จะต้องได้สดับตรับฟังนั่นสดับตรับฟังนี่ จึงจะได้บรรลุถึงสุทธิคือความบริสุทธิ์ ดังพวกที่นับถือพระพรหมก็กล่าวว่า จะต้องเห็นพระพรหมจะต้องได้ยินเสียงของพระพรหม ดั่งนี้เป็นต้น จึงจะได้สุทธิคือความบริสุทธิ์ บางพวกก็กล่าวว่า จะต้องปฏิบัติในศีลอย่างนั้นอย่างนั้น ในวัตรคือในพรตข้อที่พึงปฏิบัติอย่างนั้น ๆ จึงจะได้สุทธิคือความบริสุทธิ์ บางพวกก็กล่าวว่า จะต้องมีวิธีปฏิบัตินอกจากที่กล่าวมาแล้วอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งรวมเข้าในคำว่าเป็นอเนกคือมิใช่หนึ่ง หมายความว่ามากมายดังที่แสดงกันอยู่ในลัทธิภายนอกพุทธศาสนาเป็นอันมาก ฉะนั้น จึงได้กราบทูลถามว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นหากได้ประพฤติปฏิบัติในวิธีปฏิบัติเหล่านั้น ตามที่กล่าวคือสั่งสอนกันมา หรือตามที่เห็นว่าจะให้เกิดความบริสุทธิ์ ได้ข้ามชาติคือความเกิด ชราคือความแก่กันมาแล้วบ้างหรือไม่ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า "ถึงว่าสมณพราหมณ์เหล่านั้นจะประพฤติปฏิบัติในวิธีปฏิบัติเหล่านั้นตามที่สอนกันมากล่าวกันมา หรือว่าตามที่เห็นว่าจะให้ได้รับความบริสุทธิ์ก็ตามที แต่พระองค์ก็คงตรัสว่าไม่ข้ามชาติชราแล้วได้" ดั่งนี้

ซึ่งตามที่ตรัสตอบนี้เป็นอันได้ทรงปฏิเสธวิธีปฏิบัติตามที่ได้กล่าวกันมาสั่งสอนกันมาตามที่ได้เห็นกันมา ว่าจะต้องได้เห็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ จะต้องได้ยินได้ฟังสิ่งนั้นสิ่งนี้ จะต้องปฏิบัติในศีลคือข้อที่พึงเว้นอย่างนั้นอย่างนี้ จะต้องปฏิบัติในวัตรคือข้อที่พึงประพฤติอย่างนั้นอย่างนี้ หรือแม้ว่าจะมีวิธีปฏิบัติที่สั่งสอนกันมาอย่างใดอย่างอื่นเป็นอเนกคือมากมายหลายวิธี แต่ว่าวิธีปฏิบัติเหล่านั้นก็ไม่อาจจะทำให้ข้ามชาติชราได้ จึง
๑๑ ยังพากันข้ามชาติชราไม่ได้ ตามที่ตรัสตอบนี้ก็มิได้ระบุว่า การที่เห็นการที่ได้ยินศีลและวัตรและวิธีปฏิบัติเป็นอเนกประการเป็นสิ่งที่มีในภายนอกพุทธศาสนาหรือในภายในพุทธศาสนา แต่เมื่อพิจารณาดูแล้ว ในภายนอกพุทธศาสนานั้น พระองค์ได้ทรงปฏิบัติทดลองมาตั้งแต่ก่อนตรัสรู้แล้ว ก็เป็นอันว่าไม่มีทางใดที่จะให้ตรัสรู้พระธรรมได้ ให้บรรลุถึงความเป็นมุนี ให้บรรลุถึงความบริสุทธิ์อย่างแท้จริงได้ จึงได้ทรง

แสวงหาด้วยพระองค์เองจนถึงได้ทรงพบทางที่เป็น**มัชฌิมาปฏิปทา** และก็ทรงปฏิบัติจึงได้ตรัสรู้พระธรรม ก็เป็นอันว่าสำหรับที่พูดกันมาสั่งสอนกันมาเห็นกันมานั้น ไม่เป็นทางที่จะให้พ้นชาติชราได้ แม้ในทางพุทธศาสนาเองในเมื่อปฏิบัติไม่ถูกต้องก็คงไม่ได้เช่นเดียวกัน ต่อเมื่อปฏิบัติถูกต้องจึงจะข้ามชาติข้ามชราได้ เพราะฉะนั้นพระพุทธดำรัสที่ตรัสตอบนี้จึงเป็นคำกลาง ๆ ที่ใช้ได้ในข้อปฏิบัติทั้งปวง จะเป็นภายนอกพุทธศาสนาก็ตาม ภายในพุทธศาสนาก็ตาม แต่สำหรับที่แล้ว ๆ มานั้นก็เป็นอันว่าข้ามไม่ได้ ที่แล้ว ๆ มานั้นก็ต้องหมายความว่าเป็นสิ่งที่เห็นกันมาสอนกันมาก่อนที่พระพุทธเจ้าจะได้ตรัสรู้และได้ทรงแสดงสั่งสอน

๒๘ ตุลาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๒๑
นันทมาณพปัญหา (ต่อ)

ทบทวนเรื่องมุนีและสุทธิ

ได้แสดง**โสฬสปัญหานำสติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ จนถึงนันทมาณวปัญหา ปัญหาของนันทมาณพอันเป็นที่ ๗ นันทมาณพได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าเริ่มด้วย**มุนี** ซึ่งกล่าวเรียกกัน ว่าจะเป็น**มุนี**ได้ด้วยอย่างไร พระพุทธองค์ก็ทรงตอบ ทรงเน้นลงไปที่บุคคลผู้ทำตนให้ปราศจากเสนา ซึ่งก็ได้แก่**มารเสนา**คือเหล่ากองกิเลส และเมื่อปฏิบัติจนสิ้นกองกิเลส ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจ ไม่มีความอยากทะเยอทะยาน ก็ตรัสเรียกว่าบุคคลผู้มีลักษณะดั่งนี้แหละเรียกว่า**มุนี** จะแปล**มุนี**ว่าเป็นผู้รู้หรือเป็นผู้นิ่งก็ตาม ก็ต้องเป็นผู้ที่สิ้นกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหมด เรียกว่าสงบกิเลส หรือสงบความที่ต้องต่อสู้อันมีอยู่ ๒ ฝ่าย คือฝ่ายกองกิเลสและฝ่ายกองธรรม แปลว่ากองธรรมปราบกองกิเลสได้หมดสิ้น ก็เป็นอันว่าเลิกทัพด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย เป็น**สันติ**คือความสงบ เป็น**สุทธิ**คือความบริสุทธิ์อย่างแท้จริง ท่านผู้เช่นนี้จะนิ่งก็นิ่งด้วยความรู้ที่บริสุทธิ์ เป็นความรู้พ้น จะเรียกว่าเป็นผู้รู้ก็เป็นผู้รู้พ้น ไม่ยึดถือข้องเกี่ยวด้วยสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นความรู้ที่บริสุทธิ์ เพราะฉะนั้น เมื่อกล่าวถึง**มุนี**อีกลักษณะหนึ่ง**มุนี**จึงต้องเป็นผู้ที่บริสุทธิ์ด้วยประการทั้งปวง นันทมาณพจึงได้กราบทูลถามเป็นตอนที่ ๒ ถึง**สุทธิ**คือความบริสุทธิ์ที่กล่าวกัน คือที่กล่าวสั่งสอนกันมา บอกกล่าวกันมา เป็นวาทะคือถ้อยคำที่สั่งสอนที่บอกกล่าว เมื่อมีผู้นับถือมากก็เป็นลัทธิ เป็นศาสนาใดศาสนาหนึ่ง ซึ่งสั่งสอนกันว่า จะบรรลุถึง**สุทธิ**คือความบริสุทธิ์ได้ก็ด้วยปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้ ตามที่สอนกันมาแล้วเป็นลัทธิศาสนานั้น ๆ ยกเอาการเห็นหรือสิ่งที่เห็นขึ้นมาบ้าง ยกเอาการฟังหรือสิ่งที่ฟังขึ้นมาบ้าง ยกเอาศีลยกเอาวัตรหรือพรตขึ้นมาบ้าง ยกเอาวิธีปฏิบัติอย่างอื่นอีกมายหลายอย่างหลายประการขึ้นมาบ้าง หากว่าจะปฏิบัติตามที่กล่าวที่สอนที่เห็นนับถือกันมานั้น ๆ ได้ข้ามชาติข้ามชรากันมาแล้วบ้างหรือไม่ ก็ตรัสตอบว่า พระองค์ตรัสว่าผู้ที่ปฏิบัติกันมาทำนองนั้น

ที่ปฏิบัติกันมาแล้ว ดังที่บอกกล่าวสั่งสอนกันในลัทธิศาสนาต่าง ๆ พระองค์ตรัสว่าข้ามชาติข้ามชรากันมาแล้วไม่ได้ ดังนี้

ข้ามชาติชราได้เมื่อสิ้นอาสวกิเลส

นันทมาณพจึงได้กราบทูลถามเป็นตอนที่ ๓ ต่อไปว่า "สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งนี้ ที่กล่าวความบริสุทธิ์ด้วยความที่ได้เห็นได้สดับ ด้วยศีลและวัตรหรือพรตหรือว่าด้วยวิธีปฏิบัติต่าง ๆ เป็นอเนกประการ ซึ่งพระองค์ตรัสว่าไม่ข้าม**โอฆะ**คือไม่ข้ามห้วงไปได้ ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ เมื่อเป็นเช่นนี้จะมีใครเล่าในโลกพร้อมทั้งเทวโลกได้ข้ามชาติชราแล้วได้ ข้าพระเจ้ากราบทูลถามพระองค์ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์ได้โปรดตรัสบอกข้อนั้น" พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสตอบว่า "เราหาได้กล่าวว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมดถูกชาติและชราครอบงำไปทั้งนั้นไม่ สมณพราหมณ์เหล่าใดละอารมณ์ที่เป็นที่ได้ยินที่ได้รู้ และศีลและพรตทั้งหมด ละวิธีปฏิบัติต่าง ๆ เป็นอเนกประการทั้งหมด กำหนดรู้ตัณหาว่ามีโทษควรละ เป็นผู้ที่หาอาสวกิเลสที่ดองสันดานมิได้ นรชนเหล่านั้นแลที่เรากล่าวว่าข้ามห้วงได้"

ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบดั่งนี้ นันทมาณพก็ได้กราบทูลแสดงความชื่นชมยืนยันว่า "ข้าพระเจ้าชื่นชมพระวาจานั้นของพระมหาฤษีเป็นอย่างยิ่ง ข้าแต่พระโคดม คำนั้นของพระองค์ทรงกำหนดประกาศแสดงดีแล้ว แสดงถึงธรรมที่ไม่มี**อุปธิ** คือกิเลสเป็นเครื่องทรงใจ ชนเหล่าใดในโลกนี้ละอารมณ์ที่เห็นที่ได้ยินที่ได้รู้ที่ได้ทราบ กับศีลและวัตรหรือพรตได้ทั้งหมด ละวิธีปฏิบัติต่าง ๆ เป็นอเนกประการได้ทั้งหมด กำหนดรู้ตัณหาว่ามีโทษควรละ ไม่มีอาสวกิเลสเป็นเครื่องดองจิตสันดานหรือดองใจ แม้ข้าพระเจ้าก็กล่าวว่านรชนเหล่านั้นเป็นผู้ข้ามห้วงได้" ดั่งนี้

ข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกข์ได้คือนิพพาน

ตามคำถามคำตอบในนันทมาณวปัญหาตอนที่ ๓ อันเป็นตอนที่สุดนี้ ก็มีความสืบเนื่องมาจาก ๒ ตอนต้น ซึ่งนันทมาณพได้กราบทูลถามถึงมุนีในตอนที่ ๑ ได้กราบทูลถามถึงวาทะที่สอนกันเรื่อง**สุทธิ**คือความบริสุทธิ์เป็นตอนที่ ๒ ซึ่งพระผู้มี

พระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า วาทะที่สั่งสอนกันมากล่าวกันมาเป็นลัทธิเป็นศาสนาต่าง ๆ ให้ปฏิบัติอย่างนั้นปฏิบัติอย่างนี้ เพื่อบรรลุถึง**สุทธิ**คือความบริสุทธิ์นั้น และข้อว่า**สุทธิ**คือความบริสุทธินั้นก็คือข้ามห้วงได้ อันหมายความว่าข้ามชาติข้ามชราได้ ซึ่งความข้ามชาติข้ามชราได้นี้ ผู้ถามเองก็มีความเข้าใจตรงเข้ามาสู่หลัก**นิพพาน**ในพุทธศาสนา คือข้ามชาติข้ามชรา ข้ามโศกะ ข้ามปริเทวะ คือข้ามทุกข์ทั้งปวง อันหมายรวมถึงว่าข้ามกิเลสเครื่องเศร้าหมองได้ทั้งหมด จึงจะเป็น**สุทธิ**คือความบริสุทธิ์ เป็นสันติคือความสงบ เป็น**นิพพาน**ดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งหมด อันความดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งหมด ซึ่งหมายรวมถึงความดับชาติดับชรา ดับความเกิดดับความแก่ ซึ่งใช้ถ้อยคำเป็นโวหารว่า ข้ามชาติข้ามชราข้ามโศกะข้ามปริเทวะ ข้ามได้ดับได้ดั่งนี้แหละ จึงจะเป็นอันชื่อว่าข้ามห้วงได้คือห้วงกิเลสห้วงทุกข์ อันเป็นโวหารที่ยืมมาจากการข้ามน้ำข้ามทะเลที่เรียกว่า**อรรณพ**บ้าง**โอฆะ**บ้าง อันความเกิดความแก่รวมทั้งความตาย กับทั้งบรรดาทุกข์ทั้งปวงอื่น ๆ เป็นต้นว่าโศกะ ความเศร้าโศกปริเทวะ ความคร่ำครวญ กับทั้งบรรดากองกิเลสทั้งหลาย มีตัณหาความดิ้นรนทะยานอยากหรือเรียกว่า**อาสา**คือความหวังทะเยอทะยานต่าง ๆ เปรียบเหมือนอย่างเป็นทะเลลึกกว้างใหญ่ไพศาล ซึ่งสัตว์โลกต้องเวียนว่ายตายเกิด ต้องเสวยทุกข์ต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลานานนักหนาไม่สามารถที่จะนับได้ และยากที่จะสืบสาวขึ้นไปถึงต้นเดิมที่สุด หรือแม้ปลายที่สุดได้ ว่าสัตว์โลกเวียนว่ายตายเกิดเสวยทุกข์ต่าง ๆ มาตั้งแต่เมื่อไรกัน

ความวนอยู่ในกิเลส กรรม วิบาก

ความที่ต้องท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดเสวยทุกข์ต่าง ๆ อยู่นี้ เรียกตามภาษาธรรมว่า**สังสารวัฏ** สังสาระ แปลว่าท่องเที่ยว วัฏฏะ แปลว่าวน รวมกัน ๒ คำว่า **สังสารวัฏ** คือ**สังสารวัฏฏะ** ก็แปลว่าท่องเที่ยววนเวียนหรือวนเวียนท่องเที่ยว ท่องเที่ยวนั้นก็คือต้องถือภพถือชาติไปอยู่เรื่อย ๆ เหมือนอย่างเดินทางท่องเที่ยวไปนั่นไปนี่อยู่เรื่อย ๆ และการเดินทางท่องเที่ยวถือชาติถือภพไปเรื่อย ๆ นั้น ก็เป็นวัฏฏะคือเป็นความวน ความวนก็คือเป็นความเวียน วนเวียน อันหมายความว่าวนเวียนอยู่กับความเกิดความแก่ความตายในทุกชาติภพ เข้าถึงชาติภพอันหนึ่ง ก็ตั้งต้นด้วยเกิด

แล้วแก่ สุดท้ายก็ตาย แล้วก็เข้าถึงชาติภพต่อไปเป็นที่ ๒ ที่ ๓ ก็เกิดแก่ตาย เกิดแก่ตาย เกิดแก่ตาย วนอยู่กับความเกิดความแก่ความตายนี่เท่านั้น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งเป็น**วัฏฏะ** ๓ ก็วนเวียนอยู่กับกิเลส กรรม วิบาก กิเลสก็เป็นเหตุให้กระทำกรรม กรรมก็ให้วิบากคือผล วิบากคือผลนั้นก็เป็นที่ตั้งของกิเลสขึ้นอีก ก็เกิดกิเลสขึ้นอีก กิเลสก็เป็นเหตุให้กระทำกรรม กรรมก็ส่งวิบากคือผล ผลนั้นก็ก่อกิเลสขึ้นอีก กิเลสก็ก่อกรรมขึ้นอีก กรรมก็ก่อวิบากคือผล ก็เป็นอันว่าวนอยู่ในกิเลสกรรมวิบากนี้เท่านั้น ไม่ออกไปให้พ้นจากความวนนี้ได้ เป็นความวนเวียน คือแม้จะเป็นการท่องเที่ยวไปที่เรียกว่าสังสาระหรือสงสารนั้น แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะท่องเที่ยวไปข้างไหน ท่องเที่ยวอยู่ในความวนนี่เท่านั้น เช่นเดียวกับความวนของกาลเวลา กลางวันกลางคืน แล้วก็มากลางวัน แล้วก็มากลางคืน ฤดูหนาว ฤดูร้อน แล้วก็มาฤดูฝน แล้วก็มาฤดูหนาว ฤดูร้อน แล้วก็มาฤดูฝน ก็วนกันอยู่ ๓ ฤดู เดือนก็วนกันอยู่ ๑๒ เดือน ๑๓ เดือน เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงอยู่ในความวนที่เรียกว่าวัฏฏะ จิตใจก็อยู่ในวัฏฏะกิเลสกรรมวิบาก ร่างกายก็อยู่ในวัฏฏะของธรรมชาติหรือของโลกธาตุ ซึ่งมีความวนเวียนเช่นเดียวกัน เป็นวัฏฏะเช่นเดียวกัน ไม่ได้ไปข้างไหนวนอยู่เท่านี้ เดี๋ยวนี้ก็วนอยู่ในกิเลส-กรรมวิบาก ในอดีตถอยหลังไปไกลเท่าไหร่ ก็วนอยู่ในกิเลสกรรมวิบาก จะไปในอนาคตอีกนานเท่าไหร่ ก็วนอยู่ในกิเลสกรรมวิบาก ไม่ออกไปนอกกิเลสกรรมวิบาก ดั่งนี้แหละจึงชื่อว่าวัฏฏะไม่ได้ไปข้างไหน เมื่อแสนปีหมื่นปีร้อยปีก็เป็นอย่างนี้ ไปข้างหน้าอีกเท่าไหร่ก็เป็นอย่างนี้ เป็น**สังสารวัฏ**

ละความยึดถือด้วยปัญญาที่กำหนดรู้

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงสั่งสอนว่า จะปฏิบัติในข้อวัตรปฏิบัติกันมาอย่างไรก็ตาม ก็ไม่ออกไปจาก**สังสารวัฏ**คือความวน ท่องเที่ยววนเวียนดังกล่าวนี้ได้ ก็ยังอยู่กับกิเลสอยู่กับกรรมอยู่กับวิบากอยู่กับความวนเหล่านี้นั่นแหละ จึงเรียกว่าข้ามห้วงไม่ได้ และความวนดังกล่าวมานี้ก็เหมือนอย่างเป็นห้วงทะเลหลวง ที่สัตว์โลกต้องตกอยู่ เวียนว่ายกันอยู่ในมหาสมุทรใหญ่อันนี้ซึ่งยังข้ามกันไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า เมื่อยังปฏิบัติประกอบด้วยความยึดถืออยู่ก็ยังข้ามไม่ได้ และที่ยังยึดถืออยู่ก็เพราะยังไม่มีปัญญาที่กำหนดรู้อันเรียกว่า**ปริญญา** จึงต้องปฏิบัติทำปัญญาที่กำหนดรู้อันเรียกว่า**ปริญญา** อันมีอยู่ ๓ คือ **ญาตปริญญา** ความกำหนดรู้ด้วยความรู้ **ตีรณปริญญา**

ความกำหนดรู้ด้วยความพิจารณา **ปหานปริญญา** ความกำหนดรู้ด้วยความละหรือการละ ยกเอาตัณหาขึ้นมาเพียงข้อเดียว จะต้องปฏิบัติทำปัญญากำหนดรู้ตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยากที่บังเกิดขึ้นในจิตให้เป็น**ญาตปริญญา** ความกำหนดรู้ด้วยความรู้ คือ ด้วยความรู้ว่าตัณหานั้น หน้าตาของตัณหา เป็นอย่างนี้ ๆ เกิดขึ้นในจิตใจอย่างนี้ ๆ และตัณหาที่บังเกิดขึ้นในจิตใจมีหน้าตาอย่างนี้ ๆ นั้น เป็นตัว**ทุกขสมุทัย** เหตุให้เกิดทุกข์จริง นี้เป็น**ญาตปริญญา** กำหนดรู้ให้รู้จักว่าตัณหาเป็น**ทุกขสมุทัย**จริง เหตุให้เกิดทุกข์จริง และกำหนดรู้ด้วยความพิจารณา คือพิจารณาว่าตัณหาเกิดขึ้นจากอะไร และมีโทษอย่างไร จะละอย่างไรให้รู้ และในข้อที่ว่าจะละอย่างไรนั้น ก็โดยที่พิจารณาในบรรดาสิ่งที่ยึดถือทั้งหลาย จะเป็นอารมณ์ที่ได้เห็น อารมณ์ที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้ทราบได้รู้ จะเป็นศีลเป็นวัตรที่ยึดถือปฏิบัติ จะเป็นวิธีปฏิบัติต่าง ๆ อเนกประการ ว่าเป็น**อนิจจะ** คือไม่เที่ยง ต้องมีเกิดมีดับ เป็น**ทุกขะ** คือตั้งอยู่คงที่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง เป็น**อนัตตา** บังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้ จึงไม่ใช่เป็นเราเป็นของเรา ดั่งนี้เป็น**ตีรณปริญญา** กำหนดรู้ด้วยความพิจารณา เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็จะได้**ปหานปริญญา** กำหนดรู้ด้วยการละคือละตัณหาเสียได้

ปฏิบัติข้ามห้วงด้วยปริญญา

เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงจะทำตนให้ปราศจากกองกิเลสทุกอย่าง ตลอดจนถึงอาสวะคือกิเลสที่ดองจิตสันดาน ละได้หมด ก็เป็นอันว่าละอารมณ์ที่รู้ที่เห็น ละอารมณ์ที่เห็นที่ฟังที่ทราบที่รู้ ละศีลและวัตร ละวิธีต่าง ๆ เป็นอเนกประการได้ทั้งหมด ไม่มีตัณหา หรือความดิ้นรนทะยานอยากอยู่ในวิธีทั้งปวงเหล่านั้น ไม่มีความยึดถืออยู่ในวิธีทั้งปวงเหล่านั้นละได้หมดสิ้น ปฏิบัติทำ**ปริญญา**ให้บังเกิดขึ้นดั่งนี้จึงจะข้ามห้วงได้ ออกจากวัฏฏะคือความวนได้ เป็น**นิสสรณะ**คือออกไปได้ ไม่ต้องตกอยู่ในความวน ออกไปได้ เป็น**นิสสรณะ** ออกไปได้ ดั่งนี้แหละจึงเป็นการปฏิบัติข้ามห้วง พระองค์ตรัสว่า สมณพราหมณ์ที่ปฏิบัติข้ามห้วงได้ดั่งนี้มีอยู่ ไม่ใช่ไม่มี แต่ก็จะต้องปฏิบัติทำ**ปริญญา**ให้บังเกิดขึ้นดังกล่าว จนถึงละได้ทั้งหมด ดั่งนี้ การปฏิบัติใน**สติปัฏฐาน** แม้ใน**โพชฌงค์**ที่กำลังสวดอยู่นี้ ก็เป็นข้อปฏิบัติทำ**ปริญญา**นั้นเอง

นันทมาณพปัญหาจบ

๒๙ ตุลาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๒๒
เหมกมาณพปัญหา

ธรรมอันเป็นเครื่องตัดทำลายตัณหา

ได้แสดง**โสฬสปัญหานำสติปัฏฐาน**โดยลำดับมา ถึงปัญหาที่ ๘ อันเป็นปัญหาของมาณพชื่อว่าเหมกะ ซึ่งได้กราบทูลถามสมเด็จพระบรมศาสดาเป็นอันดับไปว่า "อาจารย์ทั้งหลายในปางก่อนในภายนอกศาสนาแห่งพระโคดมพุทธเจ้า กล่าวยืนยันว่าอย่างนั้นได้มีมาแล้ว อย่างนี้จักมีข้างหน้า คำนั้นทั้งหมดล้วนเป็นคำกล่าวอ้างว่าอย่างนี้ ๆ คำนั้นทั้งหมดล้วนเป็นคำที่ทำความตรึกคือคิดฟุ้งให้มาก ข้าพระเจ้าจึงไม่ชอบใจคำยืนยันของอาจารย์เหล่านั้น ขอพระองค์ได้ตรัสบอกธรรมอันเป็นเครื่องตัดทำลายตัณหา ความอยากดิ้นรนทะเยอทะยานแก่ข้าพระเจ้า ซึ่งข้าพระเจ้ารู้แล้วก็จะพึงมีสติ ปฏิบัติข้ามตัณหาอันเป็นเครื่องทำให้ติดในโลกได้" ดั่งนี้ พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบความว่า "บุคคลผู้รู้จัก**นิพพานบท** บทแห่ง**นิพพาน**คือทางบรรลุ**นิพพาน**อันเป็นเครื่องหรือเป็นที่บรรเทาความติดใจหรือความยินดีหรือความกำหนัดด้วยอำนาจแห่งความพึงใจเสียได้ ในอารมณ์อันเป็นที่รักทั้งหลาย คือรูปทั้งหลายที่ได้เห็นทางตา เสียงทั้งหลายที่ได้ฟังทางหู กลิ่นทั้งหลายที่ได้ทราบทางจมูก รสทั้งหลายที่ได้ชิมทางลิ้น สิ่งถูกต้องทั้งหลายที่ได้สัมผัสทราบทางกาย และเรื่องของรูปเป็นต้นเหล่านั้นที่ได้คิดได้รู้ทางมโนคือใจในโลกนี้ และเป็นธรรมอันไม่มีเปลี่ยนแปลง ดังนั้นแล้วเป็นคนมีสติ เป็นผู้ที่เห็นธรรม ดับกิเลสเสียได้ เป็นผู้ที่สงบรำงับแล้วทุกเมื่อ นั่นแหละข้ามตัณหาอันเป็นเครื่องติดในโลกได้" ดั่งนี้

ตามคำถามและคำตอบนี้ ใจความของคำถามก็ได้กล่าวแสดงถึงคำสั่งสอนของอาจารย์ทั้งหลายในปางก่อนในภายนอกพุทธศาสนา ว่าต่างได้แสดงยืนยันว่าอย่างนั้นได้มีมาแล้ว อย่างนี้จักมีต่อไปข้างหน้าอยู่เป็นอันมาก อันคำแสดงยืนยันดังกล่าวถึงอดีตและอนาคตดังกล่าวนี้ แม้ในลัทธิศาสนาที่เกิดภายหลังพุทธศาสนาภายนอกพุทธศาสนา ก็มีกล่าวสั่งสอนกันอยู่เป็นอันมากเช่นเดียวกัน แต่ว่าในขณะที่เหมกะได้กราบทูลถามนั้น พุทธศาสนาเพิ่งเกิดขึ้นใหม่ อันนับว่าเป็นศาสนาที่กำลัง

เกิดในปัจจุบันบัดนั้น ยังไม่มีลัทธิศาสนาอื่นเกิดขึ้นภายหลัง พุทธศาสนาเพิ่งเริ่มจะบังเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น จึงมีแต่ลัทธิศาสนาหรือลัทธิที่สั่งสอนกันมาเก่าก่อน อันนับว่าเป็นภายนอกพุทธศาสนาทั้งนั้น เมื่อแสดงถึงอดีตหรืออนาคตก็ย่อมจะยืนยันอย่างนั้น ซึ่งคำที่แสดงยืนยันทั้งหมดนั้นก็ล้วนแต่เป็นคำอ้างเอาว่าเป็นอย่างนี้ ๆ จะอ้างว่าได้ฟังมาจากเทพเจ้า หรือฟังมาจากอาจารย์ก็ตามที ก็รวมอยู่ในคำที่ว่าเป็นคำที่อ้างเอาทั้งนั้นว่าอย่างนี้ ๆ โดยที่ผู้ที่กล่าวสั่งสอนนั้นมิได้รู้เห็นด้วยตนเอง มิได้ถูกต้องด้วยตนเอง ฉะนั้น จึงล้วนเป็นถ้อยคำที่เพิ่มวิตกคือความคิดฟุ้งให้มากขึ้นเท่านั้น เหมกมาณพ จึงไม่ชอบใจ ขอให้พระบรมศาสดาทรงบอกธรรม คือคำสั่งสอนที่เป็นสัจจะคือความจริง อันเป็นเครื่องตัดทำลายตัณหาคือความอยากทะเยอทะยานต่าง ๆ และก็ต้องขอให้ธรรมที่ตรัสบอกนั้น เป็นธรรมชนิดที่เมื่อรู้แล้ว ก็จะพึงมีสติประพฤติปฏิบัติข้ามตัณหาอันเป็นเหตุให้ติดอยู่ในโลกเสียได้ ดั่งนี้

ตัณหาเป็นทุกขสมุทัย

ตามคำถามนี้ก็แสดงภูมิธรรมของผู้ถาม ว่าได้ตั้งอยู่ในภูมิธรรมที่สูงเช่นเดียวกัน เพราะว่าได้มองเห็นความที่ไม่บังเกิดประโยชน์แห่งคำสั่งดังกล่าวมาข้างต้น เพราะว่าไม่เป็นเหตุให้ข้ามตัณหาซึ่งทำให้ติดอยู่ในโลกได้ และตัวผู้ถามเองก็มีความตระหนักอยู่ว่า ตัณหานั้นเป็น**ทุกขสมุทัย** เหตุให้เกิดทุกข์ เพราะฉะนั้น จึงต้องการธรรมที่จะตัดตัณหาได้ ที่จะทำลายตัณหาความอยากทะเยอทะยานดิ้นรนได้ ฉะนั้นจึงขอให้ตรัสบอกธรรมซึ่งมีวัตถุประสงค์เพียงข้อเดียว คือให้ตัดตัณหาเสียให้ได้ให้ทำลายตัณหาเสียให้ได้ ดั่งนี้ ซึ่งปัญหานี้ก็น่าจะเป็นของผู้มีปัญญาทั่วไป เพราะว่าตัณหาเป็นสิ่งที่บังเกิดขึ้นในจิตใจ และทุกคนก็รู้ ทั้งเมื่ออยู่กับตัณหามานาน ก็ย่อมรู้ว่าตัณหาเป็น**ทุกขสมุทัย** เป็นเหตุให้เกิดทุกข์น้อยหรือมากเหมือนอย่างตัณหาที่บังเกิดขึ้นในจิตใจของทุกคน เป็นความอยากเป็นความทะเยอทะยานดิ้นรนไปต่าง ๆ โดยเป็น**กามตัณหา** ความอยากทะเยอทะยานดิ้นรนไปในกาม คืออารมณ์ที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลายบ้าง ใน**ภพ**คือความเป็นนั่นเป็นนี่บ้าง ใน**วิภพ**คือความไม่เป็นนั่นไม่เป็นนี่ อันได้แก่ปรารถนาที่จะให้สิ่งที่ไม่ชอบใจสิ้นไปหมดไปดั่งนี้บ้าง และเมื่อความอยากทะเยอทะยานดิ้นรนดังกล่าวนี้บังเกิดขึ้น ทุกคนก็รู้ว่าบัดนี้จิตของ

ตนกำลังดิ้นรนกระสับกระส่ายกวัดแกว่ง อยากจะได้นั่นอยากจะได้นี่ อยากจะเป็นนั่นอยากจะเป็นนี่ อยากที่จะให้สิ่งที่ไม่ชอบ จะเป็นบุคคลก็ตามจะเป็นวัตถุก็ตามสิ้นไปหมดไป ทุกคนก็รู้จิตของตนเองว่าบัดนี้กำลังดิ้นรนอยู่กวัดแกว่งอยู่ดังกล่าว และก็ย่อมรู้ว่าเป็นทุกข์ ไม่สบายกายไม่สบายใจ สีหน้าก็ไม่ผ่องใส ร่างกายก็ทุกข์ระทมไม่สดชื่นไม่ชื่นบาน ก็เป็นทุกข์ที่ทุกคนก็รู้อยู่ เป็นทุกข์ปัจจุบัน แต่ว่าแม้เช่นนั้นก็ไม่สามารถที่จะสลัดตัณหาคือความอยากทะเยอทะยานดิ้นรนดังกล่าว ให้พ้นไปจากจิตใจได้ ตัณหาคือความอยากดังกล่าวนี้ยังเกาะจิตใจอยู่อย่างเหนียวแน่นไม่ยอมปล่อยสลัดไม่ออกข้ามไม่พ้น ข้อที่ว่าข้ามไม่พ้นนั้นก็คือจะไปไหน ๆ ก็ไม่พ้น จะอยู่ในบ้านก็ไม่พ้น จะเข้าวัดก็ไม่พ้น จะออกป่าก็ไม่พ้น จะขึ้นไปในอากาศก็ไม่พ้น จะลงไปในน้ำก็ไม่พ้น จะลงไปใต้ดินก็ไม่พ้น ข้ามไม่พ้น ก็เพราะว่าเมื่อบุคคลไปที่ไหนจิตก็ไปที่นั่น ตัณหาที่เกาะอยู่กับจิตก็ไปที่นั่น เพราะฉะนั้นจึงข้ามไม่พ้น ข้ามน้ำข้ามทะเลหรือแม้ข้ามโลกยังข้ามพ้น แต่ว่าข้ามตัณหานี้ข้ามไม่พ้น เพราะว่าติดไปกับผู้ข้าม ไปไหนก็ไปด้วย

บุคคลมีตัณหาเป็นที่สอง

เพราะฉะนั้น จึงมีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า ตณฺหาทุติโย ปุริโส บุรุษบุคคลมีตัณหาเป็นที่สองคือเป็นเพื่อน เพราะเพื่อนนั้นก็เป็นบุคคลที่สองซึ่งไปไหนก็ไปด้วย แม้ว่าเพื่อนที่เป็นบุคคลด้วยกันอย่างเช่นสามีภรรยา ภรรยานั้นท่านก็เรียกว่าเป็นบุคคลที่สองของสามี คือเป็นเพื่อนที่ไปด้วยกัน แต่แม้เช่นนั้นก็ยังพรากกันได้ แต่ว่าตัณหานี้ไม่มีพราก เป็นที่สองที่อยู่ติดกับจิตใจไปด้วยกันทุกแห่ง เมื่อไปด้วยกันทุกแห่งดั่งนี้ จึงหนีไม่พ้นข้ามไม่พ้น ดังจะพึงเห็นได้ว่า บุคคลเป็นอันมากนั้นเมื่อบังเกิดทุกข์ร้อนขึ้นแล้ว ก็แสวงหาที่พ้นทุกข์ที่ดับทุกข์กันต่าง ๆ ทำอย่างนั้นบ้างอย่างนี้บ้าง ไปที่นั้นบ้างที่นี้บ้าง เพื่อจะให้ดับทุกข์พ้นทุกข์ แต่ตราบใดที่ยังเอาตัณหาไปด้วยแล้ว ไม่มีที่ไม่มีเวลาที่จะพ้นทุกข์ที่จะข้ามทุกข์ได้ เพราะฉะนั้น แม้เหมกมาณพเองถึงจะรู้จักตัณหาที่บังเกิดขึ้นในจิต และรู้ว่าตัณหาเป็น**ทุกขสมุทัย** เหตุให้เกิดทุกข์ ก็ไม่สามารถที่จะสลัดตัณหาออกไปได้ ก็เหมือนอย่างบุคคลทั่วไปนี่แหละ ไม่ใช่แปลกประหลาดแตกต่างออกไป เหมือนบุคคลทั่วไป บุคคลทั่วไปนั้นในอดีตในปัจจุบันในอนาคตก็

เหมือนกัน ก็เป็นอย่างนี้เหมือนกันหมดไม่แตกต่างกัน เพราะฉะนั้น จึงไม่เป็นปัญหาที่สูงหรือต่ำ ตื้นหรือลึก แต่เป็นปัญหาที่เป็นธรรมดาซึ่งทุก ๆ คนก็ต้องประสบกันอยู่ เป็นธรรมดาเป็นสามัญ เรียกว่าเป็นสามัญปัญหา ไม่ใช่เป็นปัญหาพิเศษอะไร เป็นธรรมดา แต่ว่าเหมกมาณพนั้นได้รู้จักกำหนดดูให้รู้จัก รู้จักตัณหา รู้จักผลของตัณหาที่เป็นตัวความทุกข์ และก็รู้จักว่าบรรดาลัทธิศาสนาที่สั่งสอนกันมาต่าง ๆ อ้างอดีตอ้างอนาคตอย่างนั้นอย่างนี้นั้น ก็ล้วนช่วยไม่ได้ ปัดเป่าตัณหาออกไปไม่ได้ ดับตัณหาไม่ได้ ข้ามตัณหาไม่ได้ ข้ามไม่พ้นหนีไม่พ้นดังกล่าว จึงมากราบทูลถามพระพุทธเจ้าเพื่อให้ตรัสบอกธรรมเพียงข้อเดียว สำหรับที่จะให้ตัดตัณหาให้ข้ามตัณหาที่ให้ติดอยู่ในโลกได้

โลกกับตัณหา

และข้อที่ว่าติดอยู่ในโลกนั้น ก็คือทุก ๆ อย่างที่ตัณหาติดอยู่พัวพันอยู่ ก็รวมอยู่ในคำว่า**โลก**ทั้งหมด ไม่ใช่นอกโลก รวมอยู่ในคำว่าโลกคำเดียวทั้งหมด กามก็เป็นโลก ภพก็เป็นโลก วิภพก็เป็นโลก ตัณหาในกามก็**กามโลก** ตัณหาในภพก็**ภวโลก** ตัณหาในวิภพก็**วิภวโลก** โลกทั้งนั้น รวมอยู่ในคำว่าโลกคำเดียวทั้งหมด และคำว่าโลกนี้เล่า ก็ได้มีพระพุทธพจน์ขยายความออกไปอีกในพระบาลีแห่งหนึ่งซึ่งมีความว่า ก็รวมเข้าในอายตนะภายใน 6 อายตนะภายนอก 6 นี้แหละ คือตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายและโผฏฐัพพะคือสิ่งที่กายถูกต้อง มนะคือใจ กับธรรมคือเรื่องราวที่ใจคิดใจรู้ต่าง ๆ คำว่าโลกนั้นก็รวมอยู่ในอายตนะภายในภายนอกนี้แหละ และอายตนะภายในภายนอกนี้เล่า ก็อยู่ในอัตภาพของทุกคนนี้แหละ ไม่ใช่อยู่ที่ไหน และตัณหาที่บังเกิดขึ้นนั้นเล่า จะเป็น**กามตัณหา**ก็ตาม **ภวตัณหา**ก็ตาม **วิภวตัณหา**ก็ตาม รวมเข้ามาแล้วก็เป็นตัณหาในรูปที่ตาได้เห็น ในเสียงที่หูได้ยิน ในกลิ่นที่จมูกได้ทราบ ในรสที่ลิ้นได้ทราบ ในสิ่งถูกต้องที่กายได้ทราบ และในเรื่องราวที่ใจได้รู้ได้คิด ตัณหาก็บังเกิดขึ้นในสิ่งเหล่านี้นี่แหละ ไม่ใช่บังเกิดขึ้นในที่อื่น รวมเข้ามาก็คือในรูปในเสียงในกลิ่นในรสในโผฏฐัพพะและในธรรมคือเรื่องราวนี้เอง ซึ่งมาเป็นอารมณ์ของใจหรือของจิตเอง และบรรดาอารมณ์ของจิตใจเองดังกล่าวก็รวมอยู่ในเรื่องรูป เรื่องเสียง เรื่องกลิ่น เรื่องรส เรื่องโผฏฐัพพะ และเรื่องราวที่

ใจคิดใจนึกใจรู้ อันเป็นอารมณ์ที่เรียกว่า**ปิยรูป** รูปเป็นที่รัก รูปคำนี้ไม่ได้หมายเฉพาะรูปที่ตาเห็นอย่างเดียว แต่หมายถึงทั้งหมด เหมือนอย่างที่เราเรียกว่า**รูปลักษณะ** เป็นลักษณะที่บังเกิดขึ้นแม้ในจิตใจเอง ก็เรียกว่ารูป ก็คืออารมณ์ อารมณ์ที่เป็นที่รักนี้เองเป็นเครื่องนำ ตัณหาก็บังเกิดขึ้นในอารมณ์ที่เป็นที่รักเหล่านี้

ตรัสสอนให้ดับตัณหาที่จิต

เพราะฉะนั้น ในทางพุทธศาสนาพระบรมศาสดาจึงตรัสสอนเข้ามาให้ดับตัณหาที่จิตนี้เอง เมื่อดับตัณหาที่จิตนี้ได้ก็ดับทุกข์ได้ ไม่ต้องวิ่งไปหาสถานที่ใด ๆ อันเป็นที่ดับทุกข์ ไม่ต้องวิ่งไปวัด ไม่ต้องวิ่งไปบ้าน ไม่ต้องวิ่งไปป่า ไม่ต้องวิ่งไปในอากาศ ในแผ่นดินอะไรทั้งหมด เมื่อดับตัณหาที่จิตได้ก็ดับทุกข์ได้ เพราะฉะนั้นจึงได้ตรัสตอบชี้โดยตรงเข้ามาว่า ผู้ที่รู้จัก**นิพพานบท** ทางบรรลุ**นิพพาน** อันเป็นเหตุบรรเทา**ฉันทราคะ** หรือจะกล่าวว่าคือความบรรเทาละ**ฉันทราคะ**ก็ได้ **ฉันทะ**ก็คือความพึงใจหรือพอใจ **ราคะ**ก็คือความติดใจความยินดี ความกำหนัด บรรเทาละ**ฉันทราคะ**ได้ ละ**ฉันทราคะ**ในอะไร ก็ในอารมณ์อันเป็นที่รักทั้งหลายที่เข้ามาทางทวารทั้ง ๖ คือทางตาหูจมูกลิ้นกายและมนะคือใจดังกล่าวนั้นนี่แหละ เมื่อเห็นอะไรได้ยินอะไรเป็นต้น หากจะเกิดความพึงใจขึ้นมา เกิดความยินดี ความติดใจขึ้นมา ก็ให้บรรเทาละเสียระงับเสีย การปฏิบัติดั่งนี้เรียกว่าเป็น**นิพพานบท** ทางบรรลุ**นิพพาน**อันเป็นสิ่งที่ไม่เคลื่อนคือไม่เปลี่ยนแปลง

การปฏิบัติบรรเทาละฉันทราคะเป็นนิพพานบท

อันคำว่าไม่เคลื่อนหรือไม่เปลี่ยนแปลงนี้ ก็มีความหมายว่าการปฏิบัติบรรเทา**ฉันทราคะ** ความพึงใจพอใจ ความติดใจยินดีในอารมณ์อันเป็นที่รักทั้งหลายดังกล่าวนั้น เป็นทางบรรลุ**นิพพาน**ทางเดียวที่ใครจะมาแก้ไม่ได้ จะมาเปลี่ยนแปลงไม่ได้ เป็นสัจจะคือความจริงทางเดียวเท่านั้น เรียกว่า**นิพพานบท** ทาง**นิพพาน** และ**นิพพานบท**ทาง**นิพพาน**นี้ก็มิใช่ว่าอยู่ห่างไกลที่ไหน อยู่ที่การปฏิบัติบรรเทาคือละ**ฉันทราคะ**ในอารมณ์อันเป็นที่รักทั้งหลายนี่แหละ จึงมิใช่เป็นธรรมที่สูงที่ต่ำที่ตื้นที่ลึก แต่เป็น

ธรรมสามัญ เป็นธรรมธรรมดาที่ทุกคนปฏิบัติได้ เพราะ**นิพพานบท** ทาง**นิพพาน**นั้น ไม่ได้อยู่ที่ไหน อยู่ที่การปฏิบัติบรรเทาละ**ฉันทราคะ** ใครก็ตามเมื่อเห็นอะไรที่น่ารักน่าชอบใจ ได้ยินเสียงอะไรที่น่ารักน่าชอบใจ ก็คอยระมัดระวังใจไม่ให้เกิดความพึงใจ ไม่ให้เกิดความติดใจยินดี ระงับเสียดับเสียอยู่แล้ว ก็เรียกว่าเป็น**นิพพานบท** ทางบรรลุ**นิพพาน**ของผู้นั้นขึ้นมาทันที แล้วก็เป็นทางเดียวที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้แก้ไขไม่ได้ ที่ถูกต้อง เป็นสัจจะคือความจริงอยู่เสมอ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงชี้ตรงเข้ามาตรงจุดนี้ ให้ปฏิบัติในจุดนี้ โดยที่ใช้สติใช้ปัญญาปฏิบัติ จะมองเห็นธรรมที่เป็นสัจจะคือความจริง ว่าเป็นจริงตามที่ตรัสสั่งสอน เมื่อตัณหาเกิดขึ้นก็เป็นทุกข์จริง ดับตัณหาได้ก็ดับทุกข์จริง เป็นความจริง และเมื่อเห็นความจริงดั่งนี้แล้ว ก็ดับกิเลสคือดับตัณหาได้ เพราะฉะนั้น คำสั่งสอนที่ทรงแสดงแก้นี้ก็เป็นธรรมธรรมดาสามัญ ไม่ใช่เป็นธรรมที่สูงที่ต่ำที่ตื้นที่ลึกดังที่กล่าวมาแล้ว เป็นธรรมดา เป็นธรรมสามัญ และเมื่อใช้สติใช้ปัญญา ก็สามารถที่จะรู้ได้จะปฏิบัติได้ และทำได้ไม่ยาก และเมื่อเป็นดั่งนี้แล้ว ก็จะข้ามตัณหาอันทำให้ติดในโลกได้ ข้ามได้ตรงนี้ และอันนี้เป็นสัจจะคือความจริงดังที่ท่านจะสวดต่อไป

๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๒๓
เหมกมาณพปัญหา (ต่อ)

ทบทวนเหมกปัญหาและพระพุทธพยากรณ์

ได้แสดง**โสฬสปัญหานำสติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ ถึงเหมกปัญหาที่ ๘ ซึ่งมีตอนเดียวคือเหมกมาณพได้กราบทูลถาม และพระบรมศาสดาได้ตรัสตอบ ซึ่งเหมกมาณพมิได้ถามต่อ ก็เป็นอันจบเหมกปัญหาเพียงเท่านั้น ความในปัญหาที่กราบทูลถามและในพุทธพยากรณ์คือพระพุทธเจ้าตรัสตอบได้แสดงแล้ว แต่ก็มีข้อธรรมที่จะพึงกล่าวเพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติ อันเป็นทางอันเดียวกันกับ**สติปัฏฐาน**ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงสอน จึงจะกล่าวย้ำความและขยายความในปัญหาและปัญหาพยากรณ์คือตอบปัญหาในทางปฏิบัติอีกครั้งหนึ่ง โดยที่ปัญหานั้นได้กราบทูลถามขอให้ทรงบอกธรรมอันเป็นเครื่องตัดทำลายตัณหา ซึ่งรู้แล้วมีสติประพฤติอยู่ก็จะพึงข้ามตัณหาอันเป็นเหตุให้ติดอยู่ในโลกเสียได้

ในปัญหาพยากรณ์คือคำตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า พระองค์ได้ทรงสอนให้รู้จัก**นิพพานบท** บทแห่ง**นิพพาน** คือทางแห่ง**นิพพาน**หรือทางบรรลุ**นิพพาน** อันไม่เปลี่ยนแปลงคือไม่กลับกลาย โดยทรงชี้เอาความปฏิบัติบรรเทาคือละ**ฉันทราคะ**ใน**ปิยรูป**ทั้งหลาย คือในอารมณ์อันเป็นที่รัก ก็ได้แก่อารมณ์ทั้ง ๖ มี**รูปารมณ์**เป็นต้นที่เข้ามาสู่จิตโดยทวารทั้ง ๖ มี**จักขุทวาร**เป็นต้น ซึ่งเมื่อรู้จักแล้วมีสติเห็นธรรม คือเห็นสัจจะคือความจริง ก็จะดับกิเลสได้ ก็จะสงบรำงับดั่งนี้ จึงจะข้ามตัณหาอันเป็นเหตุให้ติดอยู่ในโลกเสียได้ ดั่งนี้ และก็ได้แสดงอธิบายความไปแล้ว ย้ำในข้อที่ว่า ในปัญหาผู้ถามก็มีปัญญาจนถึงรู้จักว่าตัณหาเป็นตัวสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ แต่แม้เช่นนั้นก็ยังข้ามไม่ได้ ก็เพราะว่าจะไปข้างไหน ๆ ตัณหาก็ติดอยู่กับใจ ไม่สามารถจะขว้างทิ้งออกไปได้ เมื่อเป็นดั่งนี้ ไปไหนก็ข้ามไม่พ้น หนีไม่พ้น และก็ขอให้ตรัสบอกตรงเงื่อนนี้ คือเงื่อนที่จะปฏิบัติบรรเทาคือละตัณหาเสียได้ ข้ามเสียได้ ซึ่งพระพุทธองค์ก็ได้ทรงชี้เอา**นิพพานบท** บทคือทางแห่ง**นิพพาน** และบทคือทางแห่ง**นิพพานนี้** ก็ทรงชี้เอาที่ความบรรเทาคือละ**ฉันทราคะ**ใน**ปิยรูป**ทั้งหลายดังกล่าว

กิเลสตัณหาเกิดจากปิยรูป

เพราะฉะนั้น จึงควรที่จะพิจารณาตรงเงื่อนนี้ซึ่งได้เริ่มกล่าวแล้ว ว่า**ปิยรูป**นั้นมิใช่หมายเอารูปที่เห็นทางตาเท่านั้น แต่หมายถึงอารมณ์ทั้ง ๖ มี**รูปารมณ์**เป็นต้น เพราะคำว่ารูปในที่นี้ก็เหมือนอย่างที่ใช้กันว่ารูปลักษณะ หรือคำอื่นเช่นรูปการณ์ อันให้หมายถึงลักษณะอันเป็นเครื่องกำหนดของการณ์คือเหตุ หรือคำอื่นอีกเช่นคำว่ารูปเรื่อง เช่นรูปเรื่องเป็นอย่างไร ก็เพื่อให้หมายถึงลักษณะอันเป็นเครื่องกำหนดของเรื่องที่จะแถลงหรือที่จะพูด หรือที่จะหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นของเรื่อง ก็เป็นรูปเรื่องดั่งนี้เป็นต้น **ปิยรูป**จึงหมายถึงอารมณ์อันเป็นที่รัก และเมื่อได้พบอารมณ์อันเป็นที่รัก จึงได้เกิด**ฉันทะ**เกิดราคะขึ้นในอารมณ์อันเป็นที่รักนั้น **ฉันทะ**นั้นก็คือความพึงใจหรือความพอใจ หรือรวมกันว่าความพึงพอใจ ราคะนั้นก็คือความติดใจยินดีเพลิดเพลินชอบใจ **ปิยรูป**จึงเป็นสิ่งสำคัญ คืออารมณ์อันเป็นที่รัก เมื่อมี**ฉันทะ**ราคะอยู่ในอารมณ์อันเป็นที่รักดังกล่าว นี่แหละคือที่ตั้งของตัณหาทั้งหลายหรือที่ตั้งของกิเลสทั้งหลาย และก็เป็นตัวตัณหาเป็นตัวกิเลสด้วย เพราะฉะนั้น จึงไม่สามารถจะสละได้ เพราะว่ามี**ฉันทะ**มีราคะเสียแล้วในสิ่งนั้น สิ่งนั้นก็กลายเป็น**ปิยรูป** อารมณ์อันเป็นที่รัก หรือว่าสิ่งที่เห็นสิ่งที่ได้ยินนั้นเป็นอารมณ์อันเป็นที่รักเสียแล้ว ก็เกิด**ฉันทะ**เกิดราคะขึ้นในอารมณ์อันเป็นที่รักนั้น ดั่งนี้จะเห็นว่าเป็นความซับซ้อน จนยากที่จะรู้ว่าอะไรเกิดหน้าอะไรเกิดหลัง อารมณ์อันเป็นที่รักเกิดก่อนหรือ**ฉันทะ**ราคะเกิดก่อน เพราะว่าต่างก็อาศัยซึ่งกันและกัน เป็นไปอยู่ดั่งนี้นานมานักหนา เหมือนอย่างไก่กับไข่ไก่ อันไหนจะเกิดก่อนกัน ตัวอารมณ์อันเป็นที่รักและตัว**ฉันทะ**ราคะนั้นก็เช่นเดียวกัน เป็นสิ่งที่ซับซ้อนกันมานาน ที่ว่าซับซ้อนกันมานานนั้นก็มิใช่ว่าซับซ้อนกันที่ไหน ก็ซับซ้อนกันอยู่ในจิตใจนี้เอง รวมอยู่ในจิตใจนี่แหละ

อาสวอนุสัย นิวรณ์ และอกุศลมูล

ดังจะพึงเห็นว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงกิเลสเอาไว้ในจิตนี้ โดยชื่อว่า**อาสวอนุสัย**ก็มี **นิวรณ์**ก็มี **อกุศลมูล**ก็มี และตามชื่อของกิเลสเหล่านี้ ที่ชื่อว่า**อาสวอนุสัย**นั้น ก็คือกิเลสที่ดองจิตสันดานนอนจนอยู่ในจิต จึงเป็นกิเลสอย่างละเอียด ที่เรียกว่า

นิวรณ์นั้น ก็คือเป็นกิเลสที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุความสงบ ไม่ให้ได้ปัญญา อีกชื่อหนึ่งก็เรียกว่า**ปริยุฏฐานกิเลส** กิเลสที่ปล้นจิตกลุ้มรุมจิต คือที่ทำจิตให้กลัดกลุ้ม ก็เรียกกันว่าเป็นกิเลสชั้นกลางที่ปรากฏอยู่ในจิตใจ เมื่อเกิดขึ้นทุกคนก็รู้ ว่าบัดนี้เรากำลังชอบ บัดนี้เรากำลังโกรธ หรือว่าบัดนี้เรากำลังหลงใหล ถ้าดูเข้ามา ที่เรียกว่าเป็น**อกุศลมูล**นั้น ก็คือว่าที่แรงจนถึงก่ออกุศลกรรมทางกายทางวาจาทางใจ ให้ฆ่าเขาบ้าง ลักของเขาบ้างเป็นต้น ดั่งนี้ก็เป็น**อกุศลมูล**ที่เรียกกันว่าเป็นอย่างหยาบ อย่างหยาบนั้นทุกคนก็รู้ แต่ว่ากำลังที่จะต้านทานนั้นไม่พอ ก็ต้องทำไปตามกำลังของกิเลสที่สั่งที่บงการ ที่เป็น**นิวรณ์**ก็รู้ แต่ว่าที่เป็น**อาสวอนุสัยนั้น** พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และทรงแสดงไว้ แต่บุคคลผู้ที่ยังมิได้ปฏิบัติให้ได้สมาธิได้ปัญญาที่จะเจาะแทงลงไป ย่อมไม่รู้ย่อมไม่เห็น เพราะว่าเป็นอย่างละเอียด ที่ท่านเปรียบเหมือนตะกอนนอนก้นตุ่ม น้ำในตุ่มก็ใส ในขณะที่จิตใจสงบไม่มีอารมณ์เข้ามารบกวน จิตใจก็ใส หรือว่าปฏิบัติธรรมเบื้องต้น จิตใจก็ใสดูสะอาดปลอดโปร่งเหมือนไม่มีกิเลส แต่อันที่จริงนั้นกิเลสที่เป็นตะกอนยังอยู่ คือ**อาสวอนุสัย**ยังไม่สิ้น เมื่อมีอารมณ์มากวน**อาสวอนุสัย**นี้ก็ฟุ้งขึ้นมา ก็เป็น**นิวรณ์** จนถึงเป็นกิเลสที่เป็น**อกุศลมูล**ดังกล่าวนั้น เพราะฉะนั้น กิเลสทั้งหลายจึงมีซับซ้อนกันอยู่มากมาย ดั่งนี้

ปิยรูปซับซ้อนกันอยู่กับกิเลสอย่างละเอียด

และ**ปิยรูป**นั้นก็เป็นสิ่งที่มีซับซ้อนกันอยู่กับกิเลสที่เป็นอย่างละเอียดนั้นเช่นเดียวกัน เพราะว่า**ราคานุสัย** อนุสัยคือราคะ หรือว่า**กามาสวะ** อาสวะคือกาม ก็มี**ปิยรูป**ของราคะของกามที่เป็นอย่างละเอียดคู่กันอยู่ เป็นเค้าอารมณ์อันเป็นที่รัก คืออารมณ์ของกามของราคะ เป็นรูปลักษณะหรือเป็นรูปเรื่องเป็นรูปการณ์ของราคะของกามประกอบกันอยู่ในจิตส่วนลึกนั้น ครั้นเมื่อได้เห็นรูปอะไร เมื่อรูปที่เห็นนั้นไปตรงกันเข้ากับลักษณะแห่งรูปอันเป็นที่ตั้งอาศัยของกามของราคะที่เป็นชั้นละเอียด กามหรือราคะก็โผล่หน้าขึ้นมาคือฟุ้งขึ้นมา ปรากฏเป็น**ฉันทะ** ความพึงพอใจ ราคะ ความติดใจยินดีในรูปนั้น ดั่งนี้ ก็แปลว่าในปัจจุบันทุก ๆ คนนั้นก็มี**ปิยรูป** มีราคะที่เป็นชั้นละเอียดอยู่ด้วยกัน หรือ**ฉันทะ**ก็เช่นเดียวกัน ที่เป็นอย่างละเอียดอยู่ด้วยกัน ประกอบกันอยู่ซับซ้อนกันอยู่ เมื่อเห็นรูปอะไร ถ้ารูปนั้นไปตรงกับลักษณะของสิ่งที่ราคะหรือที่

กามอันเป็นอย่างละเอียดตั้งอยู่ กามหรือราคะนั้นก็ฟุ้งขึ้นมาในรูปที่เห็นนั้น ก็มาเป็น**นิวรณ์** เป็น**กามฉันท์** หรือเป็น**ฉันทะ**เป็นราคะที่เป็นชั้น**นิวรณ์** บังเกิดขึ้นกลุ้มรุมจิตใจ ดั่งนี้ก็กล่าวได้ว่า เป็น**มารบท** คือทางของมาร และเป็นเครื่องติดอยู่ในโลก อันทำให้ไม่สามารถที่จะพรากจิตออกไปจากอารมณ์อันเป็นที่รัก จาก**ฉันทะ**จากราคะได้ ก็เพราะว่าไปรักเสียแล้ว สิ่งที่รักนั้นจึงเป็น**ปิยรูป** ไปพึงพอใจเสียแล้วก็เป็น**ฉันทะ** ไปติดใจยินดีเสียแล้วก็เป็นราคะ เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงไม่ต้องการที่จะสละ ไม่ต้องการที่จะละ ต้องการที่จะรักษาเอาไว้ แม้ว่าประสบความทุกข์แสนสาหัสอันเป็นทุกขเวทนา ก็ต้องการที่จะละแต่เพียงตัวทุกขเวทนานั้นเท่านั้น แต่ว่าไม่ต้องการที่จะละ**ปิยรูป** ไม่ต้องการที่จะละฉันทะราคะ เพราะว่าไปพึงพอใจไปติดใจยินดี ฉะนั้น บรรดากิเลสทั้งหลายซึ่งติดอยู่กับใจติดอยู่กับจิต อันเมื่อจิตไปไหนก็ไปด้วยดังที่กล่าวมานั้น ก็มิใช่ว่าสิ่งเหล่านั้นจะเป็นอารมณ์อันเป็นที่รัก หรือเป็นตัณหาเป็นกิเลสดังกล่าวก็ตาม จะมาติดเอง แต่อันที่จริงนั้นจิตนี้เองไปติดเข้า ไปพึงพอใจเข้า ไปติดใจยินดีเข้า อยู่ที่จิตนี้เอง และจิตนี้เองไม่ยอมที่จะสลัด

อาศัยอนุปัสสนาสติปฏิบัติบรรเทาละกิเลสตัณหา

ทางปฏิบัตินั้นจึงต้องใช้การปฏิบัติบรรเทาละ คำว่าบรรเทาละนั้นก็หมายความว่าละไปโดยลำดับ จึงเรียกว่าบรรเทาคือทำให้น้อยลงไป ๆ โดยลำดับ ด้วยวิธีจะทำจิตนี้เองไม่ให้พึงพอใจ ไม่ให้ติดใจยินดี การที่จะปฏิบัติดั่งนี้ก็ต้องอาศัยมีสติเห็นธรรม ความมีสตินั้นก็เป็นสติ เห็นธรรมนั้นก็เป็นปัญญา ความมีสตินั้นที่จะเป็นตัวสติอันจะนำให้เห็นธรรม จะต้องเป็นสติที่เป็น**อนุปัสสนา** คือตามดูตามรู้ตามเห็นความเป็นไปของอารมณ์ทั้งหลาย จึงมาถึง**สติปัฏฐาน**ทั้ง ๔ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ตั้งสติเป็น**อนุปัสสนา** ตามดูตามรู้ตามเห็นกายเวทนาจิตธรรมที่เป็นไป ดังที่ตรัสสอนแยก
๑๒ แยะออกไป ว่าให้ดูกายนั้นคือดูอย่างไรบ้าง ดูเวทนานั้นคือดูอย่างไรบ้าง ดูจิตนั้นคือดูอย่างไรบ้าง ดูธรรมนั้นคือดูอย่างไรบ้าง แยกเป็นข้อ ๆ ไปก่อน แล้วก็รวมเข้ามาว่ากายเวทนาจิตธรรมนั้นก็เนื่องเป็นอันเดียวกัน รวมกันเป็นสิ่งที่เราเรียกว่าบุคคลชายหญิง หรือตัวเราของเรานี้แหละ เพราะทุกคนก็มีกายมีเวทนามีจิตมีธรรมประกอบกันอยู่ไม่พรากจากกัน เป็น**อุปาทินกาย** **อุปาทินเวทนา** **อุปาทินจิต** **อุปาทินธรรม**

ที่มีใจครอง ที่มีใจยึดถือ เป็นตัวเราเป็นของเราอยู่ด้วยกันทั้งนั้น ก็ให้หัดดูแยกออกไปว่า อันที่จริงนั้นก็แยกออกไปเป็นกายเป็นเวทนาเป็นจิตเป็นธรรม แล้วก็รวมเข้ามา และจะทำดีจะทำชั่ว เป็นกุศลกรรมเป็นอกุศลกรรม ก็กายเวทนาจิตธรรมนี่แหละจะบังเกิดกิเลส จะเป็นราคะโทสะโมหะ หรือจะเป็น**ฉันทราคะ**ดังกล่าว หรือจะเป็นตัณหา ก็กายเวทนาจิตธรรมนี่แหละสร้างขึ้นด้วย รับรองด้วย ไม่ใช่อื่น เพราะฉะนั้นจึงให้มีสติกำหนดดู ตามดูตามรู้ตามเห็นกายเวทนาจิตธรรม ให้รู้กายเวทนาจิตธรรมที่เป็นสภาวะ คือที่เป็นไปตามสภาพธรรมชาติธรรมดานั้นอย่างหนึ่ง เมื่อกายเวทนาจิตธรรมจะก่อกิเลสขึ้นจะก่ออกุศลกรรมขึ้น ก็ให้รู้ นั้นอย่างหนึ่ง เมื่อกายเวทนาจิตธรรมจะก่อกิเลส จะก่อบุญกรรม หรือจะก่อการปฏิบัติธรรมที่เป็นส่วนดีส่วนชอบอันตรงกันข้ามขึ้น ก็ให้รู้ นั้นอย่างหนึ่ง ให้มีสติตามดูตามรู้ตามเห็น แต่ว่ามุ่งให้มีสติตามดูตามรู้ตามเห็นกายเวทนาจิตธรรม ที่เป็นไปอยู่ตามสภาพธรรมดา อันเป็นสิ่งที่เกิดดับ

พิจารณาให้ได้วิปัสสนาปัญญา

เพราะฉะนั้น ก็ดูให้รู้ให้เห็นตลอดจนถึงเกิดดับของกายเวทนาจิตธรรม ให้รู้เกิดของกายเวทนาจิตธรรม ให้รู้ดับของกายเวทนาจิตธรรม ให้รู้ทั้งเกิดทั้งดับของกายเวทนาจิตธรรม ทั้งที่เป็นภายนอกทั้งที่เป็นภายในทั้งหมด ว่ากายเวทนาจิตธรรมทั้งหมดนั้น จะเป็นภายนอกก็ตาม เป็นภายในก็ตาม ก็เป็นสิ่งที่เกิดดับทั้งนั้น ดั่งนี้ก็เรียกว่าเป็นการปฏิบัติให้เห็นธรรมคือสัจจะความจริง ดังที่เกิดดวงตาเห็นธรรมขึ้นแก่ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นต้น เมื่อฟังธรรมจักรจบลงว่า ยงฺกิญฺจิ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง สมุทยธมฺมํ มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สพฺพนฺตํ สิ่งนั้นทั้งหมด นิโรธธมฺมํ มีความดับไปเป็นธรรมดา ดั่งนี้ก็เรียกว่าเป็นการเห็นธรรม เมื่อเห็นเกิดดับดั่งนี้ ตัณหาก็ไม่มีที่ตั้ง เพราะไม่รู้จะไปตั้งที่ไหน ตัณหาจึงเกิดดับไปพร้อมกันกับกายเวทนาจิตธรรม ก็เป็นการดับกิเลส เพราะฉะนั้น ความที่มีสติตามดูตามรู้ตามเห็นกายเวทนาจิตธรรม อันเป็น**อนุปัสสนาสติ** ก็จะทำให้ได้**วิปัสสนาปัญญา** ปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริงในทุกขสัจจะเป็นต้น ก็เข้าใน**อริยสัจ** เพราะฉะนั้น แม้จะแสดง**โสฬสปัญหา**หรือแม้ว่าจะแสดง

สติปัฏฐาน ก็เป็นทางอันเดียวกัน เป็นธรรมที่ประสานกัน ถึงกัน ปฏิบัติอันไหนก็ได้ และก็ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติใน**สติปัฏฐาน** หรือปฏิบัติในทางบรรเทา**ฉันทราคะในปิยรูป**เช่นเดียวกัน

เหมกมาณพปัญหาจบ

๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๒๔
โตเทยยมาณพปัญหา

วิโมกข์ ความพ้น

ได้แสดง**โสฬสปัญหา**นำ**สติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ ถึงปัญหาที่ ๙ โตเทยยปัญหา โตเทยยมาณพได้กราบทูลถามพระบรมศาสดาเป็นอันดับที่ ๙ ต่อไปว่า "กามทั้งหลายย่อมไม่อาศัยอยู่ในบุคคลใด ตัณหาของบุคคลใดไม่มี บุคคลใดข้ามความสงสัยต่าง ๆ เสียได้ **วิโมกข์**คือความพ้นของบุคคลนั้นเป็นเช่นไร" พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบความว่า "กามทั้งหลายไม่อาศัยอยู่ในผู้ใด ตัณหาของผู้ใดไม่มี ผู้ใดข้ามความสงสัยต่าง ๆ เสียได้ **วิโมกข์**คือความพ้นของผู้นั้นไม่เป็นอย่างอื่น" ดังนี้

ตามคำกราบทูลถามและตามพุทธพยากรณ์ที่ตรัสตอบแก้นี้ ก็ส่องความว่า แม้โตเทยยมาณพก็ได้ศึกษาปฏิบัติธรรมเข้าทางตามสมควร ทั้งได้ฟังคำที่กราบทูลถามและพระพุทธดำรัสที่ตรัสตอบมาโดยลำดับ ก็ทำให้มีความเข้าใจ เข้าทางพระ-พุทธศาสนามากขึ้น และคำที่กราบทูลถามก็ได้จับยกเอากิเลสที่เป็น**สังโยชน์** เครื่องผูกใจรึงรัดใจ หรือเป็น**ทุกขสมุทัย** เหตุให้เกิดทุกข์ได้โดยถูกต้อง และทั้งได้กำหนดรู้ด้วยว่า เมื่อดับกิเลสเหล่านี้ได้หรือไม่มีกิเลสเหล่านี้ได้ ก็เรียกว่าเป็น**วิโมกข์**คือความพ้น ก็ได้แก่พ้นกามพ้นตัณหาพ้นความสงสัยต่าง ๆ ก็เป็น**วิโมกข์** และเมื่อได้**วิโมกข์**คือความพ้นดั่งนี้ **วิโมกข์**นี้จะเป็นเช่นไร ซึ่งพระบรมศาสดาก็ตรัสตอบความว่า **วิโมกข์**ของบุคคลผู้ไม่มีกิเลสดังกล่าวย่อมไม่เป็นอย่างอื่น ข้อที่ว่าไม่เป็นอย่างอื่นนั้นก็หมายความว่า เมื่อเป็น**วิโมกข์**คือความพ้นได้อย่างเด็ดขาดจริง ซึ่งความพ้นนั้นเป็นอริยมรรคอริยผล ความพ้นนั้นก็ไม่เป็นอย่างอื่นคือไม่เปลี่ยนแปลง เป็นความพ้นตลอดไป คือกิเลสที่พ้นไปนั้นไม่กลับมาบังเกิดได้อีก เว้นไว้แต่ว่าจะเป็นความพ้นชั่วครั้งชั่วคราว ซึ่งเรียกว่าเป็นความพ้นที่เป็นอย่างอื่น คือกิเลสกลับเกิดขึ้นอีกได้ และก็ต้องปฏิบัติละกันใหม่อีก ก็ต้องละ และก็เกิด และก็ต้องละกันไปเป็นคราว ๆ ดั่งนี้ เรียกว่าเป็น**วิโมกข์**คือความพ้นที่เป็นอย่างอื่น แต่ถ้าพ้นได้จริงได้เด็ดขาด ก็ไม่เป็นอย่างอื่น ดั่งนี้

เพราะฉะนั้น คำที่กราบทูลถามจึงเท่ากับว่าเป็นคำกราบทูลถามรวบยอดเข้ามา และที่ตรัสตอบ ก็ตรัสตอบชี้ชัดลงไปเพียงประการเดียว โดย**วิโมกข์**ของบุคคลดังกล่าวนั้น เป็น**วิโมกข์**ที่เด็ดขาด ไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น พิจารณาดูตามกระแสธรรมก็ย่อมจะเห็นได้ ว่าโตเทยยมาณพนั้นได้เข้าถึงธรรมมาโดยลำดับ จนถึงจะได้**วิโมกข์**คือความพ้น คือกามทั้งหลายไม่อาศัยอยู่ ตัณหาไม่มี หมดสงสัย จึ่งได้กราบทูลถามว่าเมื่อไม่มีจริง ๆ ข้ามได้จริง ๆ **วิโมกข์**คือความพ้นนั้นจะเป็นเช่นไรก็ตรัสตอบทันทีว่า ก็ต้องไม่เป็นอย่างอื่น คือเป็น**วิโมกข์**คือความพ้นที่แน่นอน แต่ว่าในลำดับของการปฏิบัตินั้น ก็จะต้องพบกับความพ้นที่ยังเปลี่ยนแปลงได้ ยังเป็นอย่างอื่นได้มาก่อน ไม่ว่าจะเป็นกาม ตัณหา หรือความสงสัย

กิเลสกามและวัตถุกาม

อันกามนั้นก็ได้แก่ความใคร่ อันเป็นตัวกิเลสซึ่งเรียกว่า**กิเลสกาม** กิเลสเป็นเหตุให้ใคร่ และก็หมายรวมถึงบรรดากิเลสที่มีชื่ออย่างอื่นที่เป็นไปในความหมายเดียวกัน เป็นต้นว่า**ราคะ** ความติดใจยินดี **นันทิ** ความเพลิดเพลิน ก็รวมเข้าในคำว่ากาม คือความใคร่ซึ่งเป็น**กิเลสกาม**ด้วยกันทั้งนั้น อีกอย่างหนึ่ง วัตถุซึ่งเป็นที่ตั้งของความใคร่ก็เรียกว่ากามเหมือนกัน มีคำเรียกให้ชัดก็**วัตถุกาม** กามที่เป็นวัตถุคือเป็นสิ่งที่ใคร่ ก็ได้แก่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะคือสิ่งที่กายถูกต้อง อันเป็นที่รักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย และก็รวมทั้งเรื่องราวที่เรียกว่าธรรมารมณ์ อันเป็นที่รักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย เหล่านี้ก็นับว่าเป็น**วัตถุกาม**ทั้งหมด แต่ว่าบรรดารูปเสียงเป็นต้นเหล่านี้ จะชื่อว่าเป็น**วัตถุกาม**ขึ้นได้ ก็จะต้องเป็นที่ตั้งของความใคร่หรือความรักใคร่ปรารถนาพอใจ กล่าวคือเมื่อ**กิเลสกาม** กามที่เป็นตัวกิเลสอันได้แก่ความรักใคร่ปรารถนาพอใจ บังเกิดขึ้นในวัตถุอันใด วัตถุอันนั้นก็เป็น**วัตถุกาม**ขึ้นมา เช่นว่าเมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง บังเกิด**กิเลสกาม**คือความรักใคร่ปรารถนาพอใจขึ้นในรูปในเสียงนั้น รูปเสียงก็เป็น**วัตถุกาม**ขึ้นมาทันที แต่ถ้า**กิเลสกาม**ไม่บังเกิดขึ้น คือเห็นรูปอะไร ได้ยินเสียงอะไร **กิเลสกาม** ไม่บังเกิดขึ้นในรูปในเสียงนั้น รูปเสียงนั้นก็ไม่เป็น**วัตถุกาม**ขึ้นมา ก็เป็นรูปที่ตาเห็น เสียงที่หูได้ยินเป็นต้นทั่ว ๆ ไปเท่านั้น เพราะฉะนั้น ความสำคัญจึงอยู่ที่กามอันเป็นตัวกิเลส คือเป็นตัวความรักใคร่ปรารถนาพอใจ

เมื่อมี**กิเลสกาม**อยู่ เห็นอะไรได้ยินอะไร **กิเลสกาม**ก็บังเกิดขึ้นในรูปที่เห็น ในเสียงที่ได้ยินนั้นเป็นต้น ก็ทำให้สิ่งเหล่านั้นเป็น**วัตถุกาม**ขึ้นมาทั้งหมด เพราะฉะนั้น กามทั้งหลายเมื่อยังอาศัยอยู่ในบุคคลใด บุคคลนั้นก็ย่อมยังมีความติดมีความพัวพันอยู่ ยังไม่พ้นไปได้ จิตใจยังติดยังพัวพันอยู่ในกามทั้งหลาย ทั้งที่เป็นตัวกิเลสทั้งที่เป็นวัตถุ และเมื่อเป็นดั่งนี้ จิตก็ยังไม่พ้นจากทุกข์ ยังต้องเป็นทุกข์ไปต่าง ๆ

กามตัณหา

อนึ่ง ตัณหาคือความอยากทะเยอทะยานหรือความดิ้นรน อันที่จริงก็เป็นการเรียกกามนั่นแหละอีกชื่อหนึ่งในชื่อว่าตัณหา แต่มุ่งเอาลักษณะที่เป็นความอยากทะเยอทะยาน เมื่อเป็นความอยากทะเยอทะยานหรือเป็นความดิ้นรน ก็เรียกเอาลักษณะนั้นว่าเป็นตัณหา แต่อันที่จริงนั้นก็เนื่องเป็นอันเดียวกัน ในเมื่อเป็นความรักใคร่ปรารถนาพอใจก็เรียกว่ากามคือความใคร่ มุ่งเอาลักษณะที่จิตรักใคร่ปรารถนาพอใจ แต่เมื่อมุ่งเอาอาการที่จิตดิ้นรนกวัดแกว่งกระสับกระส่ายทะยานอยาก หรืออยากทะเยอทะยานก็เป็นตัณหา และก็มีการแบ่งตัณหาออกไปเป็น ๓ คือ **กามตัณหา** ความอยากทะเยอทะยานในกาม ก็คือในวัตถุ คือรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะที่รักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย อันจะพึงกล่าวได้ว่าเมื่อเป็นกามฝังอยู่ในใจ เป็นความรักใคร่ปรารถนาพอใจฝังอยู่ในใจ และก็จะต้องมีสิ่งที่รักใคร่ปรารถนาพอใจอันเป็นตัววัตถุคู่กัน เพราะว่าจะมีแต่ความรักใคร่ปรารถนาพอใจ โดยไม่มีวัตถุที่รักใคร่ปรารถนาพอใจเป็นคู่กันนั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ จะต้องมีวัตถุที่รักใคร่ปรารถนาพอใจ และมีตัวที่รักใคร่ปรารถนาพอใจประกอบกันอยู่เหมือนอย่างเช่นว่าพอใจ ก็จะต้องมีว่าพอใจในอะไร พอใจในสิ่งอะไร ถ้าไม่มีสิ่งนั้น ความพอใจก็ไม่ปรากฏ เพราะฉะนั้น แม้จะเรียกว่าความใคร่คือความรักใคร่ปรารถนาพอใจเพียงอย่างเดียว ก็ต้องมีสิ่งที่รักใคร่ปรารถนาพอใจประกอบอยู่ด้วยกัน ซึ่งเป็นตัววัตถุ เพราะฉะนั้น**กิเลสกาม**และ**วัตถุกาม**นี้จึงรวมเป็นอันเดียวกัน ประกอบอยู่ด้วยกัน และเมื่อมีสิ่งนี้ฝังอยู่ในใจ ก็ทำให้ใจดิ้นรนกวัดแกว่งกระสับกระส่ายไปในสิ่งนั้น คือในสิ่งที่รักใคร่ปรารถนาพอใจนั้น หรือในตัวความรักใคร่ปรารถนาพอใจนั้น ต้องการที่จะได้มา ดั่งนี้ก็เป็น**กามตัณหา**

ภวตัณหา

อนึ่ง **ภวตัณหา** ความดิ้นรนทะยานอยากไปในภพ คือความเป็นนั่นเป็นนี่ คือนอกจากความรักใคร่ปรารถนาพอใจหรือสิ่งที่รักใคร่ปรารถนาพอใจ อันเป็นตัวกามดังกล่าวนั้นแล้ว ยังมี "*ภว*" คือความเป็น อันได้แก่ความเป็นเราเป็นของเราประกอบอยู่อีก ความเป็นเราหรือเป็นของเรานี้เรียกว่า "*ภพ*" หรือ "*ภว*" ความเป็น *ภพ* หรือ *ภว* คือความเป็น เป็นเราเป็นของเรา เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า**อัสมิมานะ** ความสำคัญหมายว่าเรามีเราเป็น เป็นสิ่งที่มีอยู่ในบุคคลละเอียดเข้าไปอีก และเมื่อมี**อัสมิมานะ** ความสำคัญหมายว่าเรามีเราเป็นอยู่ เป็นตัวภพคือความเป็น เป็นเราเป็นของเรา ดั่งนี้ จึงมีตัณหาคือความอยากทะเยอทะยานดิ้นรนที่จะให้เป็นอย่างนั้น จะให้เป็นอย่างนี้ และที่จะให้เป็นเจ้าเข้าเจ้าของ ที่จะให้เป็นอย่างนั้นที่จะให้เป็นอย่างนี้นั้น ก็คือดังที่อยากเป็นนั่นเป็นนี่ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ทั้งที่เป็นของทิพย์คือเทวดามารพรหมต่าง ๆ ที่จะให้เป็นนั่นเป็นนี่ และในขณะเดียวกัน ก็ต้องการที่จะเป็นเจ้าเข้าเจ้าของ ก็คือเป็นเจ้าเข้าเจ้าของในกาม คือสิ่งที่รักใคร่ปรารถนาพอใจนั่นแหละ เพราะว่าเมื่อเป็นเจ้าเข้าเจ้าของในกามนั้น ก็ย่อมจะได้เป็นผู้ที่เสวยกาม ที่เข้าใจว่าเป็นความสุขจากกามนั้น ๆ ด้วย ก็คือตัวเรานั้นเองจะเป็นผู้ได้เสวยซึ่งสิ่งที่เป็นของเรา ก็คือกามทั้งหลายที่เป็นของเรานั้น จึงมีตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากไปเพื่อเป็นนั่นเป็นนี่ และเพื่อเป็นเจ้าเข้าเจ้าของสิ่งนั้นสิ่งนี้ ครอบครองสิ่งนั้นสิ่งนี้ คือครอบครองกามทั้งหลายนั้นนั่นแหละประกอบกันไปดั่งนี้ก็เป็น**ภวตัณหา**

วิภวตัณหา

และเพราะเหตุที่ความอยากทะเยอทะยานไปในกามก็ดี ในภพก็ดีดังกล่าวนั้น มิใช่ว่าจะได้ตามที่อยากตามที่ทะเยอทะยานเสมอไป ได้บ้างไม่ได้บ้าง และย่อมจะมีสิ่งขัดขวางต่าง ๆ ด้วย บางทีก็ได้ตรงกันข้าม หรือเมื่อได้มาแล้วก็จะต้องถูกแย่งชิง หรือบางทีก็ต้องพลัดพรากไปด้วยเหตุต่าง ๆ เพราะฉะนั้น จึงได้มี**วิภวตัณหา** ความอยากทะเยอทะยานไปในวิภพ คือความไม่เป็นนั่นไม่เป็นนี่ คือเพื่อที่จะให้สิ่งที่ไม่ปรารถนาพอใจหรือจะให้ภาวะที่ไม่ต้องการสิ้นไปหมดไป ก็เป็น**วิภวตัณหา** เรียกว่าเป็นตัณหาในด้านทำลาย

วิจิกิจฉาเกิดจากกามและตัณหา

เพราะฉะนั้น เมื่อรวมเข้ามาแล้ว **กามตัณหา ภวตัณหานั้น** ก็เป็นความอยากทะเยอทะยานไปในด้านที่จะได้มา ที่จะดึงเข้ามา แต่ว่า**วิภวตัณหานั้น**ก็เป็นความอยากทะเยอทะยานในด้านที่จะผลักออกไป ตลอดจนถึงในการทำลายล้างต่าง ๆ ดั่งนี้เป็นลักษณะของตัณหา ย่อมเนื่องมาจากกามที่ฝังอยู่ในใจ และจากภพคือความเป็นเราซึ่งบังเกิดขึ้นฝังอยู่ในใจเช่นเดียวกัน ดั่งนี้จึงทำให้เกิดลักษณะที่เป็นความอยากทะเยอทะยานหรือความดิ้นรนดังกล่าว ก็เป็นตัณหา และเพราะเหตุที่มีกามมีตัณหาดั่งนี้จึงมี**วิจิกิจฉา**คือความสงสัยต่าง ๆ เป็นความสงสัยในตัวเราของเรา ในอดีตบ้างในอนาคตบ้างในปัจจุบันบ้าง และแม้เมื่อมานับถือพุทธศาสนา ได้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็ยังมีความสงสัยในพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระศาสดา คือเป็นอาจารย์ผู้สั่งสอน ในพระธรรม ในพระสงฆ์ มีศรัทธาไม่ตั้งมั่นแน่นอนลงไปเพราะเหตุที่ยังมีกามและมีตัณหา

ปฏิบัติให้ได้ปัญญาเห็นไตรลักษณ์ในนามรูป

เพราะฉะนั้น กิเลสเหล่านี้จึงเป็นสังโยชน์ที่ผูกจิตใจอยู่ ทำให้ได้ประสบ**วิโมกข์**คือความพ้นไปไม่ได้ แต่ว่าเมื่อได้ฟังธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอน และได้ปฏิบัติตามที่ทรงสั่งสอน ให้เป็นศีลเป็นสมาธิและเป็นปัญญาขึ้นมาโดยลำดับ และโดยเฉพาะที่เป็นปัญญานั้น เมื่อเป็นปัญญาที่เห็น**ไตรลักษณ์**ในขันธ์ **๕** หรือในนามรูป ว่าเป็น**อนิจจะ**คือไม่เที่ยง เพราะเป็นสิ่งที่ต้องมีความเกิดและดับเป็นธรรมดา เป็น**ทุกขะ**คือตั้งอยู่คงที่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป เพราะเหตุที่ถูกความเกิดและความดับบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา จึงเป็น**อนัตตา** มิใช่ตัวเราของเรา เพราะบังคับให้เป็นไปตามปรารถนามิได้ เมื่อพิจารณาให้เห็นความจริงดั่งนี้ ก็ย่อมจะเกิด**นิพพิทา**คือความหน่าย หน่ายในกามทั้งหลาย กล่าวคือกามที่เป็นความใคร่หรือความรักใคร่ปรารถนาพอใจ พร้อมทั้งวัตถุคือรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะ ที่รักใคร่ปรารถนาพอใจ อันฝังอยู่ในจิตใจนั้น เมื่อได้มาพิจารณาเห็นว่า สิ่งเหล่านี้ก็รวมอยู่ในนามรูปหรือในขันธ์ **๕** นั้นเอง รูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะเหล่านี้ก็เป็นรูป และเมื่อเป็น

รูปก็มีนาม คือเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณประกอบอยู่ ก็ประกอบอยู่ด้วยกันนั่นแหละ ทั้งหมดนี้ก็เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง ต้องเกิดต้องดับ เป็นสิ่งที่ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง ไม่ตั้งอยู่ จึงเป็น**อนัตตา** บังคับให้เป็นไปตามปรารถนามิได้ ก็เกิดความหน่ายเมื่อเกิดความหน่ายขึ้นมา กามคือความรักใคร่ปรารถนาที่เกาะใจอยู่นั้นก็คลายตัวออก จนถึงหายไปดับไป หมดความใคร่ เมื่อเป็นดั่งนี้ จิตที่เคยดิ้นรนทะเยอทะยานอยากไปต่าง ๆ นั้นก็ดับ ไม่ทะเยอทะยาน ไม่ดิ้นรน เพราะเห็น**อนิจจะ ทุกขะ อนัตตา**แล้ว เมื่อเป็นดั่งนี้ การปฏิบัติให้ได้ปัญญาเห็น**ไตรลักษณ์**นี่แหละในนามรูป หรือในขันธ์ ๕ จึงเป็นทางปฏิบัติอันเดียวอันจะทำให้ได้**วิโมกข์**คือความพ้น

วิโมกข์ ๓

และท่านก็แสดงว่า ความพ้นกามพ้นตัณหา หรือพ้นราคะโทสะโมหะ เพราะได้ปัญญาเห็น**อนัตตา** ก็เรียกว่า**สุญญตาวิโมกข์** ความพ้นโดยที่มีปัญญาเห็นความว่างว่างจากอัตตาตัวตน และความพ้นนั้นที่ได้เพราะเห็น**อนิจจะ**คือไม่เที่ยง ก็เรียกว่า **อนิมิตตวิโมกข์** คือความพ้นด้วยปัญญาที่เห็น**อนิจจะ**คือไม่เที่ยง จึงไม่มีนิมิตหมายในนามรูปหรือในขันธ์ ๕ ว่าจะมีเที่ยงที่ตรงไหน ล้วนไม่เที่ยงทั้งนั้น และความพ้นที่ได้ปัญญาเห็นทุกข์ คือเห็นนามรูปหรือขันธ์ ๕ ว่าเป็นทุกข์ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไม่ตั้งอยู่คงที่ ก็เรียกว่า**อัปปณิหิตวิโมกข์** ความพ้นที่เห็นทุกข์ จึงไม่มีสุขจะตั้งอยู่ที่ตรงไหน ล้วนเป็นสิ่งที่แปรปรวนเปลี่ยนแปลงไม่ตั้งอยู่คงที่ทั้งนั้น ดั่งนี้เป็น**วิโมกข์**คือความพ้น ก็เป็นความพ้นจากกามจากตัณหาจากความสงสัยต่าง ๆ นั้นเอง เพราะว่าเมื่อสิ้นกามสิ้นตัณหาแล้ว ความสงสัยในตัวเราของเราก็ไม่มี เพราะว่าได้มองเห็น**อนิจจะ ทุกขะอนัตตา** ไม่มีนิมิตหมาย ไม่มีที่ตั้ง ไม่มีตัวเราของเราที่จะต้องสงสัยในอดีตในอนาคตในปัจจุบันกันต่อไปแล้ว ดั่งนี้ จึงทำให้ได้**วิโมกข์**คือความพ้น และเมื่อได้จริงคือกามทั้งหลายไม่อาศัยอยู่จริง ตัณหาไม่มีจริง ข้ามสงสัยได้แล้วจริง **วิโมกข์**คือความพ้นดังกล่าวก็ไม่เป็นอย่างอื่น และในการปฏิบัติเพื่อจะให้ได้**วิโมกข์**ดังกล่าวนี้ ก็ต้องปฏิบัติให้ได้ปัญญาเห็นในทุกข์ ในเหตุเกิดทุกข์ ในความดับทุกข์ ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ อันเป็น**อริยสัจจญาณ** ดังที่มีแสดงใน**สติปัฏฐาน**นั่นแหละ

๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๒๕
โตเทยยมาณพปัญหา (ต่อ)

ความหวังและปัญญาของผู้ประสบวิโมกข์

ได้แสดง**โสฬสปัญหานำสติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ จนถึงโตเทยยปัญหาที่ ๙ ซึ่งโตเทยยมาณพได้กราบทูลถามพระบรมศาสดาความว่า "กามทั้งหลายไม่อาศัยอยู่ในผู้ใด ตัณหาของผู้ใดไม่มี ผู้ใดข้ามความสงสัยต่าง ๆ เสียได้ **วิโมกข์**คือความพ้นของผู้นั้นเป็นอย่างไร" พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบว่า "**วิโมกข์**คือความพ้นของผู้นั้นไม่เป็นอย่างอื่น" ดั่งนี้แล้ว โตเทยยมาณพก็ได้กราบทูลถามต่อไปว่า "ผู้นั้นไม่มีความหวังหรือยังมีความหวังอยู่ ผู้นั้นมีปัญญาแท้หรือมีปัญญาที่คิดเอา ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเสด็จออกบวชจากศากยตระกูล ข้าพระเจ้าจะพึงรู้จัก**มุนี**อย่างไร ข้าแต่พระองค์ผู้มีจักษุโดยรอบ ขอพระองค์ได้ตรัสบอกข้อนั้นแก่ข้าพระเจ้า" ดั่งนี้ พระบรมศาสดาก็ตรัสตอบความว่า "ผู้นั้นไม่มีความหวังจะยังมีความหวังอยู่หามิได้ ผู้นั้นมีปัญญาแท้ จะมีปัญญาที่คิดเอาก็หามิได้ ดูก่อนโตเทยยะ ท่านจงรู้จัก**มุนี**ว่าเป็นผู้ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกังวลไม่ข้องอยู่แล้วในกามภพอย่างนี้เถิด" ดั่งนี้

ตามปัญหาที่กราบทูลถามและปัญหาพยากรณ์ที่ตรัสตอบปัญหา ก็สืบเนื่องมาจากข้อที่กราบทูลถามและที่ตรัสตอบในตอนต้น ซึ่งมีใจความว่า **วิโมกข์**คือความพ้นของผู้ที่ไม่มีกามทั้งหลายอาศัยอยู่ ไม่มีตัณหา ข้ามความสงสัยต่าง ๆ ได้นั้น ไม่เป็นอย่างอื่น คือไม่เปลี่ยนแปลงกลับกลอก เป็นความพ้นที่เด็ดขาด กามตัณหาและความสงสัยทั้งหลายไม่กลับมาบังเกิดขึ้นอีก โตเทยยมาณพจึงได้กราบทูลถามต่อไปว่า ผู้ที่ได้ประสบวิโมกข์คือความพ้นที่ไม่เป็นอย่างอื่นนั้น จะเป็นผู้ที่ไม่หวังอะไร ๆ อีกต่อไปหรือว่ายังมีความหวังอะไร ๆ อยู่ จะมีปัญญาแท้หรือมีปัญญาที่คิดเอาว่าเป็นปัญญาและได้กราบทูลให้ทรงแนะให้รู้จัก**มุนี**ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร พระพุทธองค์จึงได้ตรัสตอบว่า ผู้ที่ประสบ**วิโมกข์**คือความพ้นที่ไม่เป็นอย่างอื่นนั้น ไม่หวังอะไร ๆ อีกต่อไป จะยังมีความหวังอะไร ๆ อยู่อีกหามิได้ มีปัญญาแท้ จะมีปัญญาชนิดที่คิดเอาว่า

เป็นปัญญา แต่อันที่จริงยังไม่เป็นปัญญาแท้ก็หามิได้ และก็ได้ทรงชี้ให้รู้จักผู้ที่จะชื่อว่าเป็น **มุนี** ว่าคือผู้ที่ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกังวล ไม่ข้องอยู่แล้วในกามภพ ดั่งนี้

ผู้ไม่สิ้นกิเลส ย่อมมีความหวังอยู่

ในปัญหาที่กราบทูลถามนี้ ได้บ่งชี้เอาความหวังและปัญญาเป็นที่ตั้ง ซึ่งโดยความก็คือ ผู้ที่ได้ประสบ**วิโมกข์**คือความพ้นที่ไม่เป็นอย่างอื่นนั้น จะยังมีความหวังอยู่หรือไม่ จะมีปัญญาแท้หรือไม่ ดั่งนี้ ซึ่งพระพุทธองค์ก็ได้ตรัสรับรองว่า ไม่มีความหวังอะไรอีกและมีปัญญาแท้ และก็ได้ตรัสชี้ให้รู้จักผู้ที่เป็น**มุนี**ว่าคือผู้ที่ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกังวล ไม่ข้องอยู่แล้วในกามภพ ในข้อนี้จึงควรจะทำความเข้าใจ ว่าแม้ปัญหาที่กราบทูลถามและข้อที่ตรัสตอบ จะเป็นไปในฝ่ายธรรมปฏิบัติขั้นละกิเลสทั้งหมดก็ตาม แต่แม้เช่นนั้น ก็เป็นข้อที่ทุกคนจะต้องเกี่ยวข้องอยู่กับปัญหาที่กราบทูลถามและที่ตรัสตอบ ก็เพราะว่าทุกคนนั้นเมื่อยังเป็นผู้ไม่สิ้นกิเลส ก็จะต้องมีกามทั้งหลายอาศัยอยู่ในจิตใจ จิตใจก็เท่ากับว่าเป็นนิวาสน์หรือเป็นนิเวศน์ คือเป็นที่อาศัยหรือเป็นบ้านของกาม ยังมีตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก และยังมีความสงสัยต่าง ๆ อยู่ เมื่อเป็นดั่งนี้ก็ชื่อว่า ยังเป็นผู้มีความหวังอะไร ๆ อยู่ เป็นต้นว่าหวังจะได้รูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย หวังลาภหวังยศหวังสรรเสริญหวังสุขทั้งหลาย ดั่งนี้เป็นต้น

ปัญญาที่เจือด้วยกิเลสตัณหา ไม่เป็นปัญญาแท้

และปัญญาคือความรู้เล่า ก็ยังไม่เป็นปัญญาแท้ เป็นปัญญาที่คิดเอา ก็เพราะว่าความรู้ที่มีอยู่นั้นยังเจือด้วยกิเลส ยังเจือด้วยกาม เจือด้วยตัณหา เจือด้วยทิฏฐิคือความเห็นที่ผิดต่าง ๆ เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงยังไม่เป็นความรู้จริงเห็นจริง ก็อาจจะมีความรู้จริงเห็นจริงได้ในขั้น**สามัญสัจจะ** สัจจะคือความจริงที่เป็นสามัญทั่วไป แต่ว่ายังไม่ได้ความรู้จริงเห็นจริงในขั้นที่เป็น**อริยสัจจะ** คือความจริงที่เป็นอริยสัจอันได้แก่ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ แม้ว่าจะได้ศึกษาให้รู้จักพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง**อริยสัจ ๔** ก็จำได้ก็เข้าใจ ว่าทรงแสดงทุกข์อย่างนี้ สมุทัย

อย่างนี้ นิโรธอย่างนี้ มรรคอย่างนี้ ดั่งนี้เป็นต้น แต่นั่นเป็นปัญญาของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้พระธรรม ยังไม่เป็นปัญญาของตนเอง และข้อที่รู้ข้อที่เข้าใจนั้น ก็เป็นความรู้ในขั้นสัญญา ความจำหมาย ในขั้นสังขาร ความคิดปรุง หรือปรุงคิด อันเป็นตรรกคือความคิดเอาตรึกเอาต่าง ๆ ยังไม่ได้เป็นตัว**ญาณทัสสนะ** ความรู้ความเห็นของตนเองในอริยสัจ เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงยังตัดกิเลสไม่ได้ ตัดกามตัดตัณหาตัดความสงสัยตัดความหวังอะไรต่าง ๆ ไม่ได้ แม้ว่าจะปฏิบัติทางสมาธิได้**อัปปนาสมาธิ** สมาธิที่แนบแน่นจนถึง**ฌาน**ต่าง ๆ จนถึงสามารถได้**อภิญญา**คือความรู้ยิ่งต่าง ๆ อันทำให้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ ถอด**มโนมัยกาย**ออกจากกายเนื้อนี้ไปไหน ๆ ได้ ตลอดจนถึงหูทิพย์ตาทิพย์ก็ดูเหมือนว่าจะมีความรู้อะไรต่าง ๆ จนเป็นที่นับถือว่าเป็นผู้วิเศษ แต่ทางพุทธศาสนานั้นยังไม่ถือว่าความรู้ดังกล่าวนี้เป็นความรู้ในอริยสัจ ยังถือว่าเป็น**โลกิยอภิญญา** ความรู้ยิ่งที่เป็นโลกิยะประกอบอยู่ในโลก เพราะว่ายังตัดกิเลสไม่ได้ ฉะนั้น ความรู้ใด ๆ ตลอดจนถึงความรู้ที่เป็นตัว**อภิญญา**แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ หูทิพย์ตาทิพย์ ถอดมโนมัยกายหรือที่เรียกว่ากายทิพย์ออกจากกายเนื้อไปไหน ๆ ได้ อันเป็นที่เข้าใจกันว่าเป็นผู้วิเศษของคนทั้งหลายทั่วไปก็ตาม ทางพุทธศาสนาก็ยังไม่จัดว่าเป็นความรู้ความเห็นในอริยสัจ ยังตัดกิเลสไม่ได้ และก็ยังไม่นับว่าเป็นตัวปัญญาแท้ ยังเป็นปัญญาที่คิดเอา ก็เพราะว่าเป็นความรู้ที่ได้จากสัญญาคือความจำบ้าง จากสังขารคือความคิดปรุงแต่งต่าง ๆ บ้าง ตลอดจนถึงที่ได้จากสมาธิ สมาธิก็เป็นเรื่องของจิตที่คิดตั้งเอาเหมือนกัน ซึ่งก็เป็นความจริงเหมือนกันในขั้นโลกิยะ แต่ยังไม่เป็น**อริยสัจ** ตัดกิเลสไม่ได้ จึงยังไม่นับว่าเป็นตัวปัญญาแท้ที่เป็นปัญญาในพุทธศาสนาที่ต้องการอย่างแท้จริง ยังเป็นปัญญาที่อยู่ในจำพวกปัญญาที่คิดเอาเข้าใจเอา จนถึงเมื่อได้**ญาณทัสสนะ** ความรู้ความเห็นใน**อริยสัจ** ตัดกิเลสได้นั่นแหละ จึงจะเป็นตัวปัญญาแท้ เป็นปัญญาที่สมบูรณ์ในพุทธศาสนา และปัญญาดังกล่าวนี้แหละเป็นตัวพุทธศาสนา

พุทธศาสนาแสดงสั่งสอนจนถึงปัญญาแท้

ฉะนั้น พุทธศาสนาจึงพิเศษจากศาสนาทั้งปวงก็ตรงจุดนี้ คือแสดงสั่งสอนจนถึง**ปัญญาแท้** คือปัญญาใน**อริยสัจ**ที่ตัดกิเลสได้ อันยังไม่มีศาสนาใดลัทธิใดจะสอนถึง อันนี้แหละเป็นพิเศษของพุทธศาสนา ส่วนปัญญาที่คิดเอาที่ต่ำลงมานั้น ก็ได้ก็ถึงกัน

มาแม้ก่อนที่พุทธศาสนาบังเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น ก่อนที่พุทธศาสนาบังเกิดขึ้นนั้น จึงมีมนุษย์เทวดามารพรหมอยู่ครบถ้วนแล้ว อันแสดงว่าได้มีการปฏิบัติบรรลุถึงภูมิปฏิบัติทางจิตใจจนถึงฌานอย่างสูง อันให้ไปเกิดจนถึงเป็นพรหมชั้นสูงสุด แปลว่าเทวดามารพรหมก็เต็มไปหมด แล้วเมื่อก่อนพระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นพระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้น เมื่อพระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นนั้น จึงมาเติมปัญญาแท้สอนถึงปัญญาแท้ คือความรู้ความเห็นในอริยสัจอันเป็นเหตุตัดกิเลสได้ อันนี้แหละเป็นข้อสำคัญ จึงเป็นอันว่าเป็นคำสั่งสอนที่สมบูรณ์ไม่มีบกพร่อง ผู้ต้องการที่จะปฏิบัติเพียงขั้นโลกิยะก็ได้ ต้องการที่จะให้ถึง**โลกุตตระ** พ้นโลก ได้ปัญญาแท้ที่รู้เห็น**อริยสัจ**ทั้ง ๔ ตัดกิเลสได้ก็ได้ทุกคนปฏิบัติได้ ทั้งที่ต้องการอยู่เป็นโลกิยะหรือต้องการเป็นโลกุตตระก็ได้ทั้งนั้น จึงเป็นศาสนาที่สมบูรณ์และแม้ในขั้นที่ยังเป็นโลกิยะอยู่ ยังมีกามต้องการกาม มีตัณหาต้องการตัณหา ยังมีความหวัง ต้องการรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจ หรือต้องการลาภยศสรรเสริญสุข และยังต้องการปัญญาที่คิดเอาในระดับต่าง ๆ ทางพุทธศาสนาก็ได้สอนให้อาศัยกิเลสเหล่านี้ ปฏิบัติให้บรรลุถึงสุขประโยชน์ เป็นปัจจุบันบ้างเป็นภายหน้าบ้างเป็นอย่างยิ่งบ้าง โดยที่ให้ปฏิบัติอยู่ในขอบเขตของศีลสมาธิปัญญา ดังเช่นเมื่อยังมีกามยังมีตัณหามีความสงสัยอยู่เป็นต้น ก็ให้อาศัยกามคือความใคร่ ตัณหาคือความอยาก อาศัยความสงสัยเหล่านั้นแหละ มาปฏิบัติตนให้อยู่ในขอบเขตของศีลสมาธิปัญญา เช่นอยากจะได้อะไร ได้ลาภได้ยศได้สรรเสริญได้สุข ก็แสวงหาในทางที่ชอบ และก็ศึกษาให้ได้ปัญญาแก้ความสงสัยต่าง ๆ ไปโดยลำดับ ให้มีปัญญาเป็นดวงประทีป ส่องให้เห็นทางปฏิบัติอันถูกต้อง แม้ในทางที่เป็นโลกิยะคดีโลก เมื่อเป็นดั่งนี้ก็ทำให้ท่องเที่ยวอยู่ในโลกอย่างมีความสุข ทั้งในปัจจุบันทั้งในภายหน้า และทำให้เลื่อนภูมิชั้นของปัญญาของตนเองให้สูงขึ้นโดยลำดับ จนถึงขั้นเป็นปัญญาใน**อริยสัจ**ตัดกิเลสได้ในที่สุด เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็เป็นอันว่าได้ประสบ**วิโมกข์**คือความพ้นที่ไม่เป็นอย่างอื่นซึ่งไม่ต้องหวังอะไรอีก และเป็นตัวปัญญาแท้

ปัญญาแท้เป็นจุดสำคัญของการปฏิบัติพุทธศาสนา

ผู้ที่มีปัญญาแท้ดั่งนี้แหละเป็นผู้ที่ตัดกิเลสได้ ตัดกามตัดตัณหาตัดความสงสัยได้ ไม่หวังอะไร จึงเป็นผู้ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกังวล และไม่ข้องอยู่ในกามภพ ภพคือ

กามทั้งหลาย เพราะไม่มีกามอาศัยอยู่แล้ว ผู้เช่นนี้แหละก็คือ**มุนี** ผู้รู้ เป็นผู้รู้พ้น และ**มุนี**คือผู้รู้พ้นนี้ ก็ได้มีมาณพคนต้น ๆ ได้กราบทูลถามและก็ได้ตรัสตอบมาแล้ว เช่นที่ตรัสตอบว่า ผู้ที่ทำกองกิเลสให้สิ้นไปคือผู้ที่ทำกองทัพกิเลสให้สิ้นไป หามีกิเลสเป็นเครื่องกระทบใจไม่ ไม่มีความหวังทะเยอทะยาน ตรัสว่าเป็น**มุนี** แม้ว่าถ้อยคำจะต่างออกไปจากปัญหาพยากรณ์ที่ตรัสนี้ แต่อรรถคือเนื้อความก็เป็นอันเดียวกัน ก็คือผู้ที่ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกังวล ไม่ข้องอยู่แล้วในกามภพนั้นเอง อันนับว่าเป็นสุดยอด การแสดงให้เห็นสุดยอดดั่งนี้ เป็นอันทรงชี้ให้เห็นจุดจบของการปฏิบัติ ทำให้ผู้ปฏิบัติทุกคนนั้นได้ทราบว่า จุดจบของการปฏิบัติอยู่แค่ไหน ไม่ใช่เคว้งคว้าง เพราะฉะนั้น จึงเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ ทำให้ทุกคนทราบว่า จุดจบของการปฏิบัติซึ่งเป็นการเสร็จกิจนั้นอยู่เพียงไหนแค่ไหน ทำให้รู้ว่าพุทธศาสนานั้นสอนให้มีการปฏิบัติสิ้นสุดลงได้ ไม่ใช่เคว้งคว้างไปโดยไม่รู้ว่าจะไปสิ้นสุดไปเลิกกันได้เมื่อไหร่ จึงมีประโยชน์ และก็ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมนั้นได้บ่ายหน้าไปถูกทิศทางของจุดสิ้นสุดในพุทธศาสนา เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็เป็นการปฏิบัติไม่ผิด เป็นการปฏิบัติที่ส่งตนขึ้นไปสู่ภูมิชั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับ บริสุทธิ์ขึ้นโดยลำดับสะอาดขึ้นโดยลำดับ ปัญญาแท้คือปัญญาใน**อริยสัจ**อันเป็นเหตุตัดกิเลสได้นี้ จึงเป็นจุดสำคัญของการปฏิบัติอบรม

โตเทยยมาณพปัญหาจบ

๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๒๖
กัปปมาณพปัญหา

ปัญหาที่พึ่งพำนักพ้นจากทุกข์

ได้แสดง**โสฬสปัญหา**นำ**สติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ ถึงกัปปปัญหาที่ ๑๐ ซึ่งเป็นปัญหาที่กัปปมาณพได้กราบทูลถามพระบรมศาสดาสืบต่อไปว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงนิรทุกข์ ขอพระองค์ได้ตรัสบอกทวีปคือเกาะ อันเป็นที่พึ่งพำนักของคนผู้ที่มี**ชรา** ความแก่ **มัจจุ** ความตาย มาถึงรอบข้างเหมือนอย่างทวีปคือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนักของคนผู้ตกอยู่ในท่ามกลางสมุทรสาคร เมื่อคลื่นเกิดขึ้นเป็นภัยที่น่ากลัวใหญ่หลวง ขอพระองค์ได้ตรัสบอกทวีปคือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนักแก่ข้าพระเจ้า ซึ่งเป็นทวีปคือเกาะที่พึ่งพำนักซึ่งไม่เปลี่ยนเป็นอย่างอื่น คือพึ่งพำนักพ้นจากทุกข์ มี**ชรา**และ**มัจจุ**ได้ทุกข์ไม่เกิดมีอีกต่อไป" ดั่งนี้ พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบโดยความว่า "ดูก่อนกัปปะ เราจะบอกทวีปคือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนักของคนที่มี**ชรา** ความแก่ **มัจจุ** ความตาย มาถึงรอบข้าง เหมือนอย่างทวีปคือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนักของคนที่ตกอยู่ในท่ามกลางสมุทรสาคร เมื่อคลื่นเกิดขึ้นเป็นภัยที่น่ากลัวใหญ่หลวงแก่ท่าน เรากล่าวทวีปคือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนักนั้นไม่ใช่อื่นซึ่งหาห่วงกังวลมิได้ ไม่มีเครื่องยึดถือ เป็นที่สิ้นไปแห่ง**ชรา** ความแก่ **มัจจุ** ความตาย ว่า**นิพพาน** ชนเหล่าใดรู้จักทวีปคือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนักคือ**นิพพาน**นั่นมีสติมีธรรมอันเห็นแล้ว ดับกิเลสเสียได้ ชนเหล่านั้นไม่ต้องตกอยู่ในอำนาจของมาร ชนเหล่านั้นไม่ต้องเดินไปในทางของมาร" ดั่งนี้

ตามปัญหาที่กราบทูลถามและปัญหาพยากรณ์ที่ตรัสตอบนี้ ได้ถามถึงทวีปคือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนักที่จะให้พ้นจากทุกข์ มี**ชรา** ความแก่ **มัจจุ** ความตายเป็นต้นซึ่งมีอยู่รอบข้างแก่ทุก ๆ คนผู้เกิดมาซึ่งจะต้องตาย ซึ่งกัปปมาณพผู้กราบทูลถามก็ได้ยกอุปมา ว่าบุคคลที่ต้องมีทุกข์ มี**ชรา**ความแก่ **มัจจุ**ความตายอยู่รอบข้างนั้น ก็เหมือนอย่างคนที่ตกอยู่ในท่ามกลางสมุทรสาคร เมื่อคลื่นเกิดขึ้นเป็นภัยที่น่ากลัวอันใหญ่หลวง ก็แสวงหาทวีปคือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนัก ฉันใดก็ดี สัตวโลกซึ่งท่องเที่ยว

อยู่ใน**สังสารวัฏ** ต้องมีทุกข์มีชราความแก่ มัจจุความตายเป็นต้นบังเกิดขึ้นอยู่รอบข้าง เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงเหมือนอย่างที่ตกอยู่ท่ามกลางสมุทรสาครดังกล่าวนั้น ผู้ที่มองเห็นภัยในความแก่ความตาย จึงพากันแสวงหาทวีปคือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนัก ที่จะให้พ้นจากความแก่ความตาย กัปปมาณพผู้กราบทูลถามก็มีความสำนึกอยู่ในความที่ต้องท่องเที่ยวไป เวียนเกิดแก่เจ็บตายโดยที่ไม่อาจจะพ้นไปได้ เมื่อเป็นดั่งนี้จึงต้องการที่จะพ้นจากความแก่ความตาย จึงมากราบทูลถามพระบรมศาสดา ให้ตรัสบอกทวีปคือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนัก ซึ่งจะพึงถึงได้พบได้ แล้วก็พ้นจากความแก่ความตาย โดยที่ต้องการจะพ้นจากความแก่ความตายเรื่อยไป นี้เป็นคำที่กราบทูลถาม

คนเป็นอันมากยังไม่เห็นความเกิดเป็นทุกข์

ตามที่กราบทูลถามนี้ก็แสดงว่า ผู้กราบทูลถามต้องการจะพบทวีปคือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนัก ซึ่งไม่ต้องแก่ไม่ต้องตาย ก็ตรงกับความต้องการของคนทั้งหลายเป็นอันมาก ตั้งแต่เก่าก่อนพุทธกาลมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งไม่ต้องการที่จะแก่ไม่ต้องการที่จะตาย แต่ว่าไม่ได้ระบุถึงความเกิดอันแสดงว่า คนเป็นอันมากนั้นยังไม่เห็นว่า ชาติปิ ทุกฺขา ความเกิดเป็นทุกข์ แต่ว่าเมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องการที่จะไม่แก่ไม่ตาย จึงพากันแสวงหาวิธีที่เกิดมาแล้วจะไม่ต้องแก่ไม่ต้องตาย อันหมายความว่าดำรงชีวิตอยู่ตลอดนิรันดร และก็ได้มีลัทธิต่าง ๆ ตั้งแต่เก่าก่อนพุทธกาล ในสมัยพุทธกาลเอง และแม้ภายหลังจากพุทธกาลมาจนถึงปัจจุบัน ได้มีสอนถึงวิธีที่จะให้ไปเกิดในที่ ๆ ไม่ต้องแก่ไม่ต้องเจ็บไม่ต้องตาย เป็นอมตะอยู่ตลอดไป โดยเข้าใจว่ามีทวีปคือเกาะ หรือว่ามีโลก หรือว่ามีสวรรค์ชั้นใดชั้นหนึ่ง อันเป็นที่สถิตของผู้ที่เป็นอมตะคือไม่ตาย หากไปเกิดในโลกนั้นหรือในสวรรค์ชั้นนั้นได้ ก็เป็นอมตะคือเป็นผู้ที่ไม่ตายอยู่ตลอดไป และก็มีบางลัทธิที่สอนให้ปฏิบัติเป็นผู้ที่ไม่ตายทั้งที่เกิดมาในโลกนี้ เมื่อเกิดมาในโลกนี้เป็นมนุษย์เหมือนอย่างที่ทุก ๆ คนเกิดมาเป็นมนุษย์นี้ เมื่อไปปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วก็จะเป็นอมตะคือไม่ตายอยู่เรื่อยไป และข้อที่บุคคลในโลกที่เกิดมาไม่อยากแก่ไม่อยากเจ็บไม่อยากตายนี้ ก็มีอยู่ทุกกาลสมัย เพราะเหตุว่ายังมีตัณหาความอยากทะเยอทะยานหรือความดิ้นรน อันเป็น**กามตัณหา**บ้าง **ภวตัณหา**บ้าง **วิภวตัณหา**บ้าง เพราะเหตุที่ยังมี**อวิชชา** คือความไม่รู้ถึงสัจจะที่เป็นตัวความจริง คือ**อริยสัจ**ทั้ง ๔ ตามที่

พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ เพราะฉะนั้น จึงยังต้องการที่จะไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตายกันอยู่ทุกกาลสมัย เป็นธรรมดาของบุคคลเมื่อยังมีตัณหามี**อวิชชา**มีกิเลสอยู่ ก็จะต้องเป็นเช่นนั้น

ตรัสบอกนิพพานเป็นที่พึ่งพ้นจากชราและมัจจุ

เพราะฉะนั้น ที่กัปปมาณพได้มากราบทูลถาม ก็อาจจะยังมีความเข้าใจที่จะเป็นผู้ไม่ต้องแก่ไม่ต้องตาย ดังคนที่ยังมีตัณหายังมี**อวิชชา**อยู่ ยังไม่ได้เข้าถึงสัจจะที่เป็น**อริยสัจ**ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ เพราะฉะนั้น ปัญหาที่กราบทูลถามนี้จึงเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นแก่สามัญชนทุกคน ไม่ว่าจะนับถือลัทธิศาสนาใด เมื่อยังมีตัณหาอยู่ยังมีกิเลสอยู่ ก็ย่อมมีความต้องการเช่นนั้น พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสตอบโดยใช้โวหารเช่นเดียวกับที่ผู้ถามได้กราบทูลถาม โดยที่ตรัสบอกนำขึ้นว่า จะได้ทรงบอกทวีปคือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนักของคนที่ยังมี**ชรา**ความแก่ **มัจจุ**ความตายบังเกิดอยู่รอบข้าง เหมือนอย่างทวีปคือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนักของคนที่ตกอยู่ในท่ามกลางสมุทรสาครเมื่อคลื่นเกิดขึ้น เป็นภัยที่น่ากลัวใหญ่หลวงแก่กัปปมาณพ ข้อที่ว่าเป็นภัยที่น่ากลัวใหญ่หลวงนั้น ก็เพราะว่าความแก่ความตายนี้เป็นภัยที่คนสามัญทั่วไปมีความกลัวจริง ๆ กลัวแก่กลัวตายกลัวเจ็บ หรือโดยเฉพาะกลัวตาย เรียกว่าเป็น**มรณภัย** ซึ่งสามัญสัตว์บุคคลทั้งหลายต่างมีความกลัวกันอยู่เป็นอันมาก กลัวตายเป็นภัยที่ใหญ่หลวงสำหรับสามัญสัตว์ทุกคน เพราะฉะนั้น จึงเท่ากับตกอยู่ท่ามกลางสมุทรสาครนั้น เมื่อเกิดคลื่นใหญ่ขึ้นก็ต้องตกใจว่าจะต้องตาย เพราะถูกคลื่นท่วมทับให้จมลงไป พระพุทธองค์เมื่อได้ตรัสว่า พระองค์จะตรัสบอกทวีป คือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนักดั่งนั้นแล้ว จึงได้ตรัสว่า เรากล่าวทวีปคือเกาะอันเป็นที่พึ่งพำนักนั้นมิใช่อื่น ซึ่งไม่มีห่วงกังวลหาเครื่องยึดถือมิได้ เป็นที่สิ้นไปแห่ง**ชรา**และ**มัจจุ**ว่า**นิพพาน** คือตรัสว่า**นิพพาน**นั่นแหละ
๑๓ เป็นทวีปคือเกาะ ซึ่งเป็นที่พึ่งให้พ้นจาก**ชรามัจจุ**ได้ ซึ่ง**นิพพาน**นั้นคือเป็นทวีปคือเกาะอันหมายถึงธรรมที่ไม่มีห่วงกังวล ไม่มีเครื่องยึดถือ

มีสติมีปัญญาเห็นธรรมดับกิเลส

ฉะนั้น ก็ให้ปฏิบัติให้**รู้จักนิพพาน ให้เข้าถึงนิพพาน ให้บรรลุนิพพาน** โดยที่ให้เป็นผู้ที่มีสติ มีปัญญาเห็นธรรม ดับกิเลสได้ทั้งหมด ความมีสติความมีปัญญาเห็น

ธรรมดับกิเลสได้ทั้งหมด ย่อมจะทำให้ไม่ต้องตกอยู่ในอำนาจของมาร ไม่ต้องเดินไปในทางของมาร มารนั้นคือ**กิเลสมาร** เพราะว่าเมื่อยังเป็นผู้ที่มีสติไม่สมบูรณ์ ยังไม่มีปัญญาเห็นธรรม ก็ยังดับกิเลสไม่ได้ เมื่อดับกิเลสไม่ได้ ก็ต้องตกอยู่ในอำนาจของกิเลสคือ**กิเลสมาร** ต้องเดินไปในทางของกิเลสคือ**กิเลสมารนั้น** และกิเลสนั้นที่ทรงยกขึ้น ก็คือกิเลสที่ทำให้ต้องห่วงต้องกังวล อันได้แก่ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ กิเลสทุจริตต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นตัวความห่วงความกังวลและทำให้ห่วงต้องให้กังวลต่าง ๆ กับเครื่องที่ทำให้ยึดถือก็คือ ตัณหา ความอยากทะเยอทะยาน หรือความดิ้นรนทะยานอยากต่าง ๆ เพราะฉะนั้น เมื่อยังมีกิเลสมีราคะ ความกำหนดยินดี ความติดใจยินดี โทสะ ความโกรธแค้นขัดเคือง โมหะ ความหลง มานะ ความถือตัว ความสำคัญตัว ความมีตัว ทิฏฐิ ความเห็นผิดต่าง ๆ กิเลส เครื่องเศร้าหมองต่าง ๆ ที่นอกไปจากนี้ตลอดจนถึงความประพฤติทางกายทางวาจาทางใจที่เป็นทุจริตต่าง ๆ และกับเมื่อยังมีตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากต่าง ๆ อยู่ ก็จะต้องตกอยู่ในอำนาจของกิเลสเหล่านี้ ต้องเดินไปในทางของกิเลสเหล่านี้ ฉะนั้น จึงยังต้องแก่ต้องตาย

นิพพานเป็นที่สิ้นทุกข์จากความเกิดแก่เจ็บตาย

และแม้ว่าจะไม่ได้ทรงระบุว่ายังต้องเกิด แต่ว่าความเกิดนั้นก็เพราะเหตุว่ายังมีกิเลสที่ทำให้ห่วงให้กังวล ยังมีตัณหาที่ทำให้ยึดถืออันเป็นตัว**ทุกขสมุทัย** เหตุให้เกิดทุกข์ เมื่อมี**ทุกขสมุทัย** เหตุให้เกิดทุกข์คือตัณหา ก็ต้องมีชาติคือความเกิด อันเป็นตัวทุกข์ดังที่ได้ตรัสแสดงไว้ในอริยสัจ เมื่อมีสมุทัยก็ต้องมีทุกข์ สมุทัยนั้นก็คือตัณหา ทุกข์นั้นก็ต้องเริ่มที่ชาติทุกข์ ดังที่เราทั้งหลายก็สวดกันอยู่ว่า ชาติปิ ทุกฺขา แม้ความเกิดเป็นทุกข์ ตั้งต้นทุกข์ที่ชาติคือความเกิดตามคติพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น เมื่อมีเกิดแล้วก็ต้องมีแก่มีเจ็บมีตาย คติทางพุทธศาสนานั้นจึงแสดงว่า ไม่มีที่ไหนที่เมื่อมีชาติคือความเกิดแล้ว จะไม่ต้องแก่ไม่ต้องเจ็บไม่ต้องตาย ไม่ว่าจะเป็นเทวโลกพรหมโลก หรือไม่ว่าจะเป็นทวีปหรือเกาะอะไรที่ไหนทั้งนั้น เมื่อมีเกิดแล้วต้องมีแก่มีตาย เมื่อจะไม่แก่ไม่ตายก็ต้องไม่เกิด จะไม่เกิดก็เพราะเหตุว่าละตัณหาได้ ฉะนั้น การปฏิบัติเพื่อที่จะดับกิเลสตัณหาทั้งหมดก็จะต้องมีสติ เช่นมีสติที่กำหนดพิจารณาใน**สติปัฏฐาน**ทั้ง **๔** ในกายในเวทนาในจิตในธรรม มีปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริง คือเห็นอริยสัจทั้ง **๔** เห็นหยั่งรู้ลงไปใน

ทุกข์ ว่านี้เป็นทุกข์ ในสมุทัยว่านี้เป็นเหตุเกิดทุกข์ ในนิโรธว่านี้คือความดับทุกข์ ในมรรค ว่านี้คือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ และก็กำหนดรู้ทุกข์ได้ ละสมุทัยได้ ทำให้แจ้งนิโรธได้ ปฏิบัติในมรรคได้สมบูรณ์ ดั่งนี้ จึงจะเรียกว่าเป็นผู้ที่มีสติมีปัญญาเห็นธรรม คือเห็น**อริยสัจ**ซึ่งเป็น**สัจจธรรม** แล้วจึงจะดับกิเลสได้ เมื่อดับกิเลสได้แล้ว นั่นแหละ ก็เป็นอันว่าเป็น**นิพพาน** อันเป็นที่สิ้น**ชรามัจจุ**ตลอดจนถึงชาติคือความเกิดทั้งหมด เพราะฉะนั้น ตามที่ตรัสตอบนี้ จึงตรัสตอบแสดงหลักของ**นิพพาน**ในพุทธศาสนา อันเป็นที่สิ้นความเกิดความแก่ความตาย สิ้นทุกข์ได้ทั้งหมด โดยที่ต้องปฏิบัติให้เป็นผู้มีสติใน**สติปัฏฐาน**ทั้ง ๔ มีปัญญาเห็นธรรมคือเห็น**อริยสัจ**ทั้ง ๔ ในที่สุด

กัปปมาณพปัญหาจบ

๔ ธันวาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๒๗
ชตุกัณณีมาณพปัญหา

ธรรมอันดำเนินถึงนิพพาน

ได้แสดง**โสฬสปัญหา**นำ**สติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ จนถึงชตุกัณณีปัญหา คือ **ปัญหาที่ชตุกัณณีมาณพกราบทูลถาม นับเป็นที่ ๑๑ ชตุกัณณีมาณพได้กราบทูลถาม** โดยความว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นวีระคือเป็นผู้กล้า ข้าพระเจ้าได้สดับมาว่า พระ-องค์ทรงเป็นผู้ไม่มีความใคร่ในกาม ก้าวล่วงห้วงกิเลสเสียได้ จึงมาเพื่อกราบทูลถาม **พระองค์ผู้ทรงหากิเลสเป็นเหตุให้ใคร่มิได้ ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงมีพระเนตรดวงตา ซึ่งเกิดพร้อมกับความตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า** ขอพระองค์จงตรัสบอก**สันติบท** คือ บทอันระงับ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์โปรดตรัสบ รรมนั้นแก่ข้าพระเจ้าโดยถ่องแท้ แท้จริงพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงผจญครอบงำกามทั้งหลายให้เหือดหาย อยู่ในอิริยาบถทั้ง ๔ เหมือนอย่างพระอาทิตย์ส่องแผ่นดินให้แห้งด้วยรัศมีอันร้อน ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงมีพระปัญญาเพียงดังแผ่นดิน ขอพระองค์ได้โปรดตรัสบอกธรรมที่ข้าพระเจ้าจะพึงรู้ได้ อันเป็นเครื่องละชาติและชราในอัตภาพนี้แก่ข้าพระเจ้าผู้มีปัญญาน้อยเถิด" ดั่งนี้ พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบมีความว่า "ท่านจงนำความกำหนัดติดในกามทั้งหลายให้สิ้นไป จงเห็น**เนกขัมมะ** คือความออกโดยเป็น**ธรรมอัน**เกษม สิ่งที่ยึดถือรักษาปกครองเอาไว้ซึ่งยังตั้งอยู่ หรือสิ่งที่ได้ผ่านล่วงไปแล้ว อย่าให้มีเป็นเครื่องเสียดแทงใจ เป็นที่กังวลห่วงใยแก่ท่าน กังวลใดในกาลก่อนจงทำกังวลนั้นให้เหือดหายไป กังวลในภายหลังก็อย่าได้มีแก่ท่าน ถ้าท่านจักไม่ยึดถือกังวลในท่ามกลางอีกด้วยไซร้ ก็จักเป็นผู้สงบระงับกังวลเที่ยวไป ชนทั้งหลายพึงถึงอำนาจของ**มัจจุ**คือความตาย เพราะอาสวะเหล่าใด อาสวะเหล่านั้นของผู้ที่มีความกำหนัดติดในนามรูปสิ้นไปแล้วด้วยประการทั้งปวงหามีไม่" ดั่งนี้

ความต้องการพ้นทุกข์

ตามปัญหาที่กราบทูลถามและตามพุทธพยากรณ์ดังที่ได้แปลความมานี้ นับว่าเป็นคำถามและเป็นคำตอบซึ่งแสดงถึงธรรมอันดำเนินถึงความสุดยอดคือ**นิพพาน**

และผู้ถามซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติในลัทธิของอาจารย์ภายนอกพุทธศาสนา จะมีความเข้าใจในคำที่ใช้ในการกราบทูลถามอย่างไรก็ตาม แต่ตามพุทธพยากรณ์นั้นแม้จะใช้ถ้อยคำตามที่ผู้ถามได้ใช้ แต่ก็มีพระพุทธาธิบายน้อมเข้ามาสู่คลองธรรมหรือกระแสธรรมในพุทธศาสนาโดยตรง มาณพผู้ถามปัญหานี้ก็มีคำถามอันแสดงถึงภูมิความเข้าใจและความมุ่งหมายใคร่ที่จะพ้นทุกข์ ซึ่งทุกข์ที่ประสงค์จะพ้นนั้น ก็มีเค้าเดียวกับทุกข์ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงในพุทธศาสนา ซึ่งพระองค์ได้ทรงพบความพ้นทุกข์นี้แล้ว ตั้งต้นแต่สภาวทุกข์ดั่งที่ได้ตรัสแสดงไว้ในคำอธิบาย**ทุกขสัจจะ** สภาพที่จริงคือทุกข์ใน**อริยสัจ**ทั้ง ๔ ว่าความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ นี้เป็น**สภาวทุกข์** ทุกข์ตามสภาพ และทรงแสดงทุกข์เบ็ดเตล็ดซึ่งเกิดทางจิตใจ ว่าความโศกความปริเทวะคร่ำครวญรัญจวนใจ ความไม่สบายกายความไม่สบายใจความคับแค้นใจเป็นทุกข์ ดั่งนี้เป็นต้น ผู้ถามปัญหาใน**โสฬสปัญหา**นี้ ซึ่งได้ถามมาแล้วก็ดี ถามอยู่ในปัญหานับเป็นที่ ๑๑ นี้ก็ดี หรือที่จะถามต่อไปข้างหน้าก็ดี ก็แสดงถึงความมุ่งที่จะพ้นทุกข์ ยกเอาชาติชราบ้าง ยกเอาชรามรณะบ้าง ยกเอาความโศกความปริเทวะรัญจวนคร่ำครวญใจบ้าง แต่ก็แสดงว่าย่อมหมายรวมถึงทั้งที่เป็น**สภาวทุกข์**และทั้งที่เป็น**ปกิณณกทุกข์**เป็นต้น ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงสั่งสอน จึงแสดงว่าได้มองเห็นทุกข์เช่นเดียวกับที่ทางพระพุทธศาสนาแสดงทุกข์เอาไว้ และโดยเฉพาะนั้นเห็นว่าชาติความเกิดเป็นทุกข์ อันอาจจะกล่าวได้ว่า เป็นญาณพิเศษ หรือเป็นปัญญาพิเศษในพุทธศาสนา เพราะส่วนใหญ่นั้นแม้จะเห็นว่านั่นเป็นทุกข์นี่เป็นทุกข์ แต่ก็ไม่ใคร่จะมีแสดงว่าชาติความเกิดเป็นทุกข์ และที่ต้องการพ้นทุกข์นั้น ก็ต้องการพ้นทุกข์โดยที่อยากจะเกิดในที่ ๆ ไม่ต้องแก่ไม่ต้องเจ็บไม่ต้องตาย ไม่ต้องเป็นทุกข์ทางจิตใจ มีโศกะปริเทวะเป็นต้น คือยังต้องการเกิด แต่ยังต้องการเกิดชนิดที่ไม่ต้องแก่ไม่ต้องเจ็บไม่ต้องตาย ไม่ต้องโศกะไม่ต้องปริเทวะเป็นต้น กันอยู่เป็นพื้น ดังที่ได้แสดงมาแล้วในปัญหาก่อน ๆ ฉะนั้น การที่มาณพเหล่านี้มาเห็นว่าชาติเป็นทุกข์และต้องการจะพ้นทุกข์ตลอดจนถึงชาติด้วย จึงแสดงว่าได้มีความคิดสูงมาเข้าคลองธรรมในพุทธศาสนา

พระพุทธคุณของพระพุทธเจ้า

อีกประการหนึ่ง ถ้อยคำที่กล่าวยกย่องพระพุทธเจ้าดังที่แสดงในปัญหานี้ ที่ว่าได้ยินมาได้สดับมาว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ที่ไม่มีความใคร่ในกาม ข้ามล่วงห้วงทุกข์ได้ ไม่มีกิเลสเป็นเหตุใคร่ ถ้อยคำเหล่านี้ก็แสดงว่า ได้มีความรู้จักสิ่งที่เรียกว่าเป็นกิเลส อันเป็นตัวสมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์ และสัตวโลกทั้งปวงซึ่งยังต้องตกอยู่ในทุกข์นั้นก็เพราะยังมีกาม ความใคร่อยู่ในกาม ยังไม่ข้ามห้วงทุกข์ทั้งปวงได้ ยังไม่หมดกิเลสอันเป็นเหตุให้ใคร่ ก็แสดงว่า มาณพเหล่านี้ได้ยินมาว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงเป็นผู้พ้นกิเลสทั้งปวงแล้ว ไม่มีความใคร่ในกาม ก้าวข้ามห้วงกิเลสได้ ไม่มีกิเลสอันเป็นเหตุให้ใคร่ เป็นผู้พ้นกิเลส ไม่มีกิเลส อันแสดงว่าได้มีความสำนึกอย่างสูงที่สามารถกำหนดได้ แม้จะยังไม่รู้ด้วยตนเอง ก็กำหนดได้ว่า บุคคลทั้งหลายในโลกนี้ ยังมีแบ่งเป็นฝ่ายที่ยังมีกิเลสซึ่งเรียกทั่ว ๆ ไปว่าเป็นสัตวโลก ซึ่งยังมีความข้องมีความเกี่ยวอยู่ ยังมีกิเลสก็นับว่าเป็นสามัญชนทั่วไป และก็ยังมีผู้ที่ปฏิบัติทำตนให้พ้นกิเลสได้ พ้นกามได้ พ้นห้วงกิเลสอย่างอื่นได้ หมดความใคร่ต่าง ๆ หมดความกำหนัดติดต่าง ๆ ในกามทั้งหลายซึ่งท่านผู้ที่พ้นกิเลสเหล่านี้แหละ เป็นผู้ที่จะพึงเข้าหาเพื่อไต่ถามสำหรับผู้ที่ต้องการปฏิบัติให้พ้นทุกข์พ้นกิเลส เพราะฉะนั้น จึงแสดงถึงภูมิปัญญาและภูมิความต้องการอันเป็น**ธัมมกามตา** ความต้องการธรรมอย่างสูง กับทั้งได้กราบทูลยกย่องพระพุทธองค์ ว่าทรงมีพระเนตรดวงตาที่เกิดพร้อมกับความตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งดวงตานี้ก็ไม่ได้หมายถึงดวงตาเนื้อ แต่หมายถึงดวงตาจิตใจคือปัญญา อันได้แก่**พระสัพพัญญุตญาณ** ของพระพุทธเจ้า พระญาณที่หยั่งรู้ธรรมทั้งปวง เพราะฉะนั้นถ้อยคำที่ได้กราบทูลยกย่องทั้งปวงนี้ ก็ล้วนเป็น**พระพุทธคุณ** คุณของพระพุทธเจ้าที่เป็นเช่นนั้นจริง และคนทั้งหลายก็ได้กล่าวสรรเสริญดังที่เรียกว่าเป็นกิตติศัพท์เสียงที่พูดกันแพร่หลายออกไปอันงดงามดั่งนั้นจริง ไม่ปรากฏว่าใครเป็นคนแต่งเอาไว้ แต่เป็นเสียงที่พูดกันไปอย่างนั้น ก็มาเป็น**พระพุทธคุณ**ของพระพุทธเจ้า ดังที่เราทั้งหลายสวดกันอยู่ว่า อิติปิ โส ภควา เป็นต้น ไม่ปรากฏว่าใครแต่ง เป็นกิตติศัพท์อันงามที่ฟุ้งขจรไป มาณพทั้งหลายก็ได้ยินกิตติศัพท์ที่ฟุ้งขจรไปนั้น ก็ได้มากราบทูลถามพระพุทธเจ้า และก็ได้เปรียบพระองค์ว่า เหมือนดวงอาทิตย์ที่แผดแสง ทำให้แผ่นดิน

ที่ชุ่มชื้นแห้งสนิท ก็โดยที่ได้ทรงผจญกามทั้งหลาย ทำให้กามทั้งหลายเหือดแห้งไปจากจิต ทรงเป็นผู้พ้นกิเลสด้วยประการทั้งปวง อยู่ในอิริยาบถทั้ง ๔ และเมื่อเป็นดั่งนี้จึงเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจให้ต้องมาเฝ้า ขอให้ทรงแสดงธรรมที่เขาควรจะเข้าใจได้ แต่ว่าที่จะทำให้ละชาติชราคือความเกิดความแก่ในอัตภาพนี้ได้ อันแสดงว่าต้องการจะละชาติชราในอัตภาพนี้ ไม่ใช่มุ่งไปเอาชาติหน้าหรือเมื่อไหร่ ก็ตรงกับที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงในการตรัสตอบปัญหาที่แล้ว ๆ มาโดยลำดับ ว่าตรัสตอบด้วยธรรมที่เป็นปัจจุบัน คือที่เห็นได้บรรลุได้ในปัจจุบันนี้เองดั่งนี้ เป็น**ปัจจุบันธรรม** และแม้ในพุทธพยากรณ์แห่งปัญหานี้ ก็ได้ตรัสตอบเป็น**ปัจจุบันธรรม**เช่นเดียวกัน และแม้ว่าผู้กราบทูลถามจะกราบทูลถามให้ตรัสบอกธรรม ที่จะเป็นเหตุให้ละชาติชราอันเป็นตัว**สภาวทุกข์** จึงยกขึ้นมาเป็นประธาน หมายคลุมถึงทุกข์ทั้งปวง พระองค์ก็ได้ตรัสตอบ ตั้งต้นแต่ตรัสสอนให้กำจัด คือนำความกำหนัดติดในกามทั้งหลายออกไปเสียให้สิ้น ให้มองดู**เนกขัมมะ** คือความออกคือออกจากกาม ออกจากกังวลทั้งหลาย โดยเป็นธรรมอันเกษม โดยเป็นทางอันเกษมสวัสดี และบรรดาสิ่งทั้งหลายที่จิตใจยึดถืออยู่ปกครองอยู่โดยเป็นเจ้าเข้าเจ้าของ ตั้งต้นแต่นามรูป กายใจอันรวมเป็นอัตภาพอันนี้ ตลอดจนถึงสิ่งทั้งหลายบุคคลทั้งหลายที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นลาภเป็นยศเป็นสรรเสริญเป็นสุขเป็นอะไรทั้งสิ้น ที่ยังมีอยู่ยังครอบครองอยู่ก็ดี หรือว่าสิ่งเหล่านั้นที่เสื่อมไปสิ้นไปหมดไปแล้วก็ดี แต่ว่าใจยังนึกถึงอยู่ ก็อย่าให้สิ่งเหล่านี้มามีเป็นกังวลเสียดแทงใจ

ทรงสอนให้กำจัดกาม เห็นเนกขัมมะคือความออก

ประการแรก ตั้งเป็นข้อหลักปฏิบัติ คือกำจัดนำความกำหนัดติดในกามทั้งหลายออกไปเสียให้สิ้น จงมองจงดูจงเห็น**เนกขัมมะ**คือความออก โดยเป็นทางปฏิบัติที่เกษมสวัสดี นี้เป็นหลัก ด้วยว่าจิตใจของสัตว์ทั่วไปนั้น ไม่ได้ดำเนินไปตามทางนี้ แต่ดำเนินไปในทางที่นำความกำหนัดติดในกามทั้งหลายเข้ามาสู่จิตใจ เพิ่มเติมเข้ามาอยู่เสมอ ยังมีความเพลิดเพลินยินดีติดอยู่ในรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะทั้งหลาย และยังไม่ต้องการที่จะออกจากกาม ยังต้องการที่จะครอบครอง ต้องการที่จะเสวยความสุขที่ได้จากกามทั้งหลาย ได้จากรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะทั้งหลาย เมื่อเป็นดั่งนี้

ก็จะพ้นชาติชราไม่ได้ พ้นทุกข์ทั้งปวงไม่ได้ ฉะนั้น เมื่อต้องการที่จะพ้นทุกข์ทั้งปวงตั้งต้นแต่ชาติชรา ก็จะต้องปฏิบัติในทางที่ตรงกันข้าม คือตรวจตราดูในจิตใจตนเองพบความกำหนัดติดอยู่ในกามทั้งหลาย ก็ให้ตั้งใจปฏิบัตินำออกไปโดยลำดับให้สิ้น ให้มองเห็นว่า การปฏิบัติออกดั่งนี้เป็นทางปฏิบัติที่เกษมสวัสดี เพราะเมื่อมองเห็นดั่งนี้ ก็จะทำให้เกิด**ฉันทะ** ความพอใจในอันที่จะปฏิบัติออก ถ้าหากว่าไม่เห็นดั่งนี้ เห็นตรงกันข้าม ก็จะไม่ทำให้ปฏิบัติออก แต่ว่าจะทำให้ปฏิบัติเข้าไปผูกติดพันยิ่งขึ้น จึงต้องให้เห็น**เนกขัมมะ**คือการปฏิบัติออกหรือความออก ว่าเป็นทางปฏิบัติอันเกษมสวัสดี ท่านจึงเปรียบเหมือนอย่างว่า ให้เห็นเหมือนอย่างว่าออกจากเรือนจำ เมื่อยังออกจากเรือนจำไม่ได้ต้องถูกคุมขังอยู่ ก็ต้องติดพัน มีพันธนาการติดพันที่ร่างกาย มีอาคารสำหรับขังไม่ให้ออกไปภายนอก ฉันใดก็ดี สิ่งทั้งหลายที่ใคร่ที่ปรารถนาอันมีความกำหนัดติดอยู่นั้น ก็เป็นเครื่องผูกพัน เป็นพันธนาการ ฉะนั้น จึงจะต้องเห็นว่าเป็นพันธนาการ จึงจะทำให้ต้องการที่จะออก และก็ได้ตรัสอธิบายชี้แจงให้ชัดขึ้นอีกว่า บรรดาสิ่งที่เป็นพันธนาการเหล่านี้ ก็เป็นบรรดาสิ่งที่ยึดถือครอบครองเป็นเจ้าเข้าเจ้าของอยู่ ซึ่งยังตั้งอยู่ก็ดี หรือว่าที่เสื่อมสิ้นหมดไปแล้วก็ดี ผ่านไปแล้วก็ดี แต่ว่าใจยังคำนึงอยู่ ก็มาเป็นกังวล เพราะฉะนั้น ก็ให้ตรวจตราดูใจ ว่าใจมีกังวลอยู่หรือไม่ อย่าให้มีกังวลอยู่ในบรรดาสิ่งที่ยึดถือ ยังตั้งอยู่หรือว่าที่เสื่อมสิ้นไป แต่ว่าก็ยังข้องใจอยู่กังวลใจอยู่ และก็ได้ตรัสอธิบายขยายความให้ชัดขึ้นอีกว่า บรรดาสิ่งเหล่านี้ก็คือเป็นสิ่งที่กังวล ที่มีในอดีตแล้วบ้าง ที่จะมีต่อไปข้างหน้าบ้าง หรือว่าที่กำลังยึดถืออยู่ในปัจจุบันบ้าง เหล่านี้เป็นกังวล กังวลอดีต กังวลอนาคต กังวลปัจจุบัน ก็ให้ตรวจดู เมื่อมีอยู่ ก็ให้ปฏิบัติทำให้เหือดแห้งหายไป

ปฏิบัติละความกำหนัดติดในนามรูป

แต่ในการที่จะปฏิบัติดั่งนี้ได้ รวมเข้ามาแล้วก็จะต้องปฏิบัติละความกำหนัดติดใน**นามรูป** เพราะทั้งหมดนั้นก็รวมอยู่ใน**นามรูป**นี่แหละ คือรวมเป็นความกำหนัดติดอยู่ใน**นามรูป** **รูป**ก็คือรูปกายอันนี้ **นาม**ก็คือเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณ รวมอยู่ในกองนามกองรูปนี้แหละ ความกำหนัดติดทั้งหลายที่กล่าวมาข้างต้น ในกามทั้งหลายก็ดี หรือว่าอธิบายเป็นในสิ่งที่ยึดถือ ตั้งอยู่ ครอบครองอยู่ ยังมีอยู่ หรือว่าที่หมดสิ้นไป แต่ใจยังติดพันก็ดี หรือมาเป็นกังวลอดีตอนาคตปัจจุบันก็ดี ก็รวมอยู่ใน**นามรูป**นี่นั่นเอง

เพราะฉะนั้น เมื่อยังมีความกำหนัดติดอยู่ใน**นามรูป** ก็ชื่อว่ายังมีอาสวะ คือกิเลสที่ดองจิตสันดานเป็นกามเป็นภพเป็นทิฏฐิเป็น**อวิชชา** รวมเป็นกิเลสที่ดองจิตสันดานอยู่ เมื่อยังมีอาสวะที่ดองจิตสันดานอยู่ ก็ยังต้องถึงอำนาจของ**มัจจุ**คือความตาย อันหมายความว่าพ้นทุกข์ไม่ได้ ต้องเกิดต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย ต้องเป็นทุกข์ต่าง ๆ เมื่อปฏิบัติตามที่ทรงสั่งสอน ปฏิบัติกำจัดนำความกำหนัดติดในกามทั้งหลายให้สิ้นไป เห็น**เนกขัมมะ**คือความออกโดยเป็นทางปฏิบัติที่เกษม ทั้งที่เป็นส่วนอดีต ทั้งที่เป็นส่วนอนาคต และทั้งที่เป็นปัจจุบัน พิจารณานามรูป จนถึงละความกำหนัดติดในนามรูปได้ ดั่งนี้ เหล่านี้เป็นการปฏิบัติทำอาสวะคือกิเลสที่ดองจิตสันดานให้สิ้น และเมื่อทำกิเลสที่ดองจิตสันดานให้สิ้นไปได้ ก็เป็นอันว่าพ้นทุกข์ทั้งปวงได้ ไม่ต้องไปอยู่ในอำนาจของ**มัจจุ**คือความตาย พ้นทุกข์ด้วยประการทั้งปวง

พระพุทธพยากรณ์นี้จึงเป็นพระพุทธพยากรณ์โดยตรง แม้ว่าการปฏิบัตินั้นไม่ใช่เป็นสิ่งที่จะพึงได้พึงถึงทันที แต่ว่าผู้ปฏิบัติมุ่งพ้นทุกข์ เมื่อปฏิบัติบ่ายหน้ามาสู่ความพ้นทุกข์คือ**นิพพาน** ก็จะต้องปฏิบัติตามทางนี้เท่านั้น และเมื่อปฏิบัติไปโดยลำดับแล้ว ก็จะใกล้**นิพพาน**เข้าไปโดยลำดับโดยไม่ต้องไปเร่ง และเมื่อปฏิบัติถึงขั้นถึงตอนแล้ว การละก็ละไปได้เอง เหมือนอย่างการขึ้นบันไดโดยลำดับ บันไดมีเท่าไรขั้นก็ตาม ก็ต้องยึดบันไดก้าวขึ้นไปทีละขั้น โดยที่ปล่อยบันไดขั้นล่าง เหยียบยึดบันไดขั้นบนขึ้นไปโดยลำดับ ต้องปล่อยต้องยึดไปตามลำดับ ไม่ใช่ว่าจะไปเททิ้งทั้งหมดไปทีเดียว ซึ่งทำไม่ได้ และก็ไม่สามารถที่จะทำได้ ต้องยึดเอาไว้เพื่อที่จะก้าวขึ้นไป และเมื่อจะก้าวสูงขึ้นไป ก็ปล่อยขั้นที่ยึดอยู่นั้นแล้วก้าวขึ้นไปดั่งนี้ เหมือนอย่างขึ้นบันได การขึ้นบันไดนั้นถ้าไม่ปล่อยขั้นล่าง ก็ก้าวขึ้นขั้นบนไม่ได้ และถ้าไม่เหยียบขั้นบนก็ก้าวขึ้นไปไม่ได้ การปฏิบัติธรรมก็เป็นเช่นนั้น ละชั่วยึดดีไปโดยลำดับ แล้วก็ต้องปล่อยดีขั้นต่ำ ก้าวขึ้นสู่ความดีขั้นสูงไปโดยลำดับ จึงจะสูงขึ้นไป เพราะฉะนั้น การปล่อยกับการยึดหรือว่าการยึดและการปล่อยนี้ เป็นขั้นปฏิบัติที่เป็นไปเอง โดยผู้ปฏิบัติไม่ต้องลำบากภูมิจิตใจก็สูงขึ้นไปเอง แต่ข้อสำคัญให้ปฏิบัติให้เข้าทางตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน

ชตุกัณณีมาณพปัญหาจบ

๑๑ ธันวาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๒๘
ภัทราวุธมาณพปัญหา

ตัณหาและมาร

ได้แสดง**โสฬสปัญหานำสติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ จนถึงบัดนี้ ภัทราวุธปัญหา ปัญหาของภัทราวุธมาณพเป็นลำดับที่ ๑๒ ภัทราวุธมาณพได้กราบทูลถามสมเด็จพระบรมศาสดาซึ่งมีความว่า "ข้าพระเจ้าขอกราบทูลพระองค์ผู้ทรงละ**อาลัย** ตัดตัณหาความอยากดิ้นรน เป็นผู้ไม่หวั่นไหว ละความเพลิดเพลินยินดี ข้ามห้วงกิเลสได้พ้นแล้ว ละความดำริผิดไปต่าง ๆ ด้วยอำนาจของทิฏฐิมานะเป็นต้น เป็นผู้มีปัญญาดี ข้าแต่พระองค์ผู้กล้า ชนทั้งหลายจากชนบทต่าง ๆ พากันมาประชุมเฝ้าหวังที่จะได้สดับพระวาจาของพระองค์ ได้สดับต่อพระองค์ผู้ประเสริฐแล้ว จึงจักแยกย้ายกันกลับไปจากที่นี้ จึงขอพระองค์ได้โปรดแสดงให้แจ่มแจ้งแก่หมู่ชนเหล่านั้น เพราะว่าธรรมนี้พระองค์ทรงทราบแล้ว" ดั่งนี้ พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบมีความว่า พึงนำตัณหาความอยากทะเยอทะยานดิ้นรน อันเป็นเหตุให้ยึดถือออกไปเสียให้สิ้นทั้งหมด ในเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวางคือท่ามกลาง ยังยึดถือสิ่งใด ๆ อยู่ในโลก มารก็ย่อมติดตามผู้ยึดถือทางสิ่งที่ยึดถือนั้น ๆ เพราะฉะนั้น ภิกษุมีสติรู้อยู่ไม่พึงยึดถือกังวลห่วงใยในโลกทั้งสิ้น เพ่งพิจารณาหมู่สัตว์นี้ซึ่งยังข้องติดบ่วง หรือว่าแดนด้าวของ**มัจจุ**ว่า เป็นผู้ยึดถืออยู่ข้องติดอยู่ เพราะความยึดถือ" ดั่งนี้

นี้เป็นความแห่งคำถามและพุทธพยากรณ์ ซึ่งตามคำถามนั้น ผู้ถามคือภัทราวุธมาณพ ได้กราบทูลสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้าไว้หลายประการ ว่าทรงเป็นผู้ละ**อาลัย** ตัดตัณหาไม่หวั่นไหว ละความเพลิดเพลินยินดี ข้ามห้วงกิเลสได้พ้นแล้ว และละความดำริผิดไปต่าง ๆ ด้วยอำนาจกิเลสเสียได้ เป็นผู้มีปัญญาดีดั่งนี้ ตามคำสดุดีพระคุณของพระพุทธเจ้าเหล่านี้ ก็เป็นถ้อยคำที่เป็นกิติศัพท์ คือเสียงที่ฟุ้งขจรไปดั่งที่ได้เคยแสดงแล้ว ภัทราวุธมาณพก็ได้กราบทูลยกย่องพระองค์

ตามกิติศัพท์ที่ได้ยินได้ฟังมา และก็ย่อมจะกล่าวด้วยความเชื่อความเลื่อมใสน้อยหรือมากที่ได้บังเกิดขึ้นในจิตใจ จึงเป็นเหตุให้พากันมากราบทูลถามปัญหาเหล่านี้ และที่ได้กล่าวต่อไปในคำกราบทูล ว่าชนทั้งหลายมาจากชนบทต่าง ๆ พากันมาเฝ้าหวังจะได้สดับพระวาจาของพระพุทธเจ้า ก็ย่อมจะหมายถึงหมู่มาณพทั้ง ๑๖ คนนี้ด้วย ซึ่งได้พากันมาเฝ้า และก็จะมีหมู่ชนอื่น ๆ ได้มาเฝ้ากันอีก ก็ล้วนแต่มุ่งที่จะได้ฟังพระวาจาของพระพุทธเจ้าที่แสดงธรรม ก็เหมือนอย่างเมื่อมีข่าวว่า มีพระอริยะอยู่ในที่นั้นที่นี้ หรือไปในที่นั้นที่นี้ มาในที่นั้นที่นี้ ก็ชวนใจให้บุคคลผู้ได้สดับเกิดความสนใจไปหาและสดับฟัง มาณพทั้ง ๑๖ คนเหล่านี้ก็เช่นเดียวกัน ก็ล้วนได้ยินได้ฟังมาว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็น**พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า** เป็นต้น ซึ่งละ**อาลัย**ละตัณหาได้เป็นต้นดังที่ได้กราบทูลยกย่องนั้น จึงได้พากันมาเฝ้ากราบทูลถาม และมาณพเหล่านี้เมื่อพิจารณาดูถ้อยคำที่กราบทูลถาม ก็แสดงว่าได้เป็นผู้ที่ได้มองเห็นทุกข์ในโลกตามสมควร และได้มองเห็นกิเลส มีความอาลัยตัณหาเป็นต้นว่าเป็นกิเลสของโลก กิเลสของชาวโลก เพราะฉะนั้น จึงได้พากันหลีกออกตามอาจารย์ไปประพฤติธรรมอยู่ในป่า ต้องการที่จะได้ความพ้นทุกข์ หรือว่าได้ประสบธรรมอันนำให้เกิดความสุขจนเป็นที่พอใจ แต่ก็ยังไม่ได้พบ จึงได้พากันมากราบทูลถามเพื่อให้พระพุทธเจ้าตรัสบอกทางปฏิบัติให้

วิชชา วิมุตติ

ในข้อนี้พระพุทธเจ้าเองเมื่อเสด็จออกทรงผนวชจากขัตติยราชตระกูล ได้ทรงแสวงหา**โมกขธรรม** ธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้น ก็อยู่ในลักษณะเช่นเดียวกันกับอาจารย์และศิษย์ทั้ง ๑๖ คนเหล่านี้ และก็ได้ทรงแสวงหาด้วยพระองค์เอง ทรงศึกษาจากอาจารย์ที่สั่งสอนกันอยู่ มีท่านอาฬารดาบสและอุททกดาบส ก็ยังไม่ทรงพอพระทัยว่าเป็นความหลุดพ้น ทรงหลีกออกปฏิบัติด้วยพระองค์เองในทุกกร-กริยา ก็ยังไม่พอพระทัยว่าเป็นความหลุดพ้น ยังมีกิเลส มีอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลส มีความทุกข์อยู่ เป็นต้น ว่ายังมีความอาลัย ยังมีตัณหาความอยากทะเยอทะยานดิ้นรน ยังมีความหวั่นไหว คือยังมีความยินดีบ้าง ความยินร้ายบ้างในอารมณ์ทั้ง

หลายอันเป็นที่ตั้งของความยินดีความยินร้าย ยังมีความเพลิดเพลิน ยังมีทุกข์ ยังไม่พ้นจากความทุกข์และจากกิเลสทั้งหลายเหล่านี้ และยังมีความดำริไปต่าง ๆ ดีบ้างไม่ดีบ้าง อันไม่แน่นอน เดี๋ยวก็คิดอย่างนั้นเดี๋ยวก็คิดอย่างนี้ ไม่ยุติลงเป็นหนึ่งได้ เพราะยังไม่มีความรู้เข้าถึงสัจจะที่เป็นตัวความจริง เหล่านี้ก็ทำให้ทรงทราบพระองค์เองว่า ยังไม่พ้น ยังไม่เป็น**โมกขธรรม** แม้ว่าจะได้ปฏิบัติได้จนถึงสมาบัติ ๗ สมาบัติ ๘ อันเป็นสมาธิอย่างสูง แต่ก็ทรงทราบจิตใจของพระองค์เองได้ว่ายังมีกิเลสและมีทุกข์ดังที่กล่าวมา เมื่อเป็นดั่งนี้ก็ยังไม่พ้น จึงยังไม่พอพระทัยว่าได้หลุดพ้น ได้ตรัสรู้

จึงได้ทรงเปลี่ยนทางปฏิบัติใหม่ จนถึงทรงพบ**มัชฌิมาปฏิปทา** ข้อปฏิบัติอันเป็นหนทางกลางด้วยพระองค์เอง ทรงปฏิบัติดำเนินไปในทางนี้ จนทรงได้**วิชชาวิมุตติ** **วิชชา**คือความรู้เข้าถึงสัจจะที่เป็นตัวความจริง มี**อริยสัจ**ทั้ง ๔ เป็นหลัก จึงทรงได้**วิมุตติ**คือความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งสิ้น ละกังวลห่วงใยอาลัย ละตัดตัณหาเสียได้ ไม่มีความหวั่นไหวขึ้นลงไปในอารมณ์ทั้งหลาย ละความเพลิดเพลินข้ามห้วงกิเลสและความทุกข์ทั้งหมดได้ พ้นไปได้จริง ๆ ละความดำริที่ดีไม่ดีเปลี่ยนไปบ่อย ๆ ได้ เพราะมีความรู้ดี คือรู้เข้าถึงสัจจะที่เป็นตัวความจริง ตัดกิเลสได้หมด ความดำริจึงเป็นความดำริอันถูกต้อง ไม่มีเปลี่ยนแปลงกลับกลาย ตรวจดูพระทัยของพระองค์เอง ก็ทรงทราบได้ว่าพ้นได้แล้วจริง ๆ ไม่มีทุกข์ไม่มีกิเลสเหลืออยู่ ดั่งนี้ ส่วนบรรดาผู้ที่ออกปฏิบัติทั้งหลาย จะขวนขวายไปอยู่ในป่าก็ดีโคนไม้ก็ดี หรือไปหาคณาจารย์ไหน ๆ ก็ดี จะเป็นพุทธศาสนาก็ตาม ภายนอกพุทธศาสนาก็ตาม เมื่อพิจารณาดูจิตยังมีกิเลสอยู่ ยังมีทุกข์อยู่ ยังมีอาลัย ยังมีความดิ้นรนทะเยอทะยาน มีความเพลิดเพลินมีทุกข์ ก็ยังไม่พ้น และยังมีความดำริคิดไปอย่างนั้นคิดไปอย่างนี้ ไม่แน่นอนเป็นอย่างเดียว ก็แปลว่ายังไม่รู้เข้าถึงสัจจะที่เป็นตัวความจริง อันเป็นเหตุตัดกิเลสและกองทุกข์ได้ทั้งสิ้น เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็ต้องแสวงหาทางปฏิบัติต่อไป หาอาจารย์ที่จะเป็นผู้สั่งสอนต่อไป พระพุทธเจ้าได้ทรงเป็นพระบรมศาสดา ได้ตรัสสั่งสอนให้รู้ถึงทางปฏิบัติเข้าถึงความดับกิเลสและกองทุกข์ได้โดยแท้จริง

ทรงชี้ให้สงบรำงับกำจัดตัดตัณหา

เพราะฉะนั้น เมื่อภัทราวุธมาณพได้กราบทูลถาม แม้จะมิได้ระบุให้ทรงแสดงธรรมข้อไหนเพื่ออะไร แต่ก็ทรงทราบถึงพื้นและความต้องการของผู้ถามกับทั้งอุปนิสัยอัชฌาศัยที่ได้ปฏิบัติมา จึงได้ตรัสชี้ตรงเข้าไปถึงทางที่ยังไม่พบ จึงยังไม่ได้ความพ้นทุกข์ ก็คือตรัสชี้ตรงเข้าไปให้กำจัดตัณหา คือความอยากดิ้นรนอันเป็นเหตุให้ยึดถือ คือดับความอยากดิ้นรนนั้นเสียทั้งหมด ทั้งในเบื้องบน ทั้งในเบื้องต่ำ ทั้งในเบื้องขวางคือท่ามกลาง เบื้องบนนั้นได้แก่อนาคตคือสิ่งที่ยังไม่มาถึงอารมณ์ที่ยังไม่มาถึง เบื้องต่ำนั้นได้แก่อดีต คือสิ่งหรืออารมณ์ที่ล่วงไปแล้ว เบื้องขวางคือท่ามกลางนั้นก็ได้แก่สิ่งหรืออารมณ์ที่เป็นปัจจุบัน อีกอย่างหนึ่งเบื้องบนนั้นก็ได้แก่เทวโลก เบื้องต่ำนั้นก็ได้แก่อบายโลก เบื้องขวางคือท่ามกลางนั้นก็ได้แก่มนุษย์โลก อีกอย่างหนึ่งเบื้องบนนั้นก็ได้แก่**กุศลธรรม** เบื้องต่ำนั้นก็ได้แก่**อกุศลธรรม** เบื้องขวางคือท่ามกลางนั้นได้แก่**อพยากตธรรม** คือธรรมที่เป็นกลาง ๆ

ตรัสชี้โทษของความยึดถือ

ก็เป็นอันว่าตรัสสอนให้สงบรำงับกำจัดตัดตัณหา คือความอยากดิ้นรนอันเป็นเหตุให้ยึดถือทั้งหมด อย่ายึดถือสิ่งที่ล่วงไปแล้ว อย่ายึดถือสิ่งที่ยังไม่มาถึง อย่ายึดถือสิ่งที่เป็นปัจจุบัน เพียงแต่ว่าให้รู้ รู้สิ่งที่เป็นอดีต รู้สิ่งที่เป็นอนาคต รู้สิ่งที่เป็นปัจจุบัน รู้ไม่ยึด รู้ปล่อยรู้วางทั้งหมด ทั้งนี้ก็เพราะว่า หากยังมีความยึดสิ่งใด ๆ อยู่มารก็ย่อมติดตามผู้ที่ยึดนั้นทางสิ่งที่ยึดไว้นั้น ๆ นั่นแหละ ยึดสิ่งอันใดไว้ มารก็ย่อมติดตามผู้ยึดทางสิ่งที่ยึดไว้นั้น มารนั้นโดยตรงก็ได้แก่กิเลสทั้งหลาย เป็นต้นว่าอวิชชาคือความไม่รู้ ตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก หรือราคะโทสะโมหะเป็นต้นเหล่านี้เป็น**กิเลสมาร** และเมื่อเป็น**กิเลสมาร**ขึ้นมา **กิเลสมาร**นี้ติดตามผู้ที่มีความยึดสิ่งใด ๆ เอาไว้ ผู้ที่ยึดนั้นเองก็ต้องเป็นทุกข์ ไม่พ้นทุกข์ไปได้ และสิ่งที่ยึดไว้นั้น ๆ ตั้งแต่ขันธ์อันเป็นที่ยึดถือ คือรูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณย่นย่อลงเป็นนามรูปอันนี้ ก็เป็นมารขึ้นมาด้วยเป็น**ขันธมาร** กรรมที่ประกอบกระทำก็เป็นมารขึ้นมาด้วย เรียกว่า**อภิสังขารมาร** และเมื่อเป็นดังนี้ ก็ทำให้ไปยึดถือเอาทุกข์ของขันธ์มา

เป็นทุกข์ของตน ทุกข์ของขันธ์ก็เป็นมารขึ้นมาด้วยทั้งความแก่ทั้งความเจ็บทั้งความตาย ก็ยกเอาความตายขึ้นมาเรียกว่า**มัจจุมาร** ทั้งหมดก็กลายเป็นมารขึ้นมา คือเป็นผู้ที่ทำลายล้างความดี ทำลายล้างผลดีที่จะพึงได้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะฉะนั้นจึงได้ตรัสชี้ให้เห็นโทษของความยึด ว่าเมื่อยึดสิ่งอันใดไว้ สิ่งที่ยึดไว้นั้นแหละก็นำมารเข้ามาให้ติดตาม มารก็เข้ามาครอบงำบุคคลผู้ยึด คือครอบงำจิตใจให้อยู่ในอำนาจ เพราะฉะนั้น จิตใจที่อยู่ในอำนาจของมารจึงเป็นจิตใจที่ไม่รู้สัจจะที่เป็นตัวความจริง เป็นจิตใจที่หลง เป็นจิตใจที่ประกอบด้วยราคะโทสะทั้งหลาย บรรดากิเลสทั้งหลายเหล่านี้ก็ซึมทราบอยู่ในจิตใจ เหมือนอย่างสีที่ปนอยู่ในน้ำเป็นสีแดงสีเหลืองเป็นต้น และเมื่อเป็นดั่งนี้ บรรดาทุกข์ทั้งหลายซึ่งอันที่จริงเป็นทุกข์ของขันธ์ก็มาเป็นทุกข์ของผู้ยึด มีความตายเป็นต้น ซึ่งท่านยกขึ้นเป็นมารอย่างหนึ่งเรียกว่า**มัจจุมาร**ดังที่กล่าวมานั้น เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงได้ตรัสสอนชี้ให้เห็นโทษของความยึดถือ

มีปหานะและภาวนา

และก็ได้ตรัสยกเอาภิกษุซึ่งเป็นผู้ที่ออกบวช เพื่อความพ้นกิเลสและกองทุกข์ทั้งสิ้นอยู่แล้วเป็นตัวอย่าง ว่าให้พึงมีสติ มีความรู้ ไม่ยึดถือกังวลในโลกทั้งสิ้น พิจารณาให้เห็นหมู่สัตว์ที่ยังข้องติดอยู่ในบ่วงของ**มัจจุ**คือความตาย ยังไม่พ้นทุกข์ ว่าเป็น**สัตตะ**คือความเป็นผู้ข้องอยู่ ก็เพราะความยึดถือดั่งนี้ และก็ให้ปล่อยวางความยึดถือนั้นเสีย อันที่จริงนั้นก็เป็นธรรมที่ตรัสสอนเหมาะแก่ภาวะของผู้ถามซึ่งต้องการความพ้นทุกข์ คือนับเป็นผู้ที่ออกปฏิบัติเหมือนอย่างเป็นภิกษุ แต่ว่าผู้ที่ยังไม่มุ่งจะปล่อยวางถึงเพียงนั้นก็พึงทราบไว้ และก็พึงทราบว่า แม้ในการปฏิบัติตั้งแต่ขั้นต้นขึ้นไป ก็จะต้องปฏิบัติละตัณหา อันเป็นเหตุให้ยึดถือตามภูมิตามชั้น เมื่อเป็นดั่งนี้จึงจะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมได้ เพราะผู้ปฏิบัติธรรมที่ชื่อว่า**ธรรมจารี** ผู้ปฏิบัติธรรมนั้น ตั้งต้นแต่ชั้นศีลขึ้นไปก็ต้องปฏิบัติละขึ้นไปโดยลำดับ อบรมขึ้นไปโดยลำดับ ต้องมี**ปหานะ**คือการละ กับ**ภาวนา**คือการอบรมเป็นคู่กันขึ้นไป กล่าวคือในขั้นศีลนั้น ก็ต้องละตัณหาอย่างหยาบ อันเป็นเหตุให้ฆ่าเขาบ้างลักของเขาบ้างเป็นต้น อันกรรมที่ประกอบออกไปเป็นปาณาติบาตเป็นอทินนาทานนั้น เกิดจากจิตใจที่ลุอำนาจของตัณหาความดิ้นรนทะยานอยากอย่างแรง หรือว่าโลภโกรธ

หลงอย่างแรง เพราะฉะนั้น จะรักษาศีลได้ก็จะต้องละตัณหาอย่างหยาบดังกล่าวนี้ คือตัณหาอย่างแรงดังกล่าวนี้ และตัณหาจะเป็นตัณหาอย่างแรงหรือเบาขึ้นไปก็ตาม ก็เป็นเหตุให้ยึดถือทั้งนั้น คือเมื่อตัณหาเกิดขึ้นก็ทำให้ต้องยึดถือ ว่าเราจะต้องทำอย่างนั้น เราจะต้องทำอย่างนี้ เช่นจะต้องฆ่าเขาบ้าง จะต้องลักของเขาบ้าง การที่จะต้องทำอย่างนั้นจะต้องทำอย่างนี้ นี้ก็เป็นความยึดถือ ถ้าไม่ยึดถือก็ไม่ทำ แต่เพราะยึดถือจึงทำ เพราะฉะนั้น ตัณหาจึงเป็นเหตุให้ยึดถือทั้งนั้น เพราะฉะนั้นเมื่อตัณหาอย่างแรงเกิดขึ้นก็เป็นเหตุให้ยึดถือ ก็ไปยึดถือเอา**ปาณาติบาต**บ้าง เอา**อทินนาทาน**บ้างเข้ามา คือยึดถือเอาอกุศลกรรมเข้ามานั้นเอง เพราะฉะนั้น จะปฏิบัติในขั้นศีล ก็จะต้องละตัณหาอันเป็นเหตุให้ยึดถือบาปอกุศล อันเป็นกรรมที่ประกอบกระทำเป็นบาปเป็นอกุศล ต้องละได้จึงจะรักษาศีลได้ จะทำสมาธิก็ต้องละตัณหาอันเป็นเหตุให้ยึดถือ**นิวรณ์**ให้ได้ คือต้องสงบ**นิวรณ์** ใจจึงจะเป็นสมาธิ เมื่อยังมีตัณหาอันเป็นเหตุให้ยึดถือ**นิวรณ์**ไว้อยู่ ยังไม่ปล่อย**นิวรณ์** ก็ทำสมาธิไม่ได้ สมาธิไม่เกิด เพราะฉะนั้น ก็จะต้องวาง**นิวรณ์**ปล่อย**นิวรณ์** คือจะต้องละตัณหาอันเป็นเหตุให้ยึดถือ**นิวรณ์**เสียให้ได้ ใจจึงจะได้สมาธิ จะปฏิบัติในทางปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปก็จะต้องละตัณหาอันเป็นเหตุให้ยึดถือตัวเราของเรา หรือ**อวิชชา**คือความไม่รู้เสียให้ได้ไปโดยลำดับ เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงจะเกิดปัญญา

ปฏิบัติละความยึดถือไปโดยลำดับ

ฉะนั้น การปฏิบัติละตัณหาอันเป็นเหตุให้ยึดถือนั้น จึงต้องทำไปโดยลำดับ แม้ว่าในการปฏิบัติประจำวันต่าง ๆ ก็จะต้องมีความปล่อยวาง เป็นต้นว่าจะนอนให้หลับ ก็จะต้องละตัณหาอันเป็นเหตุให้ยึดถืออารมณ์ ถ้ายังมีตัณหายึดถืออารมณ์อยู่ จิตยังไม่วางอารมณ์ก็หลับไม่ลง วางอารมณ์ได้ก็หลับได้ หรือว่าทำงานอย่างหนึ่งแล้วจะเปลี่ยนไปทำงานอีกอย่างหนึ่ง ก็จะต้องวางงานที่ทำไว้ก่อนอันต้องการจะวางนั้นให้ได้ แล้วจึงจะไปจับงานอย่างอื่นต่อไปอีกได้ เพราะฉะนั้น จึงต้องมีการหัดใจให้รู้จักปล่อยวางตัณหาอันเป็นเหตุให้ยึดถือ แม้ว่าจะยังมีความยึดถืออยู่ ยังมีตัณหาอันเป็นเหตุให้ยึดถืออยู่ เมื่อควรจะละอะไร ก็ต้องให้ละตัณหาอันเป็นเหตุให้

ยึดถือสิ่งนั้นได้ และเมื่อควรจะถืออะไรยึดอะไร จึงจะไปยึดสิ่งนั้น เช่นว่าในการละความชั่วกระทำความดี ก็จะต้องละตัณหาอันเป็นเหตุให้ยึดถือความชั่ว แต่แล้วก็มายึดถือความดี แต่แม้เช่นนั้นก็ยังดี และเมื่อได้กระทำความดีตามลำดับชั้นขึ้นไปก็จะต้องละชั้นต่ำเดินขึ้นไปสู่ชั้นสูงโดยลำดับ เหมือนอย่างขึ้นบันได ต้องละบันไดแต่ละขั้นขึ้นไปโดยลำดับ โดยเมื่อเหยียบบันไดขั้นหนึ่งจะขึ้นบันไดขั้นสูง ก็จะต้องปล่อยบันไดขั้นที่เหยียบนั้น ขึ้นไปเหยียบบันไดขั้นที่สูงยิ่งขึ้นไป ดั่งนี้จึงจะขึ้นสูงไปได้ ฉะนั้น การปฏิบัติหัดให้ละได้ซึ่งตัณหาอันเป็นเหตุให้ยึดถือไปโดยลำดับดั่งนี้จึงเป็นประโยชน์ แม้จะยังยึดถืออยู่ ก็ให้ยึดถือในส่วนที่ดี และให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปเพราะฉะนั้น จึงสามารถนำมาใช้ปฏิบัติตั้งแต่ขั้นต้นขั้นต่ำขึ้นไป

ภัทราวุธมาณพปัญหาจบ

๒๖ ธันวาคม ๒๕๒๔

ครั้งที่ ๒๙
อุทยมาณพปัญหา

ธรรมเป็นเครื่องพ้นหรือทำลายอวิชชา

ได้แสดง**โสฬสปัญหานำสติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ จนถึงอุทยปัญหาคือปัญหาของอุทยมาณพเป็นลำดับที่ ๑๓ อุทยมาณพได้กราบทูลถามเป็นลำดับที่ ๑๓ มีความว่า ข้าพระเจ้ามีความต้องการเพื่อที่จะกราบทูลถามปัญหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้ทรงได้ฌาน มีพระสันดานปราศจากกิเลสธุลี ประทับอยู่ไม่มีอาสวกิเลสที่ดองสันดาน ทรงกระทำกิจที่จำจะต้องทำเสร็จแล้ว ทรงบรรลุถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งหลาย ขอพระองค์ได้ตรัสบอกธรรมเป็นเครื่องพ้นที่ควรจะรู้ทั่วถึง อันเป็นเครื่องทำลาย**อวิชชา**คือความหลงไม่รู้แจ้งเสีย ดั่งนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบมีความว่า เราจะบอกธรรมที่เป็นเครื่องละความพอใจในกามและความโทมนัสเสียทั้งสอง เป็นเครื่องบรรเทาความง่วงงุนท้อแท้ เป็นเครื่องห้ามความรำคาญ มี**อุเบกขา**คือความมัธยัสถ์เป็นกลาง และ**สติ** เป็นธรรมที่บริสุทธิ์ มีความตรึกพิจารณาในธรรมเป็นเบื้องหน้าว่า เป็นธรรมเครื่องพ้นที่ควรจะรู้ทั่วถึง อันเป็นเครื่องทำลาย**อวิชชา**คือความหลงไม่รู้แจ้งเสีย ดั่งนี้

ตามปัญหาที่กราบทูลถามและตามพุทธพยากรณ์ ฟังดูก็เป็นธรรมที่ถามและตรัสพยากรณ์ตอบเป็นกลาง ๆ ทั่วไป อันจะพึงปฏิบัติได้ตั้งแต่เบื้องต้นเบื้องต่ำจนถึงขั้นสูงสุด ในข้อที่กราบทูลถามนั้น หากจะยกศัพท์แสงขึ้นมาแสดงฟังดู ก็อาจ
๑๔ จะรู้สึกว่าเป็นธรรมสูง คือขอให้ตรัสบอก**อัญญาวิโมกข์** คำว่า **อัญญา**นั้นแปลว่ารู้ทั่วถึง **วิโมกข์**นั้นแปลว่าความพ้นหรือธรรมเป็นเหตุให้พ้น ธรรมเป็นเครื่องพ้นรวมกันเป็น**อัญญาวิโมกข์** ฟังดูก็เป็นข้อที่แสดงถึงมรรคผลนิพพาน และทั้งที่แสดงความประสงค์ให้เป็นเครื่องทำลาย**อวิชชา** คือความหลงไม่รู้แจ้ง และเมื่อพูดว่า**อวิชชา** ฟังดูก็เป็นข้อที่จะทำลายได้ยาก จะทำลายได้ก็จะต้องถึงมรรคผลนิพพานเช่นเดียวกัน

ทรงได้ฌานทางสมาธิและฌานทางปัญญา

อนึ่ง อุทยมาณพยังได้กราบทูลสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดา อันนับว่าเป็นพระพุทธคุณแต่ละบท ในคำถามก็คือทรงมีฌาน ทรงได้ฌาน อันคำว่า "ฌาน" นั้นแปลว่าความเพ่ง ความหมายทั่วไปก็หมายถึงจิตที่เป็นสมาธิแนบแน่น เป็นอัปปนาแนบแน่น ดั่งที่เรียกว่า**รูปฌาน อรูปฌาน** อันฌานที่หมายถึงสมาธิอย่างสูงดั่งนี้ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า **อารัมมณูปนิชฌาน** คือเพ่งอารมณ์ อันหมายถึงจิตที่กำหนดเพ่งอารมณ์ของสมาธิ ที่เป็นรูปารมณ์บ้าง อรูปารมณ์บ้าง อันเป็นเหตุให้จิตได้สมาธิอย่างแนบแน่น ฉะนั้นฌานทางสมาธินี้จึงเรียกว่า**อารัมมณูปนิชฌาน** คู่กับความเพ่งลักษณะ อันหมายถึงเพ่งพินิจพิจารณา**ไตรลักษณ์** ลักษณะทั้ง ๓ คือ **อนิจจลักขณะ** ลักษณะเครื่องกำหนดหมายว่าไม่เที่ยง **ทุกขลักขณะ** ลักษณะเครื่องกำหนดหมายว่าเป็นทุกข์ **อนัตตลักขณะ** ลักษณะเครื่องกำหนดหมายว่าเป็นอนัตตา เป็นทางปัญญา เพ่งคือพินิจพิจารณาทางปัญญา ดั่งนี้เรียกว่า **ลักขณูปนิชฌาน** แปลว่าเพ่งลักษณะก็คือ**ไตรลักษณ์** พระพุทธเจ้าทรงมีฌาน ทรงได้ฌาน ก็ทรงได้ทั้ง**ฌานทางสมาธิ**และ**ฌานทางปัญญา**ทั้งสองดังกล่าว

ทรงเสร็จกิจหรือสำเร็จในพุทธศาสนา

อนึ่ง อุทยมาณพได้กราบทูลสรรเสริญว่า ทรงมีพระสันดานปราศจากกิเลสธุลี โดยที่กิเลสนั้นเป็นนามธรรมบังเกิดขึ้นในจิต ทำจิตให้สกปรกเศร้าหมอง ฉะนั้น จึงเทียบกับผงธุลีละอองต่าง ๆ อันเป็นวัตถุ ทำให้ร่างกายเสื้อผ้าที่อยู่อาศัยเป็นต้นสกปรก พระพุทธเจ้าทรงปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง อันเหมือนอย่างผงธุลีที่ทำให้สกปรกดังกล่าวสิ้นเชิง ประทับอยู่ ไม่มีอาสวะคือกิเลสที่ดองจิตสันดาน เพราะว่าทรงปราศจากกิเลสอันเหมือนอย่างธุลีละอองนั้นทั้งหมดจนถึงที่ดองจิตสันดาน คือตั้งอยู่ในก้นบึ้งของจิต ละได้ทั้งหมดไม่มีหลงเหลือ ทรงมีกิจที่ควรจะทำ ได้ทำเสร็จแล้ว ก็คือกิจที่ละกิเลสดังกล่าวนั้น เมื่อยังไม่สิ้นกิเลสจนถึงสิ้นอาสวะคือกิเลสที่ดองจิตสันดาน ก็ยังต้องมีกิจที่จะต้องทำ คือกิจที่จะละกิเลส

แต่ว่าเมื่อได้ละกิเลสได้หมดสิ้นแล้วจนถึงก้นบึ้งคือตัวจิตสันดาน ไม่มีหลงเหลือแม้แต่น้อย ละกิเลสได้สิ้นเชิง สิ้นอาสวะทั้งหมด จึงหมดกิจที่จะต้องทำ เรียกว่าเป็นผู้สำเร็จ ที่เรียกว่าสำเร็จนั้น ในทางพุทธศาสนาก็คือเสร็จกิจที่จะต้องทำคือละกิเลสดังกล่าว เพราะละได้หมดแล้ว เสร็จกิจที่จะต้องทำดังกล่าว ดั่งนี้แหละเรียกว่าเสร็จกิจ ผู้ที่เสร็จกิจดั่งนี้คือผู้สำเร็จในพุทธศาสนา สำเร็จดั่งที่พูดกันก็ต้องมีความหมายอย่างนี้ จึงจะเป็นผู้สำเร็จในพุทธศาสนา และเมื่อเป็นดั่งนี้ จึงชื่อว่าเป็นผู้ถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งหลาย ก็คือถึงความสำเร็จแห่งธรรมทั้งหลาย เมื่อถึงฝั่งแล้วกิจที่จะต้องข้ามน้ำข้ามทะเลก็ไม่มี เพราะว่าถึงฝั่งแล้ว ถ้ายังไม่ถึงฝั่งก็ต้องข้ามน้ำข้ามทะเลกันต่อไป

ปฏิบัติทำลายอวิชชาเพื่อความพ้นกิเลส

อันกิเลสนั้นเหมือนอย่างน้ำเหมือนอย่างทะเล จึงเรียกว่า**อรรณพ** แปลว่าทะเลลึก น้ำลึก หรือ**โอฆะ** แปลว่าห้วงน้ำ เมื่อยังมีกิเลสก็จะต้องข้ามน้ำข้ามทะเลกันต่อไป หรือไม่เช่นนั้นก็ต้องจมน้ำจมทะเลกันอยู่ เมื่อไม่ต้องการจะจม ก็จะต้องข้ามน้ำข้ามทะเลกันต่อไป จึงต้องปฏิบัติธรรมซึ่งมีลักษณะของการปฏิบัติ เป็น**ปหานะ** การละอย่างหนึ่ง เป็น***ภาวนา*** คือการทำให้มีให้เป็นขึ้นอีกอย่างหนึ่ง "ละ" ก็คือละกิเลสทุจริตบาปธรรมทั้งหลาย ***ภาวนา*** ปฏิบัติทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น ก็คือปฏิบัติทำทานทำศีลทำสมาธิทำปัญญาให้มีขึ้น ทำธรรมที่เป็นคุณเกื้อกูล พึงปฏิบัติให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น ก็ทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น ก็จะต้องปฏิบัติในหน้าที่**ปหาน**ะละ ในหน้าที่***ภาวนา*** คือทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้นกันอยู่ต่อไป ดั่งนี้ก็เรียกว่ายังไม่ถึงฝั่งของธรรมทั้งหลาย ยังต้องละยังต้องอบรมต้องเจริญกันเรื่อยไป แต่ว่าเมื่อละกิเลสได้หมดสิ้นจนถึงอาสวะเป็นผู้สิ้นอาสวะแล้ว ก็เป็นอันว่าหมดกิจที่จะต้องละที่จะต้องอบรมดังกล่าวกันต่อไป เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็ชื่อว่าถึงฝั่งคือถึงความสำเร็จของธรรมทั้งหลาย พระพุทธเจ้าจึงเป็นผู้ทรงถึงฝั่งคือความสำเร็จแห่งธรรมทั้งหลาย และก็ได้ทรงแสดงธรรมสั่งสอนเพื่อให้บรรลุถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งหลาย แก่โลกหรือแก่เวไนยชนคือชนที่จะพึงแนะนำอบรมได้ ตั้งพุทธศาสนาขึ้น และทางพุทธศาสนานั้นก็แสดงว่า บรรดากิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลายอันเหมือนอย่างผงธุลี ทั้งที่เป็น

ส่วนหยาบ ส่วนปานกลาง ตลอดจนถึงส่วนละเอียดที่อยู่กันบึ้ง เป็นอาสวะดองจิตสันดานอยู่นั้น ก็มี**อวิชชา**คือความไม่รู้ อันหมายถึงว่าหลงไม่รู้แจ้งจริงเป็นหัวหน้าใหญ่ ฉะนั้น ใน**ปฏิจจสมุปบาท** ธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น จึงแสดงถึงธรรมที่เป็นปัจจัยแห่งกันและกัน ก็ไปสรุปลงที่**อวิชชา**คือความไม่รู้ อันได้แก่ความหลงไม่รู้แจ้งจริงนี้เป็นหัวข้อใหญ่ และก็แสดงหยุดอยู่เพียงแค่นี้ เพราะฉะนั้น การปฏิบัติเพื่อให้พ้นกิเลสจึงต้องปฏิบัติเพื่อทำลาย**อวิชชา** คือตัวความหลงไม่รู้จริงอันนี้แหละเป็นจุดรวม และเมื่ออุทยมาณพได้กราบทูลถามจี้ลงไปที่จุดทำลาย**อวิชชา**ดังนี้ จึงแสดงว่าผู้ถามนั้นก็ได้มีความรู้เข้าถึงจุดสำคัญแห่งการปฏิบัติ เพื่อความหลุดพ้นกิเลสและกองทุกข์ทั้งสิ้น

วิชชาหรืออัญญาเป็นด้านตรงข้ามกับอวิชชา

และด้านตรงกันข้ามกับ**อวิชชา**ก็คือความพ้นที่พึงรู้ทั่วถึง หรือว่าความพ้นด้วยความรู้ทั่วถึง เพราะว่าอันความรู้ทั่วถึงนั้นอยู่คนละด้านกับ**อวิชชา**ที่เป็นตัวความไม่รู้ เพราะฉะนั้น ความรู้ทั่วถึงกับความไม่รู้จึงเป็นสิ่งที่อยู่ตรงกันข้าม เหมือนอย่างกลางวันกับกลางคืน หรือเหมือนอย่างเย็นกับร้อน เมื่อมี**อวิชชา**คือความไม่รู้ก็หมายถึงความไม่รู้ทั่วถึงนั่นแหละ ที่อธิบายว่าเป็นความหลงไม่รู้แจ้งจริง ก็ตรงกันข้ามกับตัวความรู้ทั่วถึง ความรู้ทั่วถึงนี้ก็เรียกว่า**วิชชา**บ้าง เรียกว่า**อัญญา**บ้าง **อัญญานั้น**แปลว่าความรู้ทั่วถึง ก็คือ**วิชชา**ที่ตรงกันข้ามกับ**อวิชชานั้น**เอง การที่จะทำลาย**อวิชชา**ได้ ก็ต้องปฏิบัติให้พ้น คือพ้นจาก**อวิชชานั่น**แหละ ด้วยความรู้ที่ทั่วถึงอันตรงกันข้าม แม้ว่าจะมีความรู้หลักอยู่ดั่งนี้ก็ยังทำไม่ได้ คือว่าไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรจึงจะทำลาย**อวิชชา** ทำ**วิชชา**หรือ**อัญญา** ความรู้ทั่วถึงดังกล่าวนี้ให้เกิดขึ้นได้ ก็คล้าย ๆ กับว่าก็มองเห็นฝั่งข้างโน้นว่ามีอยู่ หรือว่ามองไม่เห็นฝั่ง ก็ยังเป็นที่เข้าใจว่าจะต้องมีฝั่งข้างโน้น เหมือนอย่างยืนอยู่ที่ฝั่งข้างนี้ของมหาสมุทรทะเลลึกก็มองไม่เห็นฝั่งข้างโน้น แต่ก็รู้ว่าจะต้องมีฝั่งข้างโน้น แต่ก็ไม่รู้ว่าจะข้ามไปอย่างไรจึงจะไปถึงฝั่งข้างโน้นได้ แต่ก็รู้ว่าฝั่งข้างโน้นก็มีอยู่ ฉะนั้น ผู้ถามก็รู้อยู่ดั่งนี้เหมือนกันว่าฝั่งข้างนี้ก็คือ**อวิชชา** ฝั่งข้างโน้นก็คือ**วิชชา**หรือ**อัญญา**ความรู้ทั่วถึง แต่ว่าก็ไม่สามารถจะข้ามไปถึงได้ เหมือนอย่างไม่สามารถจะข้ามมหาสมุทรดังกล่าวไปสู่

ฝั่งข้างโน้นได้ และอันความรู้ดั่งนี้ทุก ๆ คนก็รู้กันอยู่เหมือนกัน ดังเช่นทุกคนเมื่อมีความทุกข์ เป็นโศกะเป็นปริเทวะ ก็รู้ว่าเป็นความทุกข์ และเมื่อรู้ว่าเป็นความทุกข์ก็ไม่อยากที่จะอยู่กับทุกข์ อยากที่จะดับทุกข์เหมือนกัน ไม่ใช่ไม่อยาก อยากที่จะให้ทุกข์หายไป เพราะทุกคนก็ไม่อยากจะเป็นทุกข์ แต่แม้เช่นนั้นก็ต้องเป็นทุกข์ และก็อยากที่จะไม่เป็นทุกข์ แต่ว่าไม่รู้จะทำอย่างไรจึงจะไม่เป็นทุกข์ได้ เพราะฉะนั้น จึงต้องอยู่กับทุกข์ ทุกคนในโลกนี้ก็เป็นอย่างนั้น บ่นกันว่าเป็นทุกข์ แล้วก็เป็นทุกข์จริง ๆ เป็นทุกข์อย่างนั้นเป็นทุกข์อย่างนี้ ไม่อยากที่จะเป็นทุกข์ ก็รู้เหมือนกันว่าที่เป็นทุกข์นั้นมันเป็นทุกข์ แต่ที่ไม่เป็นทุกข์ก็คือเป็นสุขอันตรงกันข้าม แต่แม้เช่นนั้นก็ไม่สามารถที่จะพ้นทุกข์และเกิดความสุขขึ้นได้ ก็ไม่รู้จะทำอย่างไร คนสามัญทุกคนก็เป็นกันอยู่ดั่งนี้ ไม่ใช่ไม่เป็น เพราะฉะนั้น ปัญหาที่ถามนี้ก็จึงเป็นปัญหาสามัญนั่นแหละ แต่ว่าถามอย่างผู้รู้ จับถึงจุดสำคัญที่ตัว**อวิชชา**คือความไม่รู้อันเป็นต้นเหตุใหญ่ และก็รู้เหมือนกันว่า ตรงกันข้ามนั้นก็คือตัว**วิชชา**หรือ**อัญญา**ความรู้ทั่วถึง แต่แม้เช่นนั้นก็ยังทำลาย**อวิชชา**ไม่ได้ ยังอยู่กับ**อวิชชา** จึงได้กราบทูลถาม พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสตอบชี้ถึงทางปฏิบัติสำหรับที่จะทำลาย**อวิชชา** คือที่จะให้พ้นไปจาก**อวิชชา**ได้ บรรลุถึง**อัญญา**คือความรู้ทั่วถึง หรือ**วิชชา**อันตรงกันข้ามกับ**อวิชชา**ได้ คือที่จะให้ข้ามจากฝั่ง**อวิชชา**ไปสู่ฝั่ง**วิชชา**ได้ ด้วยการที่ทรงชี้ให้ปฏิบัติละความพอใจในกามและโทมนัสทั้ง ๒ เสียเป็นต้น ซึ่งจะได้อธิบายต่อไป

๓ มกราคม ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๓๐
อุทยมาณพปัญหา (ต่อ)

ธรรมปฏิบัติเพื่อทำลายอวิชชา

ได้แสดง**โสฬสปัญหา** นำ**สติปัฏฐาน**มาถึงอุทยปัญหา คือ ปัญหาที่อุทยมาณพได้กราบทูลถาม อันเป็นปัญหาที่ ๑๓ อุทยมาณพได้กราบทูลถามปัญหาซึ่งมีความว่า "ข้าพระเจ้ามีความต้องการจะกราบทูลถามปัญหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้ทรงได้ฌาน มีพระสันดานปราศจากกิเลสธุลีประทับอยู่ ทรงกระทำกิจที่จำจะต้องทำเสร็จ ไม่มีอาสวะ ทรงบรรลุถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ขอให้พระองค์ได้ตรัสบอกธรรมอันเป็นเครื่องพ้นที่ควรจะรู้ทั่วถึง อันเป็นเครื่องทำลาย**อวิชชา**ความหลงไม่รู้แจ้งได้" และพระบรมศาสดาก็ได้ตรัสตอบซึ่งมีใจความว่า "เราจะกล่าวบอกธรรมเป็นเครื่องละความพอใจในกามและโทมนัสเสียทั้งสอง เป็นเครื่องบรรเทาความง่วงงุนท้อแท้ เป็นเครื่องห้ามความรำคาญหงุดหงิด มี**อุเบกขา**ความวางใจเป็นกลาง และ**สติ** เป็นธรรมที่บริสุทธิ์ มีความตรึกไปในธรรมเป็นเบื้องหน้า ว่าเป็นธรรมเครื่องพ้นที่จะพึงรู้ทั่วถึง อันเป็นเครื่องทำลาย**อวิชชา**ความหลงไม่รู้จริง" ดังนี้

ได้แสดงอธิบายปัญหาที่กราบทูลถาม ซึ่งในเบื้องต้นได้กราบทูลยกย่องพระคุณของพระบรมศาสดา อันเรียกว่า**พระพุทธคุณ** แล้วจึงกราบทูลถามธรรมเป็นเครื่องพ้นอันจะพึงรู้ทั่วถึง ซึ่งเป็นเครื่องทำลาย**อวิชชา**ดังกล่าว ตามคำถามนั้นจึงมุ่งธรรมเป็นเครื่องพ้นหรือว่าความพ้น พ้นอะไร ก็มิได้แสดงไว้ในคำถามให้ชัด แต่ว่าคำว่าเป็นเครื่องทำลาย**อวิชชานั้น** ก็บ่งความว่าพ้นจาก**อวิชชา**นั้นเอง และ**ความพ้นอวิชชา**ก็คือการทำลาย**อวิชชา** ละ**อวิชชา** **อวิชชา**นั้นก็ตรงกันข้ามกับ**วิชชา**ความรู้ อันหมายถึงความรู้ที่เป็นความรู้ทั่วถึงซึ่งเรียกว่า**อัญญา** เพราะฉะนั้นความพ้นที่ต้องการจึงต้องอาศัย**อัญญา** ความรู้ที่ทั่วถึงอันเป็นตัว**วิชชา** เมื่อความรู้ที่

ทั่วถึงอันเป็นตัว**วิชชา**บังเกิดขึ้น **อวิชชา**คือความไม่รู้ก็หายไป เท่ากับถูกกำจัดไป เหมือนอย่างเมื่อความสว่างบังเกิดขึ้น ความมืดก็หายไปหรือว่าถูกกำจัดไป จะเรียกว่าถูกความสว่างกำจัดไปก็ได้ **อวิชชา**หายไปเท่ากับถูกกำจัดไป จะเรียกว่าถูก**วิชชา**หรือ**อัญญา**ความรู้ที่ทั่วถึงกำจัดไปก็ได้ เพราะฉะนั้น จึงต้องปฏิบัติทำ**อัญญา** ความรู้ที่ทั่วถึงอันเป็น**วิชชา**ให้บังเกิดขึ้น จึงจะละ**อวิชชา**ได้ เหมือนอย่างทำความสว่างให้บังเกิดขึ้น ความมืดก็หายไปได้

จิตเป็นที่ตั้งของอวิชชาและวิชชาหรืออัญญา

ทั้งหมดนี้ก็ไม่ได้อยู่ที่ไหน อยู่ในจิตนี้เอง จิตนี้เองเป็นที่ตั้งของ**อวิชชา** เป็นที่อาศัยของ**อวิชชา**คือความหลงไม่รู้จริง และเมื่อ**อวิชชา**บังเกิดขึ้น ก็เป็นปัจจัยเครื่องอาศัยให้บังเกิดสิ่งอื่น ๆ ขึ้น ทั้งที่เป็นส่วนสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งปวง ทั้งที่เป็นกิเลส ทั้งที่เป็นกรรม ทั้งที่เป็นทุกข์ทั้งหลาย ที่ทุก ๆ คนประสบอยู่ ดังที่ได้ตรัสแสดงไว้ใน**ปฏิจจสมุปบาท** ธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น ฉะนั้น **อวิชชา**จึงเป็นต้นเดิมของกิเลสของกองทุกข์ทั้งหลาย ก็ตั้งอยู่ในจิตนี้นี่เองทั้งหมด ทั้ง**อวิชชา**ทั้งกิเลสทั้งทุกข์ ไม่ได้ตั้งอยู่ที่ไหน ในฝ่าย**วิชชา**หรือ**อัญญา**ความรู้ทั่วถึงก็เช่นเดียวกัน เมื่อปฏิบัติให้มีขึ้น ก็มีขึ้นที่จิตนี้แหละ มิใช่มีขึ้นที่ไหน เมื่อมี**วิชชา**หรือ**อัญญา**ความรู้ทั่วถึงบังเกิดขึ้น **วิโมกข์**หรือ**วิมุตติ** ความหลุดพ้นทั้งปวงก็บังเกิดขึ้นที่จิตนี้เช่นเดียวกัน ไม่ใช่เกิดขึ้นที่ไหน ทุก ๆ คนแม้ที่เป็นสามัญชนทั่วไป หรือดังที่เรียกว่าปุถุชนทั่วไป ก็ย่อมมีจิตอันประกอบด้วย**อวิชชา** กิเลสและกองทุกข์ทั้งหลาย แต่ว่าก็มิใช่ว่าจะมีแต่เพียงฝ่ายเดียว ย่อมมีฝ่ายที่เป็น**วิชชา**หรือ**อัญญา**กับทั้งกุศลทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งของความสุข ตั้งอยู่ในจิตเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงมาบังเกิดเป็น**มนุษย์** ที่แปลว่ามี**มนะ**คือความรู้หรือที่แปลกันว่าใจสูง อัน**มนะ**หรือมโนที่แปลกันว่าใจนี้ อีกอย่างหนึ่งก็แปลว่าความรู้ เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ก็เป็นผู้ที่มีความรู้สูง ความรู้สูงนี้เองเป็นตัวกุศลที่แปลว่ากิจของคนฉลาด หรือแปลว่าความฉลาด ฉะนั้น ท่านจึงแสดงว่าเกิดมาเป็นมนุษย์ก็ด้วยอำนาจของกุศล มนุษย์ทุกคนจึงมีกุศลเป็นพื้นของจิตใจ คือความฉลาดความรู้ที่สูง สามารถที่จะรู้จักธรรมอันเป็นสัจจะคือความจริงได้ สามารถที่จะอาศัยความรู้ความฉลาด

สร้างสิ่งต่าง ๆ ทำสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นฝ่ายเกื้อกูล ทั้งที่เป็นฝ่ายให้โทษทุกข์บังเกิดขึ้นได้ดังที่ปรากฏอยู่ นี้ก็เป็นความรู้ความฉลาดที่มีเป็นพื้นของคนที่เกิดมาเป็นมนุษย์ กล่าวโดยตรงจึงเป็นผู้สามารถที่จะรู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ อันเป็นตัวปัญญา สามารถที่จะรู้**อริยสัจ** ดังที่พระพุทธเจ้าก็ทรงเป็นผู้ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ ทรงปฏิบัติจนตรัสรู้**พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ** รู้**อริยสัจ** ทำจิตให้พบกับความพ้นที่พึงรู้ทั่วถึง โดยตรงก็หมายถึงพ้น**อวิชชา** พ้นกิเลสกองทุกข์ด้วยประการทั้งปวง ด้วยอำนาจแห่ง**วิชชา**หรือ**อัญญา**คือความรู้ทั่วถึง ก็ตรัสรู้**อริยสัจ**นั้นนั่นเอง ทั้งนี้ด้วย**สัจจญาณ** คือความรู้ในสัจจะคือความจริง **กิจญาณ** ความรู้ในกิจที่จะพึงทำเกี่ยวแก่สัจจะคือความจริงนั้น กับ**กตญาณ** ความรู้ว่าได้กระทำกิจที่จะพึงกระทำ อันเกี่ยวด้วยสัจจะนั้นเสร็จแล้ว ดั่งนี้เป็นความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเป็น**อัญญา**ความรู้ทั่วถึงที่สมบูรณ์เต็มที่เรียกว่า**วิชชา** จึงได้**วิมุตติ**หรือ**วิโมกข์**คือความพ้น พ้น**อวิชชา**พ้นกิเลสและกองทุกข์ด้วยประการทั้งปวง

ทรงอยู่ด้วยวิชชาวิมุตติ

ได้มีพระบาลีแสดงไว้ว่า พระบรมศาสดาทรงมี**วิชชา**และ**วิมุตติ**เป็นเครื่องอยู่ ทรงอยู่ด้วย**วิชชา**และ**วิมุตติ** หรือว่าอยู่ด้วย**อัญญา** ความรู้ทั่วถึง และ**วิมุตติ**คือความหลุดพ้นอยู่ตลอดเวลา **มีอัญญา**และ**วิมุตติ**สมบูรณ์ จิตของพระองค์ทั้งหมดจึงเป็น**พุทโธ** คือเป็นผู้รู้แล้ว ผู้รู้แล้วนั่นแหละคือรู้ที่เป็น**อัญญา**ความรู้ทั่วถึง และรู้ที่เป็น**วิมุตติ**คือความพ้น เมื่อเป็นดั่งนี้ ทรงเห็นอะไรทางตาคือรูปทั้งหลาย ก็ทรงรู้รูปนั้น รู้ทั่วถึงรูปนั้น และพ้นจากรูปนั้นคือไม่ติด พรากจากรูปที่เห็นนั้นได้ ทรงได้ยินอะไรทางหูคือได้ยินเสียงทั้งหลาย ก็ทรงรู้ทั่วถึงเสียงนั้น พ้นจากเสียงนั้นคือไม่ติด พรากออกจากเสียงนั้นได้ ทรงทราบอะไรทางจมูกทางลิ้นทางกาย โดยเป็นกลิ่นเป็นรสเป็นสิ่งถูกต้องทั้งหลาย และทรงรู้เรื่องอะไรทางมโนคือใจ ก็ทรงรู้ทั่วถึงสิ่งทั้งปวงเหล่านี้ ทรงพ้นจากสิ่งทั้งปวงเหล่านี้ไม่ติดอยู่ พรากจิตออกจากสิ่งทั้งปวงเหล่านี้ได้ ฉะนั้น จิตของพระองค์อันประกอบด้วย**อัญญา**หรือ**วิชชา**และ**วิมุตติ**ดังกล่าวนี้ จึงรู้ทั่วถึงทุก ๆ อย่าง และพ้นทุกข์ทุกอย่างที่รู้ทั่วถึงนั้น ไม่ติดไม่สยบอยู่ พรากจิตออกได้ ดั่งนี้คือ**พุทโธ** ฉะนั้น เมื่อบริกรรมว่า **พุทโธ พุทโธ**

ในการปฏิบัติกรรมฐานทั้งหลาย ก็ให้ทำความเข้าใจไปด้วยว่า รู้พ้น รู้พ้น รู้ก็คือ รู้ทั่วถึง เป็น**อัญญา**หรือ**วิชชา** พ้นก็คือเป็น**วิโมกข์**หรือ**วิมุตติ** ไม่ใช่ไม่รู้ รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง รู้ทั่วถึงทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ก็พ้นทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ติดไม่สยบ พรากออกได้ออกไปได้ทุกสิ่งทุกอย่าง เพราะฉะนั้นจึงได้พระนามอีกอย่างหนึ่งว่า **พระสัพพัญญู** คือเป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง ก็คือรู้ทั่วถึงสิ่งทั้งปวง รู้ทั่วถึงทุก ๆ อย่าง พ้นทุก ๆ อย่าง **พุทโธ** ผู้ประกอบด้วย**อัญญา** รู้ทั่วถึงทุก ๆ อย่าง พ้นทุก ๆ อย่าง เมื่อบริกรรมว่า **พุทโธ พุทโธ** ก็ให้ทำความเข้าใจดังนี้ไปด้วย และความเป็น**พุทโธ**หรือความเป็น**อนุพุทโธ**คือรู้ตาม ได้แก่ความรู้ของพระสาวกทั้งหลายซึ่งรู้ตามพระพุทธเจ้าก็เช่นเดียวกัน ต้องปฏิบัติให้รู้ทุกอย่าง ให้พ้นทุกอย่างตามพระพุทธเจ้า พระองค์แรกพระองค์เดิมก็เป็น**พุทโธ** ที่รู้ตามก็เป็น**อนุพุทโธ** เราทั้งหลายทุก ๆ บุคคลก็ต่างปฏิบัติที่จะให้เป็นผู้รู้ตามพระพุทธเจ้า ฉะนั้น จึงต้องปฏิบัติตามที่พระองค์ทรงสั่งสอนคือ

ทรงสอนให้ละกามฉันท์

ปฏิบัติละ***กามฉันท์*** ความพอใจในกามทั้งหลาย คือความพอใจในรูป เสียงกลิ่นรส โผฏฐัพพะ ที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย แม้ว่าจะต้องข้องอยู่กับกามเป็นผู้ครองเรือน ก็ปฏิบัติให้มี**สันโดษ**อยู่ในกามทั้งหลายซึ่งเป็นของ ๆ ตน และไม่ทำความผูกพันมัวเมาจนเกินไปนัก แม้จะมีอยู่เป็นวิสัยของสามัญชน ก็ให้มีความรู้อยู่ ให้มีความพอใจอยู่ในส่วนสิ่งที่เป็นของตน ในส่วนสิ่งที่ตนจะพึงได้พึงถึง และให้ทำความรู้เท่าว่า ทุก ๆ อย่างนั้นเป็นสิ่งที่ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปทั้งนั้น ให้จิตมีความรู้ ยอมรับในสัจจะคือความจริงของกามทั้งหลาย

ทรงสอนให้ละโทมนัส

อนึ่ง ให้ละ**โทมนัส** คือความทุกข์ใจความยินร้ายทั้งปวง รวมถึง**ปฏิฆะ** ความกระทบกระทั่งความโกรธแค้นขัดเคืองความมุ่งร้ายทั้งหลาย อันเป็นกองโทสะพยาบาท ข้อแรกละความพอใจในกามทั้งหลาย ก็รวมในคำว่าละความยินดี

ละ**โทมนัส**ก็คือละความยินร้าย แม้ว่าจะต้องพบความยินร้ายความ**โทมนัส**อยู่เป็นธรรมดา ก็ให้ทำความรู้จักและพยายามที่จะละออกไปเสีย ไม่เก็บเอาไว้ไม่รักษาเอาไว้

ทรงสอนให้ละถีนะ

อนึ่ง ให้ละความง่วงงุนความท้อแท้อ่อนแอ เมื่อความง่วงงุนบังเกิดขึ้นในขณะที่ไม่ควรจะง่วงงุน ก็ต้องปฏิบัติละเสีย เมื่อความอ่อนแอท้อแท้บังเกิดขึ้น ก็ต้องปฏิบัติละเสีย ทำใจให้หายง่วง และให้มีกำลังเข้มแข็ง ไม่อ่อนแอท้อแท้

ทรงสอนให้ละกุกกุจจะ

อนึ่ง ให้ห้ามความรำคาญความหงุดหงิด อันความรำคาญหรือความหงุดหงิดนี้หมายถึงความยุ่งแห่งใจ ความเดือดร้อนแห่งใจ ที่บังเกิดขึ้นเพราะการกระทำบ้างการไม่กระทำบ้าง เช่นเกิดความเดือดร้อนความยุ่งหงุดหงิดหยุกหยิกในใจ เพราะเหตุว่าไม่ได้ทำสิ่งนั้นไม่ได้ทำสิ่งนี้ที่เป็นการดีการชอบ หรือไปทำสิ่งนั้นไปทำสิ่งนี้ที่เป็นการไม่ดีไม่ชอบ แล้วก็มานึกเดือดร้อนใจยุ่งใจหงุดหงิดใจ บางทีก็มิใช่แต่หงุดหงิดยุ่งเดือดร้อนอยู่ในใจเท่านั้น ยังแสดงอาการหงุดหงิดหยุกหยิกทางกายเช่นแสดงกิริยามือเท้าหยุกหยิก ๆ ต่าง ๆ เพราะใจหยุกหยิกเดือดร้อนยุ่งหยุกหยิกจึงทำให้กิริยาทางกายหยุกหยิกไปด้วย ดั่งนี้ต้องให้ห้ามเสีย อย่าให้บังเกิดขึ้นโดยที่มาปฏิบัติทำ**อุเบกขา** คือทำจิตให้มัธยัสถ์เป็นกลาง ดังที่เรียกกันทั่ว ๆ ไปว่าความวางเฉย และทำ**สติ**ที่บริสุทธิ์ให้บังเกิดขึ้น

ปฏิบัติสมาธิเพื่อเกิดอุเบกขาและสติอันบริสุทธิ์

ในการปฏิบัติทำ**อุเบกขา**และ**สติ**อันบริสุทธิ์ให้บังเกิดขึ้นนี้ ก็ต้องอาศัยการปฏิบัติทำสมาธินี้เอง เพราะว่าการทำสมาธินั้น เป็นการปฏิบัติทำจิตให้สงบจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย ก็คือให้สงบจากความพอใจในกามอันเป็น**กามฉันท์**

จาก**โทมนัส**คือความยินร้ายทั้งปวง จาก**ถีนะ** คือความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มอ่อนแอท้อแท้ จาก**กุกกุจจะ**คือความรำคาญดังกล่าว โดยที่ทำจิตให้ตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิ ก็ตามหลัก**สติปัฏฐาน**ทั้ง ๔ ตั้งสติพิจารณากายเวทนาจิตธรรม ดังที่ได้สวดมาโดยลำดับ เมื่อส่งจิตทำสติกำหนดกายเวทนาจิตธรรม จิตก็จะปล่อยจากกาม จากความยินดีในกาม จากความยินร้าย ก็เกี่ยวแก่กามทั้งหลายนั่นแหละ จากความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มอ่อนแอท้อแท้ จากความรำคาญทั้งปวง และเมื่อทำจิตให้ตั้งอยู่ในกายเวทนาจิตธรรมได้ ก็จะสงบจากสิ่งเหล่านั้นได้ เป็นอันว่าละได้ จิตที่เป็นสมาธินี้ย่อมประกอบด้วย**อุเบกขา** และประกอบด้วย**สติ**อันบริสุทธิ์ตามชั้นของสมาธิตั้งแต่เบื้องต้น เมื่อเริ่มทำสมาธิตั้งแต่เบื้องต้น พรากจิตออกจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายได้ มีพรากจิตออกจาก**กามฉันท์**เป็นต้น จิตก็จะเป็นสมาธิตั้งสงบ จิตที่ตั้งสงบนี้เป็นจิตที่มี**อุเบกขา**ความมัธยัสถ์เป็นกลาง ไม่เอียงไปทางความยินดีทางความยินร้ายเป็นต้น เพราะว่าสงบได้จึงตั้งอยู่เป็นกลาง จะเรียกว่าเป็นความวางเฉยก็ได้ แต่ว่าความวางเฉยที่ว่านี้ คนมักเข้าใจผิดว่าวางเฉยไม่เอาเรื่องเอาราวอะไร ไม่รู้อะไร เลยกลายเป็นเหมือนอย่างมีจิตไม่สมประกอบ ไม่รู้อะไรเหม่อ ๆ เพลิน ๆ อะไรไป ไม่รับรู้อะไร แต่อันที่จริง**อุเบกขา**คือความวางเฉยความมีใจเป็นกลางที่เป็นธรรมนี้ หมายถึงวางเฉยต่อความยินดีต่อความยินร้ายนี้เอง ไม่ใช่วางเฉยอะไร ๆ ทั้งหมด วางเฉยต่อความยินดีความยินร้าย คือวางความยินดีความยินร้ายเสีย นี่เป็นวาง เฉยก็คือว่าไม่วุ่นวาย ไม่วุ่นวายไปเพราะความยินดีเพราะความยินร้าย มีอาการที่สงบ วางยินดียินร้าย สงบไม่วุ่นวาย นี้คือ**อุเบกขา** และ**อุเบกขา**ดังกล่าวนี้เป็นอาการของสมาธิ เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้วจะต้องเริ่มมี**อุเบกขา**ตั้งแต่ชั้นต้น และจะต้องมี**สติ**ประกอบอยู่ที่เป็นตัวความรู้ **สติ**ที่เป็นตัวความรู้อันประกอบอยู่นี้เป็นความรู้ที่ตื่นอยู่ เพราะไม่มี**ถีนะ** คือความง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม ตื่นโพลงอยู่ รู้อยู่ตื่นอยู่ ดังนี้คือ**สติ** ฉะนั้น อาการของจิตที่เป็นสมาธินั้น จึงมีความวาง วางยินดียินร้าย วาง**นิวรณ์**ทั้งหลาย มีอาการที่เฉยคือไม่วุ่นวายสงบตั้งอยู่ มี**สติ**คือตัวรู้ รู้ที่ตื่นโพลงอยู่ ไม่มีง่วงไม่มีเผลอ รู้ตื่นอยู่เต็มที่โพลงอยู่เต็มที่ ดังนี้คือ**สมาธิในพุทธศาสนา** และสมาธิในพุทธศาสนาจึงมี**อุเบกขา**มี**สติ**อันบริสุทธิ์ ดังนี้ มากหรือน้อยตามชั้น

ปฏิบัติวิปัสสนาเพื่ออัญญาวิโมกข์

และเมื่อได้สมาธิดั่งนี้แล้ว ก็น้อมจิตที่เป็นสมาธินี้ไปตรึกพิจารณาธรรมเป็น**ธรรมตักกะ**เป็นเบื้องหน้า ก็เป็นอันว่าปฏิบัติทาง**วิปัสสนา**ต่อไป เพื่อความรู้ทั่วถึงที่เป็นตัว**อัญญา** ฉะนั้น จะได้ความรู้ทั่วถึงที่เป็นตัว**อัญญา**ไปโดยลำดับ เป็น**วิปัสสนา**รู้แจ้งเห็นจริงไปโดยลำดับ เพราะฉะนั้น**อุเบกขาสติ**ที่บริสุทธิ์เป็นสมาธิตรึกในธรรมเป็นเบื้องหน้าเป็น**วิปัสสนา** ปฏิบัติไปทางนี้จึงจะได้**อัญญาวิโมกข์** ความพ้นที่พึงรู้ทั่วถึงตั้งแต่เบื้องต้นไปโดยลำดับ จนถึง**อัญญา**ความรู้ทั่วถึงเต็มที่ **วิมุตติ** ความหลุดพ้นเต็มที่ เป็น**พุทโธ**หรือเป็น**อนุพุทโธ**

๔ มกราคม ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๓๑
อุทยมาณพปัญหา (ต่อ)

ปัญหาเรื่องโลกและนิพพาน

ได้แสดง**โสฬสปัญหา**นำ**สติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ จนถึงอุทยมาณวกปัญหา คือปัญหาของอุทยะมาณพอันนับเป็นที่ ๑๓ โดยที่อุทยะมาณพได้กราบทูลถาม พระผู้มีพระภาคเจ้าความว่า "ข้าพระเจ้ามีความต้องการจะกราบทูลถามปัญหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้ทรงได้ฌาน มีพระสันดานปราศจากกิเลสธุลี ประทับอยู่ ทรงกระทำกิจที่จำจะต้องทำเสร็จแล้ว ไม่มีอาสวะ ทรงบรรลุถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ขอพระองค์ได้ตรัสบอก**อัญญาวิโมกข์** คือธรรมเป็นเหตุหลุดพ้น อันจะพึงรู้ทั่วถึง หรือด้วยปัญญาที่รู้ทั่วถึง อันเป็นเครื่องทำลาย**อวิชชา**คือความไม่รู้ คือไม่รู้จริงใน**สัจจธรรม**" พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบความว่า "เรากล่าวบอกธรรมเป็นเครื่องละหรือว่าการละ ซึ่งความพอใจในกามและโทมนัสเสียทั้งสอง บรรเทาความง่วงงุนท้อแท้ ห้ามความรำคาญหรือความยุ่งใจเดือดร้อน มี**อุเบกขา**คือความเข้าไปเพ่ง และ**สติ**อันเป็นธรรมที่บริสุทธิ์ ตรึกพิจารณาในธรรมเป็นเบื้องหน้า ว่าเป็นธรรมเป็นเหตุหลุดพ้นอันพึงรู้ทั่วถึง หรือด้วยความรู้ทั่วถึง เป็นเครื่องทำลาย**อวิชชา**" ดั่งนี้ อุทยมาณพได้กราบทูลถามต่อไปว่า "โลกมีอะไรเป็นเครื่องผูกพันไว้ อะไรเป็นเครื่องสัญจรไปของโลกนั้น เรียกว่า**นิพพาน**เพราะละอะไรได้ หรือเพราะละอะไรได้จึงเรียกว่า**นิพพาน**" ดั่งนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า "**นันทิ**คือความเพลินเป็นเครื่องผูกพันโลก โลกมี**นันทิ**คือความเพลินเป็นเครื่องผูกพันไว้ **วิตก** ความตรึกคือความคิดเป็นเครื่องสัญจรไปของโลกนั้น เพราะละตัณหาเสียได้จึงเรียกว่า**นิพพาน**" ดั่งนี้

โลก ๓

คำที่กราบทูลถามและปัญหาพยากรณ์ที่ตรัสตอบท่อนแรกได้แสดงอธิบายแล้ว จึงจะได้แสดงอธิบายปัญหาและปัญหาพยากรณ์ตอนที่ ๒ ที่อุทยมาณพได้

กราบทูลถามว่า โลกมีอะไรเป็นเครื่องผูกพันไว้เป็นต้น และตรัสตอบว่ามี**นันทิ**คือความเพลินเป็นเครื่องผูกพันไว้ คำว่าโลกนั้นได้มีอธิบายไว้ต่าง ๆ ดังที่แสดงไว้ว่า โลก ๓ คือ **โอกาสโลก** โลกคือโอกาสอันได้แก่พื้นพิภพนี้ **สังขารโลก** โลกคือสังขารได้แก่สิ่งที่ผสมปรุงแต่งขึ้นจากโอกาสโลกนั้น เป็นสิ่งที่มีใจครอง เช่นร่างกายของมนุษย์และเดรัจฉานทั้งหลายก็มี เป็นสิ่งที่ไม่มีใจครอง เช่นภูเขาต้นไม้และสิ่งที่เป็นพัสดุทั้งหลาย กับ**สัตวโลก** โลกคือหมู่สัตว์อันหมายถึงจิตที่ยังเป็น**สัตตะ** คือยังข้องติดยังไม่หลุดพ้น ฉะนั้น ตามนัยะนี้โลกจึงมี ๓ **โอกาสโลก สังขารโลก** และ**สัตวโลก** สำหรับคำว่าโอกาสนั้นต่างกันกับคำว่าอากาศ คำว่าอากาศนั้นหมายถึงช่องว่าง และในภายหลังก็นำเอาคำนี้มาใช้ หมายถึงสิ่งที่ละเอียดมองไม่เห็นอันมีอยู่ในช่องว่างนั้นด้วย เช่นเรียกว่าอากาศที่หายใจเข้าหายใจออกคือลมหายใจ ส่วนคำว่าโอกาสนั้นไม่ได้หมายถึงช่องว่าง แต่หมายถึงสิ่งที่เป็นวัตถุเช่นเป็นพื้นดินสำหรับที่จะทำการคราดไถปลูกธัญชาติเป็นต้นได้ ฉะนั้น จึงหมายถึงพื้นพิภพอันเป็นที่รวมของธาตุทั้งหลาย เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์สัตว์และทุก ๆ อย่าง ดังที่เรียกกันว่าโลก ก็หมายถึงพื้นพิภพที่เป็นส่วนรวมนี้ นี้เป็น**โอกาสโลก** และสิ่งที่ประกอบขึ้นจากธาตุทั้งหลายใน**โอกาสโลก** เป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ มีใจครองบ้าง ไม่มีใจครองบ้าง ก็เป็น**สังขารโลก** และสำหรับที่มีใจครองนั้น เมื่อใจคือจิตนี้ยังมีกิเลสเป็นเครื่องยึดถือ มีความติดพันอยู่ไม่หลุดพ้น ภาวะเช่นนี้ก็เรียกว่า**สัตวโลก**

โลกคือขันธ์

ฉะนั้น เมื่อกล่าวชี้เข้ามาโดยจำเพาะถึงคำว่าโลกที่ตรัสหมายถึงในพุทธภาษิตนี้พร้อมทั้งที่กราบทูลถาม จึงเรียกอีกอันหนึ่งว่า**ขันธโลก** โลกคือขันธ์ อันได้แก่ขันธ์ **๕** ของทุก ๆ คน อันประกอบด้วย**รูปขันธ์ นามขันธ์** ขยายออกเป็นรูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณ นี้เป็น**ขันธโลก** และ**ขันธโลก** โลกคือขันธ์นี้ ก็ก่อเกิดขึ้นมา มีจิตเข้าอาศัยนับตั้งแต่ถือกำเนิดเกิดก่อขึ้นในครรภ์มารดา เป็นปฐมจิตปฐมวิญญาณ เพราะฉะนั้น **ขันธโลก**ที่เป็นส่วนรูป มีจิตปฏิสนธิขึ้น และเมื่อเติบใหญ่ขึ้นมาโดยลำดับ จนถึงคลอดออกมาจากครรภ์มารดา อายตนะเติบใหญ่สามารถขึ้น ก็รับอารมณ์มีรูปเสียงเป็นต้นได้ อันหมายถึงจิตรับอารมณ์ทางตาทางหูเป็นต้นได้

ก็ปรากฏเป็น**นามขันธ์**ขึ้นมา เป็นเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณ หรือเป็นวิญญาณเวทนาสัญญาสังขาร และเป็นวิญญาณขึ้นอีกก็เป็น**นามขันธ์** เหล่านี้รวมเรียกว่า **ขันธโลก** คือทุก ๆ คนนี้เองก็เป็นโลกหนึ่ง ๆ เป็นโลกที่เดินยืนนั่งนอนได้ มีจิตรับอารมณ์ต่าง ๆ ได้ พร้อมทั้งมีกิเลสที่ติดมากับจิต ตั้งแต่ปฏิสนธิจิตก็มีอาสวกิเลสทั้งหลายติดมา และเมื่อเป็นดั่งนี้ จึงยังเป็นสัตวโลก คือภาวะของจิตที่ยังมีข้องมีติดไม่หลุดพ้นเพราะยังมีกิเลส เมื่อมีกิเลสก็ประกอบกรรม เมื่อประกอบกรรมก็ต้องรับวิบากคือผลของกรรม เมื่อจิตนี้เคลื่อนเป็นจุติจิต ก็ไปเป็นปฏิสนธิจิตขึ้นใหม่ ก็ถือภพถือชาติสืบต่อกันไปใหม่ ดั่งนี้คือ**สัตวโลก**

ทุก ๆ คนจึงมี**ขันโลก**คือโลกมีนันทิผูกพันไว้ **รูปขันธ์นามขันธ์**อันนี้ อันนับได้ว่าเป็น**สังขารโลก** และมี**สัตวโลก**คือมีจิตที่ยังมีกิเลสข้องติดอยู่ ยังจะต้องเวียนว่ายตายเกิดเป็นจุติจิตปฏิสนธิจิตเป็นต้น เป็นวัฏฏะคือวนเวียน ทำไมจึงต้องติดไม่หลุดพ้นคือยังเป็น**สัตตะ** คือยังเป็นผู้ติดผู้ข้องไม่หลุดพ้น ก็เพราะว่ายังมี**นันทิ**คือความเพลินเป็นเครื่องผูกพันไว้ไม่ให้หลุดพ้น เพราะฉะนั้น จิตนี้จึงยังเป็น**สัตตะ**หรือ**สัตวโลก**อยู่ด้วยกัน เพราะยังมี**นันทิ**คือความเพลินผูกพันไว้ไม่ให้หลุดพ้น ยังคงเป็น**สัตตะ**คือยังคงเป็นผู้ติดผู้ข้องไม่พ้นไปได้ เพราะฉะนั้น เมื่ออุทยมาณพกราบทูลถามว่าโลกมีอะไรผูกพันไว้ คือ**สัตวโลก**คือจิตที่ข้องที่ติดนี้ มีอะไรผูกพันไว้ จึงได้ตรัสตอบว่ามี**นันทิ**คือความเพลินผูกพันไว้

เครื่องสัญจรไปของโลกคือวิตก

และเมื่อตรัสตอบดั่งนี้แล้ว อุทยมาณพก็กราบทูลถามต่อไปว่า อะไรเป็นเครื่องสัญจรไปของโลกนั้น จึงได้ตรัสตอบว่า **วิตก** ความตรึก อันหมายถึงความคิดเป็นเครื่องสัญจรไปของโลกนั้น เพราะว่าจิตที่ยังมีความข้องความติด เป็น**สัตตะ**หรือเป็น**สัตวโลก**อยู่ดังกล่าว เป็นจิตที่ท่องเที่ยวไปได้ สัญจรไปได้ ดังที่มีพระพุทธ-ภาษิตตรัสไว้ในธรรมบทว่า “เที่ยวไปดวงเดียว เที่ยวไปไกล” อะไรเป็นพาหนะสำหรับที่จะนำจิตให้ท่องเที่ยวไป ให้สัญจรไป ก็คือวิตกอันได้แก่ความคิด เพราะว่าจิตนี้เป็นธรรมชาติที่คิดอะไร ๆ ได้ รู้อะไร ๆ ได้ เรียกว่าเป็นธาตุรู้เป็นธาตุคิด

คิดกับรู้นี้ท่านแสดงว่าเนื่องเป็นอันเดียวกัน เพราะว่าคิดไปก็เท่าที่รู้ รู้เท่าใดก็คิดไปได้เท่านั้น จะคิดไปในสิ่งที่ไม่รู้นั้นไม่ได้ คิดไปเท่าที่รู้ และเมื่อรู้ก็คิด ถ้าไม่รู้ก็ไม่คิด เพราะฉะนั้น รู้กับคิดจึงเป็นอันเดียวกันในความหมายของคำว่าจิต เหมือนอย่างว่าเมื่อเดินไปในที่แห่งหนึ่ง ถ้าไม่รู้ว่าที่ ๆ เดินไปนั้นเป็นอะไรก็คงไม่ได้คิด แต่ว่าถ้ารู้ว่าที่นั้นเป็นป่าช้า ก็คิดถึงผีขึ้นมาทีเดียว และเมื่อคิดถึงผีขึ้นมาก็เกิดความกลัวดังที่เรียกว่ากลัวผี ถ้าหากไม่คิดความกลัวก็ไม่เกิดขึ้น และถ้าไม่รู้ก็ไม่คิด แต่เพราะรู้ว่าเป็นป่าช้าก็คิด คิดเข้าก็กลัว เพราะฉะนั้น เมื่อมุ่งถึงว่าอะไรเป็นเครื่องสัญจรไปของโลกนั้น คือของจิตที่ยังเป็นโลก คือยังเป็น**สัตวโลก**อยู่ดังกล่าว ก็คือ**วิตักกะ** หรือ**วิตก**คือความคิด ความคิดนี้เองเป็นเครื่องสัญจรไปของจิต จิตไปด้วยความคิด ถ้าไม่คิดจิตก็ไม่ไป จิตก็อยู่นิ่ง แต่เมื่อคิดจิตก็ไป ไปกับความคิดคือคิดไป ซึ่งคิดไปได้ไกลแสนไกลและรวดเร็ว ไปไหนก็ไปได้ เพราะฉะนั้น ความคิดนี้เองจึงเป็นเครื่องสัญจรไปของโลกนั้น คือของจิตที่ยังเป็นโลก เป็น**สัตวโลก**อยู่นั้น

บรรลุนิพพานเพราะละตัณหาได้

เมื่อตรัสตอบดั่งนี้แล้ว อุทยมาณพก็กราบทูลถามว่า “เพราะละอะไรเสียได้จึงเรียกว่า**นิพพาน**” ก็ตรัสตอบว่า “เพราะละตัณหาเสียได้จึงเรียกว่า**นิพพาน**” ดั่งนี้ ตามคำถามนั้นก็แสดงว่าผู้ถามมีความเข้าใจว่า **นิพพาน**นั้นเป็นจุดที่มุ่งหมายสูงสุดซึ่งจะพึงบรรลุ แต่ว่าเพราะละอะไรได้จึงจะเรียกว่า**นิพพาน** คือบรรลุนิพพาน จึงตรัสตอบว่า เพราะละตัณหาเสียได้ ตัณหานั้นคือความดิ้นรนทะยานอยาก ซึ่งได้ตรัสจำแนกไว้ว่า คือ **กามตัณหา** ความดิ้นรนทะยานอยากไปในกาม คืออารมณ์ที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย ***ภวตัณหา*** ความดิ้นรนทะยานอยากไปในภพ ความเป็นนั่นเป็นนี่ ***วิภวตัณหา*** คือความดิ้นรนทะยานอยากไปในวิภพคือความไม่เป็นนั่นเป็นนี่ อันหมายถึงว่า อยากให้สิ่งที่ไม่ชอบไม่ต้องการ ภาวะที่ไม่ชอบไม่ต้องการสิ้นไปหมดไป ตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากนี้เอง ที่ตรัสยกขึ้นเป็นทุกขสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ และยังแสดงลักษณะของตัณหาไว้อีกว่า ไปกับ**นันทิ**คือความเพลิน **ราคะ**ความติดใจยินดี ฉะนั้น **นันทิ**คือความเพลิน **ราคะ** ความติดใจยินดี กับตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากจึงไปด้วยกัน หรือเป็นอันเดียวกันไป

ด้วยกัน เพราะยังมีตัณหาอยู่นี้เอง จึงยังมี**นันทิ**คือความเพลิน เป็นเหตุผูกพันอยู่ไม่หลุดพ้น และ**วิตก**คือความคิดซึ่งเป็นพาหนะนำจิตให้สัญจรไป ก็สัญจรไปในกามบ้างในภพบ้างในวิภพบ้าง เพราะว่ายังมีความติดผูกพันอยู่เพราะความเพลิน จิตจึงคิดไปในกามบ้าง คือในรูปในเสียงในกลิ่นในรสในโผฏฐัพพะที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจต่าง ๆ ในภพคือความเป็นนั่นเป็นนี่บ้าง ในวิภพคือความต้องการทำลายล้างสิ่งนั้นสิ่งนี้ ภาวะอย่างนั้นอย่างนี้ที่ไม่ชอบใจไม่พอใจบ้าง รวมความว่าคิดไปในทางที่จะดึงสิ่งที่ชอบเข้ามาภาวะที่ชอบเข้ามา ที่จะผลักสิ่งที่ไม่ชอบออกไป ฉะนั้นเมื่อมีตัณหาอยู่ จึงมี**นันทิ**คือความเพลินผูกให้ติดอยู่ และดึงจิตนี้ให้คิดไปสัญจรไปท่องเที่ยวไปดังกล่าว ฉะนั้น จึงไม่เป็น**นิพพาน** คือเป็นความดับทุกข์ดับกิเลสไม่ได้ ยังก่อไฟคือกิเลสให้เผาจิตใจอยู่ ให้เป็นทุกข์อยู่ตลอดเวลา ฉะนั้น จึงจะต้องดับตัณหาเสียได้จึงจะเป็น**นิพพาน** คือดับกิเลส ดับกองทุกข์ ดับความเพลินอันเป็นเหตุให้ติด และดับความคิดของจิตที่ท่องเที่ยวสัญจรไปในกามเป็นต้น ดั่งนี้จึงจะเป็น**นิพพาน**ขึ้นมา เพราะดับตัณหาเสียได้ละตัณหาเสียได้ เมื่อเป็นดั่งนี้ ภาวะของจิตก็พ้นจากความเป็น**สัตวโลก** มาเป็น**พุทธะ**คือเป็นผู้รู้ เป็นผู้ที่พ้นโลกไม่ติดอยู่ในโลกเมื่อยังมี**นันทิ**คือความเพลินผูกอยู่ ก็เป็น**โลกุตระ**คือพ้นโลกไม่ได้ ผูกติดอยู่กับโลก**วิตก**คือความคิดก็ดึงจิต ผูกดึงให้คิดไปในกามเป็นต้นดังกล่าวนั้น เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็ไม่เป็น**นิพพาน** แต่ว่าเป็นภาวะที่ตรงกันข้ามกับ**นิพพาน** คือความดับ คือเป็นตัวสมุทัยก่อทุกข์ก่อไฟแผดเผาอยู่ตลอดเวลา ในเมื่อดับตัณหาเสียได้ ก็ดับความเพลินได้จิตก็ปล่อยโล่งไม่ติดไม่ผูกพัน และดับความคิดไปในกามเป็นต้น ก็เป็น**นิพพาน**ความดับ ดับกิเลสและกองทุกข์ ดั่งนี้

๑๗ มกราคม ๒๕๒๕

๑๕

ครั้งที่ ๓๒
อุทยมาณพปัญหา (ต่อ)

ปัญหาเรื่องวิธีทำสติให้วิญญาณดับ

ได้แสดง**โสฬสปัญหา**นำ**สติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ จนถึงอุทยมาณวกปัญหา ปัญหาของอุทยมาณพอันนับเป็นที่ ๑๓ อุทยมาณพได้กราบทูลถาม และพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบปุจฉาคือคำถามที่อุทยมาณพได้กราบทูลถาม และปัญหาพยากรณ์ การแก้ปัญหาซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบ ได้แสดงมาแล้ว ๒ ตอน อุทยมาณพได้กราบทูลถามเป็นตอนที่ ๓ ต่อไปว่า "เมื่อบุคคลทำสติหรือมีสติอยู่อย่างไร ประพฤติอยู่ เที่ยวไปอยู่ **วิญญาณ**จึงดับ ข้าพระเจ้ากราบทูลถามพระองค์ผู้ทรงพระเจริญ จะฟังพระดำรัสตอบของพระองค์นั้น" ดั่งนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบความว่า "เมื่อบุคคลไม่อภินันท์คือยินดีเพลิดเพลินซึ่งเวทนาทั้งภายในทั้งภายนอก มีสติอยู่อย่างนี้ เที่ยวไปอยู่ **วิญญาณ**ย่อมดับ" ดั่งนี้

ตามปัญหาที่กราบทูลถามถึงเรื่องทำสติอยู่อย่างไร เที่ยวไป **วิญญาณ**จึงดับ และพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า เมื่อไม่อภินันท์ยินดีซึ่งเวทนาทั้งภายในทั้งภายนอก มีสติอยู่อย่างนี้เที่ยวไป **วิญญาณ**ย่อมดับ อันเป็นปุจฉาและปุจฉาพยากรณ์ถึงวิธีปฏิบัติทำสติให้**วิญญาณ**ดับ จึงเป็นข้อที่เข้าใจยาก และเป็นข้อธรรมที่มิได้ตรัสแสดงไว้บ่อยนัก ไม่ค่อยจะได้ฟังกันนัก ฉะนั้น จึงจะได้กล่าวถึงความเข้าใจในเรื่อง**วิญญาณ**และเรื่องวิญญาณดับก่อน

วิญญาณ ๖

อัน**วิญญาณ**นั้นเป็นคำที่ใช้มาก่อนพุทธศาสนาบังเกิดขึ้น และเมื่อพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นก็ได้นำคำนี้มาใช้ และในการใช้นั้นก็สังเกตได้ว่า ใช้ในความหมายเดิมก็มีใช้ในความหมายจำเพาะในพุทธศาสนาก็มี ที่ใช้ในความหมายเดิมนั้นดังเช่นเรื่อง

พระภิกษุรูปหนึ่ง ได้แสดงว่า**วิญญาณ**ตั้งอยู่ อันเป็น**สัสสตทิฏฐิ** ความเห็นว่าเที่ยง พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสว่า ได้ตรัสไว้ที่ไหนดังนั้น แต่ว่าได้ตรัสแสดงถึง**วิญญาณ** ๖ คือ**จักขุวิญญาณ** ความรู้ทางตา **โสตวิญญาณ** ความรู้ทางหู **ฆานวิญญาณ** ความรู้ทางจมูก **ชิวหาวิญญาณ** ความรู้ทางลิ้น **กายวิญญาณ** ความรู้ทางกาย **มโนวิญญาณ** ความรู้ทางมโนคือใจ อันหมายถึงเมื่อตากับรูปประจวบกันก็เกิด**จักขุวิญญาณ** ความรู้ทางตาคือการเห็น เมื่อหูกับเสียงประจวบกันก็เกิด**โสตวิญญาณ**คือการได้ยิน เมื่อจมูกกับกลิ่นประจวบกันก็เกิด**ฆานวิญญาณ**คือการทราบกลิ่น เมื่อลิ้นกับรสประจวบกันก็เกิด**ชิวหาวิญญาณ**คือการทราบรส เมื่อกายและสิ่งที่กายถูกต้องประจวบกันก็เกิด**กายวิญญาณ**คือความทราบการกระทบ เมื่อมโนคือใจกับเรื่องราวประกอบกันก็เกิด**มโนวิญญาณ**คือความรู้เรื่อง ฉะนั้น **วิญญาณ**ตามที่ตรัสแสดงนี้ จึงเป็นสิ่งที่เกิดดับ เกิดดับขึ้นในอารมณ์ทั้งหลาย จึงเป็นของที่ไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน ตามพระพุทธาธิบายนี้เป็นความหมายของ**วิญญาณ**ตามที่นำมาใช้ในพุทธศาสนา

ความหมายเดิมของวิญญาณ

แต่ในที่บางแห่งก็ใช้ในความหมายเดิม ดังที่มีแสดงถึงพระอรหันต์บางรูป**นิพพาน** คือถึงมรณภาพที่เรียกสามัญว่าตาย พระอรหันต์เรียกว่า**นิพพาน** มารก็เที่ยวตามหา**วิญญาณ**ของท่านว่า**วิญญาณ**ของท่านไปที่ไหน ก็ตามหาไม่พบ ตามที่แสดงนี้**วิญญาณ**ใช้ในความหมายเดิมหรือเก่า เหมือนอย่างที่คนไทยเรามาใช้และเข้าใจกันว่าเมื่อร่างกายนี้แตกสลายคือตาย **วิญญาณ**ก็ออกจากร่าง คือ**วิญญาณ**ไม่ตายออกจากร่าง และก็พูดตามหลักพุทธศาสนาว่า ไปเที่ยวเร่ร่อนอยู่เป็น**สัมภเวสี** หรือว่าไปเกิดเป็นนั่นเป็นนี่ตามกรรม ซึ่งความหมายของ**วิญญาณ**ดังกล่าวนี้เป็นความหมายเก่า

วิญญาณธาตุหรือจิต

และนอกจากนี้ในธาตุ ๖ คือ ปฐวี อาโป เตโช วาโย อากาศ และ**วิญญาณธาตุ** อันเป็นที่ ๖ ซึ่ง**วิญญาณธาตุ**นั้นเป็นธาตุรู้ ก็มีความหมายถึงจิตอันเป็นธาตุรู้อาศัยอยู่ในกายนี้ ซึ่งตามหลักพุทธศาสนานั้น การอบรมทั้งหลายก็มุ่งอบรมจิตเป็นประการ

สำคัญ และจิตนี้เองเมื่อได้รับการอบรมจนถึงที่สุดแล้ว จิตก็**วิมุตติ**หลุดพ้น จิตบรรลุ**นิพพาน** จึงแสดงจิตเป็นธรรมสำคัญอันมีอยู่ในบุคคล แต่ก็พึงเข้าใจว่าแสดงจิตเป็นธรรม ไม่ใช่แสดงจิตเป็นอัตตาคือตัวตนอันเป็นที่ตั้งของความยึดถือทั้งหลาย แต่แสดงจิตเป็นธรรมหรือเป็นธาตุอันหนึ่ง ดังที่เรียกว่า**วิญญาณธาตุ** หรืออาจจะเรียกว่า**จิตธาตุ**ก็ได้ เช่นเดียวกับรูปธาตุทั้งหลาย เช่นดินน้ำไฟลมก็เป็นธาตุอย่างหนึ่ง ๆ สิ่งที่เป็นตัวธาตุหรือตัวธรรมนี้เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดา ซึ่งไม่ใช่เป็นของใคร บุคคลนั้นเองเมื่อจิตยังเป็น**สัตวโลก**ดังที่ได้แสดงแล้วก็ยึดถือว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา จึงได้เกิดเป็นอัตตาเป็นตัวเราเป็นของเราขึ้น แต่อันที่จริงนั้นสิ่งทั้งปวงนี้เป็นธรรมหรือเป็นธาตุซึ่งมีลักษณะแท้เป็นอนัตตา ดังที่เราทั้งหลายสวดกันอยู่ว่า สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ดั่งนี้ จิตก็เป็นธาตุหรือเป็นธรรม เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดาอันหนึ่ง บรรดารูปธาตุทั้งหลาย ดินน้ำไฟลมอากาศก็เป็นธาตุ เป็นธรรม เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดาอันหนึ่ง ซึ่งอันที่จริงมีสภาพเป็นอนัตตา คือไม่ใช่เป็นของใคร ไม่ใช่เป็นตัวเราไม่ใช่เป็นของเรา เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดา เป็นธรรมเป็นธาตุ แต่เพราะไปยึดถือว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา จึงได้มีความเห็นยึดถือว่าเป็นตัวเราเป็นของเราขึ้นที่ยึดถือไว้เท่านั้น แต่อันที่จริงนั้นเป็นธรรมเป็นธาตุ เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดาดังกล่าว

ความหมายของดับวิญญาณ

คราวนี้คำว่า**วิญญาณ**จึงมีที่ใช้ในพุทธศาสนา เป็นอย่างเก่าบ้างเป็นอย่างใหม่บ้าง ตามความหมายเฉพาะในพุทธศาสนาคือ**วิญญาณ** ๖ ดังกล่าวนั้นบ้าง และยังมีอีกคาถาหนึ่งที่แสดงถึง**วิญญาณ**อันแปลความว่า "ไม่นานหนอกายนี้จักนอนทับแผ่นดินปราศจาก**วิญญาณ** ถูกทอดทิ้ง เหมือนอย่างท่อนไม้ไม่มีประโยชน์" ซึ่งคำว่า**วิญญาณ**ในคาถานี้ก็จะหมายถึง**วิญญาณ**ในความหมายเดิมก็ได้ **วิญญาณ** ๖ ก็ได้ เพราะว่าไม่มีทั้ง ๒ อย่าง แต่แม้เช่นนั้นเมื่อใช้คำว่า**ดับวิญญาณ** ก็มักจะต้องเข้าใจกันว่า**ดับวิญญาณ**ดังในคาถาที่ยกมาแปลนั้น คือปราศจากวิญญาณ ถูกทอดทิ้งเหมือนท่อนไม้ไม่มีประโยชน์คือตาย **ดับวิญญาณ**ก็คือตาย แต่ว่าในความหมายของคำกราบทูลและที่ตรัสตอบ พิจารณาได้ว่าไม่ได้หมายถึงตายดังกล่าวนั้น แต่ว่าหมายถึง**ดับปฏิพัทธ-**

วิญญาณ คือวิญญาณที่ปฏิพัทธ์คือผูกพัน หรือจะเรียกเป็นภาษาไทยชัด ๆ ว่า**ดับใจที่ผูกพัน** ฉะนั้น คำว่า**ดับวิญญาณ**จึงพูดอย่างชัด ๆ ในภาษาไทยว่าดับใจที่ผูกพัน คือดับใจ ซึ่งในภาษาไทยเรานั้นก็พูดกันแม้ในผู้ปฏิบัติธรรมก็พูดกันว่าดับใจ ก็เข้าใจกันดับใจไม่ได้หมายถึงตาย แต่ว่าหมายถึงดับโลภดับโกรธดับหลง ดับความผูกพันดับความวุ่นวายอะไรต่าง ๆ เหล่านี้เรียกว่าดับใจ เมื่อดับใจดังกล่าวได้ก็พบกับความสงบได้ เพราะฉะนั้น ในการปฏิบัติธรรมแม้ดังที่ได้ตรัสตอบมาในปัญหานี้ ในตอนต้นที่ตรัสตอบว่า ทรงแสดง**อัญญาวิโมกข์** คือความหลุดพ้นที่พึงรู้ทั่วถึง หรือความหลุดพ้นด้วย**อัญญา** ความรู้ทั่วอันหมายถึง**วิชชา** อันเป็นเครื่องดับ**อวิชชา**ทำลาย**อวิชชา**เสียได้นั้น ก็คือปฏิบัติละความพอใจในกามและโทมนัสเสียทั้งสอง บรรเทาความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มอ่อนแอท้อแท้ย่อท้อ ห้ามความรำคาญเดือดร้อนใจความหงุดหงิดยุ่งใจปฏิบัติทำ**อุเบกขา**และ**สติ**อันบริสุทธิ์ให้บังเกิดขึ้น ทำความตรึกพิจารณาธรรมเป็นเบื้องหน้า ดั่งนี้ ปฏิบัติดั่งนี้เป็นการปฏิบัติทำ**อัญญาวิโมกข์** คือความพ้นด้วย**อัญญา**คือความรู้ทั่วถึงให้บังเกิดขึ้น เป็นเครื่องทำลาย**อวิชชา**ได้ การปฏิบัติดั่งนี้กล่าวอีกสำนวนหนึ่ง ก็คือปฏิบัติ**ดับวิญญาณ**คือดับใจนั้นเอง ก็หมายความว่าดับใจที่ผูกพันอยู่กับความพอใจในกามโทมนัส ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม ความรำคาญยุ่งจุกจิกใจ โดยทำอุเบกขาและสติให้บังเกิดขึ้น ตรึกถึงธรรมเป็นเบื้องหน้า พิจารณาธรรมเป็นเบื้องหน้า นี่คือทางปฏิบัติที่จะดับใจ ดับใจที่ผูกพันที่พัวพันดังกล่าวนั้น จึงจะพบกับ**อัญญา-วิโมกข์** คือความหลุดพ้นด้วย**อัญญา**คือความรู้ ซึ่งเมื่อได้**อัญญา**คือความรู้บังเกิดขึ้นแล้วก็ทำลาย**อวิชชา**คือความไม่รู้ลงไปเอง และอันนี้แหละคือความดับใจ ก็คือ**อัญญา-วิโมกข์**นั่นเอง หรือเรียกตามศัพท์แสงธรรมในที่นี้ว่า**ดับวิญญาณ**

ปฏิบัติดับอภินันท์ในเวทนา

คราวนี้มาท่อนที่ ๒ ที่ตรัสตอบว่า โลกโดยตรงคือจิตนี้เองที่เป็น**สัตวโลก** มี**นันทิ**คือความเพลินเป็นเครื่องผูกพันไว้ และ**วิตก**คือความคิดเป็นเครื่องสัญจรไปของโลกคือของจิต ซึ่งเมื่อมีความเพลิดเพลินผูกพันเอาไว้ จิตก็คิดไปในสิ่งที่ผูกพันนั้นคือไปในกามบ้าง ในความมุ่งร้ายบ้าง ในความเบียดเบียนบ้าง ในญาติบ้าง ในบ้านเมืองบ้าง ในเทวโลกเทวดาบ้าง หรือว่าคิดที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นบ้าง คิดที่จะได้

ลาภได้สักการะได้สรรเสริญบ้าง คิดที่จะปฏิบัติอย่างไรจึงจะทำให้เขาไม่ดูถูกดูหมิ่นบ้าง เหล่านี้เป็นต้น ก็ความคิดนี้เองเป็นเครื่องสัญจรไปของโลก คือจิตอันยังมีความผูกพันอยู่นี้ และดับตัณหาเสียได้จึงจะเรียกว่า**นิพพาน** ก็เรียกว่าดับความเพลินนั้นเอง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก ความเพลินกับความดิ้นรนทะยานอยากนั้นไปด้วยกัน และเมื่อยังมีความเพลินความดิ้นรนทะยานอยากผูกพัน ดึงจิตให้คิดเที่ยวสัญจรไปต่าง ๆ ดังกล่าว **วิญญาณ**ก็ไม่ดับคือใจไม่ดับ ใจยังไปเกิดที่นั่นไปเกิดที่นี่ในเรื่องนั้นในเรื่องนี้ คิดไปในเรื่องนั้นในเรื่องนี้ คือใจที่คิดไปต่าง ๆ ด้วยอำนาจความผูกพัน นั่นแหละเป็นใจที่ไม่ดับ เพราะฉะนั้น เมื่อกล่าวโดยย่อเข้ามาที่สุดแล้ว ก็เพราะยังอภินันท์อยู่ในตัวเวทนา คือความรู้ เป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ที่เป็นเวทนาภายในบ้าง เป็นเวทนาภายนอกบ้าง เพราะฉะนั้น ใจจึงไม่ดับ เพราะฉะนั้น การปฏิบัติเมื่อชี้เข้ามาตรงจุดอันสำคัญแล้วก็คือ ให้จับพิจารณาเวทนา คือตัวสุขตัวทุกข์หรือตัวไม่ทุกข์ไม่สุข ที่กายและจิตได้รับเสวยอยู่นี้แหละจากอารมณ์ทั้งหลาย ทำ**เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน** พิจารณาเวทนา จับให้เห็นสุขเห็นทุกข์เห็นเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขที่จิตและกายได้รับอยู่ และคอยปฏิบัติห้ามใจไม่ให้อภินันท์คือยินดีเพลิดเพลิน อันหมายถึงว่าไม่ให้เกิดตัณหาไปในเวทนา เพราะเวทนานี้เองจึงเกิดตัณหาไปในเวทนา ดังที่เรียกว่าตัณหาไปในรูปบ้าง ในเสียงบ้าง ในกลิ่นบ้าง ในรสบ้าง ในโผฏฐัพพะบ้าง ในเรื่องราวทั้งหลายบ้าง ก็มีเวทนานี้เองนำ คือเมื่อได้สุขในรูปอันใด ก็เกิดตัณหาในรูปอันนั้น ดั่งนี้เป็นต้นไปทุก ๆ ข้อ ตั้งสติกำหนดพิจารณาดูทาง**เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน** ดั่งนี้ ให้เห็นตัวเวทนาอันเป็นตัวนำตัณหาให้เห็นเกิดเห็นดับของเวทนาทั้งภายในทั้งภายนอกดั่งนี้ เป็นการปฏิบัติให้เห็นต้นทางของตัณหาของความเพลิน เห็นที่ตั้งของความเพลินของตัณหา ฉะนั้น เมื่อเห็นที่ตั้งของตัณหาของความเพลิน ไม่ให้เวทนาเป็นที่ตั้งของตัณหาของความเพลินได้แล้ว ตัณหาของความเพลินต่าง ๆ ก็ดับ ตรงนี้เป็น**นิพพาน** แม้เป็น**นิพพาน**ชั่วคราวก็ตาม คือความดับใจ

นิพพานคือความดับใจหรือดับวิญญาณ

เพราะฉะนั้น จึงกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า **นิพพาน**นั้นคือความดับใจ ที่เรียกในที่นี้ว่า**ดับวิญญาณ** ดับใจก็คือดับความยึดถือในเวทนา เมื่อดับความเพลินยึดถือในเวทนา

ตัณหาและความเพลินก็ไม่บังเกิดขึ้นในที่ตั้งของเวทนา มีรูปเสียงเป็นต้น ใจก็ดับ นี้แหละคือ**นิพพาน นิพพาน**คือใจดับ ใจดับก็คือดับผูกพัน ฉะนั้น จะได้**นิพพาน**ต้องได้ใจดับ จะได้ใจดับก็ต้องได้**เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน**ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งสอนเอาไว้ ซึ่งอันนี้เกิดจากการที่ทำสติพิจารณาเวทนา ให้เห็นตัวเวทนาที่เกิดขึ้นจริง ๆ ให้เห็นความเกิดความดับของเวทนาจริง ๆ ใจจะไม่ยึดถือ จะปล่อยวาง ตัวความเห็นนี้เป็นตัว**สติ** เป็นตัว**อุเบกขา** อันบังเกิดจากการที่ตั้งใจพิจารณาที่ตรัสว่า ตรึกนึกคิดในธรรมเป็นเบื้องหน้าให้เห็นสัจจะคือความจริง ดั่งนี้จะได้ใจดับผูกพัน เมื่อได้ใจดับก็ได้**นิพพาน** ได้ดับตัณหา ได้**อัญญาวิโมกข์** ความหลุดพ้นด้วยอำนาจของความรู้ทั่ว เพราะฉะนั้น โวหารของธรรมเหล่านี้ต่าง ๆ กัน แต่อันที่จริงนั้นอันเดียวกันทั้งนั้น อยู่ที่ใจดับดับผูกพัน และใจดับนี่แหละคือ**นิพพาน**

อนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพีชสูตร (ขันธวารวัคค ๑๗/๖๗) แปลความว่า "ภิกษุทั้งหลาย ถ้าความติดใจยินดีในรูปธาตุ ในเวทนาธาตุ ในสัญญาธาตุ ในสังขาร-ธาตุ ในวิญญาณธาตุ เป็นอันภิกษุละได้แล้วไซร้ เพราะละความติดใจยินดีได้ อารมณ์ย่อมตัดขาด ที่ตั้งของวิญญาณย่อมไม่มี วิญญาณอันไม่มีที่ตั้งนั้น ไม่งอกงาม ไม่แต่งปฏิสนธิ หลุดพ้นไป"

อุทยมาณพปัญหาจบ

๑๘ มกราคม ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๓๓
โปสาลมาณพปัญหา

อากิญจัญญายตนฌานยังไม่เป็นวิปัสสนา

ได้แสดง**โสฬสปัญหานำสติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ บัดนี้ก็ถึงโปสาลมาณวกปัญหา ปัญหาของมาณพชื่อว่าโปสาละอันนับเป็นที่ ๑๔ โปสาลมาณพได้กราบทูลถามพระบรมศาสดาความว่า "องค์ใดพระผู้มีพระญาณหยั่งรู้ สำแดงอดีต ทรงไม่หวั่นไหว ตัดความสงสัยเสียได้ ทรงบรรลุถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ข้าพระเจ้ามีความต้องการจะกราบทูลถามปัญหาจึงมาเฝ้า ข้าพระเจ้าขอกราบทูลถามถึง**ญาณ**คือความรู้ของบุคคลผู้มีความกำหนดหมายในรูปอันแจ่มชัดแล้ว คือได้บรรลุ**รูปฌาน**แล้ว ละกายทั้งหมดคือรูปารมณ์ทั้งหมดได้ คือล่วง**รูปฌาน** ปฏิบัติได้**อรูปฌาน**จนถึงเห็นทั้งภายในทั้งภายนอก ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี หรือไม่มีอะไรแม้แต่น้อยหนึ่ง ก็คือได้บรรลุถึง**อากิญจัญญายตนะ อรูปฌาน**ที่ ๓ ข้าแต่พระองค์ผู้ศากยวงศ์ บุคคลเช่นนี้จะพึงแนะนำอย่างไรต่อไป" พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสตอบความว่า "พระตถาคตรู้ภูมิเป็นที่ตั้งแห่งวิญญาณทั้งหมดอันเรียกว่า**วิญญาณฐิติ** จึงรู้ว่าบุคคลเช่นนั้นยังตั้งอยู่ในโลก มีอัธยาศัยน้อมไปแล้วใน**อากิญจัญญายตนภพ** มี**อากิญจัญญายตนภพ**เป็นที่ไปในเบื้องหน้า บุคคลเช่นนั้นรู้ว่าสมภพคือความเกิด หรือกรรมอันเป็นเหตุให้เกิดใน**อากิญ-จัญญายตนะ** มีนันทิคือความเพลินเป็นเครื่องผูกไว้ รู้ข้อนั้นอย่างนี้แล้ว ลำดับนั้นก็เห็นแจ้งเป็นวิปัสสนาโดยไตรลักษณ์ใน**อากิญจัญญายตนะ**นั้น ข้อนี้เป็น**ญาณ**คือความรู้อันถ่องแท้ของพราหมณ์เช่นนั้น ผู้มีพรหมจรรย์อันอยู่จบแล้ว" ดังนี้

ตามปัญหาและปัญหาพยากรณ์นี้ บ่งถึงภูมิปฏิบัติของผู้ถามขั้น**อรูปฌาน**ที่ ๓ คือ**อากิญจัญญายตนฌาน** ซึ่งมีความกำหนดหมายในรูปอันแจ่มชัดแล้ว ก็คือได้บรรลุ**รูปฌาน**แล้ว ละรูปกายคือรูปารมณ์อันเป็นอารมณ์ของ**รูปฌาน**ได้ทั้งหมดแล้ว ปฏิบัติขึ้นมาสู่**อรูปฌาน**จนถึงขั้นที่เห็นทั้งภายในทั้งภายนอก ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี คือไม่มีอะไรสักน้อยหนึ่ง ซึ่งเมื่อได้บรรลุถึงชั้นนี้แล้ว **ญาณ**คือความรู้เป็นอย่างไร จะ

พึงแนะนำให้ปฏิบัติอย่างไรต่อไป พระบรมศาสดาจึงได้ตรัสตอบว่า ตถาคตอันหมายถึงพระองค์เอง ทรงรู้**วิญญาณฐิติ** ภูมิเป็นที่ตั้งแห่งวิญญาณทั้งหมด จึงรู้ว่าบุคคลเช่นนั้นยังตั้งอยู่ในโลก มีอัธยาศัยที่น้อมไปใน**อากิญจัญญายตนะ** มี**อากิญจัญญายตนะ**เป็นที่ไปในเบื้องหน้า ก็คือจะต้องไปเกิดใน**อากิญจัญญายตนภพ** เป็นอันส่องความว่า**ญาณ**คือความรู้ก็ยังไม่ถ่องแท้ เพราะยังต้องมีภพมีชาติ แม้จะเห็นว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี ทั้งภายในทั้งภายนอก แต่ก็ยังไม่เป็นวิปัสสนา ยังเป็นความเห็นในขั้นของสมาธิ เป็นอารมณ์ของสมาธิที่ไม่มีรูปเท่านั้น ฉะนั้น จึงได้ทรงแนะนำต่อไปให้ทำความรู้ว่ายังมีสมภพคือความเกิด หรือกรรมที่เป็นเหตุให้เกิดใน**อากิญจัญญายตนะ** เพราะยังมีนันทิคือความเพลินเป็นเครื่องผูกอยู่

ละนันทิได้จึงอยู่จบพรหมจรรย์

อันตัวความเพลินนี้เป็นตัณหาหรือเป็นอาการของตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยาก อันเป็นเหตุให้ยึดถือ ยังมีความเพลินอยู่ในอารมณ์ ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มีนั้นติดอยู่ในอารมณ์นั้น ฉะนั้น จึงยังมีเครื่องผูกไว้ไม่ให้หลุดพ้นไปจากภพชาติทั้งหมด เพราะยังมีความเพลินอยู่ในอารมณ์ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มีนั้นผูกไว้ใน**อากิญจัญญายตนภพ** ฉะนั้น จึงให้ปฏิบัติทาง**วิปัสสนาปัญญา** พิจารณาไตรลักษณ์ในตัว**อากิญจัญญายตนฌาน** พร้อมทั้ง**สหชาตธรรม** คือธรรมที่บังเกิดขึ้นใน**อากิญจัญญายตนฌาน**นั้น ว่าทั้งหมดก็ล้วนเป็นอนิจจะคือไม่เที่ยง ต้องเกิดดับ เป็นทุกข์คือตั้งอยู่คงที่ไม่ได้ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป และเป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวตน เพื่อให้เกิด**นิพพิทา**คือความหน่าย จะได้ไม่มีนันทิคือความเพลินในอารมณ์นั้น เมื่อได้**นิพพิทา**คือความหน่าย ก็ย่อมจะได้**วิราคะ**คือความสิ้นติดสิ้นยินดี แม้ในฌานพร้อมกับอารมณ์ของฌานนั้น อันเป็นเหตุละตัณหาละนันทิ เป็นเหตุให้หลุดพ้นไปได้ไม่ติด **ญาณ**คือความรู้ดั่งนี้ นั่นแหละจึงจะถ่องแท้ สำหรับพราหมณ์คือผู้ปฏิบัติซึ่งอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว คือได้ปฏิบัติทำปัญญาที่เป็นวิปัสสนานี้ให้บังเกิดขึ้น จนละนันทิคือความเพลินได้แล้ว นั่นแหละจึงจะอยู่จบพรหมจรรย์ ถ้ายังละนันทิคือความเพลินอันเป็นสังโยชน์คือเครื่องผูกให้หมดไปไม่ได้จะปฏิบัติไปถึงสมาธิชั้นไหนก็ตาม ก็ยังไม่อยู่จบพรหมจรรย์ ยังไม่สิ้นชาติสิ้นภพ เมื่อละนันทิอันเป็นตัณหาได้ จึงจะสิ้นสังโยชน์คือเครื่องผูกพัน นั่นแหละจึงจะหลุดพ้นไปได้ เป็นอันว่าอยู่จบพรหมจรรย์ คือเสร็จกิจที่จะต้องปฏิบัติให้เป็นเช่นนั้นอีก ดั่งนี้

วิญญาณฐิติ ๔

ในพุทธพยากรณ์ได้ตรัสว่า ตถาคตรู้ภูมิเป็นที่ตั้งของวิญญาณทั้งหมด อันภูมิเป็นที่ตั้งของวิญญาณนั้น เรียกตามศัพท์ธรรมว่า**วิญญาณฐิติ** ภูมิเป็นที่ตั้งของวิญญาณได้มีแสดงไว้ว่า เมื่อกล่าวโดย**อภิสังขาร**คือความปรุงแต่ง ก็มี ๔ คือ

๑. วิญญาณเมื่อจะตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่อาศัยรูป มีรูปเป็นอารมณ์ มีรูปเป็นที่ตั้งอาศัย ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์

๒. วิญญาณเมื่อจะตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่อาศัยเวทนา คือความรู้เสวยอารมณ์เป็นสุข เป็นทุกข์ หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข มีเวทนาเป็นอารมณ์เป็นที่ตั้งอาศัย ถึงความเจริญงอกงาม

๓. วิญญาณเมื่อจะตั้งอยู่ ก็ย่อมตั้งอยู่อาศัยสัญญาคือความจำหมาย มีสัญญาเป็นอารมณ์ มีสัญญาเป็นที่ตั้งอาศัย ถึงความเจริญงอกงาม

๔. วิญญาณเมื่อจะตั้งอยู่ ก็ย่อมตั้งอยู่อาศัยสังขาร คือความคิดปรุงหรือความปรุงคิด มีสังขารเป็นอารมณ์ มีสังขารเป็นที่ตั้งอาศัย ถึงความเจริญงอกงาม ดั่งนี้

วิญญาณฐิติ ๗

อนึ่ง **วิญญาณฐิติ** ภูมิอันเป็นที่ตั้งของวิญญาณ เมื่อกล่าวโดย**ปฏิสนธิ**ก็มี ๗ คือ

๑. ปฏิสนธิของสัตว์พวกหนึ่ง มีกายต่างกัน มีสัญญาคือความกำหนดหมายต่างกัน เช่นมนุษย์ เทพบางพวก **วินิปาติกะ**คือเปรตบางพวก

๒. ปฏิสนธิของสัตว์พวกหนึ่ง มีกายที่ต่างกัน แต่มีสัญญาคือความกำหนดหมายเป็นอย่างเดียวกัน เช่นเทพที่รวมอยู่ในหมู่พรหมผู้ตั้งอยู่ในภูมิแห่ง**ปฐมฌาน**

๓. ปฏิสนธิของสัตว์พวกหนึ่ง มีกายเป็นอย่างเดียวกัน แต่มีสัญญาคือความกำหนดหมายต่างกัน เช่น**อาภัสสรพรหม**

๔. ปฏิสนธิของสัตว์จำพวกหนึ่ง มีกายเป็นอย่างเดียวกัน มีสัญญาคือความกำหนดหมายเป็นอย่างเดียวกัน เช่นพรหมชั้น**สุภกิณหะ**

๕. ปฏิสนธิของอรูปพรหมชั้น**อากาสานัญจายตนะ**

๖. ปฏิสนธิของจำพวกอรูปพรหมชั้น**วิญญาณัญจายตนะ** และ

๗. ปฏิสนธิของพวกอรูปพรหมชั้น**อากิญจัญญายตนะ** ดั่งนี้

สัตตาวาส ๙

อนึ่ง พระองค์ได้ทรงแสดง**สัตตาวาส** คือภพเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ไว้ ๙ ก็ได้แก่**วิญญาณฐิติ**ข้อ ๑ ข้อ ๒ ข้อ ๓ ข้อ ๔ และเติมข้อ ๕ คือภพของสัตว์จำพวกที่ไม่มีสัญญาคือความกำหนดหมาย ไม่มีเวทนาคือความรู้เสวยอารมณ์ คือไม่มีนามธรรมทั้งหมด อันเรียกว่า**อสัญญีสัตว์** สัตว์ที่ไม่มีสัญญา นับเป็นข้อ ๕ และต่อจากนั้นข้อ ๖ ข้อ ๗ ข้อ ๘ ข้อ ๙ ก็เป็นภพของอรูปพรหมชั้น**อากาสานัญจายตนะ วิญ-ญาณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ** และ**เนวสัญญานาสัญญายตนะ** สำหรับในข้อ ๙ อรูปพรหมชั้นมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ต่างจาก**อสัญญีสัตว์อันเป็นสัตตา-วาสที่ ๕** เพราะ**อสัญญีสัตว์**นี้ไม่มีสัญญาทีเดียว แต่ว่าข้อที่เก้านั้น **เนวสัญญานา-สัญญายตนะ** มีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ คือยังมีสัญญาแต่ว่ามีชนิดที่เหมือนอย่างไม่มี แต่ว่าจะไม่มีก็ไม่ใช่ คือละเอียดมาก ถ้าไม่มีสัญญาเสียเลยก็ต้องเป็น**อสัญญี-สัตว์** ดังที่เรียกว่า**พรหมลูกฟัก**นอนกลิ้งอยู่ ไม่มีนามธรรมอะไรทั้งสิ้น อันเป็นภูมิภพที่ทางพุทธศาสนาไม่สอนให้ปฏิบัติ แต่ว่าสำหรับภูมิภพที่เป็น**รูปฌานอรูปฌาน** ก็เป็นภูมิภพที่สอนให้ปฏิบัติทางพุทธศาสนาอันเป็นข้อปฏิบัติทางสมาธิซึ่งเป็นไปตามภูมิของ**รูปฌานอรูปฌาน** แต่ว่าแม้ว่าจะได้**รูปฌานอรูปฌาน** ก็ยังเป็นขั้นสมาธิ ถึงจะมีความเห็นว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี คล้ายกับว่าไม่ยึดถืออะไรหมด แต่อันที่จริงนั้นก็ยังมีความยึดถืออยู่ ในอารมณ์ที่ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มีดังกล่าวมาแล้ว ยังมีตัณหาอันมีอาการเป็นนันทิความเพลินอยู่ ฉะนั้น จึงต้องปฏิบัติทางวิปัสสนา มองเห็นอนิจจะทุกขะอนัตตาในสมาธิ อารมณ์ของสมาธิธรรมที่เกิดขึ้นร่วมกับสมาธินั้นทั้งหมดโดยไตรลักษณ์ ให้เกิดความหน่าย ความไม่ยึดถือ ดั่งนี้จึงจะหลุดพ้น ญาณคือความรู้จึงจะถ่องแท้ และโดยเฉพาะ**อสัญญีสัตว์**นั้นเป็น**สมาธินอกพุทธศาสนา** เป็นเหตุให้ไปเกิดเป็น**อสัญญีสัตว์**หรือพรหมลูกฟักที่ว่ากันในภาษาไทย

สมาธิในพุทธศาสนา

อันสมาธิในพุทธศาสนานั้น จะละเอียดเพียงไร ก็จะต้องมี**สติ**คือความรู้ที่ตื่นโพลงอยู่ ยิ่งสมาธิละเอียดก็ยิ่งมีความรู้ที่ตื่นโพลงอยู่มาก **สติ**ก็ยิ่งสว่างมาก ตื่นมาก แต่ว่าอารมณ์ของสมาธินั้นน้อยลงไปน้อยลงไป แต่ว่าความรู้ความตื่นอันเป็นตัว**สติ**

นั้นยิ่งมาก สว่างมากตื่นมากโพลงมาก ดั่งนี้เป็นสมาธิในพุทธศาสนา แม้ว่าจะมีอารมณ์ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี นั่นเป็นอารมณ์ที่น้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี แต่ว่าความรู้ความตื่นความโพลงอยู่ในอารมณ์ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มีนั้น สว่างมากโพลงมาก ไม่มีนิวรณ์แม้แต่น้อย ง่วงก็ไม่มี ไม่ต้องพูดถึงดับหรือหลับ หลับก็ไม่มี ง่วงก็ไม่มี ตื่นสว่างโพลงอยู่อย่างเต็มที่ นี้เป็นสมาธิในพุทธศาสนา แต่ว่า**สมาธินอกพุทธศาสนา**ที่ให้บังเกิดเป็น**อสัญญีสัตว์**นั้น เป็นสมาธิที่ดับคือหลับ ไม่ใช่ดับกิเลสแต่ว่าดับ**สติ** หลับไม่รู้อะไรไม่มีความตื่นไม่มีความโพลงไม่มีความสว่าง หลับเงียบไป เช่นว่านั่งสมาธิแล้วก็หลับเงียบไป หรือว่าหลับในสมาธิ หลับเงียบไป ไม่มีอารมณ์อะไรทั้งหมด ไม่มีตื่นไม่มีรู้ก็แบบคนหลับ หลับสนิทหลับเงียบไป การปฏิบัติให้หลับเงียบไปดั่งนี้เป็นสมาธินอกพุทธศาสนา อันจะนำให้บังเกิดเป็น**อสัญญีสัตว์**คือพรหมลูกฟักดังกล่าว เพราะฉะนั้นผู้ปฏิบัติในสมาธิแม้ว่าไม่มุ่งปฏิบัติอย่างนั้น แต่ก็ระวังอย่าให้หลับในสมาธิจนเคยตัว นั่งสมาธิเข้าสักหน่อยหนึ่งก็หลับไปในสมาธิ ปล่อยให้หลับไปอย่างนั้น นั่งหลับไปอย่างนั้น ดั่งนี้เป็นโทษ ไม่ใช่สมาธิในพุทธศาสนา ตายลงไปในขณะนั้นจะไปเกิดเป็นพรหมลูกฟักคือ**อสัญญีสัตว์**ได้ เพราะฉะนั้น ก็ต้องหัดทำ**สติ**ให้ตื่น ให้สว่าง ให้โพลงอยู่เสมอ

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๓๔
โปสาลมาณพปัญหา (ต่อ)

ปัญหาของผู้ได้อากิญจัญญายตนฌาน

ได้แสดง**โสฬสปัญหานำสติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ จนถึงปัญหาของโปสาลมาณพอันเป็นลำดับที่ ๑๔ ซึ่งโปสาลมาณพได้กราบทูลถามถึงบุคคลที่ได้ปฏิบัติทางสมาธิ ได้**รูปฌาน**ทั้ง ๔ แล้วล่วง**รูปฌาน**ขึ้นไปก็ได้**อรูปฌาน** จนถึง**อากิญจัญญายตนฌาน**อันเป็นอรูปที่ ๓ ซึ่งเห็นอารมณ์ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี ทั้งภายในทั้งภายนอก **ญาณ**คือความรู้ถึงเพียงนี้แล้ว จะพึงแนะนำให้ปฏิบัติอย่างไรต่อไป พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสตอบว่า ยังมีนันทิคือความเพลิน อันเป็นอาการของตัณหาเป็นเครื่องผูกอยู่ ให้ต้องสมภพคือเกิดใน**อากิญจัญญายตนภพ** ยังมีอัธยาศัยที่น้อมไปในภพนั้น มีภพนั้นเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ฉะนั้น ก็ให้พิจารณาให้รู้อย่างนี้ ปฏิบัติอบรม**วิปัสสนาปัญญา**ให้เห็นแจ้งใน**อากิญจัญญายตนฌาน** พร้อมทั้ง**สหชาตธรรม**คือธรรมที่บังเกิดขึ้นพร้อมกันในฌานนั้น **วิปัสสนาญาณ**นี้นำให้ละนันทิคือความเพลินได้ คือละตัณหาได้ ก็ทำให้เสร็จกิจแห่งพรหมจรรย์ **ญาณ**ดั่งนี้จึงเป็น**ญาณ**ที่ถ่องแท้ ดั่งนี้

ทบทวนปัญหาของอุปสีวมาณพ

อันปัญหาของมาณพผู้ถามในภูมิแห่ง**อรูปฌาน**ที่ ๓ นี้ได้มีมาแล้ว คืออุปสีวมาณพได้กราบทูลถามพระบรมศาสดานับเป็นที่ ๖ ซึ่งมีความว่า "ตนผู้เดียวไม่อาศัยพระผู้มีพระภาค ไม่อาจที่จะข้ามห้วงใหญ่คือห้วงกิเลสห้วงทุกข์ได้ จึงขอให้พระองค์ตรัสบอกอารมณ์ที่จะพึงรู้ได้ ซึ่งอาศัยข้าม**โอฆะ**คือห้วงกิเลสห้วงทุกข์ได้" ดั่งนี้ พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสตอบว่า "ให้มีสติเพ่ง**อากิญจัญญายตนะ**คือ**อรูปฌาน**ที่ได้ที่ถึงข้อนี้ อาศัยอารมณ์ว่าไม่มีคือน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี ข้าม**โอฆะ**คือห้วงกิเลสห้วงทุกข์เถิด จงละกามทั้งหลาย เว้นจากความสงสัย เพ่งพินิจดูความสิ้นแห่งตัณหาทั้งกลางวันทั้ง

กลางคืนเกิด" ดั่งนี้ ในข้อนี้พระผู้มีพระภาคก็ได้ทรงแสดงชี้เอา**อรูปฌาน**ที่ ๓ เพราะท่านแสดงว่าได้ทรงทราบว่า อุปสีวมาณพปฏิบัติได้ถึงขั้นนี้ แต่แม้ว่าจะปฏิบัติได้ถึงขั้นนี้ ก็ยังข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกข์อันใหญ่ไม่ได้ จึงได้มาเฝ้าขอให้ตรัสบอกทางปฏิบัติต่อไป จึงได้ตรัสสอนให้อาศัยอารมณ์ของอรูปสมาธิข้อนี้นั่นแหละ ว่าไม่มีคือน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี แต่ปฏิบัติให้ละกามคือความใคร่ ก็ไม่ใช่ละกามอะไรที่ไหน ละกามคือความใคร่ใน**อรูปฌาน**ข้อนี้นั่นแหละ เว้นจากความสงสัยทั้งหลายอันเป็นสิ่งที่สืบเนื่องกันมา เพราะเมื่อละกามคือความใคร่ในสมาธิข้อนี้ได้ ก็ละความสงสัยทั้งหลายอันสืบเนื่องมาจากความใคร่นั้นได้ เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็ให้เพ่งพินิจดูความสิ้นไปแห่งตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยาก ตลอดเวลาทั้งหมดคือทั้งกลางวันทั้งกลางคืน กล่าวคือให้ปฏิบัติทำข้อที่ว่าไม่มีนั้น มาเป็นไม่มีตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก เพราะว่าเมื่อกำหนดอารมณ์ของ**อรูปฌาน** แม้ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี แต่ก็ยังมีตัณหาอยู่ในอารมณ์นั้น ติดอยู่ในอารมณ์นั้น จึงยังข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกข์ไม่ได้ แปลว่าไม่มีนั้นอันที่จริงยังมีตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากอยู่ กล่าวอีกคำหนึ่งก็คือยังมีกามความใคร่อยู่ในสมาธิข้อนั้น ฉะนั้น ข้อที่ว่าไม่มีนั้น จึงยังมีตัณหามีกามอยู่ในข้อนั้น **กาม-ตัณหา**ยังมี ไม่ใช่ไม่มี ฉะนั้น จึงต้องทำให้กามให้ตัณหานั้นไม่มี เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงจะข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกข์ได้

ทรงสอนให้ปฏิบัติวิปัสสนาปัญญา

เมื่อมาถึงปัญหาของโปสาลมาณพอันเป็นลำดับที่ ๑๔ ก็ได้กราบทูลถามในภูมิแห่ง**อรูปฌาน**ข้อนี้เช่นเดียวกัน คือว่าล่วงรูปสมาธิขึ้นมาแล้วจนถึงอรูปที่ ๓ ซึ่งเห็นอยู่ทั้งภายในทั้งภายนอก ว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มี ซึ่งนับเป็นอารมณ์ของอรูปข้อ ๓ นี้ แต่อันที่จริงนั้นยังมีนันทิคือความเพลินอยู่ ก็คือมีตัณหามีกามอยู่ในอรูปที่ ๓ นั้น ไม่ใช่ไม่มี จึงยังต้องสมภพคือเกิดในอรูปภพนั้น ยังไม่พ้นชาติคือความเกิด เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็ให้ทำความรู้ และปฏิบัติละกามละตัณหาหรือนันทิคือความเพลิน ซึ่งในพุทธพยากรณ์ตอบปัญหาของโปสาลมาณพอันเป็นที่ ๑๔ นี้ ได้ตรัสระบุให้แจ่มแจ้งขึ้นไปอีก ว่าให้เห็นแจ้งใน**อรูปสมาบัติ**หรือ**อรูปฌาน**ข้อนี้ ซึ่งคำว่าเห็นแจ้งนั้นก็คือวิปัสสนานั่นเอง วิธีที่จะปฏิบัติละนันทิละตัณหาหรือกาม จึงต้องอาศัยปฏิบัติทางวิปัส-

สนาปัญญา และทาง**วิปัสสนาปัญญา**นี้ ก็ได้ตรัสสอนไว้ให้พิจารณาโดยไตรลักษณ์ ใน**อรูปสมาบัตินั้น** พร้อมทั้ง**สหชาตธรรม**คือธรรมที่เกิดขึ้นพร้อมกัน ซึ่งเมื่อจะกล่าวโดยสรุปก็คือให้พิจารณา**นามรูป**นั้นเอง ฉะนั้น ปัญหาและปัญหาพยากรณ์แม้ในข้อนี้ เมื่อถอดความแล้ว ก็เป็นข้อที่พึงปฏิบัติได้โดยทั่วไป กล่าวคือปฏิบัติทางสมาธิและปฏิบัติทางปัญญา โดยที่มีศีลเป็นภาคพื้น แม้จะไม่ได้กล่าวศีลไว้โดยตรง แต่หลักของการปฏิบัติทางพุทธศาสนา ศีลสมาธิปัญญาทั้ง ๓ นี้ ต้องปฏิบัติให้อาศัยกันและกันเป็นไปโดยจะต้องมีศีลเป็นภาคพื้น และปฏิบัติทางสมาธิ แม้การปฏิบัติใน**สติปัฏฐาน** พิจารณากายเวทนาจิตธรรม ก็ต้องตั้งต้นด้วยการปฏิบัติทางสมาธิ ดังเช่นกำหนดลมหายใจเข้าออก หรือกำหนดทำความรู้ในอิริยาบถน้อยอิริยาบถใหญ่ หรือว่าตั้งสติกำหนดพิจารณากาย ว่าเต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ มีผมขนเล็บฟันหนังเป็นต้น หรือพิจารณาสรุปเข้ามาโดยความเป็นธาตุ เหล่านี้ก็เป็นการปฏิบัติทางสมาธิ อันจะทำจิตให้สงบจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายไปโดยลำดับ เมื่อกำหนดปฏิบัติไปได้สมาธิพร้อมกับสติในกาย เวทนาก็ย่อมปรากฏ ก็จับเวทนาขึ้นมากำหนด จิตก็ปรากฏ ก็จับจิตขึ้นมากำหนด ธรรมในจิตก็ปรากฏ ก็จับธรรมขึ้นมากำหนด จนถึง**อริยสัจ**ซึ่งก็ต้องจับกำหนด**นามรูป** สรุปเข้ามาเป็นนามเป็นรูป **นามรูป**นี้กล่าวสรุปโดยย่อเข้าแล้ว รูปนั้นก็เป็นสิ่งที่รู้ นามนั้นก็เป็นตัวรู้ สิ่งที่รู้นั้นไม่มีความรู้อยู่ในตัวเอง แต่ว่าตัวรู้นั้นมีความรู้ สิ่งที่เป็นรูปไม่มีความรู้อยู่ในตัวเอง แต่ว่ามีรูป ซึ่งรูปนี้เป็นรูปที่ตั้งขึ้นบนวัตถุคือธาตุดินน้ำไฟลม เช่นรูปกายของทุก ๆ คนก็ได้ เป็นรูปนิมิตคือเป็นเครื่องหมายที่ตั้งขึ้นในจิต คือเป็นอารมณ์ก็ได้ ดังที่เรียกว่า**ปิยรูปสาตรูป** ก็เป็นตัวอารมณ์ที่ตั้งขึ้นในจิตอันเป็นที่รักใคร่ชอบใจ คือตัวอารมณ์ นามนั้นก็คือเป็นตัวรู้ แม้ว่าจะแยกนามออกไปเป็นนามทั้ง ๔ คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่เมื่อรวมเข้ามาก็เป็นตัวรู้นั้นเอง เช่นว่าเห็นรูป รูปที่เห็นนั้นก็เป็นรูป เห็นซึ่งเป็นตัวรู้ก็เป็นนาม ได้ยินเสียง เสียงที่ได้ยินก็เป็นรูป ได้ยินก็คือรู้นั้นเอง ก็เป็นตัวนาม ตลอดจนถึงเมื่อคิดถึงเรื่องรูปเรื่องเสียงที่เห็นที่ได้ยิน เรื่องนั้นก็ยังเรียกว่ารูป นึกถึงคิดถึงก็เรียกว่านาม และนึกถึงคิดถึงนั้นก็คือรู้นั้นเอง คือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่ารู้ถึง

พิจารณาให้รู้จักนามรูปทางไตรลักษณ์

เพราะฉะนั้น **นามรูป**นี้จึงเป็นไปในการปฏิบัติทุกขั้นทุกตอน การปฏิบัติในศีลก็ต้องอาศัย**นามรูป**ปฏิบัติ การปฏิบัติในสมาธิก็ต้องอาศัย**นามรูป**ปฏิบัติ ตลอดจนถึงการปฏิบัติในปัญญาก็ต้องอาศัย**นามรูป**ปฏิบัติ และตัวศีลตัวสมาธิตัวปัญญาที่ปฏิบัติได้ถึงไปโดยลำดับนั้น ก็รวมอยู่ใน**นามรูป**นี้ด้วย ก็คือเป็นสิ่งที่รู้และเป็นตัวรู้ เพราะฉะนั้น จึงต้องทำความเข้าใจว่า การปฏิบัติในศีลในสมาธินั้นอาศัย**นามรูป**ปฏิบัติ แต่ว่าศีลกับสมาธิไม่รู้จัก**นามรูป** อาศัย**นามรูป**ปฏิบัติให้เป็นศีลเป็นสมาธิขึ้น แต่ว่าศีลสมาธิไม่รู้จัก**นามรูป** ศีลสมาธิเองก็เป็น**นามรูป** จะปฏิบัติสมาธิในขั้นต้นขั้นต่ำหรือในขั้นที่สูงขึ้นไปโดยลำดับ ตั้งแต่เป็น**บริกรรมสมาธิ อุปจารสมาธิ** จนถึง**อัปปนาสมาธิ**ในขั้น**รูปฌาน**จนถึง**อรูปฌาน**ก็ตาม ก็ทิ้งนามทิ้งรูปไม่ได้ ต้องอาศัย**นามรูป**นี่แหละปฏิบัติ และสมาธิที่ได้มาโดยลำดับนั้นก็รวมอยู่ใน**นามรูป** แต่ว่าศีลสมาธิไม่รู้จัก**นามรูป** เพราะฉะนั้น จึงยังละกามละตัณหาละอุปาทานอันเป็นห้วงกิเลสใหญ่ไม่ได้ จึงข้ามห้วงกิเลสห้วงทุกข์ไม่ได้ ต่อเมื่อปฏิบัติทางปัญญา กล่าวคือเพ่งพินิจพิจารณาดูให้รู้จัก**นามรูป**อันเป็นที่อาศัยปฏิบัติขึ้นมาโดยลำดับ พร้อมทั้งศีลทั้งสมาธิที่ปฏิบัติมาโดยลำดับตลอดจนถึงตัวปัญญาเองที่ปฏิบัติมาโดยลำดับ ให้รู้จัก**นามรูป**โดยพิจารณาทาง**ไตรลักษณ์**ที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเอาไว้ ว่าทั้งหมดที่เป็นนามเป็นรูป จะเป็น**นามรูป**หยาบปานกลางละเอียดอย่างไรก็ตาม ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และทรงแสดงไว้เป็น**วิญญาณฐิติ ๔ วิญญาณฐิติ ๗** เป็น**สัตตาวาส ๙** ดังที่ได้แสดงแล้ว ก็เป็นนามเป็นรูปทั้งนั้น ก็เป็น**อนิจจะ**คือไม่เที่ยงทั้งนั้น เป็น**ทุกขะ** เป็นทุกข์ คือต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปทั้งนั้น เป็น**อนัตตา** ไม่ใช่อัตตาตัวตนทั้งนั้น เพราะเหตุที่ว่าทุกอย่างนั้นยังเป็นสังขารคือส่วนผสมปรุงแต่ง **นามรูป**ก็เป็นสังขารคือเป็นส่วนผสมปรุงแต่ง ศีลสมาธิปัญญาที่ปฏิบัติมาโดยลำดับก็เป็นสังขารคือเป็นส่วนผสมปรุงแต่ง ต้องปรุงต้องแต่งจึงจะเป็นศีลเป็นสมาธิเป็นปัญญาขึ้นมา คือต้องปฏิบัติ **นามรูป**ก็ต้องปรุงต้องแต่งจึงเป็นสังขารคือเป็นสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งนั้น

เห็นอนิจจลักษณะของนามรูป

เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงเป็นสิ่งที่เกิดดับ เป็นสิ่งที่มีแล้วก็กลับไม่มี เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ชั่วคราว เหมือนอย่างของที่ขอยืมเขามาแล้วก็ต้องส่งคืน ดังจะพึงเห็นได้ว่า รูปกายอันนี้

นามกายอันนี้ ก็ขอยืมเอาธาตุดินน้ำไฟลมจากโลกธาตุมาประกอบขึ้น ก็เป็นรูปเป็นนามนี้ตั้งแต่ถือกำเนิดเกิดก่อขึ้นในครรภ์ของมารดาจนถึงบัดนี้ แล้วในที่สุดก็ต้องส่งคืน ส่งธาตุดินน้ำไฟลมคืนไปแก่โลกธาตุ เพราะฉะนั้น จึงเท่ากับว่าขอยืมมาชั่วคราวเท่านั้น เพราะเป็นสิ่งที่เกิดดับ ฉะนั้น เมื่อมีขึ้นแล้วก็กลับไม่มี เหมือนอย่างทุก ๆ คนที่นั่งอยู่นี้ เดิมก็ไม่มี แล้วก็มามีขึ้น มานั่งกันอยู่ที่นี้ แล้วในที่สุดก็จะไม่มีเหมือนอย่างเดิมที่ไม่มี มีแล้วก็ไม่มี ลักษณะทั้งปวงเหล่านี้จึงกำหนดหมายลงไปได้ว่าไม่เที่ยง **นามรูป**นี้เองก็ประกาศตนเองบอกว่าเราไม่เที่ยง มายึดถือตัวเราว่าเที่ยงเอง อันที่จริงนั้นเราไม่เที่ยง **นามรูป**นี้ก็ประกาศอยู่ตลอดเวลา แต่ทุกคนไม่เห็นไม่ได้ยิน เพราะขาด**วิปัสสนาปัญญา**ที่จะมองเห็น

เห็นทุกขลักษณะของนามรูป

และเมื่อเป็นดั่งนี้ ทุก ๆ คนจึงถูกความเกิดความดับบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา ทำให้เร่าร้อนเหมือนอย่างถูกเผาไหม้อยู่ตลอดเวลา ลักษณะดั่งนี้จึงเท่ากับประกาศว่าเป็นทุกข์ คือเป็นสิ่งที่ทนอยู่คงที่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป ต้องถูกความเกิดความดับบีบคั้นเผาไหม้บ่อนทำลายอยู่ตลอดเวลา **นามรูป**นี้เองก็ประกาศตัวเองว่าเราเป็นทุกข์ เราไม่ใช่เป็นสุข แต่มาเห็นว่าเราเป็นสุขไปเอง แต่ทุกคนก็ไม่ได้เห็นไม่ได้ยินเพราะขาด**วิปัสสนาปัญญา**

เห็นอนัตตลักษณะของนามรูป

และเพราะเหตุนี้ จึงเป็นสิ่งที่บังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้ บังคับว่าอย่าแก่อย่าเจ็บอย่าตายก็บังคับไม่ได้ แต่แม้จะบังคับไม่ได้ ก็ยังนึกหวัง ๆ หรือว่าไม่นึกถึง
๑๖ ไม่ต้องการที่จะรู้ ไม่ต้องการที่จะนึกถึงเรื่องแก่เรื่องเจ็บเรื่องตาย อยู่ไปเหมือนอย่างไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตาย ไม่นึกถึง ไม่อยากจะนึกเพราะไม่อยากจะแก่ไม่อยากจะเจ็บไม่อยากจะตาย จึงไม่อยากจะนึกถึง แต่อันที่จริงนั้นแก่เจ็บตายรุกล้นเข้ามาและเป็นไปอยู่ตลอด บังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึงขัดกับ**อัตตา** เพราะ**อัตตา**นั้นก็ต้องเป็นที่เข้าใจว่าเป็นสิ่งที่บังคับได้ เป็นตัวเราเป็นของเราที่ต้องบังคับได้

เป็นไปตามปรารถนาได้ เหมือนอย่างสิ่งที่ยึดถือว่าเป็นตัวเราของเรา ก็ต้องการที่จะให้เป็นตัวเราของเราอยู่ตลอดเวลา ให้ดำรงอยู่ให้ตั้งอยู่ตลอดเวลา เข้าใจกันว่าตัวเราของเราต้องเป็นอย่างนี้ แต่ว่าเมื่อไม่เป็นไปอย่างนั้นจึงขัดกันเอง และเมื่อเป็นดั่งนี้ ความที่ยึดถือเป็นเจ้าเข้าเจ้าของดังกล่าว ก็สักแต่ว่ายึดถือไว้ ยึดถือเอาเอง แต่อันที่จริงนั้นเป็นธรรมชาติเป็นธรรมดาที่ไม่มีเจ้าเข้าไม่มีเจ้าของ แต่เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดา กล่าวว่าเป็นธาตุก็ได้ เหมือนอย่างธาตุดินธาตุน้ำธาตุไฟธาตุลมธาตุอากาศธาตุวิญญาณ ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าธาตุ ๖ ก็เป็นธาตุ ไม่ใช่เป็นของ ๆ ใคร เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดา แต่ว่าบุคคลไปยึดเอาเองว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา เป็นเจ้าเข้าเป็นเจ้าของ ยึดไว้เหมือนอย่างว่าไม่ให้แก่ไม่ให้เจ็บไม่ให้ตาย ให้ดำรงอยู่ และก็เป็นไปไม่ได้ทั้งนั้น ลักษณะดังกล่าวนี้จึงเป็นลักษณะที่เรียกว่า**อนัตตา** ไม่ใช่**อัตตา**ตัวตน เป็นธาตุเป็นธรรมเป็นธรรมชาติเป็นธรรมดา ไม่ใช่เป็นของ ๆ ใคร ไม่ได้มีใครเป็นเจ้าของ เหมือนอย่างดินฟ้าอากาศทั่วไป ไม่ได้เป็นของ ๆ ใคร ไม่ได้มีใครเป็นเจ้าของ นี้เป็นสัจจะคือความจริง และ**นามรูป**อันนี้ก็ประกาศตัวเองอยู่เช่นเดียวกันว่าเราเป็น**อนัตตา** ไม่ใช่เป็น**อัตตา** มายึดเราเองว่าเป็นเจ้าเข้าเจ้าของ เป็นเราเป็นของเรา เราไม่ได้เป็นของ ๆ ใคร เป็นธาตุเป็นธรรมเป็นธรรมชาติเป็นธรรมดา ดั่งนี้

พิจารณาให้สัจจะปรากฏ

แต่แม้จะประกาศตัวเองอย่างนี้ บุคคลผู้ไม่ได้ปฏิบัติทางปัญญาก็ไม่เห็นไม่ได้ยิน อันที่จริงนั้นสังขารทั้งหลาย**นามรูป**ทั้งหลาย ประกาศตนเองอยู่ตลอดเวลา ว่าเราเป็น**อนิจจะ**ไม่เที่ยง เราเป็น**ทุกขะ** เราเป็น**อนัตตา** ไม่ใช่**อัตตา**ตัวตนของใคร แต่คนไม่เห็นไม่ได้ยินเสียงที่ประกาศนี้ ก็เพราะยังมีตัณหามีอวิชชามีนันทิความเพลินมีกามเป็นต้น ปิดบังจิตใจนี้อยู่ไม่ให้เห็น ฉะนั้น การปฏิบัติจึงต้องปฏิบัติทางศีลทางสมาธิทางปัญญาตั้งแต่เบื้องต้นขึ้นมาโดยลำดับ ขัดเกลาสิ่งที่ปิดบังจิตใจนี้ ให้น้อยลงไปน้อยลงไป น้อยลงไปแล้ว จับพิจารณาตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน สัจจะจึงจะปรากฏและนี่แหละคือ**อริยสัจ**

โปสาลมาณพปัญหาจบ

๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๓๕
โมฆราชมาณพปัญหา

ปัญหาการข้ามมัจจุ

ได้แสดงโสฬสปัญหานำสติปัฏฐานมาโดยลำดับ ถึงโมฆราชมาณวกปัญหา คือปัญหาของมาณพชื่อว่าโมฆราช นับเป็นที่ ๑๕ โมฆราชมาณพได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้ามา ๒ ครั้งแล้ว แต่พระองค์ยังไม่ตรัสอนุญาตให้กราบทูลถาม จนถึงโปสาลมาณพได้กราบทูลถาม และพระองค์ได้ตรัสแก้อันนับเป็นที่ ๑๔ แล้ว โมฆราชมาณพจึงได้กราบทูลถามอีกเป็นครั้งที่ ๓ มีความว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นสักกะหรือศากยะ ข้าพระเจ้าได้กราบทูลถามมา ๒ ครั้งแล้ว แต่พระองค์ผู้ทรงมีพระจักษุไม่ตรัสแก่ข้าพระเจ้า ข้าพระเจ้าได้สดับมาแล้วว่า ต่อครั้งที่ 3 พระองค์ผู้ทรงเป็นเทพฤษีก็จะตรัสพยากรณ์แก้ โลกนี้โลกอื่นพรหมโลกพร้อมทั้งเทวโลกไม่ทราบความเห็นของพระองค์ผู้ทรงเป็นโคตมโคตร ผู้มียศ ข้าพระเจ้ามีความต้องการจะกราบทูลถามปัญหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้ทรงมีพระปรีชาเห็นล่วงสามัญชนทั่วไปอย่างนี้ บุคคลพิจารณาเห็นโลกอยู่อย่างไร มัจจุราชจึงจะไม่แลเห็น" พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบมีความว่า "ดูก่อนโมฆราช ท่านจงมีสติพิจารณาเห็นโลกโดยเป็นของสูญคือว่างเปล่า ถอนความตามเห็นว่าอัตตาตัวตนเสียทุกเมื่อ ก็จะพึงข้ามพ้นมัจจุคือความตายได้อย่างนี้ บุคคลพิจารณาเห็นโลกอยู่อย่างนี้ มัจจุราชจึงจะไม่แลเห็น" ดังนี้

ความต้องการพ้นมรณภัย

ตามปัญหาที่กราบทูลถามและตามพุทธพยากรณ์ที่ตรัสแก้ ฟังดูก็เป็นเรื่องที่แสดงถึงการปฏิบัติในชั้นสูงขั้นละเอียด อันนับว่าเป็นขั้นสูงสุดในทัศนะคือความเห็นของผู้กราบทูลถาม และในพระพุทธพยากรณ์ที่ตรัสบอก ทั้งก็ดูเป็นเรื่องที่เข้าใจยาก ไม่ง่าย ไม่ต้องกล่าวถึงการปฏิบัติ ว่าจะปฏิบัติให้ได้ให้ถึงตามที่กราบทูลถาม

และตามที่ตรัสตอบได้โดยง่าย แต่แม้เช่นนั้นผู้ปฏิบัติธรรมก็ควรทำความเข้าใจในทัศนะคือความเห็นและความต้องการของบุคคล ว่าตั้งแต่ครั้งก่อนพุทธกาลตลอดมาจนถึงในพุทธกาล และตลอดมาจนถึงในปัจจุบัน ทุก ๆ คนย่อมมีความกลัวอย่างยิ่งอยู่ข้อหนึ่งตรงกันทุกกาลสมัย คือความกลัวตายอันเรียกว่า**มรณภัย** เห็นว่าความตายเป็นภัยเป็นสิ่งที่น่ากลัว และก็พากันกลัวตายอยู่ด้วยกัน และธรรมดาว่าสิ่งที่เป็นภัยเป็นอันตรายทั้งหลายนั้น ก็เป็นสิ่งที่ทุกสัตว์บุคคลต้องการจะพ้นแม้**มรณภัย**ก็เช่นเดียวกัน ต้องการ**จะพ้น**จาก**มรณภัย** และเมื่อเป็นดั่งนี้ จึงมีบุคคลผู้ที่ต้องการ**จะพ้นมรณภัย** ต้องการ**จะพ้น**จากความตาย พากันแสวงหาสถานที่หรือวิธีที่จะทำให้พ้นได้ กล่าวโดยตรงที่สุดก็คือที่จะทำให้เป็นผู้ไม่ตาย เป็น**อมตะ**คือผู้ไม่ตาย หรือเป็น**อมร**ที่แปลว่าผู้ไม่ตายเช่นเดียวกัน และก็พากันแสวงหาที่จะทำให้เป็นผู้ไม่ตาย ทั้งที่เป็นกายมนุษย์อยู่ก็มี หรือแม้จะรู้ว่าเมื่อยังดำรงอยู่ในกายมนุษย์ก็จะต้องตาย ก็ยังปรารถนาที่จะให้ไปเกิดในภูมิภพที่ไม่ตาย และก็เข้าใจว่าภูมิภพที่ไม่ตายนั้นก็คือสวรรค์ หากไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ก็จะเป็นผู้ไม่ตาย จึงเรียกเทวดาในสวรรค์ว่า**อมร** ที่แปลว่าผู้ไม่ตาย จึงพากันปฏิบัติเพื่อให้ตายแล้วไปเกิดในสวรรค์ เป็น**อมร**ผู้ไม่ตาย ดั่งนี้ ความเชื่อดั่งนี้ก็ได้มีกันเรื่อยมา และก็พากันปฏิบัติที่จะให้ไปเกิดในสวรรค์ตามความเชื่อถือ เป็นเทวดาเป็นพรหมตามความเชื่อถือ และก็ได้มีศาสดาที่สั่งสอนทางไปสวรรค์ไปเกิดเป็นเทวดาเป็นพรหมกันอยู่แล้ว คำสั่งสอนให้ปฏิบัติในทานในศีลอันเป็นเหตุให้ไปสวรรค์ก็มีอยู่แล้ว คำสั่งสอนให้ปฏิบัติในสมาธิจนบรรลุถึงฌาน เป็น**รูปฌานอรูปฌาน**ก็มีอยู่แล้ว และก็มีผู้ปฏิบัติไปเกิดเป็นเทพยดาเป็นพรหมก็มีอยู่แล้ว ก็แปลว่าภูมิภพทั้งหลายทั้งที่เป็นอบายโลกเป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นสัตว์นรก เป็นเปรตอสุรกายต่าง ๆ ที่เป็นอบายภูมิ ก็มีผู้ไปเกิดกันเต็มอยู่แล้ว แม้ภูมิมนุษย์ซึ่งนับว่าเป็นสุคติ และภูมิเทพทุกชั้นพรหมทุกชั้นเว้นไว้แต่พวก**สุทธาวาส** นอกจากจะเป็นพวกเทพเป็น**พรหมสุทธาวาส**ในศาสนาก่อนของพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ก็ไปบังเกิดกันอยู่แล้วเต็มเช่นเดียวกัน แปลว่ามีครบถ้วนอยู่ทุกภพทุกชาติทุกภูมิ และก็มีความเข้าใจว่า บางภพบางภูมิเช่นภพภูมิของเทวดาของพรหมที่มีอายุยืนยาว เป็น**อมตภูมิ**คือเป็นภูมิที่ไม่ตาย เป็นภูมิของผู้ที่ไม่ตาย หรือเป็น**อมร**ดังที่เข้าใจกัน แต่ว่ามรรคผลนิพพานที่พระพุทธเจ้าได้ทรง

บรรลุนั้น เมื่อไม่มีพุทธศาสนาก็ยังไม่มีใครสอนถึง ต่อเมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงอุบัติขึ้น ได้ทรงบรรลุมรรคผลนิพพาน จึงได้ทรงสอนถึงทางปฏิบัติต่อขึ้นไปจนถึงมรรคผลนิพพาน เพราะฉะนั้น มรรคผลนิพพานนั้นจึงมีจำเพาะในพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ได้ทรงบรรลุแล้วและทรงแสดงสั่งสอนไว้

อมตธรรมหรือมรรคผลนิพพาน

มรรคผลนิพพานนั้นก็เป็นทางปฏิบัติเพื่อให้เป็นผู้ไม่ตาย และเป็นการบรรลุถึงภูมิที่ไม่ตาย เป็นผู้ที่ไม่ตายที่เรียกว่า**อมตะ** ผู้ไม่ตาย และเรียกมรรคผลนิพพานว่า**อมตธรรม** ธรรมที่ทำให้เป็นผู้ไม่ตาย หรือจะเรียกว่า**อมร**คือผู้ไม่ตายก็ได้ การปฏิบัติให้บรรลุถึง**อมตธรรม**เป็นผู้ไม่ตาย เป็นการพ้นจาก**มรณภัย**ด้วยประการทั้งปวงนั้นก็คือที่โมฆราชมาณพได้กราบทูลถามนั้นเอง ว่าบุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างไรมัจจุราชจึงจะไม่แลเห็น อันหมายความว่าความตายจึงจะไม่บังเกิดขึ้น จึงจะไม่มาถึงและก็เรียกสมมติเอาความตายให้เป็นบุคคลขึ้นว่ามัจจุราช เป็นราชาของความตายดังที่มีความเชื่อถือกันในลัทธิต่าง ๆ ตั้งแต่ก่อนพุทธกาล ทำนองว่ามีพระยามัจจุราชซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่สำหรับจะมานำบุคคลในโลกไป และเมื่อถึงกำหนดกาลเวลา พระยามัจจุหรือมัจจุราชก็จะส่งเสนามานำเอาจิตหรือวิญญาณของบุคคลในโลกนี้ไป และบุคคลนั้นก็จะต้องตาย ดังที่มีเรื่องเล่ากันอยู่ว่า บางรายพระยามัจจุส่งเสนามารับเอาวิญญาณไป แต่ผิดตัวก็นำมาส่ง ก็ฟื้นขึ้นมา ก็มีความเชื่อกันอยู่ดั่งนี้ในบางลัทธิและในบางคราวที่มีปรากฏการณ์ดังที่กล่าว ก็แปลว่าทุกคนนั้นเป็นผู้ที่จะต้องตายจึงมีคำเรียกว่า**มัจจะ** แปลว่าผู้ที่จะต้องตาย เป็นคำเรียกทุก ๆ บุคคลทุก ๆ สัตวโลกและ**มัจจะ**คือผู้ที่จะต้องตายนั้น ก็คล้ายกับว่ามีชื่ออยู่ในบัญชีของพระยามัจจุทั้งนั้นเมื่อถึงกาลเวลาพระยามัจจุก็จะต้องส่งเสนามารับเอาวิญญาณไป ซึ่งบุคคลนั้นก็ต้องตาย เพราะฉะนั้น โมฆราชมาณพผู้กราบทูลถาม ก็น่าจะต้องมีคติความเชื่อถึงมัจจุราชดังเช่นที่กล่าว เป็นทำนองว่าทุก ๆ คนอยู่ในสายตาของมัจจุราชทั้งนั้นมัจจุราชจะตรวจดูเห็นทั้งนั้นว่าใครอยู่ที่ไหน ไม่พ้นจากสายตาของมัจจุราช มัจจุราชแลเห็นทั้งนั้น เมื่อถึงคราวถึงเวลาก็จะต้องมารับตัวเอาไปทั้งนั้น ไม่มีใครพ้นได้ เมื่อเป็นดั่งนี้ โมฆราชจึงได้กราบทูลถามว่า จะพิจารณาเห็นโลกอย่างไรจึงจะทำให้

มัจจุราชไม่แลเห็น ให้พ้นจากสายตาของมัจจุราชได้ เป็นสำนวนที่กราบทูลถาม แต่ว่าผู้กราบทูลถามนี้ก็จับประเด็นได้ถูกต้องว่า ขึ้นอยู่แก่การดูโลกหรือขึ้นอยู่แก่โลก และเมื่อขึ้นอยู่แก่โลก จะดูโลกอย่างไรจะมองโลกอย่างไร จึงจะทำให้มัจจุราชไม่แลเห็น ซึ่งบางแห่งในที่อื่นก็ใช้สำนวนว่า ที่จะทำให้มัจจุราชหลงคือหลงทางที่จะมาเอาตัวไป คือมาเอาตัวไปไม่ถูกตามไม่ถูก เพราะโดยปกตินั้นมัจจุราชจะต้องมองเห็นทุกคน รู้ทางที่จะมานำเอาตัวผู้ถึงกาละไปทุก ๆ คน ไม่มีที่จะหลงทาง จะทำอย่างไรจึงจะให้มัจจุราชหลงทางได้ นั่นก็เป็นอีกสำนวนหนึ่ง

ทรงสอนให้ทำสติพิจารณาโลกให้เป็นของสูญ

เรื่องโลกนี้จึงเป็นเรื่องสำคัญ ในที่บางแห่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงถึงโลก ตรัสให้มาดูโลกนี้ซึ่งวิจิตรการดุจราชรถ ครั้นได้ตรัสให้มาดูโลกนี้ซึ่งวิจิตรการดุจราชรถดั่งนี้แล้ว ก็มีคำสำคัญที่ตรัสต่อไปว่า "ที่คนพาลคือคนเขลาทั้งหลายติดจมอยู่ แต่ว่าผู้รู้แจ้งทั้งหลายหามีความข้องอยู่ไม่" ดั่งนี้ พระพุทธภาษิตนี้ก็เป็นพระพุทธภาษิตที่แสดงถึงโลกอันมีความสำคัญ ซึ่งหากจะมารวมเข้ากับปัญหาและปัญหาพยากรณ์นี้ ก็จะกล่าวได้ว่า หากดูโลกที่มีความวิจิตรการดุจราชรถและติดจมอยู่ ก็ต้องเป็นผู้ที่มัจจุราชจะต้องมองเห็น ต้องอยู่ในสายตาของมัจจุราชตลอดเวลา แต่ถ้าปฏิบัติไม่ให้เป็นผู้ข้องผู้ติด ดูแต่ไม่ข้องไม่ติด โลกวิจิตรการดุจราชรถก็รู้ว่าวิจิตรการดุจราชรถ แต่ไม่ข้องไม่ติด หากปฏิบัติดั่งนี้ ก็จะทำให้มัจจุราชหลงทางได้ หาไม่พบได้ แต่ว่าในพุทธพยากรณ์ได้ตรัสชี้ลงไปโดยชัดเจนซึ่งมีความว่า "ให้มี**สติ**พิจารณาเห็นโลกโดยเป็นของสูญคือว่างเปล่า ถอนความตามเห็นว่า**อัตตา**ตัวตนหรือตัวเราของเรา ก็จะพึงพ้น**มัจจุ**คือความตายได้ พิจารณาเห็นโลกอยู่อย่างนี้ มัจจุราชจึงจะไม่แลเห็น" ดั่งนี้ ความเป็นผู้มีสติปฏิบัติใน**สติปัฏฐาน**ที่แสดงมาโดยลำดับ ตั้งแต่สติพิจารณากาย ต่อมาเวทนา จิต ธรรม และสติที่พิจารณาธรรมจนถึง**อริยสัจจะ** ก็รวมอยู่ในพระพุทธพยากรณ์นี้ คือเป็นการปฏิบัติทำสติพิจารณาโลกโดยเป็นของสูญคือว่างเปล่า เพราะว่าโลกนั้นดูเข้ามาภายในก็คือกายเวทนาจิตธรรมนี้นั่นเอง กายเวทนาจิตธรรมนี้เป็นสิ่งที่เกิดดับ ฉะนั้น เมื่อตั้งสติกำหนดกายเวทนาจิตธรรม ให้รู้จักว่านี่กายนี่เวทนานี่จิตนี่ธรรม อาการของกายเวทนา

จิตธรรมที่เกิดดับก็จะปรากฏ ก็เป็น**ทุกขสัจจะ** สภาพที่จริงคือทุกข์ เพราะที่ชื่อว่าทุกข์นั้นก็คือสภาพที่เกิดดับของกายเวทนาจิตธรรมนี้นั้นเอง และเมื่อไปยึดทุกข์เข้านั่นก็เป็นตัว**สมุทัย** เหตุให้เกิดทุกข์ ซึ่งเป็นความเศร้าโศกทุกข์ระทมต่าง ๆ ซึ่งทุก ๆ คนได้ประสบกันอยู่ เพราะมีความยึดถือด้วยอำนาจของตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากในกายในเวทนาในจิตในธรรมนี้เอง ว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา และเมื่อสิ่งที่อยากยึดไว้นี้ต้องเกิดต้องดับไป จึงกระสับกระส่ายเดือดร้อน ปรากฏเป็นโศกะเป็นปริเทวะเป็นต้น ฉะนั้น เมื่อมาพิจารณาให้เห็นสัจจะคือความจริงในกายในเวทนาในจิตในธรรม ที่ยึดถือว่าเกิดดับ และปล่อยวางก็เป็น**ทุกขนิโรธ** ความดับทุกข์ ฉะนั้น ความที่มีสติกำหนดพิจารณากับทั้งปัญญาที่เป็นตัวความรู้ในสัจจะคือความจริงที่เกิดขึ้นสืบเนื่องกัน จึงเป็น**มรรคสัจจะ** สภาพที่จริงคือมรรค และเมื่อได้ความหยั่งรู้ลงไปดั่งนี้ ก็นับว่าเป็น**วิชชา** ปล่อยวางได้ก็เป็น**วิมุตติ**คือความหลุดพ้น ปล่อยวางได้เท่าใดทุกข์ก็หลุดไปเท่านั้น และเมื่อเป็นดั่งนี้ ก็เป็นการปฏิบัติที่จะทำให้มัจจุราชหลงทาง ตามหาตัวไม่ถูก

๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๓๖

โมฆราชมาณพปัญหา (ต่อ)

โลกกับมัจจุราช

ได้แสดง**โสฬสปัญหา**นำ**สติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ จนถึงปัญหาของโมฆราชมาณพ ซึ่งได้กราบทูลถามโดยความว่า "บุคคลพิจารณาเห็นโลกอยู่อย่างไร มัจจุราชจึ่งจะไม่แลเห็น" พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบความว่า "ดูก่อนโมฆราช ท่านจงดูโลกโดยเป็นของสูญคือว่างเปล่า ท่านจงมีสติดูโลกโดยเป็นของสูญคือว่างเปล่า ถอนความตามเห็นว่า**อัตตา**ตัวตนหรือตัวเราของเราเสีย ก็จะพึงข้ามพ้น**มัจจุ**คือความตายได้ บุคคลพิจารณาเห็นโลกอยู่อย่างนี้ มัจจุราชจึงจะไม่แลเห็น" ดั่งนี้

ตามคำถามและพุทธพยากรณ์ที่ตรัสตอบ ก็เจาะจงถามถึงว่า จะพิจารณาโลกอยู่อย่างไร มัจจุราชจึงจะไม่แลเห็น จึงน่าจะได้คิดพิจารณาเป็นประการแรกว่า โลกกับมัจจุราชมาเกี่ยวข้องกันอย่างไร จึงได้ยกโลกขึ้นเป็นข้อสำคัญในอันที่จะพิจารณาให้เห็นอย่างไร ในปัญหาที่กราบทูลถามได้ยกย่องพระบรมศาสดาว่าโลกนี้โลกอื่นพรหมโลกพร้อมกับเทวโลก ย่อมไม่ทราบความเห็นของพระองค์ผู้ทรงเป็นโคตมโคตรผู้มียศ ดั่งนี้ ฉะนั้น คำว่า**โลกนี้**จึงมีความหมายถึงโลกนี้ คือมนุษยโลกที่ทุก ๆ คนดำรงกันอยู่นี้ และโลกอื่นอันหมายถึงว่าโลกที่ต่างไปจาก นอกไปจากมนุษยโลกนี้ จะเป็นอบายโลก หรือจะเป็นโลกชนิดอื่นก็ตาม และก็ระบุถึงพรหมโลกพร้อมทั้งเทวโลก ซึ่งเป็นการระบุถึงโลกชนิดต่าง ๆ และการที่ระบุถึงโลกชนิดต่าง ๆ นี้ก็ได้มีระบุเอาไว้ เช่นดิรัจฉานโลก โลกสัตว์ดิรัจฉาน มนุษยโลก โลกของมนุษย์ เทวโลก โลกของเทพหรือเทวดา ดั่งนี้เป็นต้น ฟังดูก็คล้าย ๆ กับหมายถึงถิ่นอันเป็นที่อาศัย เช่นถิ่นอันเป็นที่อาศัยของมนุษย์ก็เรียกว่า มนุษยโลก หรือเรียกรวมว่าถิ่นอันเป็นที่อาศัยของสัตวโลกอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เรียกว่าโลกอย่างนั้นอย่างนี้ และคำว่า**สัตวโลก** โลกคือหมู่สัตว์นี้ ก็เป็นคำที่กินความกว้างถึงสัตวโลกทุกชนิดทุกประเภทคือบรรดาผู้ที่ยังมีความข้องความติดยังไม่เป็นผู้พ้นยังไม่เป็นผู้รู้ซึ่งเรียกว่า**พุทธะ**ผู้รู้ซึ่งเป็นผู้รู้ด้วยพระองค์เอง และแสดงธรรม

สั่งสอนขึ้น ตั้งเป็นศาสนาขึ้น ก็เรียกว่าพระ**สัมมาสัมพุทธะ** ท่านผู้รู้เอง ซึ่งไม่ได้ตั้งศาสนาขึ้นก็เรียกว่าพระ**ปัจเจกพุทธะ** และท่านผู้รู้ซึ่งเป็นสาวก เป็นผู้รู้ตามพระพุทธเจ้าผู้พระศาสดาก็เรียกว่า**อนุพุทธะ** นอกจากพระ**พุทธะ**คือพระผู้รู้ดั่งนี้ จะเป็นมนุษย์เป็นสัตว์ดิรัจฉานเป็นเปรตเป็นสัตว์นรกเป็นเทวดามารพรหม ก็รวมเรียกว่าสัตวโลกทั้งหมดยังเป็นผู้ข้องผู้ติดอยู่ในโลก และบรรดาสัตวโลก เหล่านี้ซึ่งมีชนิดภูมิชั้นต่าง ๆ กันเป็นมนุษย์บ้างเป็นดิรัจฉานบ้างเป็นเทพบ้างเป็นต้น ก็แยกเรียกออกเป็นดิรัจฉานโลกมนุษยโลก เทวโลกเป็นต้น ไปตามประเภท และฟังดูก็คล้าย ๆ กับหมายถึงถิ่นอันเป็นที่อาศัย แต่โดยตรงนั้นหมายถึงตัวของสัตวโลกนั้น ๆ เองทุก ๆ ตัวตน เช่น**มนุษยโลก**ก็คือมนุษย์ทุกคน แต่ละคนก็เรียกว่ามนุษยโลกทั้งนั้น คือ หมายที่ตัวของแต่ละบุคคล**ดิรัจฉานโลก**ก็หมายถึงดิรัจฉานทุกตัวตน คือทุกตัวตนของสัตว์ดิรัจฉานนั้นเองก็เรียกว่าดิรัจฉานโลก โดยตรงจึงหมายเข้ามาถึงแต่ละบุคคลแต่ละตัวตนดังกล่าวมานี้ ตัวตนของใครก็เรียกว่าโลกหนึ่ง ๆ ดังเช่นนั่งกันอยู่ในที่นี้มากคนด้วยกัน แต่ละคนก็โลกหนึ่ง ๆ มนุษย์ก็มนุษยโลกหนึ่งต่างก็เป็นมนุษยโลกด้วยกัน บรรดาโลกที่หมายถึงแต่ละบุคคลแต่ละตัวตนดั่งนี้ ต่างก็ต้องมีเกิดต้องมีแก่ต้องมีเจ็บต้องมีตายอยู่ด้วยกันเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าทุก ๆ บุคคลตัวตนเราเขาซึ่งเป็นแต่ละโลก ๆ ด้วยกันทั้งหมดนี้ เป็นผู้ที่มัจจุราชคือความตายมองเห็นทั้งนั้นดังที่ได้กล่าวแล้ว กล่าวคือจะต้องถึงความตายในที่สุดทั้งหมด ไม่มีที่จะพ้นไปได้ เพราะฉะนั้น จะพิจารณาโลกดังกล่าวนี้อย่างไร คือจะทำอย่างไรกับโลกที่จะพบกับความตายนี้ ให้ไม่ต้องพบกับความตาย หรือให้ความตายหาไม่พบ คือมัจจุราชความตายมองไม่เห็นได้ เพราะฉะนั้น โลกกับมัจจุราชจึงเกี่ยวข้องกันอยู่ดั่งนี้ เพราะมีความหมายดังที่กล่าวมานี้

ทรงสอนให้ถอนความตามเห็นว่าอัตตา

พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงแก้ปัญหานี้ ตรัสสอนให้มีสติพิจารณาดูโลก มองโลกโดยเป็นของสูญคือว่างเปล่า ถอน**อัตตานุทิฏฐิ** ความตามเห็นว่า**อัตตา**ตัวตนหรือตัวเราของเราเสียทุกเมื่อจึงจะข้ามพ้นมัจจุคือความตายได้ จึงควรพิจารณาทำความ

เข้าใจว่า ที่ตรัสสอนให้มีสติดูหรือมองโลกโดยเป็นของสูญคือว่างเปล่านั้นอย่างไร ท่านได้แสดงว่า ในการที่จะมองหรือดูโลกโดยเป็นของสูญนั้นก็คือให้มองให้ดูโลกที่ตัวตนของแต่ละบุคคลทั้งหมดนี้แหละ ที่ต่างก็เป็นโลก โลกหนึ่ง ๆ อยู่ด้วยกันทั้งนั้น ว่าเป็นสิ่งที่ไม่อยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนา และเป็นของเปล่า ฉะนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องรู้จักโลกซึ่งจะดูดังกล่าวว่าอยู่ที่ไหน ซึ่งก็ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ก็คือที่ตัวตนของแต่ละบุคคล โดยตรงหมายดั่งนี้ ไม่ได้หมายถึงพื้นแผ่นดินอันเป็นที่อาศัย และได้มีพระพุทธภาษิตตรัสชี้เอาไว้ชัดเจน ว่าที่เรียกว่าโลก ๆ นั้นเพราะอรรถคือเนื้อความว่าอย่างไร ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ความว่า สิ่งใดชำรุดทรุดโทรม สิ่งนั้นเรียกว่าโลกหรือชื่อว่าโลก ชื่อว่าโลกก็เพราะเป็นสิ่งที่ต้องชำรุดทรุดโทรม อะไรเป็นสิ่งที่ต้องชำรุดทรุดโทรมซึ่งเป็นตัวโลก ก็คือ**ขันธโลก** โลกคือขันธ์ ๕ นี้เอง หรือว่า**อายตนโลก** โลกคืออายตนะภายในภายนอกนี้เอง หรือว่า**ธาตุโลก** โลกคือธาตุ ธาตุต่าง ๆ ที่มาประกอบกันเป็นขันธ์ ๕ เป็นนามรูปเป็นอายตนะนี้เอง และในการพิจารณานี้ก็จับพิจารณาดูที่อายตนะภายในภายนอกที่ประกอบกันอยู่เป็นคู่ ๆ ที่ตนเอง คือตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายและสิ่งที่กายถูกต้อง มโนคือใจกับธรรมคือเรื่องราว อายตนะภายในภายนอกที่ประกอบกันเป็นคู่ ๆ นี้ชื่อว่าเป็นโลกเพราะเป็นสิ่งที่ต้องชำรุดทรุดโทรม เมื่ออายตนะภายในภายนอกประจวบกันก็บังเกิดนามธรรม เป็นวิญญาณคือเป็นการเห็น การได้ยิน การได้ทราบ การได้รู้หรือคิด บังเกิดเป็นสัมผัส บังเกิดเป็นเวทนา สุขทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขที่ประสบอยู่ที่บังเกิดอยู่ บังเกิดเป็นสัญญาความจำได้หมายรู้เช่นจำรูป จำเสียง จำกลิ่น จำรส จำโผฏฐัพพะ จำธรรมคือเรื่องราวที่คิดรู้ต่าง ๆ บังเกิดเป็นสังขาร ความคิดปรุงหรือปรุงคิดดีบ้างไม่ดีบ้างเป็นกลาง ๆ บ้าง เหล่านี้เป็นต้น ก็ชื่อว่าโลกทั้งนั้น เพราะเป็นสิ่งที่ต้องชำรุดทรุดโทรมทั้งนั้น รวมความเข้าแล้วก็เป็นขันธ์ ๕ เป็นรูปเป็นเวทนาเป็นสัญญาเป็นสังขารเป็นวิญญาณ ย่อลงเป็นนามรูป ก็เป็น**ขันธโลก** หรือเมื่อยกเอาอายตนะภายในภายนอกขึ้นมาว่า ก็เป็น**อายตนโลก**นี้เป็นโลกที่มีอยู่ของทุก ๆ คน และชื่อว่าเป็นโลกก็เพราะเป็นสิ่งที่ต้องชำรุดทรุดโทรม บุคคลซึ่งเป็นสามัญชนย่อมมีความยึดถือขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ หรือว่าธาตุทั้งปวงที่รวมเป็นอัตภาพนี้ ว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา เป็นว่าเรามีเราเป็นต่าง ๆ ต่างมีความยึดถืออยู่ดั่งนี้ เพราะฉะนั้น

จึงเรียกว่า**อุปาทานขันธ์** ขันธ์เป็นที่ยึดถือ เมื่อเป็นดั่งนี้ เมื่อขันธ์อายตนะหรือธาตุเกิด ก็ยึดถือว่าเราเกิด แก่ก็ยึดถือว่าเราแก่ ตายก็ยึดถือว่าเราตาย จึงมีความทุกข์โศก ต่าง ๆ เพราะเหตุที่ไม่ต้องการจะแก่ ไม่ต้องการจะตาย ฉะนั้น จึงไม่พ้นจาก**มัจจุ**คือ ความตาย เป็นผู้ที่**มัจจุ**มองเห็นอยู่ตลอดเวลา

ทรงสอนให้ตรวจค้นดูที่นามรูป

ฉะนั้น จึงได้ตรัสสอนให้ดูโลก คือดู**ขันธโลก อายตนโลก** หรือว่า**ธาตุโลก** อันรวมเป็นอัตภาพนี้ อันเป็นที่ยึดถือนี้ โดยเป็นของสูญคือว่างเปล่า ว่างเปล่าจาก**อัตตา**ตัวตนคือตัวเราของเราว่างเปล่าจากที่ตั้งของ**อัตตา**ตัวเราของเรา ก็เพราะว่าได้มีพระพุทธภาษิตตรัสเตือนให้พิจารณาว่า ให้ตรวจค้นดูที่รูปขันธ์ ที่เวทนาขันธ์ ที่สัญญาขันธ์ ที่สังขารขันธ์ ที่วิญญาณขันธ์ หรือรวมเข้าที่**นามรูป** หรือว่าที่อายตนะภายในภายนอก หรือว่าที่ธาตุ อันประกอบเข้าเป็นกายหรือเป็น**นามรูป**ทั้งปวง ให้ตรวจค้นดูให้ทั่วคติคือการไปของขันธ์ทั้งปวงเหล่านี้ ก็จะไม่พบตัวเราของเรา หรือข้อที่ว่าเรามีเราเป็นอย่างนั้นอย่างนี้อยู่ที่ไหนอย่างแท้จริง ฉะนั้น จึงเป็นที่ ๆ ว่างจาก**อัตตา**ตัวเราของเรา จากที่ตั้งของ**อัตตา**คือตัวเราของเรา ขันธ์อายตนะธาตุหรือขันธ์ธาตุอายตนะทั้งปวงเป็นสิ่งที่เกิดและดับไปตามธรรมดา ดั่งจะเรียกว่าเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง เหมือนอย่างธรรมชาติของโลกทั้งหลายที่ปรากฏเป็นกลางวันเป็นกลางคืน เป็นฝนตกเป็นแดดออก เป็นร้อนเป็นหนาวเป็นต้นเหล่านี้ ก็เป็นธรรมชาติธรรมดา ซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัยของโลกธาตุของธรรมชาติธรรมดา ไม่ใช่เป็น**อัตตา**ตัวเราของเราที่ไหน หากว่าจะไปยึดถือว่าตัวเราของเรานั้นคือฝนตก หรือว่าคือแดดออก หรือว่าคือฟ้าผ่า ก็ย่อมจะปรากฏชัดเจนว่าไปยึดผิด และถ้าใครไปยึดอย่างนั้นก็แปลว่าสติไม่ดี เพราะว่าอาการของโลกธาตุดังกล่าวนี้ เป็นเหตุเป็นผลของธรรมชาติธรรมดา ฉันใดก็ดี ขันธ์ธาตุอายตนะหรือขันธ์อายตนะธาตุทั้งปวงนี้ ที่มาประกอบกันขึ้นเป็น**นามรูป**หรือว่าเรียกตามสมมติยึดถือว่าเป็นอัตภาพอันนี้ ก็เป็นสิ่งที่บังเกิดขึ้นดับไป เป็นไป เป็นธรรมชาติธรรมดาของโลกธาตุอย่างหนึ่ง ๆ เช่นเดียวกับฝนตกแดดออกฟ้าผ่าหนาวร้อนกลางวันกลางคืนดั่งที่กล่าวมานั้น สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เป็นของใคร ไม่ใช่เป็นตัวเราไม่ใช่เป็นของเรา แต่ว่าเพราะไปยึดถือว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา

เราเป็นนั่นเป็นนี่ ในขันธ์อายตนะธาตุเหล่านี้ ฉะนั้น เมื่อสิ่งเหล่านี้ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติธรรมดาตามเหตุปัจจัย จึงยึดถือว่าเราเป็นอย่างนั้นเราเป็นอย่างนี้ เราเกิดเราแก่เราเจ็บเราตาย จึงต้องเป็นทุกข์

พิจารณาให้เห็นอนัตตาของโลก

เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสสอนให้พิจารณาเป็นข้อแรกว่า โลกคือขันธ์อายตนะธาตุของแต่ละบุคคลนี้ ไม่เป็นไปตามอำนาจปรารถนา จะปรารถนาไม่ให้แก่ก็ปรารถนาไม่ได้ ไม่ให้เจ็บก็ไม่ได้ ไม่ให้ตายก็ไม่ได้ เป็นสิ่งที่ต้องเป็นไปตามธรรมชาติธรรมดา คือเกิดก็ต้องแก่ก็ต้องเจ็บก็ต้องตาย บังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้ เหมือนอย่างจะไปบังคับว่าให้เป็นกลางคืนอยู่เรื่อยไป หรือให้เป็นกลางวันอยู่เรื่อยไป ให้เป็นฤดูหนาวเรื่อยไป ให้เป็นฤดูร้อนเรื่อยไป เหล่านี้บังคับไม่ได้ เป็นสิ่งที่ต้องเป็นไปตามเหตุผลของธรรมชาติธรรมดา เมื่อมีสิ่งนี้ก็ต้องมีสิ่งนี้ขึ้น เมื่อสิ่งนี้เกิดสิ่งนั้นก็เกิด เมื่อไม่มีสิ่งนี้ก็จะไม่มีสิ่งนี้ เมื่อสิ่งนี้ดับสิ่งนั้นก็ดับ ไปตามเหตุตามปัจจัย เป็นธรรมชาติธรรมดา จะไปบังคับให้ฝืนธรรมชาติธรรมดานั้นไม่ได้ หัดพิจารณาดังนี้เป็นประการแรก

พิจารณาให้เห็นสุญญตาคือความว่าง

และเมื่อพิจารณาให้เห็นได้อย่างนี้แล้ว ก็เริ่มจะเห็น**สุญญตา**คือความว่าง อันหมายความว่าว่าง**อัตตา**ตัวเราของเรา ว่างที่ตั้งของ**อัตตา**คือตัวเราของเราขึ้นได้ และก็จับพิจารณาสืบต่อไปว่า ว่างจากความเที่ยงคือไม่มีความเที่ยง ว่างจากความสุขคือไม่มีความสุข ว่างจาก**อัตตา**คือตัวเราของเรา ก็เพราะบังคับให้เป็นไปตามปรารถนาไม่ได้ดังนั้น จึงเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงไม่ตั้งอยู่ยั่งยืนและเมื่อเป็นดังนี้ จึงไม่เป็นความสุขอันแท้จริง ความสุขที่เข้าใจกันว่าสุขนั้น ก็คือความที่ได้แก้ทุกข์ให้สงบไปคราวหนึ่ง ๆ อันที่จริงเป็นความเสมอตัวเท่านั้น เช่นเมื่อนั่งอยู่นาน ๆ เมื่อเป็นทุกข์ก็ผลัดเปลี่ยนอิริยาบถเป็นยืนขึ้นบ้าง ความทุกข์เพราะที่นั่งมากนั้นก็หายไป แต่อันที่จริงนั้นเป็นความเสมอตัว ความสุขที่เข้าใจกันว่าสุขนั้น อันที่จริงก็คือการที่แก้ทุกข์

ให้สงบไปคราวหนึ่ง ๆ เท่านั้น หิวขึ้นมาก็บริโภคก็หายหิว กระหายน้ำดื่มน้ำก็หายกระหายน้ำ ก็คือว่าทุกข์ดับไปคราวหนึ่ง ๆ ก็รู้สึกว่าเป็นสุขขึ้นคราวหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้น คำว่า**สุขนั้นจึงแปลว่าทนง่าย** **ทุกข์**นั้นแปลว่าทนยาก ก็เป็นอันว่าต้องทนด้วยกันทั้งนั้น สุขก็ต้องทน ทุกข์ก็ต้องทน และสิ่งที่คิดว่าสุขนั้น ที่ว่าไม่ใช่สุขแท้จริงก็เช่นว่า นั่งอยู่นาน ๆ เมื่อย ยืนขึ้นก็สบายหายเมื่อย แต่อันที่จริงนั้นอาการยืนไม่ใช่เป็นตัวสุขที่แท้จริง เพราะถ้ายืนนานก็เมื่อยอีกเหมือนกัน ต้องเปลี่ยนเป็นนั่งไปใหม่ นั่งที่เคยเป็นทุกข์นั้นก็กลับเป็นสุขขึ้นมาอีก แล้วก็กลับเป็นทุกข์ขึ้นมาอีก ดั่งนี้ ก็เป็นการแก้กันไปแก้กันมา แต่ว่าเป็นการแก้ที่ไม่จบสิ้น เหมือนอย่างที่การบริโภคอาหารแก้หิว ก็ต้องบริโภคกันไม่จบสิ้นทุกวัน หายใจเข้าหายใจออก ก็ต้องหายใจเข้าหายใจออกกันอยู่ทุกเวลาหยุดไม่ได้ แต่เมื่อหายใจเข้าออกสะดวกก็เข้าใจว่าสบาย อึดอัดเข้าหายใจไม่สะดวกก็ว่าเป็นทุกข์ แต่อันที่จริงนั้นเป็นการแก้กันไปแก้กันมาเท่านั้น ดั่งนี้ พิจารณาดูแล้วก็จะมองเห็นว่า อันที่จริงนั้นไม่มีความเที่ยงไม่มีความสุขและไม่มีอัตตาตัวตนอยู่ที่ไหน ดังที่ตรัสสอนให้ค้นให้ทั่ว ๆ ทั่วเวทนาสัญญาเป็นต้น ก็จะไม่พบตัวเราของเรา หรือที่ว่ายึดถือว่าตัวเราของเราอยู่ที่ไหนเลย ดั่งนี้

ปฏิบัติให้เกิดอนัตตสัญญาและปัญญา

เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาไปโดยลำดับดั่งนี้ **อนัตตสัญญา** ความกำหนดหมายว่าเป็น**อนัตตา** ไม่ใช่ตัวตนก็จะบังเกิดขึ้น เป็นสัญญาก่อนแล้วก็จะเป็นปัญญาเห็นชัดขึ้น เป็น**สุญญตา**คือความว่าง ว่างจาก**อัตตา**ตัวเราของเรา ว่างจากที่ตั้งแห่ง**อัตตา**ตัวเราของเรา ที่ขันธ์ที่อายตนะที่ธาตุทั้งหมด ขันธ์อายตนะธาตุต้องเป็นไปตามธรรมชาติธรรมดา ดังที่เรียกว่าต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย ก็จะไม่รู้สึกยึดถือว่าตัวเราของเราต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย แต่จะมีความรู้สึกว่าเป็นธรรมชาติเป็นธรรมดาของขันธ์อายตนะธาตุซึ่งเป็นโลก อันเป็นสิ่งที่ต้องชำรุดทรุดโทรมเหมือนกันหมด ดั่งนี้เรียกว่าดูโลกโดยเป็นของสูญคือว่างเปล่า และเมื่อเป็นดั่งนี้แล้ว ก็จะถอนความเห็นว่า**อัตตา**ตัวเราของเราเสียได้ การปฏิบัติดั่งนี้เป็น**วิปัสสนากรรมฐาน**โดยตรง และที่ตรัสว่าเป็นวิธีที่จะทำให้มัจจุราชมองไม่เห็น ก็เพราะว่าไม่มีความยึดถือ เมื่อไม่มีความยึดถือก็ไม่รู้สึกว่าตัวเราของเราต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย แต่จะมีความรู้สึกว่าเป็น

ธรรมชาติธรรมดาของขันธ์อายตนะธาตุซึ่งเป็นโลก ซึ่งโลกก็จะต้องเป็นอย่างนี้ ต้องชำรุดทรุดโทรมไปเป็นธรรมดา เมื่อมีเหตุปัจจัยให้เกิดก็เกิด เมื่อสิ้นเหตุปัจจัยก็ดับ ซึ่งเหตุปัจจัยนั้นก็คืออวิชชาตัณหาอุปาทานกรรมซึ่งเป็นตัวก่อเกิดภพ เพราะฉะนั้นการที่จะทำให้มัจจุราชมองไม่เห็นสิ้นเชิงนั้น ก็ต้องปฏิบัติดับอวิชชาตัณหาอุปาทานกรรม แต่การที่จะดับได้นั้นไม่ได้เกิดจากการเร่งรัด แต่เกิดจากการปฏิบัติไปโดยลำดับ ก็จะดับไปตามขั้นตอนเอง

โมฆราชมาณพปัญหาจบ

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๓๗
ปิงคิยมาณพปัญหา

ธรรมอันเป็นเครื่องละชาติ ชรา

ได้แสดง**โสฬสปัญหานำสติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ จนถึงปิงคิยมาณวกปัญหา ปัญหาของปิงคิยมาณพอันเป็นที่ครบ ๑๖ ปิงคิยมาณพได้กราบทูลพระบรมศาสดามีความว่า "ข้าพระเจ้าเป็นคนแก่แล้ว ไม่มีกำลัง มีผิวพรรณสิ้นไปแล้ว ตาก็มองไม่กระจ่าง หูก็ฟังไม่สะดวก ขอให้ข้าพระเจ้าอย่าเป็นผู้หลงฉิบหายเสียในระหว่าง ขอพระองค์ได้ตรัสบอกธรรมที่ข้าพระเจ้าจะพึงรู้ได้ อันเป็นเครื่องละชาติและชราในอัตภาพนี้เสียได้" ดั่งนี้ พระบรมศาสดาได้ตรัสตอบความว่า "ท่านเห็นคนทั้งหลายเดือดร้อนอยู่ในเพราะรูปทั้งหลาย ว่าชนทั้งหลายเป็นผู้ประมาทแล้ว เดือดร้อนย่อยยับอยู่เพราะรูปทั้งหลายเป็นเหตุ ดูก่อนปิงคิยะ เพราะฉะนั้น ท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาท **ละรูปเสียเพื่อไม่เกิดอีก**" ดั่งนี้

ตามปัญหาที่กราบทูลถามของปิงคิยมาณพนี้ ก็มีความเป็นธรรมดาพื้น ๆ ซึ่งปรารภความแก่ของตนเอง ซึ่งเกี่ยวแก่รูปกายอันนี้เหมือนอย่างทุก ๆ คน เมื่อแก่ลง ๆ รูปกายอันนี้ก็ทรุดโทรมที่เรียกว่าชรา เพราะคำว่าชรานั้นก็แปลว่าทรุดโทรมเก่า ไม่มีกำลังวังชาเหมือนอย่างเมื่อยังเป็นหนุ่มเป็นสาว ผิวพรรณที่เคยสดชื่นก็ซูบซีดเศร้าหมองไปเพราะความแก่ ตาหูที่เคยดีก็กลับเสื่อมโทรม มองอะไรไม่เห็นชัด ฟังอะไรก็ไม่สะดวก ก็ปรารภสังขารของตนเองว่า เมื่อแก่ลงก็เป็นเช่นนี้ แต่ถึงดั่งนั้นก็ยังปรารถนาที่จะไม่ให้เป็นผู้หลงฉิบหายเสียในระหว่าง คือไม่ให้หลงแก่จนถึงไม่ให้หลงตาย จึงได้กราบทูลพระบรมศาสดาขอได้ตรัสบอกธรรม อันเป็นเครื่องละชาติชราในอัตภาพนี้เสีย ก็เพราะว่าเมื่อรูปกายอันนี้ต้องแก่ชราลงไป ก็ต้องเป็นเช่นดังที่ได้กราบทูลนั้น ก็ดังที่ทุก ๆ คนผู้แก่ชราก็ต้องประสบอยู่ด้วยกัน เพราะฉะนั้นจึงไม่ปรารถนาชราหรือไม่ปรารถนารูปกายที่ชรา กับทั้งไม่ปรารถนาความเกิดซึ่งเรียกว่าชาติ ก็เพราะได้ตระหนักอยู่ว่า เพราะมีชาติคือความเกิด ก็จะต้องพบกับ

ความแก่ความเจ็บความตายเมื่อมีอายุยืนก็ต้องพบชราคือความแก่ไปโดยลำดับ ยิ่งอายุยืนมากก็ต้องพบความแก่มาก ต้องอยู่กับรูปกายที่เป็นความแก่มากและนาน เพราะฉะนั้น จึงไม่ปรารถนาชราคือความแก่ กับทั้งไม่ปรารถนาชาติคือความเกิด เพราะเมื่อเกิดก็จะต้องแก่เหมือนดังที่ได้กราบทูลนั้น จึงขอให้ตรัสบอกธรรมอันจะเป็นเครื่องละความเกิดและความแก่เสียได้ ดั่งนี้ ก็เป็นคำกราบทูลถามที่ฟังเข้าใจไม่ยาก และก็ได้กราบทูลถามตรงต่อข้อที่ต้องการจะละ เพราะว่าร่างกายอันนี้เมื่อแก่ชราลงแล้ว ก็มีความเสื่อมโทรมต่าง ๆ ดังกล่าวไม่เป็นที่น่ารักใคร่น่าปรารถนาน่าพอใจทั้งหมด เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงต้องการที่จะละเสีย

จิตของสามัญชนมีความอยากติดยึดในรูปกาย

ทำไมจึงจะละชราเสียได้ และก็เมื่อรู้ว่าเพราะมีชาติคือความเกิดเป็นต้นเดิม จึงจะต้องแก่ตามชาติคือความเกิด จึงต้องการที่จะละชาติคือความเกิดเสียด้วย แต่ว่าในการที่ไม่ชอบความแก่ ตลอดจนถึงความเกิดที่จะทำให้ต้องแก่นั้น ก็ไม่แสดงชัดเจนว่า ยังมีความรักใคร่ปรารถนาพอใจอยู่ในรูปกายที่ต้องแก่นั้นหรือไม่ เพราะว่าเมื่อพิจารณาดูจิตใจของสามัญชนทั่วไปนั้น ย่อมมีความรักใคร่ปรารถนาพอใจอยู่ในรูปกายอันนี้ คือมีตัณหาความอยาก ความรักใคร่ ความเพลิดเพลินความพอใจ อุปาทาน ความยึดถืออยู่ในรูปกายอันนี้ ซึ่งเป็นที่ตั้งของชีวิต แม้ว่ารูปกายอันนี้จะเก่าแก่ไป ตาจะมัว หูจะหนักเป็นต้น กำลังเรี่ยวแรงวังชาก็ถอยลงไป ผิวพรรณที่เคยผ่องใสงดงามก็หมดไป แต่แม้เช่นนั้นก็ยังมีความติดความยึดอยู่ในรูปกายอันนี้ ไม่ปล่อย ยังยึดเอาไว้ไม่ปล่อย และก็ยังคงกลัวความตายไม่ต้องการที่จะตาย ยังกลัวตายอยู่ด้วยกัน แม้จะรู้สึกว่าชีวิตใกล้ความตายเข้าไปแล้วก็ยังกลัวตายไม่ต้องการที่จะนึกถึงความตายสักเท่าไร ยังขวนขวายที่จะไม่ตาย และนอกจากนี้ยังขวนขวายที่จะต่อสู้กับความแก่ด้วยประการต่าง ๆ เรียกว่าเป็นนักสู้ต่อความแก่ แก้ไขความแก่ต่าง ๆ เพื่อจะให้ดูไม่แก่กันอยู่ตลอดเวลา พยายามที่จะสู้ความแก่เรื่อยไปจนสู้ไม่ไหว เพราะความแก่ต้องมีเป็นธรรมดา แต่แม้เช่นนั้นก็ยังติดยังยึดยังไม่ปล่อยรูปกายอันนี้ ยังมีความยึดถืออยู่ว่าตัวเราของเรา จิตของสามัญชนย่อมเป็นไปอยู่เช่นนี้ ไม่ชอบความแก่จริง แต่ว่ายังติดยังชอบยังรักยังยึดอยู่ในรูปกายอันนี้ไม่ปล่อย

ย่อมเป็นไปอยู่ดั่งนี้ และแม้ปิงคิยมาณพซึ่งเป็นผู้กราบทูลถามเอง ก็ตกอยู่ในลักษณะเดียวกันกับคนทั้งหลาย คนทั้งหลายในสมัยไหน ๆ ก็เป็นอย่างเดียวกัน ปิงคิยมาณพเป็นอย่างไร ทุก ๆ คนในครั้งนั้นตลอดมาจนถึงทุก ๆ คนในครั้งนี้บัดนี้ก็เป็นเช่นเดียวกัน ก็ไม่ชอบความแก่ด้วยกันทั้งนั้น แต่ว่าก็ยังชอบยังรักยังติดยังยึดอยู่ในรูปกายที่แก่อันนี้ เมื่อยังอายุน้อย ๆ รูปกายอันนี้ยังอยู่ในวัยอันสดชื่น มีความติดความรักความยึดอยู่ฉันใด เมื่ออายุมากขึ้น ๆ แก่เข้า ๆ อายุ ๔๐, ๕๐, ๖๐, ๗๐, ๘๐, ๙๐ อะไรเป็นต้น ก็คงยังมีความติดความยึดอยู่คล้ายคลึงกัน ไม่ชอบความแก่แต่ว่าก็ยังชอบ ยังยึดอยู่กับรูปกายอันนี้ที่แก่นั้น ยังไม่ต้องการที่จะละ เพราะก็เข้าใจกันว่า ความละนั้นก็คือความตาย เพราะร่างกายอันนี้เป็นที่ตั้งของชีวิต ละเสียก็คือตาย เข้าใจกันอย่างนั้น ก็กลัวตายไม่อยากตาย เพราะฉะนั้นจึงไม่อยากที่จะละ ไม่ต้องการที่จะละ ก็เป็นอยู่ดั่งนี้

ทรงสอนให้ละที่ตั้งของชราคือรูปกาย

ปัญหาของปิงคิยมาณพข้อนี้จึงมิใช่เป็นข้อที่ลุ่มลึกอะไร เป็นคำถามธรรมดา
ที่ทุก ๆ คนก็เป็นอยู่เหมือนกัน แต่ว่าเป็นคำถามที่ระบุตรงต่อจุด ว่าจะได้ธรรมข้อไหน
มาปฏิบัติจึงจะละชาติละชราได้ ไม่อยากจะแก่ไม่อยากจะเกิด เพราะเกิดก็ต้องแก่
จะได้ธรรมข้อไหนมาปฏิบัติจึงจะละชาติละชราได้ โดยที่ผู้ถามเองนั้นก็อาจจะมิได้
เฉลียวถึงความจริงที่ว่า ยังมีความรักความติดความอาลัยความยึดอยู่ในรูปกายอันนี้
ที่แก่นี้ แม้จะไม่มีกำลังวังชา ผิวพรรณสิ้นไปแล้ว หูตาก็ไม่ดีแล้ว แต่ถึงเช่นนั้นก็ยังมี
ความติดความผูกความพันยึดถืออยู่ ยังไม่ละรูปกายอันนี้ เพราะฉะนั้น พระบรมศาสดา
จึงได้ตรัสตอบให้ปิงคิยมาณพ ดูคนทั้งหลายที่พากันเดือดร้อนอยู่ในเพราะรูปกาย
๑๗ อันนี้ ว่าเพราะคนทั้งหลายทั้งปวงนั้นยังเป็นผู้ประมาท คือเป็นผู้ที่ยังเมาติดอยู่ในรูป
จึงยังต้องเดือดร้อนย่อยยับไปเพราะรูปทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงให้ปิงคิยอย่าเป็น
ผู้ประมาทมัวเมาเลินเล่อเผลอเพลิน ให้เป็นผู้มีสติพิจารณาละรูปเสียเพื่อที่จะไม่ต้อง
เกิดอีก เพราะความที่ไม่ต้องเกิดอีกนั้น ก็คือเป็นการละชาติคือความเกิด แต่ว่าจะละ
ชาติคือความเกิดต่อไปได้นั้น ก็จะต้องละรูปกายอันนี้ อันหมายความว่าต้องอย่าติด
อาลัยรักใคร่พัวพันยึดถืออยู่ในรูป เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงชื่อว่า**ละรูปอันเป็นที่ตั้งของความ**

แก่เสียได้ เพราะว่าการที่จะละความแก่นั้น ต้องละที่ตั้งของความแก่ ความแก่ตั้งอยู่ที่รูปกายอันนี้ ไม่ใช่ตั้งอยู่ที่ไหน เกิดขึ้นที่รูปกายอันนี้ไม่ใช่เกิดขึ้นที่ไหน ฉะนั้น เมื่อจะละความแก่ก็ต้องละที่ตั้งของความแก่คือรูปกายอันนี้

ละรูปกายคือละใจดับใจ

และในการละนั้นก็มิใช่หมายความว่า ทำลายรูปกายอันนี้เสีย ฆ่ารูปกายอันนี้เสีย แต่หมายความว่าละใจดับใจ **ละใจที่มีตัณหามีอุปาทานอยู่ในรูป ดับใจที่มีตัณหามีอุปาทานอยู่ในรูป** ก็คือดับตัณหาดับอุปาทานนั้นเอง แต่เรียกเป็นโวหารว่าละใจหรือดับใจ ดับใจที่ติดที่ยึดอยู่ในรูปนั้นเสีย ปล่อยให้รูปนั้นเป็นไปตามธรรมดาของรูปที่ต้องแก่ต้องทรุดโทรม เมื่อรูปจะแก่รูปจะทรุดโทรม ก็ให้แก่ให้ทรุดโทรมไป ดับใจที่ไปยึด ดั่งนี้เรียกว่าละรูป เพราะฉะนั้น เรื่องความดับใจนี้จึงเป็นเรื่องสำคัญ โวหารธรรมเรียกว่า**ดับวิญญาณ** แต่ว่าเรียกว่าดับวิญญาณนั้นฟังกันไม่ใคร่เข้าใจ ถึงจะอธิบายอย่างไรก็ไม่ใคร่เข้าใจ ยิ่งจะโยงธรรมเป็น**ปฏิจจสมุปบาท** ก็จะยิ่งเข้าใจยากฟั่นเฝือยิ่งขึ้นไปอีก เพราะฉะนั้น จึงมาเรียกกันชัด ๆ ด้วยคำไทยว่าดับใจ เพราะวิญญาณก็เป็นใจอย่างหนึ่ง ก็ดับใจ เรื่องการดับใจนี้สำคัญมาก ผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องมีความเข้าใจจะต้องปฏิบัติให้ดับใจของตนเองได้ ดับใจได้จึงจะดับกิเลสดับทุกข์ได้ เพราะว่ากิเลสทุกข์นั้นตั้งอยู่ที่ใจ เมื่อดับใจได้ก็ดับกิเลสดับทุกข์ได้

ดับใจคือดับอวิชชาตัณหาอุปาทาน

อชิตมาณพก็ได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าโดยความว่า ปัญญาสติ**นามรูป**จะดับไปในที่ไหน พระพุทธองค์ก็ตรัสตอบความว่า เพราะ**ดับวิญญาณคือดับใจ นามรูปก็ดับ**ไปโดยไม่เหลือ สติปัญญาก็ดับไปด้วยกัน คำตอบกับคำถามนี้ก็เป็นที่น่าสงสัยว่าสติปัญญาก็เป็นฝ่ายดี ทำไมจึงจะต้องดับ และ**นามรูป**เล่าก็เป็นที่ตั้งของชีวิตอันนี้ ทำไมจึงจะต้องดับ จึงต้องทำความเข้าใจว่า ใจนี้เป็นใจที่มีอวิชชามีเครื่องปรุงมีกิเลสทั้งหลาย จึงมาปรากฏเป็นใจ ในการปฏิบัติดับใจที่เป็นฝ่ายกิเลสนี้ ก็ต้องอาศัยสติปัญญาเป็นต้นอันเป็นฝ่ายดี มาเป็นเครื่องละมาเป็นเครื่องดับ และเมื่อละอวิชชา

ตัณหาอุปาทานต่าง ๆ อันเป็นฝ่ายกิเลสได้ ก็หมดหน้าที่ของสติปัญญาอันเป็นเครื่องดับ เหมือนอย่างว่าไฟไหม้เรือนก็ใช้น้ำดับ ครั้นไฟดับน้ำก็ดับไปด้วย อันหมายความว่า น้ำก็หมดหน้าที่ไม่ต้องใช้ เพราะเมื่อไฟดับแล้วจะเอาน้ำไปรดอยู่ทำไม เอาน้ำรดอยู่ ก็ในเมื่อไฟยังมีเท่านั้น เมื่อไฟดับน้ำก็ดับ **นามรูป**อันเป็นที่ตั้งของบรรดากิเลสทั้งหลายก็ดับ เพราะฉะนั้น เมื่อดับใจเสียได้อันหมายความว่า ดับอวิชชาตัณหาอุปาทานเป็นต้น อันเป็นตัวกิเลสได้ บรรดาเครื่องดับทั้งหลายมีสติปัญญาเป็นต้น ตลอดจนถึง **นามรูป**อันเป็นที่ตั้งก็ดับไปด้วยกัน เมื่อใจยังไม่ดับก็แปลว่ากิเลสยังไม่ดับ ยังมีอวิชชา มีตัณหามีอุปาทานเป็นต้น เพราะฉะนั้น ก็ต้องปฏิบัติสติปัญญาเป็นต้นกันเรื่อยไป เหมือนอย่างหาน้ำมาดับไฟต้องดับกันอยู่เรื่อยไป เมื่อกิเลสดับหมด เครื่องดับก็ดับไปหมดด้วยกัน เลิกกัน เป็นเสร็จกิจ จึงเหลือแต่**วิบากขันธ์วิบากนามรูป**ที่ยังดำรงอยู่คือ**นามรูป**ของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังดำรงชีวิตอยู่ ก็เป็น **วิบากขันธ์วิบากนามรูป**ยังเหลืออยู่ ก็เหมือนอย่างว่าบ้านเรือนที่ดับไฟหมดแล้ว ก็ยังมีเป็นซากบ้านซากเรือนอะไรที่ยังเหลืออยู่ เป็น**วิบากขันธ์วิบากนามรูป**ยังเหลืออยู่ ใจที่ยังเหลืออยู่ก็เป็นใจที่เป็น**วิบากใจ** เห็นอะไรได้ ได้ยินอะไรได้ และก็รู้ รู้ไม่ยึด เห็นรูปก็รู้ว่ารูป เห็นรูปงามก็รู้ว่ารูปงาม รูปไม่งามก็รู้ว่ารูปไม่งาม แต่ว่าไม่ยึดไม่ยินดีไม่ยินร้าย รู้ทุกอย่าง ทางตาทางหูรู้ทั้งหมด แต่รู้ไม่ยึด รู้ปล่อยรู้วาง แต่เมื่อใจยังไม่ดับคือใจยังมีอวิชชาตัณหาอุปาทานอยู่ ก็ยังต้องปฏิบัติทำสติปัญญาเป็นต้นกันอยู่เรื่อยไป ยังไม่เสร็จกิจ

ปฏิบัติดับตัณหาที่มีเวทนาเป็นปัจจัย

มาถึงอุทยมาณพก็ได้กราบทูลอีกเหมือนกัน ว่าจะทำสติอยู่อย่างไรจึงจะ**ดับใจ**ได้ เป็นการกราบทูลถามถึงวิธีปฏิบัติ ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสตอบว่า ให้ไม่อภินันท์คือยินดีพอใจในเวทนาทั้งภายในทั้งภายนอก ก็คือเป็นการปฏิบัติใน **เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน**นั่นแหละ ตั้งสติพิจารณาเวทนา ทั้งที่เป็นทุกข์ทั้งที่เป็นสุขทั้งที่เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ทั้งที่เป็น**สามิส** มีกิเลสอามิสเป็นเครื่องล่อ ทั้งที่เป็น**นิรามิส** ไม่มีกิเลสไม่มีอามิสเป็นเครื่องล่อ การปฏิบัติดั่งนี้เป็นการปฏิบัติเพื่อดับใจ ก็คือดับตัณหาที่มีเวทนาเป็นปัจจัย เป็นการปฏิบัติเพื่อดับใจ และเมื่อดับใจ

ที่ประกอบด้วยตัณหาได้หมด ก็เป็นอันว่าพ้นทุกข์ เพราะฉะนั้น การดับใจนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญ พูดอย่างสามัญก็คือดับใจโลภดับใจโกรธดับใจหลง ดับใจเสียให้ได้แล้ว โลภโกรธหลงก็ดับไปหมด ถ้าใจยังไม่ดับ โลภโกรธหลงก็ยังละไม่ได้ดับไม่ได้ ดั่งนี้เป็น **การปฏิบัติดับใจ** ดับใจยังยึดที่อยากยินดีพอใจ เมื่อเป็นดั่งนี้ก็ละรูปได้ เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงได้ตรัสชี้เข้ามา ให้ปิงคิยมาณพพิจารณาดูคนทั้งหลายที่พากันเดือดร้อนอยู่ เพราะรูปทั้งหลายดังที่กล่าวมาในเบื้องต้น ซึ่งรูปกายอันนี้เป็นที่ตั้งของทุกข์ทั้งหลายเป็นอันมาก นอกจากจะต้องแก่ต้องทรุดโทรมดังกล่าวแล้ว ยังเป็นที่ตั้งของโรคทั้งหลายอีก ๑๐๘ ประการบังเกิดขึ้นที่กายอันนี้และทั้งยังต้องทนุบำรุงอะไรต่าง ๆ นำเข้านำออกอยู่เป็นประจำ เลี้ยงกันอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก เพราะการที่หายใจเข้าออกกันอยู่ทุกวัน ก็เป็นการเลี้ยงรูปกายอันนี้ ไม่ใช่อะไรอื่น อาหารที่บริโภคทุกวันก็เลี้ยงรูปกายอันนี้ไม่ใช่อื่น ต้องเลี้ยงกันอยู่ตลอดเวลา เลี้ยงแล้วก็ยังต้องแก่ยังต้องเจ็บต่าง ๆ ก่อให้เกิดทุกขเวทนาต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก แต่ก็ยังยึดกันอยู่หลงกันอยู่ ก็ให้พิจารณาดูว่า คนทั้งหลายพากันเดือดร้อนกันอยู่เพราะรูปกายทั้งหลายกันอย่างนี้ ๆ ก็เพราะยังมีความประมาท มีใจที่มัวเมาที่หลงที่ติดอยู่ ไม่มีสติพิจารณาให้รู้จักตามความเป็นจริง จึงพากันเดือดร้อนย่อยยับกันไปเพราะรูปทั้งหลาย ฉะนั้นก็ให้พิจารณาดูให้ได้สติได้ปัญญา เป็นผู้ไม่ประมาทดั่งนั้น ละรูปนี้เสีย เพื่อไม่เกิดอีก ดั่งนี้

๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๓๘
ปิงคิยมาณพปัญหา (ต่อ)

ทบทวนปัญหาชาติชรา

ได้แสดง**โสฬสปัญหานำสติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ **จนถึงปิงคิย**มาณวกปัญหาอันเป็นที่คำรบ ๑๖ โดยที่ปิงคิยมาณพได้กราบทูลถามแสดงถึงตนเอง ว่าเป็นผู้ที่แก่แล้วไม่มีกำลัง มีผิวพรรณสิ้นไปแล้ว ตาก็มองไม่ชัด หูก็ฟังไม่สะดวก แต่ก็ขออย่าให้เป็นผู้หลงฉิบหายเสียในระหว่าง จึงขอให้ตรัสบอกธรรมอันเป็นเครื่องละชาติชราในอัตภาพนี้ พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสบอกธรรม โดยให้ปิงคิยมาณพดูคนทั้งหลายที่เดือดร้อนกันอยู่ เพราะรูปทั้งหลาย คือเพราะรูปกายเป็นเหตุ ก็เพราะชนทั้งหลายพากันประมาทมัวเมาเลินเล่อเผลอเพลิน จึงพากันเดือดร้อนย่อยยับไปเพราะรูปกายเป็นเหตุ เหตุฉะนั้นจึงให้ปิงคิยมาณพเป็นผู้ไม่ประมาทไม่มัวเมาเลินเล่อเผลอเพลิน ละรูปเสียเพื่อจะได้ไม่เกิดอีกดังที่ได้แสดงอธิบายไปแล้ว ปิงคิยมาณพได้กราบทูลถามซ้ำอีกความว่า "ทิศใหญ่ ๔ ทิศน้อย ๔ รวมทั้งทิศเบื้องบนเบื้องล่างก็เป็น ๑๐ ที่พระองค์จะไม่ทรงเห็น ไม่ทรงได้ยิน ไม่ทรงได้ทราบ ไม่ทรงได้รู้ สักน้อยหนึ่งหามีอยู่ไม่ ขอพระองค์ได้ตรัสบอกธรรมที่ข้าพระเจ้าจะพึงรู้ได้ อันเป็นเครื่องละชาติชราในอัตภาพนี้เสียได้" ดั่งนี้ พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสบอกธรรมอีกซึ่งมีความว่า "ท่านเห็นหมู่คนทั้งหลายซึ่งถูกตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากครอบงำแล้ว มีความเดือดร้อนเกิดขึ้นแล้ว มีชรามาถึงโดยรอบข้างแล้ว เพราะฉะนั้นท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาท ละตัณหาความดิ้นรนทะยานอยากเสีย จะได้ไม่เกิดอีก" ดั่งนี้

ตามปัญหาที่กราบทูลถาม เบื้องต้นได้สรรเสริญพระบรมศาสดา โดยความก็ทรงเป็น**พระสัพพัญญู**รู้ทั้งหมด รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง ดังที่ได้ระบุว่า สิ่งที่จะไม่ได้ทรงเห็น ไม่ได้ทรงได้ยิน ไม่ได้ทรงทราบ ไม่ได้ทรงรู้ ในโลกทั้งหมดหามีไม่ทั้ง๑๐ทิศ แสดงกลับกันก็ว่า ได้ทรงเห็นได้ทรงได้ยินได้ทรงทราบได้ทรงรู้ โลกทั้งหมดตลอดทั้ง ๑๐ ทิศ ทิศใหญ่ ๔ ทิศน้อย ๔ ทิศเบื้องบนทิศเบื้องล่างก็เป็น ๑๐ เป็นการกล่าวสรรเสริญ

พระพุทธคุณ แล้วก็ขอให้ตรัสบอกธรรมที่ควรจะรู้ อันเป็นเครื่องละชาติชราในอัตภาพนี้เสียได้ ซึ่งธรรมที่ขอให้ตรัสบอกนี้ ก็เป็นอย่างเดียวกันกับที่กราบทูลถามทีแรก เมื่อกราบทูลถามทีแรกนั้น ได้เริ่มด้วยกราบทูลปรารภถึงตนเองว่าเป็นผู้ที่แก่แล้ว และแสดงลักษณะของความแก่ว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ และก็แสดงความปรารถนาที่จะเป็นผู้ไม่หลงฉิบหายเสียในระหว่าง จึงขอให้ตรัสบอกธรรมอันเป็นเครื่องละชาติชราในอัตภาพนี้ พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสเตือนให้ดูคนทั้งหลาย ซึ่งยังมีความประมาทมัวเมาเลินเล่อเผลอเพลิน พากันเดือดร้อนย่อยยับไปเพราะรูปทั้งหลายเป็นเหตุ จึงให้ปิงคิยมาณพเป็นผู้ไม่ประมาท ละรูปเสีย เพื่อจะได้ไม่เกิดอีก

ตรัสบอกธรรมให้ละตัณหาเพื่อละความเกิด

ในปัญหาที่กราบทูลถามต่อมาเป็นตอนที่ ๒ ปิงคิยมาณพได้กราบทูลสรรเสริญพระพุทธคุณก่อน แล้วก็กราบทูลถามในปัญหาอันเดียวกันนั่นแหละ อันแสดงว่าปิงคิย-มาณพนั้นยังไม่มีความเข้าใจแจ่มแจ้ง ยังไม่เห็นธรรมที่เป็นสัจจะคือความจริง คือยังไม่เกิด**ดวงตาเห็นธรรม** จึงได้กราบทูลถามซ้ำขึ้นอีก มาครั้งที่ ๒ นี้ พระบรมศาสดาได้ตรัสสอน ทีแรกก็เตือนให้ดูคนทั้งหลายที่ถูกตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากครอบงำ จึงตรัสบอกธรรมให้ละตัณหาเสียเพื่อจะได้ไม่เกิดอีก ในครั้งแรกนั้นได้ตรัสสอนให้ปิงคิยมาณพดูคนทั้งหลายที่พากันเดือดร้อนเพราะรูปกาย จึงตรัสสอนให้ละรูปเสีย แต่มาในท่อนที่ ๒ นี้ได้ตรัสสอนเปลี่ยนมาให้เพ่งดูว่า เดือดร้อนเพราะถูกตัณหาครอบงำ ดูเข้ามาที่จิตใจ ไม่ตรัสถึงรูป แล้วก็ตรัสสอนให้ละตัณหาเสียดั่งนี้ เป็นการที่ได้เตือนปิงคิยมาณพให้ดูเข้ามาที่จิตใจจิตใจที่ยังมีตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก ยังเดือดร้อนอยู่เพราะตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก ทางที่จะพึงพิจารณาเพื่อทำความเข้าใจในปัญหากับคำตอบทั้ง ๒ ตอนนี้ ก็น่าจะพิจารณาว่า อันที่จริงที่ตรัสเตือนให้ดูคนทั้งหลายพากันเดือดร้อนอยู่เพราะรูปเป็นเหตุ เป็นการตรัสเตือนให้**ดูภายนอก**อันเห็นประจักษ์อยู่ด้วยลูกตา เรียกว่ารู้ได้ทางอายตนะ ทางตาทางหูทางจมูกทางลิ้นทางกายตลอดจนถึงทางใจเอง ซึ่งจะทราบได้ว่าพากันเดือดร้อนก็เพราะรูปกายทั้งหลายจริง ๆ จึงตรัสสอนให้ละรูปเสีย ซึ่งคำตรัสสอนให้ละรูปนั้น อันที่จริงก็มุ่งหมายถึงละตัณหาอุปาทานในรูปนั้นเอง คือละความติดความอยากความเพลินความยินดีความยึดถืออยู่ในรูปนั้นเอง ไม่ได้หมายความว่าให้

ทำลายรูปทิ้งเสียหรือให้ฆ่ารูปเสียให้ตาย ไม่ใช่หมายความอย่างนั้น ก็ให้รูปก็คงเป็นรูปอยู่นั่นแหละ และเมื่อรูปอันเป็น**วิบากขันธ์นี้**ยังดำรงอยู่ ก็ปฏิบัติเลี้ยงดูรูปนี้ไป และใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติกิจที่ควรกระทำต่าง ๆ แต่ว่าไม่เพลิดเพลินไม่ยึด หรือจะเรียกว่าไม่หลงยึดถือว่าเป็นเราเป็นของเรา สักแต่ว่าเป็นรูป ที่จะต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปจนถึงแตกสลายในที่สุด แต่มิได้ทรงแสดงชี้เข้ามาดั่งนี้ในตอนแรก

ทรงสอนให้ดับจิตที่มีตัณหาหรือดับวิญญาณ

ครั้นเมื่อปิงคิยมาณพกราบทูลซ้ำเข้าอีก ซึ่งเป็นปัญหาเดียวกันไม่แตกต่างกัน จึงได้ตรัสชี้เข้ามาที่ใจที่จิต ให้ละตัณหาอุปาทานในจิต คือละความเพลินความอยากความยึดถือติดอยู่อันยกขึ้นมาว่า "ตัณหา" เพียงคำเดียวนั้นเสีย คือให้ดับจิตที่มีตัณหานั้นเสีย ถ้าไม่ดับจิตที่มีตัณหานั้นเสียก็ยังละชาติชราไม่ได้ ยังละความทุกข์เดือดร้อนต่าง ๆ ไม่ได้ ต่อเมื่อดับจิตที่มีตัณหาอุปาทานนั้นเสียจึงจะละชาติชราได้ และเมื่อละชาติชราได้ก็ละ**มรณะ**หรือ**มัจจุ**ความตายได้ด้วย ดังที่ใช้สำนวนว่าทำ**มัจจุ**ให้หลง ทำ**มัจจุ**ไม่ให้มองเห็น เมื่อ**มัจจุ**หลง หลงทางหาตัวไม่ได้ ไม่มองเห็น ก็เป็นอันว่าละ**มัจจุ**คือความตายได้ ในข้อนี้ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสเอาไว้โดยตรง ถึงวิธีที่จะทำให้**มัจจุ**หรือมัจจุราชมองไม่เห็น หรือทำให้มัจจุราชเป็นเหมือนอย่างตาบอด หรือทำให้มัจจุราชหลงทางหาตัวไม่พบ ด้วยการปฏิบัติทำสมาธิไปโดยลำดับ บรรลุ**รูปฌานอรูปฌาน**จนถึง**สัญญาเวทนา-นิโรธ** ดับสัญญาเวทนา และสืบขึ้นไปจนถึงเห็นชอบด้วยปัญญา ละอาสวกิเลสทั้งหลายได้ เป็นผู้สิ้นอาสวะแล้ว เป็นทางปฏิบัติทำให้มัจจุราชมองไม่เห็น ทำให้มัจจุราชตาบอด ทำให้มัจจุราชหลงทาง และเมื่อจะแสดงถึงอีกคำหนึ่ง**ดับวิญญาณ**หรือดับใจ ดังที่ได้แสดงอธิบายมาแล้ว ดูตามเรื่องที่ท่านแสดงเอาไว้ บุคคลผู้ยังเป็นสัตวโลกคือมีจิตที่ยังข้องเกี่ยวติดอยู่ คือยังมีอวิชชาตัณหาอุปาทานกรรมอยู่ ก็ยังไม่**ดับวิญญาณ** ยังมีวิญญาณเพราะฉะนั้น เมื่อกายนี้แตกทำลาย มัจจุราชจึงได้วิญญาณไป และก็ไปตามกรรม เมื่อทำกรรมดีไว้ก็ไปสู่ที่ ๆ ดี เป็นสุคติต่าง ๆ เมื่อทำกรรมชั่วไว้ก็ไปสู่ที่ชั่ว เป็นทุคติต่าง ๆ ส่วนท่านผู้สิ้นอาสวกิเลสแล้ว เป็นผู้ที่ดับใจได้แล้ว อันหมายถึงว่าดับใจที่มีกิเลสใจที่มีอวิชชาตัณหาอุปาทานกรรม ใจที่มีราคะโทสะโมหะ ดับใจนี้ได้แล้ว ซึ่งเรียกตามโวหารธรรมโดยตรงว่า**ดับวิญญาณ** ดังที่ได้มีคำถามและมีพระพุทธภาษิตตอบในอชิต-

ปัญหาที่ ๑ และในอุทยปัญหาที่ ๑๓ ดังที่ได้ยกมาแสดงแล้ว พระอรหันต์เมื่อท่าน**ดับขันธปรินิพพาน** ท่านจึงไม่มีวิญญาณที่จะไปเกิดในที่ไหน ดังที่ได้มีแสดงว่า มารได้เที่ยวค้นหาวิญญาณของพระอรหันต์บางรูปก็ค้นหาไม่พบ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสบอกว่า มารไม่สามารถจะพบวิญญาณของพระอรหันต์ได้

ภูมิของวิญญาณเป็นไปตามภูมิชั้นของการปฏิบัติ

เมื่อจับเข้ามาสู่ปัญหาและคำที่ตรัสตอบใน**โสพสปัญหา**นี้ ก็กล่าวได้ว่าเพราะท่าน**ดับวิญญาณ**คือดับใจได้แล้ว จึงไม่มีใจที่จะไปเกิดอีก มัจจุราชก็ไม่ได้วิญญาณของท่านไป มารก็ไม่ได้วิญญาณของท่านไป แต่แม้เช่นนั้นบุคคลสามัญทั่วไปซึ่งเป็นสัตวโลกอยู่เมื่อประกอบกรรมที่ดีเป็นบุญเป็นกุศล ถึงแม้มัจจุราชจะได้วิญญาณไป ก็ไปสู่คติที่ดีไม่ไปสู่คติที่ชั่ว ภูมิของวิญญาณอันเรียกว่า**วิญญาณฐิติ** ที่ตั้งของวิญญาณ ดังที่พระพุทธ-องค์ได้ตรัสว่า ได้ทรงทราบ**วิญญาณฐิติ** ที่ตั้งของวิญญาณทั้งหมด ดังที่ได้ตรัสตอบแก่มาณพผู้หนึ่งมาแล้ว เป็นที่ตั้งของวิญญาณที่สูงขึ้นไปโดยลำดับ ก็เรียกว่าแม้เป็นสัตวโลกเมื่อประกอบกรรมที่ดีที่ชอบต่าง ๆ ตลอดจนถึงปฏิบัติใน**อริยมรรค**ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอน ภูมิของวิญญาณก็สูงขึ้น ๆ เป็นสุคติ ไม่เป็นทุคติ เมื่อเป็น**พระอริยบุคคล** เป็น**พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี** ภูมิวิญญาณก็สูงขึ้น ๆ เพราะยังไม่**ดับวิญญาณ**หรือดับใจได้ทั้งหมด จนถึงดับใจได้ทั้งหมดคือ**ดับวิญญาณ** มารจึงจะค้นหาไม่พบ มัจจุราชก็ค้นหาไม่พบ ก็เป็นอันว่าเป็นผู้พ้นจากชาติชรามรณะทั้งหมด แต่แม้ว่าจะไม่ถึงขั้นนี้ เมื่อประกอบกรรมที่ดีที่ชอบ ยังดับใจไม่ได้ทั้งหมด **ดับวิญญาณ**ไม่ได้ทั้งหมด มารยังพบวิญญาณได้ มัจจุยังนำวิญญาณไปได้ ก็นำไปสู่ที่ดี เป็นสุคติตามภูมิตามชั้น ก็เป็นการที่ดี ซึ่งคนทั่วไปก็ควรจะปฏิบัติดั่งนี้ ให้มัจจุได้วิญญาณไปสู่คติที่ดี อย่าให้ได้ไปสู่คติที่ชั่ว และในการที่จะปฏิบัติเพื่อจะให้วิญญาณไปสู่คติที่ดี เป็น**วิญญาณฐิติ**ที่สูงขึ้นไปโดยลำดับนั้น ก็ต้องปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ปฏิบัติในทานในศีลในภาวนาในมรรคมีองค์ ๘ ไปโดยลำดับ และภูมิปฏิบัตินี้ก็จะส่งขึ้นไปเองโดยลำดับ

ทรงสอนให้สงบใจ ปล่อยวางความยึดถือ

ในการปฏิบัติทางพุทธศาสนาโดยลำดับนั้น โดยตรงก็ต้องปฏิบัติตรงเข้ามาที่จิตใจ ละตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก อุปาทานความยึดถือ สงบใจที่ดิ้นรน สงบความยึดถือในใจ หัดใจให้สงบได้ หัดใจให้ปล่อยวางได้ แม้ว่าจะยังปล่อยวางไม่ได้ทั้งหมด ก็หัดให้สงบใจได้ให้ปล่อยวางได้ ในเวลาที่ควรสงบในเวลาที่ควรปล่อยวาง ในสิ่งที่ควรสงบในสิ่งที่ควรปล่อยวาง ตามขอบเขตของวินัยของศีล และจะเลื่อนขึ้นไปเองเป็นจิตที่สงบจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายเป็นภูมิสมาธิเป็นภูมิปัญญาขึ้นไปโดยลำดับ เป็นไปเอง และสำหรับปิงคิยมาณพนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงตอบปัญหาที่ ๒ จี้เข้ามาที่ตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก ให้ละตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก ก็เป็นการที่ตรัสบอกธรรมซึ่งเป็นทางปฏิบัติโดยตรง และอีกประการหนึ่ง ก็เหมาะแก่เหตุการณ์ที่ท่านแสดงเล่าไว้ว่า ปิงคิยมาณพนั้นเมื่อฟังธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบปัญหาที่มาณพคนอื่น ๆ ถาม ตลอดมาจนถึงที่ตนได้กราบทูลถามก็นึกถึงแต่พาวรี-พราหมณ์ผู้อาจารย์ เสียดายที่พาวรีพราหมณ์ผู้อาจารย์ไม่ได้มาฟังด้วย ไม่ได้มาฟังพระพุทธเจ้าดำรัสตอบที่ไพเราะเช่นนี้ จิตของปิงคิยมาณพจึงได้กระสับกระส่ายดิ้นรน เพราะว่าความที่อยากให้อาจารย์มาฟังด้วย เสียดายที่อาจารย์ไม่ได้มาฟังด้วยนั้นก็เป็นตัณหาอย่างหนึ่ง ฉะนั้น เมื่อดับตัณหาในใจตนเองไม่ได้ดั่งนี้ ธรรมที่ทรงแสดงนั้นแม้จะทรงชี้ตรงเข้ามาก็เข้าไม่ถึง จิตก็ยังไม่สามารถจะรับได้ เพราะฉะนั้น จึงได้ทรงจี้เข้ามาให้ดับให้ละตัณหาเสีย เป็นอันสอนว่าให้ระงับใจเสีย ใจที่ฟุ้งคิดถึงอาจารย์นั้นในตอนนี้ไม่ใช่เวลาที่จะคิดถึง ให้สงบใจที่ฟุ้งที่ดิ้นรน อยากจะให้อาจารย์มาฟังด้วยนั้นเสีย เพราะฉะนั้น เมื่อทรงจี้เขามาตรงจุดดั่งนี้แล้ว ท่านจึงแสดงว่าปิงคิยมาณพก็ได้เพียง**ดวงตาเห็นธรรม**ขึ้น ส่วนมาณพอื่น ๆ นั้นไม่มีนิวรณ์ในใจเช่นนั้น ก็บรรลุถึงภูมิธรรมชั้นสูงสุดด้วยกันทั้งหมด ต่อมาปิงคิยมาณพจึงได้บรรลุถึงภูมิธรรมชั้นสูงสุด ในเมื่อทั้งหมดได้บวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาแล้ว

ปิงคิยมาณพปัญหาจบ

๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๓๙
สรุปโสฬสปัญหา

โสฬสปัญหาเป็นหมวดธรรมซึ่งเป็นเหตุให้บรรลุถึงนิพพาน

ได้แสดง**โสฬสปัญหานำสติปัฏฐาน**มาโดยลำดับ ตั้งแต่อชิตมาณวกปัญหา ปัญหาของอชิตมาณพ จนถึงปิงคิยมาณวกปัญหา ปัญหาของปิงคิยมาณพ อันนับเป็นที่ ๑๖ โดยลำดับจบลงแล้ว จึงใคร่ที่จะได้แสดงข้อที่ควรแสดงเพิ่มเติมอันเกี่ยวกับ**โสฬสปัญหา**นี้ พระอาจารย์ได้แสดงว่า มาณพทั้ง ๑๖ คนนี้ได้กราบทูลถามพระบรมศาสดา และได้ส่งกระแสจิตไปตามพระพุทธพยากรณ์ คือที่ตรัสตอบแก้ ๑๕ คนข้างต้น นับตั้งแต่อชิตมาณพจนถึงโมฆราชมาณพ ได้มีจิตพ้นจากอาสวะคือสำเร็จ**อรหัตตมรรค อรหัตตผล** ส่วนปิงคิยมาณพซึ่งเป็นที่ ๑๖ ได้เพียง**ญาณ**คือความหยั่งรู้ในธรรม เพราะเหตุที่ได้มีจิตประหวัดคิดถึงท่านพาวรีผู้อาจารย์ว่า มิได้มาฟังพระพุทธดำรัสที่ตรัสตอบอันไพเราะเหมือนเช่นนี้ จิตจึงไม่ตั้งมั่นลงในธรรมโดยส่วนเดียว จึงได้แค่**ญาณ**ในธรรม และโมฆราชมาณพซึ่งได้กราบทูลถามและได้ตรัสตอบนับเป็นที่ ๑๕ นั้น ท่านแสดงว่าโมฆราชมาณพได้กราบทูลถามมา ๒ ครั้งแล้ว คือ กราบทูลถามถัดจากอชิตมาณพ(ปัญหาที่ ๑) และกราบทูลถามถัดจากเหมกมาณพ(ปัญหาที่ ๘) แต่พระบรมศาสดาได้ตรัสห้ามเอาไว้ก่อน มาถึงครั้งที่ ๓ จึงได้ตรัสตอบ อันนับเป็นที่ ๑๕ อันเกือบจะเป็นบุคคลสุดท้าย พระอาจารย์ได้อธิบายว่า เพราะโมฆราชมาณพได้ถือตัวว่าเป็นผู้มีปัญญาหลักแหลม ได้ยอมให้อชิตมาณพถามเป็นบุคคลที่ ๑ เพราะได้เป็นที่นับถือว่าเป็นหัวหน้า เมื่ออชิตมาณพกราบทูลถามจบแล้ว โมฆราชมาณพมีความสำคัญตนว่าเป็นคนฉลาดหรือคนเก่งอันเป็นความทนงใจ ได้กราบทูลถาม พระบรมศาสดาจึงได้ตรัสห้ามเอาไว้ และต่อมาก็ได้กราบทูลถามอีก พระบรมศาสดาก็ได้ตรัสห้ามเอาไว้ เพื่อที่จะได้ให้โมฆราชมาณพได้ละทิฏฐิมานะในใจตนเองลงไปเสียก่อน เพราะเหตุที่เมื่อได้สดับปัญหาที่ทุกคนได้กราบทูลถาม และปัญหาพยากรณ์ การตอบปัญหาของพระบรมศาสดามาโดยลำดับ จิตของโมฆราชมาณพเมื่อได้ฟังมาโดยลำดับ ก็ย่อมจะได้

รับธรรมจากที่ได้กราบทูลถามและที่ได้ตรัสตอบนั้น ซึ่งล้วนเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดทั้งนั้น นำให้ได้ปัญญาในธรรมทั้งนั้น จึงเป็นเหตุให้ละทิฏฐิมานะ ขัดเกลาทิฏฐิมานะหรือความทนงตนทนงใจลงไปโดยลำดับ จนถึงคำรบที่ ๑๕ ได้กราบทูลถามอีกพระพุทธองค์ได้ทรงเห็นว่า โมฆราชมาณพได้ชำระฟอกทิฏฐิมานะหรือความทนงใจทนงตนจากธรรมที่ได้ตรัสตอบมาโดยลำดับแล้ว สมควรที่จะตรัสพยากรณ์ได้ จึงได้ทรงอนุญาตให้กราบทูลถามและได้ตรัสตอบ มาณพทั้ง ๑๖ นั้นต่างได้กราบทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุในพุทธศาสนา พระบรมศาสดาก็ได้ทรงประทาน**อุปสัมปทา**ให้แก่มาณพทั้ง ๑๖ นั้น เป็นภิกษุในพุทธศาสนาทั้งหมด และ ๑๕ ท่านข้างต้นต่างก็ได้เป็นผู้ที่เสร็จกิจในพุทธศาสนาแล้ว เพราะมีจิตพ้นจากอาสวกิเลสตั้งแต่ได้สดับธรรมที่ได้ตรัสตอบปัญหา ที่แต่ละท่านได้กราบทูลถามแล้ว ส่วนท่านปิงคิยะซึ่งได้เพียง**ญาณ**คือความหยั่งรู้ในธรรม ได้เดินทางกลับไปหาท่านอาจารย์พาวรี และได้เล่าให้ท่านอาจารย์ฟังถึงพระพุทธดำรัสที่ตรัสตอบปัญหาของมาณพทั้ง ๑๖ คนนั้นโดยละเอียด และท่านได้ผูกเป็นคาถาแสดงว่า **โสฬสปัญหา**อันรวมทั้งปัญหาพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าเป็น**ปารายนะ** อันแปลว่าเป็นธรรมซึ่งเป็นเหตุให้บรรลุถึงฝั่งคือ**นิพพาน** คำว่า "ปารายนะ" ประกอบขึ้นด้วยคำว่าปาระ ที่แปลว่าฝั่งหรือฝั่งโน้น คือ**นิพพาน** กับอายนะ ที่แปลว่าเป็นเหตุให้ถึง รวมเป็น**ปารายนะ** ก็แปลว่าที่เป็นเหตุให้ถึงฝั่ง คือฝั่งโน้นอันได้แก่**นิพพาน** และหมวดแห่งโสฬสปัญหานี้ จึงได้เรียกชื่อในพระไตรปิฎกว่า **ปารายนวรรค** วรรคคือหมวดแห่งธรรมที่ให้บรรลุถึงฝั่งคือ**นิพพาน** โดยอธิบายว่าเมื่อได้สดับฟังพุทธปัญหาพยากรณ์ คือพระพุทธดำรัสที่ตรัสตอบปัญหาเหล่านี้ แม้เพียงบทหนึ่ง ๆ เท่านั้นเมื่อได้ปฏิบัติไปตามที่ได้ตรัสนั้น ก็จะข้ามจากฝั่งนี้ไปสู่ฝั่งโน้นได้ เพราะว่าฝั่งนั้นก็มี ๒ คือฝั่งนี้กับฝั่งโน้น ฝั่งนี้เรียกตามศัพท์ภาษาบาลีว่า **โอรัง** หรือ **โอระ** แปลว่าฝั่งนี้หรือฝั่งใน ส่วน ฝั่งโน้นเรียกว่า **ปารัง** หรือ **ปาระ** แปลว่าฝั่งโน้นหรือฝั่งนอก นำมาใช้หมายถึงภูมิทางจิตใจของแต่ละบุคคล

จิตท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ

ภูมิทางจิตใจที่ยังประกอบด้วยกิเลส อันเป็นเครื่องยึดถือขันธ์ คือขันธ์ ๕ หรือ **นามรูปนี้** อันเป็นเหตุให้ก่อกรรม ปรุงแต่งกรรมทางกายทางวาจาทางใจต่าง ๆ จึง

ยังเป็น**วัฏฏ**คือความวนหรือ**สังสารวัฏ** วนด้วยการท่องเที่ยวไป **สังสาระ** แปลว่าท่องเที่ยวไป **วัฏฏะ** แปลว่าวน รวมเข้าเป็น**สังสารวัฏ** หรือ**สังสารวัฏฏะ** ที่แปลว่าวนท่องเที่ยวไปหรือท่องเที่ยววนเวียนไป ก็คือเวียนเกิดเวียนตายในชาติภพทั้งหลาย **สังสาระ** คือการท่องเที่ยวไปนั้น ก็เป็นการที่ท่องเที่ยวแบบวนเวียน คือเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในภพชาติทั้งหลายนั้นเอง อีกอย่างหนึ่ง ท่องเที่ยววนเวียนไปในกิเลสกรรมวิบาก กิเลสนั้นก็ได้แก่อวิชชาตัณหาอุปาทาน และกิเลสที่มีชื่ออื่น ๆ เช่นราคะโทสะโมหะ หรือโลภโกรธหลงเหล่านี้เป็นกิเลส กรรมก็คือการงานที่กระทำทางกายทางวาจาทางใจ โดยมีเจตนาคือความจงใจกระทำ วิบากก็คือผลของกรรม ตั้งต้นแต่ขันธ์อายตนะธาตุเหล่านี้อันรวมเรียกว่าอัตภาพอันนี้ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งผลทั้งหลายที่ได้รับ ปรากฏเป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ปรากฏเป็นความเสื่อมเป็นความเจริญต่าง ๆ ที่บังเกิดแก่ชีวิต กิเลสก็เป็นเหตุให้กระทำกรรม ให้ประกอบกรรมต่าง ๆ กรรมก็ส่งวิบากคือผล ตั้งต้นแต่**วิบากขันธ์ วิบากอายตนะ วิบากธาตุ** อันรวมเป็นอัตภาพดังกล่าว สำหรับวิบากคือผลของกรรมอันสืบเนื่องมาจากกิเลสดังกล่าวนั้น ก็ได้มีพระพุทธภาษิตตรัสเรียกไว้ว่า **กรรมเก่า**ทรงชี้เอาตาหูจมูกลิ้นกายและมนะคือใจของทุก ๆ คนนี้เอง ว่าเป็นตัวกรรมเก่าก็หมายถึงว่าเป็นวิบากขันธ์นั้นเอง ดังที่ทุก ๆ คนมีตามีหูมีจมูกมีลิ้นมีกายมีมนะคือใจอยู่ด้วยกันนี้ นี่ก็คือกรรมเก่าก็คือวิบากนั้นเอง และก็ตรัส**กรรมใหม่**ก็คือมีเจตนาแล้วก็กระทำอะไรทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง ดั่งที่กระทำกันอยู่ นี้คือกรรมใหม่ ก็ได้แก่กรรมดังกล่าวซึ่งกระทำกันอยู่ทุกวัน โดยที่มีกิเลสเป็นเหตุให้กระทำกรรม กิเลสจึงเป็นเหตุให้กระทำกรรม กรรมจึงเป็นเหตุแห่งวิบากคือผลต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นวิบากขันธ์ดังกล่าวมาแล้ว และวิบากนั้นเล่าก็เป็นเหตุให้บังเกิดกิเลสขึ้นอีก คือเป็นที่ตั้งของกิเลสขึ้นอีก และกิเลสก็เป็นเหตุให้กระทำกรรมอีก กรรมก็ส่งวิบากคือผลอีก ผลซึ่งเป็นวิบากก็เป็นเหตุก่อกิเลสขึ้นอีก

อวิชชาปิดบังจิตไม่ให้เห็นสัจจะ

เป็นอันว่าเมื่อดูเข้ามาที่จิตใจของแต่ละบุคคลนี้แล้ว ก็จะเห็นว่าเป็น**วัฏฏะ**คือวนทุกคนวนอยู่ในกิเลสในกรรมในวิบากนี้กันอยู่ทุกขณะในปัจจุบัน และอาการที่จิตนี้วนดังกล่าวก็คือการท่องเที่ยวไปนั้นเอง ท่องเที่ยวไปในกิเลสในกรรมในวิบาก มีอยู่เท่านี้

บัดนี้ก็ท่องเที่ยวอยู่ในกิเลสในกรรมในวิบาก ที่แล้วมาก็ท่องเที่ยวอยู่ในกิเลสในกรรมในวิบาก ต่อไปก็ท่องเที่ยวอยู่ในกิเลสในกรรมในวิบาก รวมเข้ามาแล้วก็อยู่เท่านี้ แม้ว่าภูมิภพอันเป็นที่กำเนิดนั้นจะเป็นนรกจะเป็นสวรรค์เป็นพรหมเป็นมนุษย์ คือเป็นภพเป็นชาติหรือเป็นโลกอะไรก็ตาม จิตนี้ของทุก ๆ คนในภูมิภพเหล่านั้น ก็คงท่องเที่ยวอยู่ในกิเลสในกรรมในวิบากนี้ รวมเข้ามาก็เท่านี้ และอาจจะไม่รู้สึกว่าท่องเที่ยวไปเป็น**วัฏฏะ**คือวน ต่อเมื่อใช้ปัญญาจึงจะรู้ว่าเป็น**วัฏฏะ**คือวน หรือเป็น**สังสารวัฏ** ท่องเที่ยวที่วนเวียน ไม่ได้ไปข้างไหนนอกไปจากกิเลสกรรมวิบาก อยู่ในวงของกิเลสกรรมวิบากนี้เท่านั้น ก็เพราะอวิชชาคือความไม่รู้กำบังเอาไว้ ดังที่มีเล่าถึงการที่มนุษย์ใช้อูฐสำหรับที่จะดึงน้ำขึ้นจากบ่อ ก็โดยที่ได้ผูกเชือกไว้กับเครื่องชักน้ำไปจนถึงตัวอูฐ และก็ให้อูฐเดิน การเดินนั้นเมื่อมีเชือกผูกอยู่ ก็คงเดินได้ในระยะยาวของเชือกนั้นเท่านั้น และคนก็ต้องการให้อูฐนั้นเดินวนบ่อ เมื่อเดินวนไปก็เป็นการที่ชักน้ำขึ้นจากบ่อ แต่ว่าอูฐไม่ยอมเดินวนอย่างนั้น จึงต้องเอาผ้าผูกตาอูฐไว้ไม่ให้อูฐมองเห็น อูฐก็เดิน ก็ไม่ได้นึกว่าตัวเองนั้นเดินวนบ่อ เข้าใจเอาว่าอย่างนั้น ว่าอูฐไม่ได้นึกอย่างนั้น แต่นึกว่าเดินไปข้างหน้าอยู่เรื่อยเพราะเขาผูกตาเอาไว้ไม่ให้มองเห็น ก็เป็นวิธีที่ปิดตาอูฐไม่ให้มองเห็น ให้อูฐนั้นเดินวนบ่อโดยให้อูฐนึกว่าเดินไปข้างหน้าอยู่เรื่อย ข้อนี้ก็เป็นข้อที่จะน่าพิจารณาเปรียบเทียบเข้ามาถึงอวิชชา ที่ปิดบังจิตใจของบุคคลไม่ให้มองเห็นสัจจะคือความจริง ว่าอันที่จริงนั้นได้ท่องเที่ยวอยู่ในกิเลสกรรมวิบากทั้ง ๓ นี้เท่านั้น วนอยู่ในกิเลสในกรรมในวิบาก แต่นึกว่าท่องเที่ยวไปในสวรรค์บ้างในนรกบ้างในเทวดาบ้างในพรหมบ้างในชาติภพทั้งหลาย คือว่าท่องเที่ยวไปข้างหน้าอยู่เรื่อย ซึ่งก็มุ่งที่จะไปข้างหน้าที่เป็นสุคติคือคติที่ดี แต่อันที่จริงนั้นแม้จะเป็นคติที่ดี ก็ยังเป็นภพเป็นชาติ ต้องมีเกิดมีดับ ยังมีกิเลสมีกรรมมีวิบาก จะเกิดในภพชาติอันใดก็ตามเมื่อใดก็ตาม ก็คงวนอยู่ในกิเลสในกรรมในวิบากทั้ง ๓ นี้เท่านั้น บัดนี้ก็เป็นอย่างนี้ อนาคตก็เป็นอย่างนี้ อดีตก็เป็นอย่างนี้ ไม่ว่าจะเกิดในชาติภพอันใด ก็วนอยู่ในกิเลสในกรรมในวิบากนี้เท่านั้น

บรรลุฝั่งโน้นหรือนิพพานเพราะปัญญา

เพราะฉะนั้น ท่านจึงยกเอาว่านี้คือเป็นฝั่งนี้หรือเป็นฝั่งใน ยังอยู่กันในฝั่งนี้ ซึ่งเมื่อยังอยู่ในฝั่งนี้ก็คือว่า ยังอยู่ในฝั่งแห่งทุกข์และสมุทัย อันเป็นสายสมุทัยคือสายก่อ

ทุกข์ ต่อเมื่อได้เกิดปัญญามองเห็นว่า อันที่จริงนั้นเป็นการที่ยังดำเนินอยู่ในฝั่งแห่งสมุทัย คือเหตุเกิดทุกข์และความทุกข์ อันเป็นฝั่งแห่งกิเลสกรรมวิบาก เป็น**สังสารวัฏ**หรือ**วัฏสงสาร** หรือ**วัฏฏะ** หรือเรียกว่า**มัจจุเธยยะ** ที่แปลว่าบ่วงมารหรือแดนของมาร อันได้แก่กิเลส อภิสังขารคือกรรมขันธ์ ก็คือกิเลสกรรมวิบากนั่นแหละ เมื่อมีปัญญามองเห็น จึงจะข้าม ไปฝั่งโน้นอันเป็นฝั่งที่ดับกิเลสดับกรรมดับวิบาก และเมื่อดับกิเลสมีตัณหาเป็นต้น ที่ได้ตรัสยกขึ้นแสดงอธิบายในธรรมปริยายเป็นอันมาก คือตรัสให้ละตัณหาเสีย เพราะ เป็นข้อที่ทุกคนอาจพิจารณาดูที่จิตใจของตนเองได้ดั่งนี้แล้ว ปฏิบัติละตัณหา จึงจะข้าม ไปฝั่งโน้นอันเรียกว่า**นิพพาน**ดังที่ได้ตรัสแสดงไว้เป็นการตอบปัญหาข้อหนึ่งใน**โสฬส ปัญหา**ว่า เพราะละตัณหาเรียกว่า**นิพพาน** ดั่งนี้ เมื่อเป็นดั่งนี้จึงจะข้ามไปได้ และธรรม ทั้งปวงนี้ที่ตรัสตอบแต่ละข้อแต่ละบท ก็ล้วนเป็นข้อปฏิบัติโดยตรงที่จะให้ข้ามไปสู่ฝั่งโน้น ได้ทั้งนั้น เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า **ปารายนะ** เป็นธรรมที่เป็นเหตุให้บรรลุถึงฝั่งโน้นคือ **นิพพาน**ได้ทุกข้อทุกบท

๓ มีนาคม ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๔๐
สรุปโสฬสปัญหา (ต่อ)

พระพุทธคุณอันยิ่งใหญ่

ได้แสดง**โสฬสปัญหานำสติปัฏฐาน**มาโดยลำดับจนจบทั้ง ๑๖ ปัญหา และได้แสดงถึงเรื่องพระปิงคิยะได้กลับไปหาท่านพาวรีผู้อาจารย์ และได้แสดงพระพุทธพยากรณ์ปัญหาทุกปัญหาที่ทั้ง ๑๖ คนได้กราบทูลถามแก่ท่านอาจารย์พาวรี และได้กล่าวสรรเสริฐพระพุทธพยากรณ์ว่า ทุกข้อทุกบทล้วนเป็นธรรมที่นำให้บรรลุถึงฝั่ง อันหมายถึงฝั่งโน้นคือ**นิพพาน** จึงเรียกว่า**ปารายนะ** ธรรมเป็นเหตุให้บรรลุถึงฝั่งคือ**นิพพาน**ดั่งที่ได้แสดงอธิบายแล้ว และได้กล่าวแสดงพระพุทธคุณแก่ท่านอาจารย์พาวรีเป็นอันมาก เป็นต้นว่าได้ทรงเป็นพระ**พุทโธ** เป็นพระผู้ตรัสรู้แล้ว เบิกบานแล้ว ได้ทรงแสดงธรรมที่บุคคลจะพึงเห็นได้เอง ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา เป็นต้น จึงทรงเป็นเหมือนอย่างสระใหญ่ที่พระยาหงส์จะพึงลงสู่สระนั้น ส่วนอาจารย์อื่น ๆ นั้นก็เป็นเหมือนอย่างเพียงเป็นสระเล็ก ๆ ไม่เหมือนพระพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดา ท่านอาจารย์พาวรีจึงได้ถามท่านพระปิงคิยะว่า เมื่อได้เข้าเฝ้าพบพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระคุณอันยิ่งใหญ่เช่นนั้นแล้ว ไฉนจึงได้จากพระองค์มาเล่า ท่านปิงคิยะก็ได้กล่าวตอบว่า หาได้จากพระองค์มาไม่ จิตใจยังอยู่ที่พระองค์พระบรมศาสดาทุกเวลา ได้มีความระลึกถึงพระพุทธองค์อยู่ทุกเวลา แม้จะอยู่ในที่ไหนก็เป็นผู้ที่ไม่ประมาท มีจิตใจตั้งอยู่ในพระพุทธองค์โดยตลอด ศรัทธา ปีติ และมโนคือใจ กับสติ ได้ตั้งอยู่ในพระพุทธองค์โดยตลอด ไม่มีที่จะคลาดไปจากพระพุทธองค์ ดั่งนี้

ตรัสสอนให้ปล่อยศรัทธา

ท่านแสดงว่า**พระสัมมาสัมพุทธเจ้า**ผู้พระบรมศาสดา ได้ทรงรู้ทรงเห็นทรงทราบวาระจิตของท่านพระปิงคิยะ ก็ได้ปรากฏพระองค์ต่อหน้าท่านพระปิงคิยะ ท่านพระปิงคิยะก็ได้บอกแก่ท่านพาวรีผู้อาจารย์ว่า พระพุทธองค์ได้เสด็จมาแล้ว ท่านอาจารย์พาวรีก็

ได้ประคองอัญชลี และพระพุทธองค์ก็ได้ตรัสประทานพระพุทธโอวาทแก่ท่านพระปิงคิยะ ที่มีความว่า วักกลิ ภัทราวุธ และอาฬวีโคตมะได้ปล่อยศรัทธาฉันใด ท่านก็จงปล่อยศรัทธาฉันนั้น เมื่อปล่อยศรัทธาได้ ก็จะบรรลุถึงฝั่งโน้นคือ**นิพพาน** ซึ่งข้ามพ้นไปจากฝั่งนี้ อันเป็นฝั่งแห่งบ่วงหรือแดนของ**มัจจุ** ดั่งนี้ ท่านพระปิงคิยะได้สดับพระพุทธโอวาทที่ตรัสประสาทสั่งสอนแนะแนวปฏิบัติทางจิตให้สูงขึ้น ก็ได้เป็นผู้มีจิตพ้นจากอาสวะ และก็ได้กราบทูลข้อนี้แก่พระบรมศาสดา ท่านแสดงว่าท่านอาจารย์พาวรีได้**ญาณ**คือความรู้ในธรรม ตามเรื่องที่ท่านแสดงไว้ท้าย**โสฬสปัญหา**อันนำมากล่าวแต่โดยความนี้ ก็แสดงว่าท่านพระปิงคิยะได้เป็นผู้มีศรัทธาตั้งลงมั่นคงในพระพุทธเจ้า เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วย**ปสาทะ**คือความเลื่อมใส และประกอบด้วยความรัก ดังที่ได้มีคำแสดงคู่กันอยู่ในที่หลายแห่งว่า นิวิฏฺฐสทฺโธ นิวิฏฺฐเปโม อันแปลว่า มีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น ดั่งนี้ เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยความรักอย่างยิ่งในองค์พระพุทธเจ้า ฉะนั้น ก็ได้**ญาณ**คือความหยั่งรู้ในธรรม ดังที่ได้แสดงแล้ว และเมื่อได้มาพบท่านอาจารย์พาวรี ก็ได้กล่าวสรรเสริญพระพุทธคุณเป็นอันมาก ด้วยอำนาจแห่งศรัทธาอันประกอบด้วยความรักในพระพุทธองค์ จนถึงกับอาจารย์ถามว่า ก็เมื่อศรัทธาเมื่อรักพระองค์มากมายถึงเพียงนั้น แล้วทำไมจึงได้จากพระองค์มาได้ จึงได้กล่าวตอบอาจารย์ว่า จิตไม่จาก จิตยังอยู่กับพระพุทธเจ้าตลอดเวลา ศรัทธาปีติมโนคือใจและสติอยู่กับพระพุทธเจ้าตลอดเวลา ดั่งนี้

ศรัทธาในรูปสมบัติผูกพันจิตไม่ให้วิมุตติ

เมื่อเป็นดั่งนี้ แม้จะเป็นผู้ที่มีศรัทธานำ แต่ว่าเมื่อเป็นศรัทธาที่รุนแรง ประกอบด้วยความรักอย่างรุนแรงที่ตั้งมั่นลงในองค์พระพุทธเจ้า จึงยังเป็นเครื่องผูกพันไม่ให้จิต**วิมุตติ**หลุดพ้น พระพุทธองค์ได้ทรงทราบวาระจิตของท่าน จึงได้ตรัสเตือนยกเอา ๓ ท่านขึ้นมาเป็นตัวอย่าง มีท่านพระวักกลิเป็นต้นว่าได้ปล่อยศรัทธาฉันใด ก็ให้พระปิงคิยะปล่อยศรัทธาเสียฉันนั้น ก็จักข้ามไปถึงฝั่งโน้นคือ**นิพพาน**ได้ คือข้ามฝั่งนี้อันเป็นแดนของ**มัจจุ**ความตาย ไปสู่ฝั่งโน้นคือ**นิพพาน**ได้ ดั่งนี้ ท่านพระวักกลินั้นได้มีเล่าว่าได้เป็นผู้มีความรักในพระรูปสมบัติของพระพุทธเจ้า ซึ่งประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะอย่างสมบูรณ์ จึงได้ติดตามเฝ้าดูพระรูปกายของพระพุทธเจ้าอยู่ตลอดเวลา พระองค์ก็

ได้ตรัสประสาทสั่งสอนไว้ ประโยชน์อะไรด้วยกายเน่าอันนี้ ดั่งนี้ ตรัสสอนให้แสวงหาธรรมที่เป็นสัจจะคือความจริง และในที่สุดท่านพระวักกลิเมื่อได้ปล่อยศรัทธาอันประกอบด้วยความรักติดพันอยู่ในพระรูปสมบัตินั้นได้ มาปฏิบัติทำปัญญาให้บังเกิดขึ้นก็ได้บรรลุถึงภูมิธรรมชั้นสูง พระพุทธองค์ก็ได้ตรัสเตือนท่านพระปิงคิยะเช่นเดียวกันให้ปล่อยศรัทธาเช่นนั้นเสียศรัทธาดังที่ได้แสดงแก่ท่านอาจารย์พาวรี ว่าได้เห็นพระพุทธเจ้าด้วยใจอยู่ทุกขณะ ซึ่งควรจะมีความหมายตามเรื่องว่า เห็นพระรูปกายนั้นเองอยู่ทุกขณะด้วยใจ เหมือนอย่างเห็นด้วยตา ใจที่เห็นแต่รูปลักษณะหรือรูปสมบัติเหมือนอย่างเห็นด้วยตานั้น ก็เป็นการเห็นรูปภายนอก ยังไม่เห็นพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงเป็นพระผู้ตรัสรู้ ผู้เบิกบานในคุณธรรมเต็มที่ การเห็นพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นชั้นในดั่งนี้จะเห็นด้วยตามิได้ ต้องเห็นด้วยใจ และการที่เห็นด้วยใจนั้นก็จะต้องเห็นธรรมที่เรียกว่า**ธรรมจักษุ** ดวงตาเห็นธรรม ดังที่ได้มีแสดงว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาจบลง ท่านพระโกณฑัญญะได้**ธรรมจักษุ**คือดวงตาเห็นธรรมว่า ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมํ สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา คือเห็นสิ่งที่เกิดดับ ว่าทุก ๆ สิ่งที่เกิด ทุก ๆ สิ่งนั้นก็ต้องดับเป็นธรรมดา ดังนี้เป็นดวงตาเห็นธรรม ก็คือเห็น**ทุกขสัจจะ** สภาพที่จริงคือทุกข์ อันเป็น**อริยสัจ**นั่นเอง และเมื่อเป็นดั่งนี้ พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม” ดั่งนี้

เห็นพระรูปกาย ไม่ชื่อว่าเห็นธรรม

ฉะนั้น การที่เห็นพระพุทธเจ้าดังที่ท่านพระปิงคิยะเห็นดังที่ได้บอกแก่ท่านอาจารย์พาวรีนั้น เป็นการเห็นรูปกายของพระองค์ ซึ่งได้ตรัสแก่ท่านพระวักกลิ
๑๘ ว่า ประโยชน์อะไรด้วยกายเน่าอันนี้ อยู่กับพระองค์ก็เห็นด้วยตา และเมื่อจากไปใจก็จดจ่อ มีศรัทธามีปีติมีสติตั้งอยู่แต่ในพระรูปกายที่เห็นด้วยตานั้น ก็เห็นด้วยใจเป็นรูปร่างของพระองค์ ก็เป็นอันว่าแม้เห็นด้วยใจก็เห็นรูปกายของพระองค์นั้นเอง ไม่ใช่เป็นการเห็นธรรม ฉะนั้น แม้จะเห็นพระรูปกายของพระองค์อยู่ทุกขณะ ไม่มีเวลาที่จะคลาดแคล้วออกไป ก็ยังไม่ชื่อว่าเห็นธรรม พระองค์จึงได้ตรัสเตือนให้ปล่อยศรัทธาเช่นนั้นเสีย และเมื่อปล่อยศรัทธาเช่นนั้นเสีย จิตที่ปล่อยนั้นก็จะปล่อย

รูปปล่อยนามนั้นเอง เพราะว่าศรัทธาที่เคยตั้งอยู่ในรูปในนาม อันเป็นรูปกายนั้น ยังเป็นอุปาทานคือความยึดถือ และเมื่อปล่อยศรัทธาที่ตั้งอยู่ในรูปในนามนั้นเสียได้ ก็เป็นอันว่าได้ปล่อยรูปปล่อยนาม และธรรมที่ได้ฟังมาที่ได้ปฏิบัติอบรมมา อันเป็น ศีลเป็นสมาธิเป็นปัญญาของท่านที่มีอยู่สมบูรณ์แล้ว ก็มาปรากฏเต็มที่ เป็นแสงสว่าง ส่องให้เห็นธรรม คือความเกิดดับของ**นามรูป** อันเป็น**ทุกขสัจจะ** สภาพที่จริงคือ ทุกข์ เห็นตัณหาที่ยึดถือว่าเป็นตัวสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ เห็นความดับตัณหาเป็น ความดับทุกข์ และเห็นปัญญาที่ปล่อยวางเป็นตัวมรรค ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เป็น**สัจจญาณ** ความหยั่งรู้ในสัจจะบังเกิดขึ้น และเมื่อ**สัจจญาณ**บังเกิดขึ้นเต็มที่ เพราะเหตุที่ได้อบรมมาอย่างเต็มที่แล้ว ดังนี้ จิตของท่านก็**วิมุตติ**หลุดพ้นจาก อาสวะทั้งหลาย ทั้งนี้ก็อาศัยที่พระพุทธองค์ได้ทรงทราบวาระจิตและได้เสด็จ มาโปรด และท่านก็ได้บำเพ็ญศีลสมาธิปัญญามาอย่างเต็มที่แล้ว ท่านได้ฟังพระ-พุทธพยากรณ์ปัญหาทุก ๆ ข้อ ตั้งแต่ข้อต้นมาจนถึงข้อสุดท้ายที่ท่านได้กราบทูล ถามแล้ว เป็นการปฏิบัติศีลสมาธิปัญญามาอย่างสมบูรณ์แล้ว แต่ว่าศรัทธาอัน ประกอบด้วยความรักอย่างแรงในพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นส่วนพระรูปกายภายนอก ยังปกปิดเอาไว้อยู่ ศีลสมาธิปัญญาที่ท่านได้บำเพ็ญมาอย่างเต็มที่ จึงยังไม่ปรากฏ ขึ้นมาตัดกิเลส แต่เมื่อพระพุทธองค์มาตรัสเตือนให้ปล่อยศรัทธาเช่นนั้นเสีย วาง ศรัทธาเช่นนั้นเสียดั่งนี้ ศีลสมาธิปัญญาหรือปัญญาสมาธิศีลที่มีอยู่อย่างสมบูรณ์ แล้ว ก็ปรากฏขึ้นมาทันที ตัดกิเลสเป็น**สมุทเฉทปหาน** จิตก็**วิมุตติ**หลุดพ้นจาก อาสวกิเลสทั้งสิ้น ดั่งนี้

เกิดวิปัสสนาปัญญาจึงชื่อว่าเห็นธรรม

การที่แสดงดั่งนี้ก็ต้องไม่เข้าใจว่าศรัทธานั้นไม่ดี ศรัทธาเป็นสิ่งที่ดีและเป็น สิ่งที่จำเป็น ผู้ปฏิบัติธรรมที่มีศรัทธานำก็มีอยู่เป็นอันมาก จึงมีคำเรียกว่า **สัทธานุสารี** มีศรัทธานำ นำให้บรรลุถึงภูมิธรรมชั้นสูงขึ้นไปโดยลำดับ แต่บางพวกนั้นเป็น **ธรรมานุสารี** ธรรมนำก็คือปัญญานั้นเองนำ ให้บรรลุถึงภูมิธรรมชั้นสูงเต็มที่ แต่แม้เช่นนั้นในขั้นของการปฏิบัติที่จะบรรลุถึงที่สุดนั้น ก็ต้องปล่อยศรัทธาชนิดที่ ผูกพันอยู่ในรูปสมบัติหรือรูปกายภายนอกของพระพุทธเจ้า แม้ของพระธรรมของ

พระสงฆ์ เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงจะหยั่งจิตลงไปใน**วิปัสสนาภูมิคือนามรูป** หรือขันธ์ ๕ พิจารณาให้เห็นโดยไตรลักษณ์ **วิปัสสนาปัญญา**จึงจะบังเกิดขึ้นได้ จึงจะตัดกิเลสได้ในที่สุด และเมื่อเป็นดั่งนี้ก็ได้ชื่อว่าเห็นธรรม และเมื่อเห็นธรรม ก็ได้ชื่อว่าได้เห็นพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าชั้นใน พระพุทธเจ้าชั้นในนี้เองซึ่งเป็น**อมตะ** เป็นผู้ไม่ตาย คู่กับ**อมตธรรม** ธรรมที่ไม่ตาย เมื่อเป็นดังนี้ **อมตธรรม**ก็ดี **อมตพุทธะ** พระพุทธเจ้าผู้ไม่ตายซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าชั้นในก็ดี ย่อมตั้งอยู่เป็น**อกาลิโก** ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา ในครั้งพุทธกาลในเวลาต่อมาจนถึงในบัดนี้และในเวลาต่อไป ก็คงยังตั้งอยู่เช่นเดียวกัน ไม่ต่างกัน ในครั้งพุทธกาลเอง แม้จะได้ติดตามพระพุทธเจ้าไปโน่นไปนี่จนถึงท่านแสดงว่าจับชายผ้าสังฆาฏิของพระองค์ไปก็ตาม แต่เมื่อไม่ได้เห็นธรรมก็ไม่ได้ชื่อว่าได้เห็นพระพุทธเจ้าที่เป็นชั้นใน ดั่งที่ได้ตรัสแสดงกับท่านพระวักกลินั้น

เห็นธรรมจึงชื่อว่าเห็นพระพุทธเจ้า

ฉะนั้น แม้ใครที่เกิดทันพระพุทธเจ้า และได้เห็นองค์พระพุทธเจ้าเสด็จไปนั่นไปนี่ได้เฝ้าพระองค์ แม้จะชมโฉมพระองค์ว่าเป็นผู้ที่งดงามด้วยมหาปุริสลักษณะอย่างโน้นอย่างนี้หลายครั้งหลายหน หรือแม้ตลอดเวลาจิตไม่ได้ออกไปห่างอย่างท่านพระปิงคิยะที่บอกกับอาจารย์นั้นก็ตาม ก็ยังไม่ได้ชื่อว่าเห็นพระพุทธเจ้าซึ่งเป็น**อมตพุทธะ**ชั้นใน สิ่งที่เห็นนั้นเป็นรูปกายชั้นนอกซึ่งต้องแตกสลายไปเป็นธรรมดา ดังที่ตรัสว่าประโยชน์อะไรกับกายเน่าอันนี้นั้น ในพุทธกาลก็เป็นเช่นนี้ แม้ในบัดนี้ก็เป็นเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น ทุก ๆ คนจึงไม่มีข้อที่จะต้องเสียใจหรือเสียดายว่า เกิดไม่ทันพระพุทธเจ้า เมื่อเกิดมาทันพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนายังดำรงอยู่ดั่งนี้ และเมื่อตั้งใจได้ปฏิบัติธรรมจนเห็นธรรมแล้ว ก็จะได้เห็นพระพุทธเจ้าซึ่งเป็น**พระอมตพุทธะ**ดังที่กล่าวนั้นเหมือนกัน ไม่ต่างอะไรกันกับในครั้งพุทธกาล และถ้าไม่ได้เห็นธรรมแล้ว ก็ไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้าเหมือนกัน ในครั้งพุทธกาลก็เหมือนกันเดี๋ยวนี้ก็เหมือนกัน ไม่ต่างอะไรกัน เพราะฉะนั้น ธรรมจึงเป็น**อกาลิโก** ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา พระพุทธเจ้าก็เป็น**อกาลิโก** ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา จึงได้ตรัสเตือนท่านพระปิงคิยะให้ปล่อยศรัทธาที่ติดอยู่ในรูปสมบัติเช่นนั้นเสีย เมื่อเป็นดั่งนี้ จิตก็จะปลงลงในความปล่อยวาง ปัญญาพร้อมทั้งสมาธิและศีลก็จะปรากฏขึ้นมา ตัดกิเลส

ได้เป็น**สมุจเฉทปหาน**ดังกล่าว อันนี้จึงเป็นเงื่อนสำคัญที่ผู้ปฏิบัติธรรมจะพึงทำความเข้าใจ

และก็เป็นอันว่า จบ**โสฬสปัญหา** และการแสดง**โสฬสปัญหา**นำ**สติปัฏฐาน**ก็จะจบลงพร้อมกับ**สติปัฏฐาน**ในวันนี้เช่นเดียวกัน การปฏิบัติ**สติปัฏฐาน**ทั้ง ๔ นั้นได้แสดงอธิบายมา และได้มีหนังสือเป็นหลักฐานอยู่แล้ว เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติก็ย่อมจะหาศึกษาปฏิบัติได้โดยง่าย และเมื่อตั้งใจศึกษาปฏิบัติใน**สติปัฏฐาน**ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงสั่งสอนไว้ ก็เป็นทางปฏิบัติที่เป็น เอกายโน อยํ มคฺโค ทางไปอันเดียวกัน เช่นเดียวกับพระพุทธพยากรณ์ที่ตรัสตอบปัญหาทุกข้อนั้น รวมอยู่เป็น เอกายโน มคฺโค ทางไปอันเดียวกันเช่นเดียวกัน สตฺตานํ วิสุทฺธิยา เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย โสกปริเทวานํ สมติกฺกมาย เพื่อความก้าวล่วงความโศกความโทมนัสทั้งหลาย ทุกฺขโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมาย เพื่อดับทุกข์โทมนัส ญายสฺส อธิคมาย เพื่อบรรลุธรรมที่พึงบรรลุตามเหตุและผล นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งพระ**นิพพาน**

โสฬสปัญหาจบ

๔ มีนาคม ๒๕๒๕

ปารายนานุสังคีติคาถา

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ปาสาณกเจดีย์ในมคธชนบทได้ตรัสปารายนสูตรนี้ อันพราหมณ์มาณพ ๑๖ คน ผู้เป็นบริวารของพราหมณ์พาวรี ทูลอาราธนาแล้ว ได้ตรัสพยากรณ์ปัญหา แม้หากว่าการกบุคคลรู้ทั่วถึงอรรถ รู้ทั่วถึงธรรมแห่งปัญหาหนึ่ง ๆ แล้วพึงปฏิบัติธรรมอันสมควรแก่ธรรมไซร้ การกบุคคลนั้นก็พึงถึงฝั่งโน้นแห่งชราและมรณะได้แน่แท้ เพราะธรรมเหล่านี้ เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การถึงฝั่งโน้น เพราะเหตุนั้น คำว่า ปารายนะ จึงเป็นชื่อแห่งธรรมปริยายนี้.

พราหมณ์มาณพผู้อาราธนาทูลถามปัญหา ๑๖ คนนั้น คือ อชิตมาณพ ๑ ติสสเมตเตยยมาณพ ๑ ปุณณกมาณพ ๑ เมตตคูมาณพ ๑ โธตกมาณพ ๑ อุปสีวมาณพ ๑ นันทมาณพ ๑ เหมกมาณพ ๑ โตเทยยมาณพ ๑ กัปปมาณพ ๑ ชตุกัณณีมาณพ ๑ ภัทราวุธมาณพ ๑ อุทยมาณพ ๑ โปสาลมาณพ ๑ โมฆราชมาณพผู้มีปัญญา ๑ ปิงคิยมาณพผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ ๑ พราหมณ์มาณพทั้ง ๑๖ คนนี้ ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ ทรงมีจรณะอันสมบูรณ์ พราหมณ์มาณพทั้ง ๑๖ คน ได้เข้าไปเฝ้าทูลถามปัญหาอันละเอียด กะพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด.

พระพุทธเจ้าผู้เป็นมุนีได้ตรัสพยากรณ์ปัญหาที่พราหมณ์มาณพเหล่านั้นทูลถามแล้วตามที่เป็นจริง ทรงให้พราหมณ์มาณพทั้งหลายยินดีแล้ว ด้วยการตรัสพยากรณ์ปัญหาทุก ๆ ปัญหา

พราหมณ์มาณพทั้ง ๑๖ คนเหล่านั้น อันพระพุทธเจ้าผู้เป็นเผ่าพันธุ์พระอาทิตย์ผู้มีจักษุให้ยินดีแล้ว ได้ประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักของพระพุทธเจ้า ผู้มีพระปัญญาอันประเสริฐ.

เนื้อความแห่งปัญหาหนึ่ง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้วด้วยประการใด ผู้ใดพึงปฏิบัติตามด้วยประการนั้น ก็พึงจากฝั่งนี้ไปถึงฝั่ง

โน้นได้ ผู้นั้นเจริญมรรคอันอุดมอยู่ ก็พึงจากฝั่งนี้ไปถึงฝั่งโน้นได้ ธรรมปริยายนั้นเป็นทางเพื่อไปสู่ฝั่งโน้น เพราะฉะนั้น ธรรมปริยายนั้นจึงชื่อว่า ปารายนะ.

ปิงคิยมาณพกล่าวคาถาว่า

อาตมาจักขับตามภาษิตเครื่องไปยังฝั่งโน้น (อาตมาขอกล่าวตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงเห็นแล้วด้วยพระญาณ) พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ปราศจากมลทิน มีพระปัญญากว้างขวาง ไม่มีความใคร่ ทรงดับกิเลสได้แล้ว จะพึงตรัสมุสาเพราะเหตุอะไร.

เอาเถิด อาตมาจักแสดงวาจาที่ควรเปล่ง ประกอบด้วยคุณของพระพุทธเจ้าผู้ทรงละความหลงอันเป็นมลทินได้แล้ว ทรงละความถือตัวและความลบหลู่ได้เด็ดขาด.

ดูก่อนท่านพราหมณาจารย์ พระพุทธเจ้าทรงบรรเทาความมืด มีพระจักษุรอบคอบ ทรงถึงที่สุดของโลก ทรงล่วงภพได้ทั้งหมด ไม่มีอาสวะ ทรงละทุกข์ได้ทั้งปวง มีพระนามตามความเป็นจริงว่า พุทโธ อันอาตมาเข้าเฝ้าแล้ว.

นกพึงละป่าเล็ก แล้วมาอยู่อาศัยป่าใหญ่อันมีผลไม้มาก ฉันใด อาตมา มาละคณาจารย์ผู้มีความเห็นน้อยแล้ว ได้ประสบพระพุทธเจ้าผู้มีความเห็นประเสริฐเหมือนหงส์โผลงสู่สระใหญ่ แม้ฉันนั้น

ก่อนแต่ศาสนาของพระโคดม อาจารย์เหล่าใด ได้พยากรณ์ลัทธิของตนแก่อาตมาในกาลก่อนว่า เหตุนี้ได้เป็นมาแล้วอย่างนี้ จักเป็นอย่างนี้ คำพยากรณ์ของอาจารย์เหล่านั้นทั้งหมด ไม่ประจักษ์แก่ตน คำพยากรณ์ทั้งหมดนั้น เป็นเครื่องทำความตรึกให้ทวีมากขึ้น (อาตมาไม่พอใจในคำพยากรณ์นั้น)

พระโคดมพระองค์เดียว ทรงบรรเทาความมืด สงบระงับ มีพระรัศมีโชติช่วง มีพระปัญญาเป็นเครื่องปรากฏดุจแผ่นดิน มีพระปัญญากว้างขวาง ได้ทรงแสดงธรรมอันบุคคลพึงเห็นเอง ไม่

ประกอบด้วยกาล เป็นที่สิ้นตัณหา ไม่มีจัญไร หาอุปมาในที่ไหน ๆ มิได้ แก่อาตมา.

พราหมณ์พาวรีผู้อาจารย์กล่าวคาถากะพระปิงคิยะว่า

ท่านปิงคิยะ พระโคดมพระองค์ใดได้ทรงแสดงธรรมอันบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล เป็นที่สิ้นตัณหา ไม่มีจัญไร หาอุปมาในที่ไหน ๆ มิได้แก่ท่าน เพราะเหตุไรหนอ ท่านจึงอยู่ปราศจากพระโคดมพระองค์นั้น ผู้มีพระปัญญาเป็นเครื่องปรากฏดุจแผ่นดิน มีพระปัญญากว้างขวาง สิ้นกาลแม้ครู่หนึ่งเล่า.

พระปิงคิยะกล่าวคาถาตอบพราหมณ์พาวรีผู้อาจารย์ว่า

ท่านพราหมณ์ พระโคดมพระองค์ใดได้ทรงแสดงธรรมอันบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล เป็นที่สิ้นตัณหา ไม่มีจัญไร หาอุปมาในที่ไหน ๆ มิได้ แก่อาตมา อาตมามิได้อยู่ปราศจากพระโคดมพระองค์นั้น ผู้มีพระปัญญาเป็นเครื่องปรากฏดุจแผ่นดิน มีพระปัญญากว้างขวาง สิ้นกาลแม้ครู่หนึ่ง.

ท่านพราหมณ์ อาตมาไม่ประมาททั้งกลางคืนกลางวัน เห็นอยู่ซึ่งพระพุทธเจ้าผู้โคดมพระองค์นั้นด้วยใจ เหมือนเห็นด้วยจักษุ ฉะนั้น อาตมานมัสการอยู่ซึ่งพระพุทธเจ้าผู้โคดมพระองค์นั้นตลอดราตรี อาตมา มาสำคัญความไม่อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าผู้โคดมพระองค์นั้นด้วยความไม่ประมาทนั้น.

ศรัทธา ปีติ มนะ และสติของอาตมาย่อมน้อมไปในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าผู้โคดม พระพุทธเจ้าผู้โคดม ผู้มีพระปัญญากว้างขวาง ประทับอยู่ยังทิศาภาคใด ๆ อาตมานั้นเป็นผู้นอบน้อมไปโดยทิศาภาคนั้น ๆ นั่นแล.

ร่างกายของอาตมาผู้แก่แล้ว มีกำลังและเรี่ยวแรงน้อยนั่นเอง ท่านพราหมณ์อาตมาไปสู่พระพุทธเจ้าด้วยการไปแห่งความดำริเป็นนิตย์ เพราะว่าใจของอาตมาประกอบแล้วด้วยพระพุทธเจ้านั้น.

อาตมานอนอยู่บนเปือกตม คือกามดิ้นรนอยู่ (เพราะตัณหา) ลอยจากเกาะหนึ่งไปสู่เกาะหนึ่ง ครั้งนั้นอาตมาได้เห็นพระสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงข้ามโอฆะได้แล้ว ไม่มีอาสวะ.

(ในเวลาจบคาถานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความแก่กล้าแห่งอินทรีย์ของพระปิงคิยะและพราหมณ์พาวรีแล้ว ประทับอยู่ ณ นครสาวัตถีนั้นเอง ทรงเปล่งพระรัศมีดุจทองไปแล้ว พระปิงคิยะกำลังนั่งพรรณนาพระพุทธคุณแก่พราหมณ์พาวรีอยู่ ได้เห็นพระรัศมีแล้วคิดว่า นี้อะไร เหลียวแลไป ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าประหนึ่งประทับอยู่เบื้องหน้าตน จึงบอกแก่พราหมณ์พาวรีว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาแล้ว พราหมณ์พาวรีได้ลุกจากอาสนะประคองอัญชลียืนอยู่ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแผ่พระรัศมีแสดงพระองค์แก่พราหมณ์พาวรี ทรงทราบธรรมเป็นที่สบายของพระปิงคิยะและพราหมณ์พาวรีทั้งสองแล้ว เมื่อจะตรัสเรียกแต่พระปิงคิยะองค์เดียว จึงได้ตรัสพระคาถานี้ว่า)

ดูก่อนปิงคิยะ พระวักกลิ พระภัทราวุธะ และพระอาฬวีโคดม เป็นผู้มีศรัทธาน้อมลงแล้ว (ได้บรรลุอรหัตด้วยศรัทธาธุระ) ฉันใด แม้ท่านก็จงปล่อยศรัทธาลง ฉันนั้น ดูก่อนปิงคิยะ เมื่อท่านน้อมลงด้วยศรัทธา ปรารภวิปัสสนา โดยนัยเป็นต้นว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ก็จักถึงนิพพาน อันเป็นฝั่งโน้นแห่งวัฏฏะอันเป็นบ่วงแห่งมัจจุราช.

พระปิงคิยะเมื่อจะประกาศความเลื่อมใสของตนจึงกราบทูลขึ้นว่า

ข้าพระองค์นี้ย่อมเลื่อมใสอย่างยิ่ง เพราะได้ฟังพระวาจาของพระองค์ผู้เป็นมุนี พระองค์มีกิเลสดุจหลังคาอันเปิดแล้ว ตรัสรู้แล้วด้วยพระองค์เอง ไม่มีกิเลสดุจเสาเขื่อน ทรงมีปฏิภาณ ทรงทราบธรรมเป็นเหตุกล่าวว่าประเสริฐยิ่ง ทรงทราบธรรมชาติทั้งปวง ทั้งเลวและประณีต ด้วยพระอภิญญา พระองค์เป็นศาสดาผู้กระทำที่สุดแห่งปัญหาทั้งหลาย แก่เหล่าชนผู้มีความสงสัยปฏิญาณอยู่ นิพพานอันกิเลสมีราคะเป็นต้นไม่พึงนำไปได้ เป็นธรรมไม่กำเริบ หาอุปมาในที่ไหน ๆ มิได้.

ข้าพระองค์จักถึงอนุปาทิเสสนิพพานธาตุแน่แท้ ข้าพระองค์ไม่มีความสงสัยในนิพพานนี้เลย ขอพระองค์จงทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นผู้มีจิตน้อมไปแล้ว (ในนิพพาน) ด้วยประการนี้แล.

ธรรมปฏิบัติเบื้องต้น

จตุสติปัฏฐานธรรมบรรยาย

กายานุปัสสนา

อานาปานปัพพะ

การปฏิบัติธรรม เป็นความมุ่งหมายสำคัญของพระพุทธศาสนา เพราะการเรียนเป็นส่วนปริยัติ จะได้ผลก็ต้องมีการปฏิบัติ การปฏิบัติสำหรับบรรพชิต คือผู้บวชในพระพุทธศาสนาเบื้องต้น คือการปฏิบัติพระวินัย ซึ่งเป็นส่วนศีล แต่การปฏิบัติพระวินัยยังมีข้อที่จะต้องปฏิบัติ ซึ่งเป็นส่วนศีลนั้น เป็นสิกขาที่หนึ่ง สืบขึ้นไปอีกคือสมาธิและปัญญา เมื่อมุ่งผลของการปฏิบัติที่สูงขึ้น ก็ต้องปฏิบัติในสมาธิและในปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนาอีกด้วย

ฉะนั้น ในบัดนี้จะได้แสดงถึงหลักปฏิบัติสมาธิก่อน สมาธิคือการทำจิตให้ตั้งมั่นแน่วแน่ในอารมณ์อันเดียว ซึ่งเป็นอารมณ์ของสมาธิ เพราะว่าจิตนี้ มีปกติดิ้นรนกวัดแกว่งรักษายาก ห้ามยาก แต่ก็อาจที่จะทำให้สงบได้ อาจที่จะรักษาได้ห้ามได้ ด้วยใช้สติกำหนดอารมณ์ของสมาธิ อารมณ์ของสมาธินั้นมีมาก แต่ในบัดนี้จะแสดงเพียงข้อหนึ่ง คือ **อานาปานสติ** สติกำหนดลมหายใจเข้า ลมหายใจออก ในสติปัฏฐานสูตรท่านสอนให้ผู้ที่จะทำสมาธิข้อนี้ นั่งขัดบัลลังก์คือขัดสมาธิตั้งกายตรง ดำรงสติ มีสติมั่น มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก และให้ตั้งสติกำหนดเป็นขั้น ๆ ไป คือ

๑. หายใจเข้ายาวก็ให้รู้ หายใจออกยาวก็ให้รู้

๒. หายใจเข้าสั้นก็ให้รู้ หายใจออกสั้นก็ให้รู้

๓. ศึกษา คือ สำเหนียกกำหนดกายทั้งหมดหายใจเข้า, ศึกษาคือสำเหนียกกำหนดกายทั้งหมดหายใจออก

๔. ศึกษาคือสำเหนียกกำหนดสงบระงับกายสังขาร เครื่องปรุงกายอันหมายถึงลมหายใจ หายใจเข้า ศึกษาคือสำเหนียกกำหนดสงบระงับกายสังขาร เครื่องปรุงกาย อันหมายถึงลมหายใจ หายใจออก.

ท่านแสดงไว้เป็น ๔ ขั้น ควรทำความเข้าใจในลมหายใจทั้ง ๔ ขั้นนี้ โดยสังเขป คือ เมื่อยังมิได้ปฏิบัติทำจิตให้สงบ ลมหายใจก็หยาบ มีระยะที่หายใจยาว อีกอย่างหนึ่งต้องการสูดลมหายใจยาว ก็ทำการสูดหายใจให้ยาวได้ สำหรับในขั้นนี้จะทำการสูดลมหายใจให้ยาวอย่างออกกำลัง หรือหายใจโดยปกตินั่นแหละ แต่เมื่อยังไม่ทำสมาธิก็ยาวคือว่าหยาบ เมื่อเช่นนี้ก็ให้ทำสติให้รู้อยู่ เข้ายาวก็ให้รู้ ออกยาวก็ให้รู้.

คราวนี้เมื่อทำสมาธิ จิตละเอียดเข้า ลมหายใจก็ละเอียดเข้า ช่วงหายใจก็สั้นเข้า เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ให้รู้คือว่าเข้าสั้นก็ให้รู้ ออกสั้นก็ให้รู้.

ต่อจากนี้ก็ศึกษา คือสำเหนียกกำหนดให้รู้กายทั้งหมดนี้ใน**ปฏิสัมภิทามรรค** อธิบายว่า กายมี ๒ คือรูปกายและนามกาย **รูปกาย**ได้แก่รูปขันธ์ ก็ให้รู้ว่ารูปขันธ์มีอิริยาบถในปัจจุบันนี้เป็นอย่างไร อิริยาบถใหญ่เป็นอย่างไร อิริยาบถน้อยเป็นอย่างไรตลอดจนให้รู้ลมหายใจ ซึ่งก็จัดว่าเป็นรูปขันธ์เหมือนกัน นี้เรียกว่ารูปกาย และให้**รู้นามกาย** คือให้รู้ความคิดให้รู้สัญญาคือความกำหนดในปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร คอยกำหนดให้รู้ทั้งรูปกายและนามกายทั้งหมด แต่ว่าในข้อนี้ ในวิสุทธิมรรคอธิบายแคบเข้ามาว่า กายทั้งหมดนี้หมายถึงกองลมทั้งหมด ซึ่งโดยปกติเมื่อหายใจเข้า ลมก็จะตั้งต้นที่จมูก กลางที่หทัยลงไปถึงนาภี เมื่อขาออกก็จากนาภีมาหทัยแล้วก็มาจมูก ก็ให้กำหนดรู้ให้ตลอดสายทั้งเข้าทั้งออก.

คราวนี้ก็มาถึงขั้นที่ ๔ คือ ศึกษาสำเหนียกกำหนดสงบระงับ**กายสังขาร** คือ ลมหายใจ หายใจเข้า หายใจออก กำหนดลมหายใจที่เป็นไปโดยปกติ ที่เมื่อจิตละเอียด หายใจก็ละเอียดเข้า เมื่อเป็นเช่นนี้ก็รักษาความละเอียดไว้ และคอยกำหนดจิตให้ละเอียดยิ่งขึ้น และรักษาลมหายใจที่ละเอียดนั้นไว้ให้ละเอียดยิ่งขึ้น ปล่อยให้เป็น

ไปตามปกติธรรมดาที่เป็น ไม่เกร็งตัว ไม่บังคับลม ถ้าไปเกร็งตัว ไปบังคับลม ก็อาจจะทำให้เกิดเกร็งกาย หายใจฮึดฮาด เป็นปลุกตัว ทำให้ร่างกายบางทีก็เอะอะตึงตัง ซึ่งนั่นไม่ใช่เป็นวิธีปฏิบัติในอานาปานสติ วิธีปฏิบัติในอานาปานสตินั้นต้องกำหนดให้ละเอียดยิ่งขึ้น นี่ก็เป็นสี่ขั้น.

แต่ว่าในทางปฏิบัตินั้น สำหรับขั้นที่หนึ่ง ขั้นที่สองก็กำหนดไปตามที่เป็น สำหรับในขั้นสี่ก็เป็นผลที่ละเอียดเข้า ความสำคัญจึงอยู่ในขั้นที่สาม ขั้นที่สามนั้นในเบื้องต้น ก็อาจจะต้องคอยตามลมเข้าตามลมออก ตามลมที่เข้าก็คือส่งจิตจากนาสิกไปอุระ (หรือหทัย) แล้วก็ไปนาภี ขาออกก็จากนาภี มาอุระ แล้วก็ออกนาสิก เช่นนี้จิตยังไม่สงบ เพราะฉะนั้นท่านจึงสอนให้กำหนดไว้จุดหนึ่ง เพียงจุดเดียว ในตำราปฏิสัมภิทามรรคและวิสุทธิมรรค ท่านสอนให้กำหนดจุดที่ลมกระทบ ในที่ต้นทางเข้าและในที่ปลายทางออก คือถ้าคนจมูกยาวก็ที่กระพุ้งจมูก ถ้าคนจมูกสั้นก็ที่ริมฝีปากเบื้องบน แต่ว่าที่ไหนนั้น ก็สุดแต่ละบุคคล ให้สังเกตดูว่าเมื่อหายใจเข้า ลมกระทบที่ไหนก่อน ที่ริมฝีปากเบื้องบนหรือที่กระพุ้งจมูก ก็ให้กำหนดไว้ที่จุดนั้น และเมื่อออกลมออกก็จะมากระทบที่นั่น จุดที่ลมกระทบเมื่อเข้าและเมื่อออกนั้น เรียกว่า **นิมิต** แปลว่า ที่กำหนดจิต เมื่อกำหนดจิตไว้ที่กำหนดไว้ ดังนี้ เมื่อหายใจเข้า ลมกระทบที่นิมิตคือที่กำหนดจิต อันนี้ก็รู้ เมื่อลมหายใจออกมากระทบที่นิมิต ที่กำหนดจิตอันนี้ก็รู้และเมื่อให้จิตกำหนดอยู่ในจุดนี้ รู้อยู่เสมอดังนี้ ก็ชื่อว่าได้รู้กองลมทั้งหมด เปรียบเหมือนอย่างว่าคนเลื่อยไม้ ก็มองกำหนดดูอยู่ที่ไม้ตรงที่เลื่อยเลื่อยอยู่ก็เห็นไม้ที่ตรงนั้นด้วย เห็นเลื่อยอยู่ที่ตรงนั้นด้วย กำหนดอยู่ที่จุดนั้นจุดเดียว ไม่ต้องดูเลื่อยทั้งหมดที่เสือกไปเสือกมาทำการเลื่อย ดูอยู่จุดเดียวคือที่ไม้ตรงเลื่อยถูกนั้นเพียงจุดเดียว และเมื่อเห็นอยู่ที่จุดนั้นจุดเดียว ก็เป็นอันว่าได้เห็นทั้งหมด กำหนดจิตให้อยู่ตรงนี้จุดเดียว.

ในการที่ตั้งสติกำหนดอยู่ที่จุดเดียวนี้ เพื่อจะช่วยให้จิตกำหนดมั่นคง ท่านก็สอนวิธีเป็นอุบายสำหรับช่วยต่าง ๆ เช่นสอนให้นับ ดังใน**วิสุทธิมรรค**สอนให้นับ นับช้านับเร็ว นับช้าก็คือ หายใจเข้านับ ๑ หายใจออกนับ ๑, เข้า ๒ ออก ๒, เข้า ๓ ออก ๓, แล้วก็ ๔-๔, ๕-๕, แล้วก็กลับไป ๑-๑ จนถึง ๕-๕, แล้วต่ออีกเป็น ๖-๖,

แล้วกลับไป ๑-๑ จนถึง ๗-๗, แล้วก็กลับไป ๑-๑ จนถึง ๘-๘, แล้วก็กลับไป ๑-๑ จนถึง ๙-๙, แล้วก็กลับไป ๑-๑ จนถึง ๑๐-๑๐, แล้วก็กลับไป ๑-๑ จนถึง ๕–๕, แล้วก็กลับไป ๑-๑ จนถึง ๖-๖ ย้อนไปใหม่ดังนี้ อยู่เสมอ จนจิตเชื่องเข้าพอจะอยู่ที่ก็เปลี่ยนเป็นนับเร็ว คือไม่นับคู่ แต่ว่านับเดี่ยวหายใจเข้า ๑ หายใจออก ๒ เป็นต้น เมื่อจิตเชื่องเข้าอยู่ที่แล้วก็ทิ้งการนับ กำหนดอยู่ที่จุดนั้นเสมอ ไม่ให้คลาดเคลื่อนไป แต่ว่าบางอาจารย์ก็สอนอย่างอื่นให้หายใจเข้าว่า พุท, หายใจออกว่า โธ, แต่ว่าวิธีเหล่านี้เป็นวิธีอุปกรณ์ สุดแต่ว่า ใครจะชอบอย่างไร ใครจะใช้วิธีนับ ใช้นับอย่างที่สอนไว้ในวิสุทธิมรรค หรือจะใช้อย่างอื่นก็สุดแต่จะชอบ เช่นว่าจะนับ ๑ ไปจนถึง ๑๐ ทีเดียว แล้วกลับนับ ๑ ถึง ๑๐ ใหม่ อย่างนี้ก็ไม่ขัดข้องอะไร เพราะเป็นอุบายเท่านั้น.

๑. ต้องมี**อาตาปะ** แปลว่า มีความเพียร หมายความว่า ตั้งใจไว้ว่าจะทำสมาธิเป็นเวลาเท่าไร เมื่อไร ก็ต้องทำตามที่ตั้งใจ รักษาสัจจะคือความตั้งใจจริงเอาไว้ และก็ทำให้ได้จริงตามที่กำหนดไว้ ไม่ให้เหลวไหล เบื่อก็ต้องทนให้ครบตามที่ตั้งใจไว้.

๒. ต้องมี**สัมปชานะ** คือความรู้ตัว คือให้มีความรู้อยู่เสมอ ไม่ให้เผลอตัว ยิ่งสมาธิละเอียดเท่าไร ก็ต้องให้มีความรู้แจ่มใสขึ้นเท่านั้น ถ้าหลับไปเสียหรือว่าดับไปเสีย เช่นว่าปล่อยใจให้ตกวูบไปก็จะเป็นสัปหงกหรือว่าเป็นหลับไป หรือว่าถ้าเผลอตัวดังนี้ ก็ชื่อว่าขาดสัมปชานะไม่ถูกต้อง ต้องให้มีสัมปชานะคือความรู้อยู่.

๓. **สติ** คือความระลึกกำหนด ต้องมีสติระลึกกำหนดอยู่ที่อารมณ์ของสมาธินั้นให้แน่วแน่ อย่าปล่อยให้สติเลื่อนลอย ถ้าปล่อยให้สติเลื่อนลอยไปก็จะกลายเป็นคนใจลอย กลายเป็นมีโทษเท่ากับว่ามาหัดให้เป็นคนใจลอย เพราะฉะนั้นต้องตั้งสติกำหนดไว้ที่อารมณ์ของสมาธิให้มั่นคง แผล็บไปข้างไหนก็ต้องจับเข้ามาเอาไว้ที่อารมณ์ของสมาธินั้น และ

๔. **ไม่ยินดียินร้ายอะไร ๆ** ในโลกนี้ ในตอนนี้ก็หมายเพียงแต่ว่า ไม่ยินดีในอารมณ์ของสมาธิ ไม่ยินดีในนิมิตของสมาธิที่ปรากฏ ซึ่งเป็นตัวกิเลสเพราะถ้าไปยินดีในอารมณ์ของสมาธิ ก็อาจที่จะทำเกินพอดี อย่างบางคนนั่งจนไม่รู้เวลาที่จะพัก ไม่รู้เวลาที่จะบริโภค ถ้ายิ่งไปติดไปเพลินในนิมิตของสมาธิด้วยแล้ว ก็จะยิ่งไปกันใหญ่

ในด้านตรงกันข้ามก็เหมือนกัน ต้องไม่ยินดียินร้ายในอารมณ์ของสมาธิ ในนิมิตของสมาธิ คือเมื่อตั้งใจจะทำแล้ว ถึงตอนต้นจะไม่ชอบต้องพยายามฝืนใจไปทำไปให้จงได้ และเมื่อประสพนิมิตที่ไม่ชอบก็ต้องคิดว่าไม่ใช่เป็นของจริง แต่เป็นของที่เป็นสัญญชะ คือเกิดจากสัญญาหรือเป็นภาพอุปาทานทั้งนั้น ไม่มีความจริงอะไร ไม่ให้เกิดความยินดีตื่นเต้นในอารมณ์ในนิมิตของสมาธิ ไม่ให้เกิดความยินร้ายตกใจกลัวในอารมณ์ในนิมิตของสมาธิทุก ๆ อย่าง ทำความรู้ให้ตั้งมั่น ทำสติให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ของสมาธิเท่านั้น จนกว่าจะหมดเวลาที่เราได้กำหนดไว้.

จิตที่เป็นสมาธิท่านว่าเป็น**จิตที่ควรแก่การงาน** เห็นได้ชัดดังเช่นในการอ่านหนังสือจะอ่านหนังสือสักหน้าหนึ่ง ถ้าใจฟุ้งซ่านบางทีก็ต้องอ่านหลายเที่ยว และยังจะกำหนดความ ให้เกิดความเข้าใจก็ไม่ค่อยได้ จำก็ไม่ค่อยได้ แต่ถ้าอ่านด้วยจิตใจที่ตั้งมั่นและแน่วแน่ก็จะอ่านได้รวดเร็วกว่า และจะเข้าใจได้แจ่มแจ้งดีกว่า เพราะฉะนั้น การที่หัดทำสมาธินี้ จึงเป็นกิจที่ชอบอาจจะใช้จิตที่เป็นสมาธินี้ไปเล่าเรียนศึกษา หรือจะไปบำเพ็ญประโยชน์อะไรก็ได้เป็นอันมาก ตามที่แสดงมานี้เป็นเรื่องของอานาปานสติโดยย่อก็เพียงนี้.

อิริยาปถปัพพะ สัมปชัญญปัพพะ ปฏิกูลปัพพะ

ตามพระสูตร พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ตั้งสติระลึกไปในกาย ตั้งแต่พื้นเท้ามาจนถึงศีรษะเป็นส่วนเบื้องบน ตั้งแต่ศีรษะลงไปจนถึงพื้นเท้าเป็นส่วนเบื้องต่ำ มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ กำหนดว่าเป็นสิ่งที่เต็มไปด้วยปฏิกูลน่าเกลียดประการต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในกายนี้ คือ **เกสา** ผม, **โลมา** ขน, **นขา** เล็บ, **ทนฺตา** ฟัน, **ตโจ** หนัง, **มํสํ** เนื้อ,
๑๕ **นหารู** เอ็น, **อฏฺฐิ** กระดูก, **อฏฺฐิมิญฺชํ** เยื่อในกระดูก, **วกฺกํ** ไต, **หทยํ** หัวใจ, **ยกนํ** ตับ, **กิโลมกํ** พังผืด, **ปิหกํ** ม้าม, **ปปฺผาสํ** ปอด, **อนฺตํ** ไส้ใหญ่, **อนฺตคุณํ** สายรัดไส้, **อุทริยํ** อาหารใหม่, **กรีสํ** อาหารเก่า, **ปิตฺตํ** ดี, **เสมฺหํ** เสลด, **ปุพฺโพ** น้ำหนอง, **โลหิตํ** น้ำเลือด, **เสโท** น้ำเหงื่อ, **เมโท** มันข้น, **อสฺสุ** น้ำตา, **วสา** มันเหลว, **เขโฬ** น้ำลาย, **สิงฺฆาณิกา** น้ำมูก, **ลสิกา** ไขข้อ, **มุตฺตํ** มูตร รวมเป็นอาการ ๓๑ กับในที่อื่น ท่านแสดงไว้อีก ๑ คือ **มตฺถเก มตฺถลุงฺคํ** ขมอง มันสมองในขมองศีรษะรวมเป็น**อาการ**

๓๒ การตั้งสติระลึกไปในกาย ซึ่งประกอบด้วยอาการ ๓๑ หรือ ๓๒ ให้เห็นว่าเป็นของปฏิกูลดังกล่าวมานี้ เป็นเครื่องกำจัด ฉันทราคะ ความติด ความยินดี ความกำหนัดด้วยอำนาจของความพอใจในกาม ทำลายกามฉันท์นิวรณ์ให้สงบให้สิ้นไปได้.

วิธีตั้งสติกำหนดนั้น อาศัยการพิจารณา คือต้องตั้งสติกำหนดให้เห็นอาการเหล่านี้ ทีละอาการในครั้งหนึ่ง จะเพียงอาการเดียวหรือหลายอาการก็สุดแต่ เมื่อสติกำหนดลงไปให้เห็นเหมือนอย่างมองเห็นแล้วก็พิจารณาให้ความปฏิกูลของอาการเหล่านี้ปรากฏตามที่เป็น คือ ความปฏิกูลนั้นเป็นอย่างไร ก็ให้พิจารณาให้เห็นอย่างนั้นไม่ใช่ให้เห็นโดยที่ไม่เป็นหรือโดยสัญญาโดยแกล้งนึกเอา อาการเหล่านี้ปรากฏความปฏิกูลในตัวเอง ทั้งโดยสี ทั้งโดยสัณฐาน คือทรวดทรง ทั้งโดยกลิ่น ทั้งโดยที่เกิดทั้งโดยที่อยู่ เห็นได้ง่าย เพราะปรากฏอยู่ที่ตัวเอง เมื่อปล่อยหมักหมมไว้ไม่ชำระล้างความปฏิกูลก็ปรากฏขึ้นทันที ทำไมถึงเป็นอย่างนี้ ก็เพราะธรรมชาติ ธรรมดาของอาการเหล่านี้มีความเป็นของปฏิกูล แต่โดยปกติไม่ได้กำหนด ไม่ได้พิจารณา ซ้ำยังมีการตกแต่งแก้ไข จึงไปติดอยู่ที่การตกแต่งแก้ไข แถมมีฉันทราคะมาประกอบ ก็ทำให้เห็นเป็นที่น่ายินดี แต่เมื่อเพิกอาการตกแต่งแก้ไขที่ปกปิดความปฏิกูลนั้นออกเสียความปฏิกูลปรากฏขึ้นแก่ใจ ฉันทราคะก็จะหายไป เพราะความเป็นปฏิกูลนั้นเป็นข้าศึกษาต่อฉันทราคะ หรือกามฉันท์ ความปฏิกูลปรากฏขึ้นเมื่อใด **กามฉันท์** หรือ **ฉันทราคะ**ก็หายไปเมื่อนั้น.

ในวิธีกำหนดนี้ จะกำหนดยกออกไปทีละอย่างก็ได้ คือกำหนดให้เห็น เกสา ผม แล้วก็ยกเอาผมออกไป กำหนดให้เห็น โลมา ขน แล้วก็ยกเอาขนออกไป นขา เล็บ ก็ให้เล็บออกไป ทนฺตา ฟัน ก็ให้ฟันหลุดออกไป ตโจ หนัง ก็ลอกหนังออกไป มํสํ เนื้อก็ให้เนื้อหลุดไป นหารู เอ็น ก็ให้เอ็นหมดไป อฏฺฐิ กระดูก ในตอนนี้ จะกำหนดกระดูกเอาไว้ให้เห็นแต่โครงร่างกระดูก ตั้งแต่พื้นเท่าขึ้นมา ตั้งแต่ศีรษะลงไปกำหนดดูกระดูกที่ปรากฏอยู่เพียงเท่านี้ก็ได้ หรือจะให้กระดูกหมดไป เหลือแต่เยื่อในกระดูก ให้หมดทีละอย่าง ๆ ในที่สุดก็ไม่มีอะไร ดังนี้ก็ได้ แต่ต้องอาศัยตั้งสติกำหนดพิจารณา เมื่อจิตสงบก็จะมี**อุปัฏฐานะ**คือความปรากฏของอารมณ์แจ่มชัด เมื่อมีอุปัฏฐานะคือความปรากฏของอารมณ์แจ่มชัดขึ้น สติที่กำหนดก็จะเป็นอุปัฏฐานะ

คือแจ่มชัดขึ้นเช่นเดียวกัน และเมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะเหมือนอย่างมองเห็นเท่ากับเป็นการสร้างตาเอ๊กซเรย์ มองเห็นจนถึงกระดูกเป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ กามฉันท์หรือฉันทราคะที่เกิดขึ้น ก็จะสงบไปได้ จิตใจก็จะตั้งมั่น

อนึ่ง ท่านสอนให้ทำสัมปชัญญะใน**อิริยาบถใหญ่** คือเมื่อเดินก็ให้มีความรู้ตัว เมื่อยืนก็ให้มีความรู้ตัว เมื่อนั่งก็ให้มีความรู้ตัว เมื่อนอนก็ให้มีความรู้ตัว เมื่อจะน้อมกายไปอย่างใดก็ให้มีความรู้ตัวอย่างนั้นทุกอิริยาบถ และท่านสอนให้ทำสัมปชัญญะ คือความรู้ตัวใน**อิริยาบถน้อย ๆ** ต่าง ๆ เช่น เมื่อก้าวไปข้างหน้า เมื่อถอยไปข้างหลัง เมื่อคู้แขนเข้า หรืออวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งเข้า เมื่อเหยียดออก เมื่อนุ่งห่ม เมื่อกิน เมื่อดื่ม เมื่อเคี้ยว เมื่อลิ้ม เมื่อถ่าย หรือเมื่อเดิน ยืน นั่ง นอน ตื่น พูด นิ่ง ก็ให้มีความรู้ตัวอยู่ให้ตลอด การทำสัมปชัญญะ คือความรู้ตัวนี้ ก็เป็นบทประกอบเข้าเพราะประสงค์ให้มีทั้งสติ ทั้งสัมปชัญญะดังที่กล่าวมาแล้ว.

กายคตาสตินี้ ควรจะหัดพิจารณาอีกข้อหนึ่ง เพราะนอกจากทำจิตใจให้เป็นสมาธิ ยังอาจเป็นเครื่องกำจัดกามฉันท์ หรือ**ฉันทราคะ**ได้ด้วย ส่วนอานาปานสตินั้นเป็นสมาธิได้ดี แต่ไม่สู้จะกำจัดฉันทราคะหรือกามฉันท์ได้ถนัดนัก เพราะฉะนั้น ก็ให้เจริญสมาธิไว้ทั้ง ๒ ข้อ เหล่านี้ท่านแสดงว่าสมาธิล้วนคือจิตใจตั้งมั่นสงบ เพียงอย่างเดียวนั้น ถ้าไม่เจริญ**วิปัสสนา** เมื่อออกจากสมาธินั้นแล้ว บางทีกิเลสแรงขึ้น เช่น ราคะ โทสะ แรงขึ้น เพราะเป็นจิตที่มีกำลัง แต่ไม่ได้ผ่อนปรนเอากิเลสออกไปบ้าง เมื่อจิตมีกำลังและมีกิเลสหนุนอยู่ กิเลสไม่ถูกผ่อนปรนออกเสียบ้าง เมื่อคราวประสบอารมณ์ที่เป็นเหตุยั่วราคะ ๆ ก็เกิดแรง เมื่อประสบอารมณ์ที่ยั่วโทสะ ๆ ก็เกิดแรง ๆ กว่าไม่ได้ทำสมาธิ ส่วนกายคตาสตินี้เจือวิปัสสนาไปในตัวด้วย ก็เป็นการผ่อนปรนกิเลสกองราคะออกไปได้บ้าง เพราะฉะนั้น เมื่อหัดเจริญไว้และออกจากสมาธิอันนี้แล้ว เมื่อถูกอารมณ์ที่เป็นเครื่องยั่วราคะมายั่วก็จะไม่สู้เป็นอะไรนัก เพราะจิตใจเคยกำหนดอยู่ในความปฏิกูล ก็ย่อมจะเห็นปฏิกูลได้ง่าย ฉะนั้นในเวลาที่บวช พระอุปัช-ฌายะท่านจึงสอน**ตจปัญจกกัมมัฏฐาน** คือยกขึ้นสอนเพียง ๕ ข้อ เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ สำหรับจะได้พิจารณาเป็นเครื่องมือในเวลาที่บวชอยู่ เมื่อมีกัมมัฏฐานอันนี้คู่ใจอยู่ ก็จะประพฤติพรหมจรรย์ได้เรียบร้อยดี ถ้าขาดกัมมัฏฐานข้อนี้ พรหมจรรย์

ก็จะเร่าร้อน เพราะฉะนั้นท่านจึงสอนกัมมัฏฐานข้อนี้ไว้ ตั้งแต่เมื่อบวช ก็ควรที่จะเจริญกายคตาสตินี้อีกข้อหนึ่งไปด้วย สำหรับวันนี้ก็ยุติเพียงเท่านี้.

ธาตุปัพพะ

วิธีทำจิตให้เป็นสมาธิอีกข้อหนึ่งคือ **ธาตุกัมมัฏฐาน** หรือที่เรียกว่า **ธาตุววัตถาน** การกำหนดธาตุ คำว่า**ธาตุ**นั้นแปลว่า ทรงไว้คล้ายกับคำว่า**ธัมมะ**มาใช้ในภาษาไทยในความหมายว่า ราก หรือ มูลราก ซึ่งหมายถึงต้นเดิม หรือหมายถึงส่วนที่คงที่ไม่ใช่ส่วนผสม เมื่อมาหมายอย่างนี้ ก็เลยมีความเห็นค้านธาตุในพระพุทธศาสนาว่า ยังไม่ได้เป็นธาตุแท้ เช่น ธาตุดิน ก็ไม่ใช่เป็นธาตุแท้ ธาตุน้ำ ก็ไม่ใช่เป็นธาตุแท้ ดังที่แยกได้ในทางวิทยาศาสตร์ แต่เมื่อก่อนนี้ก็มีแสดงสิ่งที่เรียกว่าธาตุแท้เป็นอย่าง ๆ ในบัดนี้สิ่งที่ว่าเป็นธาตุแท้นั้นก็ไม่ใช่เสียแล้ว เพราะทุก ๆ อย่าง วิทยาศาสตร์ในบัดนี้ก็บอกว่ามาจากอะตอม (Atom) ซึ่งแยกออกไปได้เป็นส่วนประกอบต่าง ๆ เพราะฉะนั้นธาตุแท้ในทางโลกก็ยังไม่แน่นอน ยังเป็นแต่เพียงยุติกันด้วยกำหนดคุณลักษณะอย่างหนึ่ง ๆ แล้วสมมติกันว่าเป็นธาตุอย่างหนึ่ง ๆ.

ส่วนธาตุในทางพระพุทธศาสนานั้น มีความหมายถึงว่า คุณลักษณะอย่างหนึ่ง ๆ ที่เป็นที่สรุปรวมสิ่งที่มีคุณลักษณะอย่างเดียวกันเข้าด้วยกัน และแสดงไว้ว่าในร่างกายอันนี้ประกอบด้วยธาตุ ๔ คือ ปฐวีธาตุ ธาตุดิน อาโปธาตุ ธาตุน้ำ เตโชธาตุ ธาตุไฟ วาโยธาตุ ธาตุลม และในบางพระสูตรก็แสดงธาตุ ๕ คืออากาศธาตุ ธาตุอากาศ เพิ่มเข้าอีกหนึ่ง อะไรบ้างเป็นธาตุเหล่านี้ ท่านก็ชี้ไว้ สำหรับให้พิจารณา คือ

ในร่างกายอันนี้ เกสา ผม, โลมา ขน, นขา เล็บ, ทนฺตา ฟัน, ตโจ หนัง, มํสํ เนื้อ, นหารู เอ็น, อฏฺฐิ กระดูก, อฏฺฐิมิญฺชํ เยื่อในกระดูก, วกฺกํ ไต, หทยํ หัวใจ, ยกนํตับ, กิโลมกํ พังผืด, ปิหกํ ม้าม, ปปฺผาสํ ปอด, อนฺตํ ไส้ใหญ่, อนฺตคุณํ สายรัดไส้, อุทริยํ อาหารใหม่, กรีสํ อาหารเก่า และสิ่งอื่น ๆ ที่มีลักษณะแข้นแข็ง เรียกว่า **ปฐวีธาตุ** ธาตุดิน คือเอาลักษณะแข้นแข็ง.

ปิตฺตํ ดี คือน้ำดี, เสมฺหํ เสลด, ปุพฺโพ น้ำหนอง, โลหิตํ น้ำเลือด, เสโท น้ำเหงื่อ, เมโท มันข้น, อสฺสุ น้ำตา, วสา มันเหลว, เขโฬ น้ำลาย, สิงฺฆาณิกา น้ำมูก, ลสิกา

ไขข้อ, มุตฺตํ มูตร และส่วนอื่น ๆ ที่มีลักษณะเอิบอาบเรียกว่า **อาโปธาตุ** ธาตุน้ำนี้ก็เอาลักษณะที่เอิบอาบ.

ส่วนไฟนั้นก็ได้แก่ เยน จ สนฺตปฺปติ ไฟทำให้ร่างกายอบอุ่น เยน จ ชิรยติ ไฟที่ทำให้ร่างกายทรุดโทรม เยน ปริฑยฺหติ ไฟที่ทำให้ร่างกายเร่าร้อน เยน อสิต-ปีตขายิตสายิตํ สมฺมาปริณามํ คจฺฉติ ไฟที่ทำให้อาหารที่กินที่ดื่มที่เคี้ยวที่ลิ้ม ถึงความย่อยได้ และไฟอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดความร้อนขึ้น ก็เรียกว่าเป็น **เตโชธาตุ** ธาตุไฟ นี้ก็เอาลักษณะที่เร่าร้อน หรือรุ่มร้อน.

ส่วนที่เป็นลมนั้นก็ได้แก่ อุทฺธงฺคมา วาตา ลมที่พัดขึ้นเบื้องบน อโธคมา วาตา ลมที่พัดลงเบื้องต่ำ กุจฺฉิสยา วาตา ลมที่อยู่ในท้อง คือในกระเพาะอาหาร โกฏฺฐสยา วาตา ลมที่อยู่ในไส้ องฺคมงฺคานุสาริโน วาตา ลมที่พัดไปตลอดอวัยวะน้อยอวัยวะใหญ่ และอสฺสาโส ลมหายใจเข้า ปสฺสาโส ลมหายใจออก หรือว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะพัดไหว เรียกว่า **วาโยธาตุ** ธาตุลม นี่ก็เอาลักษณะพัดไหว.

อัสสาสะนั้น ในวิสุทธิมรรคแสดงไว้ว่า ลมหายใจออก **ปัสสาสะ**แสดงไว้ว่า ลมหายใจกลับ คือลมหายใจเข้า เพราะอธิบายว่า เด็กเมื่อคลอดออกมาจากครรภ์มารรดานั้นหายใจออกก่อน แล้วจึงหายใจเข้า และคำว่าอัสสาสะ นำหน้าปัสสาสะ เมื่อเป็นเช่นนี้ อัสสาสะ จึงได้แก่ลมหายใจออก ซึ่งเป็นลมหายใจครั้งแรกของเด็ก และปัสสาสะ จึงเป็นหายใจเข้า แต่ก็มีอาจารย์อื่นแปลกลับกันว่า อัสสาสะ หายใจเข้า ปัสสาสะ หายใจออก คราวนี้ถ้าจะพิจารณาว่าเด็กเมื่อคลอดออกมาทีแรกนั้น หายใจเข้าก่อนหรือหายใจออกก่อน อันนี้ก็จะต้องศึกษาในทางแพทย์ดู แต่ในทางปฏิบัตินั้นก็ไม่ถือเป็นสำคัญนัก ต้องการให้กำหนดก็แล้วกัน คือให้รู้ของจริงในปัจจุบัน หายใจเข้าก็ให้รู้ หายใจออกก็ให้รู้ ส่วนศัพท์ที่เป็นสมมติบัญญัตินั้น ก็สุดแต่จะใช้ถ้าต้องการจะรู้ว่าความจริงเป็นอย่างไร ก็ต้องไปค้นทางตำราแพทย์ หรือไปถามแพทย์ดูอีกทางหนึ่ง.

ส่วนอากาศนั้นก็ได้แก่ กณฺณจฺฉิทฺทํ ช่องหู นาสจฺฉิทฺทํ ช่องจมูก มุขจฺฉิทฺทํ ช่องปาก เยน อสิตปีตขายิตสายิตํ อชฺโฌหรติ ช่องที่อาหารที่กินที่ดื่มที่เคี้ยวที่ลิ้มกลืน

ผ่านลงไป ยตฺถ อสิตปีตขายิตสายิตํ ติฏฺฐติ ช่องที่อาหารที่กินที่ดื่มที่เคี้ยวที่ลิ้มตั้งอยู่ และ เยน จ อสิตปีตขายิตสายิตํ อโธภาคา นิกฺขมติ ช่องที่อาหารที่กินที่ดื่มที่เคี้ยวที่ลิ้มออกไปภายนอก หรือว่าช่องว่างอย่างใดอย่างหนึ่งเรียกว่า **อากาศธาตุ** นี้ก็เอาลักษณะที่เป็นช่องว่าง.

การจัดธาตุและระบุอวัยวะ ระบุลักษณะที่เป็นธาตุดังกล่าวนี้ แสดงตามที่ท่านจัดไว้ในพระคัมภีร์ แสดงความรู้ในทางกายวิภาคที่จะพึงหยิบยกมาเป็นทางพิจารณาทำธาตุกัมมัฏฐาน ในบัดนี้ ถ้าผู้ที่รู้วิชาแพทย์ รู้วิชากายวิภาค จะมาจัดระบุขึ้นตามในตำราปัจจุบัน ก็อาจจะได้ความละเอียดพิสดารขึ้นอีก แต่ก็ยังไม่มีใครทำ ถ้าผู้ที่เรียนแพทย์มาทำขึ้นได้ จัดตามตำราแพทย์ในปัจจุบันได้ก็จะดีเหมือนกัน.

ในร่างกายอันนี้ เมื่อไม่พิจารณาแยกธาตุ ดูรวม ๆ กันอยู่ ก็เป็นก้อนเป็นแท่งเป็นที่ยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตน และเมื่อยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตนก็มีเรื่องกระวนกระวายต่าง ๆ สืบเนื่องกันไป เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนให้พิจารณาแยกธาตุ คือดูลงไปว่าก้อนที่เรายึดถือกันว่าเป็นตัวเป็นตนนั้น มีอะไรบ้าง และตัวตนอยู่ที่ไหนเมื่อเป็นเช่นนี้แยกออกไปทีละส่วนก็จะพบว่า เป็นธาตุดินบ้าง เป็นธาตุน้ำบ้าง เป็นธาตุไฟบ้าง เป็นธาตุลมบ้าง เป็นธาตุอากาศบ้าง ในทางสรีรศาสตร์ปัจจุบันนี้ก็มีแสดงไว้ว่า ช่องว่างในร่างกายมนุษย์นี้มากมาย ถ้าหากว่าจะยุบให้เป็นก้อนเข้าจริง ๆ โดยไม่ให้มีช่องว่างเลย ตัวมนุษย์เรานี้ก็จะเล็กเหลือนิดเดียว ผู้นั้นเขาว่าเท่าขนาดหัวไม้ขีด จะเป็นอย่างนั้นหรือไม่ก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาดูย่อมจะรู้สึกว่า ช่องว่างในตัวเรานี้มากมายเหลือเกินดูด้วยกล้องจึงจะรู้สึก ยิ่งกล้องนั้นละเอียดเท่าไร ก็ยิ่งจะเห็นโพรงในร่างกายเรามากขึ้นเท่านั้น คราวนี้มาพิจารณาดู ถ้าสมมติว่า หยิบออกไปวางเสียทีละอย่างหยิบเอาธาตุดินไปเสียก่อน แล้วหยิบเอาธาตุน้ำออกไป หยิบเอาธาตุไฟออกไป หยิบเอาธาตุลมออกไป ก็เหลือแต่อากาศคือช่องว่าง ๆ อยู่เท่านั้น เดิมก่อนที่จะมาเป็นร่างกายอันนี้ก็เป็นอากาศธาตุอยู่ เมื่อธาตุทั้งหลายมาประกอบกันเข้าเป็นสังขาร จึงได้เป็นร่างกายอันนี้ และเมื่อธาตุทั้งหลายเหล่านี้แยกออกไปก็มาเป็นอากาศธาตุคือเป็นช่องว่างตามเดิม การกำหนดธาตุดังกล่าวมานี้จะเห็นสักแต่ว่าเป็นธาตุ ก็จะทำให้เห็นความว่างเปล่าจากตัวจากตน เพราะสิ่งที่ยึดถือว่าเป็นกลุ่มเป็นก้อนเป็นตัวเป็น

ตนนั้น เมื่อแยกออกไป แล้วก็พบแต่ว่าเป็นธาตุทั้งนั้น ถ้าจะแยกอย่างในสมัยปัจจุบันนี้ก็คือว่า แยกออกไป ๆ ก็เป็น อะตอม (Atom) ทั้งหมดบรรจุอยู่ในอากาศธาตุคือช่องว่าง เมื่อแยก อะตอม (Atom) ออกไปอีกทีหนึ่งก็เหลือแต่อากาศธาตุคือช่องว่างนี้เรียกว่าเป็นธาตุกัมมัฏฐาน ทำให้เกิดสมาธิคือความสงบ ตั้งมั่นด้วย และแถมวิปัสสนาปัญญาก็เห็นแจ้งด้วย เพราะทำให้ความเห็นเป็นอนัตตาประกอบไปด้วยกันในวันนี้ก็ยุติเพียงเท่านี้ ฯ

นวสีวถิกาปัพพะ

ได้แสดงวิธีปฏิบัติมาแล้ว เรื่องการทำอานาปานสติ การทำสัมปชัญญะในอิริยาบถใหญ่ ในอิริยาบถน้อย และกายคตาสติ สติที่ระลึกไปในกายตามอาการ ๓๑ หรือ ๓๒ ที่นับเป็นปฐวีธาตุและอาโปธาตุ กับได้แสดงธาตุววัตถาน กำหนดธาตุหรือว่าธาตุกัมมัฏฐาน ตามที่กล่าวมาแล้วนั้น พิจารณากายที่ยังมีชีวิตคือกายที่ยังมีลมหายใจ เคลื่อนไหวอิริยาบถต่าง ๆ ได้ มีอาการของกายต่าง ๆ ยังทำงานได้ตามหน้าที่ ธาตุต่าง ๆ ก็ยังรวมกันอยู่เป็นอุปาทินนะคือมีใจครอง คราวนี้เมื่อธาตุต่าง ๆ แตกสลาย หยุดหายใจ หยุดเคลื่อนไหวอิริยาบถต่าง ๆ อาการต่าง ๆ ของกายหยุดทำหน้าที่ ร่างรายนี้ก็กลายเป็นศพ ฉะนั้นจึงมีวิธีสอนให้พิจารณาศพ ศพที่ตายแล้วจริง ๆ ที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า นำมาพิจารณาเทียบกับกายนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **อสุภะ** หรืออสุภแปลว่าไม่งาม ในที่อื่นว่าไว้ ๑๐ แต่ในสติปัฏฐานจำแนกไว้ ๙ หมวด คือ

หมวดที่ ๑ พิจารณาศพที่ตาย ที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ตายวันหนึ่ง สองวัน สามวัน ขึ้นพอง มีสีเขียวน่าเกลียด มีน้ำหนองไหล แล้วเทียบเข้ามาที่ร่างกายอันนี้ว่าก็จะเป็นเช่นเดียวกัน.

หมวดที่ ๒ พิจารณาศพ ที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้านั้น ที่ถูกสัตว์ทั้งหลายกัดกินคือว่าถูกกา ถูกแร้ง ถูกนกตะกลุม ถูกสุนัข ถูกสุนัขจิ้งจอกกัดกิน ถูกปาณชาติต่าง ๆ กัดกิน แล้วน้อมเข้ามาว่า กายอันนี้ก็จะต้องเป็นฉันนั้น

หมวดที่ ๓ พิจารณาศพที่ทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงกระดูก มีเนื้อ มีเลือดมีเส้นเอ็นรึงรัด แล้วก็น้อมเข้ามาเทียบกับกายนี้ว่าจะต้องเป็นฉันนั้น.

หมวดที่ ๔ พิจารณาศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงร่างกระดูก ไม่มีเนื้อแต่ว่ายังเปื้อนเลือด ยังมีเส้นเอ็นรึงรัด แล้วก็น้อมเข้ามาเทียบกับกายอันนี้ว่าจะต้องเป็นฉันนั้น.

หมวดที่ ๕ พิจารณาศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงร่างกระดูก มีเนื้อและเลือดหมดสิ้นไป แต่ว่าโครงกระดูกนั้นยังมีเส้นเอ็นรึงรัดให้คุมกันอยู่กับร่าง แล้วก็น้อมนำมาเทียบกับกายอันนี้ว่าจะต้องเป็นฉันนั้น.

หมวดที่ ๖ พิจารณาศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงร่างกระดูกที่ไม่มีเส้นเอ็นรัดรึง กลายเป็นกระดูกที่กระจัดกระจายเรี่ยราด กระดูกมือก็หลุดไปทางหนึ่ง กระดูกเท้าก็หลุดไปทางหนึ่ง กระดูกเข่าก็หลุดไปทางหนึ่ง กระดูกขาก็หลุดไปทางหนึ่ง กระดูกสะเอวก็หลุดไปทางหนึ่ง กระดูกสันหลังก็หลุดไปทางหนึ่ง กระดูกซี่โครงก็หลุดไปทางหนึ่ง กระดูกอกก็หลุดไปทางหนึ่ง กระดูกแขนก็หลุดไปทางหนึ่ง กระดูกหัวไหล่ก็หลุดไปทางหนึ่ง กระดูกคอก็หลุดไปทางหนึ่ง กระดูกคางก็หลุดไปทางหนึ่ง กระดูกฟันก็หลุดไปทางหนึ่ง จนถึงกระโหลกศีรษะก็หลุดไปอีกทางหนึ่งเรี่ยราดกระจัดกระจาย แล้วน้อมมาเทียบกับกายอันนี้ว่าจะต้องเป็นฉันนั้น.

หมวดที่ ๗ พิจารณากระดูกที่หล่นเรี่ยราดอยู่ในป่าช้านั้น มีสีขาว มีสีแสงเหมือนสีสังข์น้อมมาเทียบกับกายอันนี้ว่าจะต้องเป็นฉันนั้น.

หมวดที่ ๘ พิจารณากระดูกที่เรี่ยราดอยู่ในป่าช้านั้น ซึ่งรวมอยู่เป็นกอง ๆ เป็นส่วนๆ มีอายุพ้นหนึ่งปีออกไป และพิจารณาเทียบกับกายอันนี้ว่าจะต้องเป็นฉันนั้น.

หมวดที่ ๙ ก็พิจารณากระดูกเหล่านั้น ที่เป็นกระดูกป่นละเอียด สิ้นรูปร่างสิ้นสมมติบัญญัติว่าเป็นกระดูก หมดสิ้นไป แล้วนำมาเทียบกายอันนี้ว่าจะต้องเป็นฉันนั้น.

รวมเป็นนวสีวถิกาปัพพะ ข้อที่ว่าศพในป่าช้า ๙ ข้อ พิจารณาตั้งแต่เป็นศพตายใหม่ ๆ จนถึงกระดูกผุป่น เป็นอันว่าหมดสิ้นไป ร่างกายอันเดิมนี้ก็ไม่มี, มีแต่อากาศธาตุ ช่องว่างหรือที่ว่างเปล่าไปทั้งนั้น แต่ครั้นเมื่อก่อเกิดร่างกายอันนี้ ขึ้นมาก็มาเป็นสิ่งหนึ่งแล้วในที่สุดสิ่งต่าง ๆ ที่มาก่อขึ้นนั้น ก็จะสลายไปหมด กลับเป็นไม่มีความที่เคยเปลืองที่อยู่นั้นก็สิ้นไป ก็กลับเป็นที่ว่างเป็นอากาศธาตุไปตามเดิม ไม่มีอะไร

ตามที่กล่าวมานี้ เป็นวิธีพิจารณากายในกาย อันเรียกว่ากายานุปัสสนาสติปัฏฐานที่ตั้งที่ปรากฏของสติที่ใช้เป็นอนุปัสสนา คือดูตามไปซึ่งกายในกาย คำว่าในกายเป็นคำรวม หมายถึงว่าในกายทั้งหมด แต่ว่าในกายทั้งหมดนี้มีส่วนต่าง ๆ อยู่มาก ก็จะต้องดูไปทีละอย่าง จะยกส่วนไหนขึ้นมาพิจารณาก็ได้ เพราะฉะนั้นท่านจึงว่าพิจารณา**กายในกาย** คือพิจารณาส่วนใดส่วนหนึ่ง เช่นว่าลมหายใจเข้า-ออก หรืออิริยาบถเป็นต้น แต่ก็พิจารณาอยู่ในกายอันนี้ จะพิจารณากายในเวทนา ในจิต ในธรรมก็ไม่ได้ เมื่อจะพิจารณากายก็ต้องพิจารณาในกาย หรือว่าที่กายอันนี้พิจารณาภายในบ้าง ภายนอกบ้าง ภายในก็คือที่กายของตน ภายนอกก็คือที่กายของผู้อื่น แต่ว่าที่กายของผู้อื่นนั้น ก็เป็นแต่เพียงเทียบเคียงว่ากายของเราฉันใดของผู้อื่นก็ฉันนั้น ไม่ใช่ว่าให้ไปจ้องพิจารณาที่ตัวเขาจริง ๆ ถ้าไปจ้องเขาอย่างนั้น บางทีจะกลับเกิดกิเลสขึ้นอีก แต่ว่าอีกอย่างหนึ่งก็หมายความว่าภายใน ก็คือที่เป็นส่วนละเอียด ภายนอกก็คือที่เป็นส่วนหยาบ ภายในที่เป็นส่วนละเอียดนั้น ก็คือ กำหนดให้เป็นนิมิตที่กำหนดขึ้นที่ใจของตัว ส่วนภายนอกนั้นก็คือกายที่เป็นส่วนหยาบ ที่เป็นตัวกายจริง ๆ ทีแรกก็ต้องหยาบก่อน จะเรียกว่าภายนอกก็ได้ เช่นกำหนดลมหายใจเข้า ลมหายใจออก ก็ต้องกำหนดที่ลมหายใจจริง ๆ เช่นกำหนดที่ปลายดั้งจมูกหรือที่ริมฝีปากบนซึ่งเป็นจุดที่ลมหายใจผ่านเมื่อเข้าและเมื่อออก แต่ว่าครั้นลมละเอียดเข้า ๆ ก็มากำหนดนิมิตขึ้นที่จิต เปรียบเหมือนอย่างว่า เมื่อตีระฆัง เสียงระฆังก็ดัง ก็กำหนดเสียงระฆังนั้น ครั้นเสียงระฆังนั้นเงียบไปแล้ว ก็กำหนดนิมิตของเสียงระฆังนั้น เสียงระฆังจริง ๆ นั้นเงียบไปแล้ว แต่ว่านิมิตของเสียงระฆัง ในใจยังไม่เงียบ ยังกำหนดอยู่ เสียงระฆังจริง ๆ นั้นเรียกว่าเป็นภายนอก แต่ว่านิมิตของเสียงระฆังที่อยู่ในใจเรียกว่าเป็นภายใน ลมหายใจก็เหมือนกัน ลมหายใจจริง ๆ ที่กำหนดในตอนแรก เรียกว่าเป็นภายนอก แต่ว่านิมิตของลมหายใจที่เป็นในจิตเรียกว่าเป็นภายในนี่ก็เรียกว่าเป็นภายนอกภายในอีกอย่างหนึ่ง ข้ออื่น ๆ ก็เหมือนกัน และท่านให้พิจารณาทั้งภายในทั้งภายนอกให้ตรงกัน และก็ให้พิจารณาทั้งเกิดทั้งดับด้วยเรื่องของเกิดดับนี้ เมื่อสติกำหนดอยู่ที่กายดังกล่าวมานี้ ความเกิดก็จะปรากฏขึ้น ความดับก็จะปรากฏขึ้น อย่างเช่นลมหายใจ หายใจเข้ามา หายใจออกไป นี้ก็เกิดดับกันหนหนึ่ง และก็เกิดก็ดับกันทุก ๆ ขณะที่หายใจเข้าหายใจออก อิริยาบถต่าง ๆ ก็เหมือนกัน เมื่อเดินอยู่ หยุดเดิน

ยืน อาการเดินนั้นก็ดับ และเมื่อยืน เลิกยืนมานั่ง อาการยืนก็ดับมาเป็นนั่ง ก็เกิดดับกันอยู่ดังนี้ จนกว่าชีวิตดับเป็นศพ เมื่อเป็นศพแล้ว ศพนั้นก็จะต้องแตกสลายจนเป็นกระดูกละเอียดป่น ก็เป็นอันว่าดับไปหมด แต่ว่าในการพิจารณานั้น ก็จะต้องยกขึ้นมาเป็นอารมณ์ของจิตเพื่อเป็นที่ตั้งของสติ เพื่อเป็นที่ตั้งของความรู้ ในขั้นนี้ยังไม่ปล่อยให้ว่างไปหมด ยังต้องกำหนดให้เป็นอารมณ์ไว้ในจิต แต่ว่าก็ให้กำหนดสักแต่ว่าเป็นที่ตั้งของสติและเป็นที่รู้เท่านั้นไม่ให้เกิดความยึดถืออะไร ๆ ขึ้นได้ และระวังไม่ให้เกิดความยินดียินร้ายอะไรขึ้นได้ เมื่อปฏิบัติดังนี้ ก็ชื่อว่าได้ทำกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน แต่ในขั้นที่ปฏิบัตินั้น ก็ไม่ใช่หมายความว่าจะพิจารณารวดเดียวไปทุกประการ เพียงข้อใดข้อหนึ่งที่ตนชอบที่ตนพอใจ ซึ่งเป็นสัปปายะของตัวก็ใช้ได้ และเมื่อทำใจให้เป็นสมาธิได้แล้ว จะยักย้ายไปอย่างอื่นก็เห็นง่ายเข้าเห็นชัดเข้า ในวันนี้ก็จบเพียงเท่านี้.

เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา

แสดงวิธีปฏิบัติสืบต่อขึ้นไป การตั้งสติไปในกายดังกล่าวมาโดยลำดับนั้น เมื่อนั่งปฏิบัติก็อาจจะรู้สึกไม่สบาย เช่นว่าเมื่อยขบเหนื่อยหน่าย ทำให้กระสับกระส่าย เพราะถ้าไม่คุ้นเคยปฏิบัติ เริ่มปฏิบัติทีแรกจะรู้สึกเช่นนั้นไม่สบายไม่สนุกสนาน เหมือนอย่างการปล่อยใจให้เพลิดเพลินไปทางอื่น เช่นดูภาพวิวที่สวยงาม ฟังวิทยุ ดูหนังสือหรืออะไรทำนองนั้น แต่ว่าเมื่อได้ลองควบคุมใจให้สงบอยู่ในอารมณ์ที่ตั้งมีความคุ้นเคยเข้าโดยลำดับ ก็จะได้รับความสุขในการปฏิบัติ และเมื่อได้รับความสุขในการปฏิบัตินั้น ก็จะเริ่มได้รสของสมาธิและก็จะรู้สึกว่าความสุขที่ได้รับจากความสงบนั้นละเอียด ประณีตยิ่งกว่าความสุขอันเกี่ยวแก่รูป รส กลิ่น เสียง ดังที่กล่าวมา ฉะนั้น เมื่อรู้สึกสบายหรือไม่สบายอย่างไร ก็ให้ตั้งสติกำหนดรู้ เรียกว่าเลื่อนเข้ามารู้เวทนา คือความเสวยอารมณ์ เป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง เมื่อเลื่อนเข้ามาดูเวทนาดังนี้ จะพบว่าในตนของเรานี้ก็เต็มไปด้วยเวทนา และเวทนานี้เองเป็นต้นเหตุอันหนึ่ง ที่จะทำให้จิตใจเป็นอย่างไร

เวทนาที่กำหนดดูนี้ ก็ดูที่เวทนาตัวจริงที่ประสพอยู่ ในขณะที่นั่งปฏิบัติอยู่ ถ้ารู้สึกว่า มีความสุข ก็ให้รู้ว่านี้เป็น**สุขเวทนา** ถ้ารู้สึกว่ามีความทุกข์ ก็ให้รู้ว่านี้เป็น**ทุกขเวทนา** ถ้าเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ก็ให้รู้ว่านี่เป็น**อทุกขมสุขเวทนา**.

และแม้ว่าเป็นสุขเวทนา ก็ต้องให้รู้ว่าเป็นสามิส หรือว่าเป็นนิรามิส เช่นว่าในขณะที่กำลังนั่งทำสมาธิอยู่ สติหลุดออกไปนึกถึง รูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะที่น่าใคร่น่าปรารถนาน่าพอใจ แล้วเกิดเป็นสุขขึ้น นี่ก็ให้รู้ว่านี่สุขอย่างนี้เป็น**สามิสสุข** สุขที่เกิดจากอามิส ที่มีอามิส แต่ถ้าเป็นความสุขที่เกิดจากความสงัดเกิดจากสมาธินี่ก็เป็น**นิรามิสสุข** สุขที่ไม่มีอามิส.

ทุกข์ก็เหมือนกัน ถ้าขณะที่นั่งอยู่ได้รับความทุกข์ เช่นว่าเมื่อยขบ ถูกยุงกัดกระสับกระส่ายต่าง ๆ นี้ก็จัดว่าเป็นพวกสามิสทุกข์ ทุกข์ที่มีอามิสทั้งนั้น เพราะเกี่ยวแก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ถ้าเป็นทุกข์ที่เกิดจากความยังไม่ได้ ไม่ถึงสมาธิ

ต้องการจะให้ได้ให้ถึง ก็ยังไม่ได้ไม่ถึง มีความทุกข์เพราะเหตุนี้ ก็จัดว่าเป็นนิรามิสทุกข์ ทุกข์ที่ไม่มีอามิส.

อทุกขมสุขก็เหมือนกัน ถ้าว่าเฉย ๆ ไป เพราะความคุ้นอันเกี่ยวแก่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะข้างนอก นั่นก็เป็นสามิสมีอามิส แต่ว่าถ้าเกี่ยวด้วยอุเบกขาภายในจิต ที่เกิดจากสมาธิ นี่ก็เป็นนิรามิส ไม่มีอามิส.

ในขั้นปฏิบัตินั้นทุกข์จะละไปได้ก็ด้วยสุข คือเมื่อทีแรกก็มีทุกข์ ในการปฏิบัติดังกล่าว แต่เมื่อการปฏิบัตินั้นได้ประสบผลเข้าบ้าง ก็มีความสุข ทุกข์ก็หายไป คราวนี้เมื่อจิตละเอียดเข้า สุขก็หายไป เหลือแต่อุเบกขา ซึ่งเป็นอทุกขมสุข เพราะฉะนั้นในขั้นปฏิบัตินั้น อทุกขมสุขเป็นชั้นสูง การที่ตั้งสติพิจารณาให้รู้ดังนี้ เรียกว่าเวทนานุปัสสนา.

คราวนี้ที่เวทนาจะเป็นอย่างใดนั้น ถ้าจิตไม่เป็นไปอย่างนั้น ก็ไม่เป็นอะไร แต่ว่าโดยปกติเวทนามักจะชักจิตใจให้เป็นไปอย่างหนึ่ง คือว่าเมื่อมีสุขเวทนาก็ชักให้จิตมีราคะ ความติดความยินดี ความกำหนัด ทุกขเวทนา ก็ชักจิตให้มีโทสะ คือความไม่ชอบ ความหงุดหงิด ความรำคาญ ความขัดเคือง อทุกขมสุขเวทนาก็ชักจิตให้มีโมหะ คือความหลง สยบติดอยู่ เพราะฉะนั้นเมื่อพิจารณาให้ละเอียดเข้ามาอีกก็ต้องมาดูที่จิต.

จิตมีราคะหรือไม่มีราคะก็ให้รู้
จิตมีโทสะหรือไม่มีโทสะก็ให้รู้
จิตมีโมหะหรือไม่มีโมหะก็ให้รู้

นอกจากนี้ก็ให้รู้อาการของจิตปลีกย่อยที่ประกอบอยู่กับหัวข้อทั้ง ๓ นี้ คือว่า

จิตหดหู่หรือฟุ้งซ่านก็ให้รู้
จิตที่กว้างขวางหรือคับแคบก็ให้รู้
จิตที่ยิ่งหรือไม่ยิ่งก็ให้รู้
จิตที่ตั้งมั่นหรือไม่ตั้งมั่นก็ให้รู้
จิตที่หลุดพ้นหรือไม่หลุดพ้นก็ให้รู้

โดยปกตินั้น เมื่อจิตมีราคะ โทสะ โมหะ ก็เป็นจิตที่หดหู่หรือฟุ้งซ่าน เป็นจิตที่คับแคบ เป็นจิตที่ไม่ตั้งมั่น เป็นจิตที่ไม่หลุดพ้น แต่ถ้าจิตปราศจากราคะ โทสะ โมหะ ก็เป็นจิตที่กว้างขวาง เป็นจิตที่ยิ่ง เป็นจิตที่ตั้งมั่น เป็นจิตที่หลุดพ้น คอยดูจิตของตนว่าเป็นอย่างใด การที่ตั้งสติกำหนดจิตดังกล่าวมานี้ เรียกว่าเป็นจิตตานุปัสสนา.

ในขั้นแรกก็ตั้งสติกำหนดกายในกาย ต่อมาก็กำหนดเวทนาในเวทนา เพื่อจะได้ดูให้ใกล้ชิดเข้ามา เพราะเวทนานี้เป็นตัวร้าย ที่จะคอยทำลายการปฏิบัติ ถ้าไม่ดูให้ดีแล้วก็จะทำลายสมาธิ และเมื่อจะดูให้ละเอียดเข้ามาอีก ก็ให้ดูจิต เพราะว่าสำคัญอยู่ที่จิตนี่เอง แปลว่าดูให้ใกล้ชิดเข้ามาที่สุด.

ในการปฏิบัติทั้ง ๓ ขั้นที่กล่าวมานี้ ถ้าในขั้นฝึกหัดตรวจเรื่อย ๆ มา ตรวจกายเรื่อย ๆ มา ตรวจเวทนาเรื่อย ๆ มา ตรวจจิตเรื่อย ๆ มา คล้ายกับว่าเราอพยพเข้าไปอยู่กุฎิใหม่ก็เดินดูเสียให้ทั่ว อะไรอยู่ที่ไหนบ้างกว้างขวางเท่าไร แต่ว่าเวลาที่เราจะพักจริง ๆ นั้น เราก็พักอยู่เพียงแห่งเดียว เช่นว่าจะนอนก็ตั้งเตียงนอนแห่งเดียว ไม่ใช่ว่าเดินไปรอบ ๆ อยู่วันยังค่ำคืนยังรุ่ง ก็เป็นอันว่าไม่ต้องพักกันเท่านั้น เพราะฉะนั้นถึงเวลาที่พักจริง ๆ นั้น เราพักอยู่เพียงแห่งเดียว นี่ก็เหมือนกัน เราก็พักอยู่เพียงแห่งเดียว คือว่าถ้าชอบอานาปานสติ ก็พักอยู่ที่อานาปานสติเท่านั้น เป็นแต่เพียงว่าคอยดูเอาไว้ มีเวทนาอะไรโผล่เข้ามาจะขัดขวางก็ให้รู้ มีจิตอะไรโผล่เข้ามาก็ให้รู้ แล้วก็ประคับประคองอยู่เพียงแห่งเดียวนั้นให้แน่วแน่ต่อไปนั่นแหละ การปฏิบัติจึงจะดำเนินในวันนี้ก็ยุติเพียงเท่านี้.

ธัมมานุปัสสนา

นิวรณ์ - ขันธ์ - อายตนะ

วันนี้จะอบรมธรรมปฏิบัติในหมวดธรรม การตั้งสติกำหนดใจให้เป็นสมาธินั้นในสติปัฏฐานให้รวมใจมากำหนดที่กายอันนี้ ตรวจดูส่วนต่าง ๆ ที่กายอันนี้ เหมือนดังที่ได้อธิบายแล้ว แต่ก็เป็นการตรวจดูทั่ว ๆ ไป เหมือนอย่างเข้าไปในบ้านแห่งหนึ่งก็ตรวจดูในบ้านนั้นทั่ว ๆ ไป แต่การที่จะนั่งพักนอนพักในบ้านเพียงแห่งเดียวชอบใจจะนั่งพักนอนพักที่ไหนก็นั่งพักนอนพักที่นั้น ในกายอันนี้ก็เหมือนกัน เมื่อตรวจดูทั่ว ๆ ไปแล้วจะนั่งที่ไหนก็กำหนดเอาไว้จุดหนึ่ง แต่ให้อยู่ภายในกายอันนี้ เช่นกำหนดลมหายใจเข้า กำหนดลมหายใจออก ด้วยตั้ง**นิมิต** คือที่กำหนดไว้ เช่นริมฝีปากเบื้องบนหรือปลายกระพุ้งจมูก ซึ่งเป็นที่ลมกระทบดังที่กล่าวมาแล้ว และเมื่อรู้สึกเวทนาอย่างใดก็ให้รู้ เช่นว่าเมื่อได้รับทุกขเวทนา เช่นถูกยุงกัดหรือว่าร้อน หรือว่าส่งใจนึกออกไปข้างนอก ในเรื่องทำให้เป็นทุกข์ ก็ให้รู้แล้วก็ต้องให้รู้ด้วยว่ามีอะไรเป็นเครื่องล่อให้เกิดเวทนาอันนั้น และเมื่อไม่แพ้ทุกขเวทนา ยังตั้งใจไว้มั่นต่อไปทุกขเวทนาก็จะค่อย ๆ สงบไป คราวนี้เมื่อได้รับสุขเวทนา คือความสบายก็ต้องให้รู้และก็ต้องให้รู้ด้วยว่าอะไรมาเป็นเครื่องล่อสุขเวทนา เช่นว่าได้รับลมเย็นหรือบางทีใจแล่นออกไปข้างนอก ไปพบอารมณ์ที่น่ายินดี ก็เกิดความยินดีขึ้น เมื่อคอยรู้เวทนาอยู่อย่างนี้ เวทนาที่มีเครื่องล่อข้างนอกก็จะน้อยลง ใจก็จะสงบเข้า ๆ จนถึงสงบมากก็จะได้รับเวทนาที่ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข ที่เรียกว่าเป็นอุเบกขานี้ก็เหมือนกัน บางทีเฉย ๆ ด้วยโมหะ ก็ต้องให้รู้ว่าความโง่นั่นเองมาทำให้เฉย ๆ แต่เมื่อปฏิบัติตั้งจิตให้มั่นต่อไปจนเกิดความรู้สึกเป็นอุเบกขาเพราะจิตสงบนั่นแหละเรียกว่าเป็นอันเจริญการปฏิบัติสูงขึ้น คราวนี้ก็ต้องให้ดูเข้ามาถึงจิตใจ จิตใจเป็นอย่างใดก็ต้องให้รู้ และจิตใจนั้นเป็นฝ่ายที่เป็นกิเลส ก็เนื่องมาจากเวทนานั่นเอง สุขเวทนาก็มาปรุงให้จิตมีราคะ ทุกขเวทนามาปรุงให้จิตมีโทสะ อทุกขมสุขเวทนามาปรุงให้จิตมีโมหะ แต่ว่าถ้าคอยดูให้รู้อยู่ เวทนาก็ปรุงจิตไม่ได้ จิตก็ปราศจากราคะ โทสะ โมหะ ดังนี้ เป็นต้นก็ต้องกำหนดดูให้รู้.

แต่ถ้าเพียงเท่านี้จิตกับกิเลสก็ยังเนื่องกัน ฉะนั้นก็ต้องกำหนดให้ลึกซึ้งเข้าไปอีกชั้นหนึ่ง คือให้ดูเฉพาะกิเลส คือภาวะในจิตว่าเป็นอย่างไรไม่ต้องคำนึงถึงตัวจิต แต่ดูภาวะในจิต **กามฉันท์**มีหรือไม่ **พยาบาท**มีหรือไม่ **ถีนมิทธะ** ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มมีหรือไม่ **อุทธัจจกุกกุจจะ** ความฟุ้งซ่านรำคาญมีหรือไม่ **วิจิกิจฉา**ความเคลือบแคลงสงสัยมีหรือไม่ เมื่อทำสมาธิตั้งจิตกำหนดลมหายใจดังกล่าวแล้วอยู่ ถ้าสติกำหนดมั่นคง นิวรณ์ก็ไม่มีโอกาส แต่ว่าถ้าจิตแลบออกไป ก็ต้องคอยดูให้รู้ใจว่า กามฉันท์เข้ามาหรือเปล่า พยาบาทเข้ามาหรือเปล่าเป็นต้น บางทีกามฉันท์สงบพยายาทสงบแต่ก็ยังมีล่อแหลมอยู่อีก ๒ คือ ง่วงกับฟุ้งซ่าน ถ้ากำหนดสติไม่ตั้งมั่นใจก็ฟุ้งออกไปนี้ก็ให้รีบรู้แล้วก็ชักเข้ามา เมื่อชักเข้ามา จิตสงบ บางทีง่วง เพราะว่าความง่วงกับความสงบใกล้กัน ก็ต้องให้รู้ให้ตื่นอยู่ อย่าให้หลับ อย่าให้เผลอไผล บางทีใจตื่นอยู่ด้วยสติและด้วยรู้ แต่ก็ไม่เห็นจะได้จะถึงอะไร ก็สงสัยจะไม่มีผลกระมัง หรือว่าอะไรจะมาปรากฏต่อไป ก็คิดสงสัยไปดังนี้ ก็เป็นอันตรายแก่สมาธิ ฉะนั้นก็ต้องอย่าสงสัยหน้าที่ก็คือว่าดำเนินการปฏิบัติต่อไป และผลของการปฏิบัติก็จะมาปรากฏขึ้นเอง การที่คอยกำหนดให้รู้ทันนิวรณ์และคอยระงับนิวรณ์ดังกล่าวมานี้ เป็นการเลื่อนการปฏิบัติขึ้นอีกชั้นหนึ่ง เข้าในหมวดธรรม.

แต่ว่าก็ควรจะรู้ต่อไปอีกว่า**นิวรณ์**นั้นเดินเข้ามาทางไหน อาศัยอะไร นิวรณ์นั้นอาศัย**เบญจขันธ์**เข้ามา คืออาศัยรูป อาศัยเวทนา อาศัยสัญญา อาศัยสังขาร อาศัยวิญญาณ รูปก็คือรูปกายที่ประกอบขึ้นด้วยธาตุทั้ง ๔ เป็น**มหาภูตรูป**และประกอบด้วย**อุปาทายรูป** รูปอาศัย รวมกันเป็นรูปกาย เวทนาก็คือความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ไม่ทุกข์ไม่สุข สัญญานี้ก็คือความจำได้ หมายรู้ สังขารก็คือความคิดปรุงหรือความปรุงคิด วิญญาณก็คือความรู้สึกเห็นรูป ได้ยินเสียง ได้ดมกลิ่น ได้ลิ้มรส ได้ถูกต้องสิ่งที่กายถูกต้องและได้รู้เรื่องรูปเรื่องเสียงเป็นต้นในอดีตที่ได้ประสบพบผ่านมาแล้ว เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนี้เป็นนามธรรม รวมเรียกว่า**นามรูป** นามรูปอันนี้เป็นที่อาศัยเกิดของกิเลส ถ้าไม่มีนามรูป กิเลสก็ไม่มีที่อาศัยเกิดขึ้น เพราะฉะนั้นก็ต้องดูให้รู้ที่อาศัยเท่ากับว่าให้รู้บ้านของกิเลส.

คราวนี้เมื่อรู้บ้านของกิเลสแล้ว ก็ต้องรู้ประตูบ้าน บ้านนั้นหากว่าปิดประตูหน้าต่างหมด อะไรก็เข้ามาไม่ได้ แต่ว่าเมื่อเปิดประตูหน้าต่างทิ้งไว้ กิเลสจึงจะเข้ามา

ได้ เพราะฉะนั้นเมื่อรู้จักบ้านของกิเลสคือเบญจขันธ์ อันได้แก่นามรูปนี้แล้ว ก็ต้องรู้ประตูหน้าต่างของบ้าน ซึ่งเป็นทางเข้าของกิเลสด้วย ก็ได้แก่**อายตนะ**ภายใน ๖ ซึ่งเป็นตัวทวาร ๖ ก็ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และมนะ ทั้ง ๖ นี้เรียกว่า**ทวาร**ก็ได้ คือเป็นประตูสำหรับอารมณ์เข้ามา **อารมณ์**ก็คืออายตนะภายนอก ๖ อันได้แก่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมะ คือเรื่อง เมื่อเรียกคู่กับอายตนะภายใน ก็เรียกว่าอายตนะภายนอก แต่เมื่อเรียกคู่กับทวารก็เรียกว่าอารมณ์ จะเรียกอย่างไหนก็ได้ อายตนะภายในก็ดี ทวารก็ดี ก็เป็นอันเดียวกัน อายตนะภายนอกก็ดี อารมณ์ก็ดี ก็หมายความถึงอันเดียวกัน อารมณ์เป็นสิ่งที่เข้ามา ทวารเป็นประตูเข้า เบญจขันธ์นั้นเป็นบ้าน จิตก็เท่ากับว่าเป็นเจ้าของบ้านที่อยู่ข้างใน อารมณ์ที่เข้ามานั้น โดยปกติก็เข้ามาเป็นสังโยชน์ คือมาผูกมัดรัดรึงจิตไว้ เมื่อมาผูกมัดรัดตรึงจิตไว้ จึงได้เกิดเป็นนิวรณ์ขึ้น ถ้าหากว่าอารมณ์ไม่เข้ามาผูกจิต นิวรณ์ก็ไม่เกิด เพราะฉะนั้นจิตต้องรู้จักว่านี่เป็นบ้านอาศัยของกิเลส นี่เป็นทวารคือประตูบ้านสำหรับกิเลสจะเข้ามา และนี่เป็นอารมณ์คือเป็นสิ่งที่เข้า ถ้ารู้อยู่ดังนี้ อารมณ์ก็จะไม่เข้ามารัดรึงจิตได้ คือไม่เข้ามาเป็นสังโยชน์ เครื่องประกอบเครื่องรัดรึงผูกมัดจิต เพราะฉะนั้น จึงต้องคอยมีสติอยู่เต็มตัว สติต้องให้อยู่เต็มบ้าน สติต้องให้อยู่เต็มทุกประตู เมื่อมีสติคอยรับรองอยู่ดังนี้ อารมณ์ก็เข้ามาผูกมัดจิตไม่ได้ ก็เกิดนิวรณ์ขึ้นไม่ได้ แต่ถ้าหากว่าเผลอสติเข้าเมื่อใด อารมณ์ก็เข้ามาผูกมัดจิตได้ เมื่อผูกมัดจิตได้ ก็เกิดเป็นนิวรณ์ขึ้น เพราะฉะนั้นก็ต้องให้มีสติรู้ลู่ทางไว้รอบคอบ.

การที่กำหนดให้รู้จักขันธ์ ๕ ให้รู้จักอายตนะภายในภายนอก ให้รู้จักสังโยชน์ คืออารมณ์ที่เข้ามาผูกมัดรัดรึงจิตไว้ให้ตลอดดังนี้ ก็เป็นการรู้ที่เป็นการป้องกันตัวด้วย เป็นการแก้ไขด้วย แต่ถ้าหากว่าไม่รู้ก็ชื่อว่าไม่รู้การป้องกันการแก้ไข ทำสมาธิก็ไม่สำเร็จ ฉะนั้นในหมวดธรรมะนี้ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้กำหนดให้รู้จักนิวรณ์ให้รู้จักขันธ์ ๕ ให้รู้จักอายตนะ ให้รู้จักสังโยชน์ พร้อมทั้งให้รู้ในด้านสงบระงับและวิธีปฏิบัติ ก็ตรวจดูลู่ทางให้รู้ให้ทั่วถึง แต่ว่าการกำหนดใจให้เป็นสมาธินั้นก็กำหนดอยู่ในอานาปานสติเป็นหลัก และเมื่ออะไรจะพลอบแพลบเข้ามา ก็ให้รู้ลู่รู้ทางแล้วก็จะแก้ไขได้ทันท่วงที กลับมาทำใจให้ตั้งมั่นแน่วแน่ได้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป. วันนี้ก็ยุติเพียงเท่านี้ ฯ

โพชฌงค์

วันนี้จะกล่าวการปฏิบัติทางจิตสืบต่อไป ได้กล่าวมาแล้วในหมวดกาย หมวดเวทนา หมวดจิต และหมวดธรรมะ ถึงข้อให้กำหนดอายตนะซึ่งมีแนวการปฏิบัติเนื่องกันมาโดยตลอดด้วยตั้งจิตให้เป็นสมาธิอยู่ในอารมณ์ข้อหนึ่งให้เป็นหลัก อารมณ์ที่ให้ตั้งเป็นหลักไว้นั้น คือ อานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก แต่ก็ให้กำหนดตรวจกายให้ทั่ว ๆ ไปด้วย แล้วมาพักอยู่ที่ส่วนอานาปนะ เมื่อประสบเวทนาอันใด เมื่อจิตเป็นอย่างใดก็ให้รู้เพื่อมิให้เป็นอันตรายแก่สมาธิในอานาปานสติ ประคองอานาปานสตินั้นและก็ให้ตรวจดูอาการของจิต คือว่าแยกออกไปจากจิต คือดูนิวรณ์ในจิตที่ล่อแหลมอยู่ก็คือง่วงกับฟุ้งดังที่กล่าวแล้ว นอกจากนี้ก็สงสัย แต่ถ้ามีสติตื่นอยู่ ง่วงก็จะไม่เกิดฟุ้งก็จะไม่เกิด และเมื่อคอยระงับตัณหาคือตัวอยากที่จะประสบผลไว้ สงสัยก็ไม่เกิดประคองอานาปานสตินั้นไว้ และก็สำรวจดูขันธ์ดูอายตนะสืบต่อไปพอให้รู้ทางเกิดของนิวรณ์ แต่ในขั้นนี้ก็พอให้รู้ลู่ทางไว้เท่านั้น ต้องการให้ประคับประคองอานาปานสติไว้ให้เป็นจุดเดียว ไม่เช่นนั้นก็จะฟุ้งซ่าน ใจแตกไม่รวม

คราวนี้จะย้อนมาเตือนให้ระลึกถึงหลักของการปฏิบัติที่ทิ้งไม่ได้ คือ

อาตาปี มีความเพียร ไม่เกียจคร้านย่อหย่อนตั้งสัจจะว่าทำก็ต้องทำ

สมฺปชาโน มีความรู้ ไม่ให้เผลอตัว ให้รู้ตัวทั้งที่เป็นส่วนรูปกาย ให้รู้ว่านั่งอยู่อิริยาบถอย่างไร อาการอย่างไร ให้รู้นามกาย ความคิดเป็นอย่างไร สติเป็นอย่างไร
๒๐ ความกำหนดเป็นอย่างไร

สติมา มีสติ คือมีสติกำหนดอยู่ที่ลมหายใจเข้า หายใจออก ไม่ปล่อยให้สติเลื่อนลอย เมื่อจะเลื่อนลอยไปก็ต้องชักกลับเข้ามาคุมสติให้อยู่ที่ และ

วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ กำจัดความยินดียินร้ายในโลก โดยเฉพาะก็คือเมื่อเกิดความยินดีอะไรขึ้นในขณะปฏิบัติ เพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นปรากฏนิมิตที่ชอบใจก็ตาม ก็ต้องระงับความยินดี เมื่อเกิดความยินร้ายขึ้น เพราะเหตุอย่าง

ใดอย่างหนึ่ง เช่นเมื่ออึดอัดรำคาญ หรือว่าประสบนิมิตที่ไม่ชอบใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ต้องระงับความยินร้ายนั้น ความคิดก็ตาม อารมณ์ก็ตาม นิมิตก็ตาม อันใดอันหนึ่งที่ปรากฏขึ้นที่จะล่อให้ยินดียินร้ายก็ต้องละทั้งหมด.

หลักอันนี้ทิ้งไม่ได้ คนที่ทำการปฏิบัติแล้วสติเสียไป ก็เพราะเหตุว่าทิ้งหลักอันนี้ ทำไม่สำเร็จก็เพราะขาดอาตาปี มักจะสะดุ้งเหมือนอย่างเป็นโรคประสาท ก็เพราะขาดสัมปชาโน ใจลอย คือยิ่งทำสมาธิไปยิ่งเป็นคนใจลอยเผลอไผลก็เพราะขาด สติมา ป๋ำเป๋ออะไรไปบ้าง ก็เพราะขาดการกำจัดความยินดียินร้ายในความคิดในอารมณ์ในนิมิตอะไรที่เกิดขึ้น เพราะฉะนั้น ในการปฏิบัติแล้ว หลักทั้ง ๔ นี้ทิ้งไม่ได้ ยิ่งทำสมาธิละเอียดขึ้นเท่าใด หลักทั้ง ๔ นี้ก็ต้องละเอียดยิ่งขึ้นเท่านั้น.

และเมื่อได้ปฏิบัติในสมาธิ ในเบื้องต้นก็จะได้ **อุปจาร** คือว่า สมาธิเฉียด ๆ ก่อน แล้วก็จะได้ **อัปปนา** คือแนบแน่นเข้าโดยลำดับ ต้องอาศัยอุปกรณ์คือ ๑.วิตก ๒.วิจาร **วิตกนั้น**ได้แก่การนำจิตเข้ามาสู่อารมณ์ของสมาธิ ที่เปรียบเหมือนอย่างการเคาะระฆังขึ้นทีแรก **วิจารนั้น**ได้แก่การนำจิตให้คลุกเคล้าอยู่กับอารมณ์ เหมือนอย่างเสียงครางของระฆัง ในตอนต้นจะต้องใช้วิตกวิจารอยู่เรื่อย คือเมื่อชักจิตเข้ามาอยู่กับอารมณ์ จิตก็มักจะหลุดออกไป แลบออกไปโน้นแลบออกไปนี้ ก็ต้องคอยชักกลับเข้ามาอยู่เสมอ โดยต้องใช้อยู่เสมอ จนจิตค่อยเชื่องเข้า และค่อยแน่วอยู่กับอารมณ์ของสมาธิเรียกว่าคลุกเคล้าอยู่กับอารมณ์ของสมาธิ เมื่อจิตเริ่มคลุกเคล้าเข้ามาดังนี้ ก็เริ่มเป็นวิจาร เมื่อค่อยเป็นวิจารขึ้น อันนี้ก็เรียกว่าเริ่มจะได้อุปจาร คือเฉียด ๆ เข้ามาแล้ว เมื่อเฉียด ๆ เข้ามาดังนี้ ก็เริ่มจะได้ปีติ ความอิ่มกายอิ่มใจ บางทีถึงกับขนลุกซู่ ได้สุขคือความสบายกายสบายใจ แต่ก็อย่าให้ฟุ้งไปเพราะปีติ เพราะถ้าสุขฟุ้งไปเพราะปีติเพราะสุขก็เสียสมาธิ ต้องคอยคุมสติไว้ไม่ให้ฟุ้งไปเพราะปีติเพราะสุข และเมื่อกายใจเป็นสุขจิตก็จะตั้งมั่นเป็น**เอกัคคตา** คือมีอารมณ์เดียว ซึ่งเกิดจาก**วิเวก**คือสงัดจากกามและจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะในเวลานั้น กามก็สงบไปจากจิต อกุศลธรรมก็สงบไปจากจิต เมื่อถึงขั้นนี้ จึงชื่อว่าได้อัปปนาสมาธิขั้นแรกเป็นสมาธิที่แน่วแน่ เรียกว่าได้**ปฐมฌาน** คือความเพ่งที่ ๑ เพราะฉะนั้น ปฐมฌานจึงมีองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

คราวนี้ เมื่อรักษาเอกัคคตาอันนี้ไว้สนิทแนบเนียนยิ่งขึ้น วิตก วิจาร ก็เลิกใช้ เพราะว่าจิตก็หนึ่งแล้ว ไม่ต้องคอยเฝ้าชักจิตเข้ามาสู่อารมณ์ ซึ่งเรียกว่าวิตก ไม่ต้องคอยเฝ้าประคองจิตไว้ให้แน่วอยู่กับอารมณ์ ซึ่งเป็นวิจาร เพราะว่าจิตแน่วเป็นหนึ่งอยู่ได้แล้ว วิตก วิจารก็หมดหน้าที่ เอกัคคตานั้นก็ละเอียดเข้าเรียกว่าเกิดจากสมาธิ คือความตั้งใจมั่น เป็นเอกัคคตาข้างในเข้า เมื่อถึงขั้นนี้ก็เรียกว่าได้**ทุติยฌาน** ความเพ่งที่ ๒ มีองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา.

เมื่อรักษาเอกัคคตาอันนี้ไว้ให้แน่วแน่ยิ่งขึ้น ความรู้สึกซู่ซ่าทางกายทางจิต ซึ่งเป็นปีติก็สงบ เพราะว่าความรู้สึกที่เป็นปีตินี้ มีในจิตยังไม่เป็นเอกัคคตาเต็มที่ เมื่อเป็นเอกัคคตาเต็มที่ ปีติคือความรู้สึกซู่ซ่าก็กลายเป็นของหายไปก็สงบไป เมื่อถึงขั้นนี้ก็เป็น**ตติยฌาน** ความเพ่งที่ ๓ ซึ่งมีองค์ ๒ คือ สุข กับ เอกัคคตา.

เมื่อรักษาเอกัคคตาอันนี้ให้แน่วแน่ยิ่งขึ้น ก็สิ้นความรู้สึกเป็นสุข กลายเป็นอุเบกขา คือไม่ทุกข์ไม่สุข เพราะเมื่อยังรู้สึกเป็นสุขอยู่ จิตก็ยังแบ่งมารู้สึก ก็แปลว่าจิตยังเป็นสองง่าม คือว่าแน่วอยู่กับอารมณ์ด้วย รู้สึกด้วย เมื่อเอกัคคตาละเอียดเข้าจิตก็มารวมอยู่กับเอกัคคตาอันเดียว ไม่ออกมารู้สึกข้างนอก ลักษณะอันนี้ก็เป็นอุเบกขา คือไม่ทุกข์ไม่สุข เมื่อถึงขั้นนี้ก็เป็น**จตุตถฌาน** คือฌานที่ ๔ มีองค์ ๒ คือ เอกัคคตา อุเบกขา.

ในทางปฏิบัตินั้น จะปฏิบัติทำสมาธิให้มากเรื่อยขึ้นไปจนถึงฌานชั้นที่ ๔ หรือจะเอาแต่ฌานชั้นที่ ๑ ก็ได้ ที่ ๒ ก็ได้ ที่ ๓ ก็ได้ จิตที่เป็นเอกัคคตาแม้ด้วยฌานชั้นที่ ๑ ก็เรียกว่าเป็นจิตที่อ่อนที่ควรแก่การงาน พอที่จะใช้ปฏิบัติในวิปัสสนาสูงขึ้นไปได้ เพราะฉะนั้นเมื่อถึงขั้นนี้แล้ว ก็น้อมจิตที่เป็นเอกัคคตานั้นไปจับพิจารณาเบญจขันธ์ที่เคยตรวจดูมาคราวหนึ่งอย่างคร่าว ๆ แล้วให้ชัดเจน ตรวจดูอายตนะ ตรวจดูให้รู้จักหน้าตาของเบญจขันธ์ว่า รูปมีลักษณะหน้าตาอย่างไร เวทนามีลักษณะหน้าตาอย่างไร สัญญามีลักษณะหน้าตาอย่างไร สังขารมีลักษณะหน้าตาเป็นอย่างไร และตรวจดูทางเกิดนามธรรม คือทางเกิดของเวทนา สัญญา สังขาร ก็ตรวจดูสืบไปถึงอายตนะ ดูลักษณะหน้าตาของอายตนะภายใน ตา หู จมูก ลิ้น กาย มนะ ดูลักษณะ

หน้าตาของอายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมะ คือเรื่องราว นามธรรมเกิดขึ้นอาศัยอายตนะกระทบกัน คือเกิด**อายตนะ** และเมื่อสิ้นวาระก็ดับไปคราวหนึ่ง ๆ เช่นว่าเมื่อตาเห็นรูปก็เกิดวิญญาณความรู้สึกเห็นรูป เกิดเวทนาความรู้สึกเป็นทุกข์เป็นสุขหรือเฉย ๆ เกิดสัญญาความจำได้หมายรู้ในรูป เกิดสังขารคือความคิดปรุงหรือความปรุงคิดในรูป ในตอนนี้เอง**สังโยชน์** คือเครื่องผูกก็เข้ามาผูกอารมณ์ไว้กับจิต เมื่อผูกอารมณ์ไว้กับจิต ถ้าอารมณ์นั้นเป็นที่ตั้งของฉันทราคะ ก็เกิดกามฉันท์ ถ้าอารมณ์นั้นเป็นที่ตั้งของโทสะ ก็เกิดพยาบาท ถ้าอารมณ์นั้นเป็นที่ตั้งของโมหะ ก็เกิดถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะและวิจิกิจฉา อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นอันว่าอายตนะนี้เองนำให้เกิด**นามธรรม** นำให้เกิดเครื่องผูกจิต คือผูกจิตไว้กับอารมณ์หรือผูกอารมณ์ไว้กับจิตแล้วก็นำให้เกิด**นิวรณ์** เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ตั้งสติให้มั่นคง ให้เป็นตัวรู้ตัวตื่นอยู่ตามเป็นจริง เมื่อตั้งสติมั่นเป็นตัวตื่นตัวรู้อยู่ดังนี้ ก็เป็น**สติสัมโพชฌงค์**ขึ้นก็ย่อมจะเกิดปัญญาวิจัย คือว่าแยกออกได้เป็นส่วน ๆ ว่า นี่เป็นเบญจขันธ์คือนาม. รูป นี่เป็นอายตนะภายในภายนอก นี่เป็นสังโยชน์ผูกใจเข้าแล้ว นี่เป็นนิวรณ์ ดูจนวิจัยออกไปได้ดังนี้ ก็เป็น**ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์.**

เมื่อวิจัยออกไปได้แล้วก็ทำหน้าที่ละส่วนที่เป็นกิเลสอบรมส่วนที่เป็นสติให้มากขึ้น แต่ว่าในขั้นนี้นั้นละเป็นสำคัญ คือละส่วนที่เป็นกิเลสออกไปเสีย ด้วยวิธีป้องกันอย่างหนึ่ง ละอย่างหนึ่ง คือมีสติวิจัยอยู่อายตนะก็จะไม่เป็นทางก่อกิเลสตั้งต้นแต่สังโยชน์ แต่ว่าถ้าเผลอสติ อายตนะก็จะเป็นทางก่อกิเลสตั้งต้นแต่สังโยชน์ ถ้าก่อขึ้นในใจ ก็ต้องดู ดูให้รู้ว่านี่กิเลส จนกิเลสสงบ ก็ชื่อว่าละด้วยการดูให้รู้ อันนี้เรียกว่าเป็น**วิริยสัมโพชฌงค์**.

เมื่อละกิเลสออกไป ก็ฟอกจิตใจให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้นผลคือปีติก็เกิดขึ้น เป็นปีติที่ละเอียด คือเป็นความดูดดื่มใจอันเกิดจากการวิจัยการละส่วนที่เป็นกิเลสออกไปเป็นปีติที่ประกอบด้วยความสุขอยู่ในตัว ทำให้สุขกาย สุขใจมีความละเอียดยิ่งขึ้น เป็นปีติสุขที่ละเอียดกว่าปีติสุขในสมาธิ อันนี้ก็เป็น**ปีติสัมโพชฌงค์**.

เมื่อเป็นปีติสัมโพชฌงค์ ใจก็ตั้งมั่นแน่วแน่ยิ่งขึ้นก็เป็น**สมาธิสัมโพชฌงค์**.

เมื่อใจตั้งมั่นแน่วแน่ขึ้น ก็เพ่งดูธรรมะนั้นด้วยจิตสมาธินั้น คือดูความจริงที่ปรากฏขึ้น กิเลสที่อาศัยอายตนะเกิดสงบ ความจริงของปัญจขันธ์ไม่ปรากฏก็เพราะไม่ดู หรือว่าดู แต่ว่ายังมีฝ้าอยู่ในจิตปิดบังไว้ เมื่อชำระฝ้าในจิตออกไปเสียได้และใช้จิตที่บริสุทธิ์นั้นดูปัญจขันธ์ ดูลักษณะหน้าตาของปัญจขันธ์นั้นนั่นแหละให้ปรากฏความจริงของปัญจขันธ์ ก็จะปรากฏขึ้น ดูอยู่เฉย ๆ ไม่ต้องไปตกแต่งความจริงเพราะถ้าไปตกแต่งความจริงเป็นความจริงที่ตกแต่งขึ้นแล้ว ก็ไม่ใช่ความจริงที่แน่แท้ ดูให้ความจริงนั้นให้ปรากฏเป็นความจริงขึ้นเอง ดูที่ไหน ก็ดูที่ปัญจขันธ์อันนี้ เมื่อดูอยู่ด้วยสมาธิจิตที่เป็นสัมโพชฌงค์ ก็เป็น**อุเบกขาสัมโพชฌงค์.**

ฉะนั้น เมื่อการปฏิบัติมาถึงขั้นนี้ ก็เลื่อนจากสมาธิมาปฏิบัติขั้นปัญญา หรือเลื่อนจากขั้นสมถะมาในขั้นวิปัสสนา เมื่อมาถึงขั้นวิปัสสนาแล้ว ก็ต้องยกปัญจขันธ์ขึ้นเป็นอารมณ์ ในขั้นของสมถะนั้น ยกอานาปานสติเป็นอารมณ์ เมื่อมาถึงขั้นวิปัสสนา ยกปัญจขันธ์ขึ้นเป็นอารมณ์ เมื่อยกปัญจขันธ์เป็นอารมณ์ก็ดำเนินมาตั้งแต่ขึ้นสติสัมโพชฌงค์ เป็นลำดับจนถึงอุเบกขาสัมโพชฌงค์.

พิจารณาตรวจดูแล้ว จะปฏิบัติในสมาธิหรือจะลองหัดพิจารณาในด้านวิปัสสนาก็ได้ ถ้าพิจารณาในด้านวิปัสสนา ก็ยกปัญจขันธ์ขึ้นเป็นอารมณ์ ดูปัญจขันธ์ ดูอายตนะภายใน ภายนอก ดูสังโยชน์ ดูให้รู้ให้ทั่วถึง แล้วก็วิจัยว่าอันไหนเป็นอะไรเป็นอย่าง ๆ แล้วก็เลื่อนขึ้นไปเป็นวิริยะ คือว่าละ ละด้วยดูให้รู้ ส่วนที่เป็นกิเลสก็จะสงบแล้วผลก็เป็นปีติ เมื่อเป็นปีติเป็นสุขแล้ว ก็จะเป็นสมาธิเป็นอุเบกขา อุเบกขานั่นก็มิใช่อื่นก็กลับมาดูปัญจขันธ์นั้น ให้ความจริงของปัญจขันธ์ปรากฏ นี้เป็นแนวปฏิบัติในขั้นวิปัสสนาตามสติปัฏฐาน.

อริยสัจจ์ ๔

การอบรมในวันนี้ จะสืบต่อจากที่ได้กล่าวมาแล้วถึงโพชฌงค์ แต่จะย้อนกล่าวเพื่อให้อนุสนธิกันว่า การปฏิบัติในสติปัฏฐานนั้น ทำทางสมถะและทำทางวิปัสสนาในหมวดกาย หมวดเวทนา หมวดจิต ดำเนิน**ทางสมถะ** ครั้นถึงหมวดธรรมก็เริ่มมา**ทางวิปัสสนา** แต่เมื่อปฏิบัติทางสมถะ ก็อาจพิจารณาในหมวดนิวรณ์ หมวดขันธ์

หมวดอายตนะให้รู้ลู่ทางเกิดของสังโยชน์ ของนิวรณ์แล้วก็กลับมาตั้งจิตไว้ในอานาปานสติ เมื่อจะมีอะไรมาทำให้วอกแวกนั้น แล้วก็กลับมาตั้งจิตไว้ในสมาธิ จนจิตตั้งมั่นแน่วแน่ เป็นอัปปนาสมาธิ ซึ่งเมื่อแน่วแน่มาก ก็เข้าถึงขั้นฌาน ตามลำดับขั้นตามที่กล่าวมาแล้ว คราวนี้ ในขั้นปฏิบัติต่อไปก็น้อมจิตที่เป็นสมาธินั้น**ดำเนินทางวิปัสสนา**โดยตรง การดำเนินทางวิปัสสนาโดยตรงนั้น จะต้องพิจารณาขันธ์อายตนะ เพราะว่าขันธ์อายตนะนี้เป็นภูมิ เป็น**ภาคพื้นของวิปัสสนา** เมื่อกำหนดขันธ์ ดูอายตนะ สติก็จะตั้งมั่น เป็นสติสัมโพชฌงค์และจะสืบต่อมาโดยลำดับ จนถึงอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่ได้กล่าวแล้ว.

อุเบกขานั้น ก็คือการดูธรรมนั้น ก็หมายถึงว่าดูปัญจขันธ์นั้น ดูที่ไหนก็ดูที่จิต จิตที่ตั้งมั่น ฉะนั้นจะกล่าวว่าดูที่จิตตั้งมั่นก็ได้ เมื่อจิตตั้งมั่น ตั้งมั่นในอะไร ตั้งมั่นอยู่ในปัญจขันธ์ ก็จะพบปัญจขันธ์ ความจริงของปัญจขันธ์ก็จะปรากฏ ความจริงของปัญจขันธ์นั้นคือเกิดดับ รูปขันธ์ในอดีตก็เกิดดับมาโดยลำดับ ในปัจจุบันก็เกิดดับอยู่ในปัจจุบันในอนาคตก็จะเกิดดับในอนาคต แต่ว่าดูในปัจจุบันเท่านั้น ลมหายใจเข้าก็เกิดออกก็ดับ อิริยาบถต่าง ๆ ก็เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เท่ากับเกิดดับอยู่เสมอ อาการ ๓๑ หรือ ๓๒ รวมเข้าก็เป็นธาตุ ๔ หรือธาตุ ๕ นี้ก็เกิดดับอยู่เสมอ แต่เพราะมีสันตติคือความสืบต่อตามลำดับ จึงไม่ปรากฏ แต่ถ้าพิจารณาก็อาจปรากฏได้ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เกิดดับอยู่เสมอ เมื่อเห็นความเกิดเห็นความดับชัดเจนขึ้น **ทุกขสัจจะ**ความจริงคือทุกข์ก็ปรากฏขึ้น.

เมื่อดูที่ทุกขสัจจะนี้ **สมุทัยสัจจะ**ก็ปรากฏ คือ อัตตาหรือเรา ซึ่งยึดอยู่ที่ปัญจขันธ์ ยึดนี้เป็นอุปาทาน ยึดด้วยอะไร ยึดด้วยตัณหา ตัณหา อุปาทานก็ปรากฏ.

และเมื่อสมุทัยสัจจะปรากฏหน้าตาขึ้นแก่ปัญญาที่ดูอยู่ กิเลสนั้นมีปกติต้องหลบหน้าปัญญาเหมือนอย่างของไม่จริงหรือของปลอม เมื่อรู้ว่าจริง ความปลอมปรากฏขึ้น ก็ไม่เป็นที่ต้องการ เมื่อดูอยู่รู้หน้าตาของสมุทัย สมุทัยก็จะสงบ **นิโรธ**คือความดับก็ปรากฏขึ้น.

สมุทัยปรากฏขึ้นแก่อะไร ปรากฏขึ้นแก่ความรู้ ความรู้นั้น ก็เป็นรู้ปล่อยความรู้วางก็ปรากฏขึ้น เป็นมรรค ซึ่งเมื่อประมวลถึงอาการทั้งปวงของมรรคก็

เป็นองค์ ๘ คือเมื่อจะดูความรู้ความเห็นนั้นก็เป็นสัมมาทิฏฐิ เมื่อจะดูความดำริก็เป็นสัมมาสังกัปปะ เมื่อจะดูความปกติกายปกติวาจา ก็เป็นสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ ดูความเป็นอยู่ก็เป็นสัมมาอาชีวะ ดูความเพียรที่ปฏิบัติอยู่นั้นก็เป็นสัมมาวายามะ ดูตัวสติของตนในเวลานั้นก็เป็นสัมมาสติ ดูความตั้งใจมั่นก็เป็นสัมมาสมาธิ ประกอบกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน **มรรคสัจจะ**ก็ปรากฏขึ้น.

เมื่อปฏิบัติให้สัจจะทั้ง ๔ ปรากฏขึ้น เป็นอันหนึ่งอันเดียวดังนี้ ถ้าความปรากฏขึ้นนั้นเป็น**กุปปธรรม**ก็ชื่อว่าได้รับผลที่ยังเป็นกุปปธรรม ถ้าความปรากฏขึ้นนั้นเป็น-**อกุปปธรรม** ก็ได้รับผลที่เป็นอกุปปธรรม แต่แม้ว่าได้รับผลที่เป็นกุปปธรรม คือยังกำเริบได้ ก็ยังชื่อว่าได้รู้ทางดำเนิน และได้รับความสุขอันเกิดจากการปฏิบัติ.

การบรรยายในวันนี้จึงเป็นอันว่าจบสติปัฏฐาน หมวดกาย หมวดเวทนา หมวดจิต และหมวดธรรม สติปัฏฐานนี้เป็นหนทางอันเอก คือเป็นทางดำเนินอันเดียว เพื่อวิสุทธิคือความหมดจดซึ่งจะทำให้ล่วงโสกะ ปริเทวะ ดับทุกข์โทมนัส เป็นทางที่จะให้ดำเนินไปเพื่อญายธรรม เพื่อนิพพาน เพราะฉะนั้น จึงเป็นพระสูตรที่ควรจะสนใจ ควรจะเข้าใจและควรที่จะได้ปฏิบัติ เมื่อได้ปฏิบัติอยู่เสมอ จะทำให้ได้ประสบรสของพระพุทธศาสนา ผู้ที่รู้สึกจืดชืดในพระพุทธศาสนาเกิดความเบื่อหน่ายดังที่เรียกว่า**อนวิรติ**ในพระพุทธศาสนา สงสัยในพระพุทธศาสนา ก็เพราะไม่ได้พิจารณาให้เข้าใจในสติปัฏฐาน ไม่ได้ลองปฏิบัติ แต่ถ้าหากพิจารณาให้เข้าใจและลองปฏิบัติดู จนได้รับรสในการปฏิบัติบ้างแล้ว ก็จะเห็นค่าของพระพุทธศาสนายิ่งนัก.

จบการอบรมกัมมัฏฐานเพียงเท่านี้

ธาตุวิภังคสูตรธรรมบรรยาย

ครั้งที่ ๑

บทอุเทศ

บัดนี้จักแสดงธรรม เป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต ในเบื้องต้นก็ขอให้ทุก ๆ ท่านตั้งใจนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาค อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตั้งใจถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ตั้งใจสำรวมกายวาจาใจให้เป็นศีล ทำสมาธิในการฟัง เพื่อให้ได้ปัญญาในธรรม

พระพุทธเจ้าได้ทรงเป็นผู้รู้ผู้เห็นด้วยพระสัพพัญญุตญาณ คือความรู้ทั้งหมด ฉะนั้นจึงได้ทรงรู้สัตว์บุคคลทั้งหมดว่าประกอบขึ้นด้วยอะไรบ้าง อันเป็นส่วนประกอบของสัตว์บุคคลทุก ๆ คน ที่เป็นไปอยู่ และจะพึงประกอบด้วยธรรมอะไร จึงจะบรรลุถึงความสิ้นทุกข์ได้ ดังที่ตรัสแสดงไว้ในพระสูตรหนึ่งอันเรียกว่า**ธาตุวิภังคสูตร** คือพระสูตรที่แสดงจำแนกธาตุ ขันธ์ ในสัตว์บุคคลทุก ๆ คน ว่าประกอบขึ้นด้วยอะไรและเป็นอย่างไร และจะพึงประกอบด้วยธรรมอะไรจึงจะบรรลุถึงความสิ้นทุกข์ได้ ข้อที่ทรงแสดงไว้ทั้งหมดส่องถึงความตรัสรู้ของพระองค์ อันเป็นสัพพัญญุตญาณ ความรู้ทั้งหมดทำให้พระองค์ทรงเป็นพระสัพพัญญู ผู้รู้ทั้งหมด ตามสัจจะคือความเป็นจริง ได้ตรัสแสดงไว้ว่า "บุรุษบุคคลนี้มีธาตุ ๖ มีอายตนะที่ต่อแห่งผัสสะ ๖ มีมโนปวิจารคือที่เที่ยวไปแห่งใจ ๑๘" ดั่งนี้ เป็นส่วนประกอบความเป็นบุรุษบุคคลนี้ของทุก ๆ บุคคล

ธาตุ ๖

ข้อที่ว่ามี**ธาตุ** ๖ นั้นก็ได้แก่ ปฐวีธาตุ ธาตุดิน อาโปธาตุ ธาตุน้ำ เตโชธาตุ ธาตุไฟ วาโยธาตุ ธาตุลม อากาศธาตุ ธาตุอากาศคือช่องว่าง และวิญญาณธาตุ ธาตุรู้

อายตนะที่ต่อแห่งผัสสะ ๖

ข้อที่ว่ามี**อายตนะที่ต่อแห่งผัสสะ ๖** นั้นก็คือ มีอายตนะที่ต่อแห่งผัสสะอันได้แก่จักขุคือตา อายตนะที่ต่อแห่งผัสสะคือหู อายตนะที่ต่อแห่งผัสสะคือจมูก อายตนะที่ต่อแห่งผัสสะคือลิ้น อายตนะที่ต่อแห่งผัสสะคือกาย และอายตนะที่ต่อแห่งผัสสะคือมโนอันได้แก่ใจ

มโนปวิจาร ๑๘

ข้อที่ว่ามี**มโนปวิจาร**คือที่เที่ยวไปแห่งใจ ๑๘ นั้นก็ได้แก่ เห็นรูปทางจักษุคือตา ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสคือความยินดีบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัสคือความยินร้ายหรือเสียใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาคือเป็นกลาง ๆ ไม่ดีใจไม่เสียใจบ้าง ได้ยินเสียงทางหู ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงเสียงอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสคือความยินดีหรือความดีใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงเสียงอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัสคือความยินร้ายหรือเสียใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงเสียงอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาคือที่เป็นกลาง ๆ ไม่ดีใจไม่เสียใจบ้าง ได้ทราบกลิ่นทางจมูก ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงกลิ่นอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสคือความยินดีหรือความดีใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงกลิ่นอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัสคือความยินร้ายหรือความเสียใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงกลิ่นอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาคือเป็นกลาง ๆ ไม่ดีใจไม่เสียใจบ้าง ได้ทราบรสทางลิ้น ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงรสอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสคือความยินดีหรือความดีใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงรสอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัสคือความยินร้ายหรือความเสียใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงรสอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาคือเป็นกลาง ๆ ไม่ดีใจไม่เสียใจบ้าง ได้ทราบโผฏฐัพพะคือสิ่งที่กายถูกต้องทางกาย ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงสิ่งถูกต้องอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสคือความยินดีหรือความดีใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงสิ่งถูกต้องอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัสคือความยินร้ายหรือความเสียใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงสิ่งถูกต้องอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาคือเป็นกลาง ๆ ไม่ดีใจไม่เสียใจบ้าง ได้รู้หรือคิดเรื่องทางใจ ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงเรื่องอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสคือ

ความยินดีหรือความดีใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงเรื่องอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส คือความยินร้ายหรือความเสียใจบ้าง ย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงเรื่องอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาคือเป็นกลาง ๆ ไม่ดีใจหรือไม่เสียใจบ้าง ดั่งนี้ ก็รวมความว่า เห็นรูปอะไรทางตา ได้ยินเสียงอะไรทางหู ได้ทราบกลิ่นอะไรทางจมูก ได้ทราบรสอะไรทางลิ้น ได้ทราบสิ่งถูกต้องอะไรทางกาย ได้รู้ได้คิดเรื่องอะไรทางใจ เป็น ๖ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส ๖ เป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส ๖ เป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขา ๖ ก็เป็นมโนปวิจารคือที่ท่องเที่ยวไปของใจ ๑๘ มโนคือใจของบุคคลย่อมท่องเที่ยวคือคิดไปถึงรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมคือเรื่องราว อันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสบ้าง เป็นที่ตั้งแห่งโทมนัสบ้าง เป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาบ้าง ๑๘ ประการเหล่านี้

เพราะฉะนั้น ในบุคคลทุก ๆ คนนี้จึงประกอบด้วยธาตุทั้ง ๖ ไม่หย่อนไปกว่า ๖ ไม่เกินไปกว่า ๖ ประกอบด้วยผัสสายตนะคือที่ต่อแห่งผัสสะ อันหมายถึงตาหูจมูกลิ้นกายและมนะคือใจ ๖ ไม่หย่อนไปกว่า ๖ ไม่เกินไปกว่า ๖ และประกอบด้วย นโมปวิจารคือที่ท่องเที่ยวคือคิดไปของใจ ๑๘ ไม่หย่อนไม่ยิ่งไปกว่า ๑๘ ดั่งนี้ นี้เป็นส่วนประกอบของบุรุษ สัตว์บุคคลนี้ ไม่ว่าชายไม่ว่าหญิงทุก ๆ คน เพราะฉะนั้น ในทุก ๆ คนนี้จึงประกอบด้วยธาตุ ๖ ผัสสายตนะ ที่ต่อแห่งผัสสะ ๖ และมโนปวิจาร ที่เที่ยวไปคือคิดไปของใจ ๑๘ เหมือนกันหมด

ธาตุที่ไม่มีความรู้

บรรดาธาตุทั้ง ๖ นี้ ปฐวีธาตุ ธาตุดิน อาโปธาตุ ธาตุน้ำ เตโชธาตุ ธาตุไฟ วาโยธาตุ ธาตุลม และอากาศธาตุ ธาตุอากาศคือช่องว่าง เป็นธาตุที่ไม่มีความรู้ ถ้าหากว่าจะมีเพียง ๕ ธาตุนี้เท่านั้น บุรุษบุคคลทั้งปวงนี้ก็จะมีแต่ร่างกายอันนี้ ไม่มีความรู้อะไร เหมือนอย่างร่างกายของคนที่ตายแล้วเป็นศพ เมื่อตายใหม่ ๆ ก็ยังปรากฏมีธาตุดินธาตุน้ำธาตุไฟธาตุลมธาตุอากาศ แม้จะไม่มีลมหายใจแต่ก็ยังมีลมที่ขังอยู่ในส่วนต่าง ๆ และเมื่อตายใหม่ ๆ นั้นร่างกายก็ยังอุ่นไม่เย็นชืด ธาตุไฟยังไม่หายไปหมด แต่ว่าเมื่อตายแล้วย่อมหมดความรู้อะไรทั้งสิ้น เหมือนอย่างท่อนฟืนท่อนไม้ ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า "กายนี้ไม่นานหนอก็จักนอนทับแผ่นดิน ปราศจากวิญญาณเหมือนอย่างท่อนไม้ไม่มีประโยชน์" ดั่งนี้

วิญญาณธาตุ ธาตุรู้

แต่ว่าร่างกายนี้ที่มีความรู้อะไร ๆ ได้ ก็เพราะประกอบด้วยธาตุที่ ๖ คือ วิญญาณธาตุธาตุรู้ เมื่อมีวิญญาณธาตุธาตุรู้ประกอบอยู่ จึงรู้อะไร ๆ ได้เห็นอะไรทางตาก็รู้รูป ได้ยินอะไรทางหูก็รู้เสียง ได้ทราบกลิ่นอะไรทางจมูกก็รู้กลิ่น ได้ทราบรสอะไรทางลิ้นก็รู้รส ได้ทราบสิ่งถูกต้องอะไรทางกายก็รู้สิ่งถูกต้อง และมโนคือใจได้คิดได้รู้เรื่องอะไรก็รู้เรื่อง ดั่งนี้

เวทนาเกิดจากการรับรู้ของธาตุรู้

เพราะฉะนั้น เมื่อมีธาตุ ๖ ประกอบกันอยู่ จึงมีผัสสายตนะ ที่ต่อแห่งผัสสะ ๖ อันได้แก่ตาหูจมูกลิ้นกายและมโนหรือมนะคือใจ ซึ่งต่อรูปเป็นต้นได้ เห็นอะไรทางตาก็ต่อรูปที่ตาเห็นนั้นได้ดั่งนี้เป็นต้น และความที่ต่อได้นี้ก็ทำให้เกิดผัสสะคือการกระทบที่ให้เกิดเวทนา เป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข อันหมายความว่า รูปที่ตาเห็น เสียงที่หูได้ยิน กลิ่นที่จมูกได้ทราบ รสที่ลิ้นได้ทราบ สิ่งถูกต้องที่กายได้ทราบ และเรื่องราวที่ใจได้คิดได้รู้นั้น มากระทบถึงวิญญาณธาตุคือธาตุรู้ให้เกิดโสมนัสบ้างโทมนัสบ้างอุเบกขาบ้างได้

โสมนัสนั้นก็คือยินดีหรือดีใจ ก็นับเป็นสุขเวทนา ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุข โทมนัสนั้นได้แก่ความยินร้ายหรือเสียใจ ก็เป็นทุกขเวทนา เสวยอารมณ์ที่เป็นทุกข์ อุเบกขานั้นเป็นกลาง ๆ ไม่ยินดีหรือไม่ดีใจ ไม่ยินร้ายหรือไม่เสียใจ ก็เป็นอุเบกขาเวทนา เสวยอารมณ์ที่เป็นอุเบกขา ดั่งนี้ ก็เพราะว่ามีผัสสายตนะ ที่ต่อแห่งผัสสะคือการกระทบ อันหมายความว่าตากับรูปมากระทบกันได้ หูกับเสียงมากระทบกันได้ จมูกกับกลิ่นมากระทบกันได้ ลิ้นกับรสมากระทบกันได้ กายและสิ่งที่กายถูกต้องมากระทบกันได้ มโนคือใจและธรรมคือเรื่องราวมากระทบกันได้ คือมาต่อกันเข้าได้ และเมื่อต่อกันเข้าได้ก็นับเป็นการกระทบกันของตาและรูปเป็นต้นดังกล่าว ก็ต่อเข้ามาถึงวิญญาณธาตุคือธาตุรู้ ก็มากระทบถึงวิญญาณธาตุคือธาตุรู้เข้าได้ อันหมายความว่าวิญญาณธาตุคือธาตุรู้นั้นรู้ได้ ในรูปในเสียงเป็นต้นเหล่านั้น รับรู้ให้เกิด

เวทนาขึ้นได้ เป็นโสมนัสบ้างเป็นโทมนัสบ้างเป็นอุเบกขา และมโนคือใจนี้ก็ท่องเที่ยวคือคิดไปถึงบรรดารูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะและธรรมคือเรื่อง อันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสบ้าง เป็นที่ตั้งแห่งโทมนัสบ้าง เป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาบ้าง เหล่านี้นั่นแหละไม่มีที่จะคิดไปนอกจากนี้ ใจที่ท่องเที่ยวคือคิดไปของทุก ๆ คนไม่ว่าชายไม่ว่าหญิงก็ท่องเที่ยวคือคิดไปถึงรูปบ้างเสียงบ้างกลิ่นบ้างรสบ้างโผฏฐัพพะบ้าง และธรรมคือเรื่องราวบ้าง ที่กระทบเข้ามาทางตาทางหูทางจมูกทางลิ้นทางกายและทางมนะคือใจที่เป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสบ้างโทมนัสบ้าง อุเบกขาบ้าง อยู่เหล่านี้ไม่นอกไปจากนี้ เพราะฉะนั้น ธรรมชาติธรรมดาของทุก ๆ คนจึงเป็นไปอยู่ดั่งนี้ คือมีธาตุ ๖ มีผัสสายตนะที่ต่อแห่งผัสสะ ๖ มีมโนปวิจารที่เที่ยวไปของใจ ๑๘ ตั้งแต่เกิดจนตายก็มีอยู่เท่านี้

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนเอาไว้ ให้ทุก ๆ คนพิจารณาดูเข้ามาให้รู้ ว่าในตัวของบุคคลเองนั้นก็มีประกอบกันอยู่เหล่านี้ ไม่นอกไปจากนี้ แม้ว่าจะมีรายละเอียดของอะไรต่ออะไรต่าง ๆ มากมายแต่ละบุคคล แต่ก็สรุปเข้าในธาตุ ๖ ในผัสสายตนะ ๖ และในมโนปวิจาร ๑๘ เหล่านี้เท่านั้นไม่ยิ่งไปกว่านี้ไม่หย่อนไปกว่านี้

๒๓ เมษายน ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๒
อธิษฐานธรรม ๔

ได้แสดง**ธาตุวิภังคสูตร** พระสูตรที่ทรงแสดงจำแนกธาตุ ซึ่งในเบื้องต้นได้ทรงแสดงเป็นบทอุเทศ คือเป็นหัวข้อ ว่าบุรุษบุคคลนี้มีธาตุ ๖ มีที่ต่อแห่งผัสสะคือความกระทบอันเรียกว่าผัสสายตนะ๖ มีมโนปวิจารคือที่เที่ยวไปของใจ๑๘ มีธรรมเป็นที่ตั้งอาศัย ๔ คือ **ปัญญาธิษฐาน** ธรรมเป็นที่ตั้งอาศัยคือปัญญา **สัจจาธิษฐาน** ธรรมเป็นที่ตั้งอาศัยคือสัจจะ **จาคาธิษฐาน** ธรรมเป็นที่ตั้งอาศัยคือจาคะ และ**อุปสมาธิษฐาน** ธรรมเป็นที่ตั้งอาศัยคือความสงบรำงับ ซึ่งเมื่อจิตตั้งอาศัยอยู่แล้วอาสวะคือมานะย่อมไม่เป็นไป เมื่ออาสวะคือมานะไม่เป็นไป ก็เรียกว่าเป็น**มุนี**คือผู้รู้ **สันตะ** ผู้สงบระงับแล้ว ดั่งนี้ และได้ตรัสเป็นบทอุเทศ คือเป็นหัวข้อต่อไปอีกว่า“ไม่พึงประมาทปัญญา พึงตามรักษาสัจจะ พึงพอกพูนจาคะคือการสละ พึงศึกษาสันติ ความสงบรำงับ” ดั่งนี้

หัวข้อที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงนี้ ในตอนต้นได้ทรงแสดงถึงบุรุษสตรีทุก ๆ คน ว่าย่อมมีธาตุ ๖ มีผัสสายตนะที่ต่อแห่งผัสสะ ๖ มีมโนปวิจารที่เที่ยวไปของใจ ๑๘ เหมือนกันทั้งหมดเป็นธรรมชาติธรรมดาของความที่เกิดมาเป็นบุรุษสตรี ทุกคนจะต้องมีสิ่งเหล่านี้อยู่ด้วยกัน อันจะพึงสรุปได้ว่าก็คือกายใจนี้เอง เกิดมาก็มีกายใจมาด้วยกันเป็นธาตุ๖ เป็นผัสสายตนะ๖ และเมื่อกายใจนี้มาประกอบกันก็เป็นมโนปวิจาร ที่เที่ยวไปของใจ ๑๘ กล่าวคือเมื่อเห็นอะไรทางตา ได้ยินอะไรทางหู ได้ทราบอะไรทางจมูกทางลิ้นทางกาย ได้รู้อะไรทางใจ ซึ่งรูปเสียงเป็นต้นเหล่านั้น ก็เป็นที่ตั้งของโสมนัสเป็นที่ตั้งของโทมนัส เป็นที่ตั้งของอุเบกขา คือบางอย่างก็นำให้เกิดโสมนัส ความยินดีหรือความดีใจ บางอย่างก็นำให้เกิดโทมนัส ความยินร้ายหรือความเสียใจ บางอย่างก็นำให้เกิดอุเบกขา คือเป็นเฉย ๆ กลาง ๆ ไม่ยินดีไม่ยินร้าย ไม่ดีใจไม่เสียใจ และใจนี้เองก็ท่องเที่ยวคือคิดไปถึงรูปเสียงเป็นต้นเหล่านั้น ที่ชอบใจบ้าง ไม่ชอบใจบ้างที่เป็นกลาง ๆ บ้างดังกล่าว ก็เป็นธรรมชาติธรรมดาของบุคคลทุก ๆ คนทั้งชายทั้งหญิงจะต้องเป็นดั่งนี้ เพราะว่าเมื่อมีธาตุ ๖ คือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุ

อากาศ และวิญญาณธาตุคือธาตุรู้ อันหมายถึงจิตใจนี้ประกอบกัน ก็มีตามีหูมีจมูกมีลิ้นมีกายมีใจ รับรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะและเรื่องราวมาสัมผัสคือกระทบกับจิตใจได้ อันทำให้เกิดโสมนัสบ้างโทมนัสบ้างอุเบกขาบ้าง แล้วก็คิดไปท่องเที่ยวไปอยู่ในเรื่องเหล่านี้ เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดาของบุคคลต้องมีสิ่งเหล่านี้ และก็มีอยู่เพียงเท่านี้ จะเป็นเรื่องอะไรร้อยแปดพันเก้า ก็รวมเข้าในมโนปวิจาร ๑๘ นี้ เพราะฉะนั้น จึงปรากฏเป็นสุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อุเบกขาเวทนาบ้าง ตั้งแต่เกิดจนตายก็รวมอยู่เพียงเท่านี้ ไม่มากยิ่งไปกว่านี้และไม่น้อยไปกว่านี้ ก็พากันเป็นสุขบ้างเป็นทุกข์บ้างเป็นกลาง ๆ บ้างในเรื่องทั้งหลายอยู่เท่านี้ และใจก็คิดไปถึงเรื่องทั้งหลายอยู่เท่านี้ แม้จะมีรายละเอียดเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้สิ่งโน้นนับไม่ถ้วน แต่ก็รวมอยู่ในรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะและธรรมคือเรื่องราว ๖ ประการนี้เท่านั้น ซึ่งก็ทำให้เกิดสุขบ้างเกิดทุกข์บ้างเกิดอุเบกขาบ้าง ๖ กับ ๓ จึงเป็น ๑๘ ฉะนั้น อย่างมากก็เท่านี้

ทรงสอนให้ปฏิบัติในอธิษฐานธรรม

ต่อจากนี้ได้ทรงแสดงเป็นทางธรรมปฏิบัติ คือให้ใช้**อธิษฐานธรรม ๔** ข้อ กับธาตุ ๖ ผัสสายตนะ ๖ มโนปวิจาร ๑๘ เหล่านี้ อธิษฐาน ก็แปลว่าธรรมเป็นที่ตั้งอาศัย ท่านแปลให้ตรงเข้ามาอีกว่าธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ ความก็เป็นอย่างเดียวกัน แต่ว่ามาใช้ว่าธรรมเป็นที่ตั้งอาศัยในที่นี้ พิจารณาดูก็จะพึงเห็นความหมายว่า ให้ใช้ธรรมตั้งอาศัยซึ่งธาตุ ๖ ผัสสายตนะ ๖ มโนปวิจาร ๑๘ คือตั้งอาศัยกายใจ ตั้งอาศัยตาหูเป็นต้น ตั้งอาศัยสิ่งที่ตาได้เห็น หูได้ยินเป็นต้น ที่ใจเที่ยวไปคิดไปถึงอยู่ อันนำให้เป็นสุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อุเบกขาบ้าง ดังกล่าว โดยให้ใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งเหล่านี้ให้รู้ตามความเป็นจริง ความเป็นจริงนั้นก็เป็นสัจจะ ก็ให้รักษาความจริงที่รู้ไว้และสละสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อความจริงใจนั้นเสีย จึงจะพบกับสันติ คือความสงบรำงับ เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสแสดงว่า อาสวะคือมานะไม่เป็นไป และเมื่ออาสวะคือมานะไม่เป็นไป ก็เรียกว่า เป็นมุนีคือเป็นผู้รู้ เป็นสันตะคือเป็นผู้สงบแล้ว ดังนี้

อธิษฐานธรรมเป็นเครื่องกำจัดอาสวอนุสัย

ฉะนั้น ในตอนหลังนี้จึงทรงแสดงเป็นทางปฏิบัติ จึงสมควรที่จะมาพิจารณาดูว่า ในตอนต้นนั้นทรงแสดงถึงกายใจเป็นต้น ซึ่งทุกคนได้มาพร้อมกับชาติคือความเกิด เป็นธรรมชาติเป็นธรรมดา ดังที่เรียกว่าเป็น**วิบากขันธ์**ขันธ์ที่เป็นวิบากคือผลของกรรมเก่า ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเรียกในบางแห่งว่าเป็นกรรมเก่า **บุราณกรรม** กรรมเก่า จัดเข้าเป็นอัพยากตา ธัมมา ธรรมทั้งหลายที่เป็นอพยากฤตคือเป็นกลาง ๆ ไม่เป็นกุศลไม่เป็นอกุศล และเมื่อมาอาศัยวิบากขันธ์ หรือธรรมที่เป็นกลาง ๆ นี้มาปฏิบัติธรรม มีปัญญาสัจจะเป็นต้นดังกล่าว ก็เรียกว่าเป็น กุสลา ธัมมา ธรรมที่เป็นกุศลคือสร้างธรรมที่เป็นกุศลโดยอาศัยวิบากขันธ์คือธรรมที่เป็นอพยากฤตเป็นกลางๆ นี้ให้เกิดขึ้น แต่ว่าในตอนนี้ไม่ได้ทรงแสดงถึง อกุสลา ธัมมา ธรรมที่เป็นอกุศลไว้โดยตรง แต่ก็ได้ตรัสไว้โดยอ้อมในทางกลับกันกล่าวคือเมื่อทรงแสดงไว้ว่าเมื่ออาศัยตั้งอยู่ในธรรม ๔ ข้อนี้ อาสวะคือมานะก็ไม่เป็นไป แสดงในทางที่กลับตรงกันข้าม หากไม่ปฏิบัติธรรม ๔ ข้อนี้ อาสวะคือมานะก็ย่อมเป็นไป เมื่ออาสวะคือมานะเป็นไป ก็เป็น อกุสลา ธัมมา ธรรมที่เป็นอกุศลก็บังเกิดขึ้น ฉะนั้นผู้ที่มิได้ปฏิบัติให้ธรรม ๔ ข้อนี้ตั้งอาศัยอยู่กับวิบากขันธ์ดังกล่าว วิบากขันธ์ดังกล่าวก็เป็นชนวนให้ธรรมที่เป็นอกุศลบังเกิดขึ้น ดังที่ได้ตรัสแสดงไว้ว่า "เพราะเวทนาเป็นปัจจัย เกิดตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก" ใน**ปฏิจจสมุปบาท** ธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น กล่าวคือเมื่อใจท่องเที่ยวไปในรูปในเสียงในกลิ่นในรสในโผฏฐัพพะในเรื่องราวอันเป็นที่ตั้งของโสมนัสโทมนัสอุเบกขาดังกล่าว ก็ย่อมเกิดสุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อุเบกขาเวทนาบ้าง เวทนาเหล่านี้เองก็นำให้เกิดตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยาก คือดิ้นรนทะยานอยากไปที่จะได้ที่จะเป็นในฝ่ายที่เป็นสุขเวทนา ดิ้นรนทะยานอยากไปในฝ่ายที่จะทำลายล้างสิ่งที่เป็นทุกขเวทนาและดิ้นรนทะยานอยากไปได้ทั้ง ๒ อย่าง ในฝ่ายที่เป็นอุเบกขาเวทนา และเมื่อมีตัณหาก็มีอุปาทานคือความยึดถือ ความยึดถือว่าเป็นเราเป็นของเรา เป็นตัวตนของเรา ความยึดถือดังกล่าวนี้เองที่เป็นส่วนละเอียดเรียกว่า**อัสมิมานะ** ความสำคัญหมายว่าเรามีเราเป็น คือเป็นเราเป็นของเรา เป็นตัวมานะ อัสมิมานะดังกล่าวนี้ก็ไหลเข้ามาสู่

จิตใจ เป็นอาสวะนอนจมหมักหมมอยู่ในจิตใจ นี้คืออาสวะคือมานะอันมีขึ้นเป็นเริ่มแรก ก็ไม่ใช่ไหลเข้ามาทางไหน ไหลเข้ามาทางตาทางหูทางจมูกทางลิ้นทางกายทางมนะคือใจ อาศัยรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะและธรรมคือเรื่องราวเหล่านี้นั่นแหละ ที่ก่อให้เกิดสุขเวทนาบ้างทุกขเวทนาบ้างอุเบกขาเวทนาบ้าง ก็นำให้เกิดตัณหาอุปาทาน ไหลเข้ามาสู่จิตใจเป็นอัสมิมานะ ความสำคัญหมายว่าตัวเราของเรานอนจมหมักหมมอยู่ในจิตใจ เป็นอาสวะอยู่ในจิตใจเพิ่มขึ้นโดยลำดับ สำหรับสุขเวทนาทุกขเวทนาอุเบกขาเวทนานั้น บังเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป แต่ว่ามานอาสวะ อาสวะคือมานะดังกล่าวมานี้ยังไม่ดับไป คือยังนอนจมหมักหมมอยู่ในจิตใจ เพิ่มเติมอยู่ในจิตใจเสมอ เป็นอาสวอนุสัยอยู่ในจิต ดั่งนี้ ก็เป็นอกุสลา ธัมมา ธรรมที่เป็นอกุศล เป็นไปอยู่ในจิตใจของบุคคลสามัญผู้ไม่ปฏิบัติธรรมอยู่ทั่วไป แต่เมื่อมาปฏิบัติธรรมตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ไม่ประมาทปัญญา รักษาสัจจะเพิ่มพูนจาคะคือการสละศึกษาสันติคือความสงบรำงับอยู่เสมอแล้ว ก็จะเป็นการห้ามมิให้กิเลสไหลเข้าไปนอนจมหมักหมมอยู่ในจิตใจได้ จะทำให้เป็นผู้รู้เป็นผู้สงบ

๒๒ พฤษภาคม ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๓
ปัญญาธิษฐาน

ได้แสดงธาตุวิภังคสูตร พระสูตรที่แสดงถึงการจำแนกธาตุมาโดยลำดับ ถึงหัวข้อที่พระบรมศาสดาได้ทรงสอนให้ปฏิบัติในอธิษฐานธรรม ธรรมที่พึงตั้งไว้ในใจที่ตั้งอาศัยธาตุ ๖ เป็นต้นที่ทุก ๆ คนได้มาตั้งแต่ชาติคือความเกิด รวมเข้าก็เป็นกายใจอันนี้ดังกล่าวว่า

ปญฺญํ นปฺปมชฺเชยฺย	ไม่พึงประมาทปัญญา
สจฺจมนุรกฺเขยฺย	พึงตามรักษาสัจจะ
จาคมนุพฺรูเหยฺย	พึงพอกพูนจาคะคือการสละ
สนฺติเมว โส สิกฺเขยฺย	พึงศึกษาสันติคือความสงบรำงับ ดั่งนี้

ไม่พึงประมาทปัญญา

ต่อจากนี้จึงได้ตรัสแสดงอธิบาย จับตั้งแต่ข้อแรกว่าไม่ประมาทปัญญาอย่างไร คำว่าประมาทนั้นแปลว่ามัวเมา หมายถึงความที่เลินเล่อเผลอเพลินขาดสติเป็นเครื่องรักษาจิต หรือเป็นเครื่องรักษากายรักษาใจ ประมาทปัญญาจึงอาจแปลต่อกันเข้าง่าย ๆ ว่ามัวเมาปัญญาหรือว่าเมาปัญญา แต่ว่าตามความหมายนั้นไม่ใช่หมายว่าปัญญาเป็นเหตุให้เมา ต่างจากคำว่าเมาสุราซึ่งหมายว่าสุราเป็นเหตุให้เมา แต่มีความหมายว่าละเลยทอดทิ้งไม่อบรมปัญญาให้บังเกิดขึ้น ด้วยเหตุที่ไปมัวเมาในที่ตั้ง
๒๑ แห่งความมัวเมาทั้งหลายในโลก เช่นว่ามัวเมาในวัย ในความไม่มีโรค ในชีวิต ในสมบัติคือความพรั่งพร้อมทั้งหลาย เช่นความพรั่งพร้อมด้วยลาภด้วยยศด้วยสรรเสริญด้วยสุขต่าง ๆ ตลอดจนถึงมัวเมาในกรรมคือการงานที่กระทำ จึงเป็นเหตุให้ทอดทิ้งปัญญาไม่อบรมปัญญา ไม่ประกอบกระทำปัญญาอันเป็นความรู้ที่ทั่วถึงให้บังเกิดขึ้นประมาทปัญญาจึงมีความหมายดั่งนี้ ก็ไปตรงกับที่อาศัยธาตุ อาศัยอายตนะอันเป็นที่ต่อผัสสะ และอาศัยมโนปวิจาร ๑๘ คือที่ท่องเที่ยวไปที่คิดไปของจิตของใจใน

อารมณ์ทั้ง ๖ คือในเรื่องรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะและเรื่องราวทั้งหลาย อันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสบ้างโทมนัสบ้างอุเบกขาบ้าง บังเกิดตัณหาอุปาทานขึ้น เมื่อตัณหาอุปาทานบังเกิดขึ้น ก็เป็นเหตุให้ไม่ใช้ปัญญา เพราะตัณหาอุปาทานบังเกิดขึ้นบังปัญญาพร้อมทั้งสติ ไม่ให้รู้แจ้งเห็นจริงตามที่เป็นจริง เพราะตัณหาอุปาทานนั้นเมื่อบังเกิดขึ้นก็ปิดบังไม่ให้เห็นความเป็นอนิจจะไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ตั้งอยู่คงที่ไม่ได้ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปและความเป็นอนัตตา อันเป็นสัจจะคือความจริงของสิ่งทั้งหลายในโลก เมื่อตัณหาอุปาทานมาบังไม่ให้เห็นสัจจะคือความจริงดั่งนี้ จึงยึดถือว่าเป็นตัวเราของเรา เกิดความยินดีความยินร้ายความหลงงมงายต่าง ๆ จึงทำให้ชื่อว่าประมาทปัญญา ดังจะเรียกให้เข้าใจง่าย ๆ ว่าเผลอปัญญา แม้จะสามารถอบรมปัญญาให้เกิดขึ้นได้ ก็ไม่อบรมไม่ทำไม่ประกอบ

ทรงสอนให้พิจารณาธาตุดิน

เพราะฉะนั้น ไม่ประมาทปัญญานั้นทำอย่างไร จึงได้ทรงสอนให้พิจารณาธาตุทั้งหลายคือธาตุ ๖ ที่ตรัสตั้งไว้เป็นบทอุเทศข้อแรกไปทีละข้อ ข้อที่หนึ่ง ปฐวีธาตุ ธาตุดิน ก็ให้พิจารณาธาตุที่เป็นภายในก่อน คือปฐวีธาตุอันหมายถึงส่วนที่แข้นแข็งเป็นภายในคือที่มีอยู่ในกายนี้ จำเพาะที่มีอยู่ในอัตภาพนี้ ที่ยึดถืออยู่ หรือที่มีใจครองอยู่ อันได้แก่เกสา ผม โลมา ขน นขา เล็บ ทันตา ฟัน ตโจ หนัง มังสัง เนื้อ นหารู เอ็น อัฏฐิ กระดูก อัฏฐิมิญชัง เยื่อในกระดูก วักกัง ไต หทยัง หัวใจ ยกนัง ตับ กิโลมกัง พังผืด ปิหกัง ม้าม ปัปผาสัง ปอด อันตัง ไส้ใหญ่ อันตุคุณัง ไส้เล็กหรือสายรัดไส้ อุทริยัง อาหารใหม่ กรีสัง อาหารเก่า และในที่อื่นได้มีเติมเข้าอีกหนึ่งคือ มัตถเกมัตถลุงคัง ขมองในขมองศีรษะ จึงรวมเป็น ๒๐ และส่วนที่แข้นแข็งอย่างอื่นบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้อันยึดถือไว้ หรือที่มีใจครองนี้ ก็เรียกว่าเป็นปฐวีธาตุ ธาตุดินที่เป็นภายใน ปฐวีธาตุ คือธาตุดินที่เป็นภายในทั้งหมด กับทั้งปฐวีธาตุ ธาตุดินที่เป็นภายนอกทั้งหมด พึงพิจารณาให้เห็นด้วยสัมมัปปัญญา คือปัญญาชอบตามที่เป็นจริงหรือตามที่เป็นแล้ว ว่านี่ไม่ใช่เป็นของเรา เราไม่ใช่เป็นสิ่งนี้ สิ่งนี้ไม่ใช่เป็นอัตตาตัวตนของเรา เมื่อพิจารณาดั่งนี้ ก็จะเกิดความหน่ายในปฐวีธาตุ จะเกิดวิราคะคือความสิ้นติดใจยินดีในปฐวีธาตุ

ทรงสอนให้พิจารณาธาตุน้ำ

ข้อที่ ๒ อาโปธาตุ ธาตุน้ำ ก็ให้พิจารณาส่วนที่เหลวไหลเอิบอาบบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้อันนับว่าเป็นภายใน ที่ยึดถือไว้หรือที่มีใจครอง อันได้แก่ ปิตตัง น้ำดี เสมหัง น้ำเสลด ปุพโพ น้ำหนองน้ำเหลือง โลหิตัง น้ำเลือด เสโท น้ำเหงื่อ เมโท มันข้น อัสสุ น้ำตา วสา มันเหลว เขโฬ น้ำลาย สิงฆาณิกา น้ำมูก ลสิกา ไขข้อ มุตตัง น้ำมูตร และบรรดาสิ่งที่เหลวไหล เอิบอาบอย่างอื่นบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ ที่ยึดถือหรือที่มีใจครอง ก็เรียกว่าอาโปธาตุ ธาตุน้ำที่เป็นภายใน อาโปธาตุธาตุน้ำที่เป็นภายใน กับทั้งอาโปธาตุธาตุน้ำที่เป็นภายนอกทั้งหมด ก็รวมเรียกว่าอาโปธาตุ ธาตุน้ำ ให้พิจารณาอาโปธาตุธาตุน้ำนี้ด้วยสัมมัปปัญญาคือปัญญาชอบ ตามที่เป็นไปแล้วคือตามที่เป็นจริง ให้เห็นว่าสิ่งนี้ไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่เป็นสิ่งนี้ สิ่งนี้ไม่ใช่เป็นอัตตาตัวตนของเรา เมื่อพิจารณาให้เห็นตามเป็นจริงดั่งนี้ จิตก็จะหน่ายจากอาโปธาตุอันเรียกว่านิพพิทา จะสิ้นติดใจยินดีคือสำรอกใจได้จากอาโปธาตุ

ทรงสอนให้พิจารณาธาตุไฟ

ข้อที่ ๓ เตโชธาตุ ธาตุไฟ ให้พิจารณาสิ่งที่อบอุ่นที่ร้อนบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้อันนับว่าเป็นภายใน ที่ยึดถือหรือที่มีใจครองอันนี้ คือ เยน จ สนฺตปฺปติ ไฟที่ทำให้อบอุ่น เยน จ ชิริยติ ไฟที่ทำให้ทรุดโทรม เยน จ ปริฑยฺหติ ไฟที่ทำให้เร่าร้อน เยน จ อสิตปีตขายิตสายิตํ สมฺมาปริณามํ คจฺฉติ ไฟที่ทำให้อาหารหรือสิ่งที่กินที่ดื่มที่เคี้ยวที่ลิ้ม ให้ย่อยไปได้ด้วยดี และบรรดาอาการที่อบอุ่นเร่าร้อนอย่างอื่นบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ ที่ยึดถือหรือที่มีใจครอง ก็เรียกว่าเตโชธาตุ ธาตุไฟที่เป็นภายในกับทั้งเตโชธาตุธาตุไฟที่เป็นภายนอกทั้งหมด ก็รวมเรียกว่าเตโชธาตุ ธาตุไฟ ให้พิจารณาให้เห็นด้วยปัญญาชอบตามที่เป็นแล้วคือตามที่เป็นจริง ว่าสิ่งนี้ไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่เป็นสิ่งนี้ สิ่งนี้ไม่ใช่เป็นอัตตาตัวตนของเรา เมื่อพิจารณาให้เห็นจริงดั่งนี้ จิตก็จะหน่ายจากเตโชธาตุ ธาตุไฟ จะสำรอกความติดใจยินดีจากเตโชธาตุธาตุไฟได้

ทรงสอนให้พิจารณาธาตุลม

ข้อที่ ๔ วาโยธาตุ ธาตุลม ให้พิจารณาว่าอาการที่พัดไหวที่เคลื่อนไหวบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ อันนับว่าเป็นภายใน ที่ยึดถือหรือที่มีใจครอง ได้แก่ อุทฺธงฺคมา วาตา

ลมพัดขึ้นเบื้องบน อโธคมา วาตา ลมพัดลงเบื้องต่ำ กุจฺฉิสยา วาตา ลมในท้อง โกฏฺฐสยา วาตา ลมในไส้หรือในกระเพาะอาหาร องฺคมงฺคานุสาริโน วาตา ลมที่พัดไปทั่วอวัยวะน้อยใหญ่ทั้งหลาย อสฺสาโส ลมหายใจเข้า ปสฺสาโส ลมหายใจออก และอาการที่เคลื่อนไหวพัดไหวอย่างอื่นบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ ที่ยึดถือหรือที่มีใจครอง ก็เรียกว่าวาโยธาตุ ธาตุลมที่เป็นภายใน วาโยธาตุธาตุลมที่เป็นภายใน กับทั้งวาโย-ธาตุธาตุลมที่เป็นภายนอกทั้งหมดนั้น พึงพิจารณาให้เห็นด้วยปัญญาชอบตามที่เป็นแล้วคือตามที่เป็นจริง ว่าสิ่งนี้มิใช่ของเรา เรามิใช่สิ่งนี้ สิ่งนี้มิใช่เป็นอัตตาตัวตนของเรา เมื่อพิจารณาให้เห็นด้วยปัญญาชอบตามเป็นจริงดั่งนี้ จิตย่อมหน่ายจากวาโยธาตุธาตุลม ย่อมสำรอกความติดใจยินดีได้จากวาโยธาตุธาตุลม

ทรงสอนให้พิจารณาธาตุอากาศ

ข้อที่๕ อากาศธาตุ ธาตุอากาศ หมายถึงช่องว่าง คือช่องว่างที่เนื้อและเลือดไม่จรดกันบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ อันเรียกว่าเป็นภายใน ที่ยึดถือหรือที่มีใจครอง อันได้แก่ กณฺณจฺฉิทฺทํ ช่องหู นาสิกจฺฉิทฺทํ ช่องจมูก มุขทฺวารํ ช่องปาก เยน จ อสิตปีตขายิตสายิตํ อชฺโฌหรติ ช่องที่อาหารหรือสิ่งที่กินที่ดื่มที่เคี้ยวที่ลิ้มกลืนให้ล่วงลำคอลงไป ยตฺถ จ อสิตปีตขายิตสายิตํ สนฺติฏฺฐติ ช่องที่สิ่งที่กินที่ดื่มที่เคี้ยวที่ลิ้มทั้งปวงตั้งอยู่ในท้อง เยน จ อสิตปีตขายิตสายิตํ อโธภาคา นิกฺขมติ ช่องที่สิ่งเหล่านี้ออกไปในภายนอกในเบื้องล่าง และช่องว่างอย่างอื่นบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ ที่ยึดถือที่มีใจครองก็เรียกว่าอากาศธาตุ ธาตุอากาศ คือช่องว่างที่เป็นภายใน อากาศธาตุธาตุคือช่องว่างที่เป็นภายในกับทั้งอากาศธาตุธาตุคือช่องว่างที่เป็นภายนอกนั้น พึงพิจารณาให้เห็นด้วยปัญญาชอบตามที่เป็นแล้วคือตามเป็นจริง ว่าสิ่งนี้มิใช่ของเรา เรามิใช่สิ่งนี้ สิ่งนี้มิใช่อัตตาตัวตนของเรา เมื่อพิจารณาให้เห็นด้วยปัญญาชอบตามที่เป็นจริงดั่งนี้ จิตก็จะหน่ายจากอากาศธาตุ ธาตุคือช่องว่าง จะสำรอกความติดใจยินดีจากอากาศธาตุ ธาตุคือช่องว่างได้ดั่งนี้

๒๓ พฤษภาคม ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๔
ปัญญาธิษฐาน (ต่อ)

ได้แสดง**ธาตุวิภังคสูตร** พระสูตรที่แสดงการแยกธาตุมาโดยลำดับ ถึงข้อที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนมิให้ประมาทปัญญา อันนับว่าเป็นอธิษฐานธรรม ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจหรือธรรมที่ตั้งอาศัยธาตุ ๖ เป็นต้น ซึ่งทุก ๆ คนมีอยู่ รวมเข้าก็คือที่ตั้งอาศัยกายและใจอันนี้ เรียกว่าปัญญาธิษฐานธรรมเป็นที่ตั้งอาศัยคือปัญญา และได้ทรงแสดงอธิบายให้พิจารณาธาตุทั้ง ๕ อันรวมเข้าเป็นรูปกายนี้ คือปฐวีธาตุ ธาตุดิน อันได้แก่ส่วนที่แข้นแข็งบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ และธาตุดินคือส่วนที่แข้นแข็งที่เป็นภายนอก ให้พิจารณาอาโปธาตุคือธาตุน้ำ คือส่วนที่เอิบอาบเหลวไหลบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ และอาโปธาตุ ธาตุน้ำที่เป็นภายนอก ให้พิจารณาเตโชธาตุคือธาตุไฟ คือส่วนที่อบอุ่นที่ร้อนบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ และเตโชธาตุ ธาตุไฟที่เป็นภายนอก ให้พิจารณาวาโยธาตุคือธาตุลม คือส่วนที่พัดไหวเคลื่อนไหวบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ และวาโยธาตุ ธาตุลมที่เป็นภายนอก ให้พิจารณาอากาศธาตุคือช่องว่างบรรดาที่มีอยู่ในกายนี้ และอากาศธาตุคือช่องว่างที่มีอยู่ในภายนอก ให้เห็นด้วยสัมมัปปัญญาคือปัญญาชอบตามที่เป็นแล้ว คือตามเป็นจริง ว่า เนตํ มม นั่นมิใช่ของเรา เนโสหมัสมิ เรามิใช่เป็นนั่น นเมโส อัตตา นั่นมิใช่ตัวตนของเรา ดั่งนี้ ก็คือพิจารณาที่เป็นธาตุกรรมฐานนั้นเอง แยกกายนี้ออกไปเป็นธาตุ มิใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา เพราะโดยปรกตินั้น บุคคลย่อมมีความยึดถือในก้อนกายอันนี้ว่าตัวเราของเรา อัตตสัญญา สัตตสัญญา ความสำคัญหมายว่าอัตตาตัวตนหรือสัตว์บุคคล ย่อมบังเกิดขึ้นในเมื่อเห็นก้อนกายอันนี้หรือนึกถึงก้อนกายอันนี้ แม้จะถ่ายรูปก็หมายถึงว่าถ่ายรูปกายอันนี้ เมื่อเห็นรูปก็ย่อมจะนึกว่าเป็นสัตว์เป็นบุคคล เป็นคนนั้นเป็นคนนี้อยู่โดยปรกติ ความสำคัญหมายว่าตัวตนหรือสัตว์บุคคล ดังที่เรียกตามภาษาธรรมว่าอัตตสัญญาสัตตสัญญานั้น ย่อมบังเกิดขึ้น เมื่อเป็นดั่งนี้จึงได้มีความยึดถือติดอยู่สืบต่อไปและยิ่งขึ้น ไม่มีที่จะเกิดนิพพิทาคือความหน่าย และวิราคะ ความสิ้นติดใจยินดีในก้อนกายอันนี้ โดยปรกติ

ย่อมเป็นอยู่ดั่งนี้ เพราะฉะนั้น ก้อนกายอันนี้พร้อมกับใจที่เรียกว่าวิญญาณธาตุ ธาตุรู้ จึงเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสทั้งหลาย เป็นต้นว่ามานะคือความสำคัญหมายยึดถือว่าตัวเราของเรา ตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากของใจ ราคะโทสะโมหะหรือโลภโกรธหลงต่างๆ อาศัยก้อนกายอันนี้อยู่เป็นประจำ

พิจารณาแยกกายให้เห็นสักแต่ว่าเป็นธาตุ

เพราะฉะนั้น ทางที่จะดับทุกข์จึงต้องอาศัยธาตุกรรมฐานพิจารณาแยกออกไปว่าอันที่จริงนั้นก้อนกายที่เห็นว่าเป็นก้อนเป็นแท่งอยู่นี้ ย่อมประกอบขึ้นด้วยธาตุดินธาตุน้ำธาตุไฟธาตุลมธาตุอากาศ แยกออกไปได้ เพราะฉะนั้น ที่ยึดถือว่าตัวเราของเรานั้น เมื่อแยกออกไปแล้ว ก็ย่อมจะพบแต่ธาตุ ส่วนที่แข้นแข็งก็เป็นธาตุดินไป ส่วนที่เหลวไหลก็เป็นธาตุน้ำไป ส่วนที่อบอุ่นที่ร้อนก็เป็นธาตุไฟไป ส่วนที่พัดไหวเคลื่อนไหวก็เป็นธาตุลมไป ส่วนที่ช่องว่างก็เป็นธาตุอากาศไป ไม่มีตัวเราอยู่ที่ไหนที่จะหาพบ พบแต่ธาตุ และไม่มีตัวเราจึงไม่มีของเราอยู่ที่ไหนเช่นเดียวกัน สักแต่ว่าเป็นธาตุที่ต้องเกิดต้องดับต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา ดังที่ปรากฏเป็นความแก่เป็นความเจ็บเป็นความตายต่าง ๆ อันแสดงถึงว่าไม่เที่ยงต้องเกิดต้องดับ แสดงถึงว่าเป็นทุกข์ต้องทนอยู่ไม่ได้ ถูกความเกิดความดับบีบคั้นอยู่ตลอดเวลาให้ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงไม่มีตัวเราของเราอยู่ที่ไหนในก้อนกายอันนี้ มีแต่ธาตุเท่านั้น เมื่อพิจารณา ดั่งนี้ ธาตุสัญญา ความสำคัญหมายว่าเป็นธาตุก็บังเกิดขึ้น ความสำคัญหมายว่าตัวเราของเราหรือความหมายว่าสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาก็หายไป ปรากฏแต่ความเป็นธาตุ ความเป็นธาตุที่เป็นของกลางอยู่ในโลก ไม่ใช่เป็นตัวเราของเรา ไม่ใช่เป็นตัวเขาของเขาที่ไหน เหมือนอย่างธาตุดินน้ำไฟลมอากาศที่เป็นภายนอกทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน แม้บุคคลจะมีกรรมสิทธิ์ในพัสดุสิ่งของต่าง ๆ ที่เป็นสังหาริมทรัพย์ ทรัพย์ที่เคลื่อนที่ได้ อสังหาริมทรัพย์ทรัพย์ที่เคลื่อนที่มิได้ ก็ย่อมเป็นธาตุดินน้ำไฟลมอากาศทั้งนั้น ซึ่งไม่มีใครเป็นเจ้าเข้าเจ้าของอย่างแท้จริง เป็นเจ้าเข้าเจ้าของโดยสมมติบัญญัติ ที่เป็นไปตามบทบัญญัติของกฎหมายบ้าง ประกอบด้วยความยึดถือทั้งหลายเท่านั้น เพราะว่าในที่สุดแล้ว ถ้าทรัพย์เหล่านี้ไม่จากไปก่อน บุคคลก็ต้องจากทรัพย์เหล่านี้ไปด้วยมรณะคือความตายในที่สุด อย่าว่าแต่ธาตุดินน้ำ

ไฟลมอากาศที่เป็นภายนอก เป็นทรัพย์ต่าง ๆ เหล่านั้น แม้ธาตุดินน้ำไฟลมอากาศที่เป็นภายในคือที่เป็นก้อนกายอันนี้ก็ต้องทิ้งไว้ในโลกนี้ ธาตุดินก็ไปรวมกับดิน ธาตุน้ำก็ไปรวมกับน้ำ ธาตุไฟธาตุลมก็ไปรวมกับธาตุไฟธาตุลม ธาตุอากาศคือช่องว่างก็เป็นอากาศช่องว่าง และเมื่อรวมกันขึ้นมาเป็นก้อนกายอันนี้ ครั้งแรกก็เป็นชาติคือความเกิดก็นำเอาธาตุเหล่านี้จากโลกธาตุที่เป็นภายนอกนี้แหละ แบ่งเอามารวมเข้าเป็นก้อนกายอันนี้ บริโภคอาหารก็บริโภคธาตุเหล่านี้นั่นเองเข้าไป สำหรับบำรุงเลี้ยงส่วนที่สิ้นไปหมดไปตามธรรมชาติตามธรรมดา บุคคลต้องบริโภคธาตุเหล่านี้เข้าไปเป็นอาหารสำหรับที่จะทดแทนสิ่งที่สิ้นไปหมดไป และก็มักจะเข้าใจกันว่า บริโภคอาหารวันละ ๑ มื้อ ๒ มื้อ ๓ มื้อ แต่อันที่จริงนั้นต้องบริโภคอยู่ทุกลมหายใจเข้าออกก็คือต้องหายใจกันอยู่ตลอดเวลา ก็เป็นการบริโภคธาตุเหล่านี้ที่ปรากฏว่าเป็นวาโยธาตุคือธาตุลม เข้าไปสำหรับที่จะบำรุงเลี้ยงร่างกาย อันแสดงว่าธาตุทั้งหลายในร่างกายอันนี้ต้องสิ้นไปเสื่อมไปอยู่ทุกขณะลมหายใจเข้าออก จึงต้องบริโภคเข้าไปทดแทนกันอยู่ทุกลมหายใจเข้าออกหยุดไม่ได้

พิจารณาให้เห็นไตรลักษณ์

จึงแสดงว่า อันความสิ้นไปเสื่อมไปที่เป็นลักษณะของอนิจจะ ไม่เที่ยง ทุกขะ เป็นทุกข์ นั้นมีอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก ไม่ใช่ว่ามีมานาน ๆ ครั้ง แต่มีอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก จึงต้องบริโภคซ่อมเข้าไปทุกลมหายใจเข้าออกดังกล่าว อันแสดงถึงอนิจจะ ไม่เที่ยง ทุกขะ เป็นทุกข์ ซึ่งเป็นสัจจะคือความจริง และสัจจะคือความจริงนั้นก็คือจริงตามที่เป็นไปแล้ว ที่เรียกว่า **ยถาภูตะ** ตามที่เป็นไปแล้ว คือเป็นไปแล้วอย่างนี้ ซึ่งรวมหมายถึงว่า ทั้งที่เป็นไปแล้ว ทั้งที่เป็นไปอยู่ ทั้งที่จะเป็นไปก็อย่างนี้ คือเป็นไปอย่างนี้และความที่เป็นไปอย่างนี้นั้นก็เป็นธรรมชาติธรรมดา ไม่ใช่ว่าไปคิดเสกสรร ให้เป็นขึ้นให้มีขึ้น แต่เป็นไปตามธรรมชาติธรรมดา ดังที่เรียกว่าเป็นไปเอง ไม่มีใครไปปรุงแต่งให้เป็น ดูที่ก้อนกายอันนี้ พิจารณาดูย่อมจะเห็นได้ ย่อมจะรับรองว่าก้อนกายอันนี้เป็นไปอย่างนี้หรือว่าเป็นอย่างนี้ เป็นแล้วอย่างนี้ กำลังเป็นอยู่อย่างนี้ จะเป็นอย่างนี้ตลอดเวลา ปัญญาที่รู้ตามที่เป็นแล้วอย่างนี้ ตามที่เป็นไปอยู่อย่างนี้ ตามที่จะเป็นอย่างนี้ อันรวมว่าตามที่เป็นไป เรียกว่า**สัมมัปปัญญา** คือปัญญาชอบ เป็นความ

รู้ที่รู้เห็นตามที่เป็นไป มิได้คิดเอาเอง มิได้ปรุงขึ้นเอง แต่ว่าก้อนกายอันนี้เป็นไปอย่างนี้เอง รู้เท่าตามที่เป็นไป ดั่งนี้แหละจึงจะเรียกว่าสัมมัปปัญญาคือปัญญาชอบ ไม่ได้ปรุงไม่ได้แต่งไม่ได้คิดเอา และเมื่อเป็นดั่งนี้แล้ว ก็ชื่อว่าเป็นการเห็นอนัตตาในก้อนกายอันนี้ เพราะไม่มีตัวตนอยู่ที่ไหน ไม่มีตัวเราของเราอยู่ที่ไหน มีแต่ธาตุที่ต้องสิ้นไปเสื่อมไปอยู่ทุกขณะลมหายใจเข้าออก ฉะนั้น ก็เป็นอันว่าเมื่อเกิดสัมมัปปัญญาคือปัญญาชอบขึ้นดั่งนี้ ก็ชื่อว่าเห็นอนัตตา พร้อมทั้งอนิจจะทุกขะ ก็เป็นอันว่าได้เห็นไตรลักษณ์ คือลักษณะที่ไม่เที่ยง ลักษณะที่เป็นทุกข์ ลักษณะที่เป็นอนัตตา ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนเอาไว้

ได้นิพพิทา วิราคะ จากธาตุกรรมฐาน

ฉะนั้น นิพพิทาคือความหน่ายอันตรงกันข้ามกับความยินดีพอใจก็ย่อมบังเกิดขึ้น วิราคะคือความสิ้นติดใจยินดีก็ย่อมบังเกิดขึ้นในก้อนกายอันนี้ เพราะว่าเมื่อธาตุสัญญาปรากฏขึ้น เห็นสักแต่ว่าเป็นธาตุที่ต้องเกิดดับ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา มิใช่ตัวเราของเราที่ไหน ไม่มีตัวเราของเราอยู่ จึงหน่ายจากธาตุเหล่านี้สิ้นติดใจยินดีในธาตุเหล่านี้ เพราะฉะนั้น จึงต้องทำความเข้าใจในตอนนี้ว่า แม้จะพิจารณาเป็นธาตุกรรมฐาน แยกธาตุออกไปดังกล่าว ถ้าเห็นธาตุตามที่แยกออกไปแต่ว่ายังไม่หน่ายในธาตุที่เห็นนั้น ยังติดใจยินดีอยู่ในธาตุที่เห็นนั้น ก็ยังไม่ชื่อว่าเป็นธาตุกรรมฐาน การพิจารณานั้นยังไม่เป็นธาตุกรรมฐาน ยังเป็นก้อนกายอยู่ ที่จะเป็นธาตุกรรมฐานนั้น เมื่อปรากฏเป็นธาตุขึ้นก็สักแต่ว่าเป็นธาตุ ย่อมจะได้ความสิ้นติดใจยินดีจากธาตุนั้นหรือจากธาตุที่เห็นนั้น ดั่งนี้จึงจะเป็นธาตุกรรมฐาน ความสำเร็จเป็นธาตุกรรมฐานจึงอยู่ที่ธาตุที่จะทำให้เกิดความหน่าย เกิดความสิ้นติดใจยินดี นั่นแหละจึงจะเป็นธาตุกรรมฐาน จึงจะชื่อว่าเห็นธาตุ ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ฉะนั้น ธาตุกรรมฐานนั้นจึงมิได้บังเกิดขึ้นตามที่คิดว่าได้แล้วโดยที่ยังมีความติดใจยินดีอยู่ ยังไม่ได้นิพพิทายังไม่วิราคะ เพราะฉะนั้น จึงต้องทำความเข้าใจดั่งนี้ จะเห็นธาตุเป็นธาตุกรรมฐาน จะต้องได้นิพพิทาได้วิราคะจากธาตุกรรมฐานที่เห็นนั้น นั่นแหละจึงจะเป็นธาตุกรรมฐาน ถ้ายังไม่ได้นิพพิทาไม่ได้วิราคะ แม้จะเข้าใจว่าได้ธาตุกรรมฐาน นั่น

ก็ยังเป็นก้อนกายนี้อยู่ยังแยกไม่ออก เพราะฉะนั้น ก็ต้องหัดพิจารณาเนือง ๆ รู้แจ้งเห็นจริงลงไปว่าสักแต่ว่าเป็นธาตุ แทงตลอดลงไปว่าสักแต่ว่าเป็นธาตุ ได้นิพพิทา ได้วิราคะขึ้นมาจึงจะเป็นธาตุกรรมฐาน

แยกกายออกให้เหลือแต่ธาตุรู้ที่บริสุทธิ์

เมื่อได้ธาตุกรรมฐานดั่งนี้แล้ว พระบรมศาสดาได้ทรงแสดงไว้ว่า ก็เหลือแต่วิญญาณที่บริสุทธิ์ที่ผ่องแผ้ว ย่อมรู้อะไร ๆ ได้ด้วยวิญญาณนั้น ย่อมรู้ว่าเป็นสุข ย่อมรู้ว่าเป็นทุกข์ ย่อมรู้ว่ามิใช่ทุกข์มิใช่สุข เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา สุขเวทนาย่อมเกิด เมื่อเสวยสุขเวทนา ก็รู้ว่าเราเสวยสุขเวทนา และเพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนาดับ สุขเวทนาก็ย่อมดับ และเมื่อสุขเวทนาดับก็ย่อมรู้ว่าสุข-เวทนาดับ เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุขเวทนา ทุกขเวทนาก็ย่อมเกิด เมื่อเสวยทุกขเวทนา ก็ย่อมรู้ว่าเราเสวยทุกขเวทนา เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกข-เวทนาดับ ทุกขเวทนาก็ย่อมดับ ก็ย่อมรู้ว่าทุกขเวทนาดับ เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งเวทนาที่มิใช่ทุกข์มิใช่สุข เวทนาที่มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ย่อมเกิด เมื่อเสวยเวทนาที่มิใช่ทุกข์มิใช่สุข ก็ย่อมรู้ว่าเราเสวยเวทนาที่มิใช่ทุกข์มิใช่สุข เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งเวทนาที่มิใช่ทุกข์มิใช่สุขดับ เวทนาที่มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ย่อมดับ ก็ย่อมรู้ว่าเวทนาที่มิใช่ทุกข์มิใช่สุขดับ เปรียบเหมือนอย่างว่าไม้สีไฟ ๒ อัน เมื่อมาสีกันไฟก็ย่อมเกิด เมื่อแยกเอาไม้สีไฟ ๒ อันที่สีกันนั้นออกจากกัน ไฟก็ย่อมดับฉันใด เวทนาที่บังเกิดขึ้นก็ฉันนั้น เพราะอาศัยผัสสะจึงเกิด เพราะผัสสะดับเวทนาก็ดับ ดั่งนี้

๓๐ พฤษภาคม ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๕
วิญญาณที่บริสุทธิ์

ได้แสดง**ธาตุวิภังคสูตร** พระสูตรที่แสดงการจำแนกธาตุมาโดยลำดับ จนถึงข้อที่พระบรมศาสดาทรงแสดงอธิบายวิธีปฏิบัติไม่ประมาทปัญญา ก็คือพิจารณาจำแนกธาตุในร่างกายนี้ออกเป็นธาตุ ๕ และเมื่อธาตุสัญญา ความกำหนดหมายในธาตุปรากฏขึ้น จิตก็ย่อมหน่ายจากธาตุทั้งหลายย่อมสิ้นติดยินดีจากธาตุทั้งหลาย จึงเหลือแต่วิญญาณธาตุ ธาตุรู้ที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ย่อมรู้อะไร ๆ ได้ด้วยวิญญาณนั้น ย่อมรู้สุขรู้ทุกข์รู้เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข และย่อมรู้ว่าสุขทุกข์และกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขเป็นเวทนาที่เกิดเพราะสัมผัสหรือผัสสะ เมื่อผัสสะหรือสัมผัสดับ เวทนานั้น ๆ ก็ดับ ย่อมรู้ดั่งนี้

ทรงสอนให้ชำระขัดเกลาจิตหรือธาตุรู้

จึงมาถึงข้อที่พึงทำความเข้าใจแก่ผู้ต้องการปฏิบัติอันนับว่าเป็นข้อสำคัญ ก็คือวิญญาณที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วอันเป็นวิญญาณธาตุ ธาตุที่คำรบ ๖ พระองค์มิได้ทรงสอนให้พิจารณาวิญญาณธาตุเหมือนอย่างธาตุ ๕ ข้างต้น ซึ่งตรัสสอนให้พิจารณาเพื่อให้จิตหน่ายคลายความติดใจยินดีจากธาตุเหล่านั้นโดยได้พิจารณาให้เห็นด้วยปัญญาชอบตามที่เป็นแล้ว คือเป็นจริงว่านั่นมิใช่ของเรา เรามิใช่เป็นนั่น นั่นมิใช่เป็นอัตตาตัวตนของเรา แต่ได้ตรัสแสดงว่า ครั้นเห็นด้วยปัญญาชอบดั่งนั้น จิตหน่ายคลายความติดใจยินดีหรือสิ้นความติดใจยินดีจากธาตุเหล่านั้นแล้ว จึงเหลือแต่วิญญาณที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วซึ่งรู้อะไร ๆ ได้ด้วยวิญญาณนั้น ดั่งนี้ เพราะฉะนั้น วิญญาณธาตุข้อที่ ๖ นี้ซึ่งตามศัพท์มีคำแปลอย่างง่าย ๆ ว่าธาตุรู้ ซึ่งตรงกับที่เราเรียกกันว่าใจหรือว่าจิต ใจหรือจิตนี้ จิตเป็นภาษาบาลี ใจเป็นภาษาไทย และได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ให้อบรมจิตให้รักษาจิต และจิตที่อบรมดีแล้วรักษาดีแล้ว ย่อมบรรลุถึงวิสังขารคือนิพพานที่ปราศจากสังขารเครื่องปรุงแต่งได้ เพราะตัณหาสิ้นไป เพราะฉะนั้น

จิตหรือใจจึงเป็นสิ่งสำคัญซึ่งมีอยู่ในบุคคลทุก ๆ คน และจิตหรือใจนี้เป็นสิ่งที่พึงรักษาอบรมตามหลักพระพุทธศาสนา และแม้ได้ทรงสอนเอาไว้ว่า ชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใสในพระโอวาทปาติโมกข์ อันแสดงว่าจิตนี้ขัดเกลาชำระให้บริสุทธิ์ผ่องใสได้ และในพระสูตรนี้ก็ตรัสสอนให้ชำระขัดเกลาจิตให้ผ่องใสนั่นเองด้วยสัมมัปปัญญาคือปัญญาชอบ โดยที่ไม่ประมาทปัญญาคือพิจารณาแยกธาตุ และเมื่อไม่ประมาทปัญญาดั่งนี้จึงจะได้สัมมัปปัญญาคือปัญญาชอบ ทำจิตให้หน่ายให้คลายให้สิ้นความกำหนัดติดใจยินดีจากธาตุทั้งหลายได้ เมื่อเป็นดั่งนี้ จิตจึงบริสุทธิ์ผ่องใส

ในทางตรงกันข้าม หากไม่ปฏิบัติชำระขัดเกลาจิตใจให้ได้สัมมัปปัญญา คือปัญญาอันชอบดั่งนี้ จิตก็ย่อมเศร้าหมองไม่ผ่องใส เพราะเหตุที่มีอาสวะคือมานะ อันได้แก่กิเลสที่ไหลเข้ามาขังอยู่ในจิตใจ เป็นต้นว่ามานะ ความสำคัญหมายว่าตัวเราของเราในกายและใจอันนี้ ปรากฏเป็นตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยาก นันทิ ความเพลินราคะ ความติดใจยินดี นำให้เกิดโทสะโมหะ ดังที่เรียกว่าราคะโทสะโมหะหรือโลภะโทสะโมหะ โลภโกรธหลง จิตจึงไม่บริสุทธิ์ไม่ผ่องใสหรือว่าใจไม่บริสุทธิ์ไม่ผ่องใสดั่งจิตสามัญทั่วไป จิตที่ไม่บริสุทธิ์ผ่องใสดั่งนี้ยากที่จะพิจารณาจับเวทนา จับสัมผัสได้

สัมผัสคือการกระทบของอารมณ์กับจิต

อันสัมผัสและเวทนานั้นเป็นอาการของจิตใจ บังเกิดขึ้นในเมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้ทราบกลิ่น ลิ้นได้ทราบรส กายได้ทราบสิ่งที่กายถูกต้อง และมโนคือใจได้รู้ได้คิดเรื่องราว คืออายตนะภายในภายนอกประจวบกันอยู่ตามปรกติที่ทุก ๆ คนมีอยู่เป็นไปอยู่ และเมื่ออายตนะภายในภายนอกประจวบกันดั่งนี้ ย่อมนำให้เกิดสัมผัสคือความกระทบ อันหมายความว่ากระทบเข้าไปถึงจิตใจ สิ่งที่กระทบเข้าไปถึงจิตใจนั้นเรียกว่าอารมณ์ เพราะว่าตากับรูป หูกับเสียงเป็นต้นเป็นวัตถุกระทบเข้าไปถึงจิตใจไม่ได้ แต่ว่าเมื่อตากับรูป หูกับเสียงเป็นต้นประจวบกัน ก็เป็นอารมณ์ คือเรื่องอารมณ์นี้เองกระทบเข้าไปถึงจิตใจ ก็เป็นสัมผัส ที่แปลว่าความกระทบคือกระทบใจนั่นเอง รู้สึกเหมือนกับว่า เมื่อเห็นรูปอะไร รูปนั้นเข้าไปกระทบถึงจิตใจ ได้ยินเสียงอะไร เสียงนั้นกระทบเข้าไปถึงจิตใจ คือจิตใจรับรู้ รับรู้รูปรับรู้

เสียง เหมือนดังว่าเป็นรูปจริงๆ เป็นเสียงจริงๆ ในภายนอก แต่อันที่จริงนั้นไม่ใช่รูปจริง ๆ เสียงจริง ๆ แต่เป็นอารมณ์ของรูปของเสียงนั้นต่างหากที่กระทบจิตใจหรือว่าที่จิตใจกระทบ กระทบดังนี้แหละคือตัวสัมผัสหรือผัสสะ

เวทนาเกิดจากสัมผัส

เมื่อกระทบดั่งนี้จึงจะเกิดเวทนา เป็นสุขบ้างเป็นทุกข์บ้างเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง ถ้าหากว่าไม่กระทบก็ไม่เกิดเวทนา ในวันหนึ่ง ๆ นั้นทุก ๆ คนได้เห็นรูปอะไร ๆ ได้ยินเสียงอะไรเป็นต้น มากมายหลายสิบหลายร้อยหลายพันหรือว่าหลายหมื่น แต่ว่าสักแต่ว่าเห็นสักแต่ว่าได้ยินเป็นต้นเสียเป็นอันมาก ไม่กระทบเข้าไปถึงจิตใจ จึงไม่ปรากฏเป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข คือว่าสักแต่ว่าเห็นสักแต่ว่าได้ยิน แล้วก็ผ่านไปผ่านไป มีบางเรื่องเท่านั้นที่กระทบเข้าไปถึงจิตใจอันนำให้เกิดสุขทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสไว้ในที่นี้ว่าเหมือนอย่างไม้สีไฟ ๒ อันมากระทบกันก็เกิดไฟ เมื่อแยกไม้สีไฟนั้นออกจากกัน ไม่มาสีกันก็ไม่เกิดไฟ ไฟก็ดับฉันใดก็ดี เมื่ออารมณ์มากระทบใจหรือใจกระทบอารมณ์ก็เหมือนอย่างไม้สีไฟ ๒ อันกระทบกันจึงเกิดเวทนา แต่ว่าถ้าอารมณ์กับจิตใจไม่มากระทบกันไม่มาสีกัน ก็ไม่เกิดเวทนา ทั้งที่เป็นสุขทั้งที่เป็นทุกข์ทั้งที่เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข นี้เป็นธรรมชาติธรรมดา

เวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา

ผู้ที่ไม่ได้ปฏิบัติให้ได้สัมมัปปัญญา เมื่ออายตนะภายในภายนอกประจวบกันย่อมมีอารมณ์ คืออารมณ์กระทบกับจิตใจอยู่เสมอ ก็เกิดเวทนาอยู่เสมอ เป็นสุขบ้างเป็นทุกข์บ้างเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง เว้นไว้แต่ที่มาประจวบกัน คืออายตนะภายในภายนอกมาประจวบกัน ก็สักแต่ว่าเห็นสักแต่ว่าได้ยิน แล้วก็ผ่านไป ๆ ไม่มากระทบถึงจิตใจให้เกิดเวทนา แต่แม้เช่นนั้น มีอารมณ์คือกระทบเข้ามาถึงจิตใจนั้นก็มีเป็นอันมาก ถ้าการที่กระทบนั้นเป็นที่ตั้งของสุขก็ทำให้เกิดสุขเวทนา เป็นที่ตั้งของทุกข์ก็ทำให้เกิดทุกขเวทนา เป็นที่ตั้งของไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขก็ทำให้เกิดเวทนาที่ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่

สุข และเวทนานั้นเองก็เป็นปัจจัยให้เกิดตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก หรือราคะโทสะโมหะสืบต่อไป หรือว่าให้เกิดนันทิ ความเพลิน ให้เกิดราคะความติดใจยินดี ทำให้จิตใจเศร้าหมองไม่ผ่องใส เป็นไปอยู่ดั่งนี้

จิตสงบเป็นอุเบกขาเมื่อวางสัมผัสวางเวทนา

แต่ถ้าหากว่าได้ปฏิบัติขัดเกลาจิตใจโดยวิธีพิจารณาแยกธาตุตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ ให้ได้สัมมัปปัญญาคือปัญญาชอบ รู้เห็นตามที่เป็นไปแล้ว ว่ามิใช่เรามิใช่ของเรา มิใช่เป็นเรา มิใช่เป็นอัตตาตัวตนของเราขึ้นได้ ได้ความหน่ายความคลายหรือสิ้นติดใจยินดีจากธาตุทั้งหลาย เมื่อเป็นดั่งนี้ ตาเห็นอะไรหูได้ยินอะไรเป็นต้นสัมมัปปัญญาคือปัญญาชอบก็จะบอกทันที ว่านั่นมิใช่ของเรา เรามิใช่เป็นนั่น นั่นมิใช่เป็นอัตตาตัวของเรา สักแต่ว่าเป็นธาตุ เมื่อเป็นดั่งนี้จึงสักแต่ว่าเห็น สักแต่ว่าได้ยินแต่ไม่เป็นอารมณ์มากระทบถึงจิตใจ ให้เกิดสุขเวทนาทุกขเวทนาหรืออุเบกขาเวทนาแม้ว่าจะเกิดเวทนาเหล่านี้ข้อใดข้อหนึ่งอยู่ เวทนานั้นก็ย่อมดับ เพราะเหตุว่าไม่ให้อารมณ์มาสีกับใจ เหมือนอย่างไม่ให้ไม้สีไฟ ๒ อันมาสีกัน ก็ไม่เกิดไฟ คือไม่เกิดเวทนาที่เป็นสุขบ้างเป็นทุกข์บ้างเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง นี้เป็นเงื่อนของการปฏิบัติ ซึ่งการปฏิบัติดั่งนี้ คือความที่สามารถไม่ให้มีอารมณ์ไม่ให้เป็นอารมณ์มาเสียดสีกับใจ กระทบใจเป็นสัมผัสเป็นผัสสะให้เกิดเวทนา เป็นการปฏิบัติตัดทางของตัณหา ของนันทิความเพลิน ของราคะความติดใจยินดีพร้อมกับโทสะโมหะมิให้บังเกิดขึ้น จึงเป็นการป้องกันใจไม่ให้กิเลสไหลเข้ามาเพราะอารมณ์ทั้งหลายมากระทบจิตใจแปลว่าไม่มีอารมณ์ปฏิบัติให้ไม่มีอารมณ์ แต่ถ้าไม่ปฏิบัติดั่งนี้ย่อมมีอารมณ์ อันหมายความว่าอารมณ์มากระทบจิตใจหรือจิตใจกระทบอารมณ์เรียกว่ามีอารมณ์ ฉะนั้น จึงเรียกกันเป็นภาษาไทยว่ามีอารมณ์ ชอบบ้างชังบ้าง อารมณ์ดีบ้างไม่ดีบ้าง ดังที่พูดกันก็คือว่ามีอารมณ์ แปลว่าใจถูกกระทบแล้ว เป็นสัมผัสแล้ว ก็เป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข แล้วก็เป็นปัจจัยให้เกิดตัณหาเป็นต้นดังกล่าว นี้เป็นการปฏิบัติป้องกันกิเลสระงับกิเลสทางปัญญา จะกล่าวว่าปัญญานำสมาธิก็ได้ เพราะจิตที่ไม่มีอารมณ์ไม่รับอารมณ์นั้น กล่าวได้ว่าเป็นจิตที่เป็นสมาธิ สัมมัปปัญญาย่อมนำให้เกิดสมาธิได้ดังนี้ ก็เป็นสัมมาสมาธิ สมาธิชอบ ปรากฏเป็นอุเบกขาความเข้าไปเพ่งพินิจ ซึ่งวางการ

ปรุงแต่งทั้งหลาย จะเรียกว่าวางสัมผัสวางเวทนาก็ได้ และเฉยคือไม่ดิ้นรนไม่กวัดแกว่งไม่กระสับกระส่าย สงบ เพราะเมื่อวางสัมผัสวางเวทนาได้ไม่เกิดตัณหา ก็ย่อมจะมีความสงบ ตรงกันข้ามกับตัณหาซึ่งเป็นความดิ้นรนกวัดแกว่างกระสับกระส่าย สงบได้ดังนี้คือเฉย

๓๑ พฤษภาคม ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๖
อุเบกขาที่บริสุทธิ์

ขั้นตอนของการปฏิบัติตามพระพุทธภาษิต

ได้แสดง**ธาตุวิภังคสูตร** พระสูตรที่ว่าด้วยการแยกธาตุในกายใจนี้ จนถึงข้อที่ตรัสสอนให้ไม่ประมาทปัญญา และได้ทรงแสดงอธิบายว่า ในการปฏิบัติไม่ประมาทปัญญานั้น คือพิจารณาธาตุทั้งหลายในกายนี้ ปฐวีธาตุ ธาตุดิน อาโปธาตุ ธาตุน้ำ เตโชธาตุ ธาตุไฟ วาโยธาตุ ธาตุลม อากาศธาตุ ธาตุอากาศ ไปโดยลำดับ ให้เกิดสัมมัปปัญญาคือปัญญาชอบตามที่เป็นแล้วว่าสักแต่ว่าเป็นธาตุมิใช่เป็นของเรา เรามิใช่เป็นสิ่งนั้น สิ่งนั้นมิใช่เป็นอัตตาตัวตนของเราก็จะได้นิพพิทาความหน่าย วิราคะสำรอกความติดใจยินดีออกได้จากธาตุเหล่านั้น จึงเหลือแต่วิญญาณที่บริสุทธิ์ผุดผ่อง และก็รู้อะไร ๆ ได้ด้วยวิญญาณนั้น รู้สุข รู้ทุกข์ รู้เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขที่เป็นเวทนา และก็รู้ว่าเวทนาทั้งปวงที่เกิดขึ้นก็เพราะสัมผัสหรือผัสสะ เพราะผัสสะเป็นที่ตั้งของสุขก็เกิดสุข เป็นที่ตั้งของทุกข์ก็เกิดทุกข์ เป็นที่ตั้งของมิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็เกิดมิใช่ทุกข์มิใช่สุข และเมื่อเวทนาอย่างใดบังเกิดขึ้น ก็รู้เวทนาอย่างนั้นบังเกิดขึ้นเพราะผัสสะคือการกระทบอันเป็นที่ตั้งของเวทนานั้น ๆ และเพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งของเวทนานั้น ๆ ดับ เวทนาก็ดับ ก็รู้ว่าเวทนาดับ ทั้งที่เป็นสุขทั้งที่เป็นทุกข์ทั้งที่เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขดังที่เรียกว่าอุเบกขาเวทนา และเมื่อเป็นดั่งนี้ ก็เทียบได้กับไม้สีไฟ ๒ อันที่สีกันก็เกิดไฟ ฉันใดก็ดี เพราะผัสสะมากระทบถึงจิตจึงได้เกิดเวทนา เมื่อแยกไม้สีไฟออกจากกัน ไม่มาสีกันก็ไม่เกิดไฟ ฉันใดก็ดี เมื่อแยกผัสสะออกได้จากจิต เวทนาก็ไม่เกิด หรือที่เกิดแล้วก็ดับ ย่อมรู้ดั่งนี้ จึงเหลือแต่อุเบกขาที่บริสุทธิ์ที่ผ่องแผ้ว เป็นของอ่อนควรแก่การงานเป็นของผุดผ่อง และหากจะน้อมอุเบกขาที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วไปเพื่ออากาสานัญจายตนฌาน คืออรูปฌานที่เพ่งอากาศเป็นอารมณ์ ว่าอากาศไม่มีที่สุดก็ดี เพื่อวิญญาณัญจายตนฌาน คืออรูปฌานที่เพ่งวิญญาณว่าไม่มีที่สุดก็ดี เพื่ออากิญจัญญายตนฌาน คืออรูปฌานที่เพ่งกำหนดว่าน้อยหนึ่งนิดหนึ่งก็ไม่มีก็ดี เพื่อเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน คืออรูปฌานที่เพ่งกำหนดจนถึงมีสัญญาก็มิใช่ไม่

มีสัญญาก็มิใช่ก็ดี ก็ย่อมจะอบรมจิตให้เป็นธรรมที่สมควรแก่อรูปฌานนั้น ๆ ได้ คือว่าให้บรรลุถึงอรูปฌานนั้น ๆ ได้ แต่ว่าข้อนั้นก็เป็นสังขตะคือเป็นสิ่งที่ผสมปรุงแต่ง

ฉะนั้น จึงไม่ปรุงแต่งไม่ปรุงคิดไปเพื่อภพคือความเป็น เพื่อวิภพคือความไม่เป็น เพื่อภพนั้นก็คือเพื่อเป็นนั่นเป็นนี่ เช่นเป็นอรูปฌานข้อนั้นข้อนี้ เพื่อวิภพคือความไม่เป็น ก็เช่นเพื่อที่จะให้ไม่เป็นแต่เพียงอุเบกขาอยู่เฉย ๆ แต่ว่าให้เป็นอากาสานัญจายตนฌาน อรูปที่ ๑ และเพื่อที่จะไม่ให้เป็นอรูปที่ ๑ เลื่อนขึ้นเป็นอรูปที่ ๒ เพื่อที่จะไม่ให้เป็นอรูปที่ ๒ เลื่อนขึ้นเป็นอรูปที่ ๓ เพื่อไม่ให้เป็นอรูปที่ ๓ เลื่อนขึ้นเป็นอรูปที่ ๔ ก็ไม่ปรุงแต่งไม่คิดปรุงเพื่อภพคือเพื่อเป็นนั่นเป็นนี่ เพื่อวิภพคือความไม่เป็นนั่นเป็นนี่ทั้ง ๒ อย่าง เมื่อไม่ปรุงแต่งไม่คิดปรุงแต่งดั่งนี้ ทั้งเพื่อภพทั้งเพื่อวิภพ คือเพื่อเป็นนั่นเป็นนี่ เพื่อไม่เป็นนั่นไม่เป็นนี่ ก็ย่อมไม่สะดุ้งคือไม่เป็นตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก ตัณหาความดิ้นรนทะยานอยากนั้น มีลักษณะที่เรียกได้ว่าสะดุ้งคือดิ้นรน เมื่อไม่สะดุ้งก็ย่อมดับโดยรอบ และก็ย่อมรู้ว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว ไม่มีกิจอื่นที่จะพึงทำเพื่อความเป็นอย่างนี้อีก ดังนี้

วิญญาณที่บริสุทธิ์เป็นผลของวิปัสสนาปัญญา

นี้เป็นใจความแห่งพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ อันแสดงถึงขั้นตอนของการปฏิบัติที่เป็นมาโดยลำดับ นับตั้งแต่การพิจารณาแยกธาตุหรือดังที่เรียกว่าธาตุกรรมฐาน ทำธาตุกรรมฐานให้เห็นสักแต่ว่าธาตุ มิใช่ของเรา เรามิใช่เป็นนั่น นั่นมิใช่เป็นอัตตาตัวตนของเรา เห็นดั่งนี้เป็นสัมมัปปัญญา ปัญญาชอบ เมื่อปัญญาชอบเกิดขึ้น ก็ย่อมจะได้นิพพิทา ความหน่าย วิราคะ ความสำรอกติดใจยินดีจากธาตุทั้งปวงเหล่านี้ เหลือแต่วิญญาณที่บริสุทธิ์ผุดผ่อง วิญญาณที่บริสุทธิ์ผุดผ่องดั่งนี้จึงเป็นผลของปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริง หรือเรียกว่าวิปัสสนาปัญญา ธาตุกรรมฐานดั่งนี้จึงเป็นการทำวิปัสสนาและตัวสัมมัปปัญญาอันนี้ก็คือตัววิปัสสนา ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจึงพึงทำความเข้าใจว่าทำวิปัสสนานั้นตามพระสูตรที่สอนนี้ก็คือการพิจารณาแยกธาตุคือธาตุกรรมฐานให้เห็นสักแต่ว่าเป็นธาตุ ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขาไม่ใช่ตัวเราของเรา เป็นสัมมัปปัญญาขึ้นมาก็เป็นวิปัสสนาปัญญานำให้ได้ผลคือนิพพิทาวิราคะดังกล่าวนั้นและเมื่อ

ได้สัมมัปปัญญาหรือวิปัสสนาปัญญา ได้นิพพิทาวิราคะดั่งนี้ก็ย่อมจะได้พบวิญญาณที่บริสุทธิผ่องแผ้ว และวิญญาณที่บริสุทธิผ่องแผ้วนี้ ก็อย่าไปนึกว่าจะได้เห็นเทวดาเห็นผีสางเห็นเหตุการณ์อะไรต่าง ๆ แบบหมอดู ไม่ใช่อย่างนั้น แต่ว่าจะเห็นจะรู้เวทนาที่บังเกิดขึ้น จะรู้สุขรู้ทุกข์รู้เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข และจะรู้ถึงเหตุที่ให้เกิดเวทนาคือผัสสะ และผัสสะนั้นก็คืออารมณ์นั้นเองที่มากระทบถึงจิต และอารมณ์นั้นก็ไม่ใช่มาจากไหน ก็มาจากตากับรูปที่ประจวบกัน หูกับเสียงที่ประจวบกัน จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายและสิ่งที่กายถูกต้อง มโนคือใจและธรรมคือเรื่องราวที่ประจวบกัน ก็คือทางอายตนะภายในภายนอกที่มาประจวบกันนั้นเองมาเป็นอารมณ์กระทบถึงจิต และเมื่ออารมณ์และจิตมากระทบกันดั่งนี้ก็เป็นผัสสะก็ให้เกิดเวทนา ก็ให้เกิดสุขเกิดทุกข์เกิดเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข แต่ถ้าหากว่าอารมณ์ไม่มากระทบถึงจิต ไม่เป็นผัสสะ ก็ไม่เกิดเวทนา ฉะนั้น จะไม่เกิดเวทนาก็ต้องไม่ให้ผัสสะเกิดขึ้น การที่จะไม่ให้ผัสสะเกิดขึ้นนั้น ถ้าดูตามอุปมาที่ได้ตรัสไว้ ว่าเหมือนไม้สีไฟ ๒ อันที่มาสีกันก็ทำให้เกิดไฟ หรือถ้าหากว่าจะเปรียบตามปัจจุบันที่มีไม้ขีดใช้ เมื่อเอาก้านไม้ขีดมาขีดเข้ากับข้างของกล่องไม้ขีดก็เกิดไฟ ถ้าหากว่าไม่เอาก้านไม้ขีดมาขีดเข้าที่ข้างของกล่องไม้ขีดก็ไม่เกิดไฟ

ปฏิบัติไม่ให้เกิดผัสสะไม่ให้เกิดเวทนาโดยทางปัญญาและทางสมาธิ

ตามอุปมานี้จึงแสดงว่า ผู้ปฏิบัติธรรมอาจจะปฏิบัติมิให้ผัสสะบังเกิดขึ้นได้เหมือนอย่างเมื่อไม่ต้องการให้เกิดไฟ ก็ไม่เอาไม้ขีดมาขีดเข้ากับข้างไม้ขีด ก็ไม่เกิดไฟ การที่จะเกิดไฟขึ้นนั้นขึ้นอยู่กับบุคคลเอง เมื่อเอาไม้ขีดมาขีดเข้าก็เกิดไฟ เมื่อไม่ขีดก็ไม่เกิดไฟ ตามอุปมาดั่งนี้บุคคลจึงสามารถปฏิบัติได้ และในการปฏิบัติเพื่อไม่ให้เกิดผัสสะไม่ให้เกิดเวทนาขึ้นดังกล่าวนั้น ก็ปฏิบัติได้โดยทางปัญญาอย่างหนึ่ง โดยทาง
๒๒ สมาธิอีกอย่างหนึ่ง โดยทางปัญญานั้นก็ตามที่แสดงไว้ในพระสูตรนี้ คือเมื่อได้สัมมัปปัญญา ปัญญาชอบที่เป็นวิปัสสนาปัญญา เห็นสักแต่ว่าเป็นธาตุ ไม่ใช่เราไม่ใช่ของเรา ได้นิพพิทาวิราคะจากธาตุทั้งหลาย เมื่อเป็นดั่งนี้ เมื่ออายตนะภายในภายนอกประจวบกันอยู่โดยปรกติ ก็ย่อมเกิดสัมมัปปัญญาขึ้นมาทันทีว่าสักแต่ว่าเป็นธาตุ ย่อมจะได้นิพพิทาความหน่าย วิราคะสำรอกความติดใจยินดีออกได้ทันที เมื่อเป็นดั่งนี้ สิ่ง

ที่เห็นสิ่งที่ได้ยินเป็นต้นนั้น ได้เห็นได้ยินแล้วก็ผ่านไป ไม่เป็นอารมณ์เข้ามากระทบใจ เป็นสัมผัสหรือเป็นผัสสะกระทบใจ เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงไม่เกิดสุขไม่เกิดทุกข์ไม่เกิดอุเบกขาคือกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขในสิ่งที่เห็นในสิ่งที่ได้ยินนั้น ๆ ไม่เกิดเวทนา เพราะว่าไม่เป็นอารมณ์เข้ามา เป็นสัมผัสหรือเป็นผัสสะกระทบใจ สักแต่ว่าเป็นธาตุ ไม่ใช่เราไม่ใช่ของเรา

อุเบกขาเวทนามิใช่เป็นอุเบกขาที่บริสุทธิ์

แต่ผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องเข้าใจเวทนาที่ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข หรือที่เรียกว่าอุเบกขาเวทนาในที่นี้ก่อน ว่าก็ดับไปด้วย ในเมื่อไม่เกิดผัสสะอันเป็นที่ตั้งของอุเบกขาเวทนา หรือว่าผัสสะที่เป็นที่ตั้งของอุเบกขาเวทนาดับไป เวทนาที่เป็นอุเบกขานี้มิใช่เป็นอุเบกขาที่บริสุทธิ์ดังที่ตรัสไว้ในอันดับต่อไปที่ได้แสดงแล้ว เป็นคนละอย่าง อุเบกขาที่เป็นเวทนานี้ หมายถึงเป็นเวทนาอย่างหนึ่งที่ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ ซึ่งเป็นสักแต่ว่าเวทนาอย่างหนึ่งเท่านั้น ทุก ๆ คนจะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมหรือไม่ปฏิบัติธรรมก็ตามก็ย่อมจะต้องเสวยเวทนาทั้ง ๓ นี้อยู่ด้วยกัน สุขบ้าง ทุกข์บ้าง เป็นกลาง ๆ คือเป็นอุเบกขา ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง สุดแต่ว่าผัสสะที่มากระทบคืออารมณ์ที่มากระทบนั้น และในวันหนึ่งในวันหนึ่งนั้น ทุกคนย่อมได้เสวยอุเบกขาเวทนาอยู่เป็นอันมาก คือว่าอารมณ์เป็นอันมากนั้นที่ไม่พอจะให้เกิดสุขไม่พอจะให้เกิดทุกข์ อาจจะมีมากกว่าอารมณ์ที่ให้เกิดทุกข์ให้เกิดสุข ในวันหนึ่ง ๆ นั้นอายตนะภายนอกภายในของทุก ๆ คน ต้องประจวบกันอยู่ตั้งแต่ตื่นนอนขึ้นจนถึงหลับไปใหม่ แม้ในตอนหลับและฝันก็ยังแสดงว่ามโนกับธรรมคือเรื่องราวยังไม่หลับ ตาหูจมูกลิ้นกายหลับ แต่มโนกับธรรมคือเรื่องราวไม่หลับ ยังประจวบกันอยู่เป็นฝัน พิจารณาดูแล้วทุกคนก็จะรู้สึกว่าที่ผ่านเข้ามาแล้วรู้สึกเฉย ๆ มีเป็นอันมาก ส่วนที่ให้เกิดสุขนั้น เกิดสุขขึ้นก็รู้ว่าเกิดสุข ที่ให้เกิดทุกข์ก็รู้ว่าเกิดทุกข์ อย่างเช่นไปในที่มีอากาศเย็นสบายให้เกิดสุขก็รู้ ไปในที่ ๆ ร้อนให้เกิดทุกข์ก็รู้ แต่ไปในที่ ๆ เป็นกลาง ๆ ไม่ร้อนนักไม่เย็นนักก็เฉย ๆ เห็นอะไรทางตา เห็นเข้าแล้วเกิดสุขก็รู้ เกิดทุกข์ก็รู้ แต่ที่เห็น ๆ แล้วก็เฉย ๆ ก็มากผ่านไป ๆ ไม่รู้สึกว่าให้เกิดทุกข์เกิดสุขอะไร เฉย ๆ นี่แหละคือตัวอุเบกขาเวทนา ไม่ใช่เป็นธรรมปฏิบัติ และไม่ใช่หมายความว่าจิตที่เฉย ๆ นี้เป็นจิตที่สูงหรือเป็นจิตที่ต่ำ

เป็นธรรมดา เฉยเพราะเหตุที่ว่าไม่พอที่จะให้เกิดสุขไม่พอที่จะให้เกิดทุกข์ต่างหาก จึงเฉย ๆ และที่เฉย ๆ นั้นไม่ใช่ว่าเฉยไม่รู้อะไร รู้ มีรู้อยู่จึงเป็นเวทนา เป็นเวทนาที่ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ ถ้าไม่มีตัวรู้อยู่ก็ไม่ใช่เวทนา แต่นี่มีตัวรู้อยู่แต่ว่าเฉย ๆ และเมื่อเฉย ๆ ก็ผ่านไป ๆ มิได้น้อมนำเอาสิ่งที่เป็นเฉย ๆ นี้มาพิจารณาอย่างไร

อุเบกขาเวทนาเป็นโมหะคือความหลง

เพราะฉะนั้น ท่านจึงแสดงว่าเวทนาที่เป็นเฉย ๆ ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขนี่แหละเป็นโมหะคือความหลง เพราะเป็นอาการที่เผลอเลอปล่อยให้ผ่านไป ๆ เหมือนอย่างไม่มีอะไร แต่ความจริงมี คือมีความรู้สึกที่เป็นเฉย ๆ ซึ่งเป็นเวทนาอย่างหนึ่ง นี้เป็นอุเบกขาเวทนา มนุษย์ก็มี สัตว์เดียรัจฉานก็มีเหมือนกัน มีเวทนาทั้ง ๓ นี้ จะปฏิบัติธรรมไม่ปฏิบัติธรรมจะเป็นอย่างไรก็มีเหมือนกัน มีเวทนาเหล่านี้เป็นธรรมชาติธรรมดา ต้องเข้าใจว่าอุเบกขาเวทนามีลักษณะเป็นดั่งนี้ ไม่ใช่เป็นอุเบกขาที่ตรัสในอันดับต่อไปซึ่งเป็นตัวธรรมปฏิบัติ แต่ว่าการที่จะรู้อะไร ๆ ได้ด้วยวิญญาณที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วดั่งนี้ เป็นผลมาจากวิปัสสนาปัญญาที่ฟอกจิตให้ได้นิพพิทาวิราคะขึ้นแล้ว เป็นจิตที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ที่เรียกในที่นี้ว่าวิญญาณที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว จึงรู้จึงเห็นสุขทุกข์อุเบกขาเป็นกลาง ๆ ไม่สุขทุกข์ซึ่งเป็นตัวเวทนา พร้อมทั้งรู้สัมผัส และพร้อมทั้งที่จะดับสัมผัสได้ด้วยสัมมัปปัญญานั้น และเมื่อดับสัมผัสได้เพราะเหตุที่ว่าได้นิพพิทาได้วิราคะ เห็นสักแต่ว่าเป็นธาตุ รูปที่เห็นเสียงที่ได้ยินก็สักแต่ว่าเป็นธาตุ ดั่งนี้ผัสสะก็ไม่บังเกิด เมื่อผัสสะไม่บังเกิดดั่งนี้แล้ว เวทนาก็ไม่บังเกิดในสิ่งเหล่านั้น และเมื่อเป็นดั่งนี้ จึงเกิดผลที่เป็นภาวะของจิตขึ้นอีกอย่างหนึ่งสูงขึ้นไปกว่าลำพังวิญญาณที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว นั้นคืออุเบกขาซึ่งบริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ที่อ่อนควรแก่การงานอันผุดผ่องดังที่ตรัสไว้ซึ่งได้ย่อความดังกล่าวข้างต้นแล้ว

๖ มิถุนายน ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๗
น้อมนำกับไม่น้อมนำอุเบกขาเพื่อปรุงแต่ง

ได้แสดง**ธาตุวิภังคสูตร** พระสูตรที่แสดงการจำแนกธาตุมาโดยลำดับ จนถึงข้อที่ตรัสสอนให้ไม่ประมาทปัญญา อันเป็นอธิษฐานธรรมข้อที่ ๑ ได้ตรัสแสดงสั่งสอนให้พิจารณาธาตุในร่างกายนี้ และเมื่อพิจารณาเห็นธาตุสักแต่ว่าเป็นธาตุ ก็จะเป็นสัมมัปปัญญา ปัญญาชอบ จะได้ความหน่าย ความสำรอกราคะความติดใจยินดีออกได้จากธาตุทั้งปวง จึงเหลือแต่วิญญาณที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ตรงกับคำไทยที่เราพูดกันว่าใจที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ใจที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วดั่งนี้ย่อมรู้อะไร ๆ ได้ คือรู้สุขรู้ทุกข์รู้เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขที่เป็นเวทนา พร้อมทั้งรู้ผัสสะคือความกระทบแห่งอารมณ์ ซึ่งจิตใจสืบเนื่องมาจากอายตนะภายในภายนอกประจวบกัน จึงเกิดเวทนาดังกล่าว และเมื่อเวทนาใด ๆ เกิดขึ้นก็ย่อมรู้ และย่อมรู้ว่าเกิดขึ้นเพราะผัสสะ เวทนาใด ๆ ดับไปก็รู้ และย่อมรู้ว่าดับไปเพราะดับผัสสะ ซึ่งตรัสอุปมาเหมือนอย่างไม้สีไฟ ๒ อันมาสีกันก็เกิดไฟ แยกออกจากกันเสียก็ไม่เกิดไฟ หรือที่เปรียบเหมือนอย่างก้านไม้ขีดมาขีดเข้ากับข้างไม้ขีดก็เกิดไฟ ไม่มาขีดกันเข้าก็ไม่เกิดไฟ และก็ย่อมรู้ตลอดจนถึงเวทนาที่เป็นอย่างยิ่ง อันมีกายเป็นที่สุดมีชีวิตเป็นที่สุด และก็ย่อมรู้ตลอดจนถึงว่า เบื้องหน้าแต่สิ้นชีวิตเพราะกายแตกทำลาย เวทนาทั้งปวงที่ได้อภินันท์ยินดีแล้วก็จักสงบเย็น ดั่งนี้ ฉะนั้นจึงเหลือแต่อุเบกขาที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว เป็นอุเบกขาที่อ่อนควรแก่การงานผุดผ่อง

ลักษณะของอุเบกขาที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วหรือฉฬังคุเบกขา

และก็ได้แสดงอธิบายแล้วว่าอุเบกขาดั่งนี้ต่างจากอุเบกขาเวทนา คือเวทนาที่เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข อุเบกขาที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วอ่อนควรแก่การงานผุดผ่องดั่งนี้มีลักษณะเป็น ๒ อย่าง อย่างหนึ่งคือมีลักษณะเป็นภาวะของจิตที่มัธยัสถ์เป็นกลางไม่ยินดีไม่ยินร้ายในอารมณ์ทั้งหลาย ดังที่เรียกว่าฉฬังคุเบกขา อุเบกขาที่มีองค์ ๖

ก็คืออุเบกขาในรูปารมณ์ อารมณ์คือรูป อุเบกขาในสัททารมณ์ อารมณ์คือเสียง อุเบกขาในคันธารมณ์ อารมณ์คือกลิ่น อุเบกขาในรสารมณ์ อารมณ์คือรส อุเบกขาในโผฏฐัพพารมณ์ อารมณ์คือโผฏฐัพพะสิ่งที่กายถูกต้อง และอุเบกขาในธรรมารมณ์ อารมณ์คือธรรมคือเรื่องราว เมื่อตาเห็นรูป โดยปรกติก็ย่อมเกิดรูปารมณ์ในจิตใจ ทำให้จิตใจเกิดความยินดี ความยินร้าย แต่ว่าผู้ที่ได้สัมมัปปัญญาเพราะพิจารณาธาตุ ได้นิพพิทา ได้วิราคะ วิญญาณบริสุทธิ์คือใจบริสุทธิ์ผ่องแผ้ว บริสุทธิ์ด้วยปัญญา ด้วยปัญญาที่รู้ธาตุ และยังรู้เวทนารู้ผัสสะทุกขณะที่ตาเห็นรูปเป็นต้น เพราะฉะนั้น อารมณ์อะไรที่บังเกิดขึ้นทางตาทางหูเป็นต้นนั้น สัมมัปปัญญาจึงออกรับว่าสักแต่ว่าเป็นธาตุ ไม่ใช่ตัวเราไม่ใช่ของเรา ทั้งที่เป็นสุขที่เป็นทุกข์ที่เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ก็ดับผัสสะได้ เวทนาก็ดับได้ ฉะนั้น จิตจึงเป็นอุเบกขา คือไม่ยินดีไม่ยินร้ายในอารมณ์ทั้งหลาย ด้วยปัญญาที่รู้ว่าสักแต่ว่าเป็นธาตุ ไม่ใช่เราไม่ใช่ของเรา เกิดขึ้นดับไป คงทนอยู่ไม่ได้ เกิดขึ้นดับไปทุกขณะจิตทุกขณะอารมณ์ เป็นปัญญาที่รู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดดับ เห็นเกิดดับ จึงไม่มีอะไรเหลืออยู่ที่จะยินดีที่จะยินร้าย ใจจึงเป็นอุเบกขา จะแปลว่าวางเฉยก็ได้ แต่หมายความว่าวางยินดีวางยินร้าย เฉยก็คือว่าไม่ดิ้นรนอันเป็นตัณหาไปในอารมณ์เหล่านั้น แต่ไม่ใช่หมายความว่าไม่ทำอะไร ดังที่คนเป็นอันมากเข้าใจกันว่าอุเบกขานั้นไม่ทำอะไร อยู่เฉย ๆ

พระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ได้ทรงมีอุเบกขาในอารมณ์ทั้งปวงสมบูรณ์ แต่ว่าได้ทรงปฏิบัติพุทธกิจต่าง ๆ ตั้งแต่ตรัสรู้แล้วจนถึงนิพพาน เสด็จโปรดเวไนยนิกร ตั้งพุทธศาสนา เสด็จจาริกไปทรงสั่งสอนไม่มีเวลาว่างเว้น จนถึงวันสุดท้ายที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน ก็เสด็จพระพุทธดำเนินไปด้วยพระบาทจนถึงที่ ๆ เสด็จดับขันธปรินิพพาน จึงเสด็จบรรทมเป็นอนุฏฐานไสยา เสด็จบรรทมที่ไม่ทรงลุกขึ้นอีก ก็เสด็จปรินิพพานในราตรีนั้น จึงไม่ทรงวางพุทธกิจทุกอย่าง แต่ว่าทรงวางยินดีวางยินร้าย เฉยก็คือว่าไม่ดิ้นรนเป็นตัณหาไปในอารมณ์ทั้งหลาย เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงทรงประกอบด้วยพระวิสุทธิคุณอย่างเต็มที่ อันเนื่องมาจากพระปัญญาคุณ และก็ได้ทรงปฏิบัติพระพุทธกิจทั้งปวง แสดงออกถึงพระมหากรุณาคุณอย่างเต็มที่ได้ ถ้าหากว่าจิตไม่บริสุทธิ์ด้วยอุเบกขา วางยินดียินร้ายในอารมณ์ทั้งหลาย และยังดิ้นรนไม่เฉยจากตัณหา จิตก็ยังไม่บริสุทธิ์ เพราะปัญญาก็ยังไม่บริสุทธิ์ การที่จะปฏิบัติ

กิจทั้งหลายให้บริสุทธิ์อันแสดงถึงกรุณาคุณอย่างเต็มที่ก็ย่อมทำไม่ได้ ฉะนั้น จึงต้องเข้าใจว่าอุเบกขานั้นมิใช่หมายความว่าวางเฉยไม่ทำอะไร วางการวางงานวางกิจอะไรทุกอย่าง แต่หมายถึงวางใจจากยินดีจากยินร้าย เฉยจากตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก จิตไม่ดิ้นรนทะยานอยาก หมายถึงวางอย่างนี้เฉยอย่างนี้จึงเป็นอุเบกขา ซึ่งเรียกว่าฉฬังคุเบกขา ดั่งนี้เป็นลักษณะของอุเบกขาที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว นี่เป็นลักษณะที่ ๑ ของอุเบกขา

ลักษณะของอุเบกขาที่อ่อนควรแก่การงานผุดผ่อง

ลักษณะที่ ๒ ที่ตรัสแสดงว่าอ่อนควรแก่การงาน ผุดผ่อง ก็คือจิตที่มีลักษณะดั่งนี้ เป็นจิตที่สามารถน้อมไปปฏิบัติให้ได้ฌานสมาบัติ ให้ได้วิชชาวิมุตติยิ่งขึ้นไปได้ เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสอุปมาไว้ว่า เหมือนอย่างช่างทองก่อเบ้าเพื่อที่จะสุมทองขึ้นแล้วก็ใส่ทองลงไปในเบ้า ติดไฟสุมเพื่อให้ทองละลาย ในการสุมทองเพื่อให้ทองละลายนี้ก็เพื่อที่จะได้นำทองที่ละลายแล้วไปทำเป็นทองรูปพรรณต่าง ๆ ตามที่ต้องการ แต่ว่าในการที่จะนำทองไปทำเป็นทองรูปพรรณต่าง ๆ นั้น จะต้องสุมทองให้ได้ที่จึงจะไปทำเป็นทองรูปพรรณต่าง ๆ ได้ ทองที่ได้ที่นี้แหละเรียกว่าทองที่อ่อนควรแก่การงานผุดผ่อง ทั้งนี้ก็โดยที่ในการสุมทองนั้น ก็จะต้องสูบลมเป่าไฟให้ไฟลุกมากในบางคราว และต้องพรมน้ำลงไปเพื่อลดไฟลดความร้อนลงในบางคราว และเมื่อไฟที่สุมนั้นพอเหมาะพอควร ก็หยุดมองดูอยู่เฉย ๆ เพ่งดูอยู่เฉย ๆ ไม่ต้องสูบไม่ต้องพรมน้ำ ในขณะที่ไฟอ่อนไปก็สูบ ในขณะที่ไฟแรงไปก็หยุดสูบ พรมน้ำ ในขณะที่พอดี ๆ อยู่แล้วก็หยุดดูเฉย ๆ จนทองได้ที่ ในการปฏิบัติพิจารณาธาตุอันเป็นวิปัสสนากรรมฐานดังกล่าวก็เหมือนกัน ในเมื่อความเพียรอ่อนไปก็ต้องเร่งความเพียรขึ้น เพียรมากเกินไปก็ต้องลดความเพียรลง เมื่อความเพียรดำเนินไปพอดี ๆ ไม่มากเกินไปไม่น้อยเกินไป ก็ประคองความเพียรที่กำลังพอดีนั้นไว้ ไม่ต้องไปเพิ่มไม่ต้องไปลด เพ่งดูอยู่เฉย ๆ ซึ่งความเพียรในการปฏิบัตินั้น หย่อนไปจึงเพิ่มขึ้น เกินไปจึงลดลง เมื่อเป็นดั่งนี้จึงจะได้สัมมัปปัญญา ได้ใจที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว และได้อุเบกขาในอารมณ์ทั้งหลาย ฉะนั้นใจที่มีอุเบกขาในอารมณ์ทั้งหลายนี้ จึงเป็นใจที่อ่อนควรแก่การงานที่ผุดผ่อง หรือยกเอาอุเบกขาขึ้นเป็นที่ตั้ง ก็เป็นอุเบกขาที่อ่อนควรแก่การงานที่ผุดผ่อง เหมือนอย่าง

ทองที่สุมได้ที่ จะไปทำเป็นทองรูปพรรณต่าง ๆ ก็ทำได้ ฉะนั้น จึงสามารถน้อมจิต ใช้จิตที่เป็นอุเบกขาดั่งนี้ หรือว่าน้อมใช้อุเบกขาดั่งนี้อบรมฌานสมาบัติยิ่งขึ้น ที่ยกเอาไว้ในพระสูตรนี้ก็คืออบรมเพื่ออรูปฌานอรูปสมาบัติได้โดยลำดับ

ปฏิบัติน้อมจิตที่เป็นอุเบกขานี้ไปเพื่ออสังขตธรรม

ตามแนวที่ตรัสสอนไว้นี้แสดงให้เห็นว่า ปัญญานำสมาธิหรือวิปัสสนานำสมถะ กล่าวคือทำวิปัสสนากรรมฐานในข้อธาตุกรรมฐาน จนถึงได้ใจที่บริสุทธิ์ที่เรียกว่า วิญญาณที่บริสุทธิ์ ได้อุเบกขาที่บริสุทธิ์ ซึ่งอุเบกขาที่บริสุทธิ์นี้มีลักษณะที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ก็คือเป็น**ฉฬังคุเบกขา**ดังกล่าวนั้น และมีลักษณะที่อ่อนควรแก่การงานผุดผ่อง คือสามารถที่จะน้อมไปเพื่อฌานสมาบัติได้ทุกข้อ การที่ยกเอาอรูปสมาบัติขึ้นแสดงนั้น นัยหนึ่งท่านพระอาจารย์แสดงว่า เพราะว่าท่านผู้รับเทศนานั้นท่านได้รูปฌานหรือรูปฌานสมาบัติมาแล้ว เพราะฉะนั้นจึงตรัสเสริมต่อขึ้น คือแม้ว่าได้รูปฌานได้รูปสมาบัติมาแล้ว ก็ปฏิบัติเพื่ออรูปสมาบัติ เพื่ออรูปฌานได้ คือจิตที่บริสุทธิ์ใจที่บริสุทธิ์และที่เป็นอุเบกขาอันบริสุทธิ์ผ่องแผ้วนั้น ย่อมอ่อนควรแก่การงานผุดผ่อง น้อมไปปฏิบัติได้ หรือว่าจะปฏิบัติทางวิปัสสนาปัญญาสืบต่อไปให้ได้วิชชาวิมุตติก็ได้ได้ทั้ง ๒ อย่าง จะปฏิบัติเพื่อสมาธิที่สูงขึ้นไปก็ได้ จะปฏิบัติเพื่อให้ได้วิชชาวิมุตติที่สูงขึ้นไปก็ได้ ได้ทั้ง ๒ อย่าง แต่ว่าในการที่จะปฏิบัติต่อขึ้นไปนั้น หากปฏิบัติเพื่อฌานสมาบัติแม้เพื่ออรูปฌานสมาบัติที่เป็นอย่างสูงของสมาธิ แต่ก็ยังเป็นสังขตะคือยังเป็นสิ่งที่ผสมปรุงแต่ง ซึ่งจะต้องมีเกิดมีดับ ตั้งอยู่ไม่ได้ ยังเป็นสังขตธรรมคือเป็นสิ่งที่ผสมปรุงแต่ง อันทางที่จะให้บรรลุสูงขึ้นไปกว่าสังขตธรรมนั้น ก็จะต้องเป็นอสังขตธรรม ก็คือธรรมที่ไม่ผสมปรุงแต่ง อันได้แก่ความที่ไม่ปรุงแต่ง ไม่คิดปรุงหรือไม่ปรุงคิดเพื่อภพคือเป็นนั่นเป็นนี่ เพื่อวิภพคือไม่เป็นนั่นไม่เป็นนี่ ไม่คิดปรุงหรือไม่ปรุงคิดไม่ปรุงแต่งเพื่อภพเพื่อวิภพทั้งหมด ไม่ยึดถืออะไร ๆ ในโลกเพื่อภพเพื่อวิภพดังกล่าวทั้งสิ้น คือปล่อยวาง ไม่คิดปรุงไม่ปรุงคิดไม่ปรุงแต่ง รู้อยู่แต่ว่ารู้ปล่อยรู้วางไม่ยึดถือ เมื่อเป็นดั่งนี้ ก็ย่อมไม่สะดุ้งคือไม่มีความดิ้นรนอันเป็นตัณหา ตัณหานั้นมีอาการที่ดิ้นรนหรือเรียกว่าสะดุ้งสะเทือน สะดุ้งสะเทือนไปใน

อารมณ์ทั้งหลายอยู่เสมอ มีลักษณะที่ดิ้นรนคือตัณหา เพราะฉะนั้น เมื่อไม่ปรุงไม่แต่ง ไม่คิดปรุงไม่คิดแต่ง ก็ย่อมหยุดสะดุ้งสะเทือน หยุดดิ้นรนคือดับตัณหา เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงดับเฉพาะตน ดับโดยรอบเฉพาะตน ดับทั้งหมดจำเพาะตน

อาการที่ตรัสแสดงไว้นี้ เป็นอาการที่ปฏิบัติเพื่ออสังขตธรรม ธรรมที่ไม่ปรุงแต่ง เพื่อวิราคะ นิโรธ นิพพาน อันเป็นทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ และเมื่อปฏิบัติได้ดั่งนี้ ก็ตรัสแสดงว่า ย่อมรู้ว่าสิ้นชาติ อยู่จบพรหมจรรย์ ไม่มีกิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้อีก ดั่งนี้

๗ มิถุนายน ๒๕๒๕

ครั้งที่ ๘
สรุปการปฏิบัติอธิษฐานธรรม

ได้แสดง**ธาตุวิภังคสูตร** พระสูตรที่ว่าด้วยการจำแนกธาตุ อันเป็นธาตุกรรมฐานมาโดยลำดับ ถึงข้อที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนให้ปฏิบัติตั้งไว้ในใจ ๔ ข้อคือ **ปัญญาธิษฐาน** อธิษฐานหรืออธิษฐานธรรม ธรรมที่พึงตั้งไว้ในใจคือปัญญา **สัจจาธิษฐาน** ธรรมที่พึงตั้งไว้ในใจคือสัจจะ **จาคาธิษฐาน** ธรรมที่พึงตั้งไว้ในใจคือจาคะ และ**อุปสมาธิษฐาน** ธรรมที่พึงตั้งไว้ในใจคืออุปสมะ ความสงบรำงับ และได้ตรัสสอนไว้ว่า " ไม่พึงประมาทปัญญา พึงตามรักษาสัจจะ พึงพอกพูนจาคะคือการสละ และพึงศึกษาปฏิบัติสันติคือความสงบ" ดังนี้

จิตใจต้องการอธิษฐานธรรมเพื่อความพ้นทุกข์

ความสำคัญของพระสูตรนี้จึงอยู่ที่ธรรม ๔ ข้อนี้อันเป็นอธิษฐานธรรม ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ คือ ปัญญา สัจจะ จาคะ การสละ และอุปสมะ ความสงบรำงับ และจะตั้งไว้ในใจได้ก็โดยที่ไม่ประมาทปัญญาเป็นข้อที่ ๑ ตามรักษาสัจจะเป็นข้อที่ ๒ พอกพูนจาคะคือการสละเป็นข้อที่ ๓ ศึกษาสันติคือความสงบเป็นข้อที่ ๔ คือจะทำปัญญาให้ตั้งไว้ในใจได้ ก็จะต้องไม่ประมาทปัญญา คือไม่เผลอปัญญา โดยมีสติอบรมปัญญา จะตั้งสัจจะคือความจริงไว้ในใจได้ ก็โดยที่ต้องรักษาตามรักษาเอาไว้ จะตั้งจาคะคือการสละไว้ในใจได้ ก็จะต้องพอกพูนคือปฏิบัติทำจาคะ การสละอยู่เสมอ พอกพูนให้มากขึ้น ๆ และจะทำสันติคือความสงบให้มีในใจได้ ก็ต้องศึกษาปฏิบัติไปในทางของสันติ ให้รู้จักให้ได้สันติคือความสงบ และธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้เป็นธรรมที่ทุก ๆ คนจะพึงปฏิบัติตั้งไว้ในใจ ตั้งแต่ในเบื้องต้นด้วยกันทั้งนั้น เพราะว่าจิตใจนี้ต้องการปัญญาคือความรู้ชอบรู้ถูกต้อง ต้องการสัจจะคือความจริงอันจะพึงได้มาด้วยปัญญา ต้องการจาคะคือการสละออกไปซึ่งสิ่งที่เป็นอันตรายทั้งหลาย สิ่ง

ที่ก่อให้เกิดทุกข์ทั้งหลาย ต้องการสันติคือความสงบ จิตใจต้องการธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ จึงจะเป็นจิตใจที่ดี เป็นจิตใจที่ประเสริฐ เป็นจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์ เป็นจิตใจที่จะพ้นทุกข์ได้

พระบรมศาสดาทรงอธิบายอธิษฐานธรรมตามภูมิธรรมของผู้รับเทศนา

ทางอธิบายธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ ก็ต้องเป็นไปโดยปริยายคือทางอันหนึ่งซึ่งเหมาะแก่ผู้รับเทศนา พระบรมศาสดาได้ทรงอธิบายธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้แก่ผู้รับเทศนาที่ท่านกล่าวไว้ในพระสูตรเอง และในอธิบายพระสูตรว่า ท่านปุกกุสาติซึ่งอรรถกถาคืออธิบายพระสูตรได้เล่าไว้ ว่าเป็นพระราชาผู้ครองแคว้น ๆ หนึ่ง ซึ่งเป็นพระสหายที่ไม่เคยเห็นกันของพระเจ้าพิมพิสาร กรุงราชคฤห์แห่งมคธรัฐ และทั้งสองฝ่ายได้ส่งราชบรรณาการไปถวายแก่กันและกันอยู่เสมอ จนถึงครั้งหนึ่งพระเจ้าพิมพิสารทรงได้รับราชบรรณาการจากท่านปุกกุสาติ ซึ่งเป็นราชาผู้ครองแคว้นห่างไกลออกไปนั้น เป็นสิ่งที่มีค่ามาก พระองค์จึงทรงปรารถนาที่จะส่งสิ่งที่มีค่ามากไปถวายเป็นการตอบแทน จึงได้ส่งข่าวเป็นถ้อยคำว่าพระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์อุบัติขึ้นในโลก เมื่อท่านปุกกุสาติได้สดับคำว่าพระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์อุบัติขึ้นในโลก ก็ได้มีศรัทธาปสาทะบังเกิดขึ้นอย่างแรงกล้า จนถึงกับได้สละทุกอย่างออกเดินทางมาเพื่อเฝ้าพระพุทธเจ้า และก็ได้พักในโรงของนายช่างปั้นหม้อผู้หนึ่งในค่ำวันหนึ่ง พระพุทธเจ้าก็ได้เสด็จจาริกไปพระองค์เดียวในทางนั้น ค่ำลงก็ขอเข้าพักในโรงของนายช่างปั้นหม้อด้วยกันกับท่านปุกกุสาติ พระองค์ก็ได้ทรงถาม ท่านปุกกุสาติก็ได้เล่าความถวายว่าออกบวชองค์เองอุทิศพระพุทธเจ้า แต่ไม่เคยเห็นพระพุทธเจ้าหากเห็นก็ไม่รู้จัก พระบรมศาสดาจึงได้ทรงแสดงธรรมในพระสูตรนี้สั่งสอนท่านและโดยที่ท่านได้เป็นผู้ที่มีภูมิธรรมทางจิตใจสูงมาแล้ว ประกอบด้วยศรัทธาปสาทะอย่างเต็มที่ ได้สมาธิจิตมาเป็นอย่างดี ฉะนั้น พระพุทธองค์จึงได้ทรงอธิบายธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ในแนวสูงส่งขึ้นไปถึงมรรคผลนิพพานชั้นสูงสุด เพราะว่าท่านปุกกุสาติได้อุทิศชีวิตมาเพื่อพระพุทธเจ้าเพื่อบรรลุธรรมอย่างสูงสุดแล้ว

ทบทวนขั้นตอนการปฏิบัติเพื่ออุเบกขาอันบริสุทธิ์

ฉะนั้น ในการที่แสดงอธิบายเล่าไปตามพระสูตรจึงรู้สึกว่าเป็นธรรมสูง ดังจะพึงกล่าวทบทวนและสืบต่อไปถึงธรรม ๔ ข้อนี้โดยสังเขป ว่าได้ทรงสอนให้ไม่ประมาทปัญญา โดยตรัสสอนให้พิจารณาแยกธาตุกายนี้ออกไป เป็นธาตุดินธาตุน้ำธาตุไฟธาตุลมธาตุอากาศคือช่องว่าง ก็จะได้สัมมัปปัญญาคือปัญญาชอบ ทำให้ได้นิพพิทาความหน่าย ได้ความสำรอกจิตออกจากธาตุดินธาตุน้ำธาตุไฟธาตุลมธาตุอากาศ ซึ่งรวมกันเป็นก้อนกายอันนี้ได้ เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงเหลือแต่วิญญาณที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วก็คือจิตที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วนั้นเอง แต่ว่ายังมีเวทนาที่เป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง แต่ก็มีความรู้ในสุขในทุกข์และในกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขนั้น และก็มีความรู้ว่า เพราะผัสสะหรือสัมผัสคือความกระทบ กล่าวคือเมื่ออายตนะภายในภายนอกมาประจวบกันกระทบกัน เช่นตากับรูปมาประจวบกัน ก็จะได้ความรู้ในรูป และสัมผัสคือกระทบเข้าไปถึงจิตใจ จึงได้เกิดเวทนาคือความรู้เป็นสุขหรือเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข ตามควรแก่สัมผัสหรือผัสสะนั้น ๆ และเมื่อสัมผัสหรือผัสสะนั้น ๆ ดับ เวทนาก็ดับ ไม่ว่าจะเป็นสุขไม่ว่าจะเป็นทุกข์ หรือไม่ว่าจะเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข เปรียบเหมือนไม้สีไฟ ๒ อันมาสีกันก็เกิดไฟ เมื่อแยกออกจากกันเสียก็ไม่เกิดไฟ ฉันใดก็ดี เมื่อแยกผัสสะกับจิตออกจากกันเสียได้ก็ไม่เกิดเวทนา เมื่อผัสสะหรือสัมผัสกับจิตมาประจวบกันจึงเกิดเวทนา วิญญาณคือจิตใจที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วย่อมรู้ได้ดั่งนี้ และก็รู้ได้จนถึงแยกจิตใจกับผัสสะออกจากกันได้ทำให้ไม่เกิดเวทนาได้ อันนี้เป็นเงื่อนปฏิบัติที่สูง แต่ว่าเมื่อได้ผ่านขั้นปฏิบัติให้ได้ปัญญาชอบ ได้นิพพิทาความหน่าย ได้วิราคะความสำรอกจิตออกจากธาตุทั้งหลายได้ปัญญาคือความรู้อันประกอบอยู่ในจิตใจที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วนี้ ก็รู้ทันอารมณ์ที่มาประจวบทางอายตนะดังกล่าว ก็ทำให้เห็นสักแต่ว่าเป็นธาตุไป ผ่านไป ๆ ก็ไม่เป็นสัมผัสมากระทบ ก็เป็นอันว่าแยกสัมผัสหรือผัสสะกับจิตออกจากกันได้ ก็ไม่เกิดเวทนา

อีกอย่างหนึ่ง พิจารณาตามทางปฏิบัติอย่างอื่น ก็คือเมื่อได้สมาธิอย่างดียิ่งเป็นสมาธิที่แนบแน่น ก็ย่อมจะดับเวทนาได้ ทั้งสุขทั้งทุกข์ทั้งโสมนัสทั้งโทมนัสดังที่แสดงไว้ในขั้นของรูปฌานที่ ๔ ดั่งนี้เป็นทางสมาธิ ก็เป็นอันว่าทางปฏิบัติดับ

เวทนานั้น ย่อมปฏิบัติได้ทั้งทางสมาธิทั้งทางปัญญา และเมื่อดับเวทนาได้ จึงเหลือแต่อุเบกขาที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว นับว่าเป็นฉฬังคุเบกขา อุเบกขามีองค์ ๖ ในอารมณ์ทั้งหลาย คือวางเฉยได้ในรูปในเสียงในกลิ่นในรสในโผฏฐัพพะในธรรมคือเรื่องราวที่ประสบพบผ่านเข้ามาทางตาหูเป็นต้น และเป็นอุเบกขาที่อ่อนที่ควรแก่การงานที่ปภัสสรคือผุดผ่อง อันหมายถึงว่าอาจที่จะน้อมจิตอันประกอบด้วยอุเบกขาดั่งนี้ ไปปฏิบัติสูงขึ้นไปได้ทั้งทางสมาธิทั้งทางปัญญา ท่านจึงเปรียบเหมือนอย่างว่า ช่างทองที่สุมทอง ก็ต้องสูบลมให้ไฟแรงในบางคราว ไม่สูบต้องเอาน้ำพรมเพื่อลดไฟที่แรงเกินไปลงมาในบางคราว มองดูอยู่เฉย ๆ ไม่สูบลมด้วยและไม่เอาน้ำพรมด้วยในเมื่อไฟได้เป็นไปสม่ำเสมอในบางคราว จนถึงทองได้ที่ เมื่อทองได้ที่ก็นำไปหล่อหลอมทำเป็นทองรูปพรรณต่าง ๆ ได้ตามต้องการ ฉันใดก็ดี จิตที่เป็นอุเบกขาดังกล่าวนี้ย่อมมีลักษณะที่ได้ที่อย่างนั้น จะน้อมไปเพื่อสมาธิสูงขึ้นก็ได้ เพื่อปัญญาที่สูงขึ้นไปก็ได้ เพราะฉะนั้น หลักในข้อนี้จึงต้องการวิญญาณคือจิตใจที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ต้องการอุเบกขาที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว และที่อ่อนควรแก่การงาน ที่ปภัสสร อันจะพึงได้จากการปฏิบัติมาโดยลำดับตั้งแต่ในเบื้องต้น และเมื่อเป็นดั่งนี้ พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงสอนว่าจะน้อมอุเบกขาไปเพื่อสมาธิที่สูงขึ้น คือเพื่ออรูปฌานอรูปสมาบัติก็ทำได้ แต่ว่าเป็นสังขตะคือเป็นสิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง ฉะนั้น ในการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงผลที่สุดคือมรรคผลนิพพานสูงสุด จึงไม่น้อมอุเบกขาไปปรุงไปแต่งอะไรทั้งหมด เพื่อภพคือเพื่อเป็นนั่นเป็นนี่ หรือเพื่อวิภพคือไม่เป็นนั่นเป็นนี่อะไรทั้งหมด เมื่อไม่ปรุงแต่งก็ไม่ยึดถือ เมื่อไม่ยึดถือก็ไม่สะดุ้งคือไม่เป็นตัณหาดิ้นรนทะยานอยาก เมื่อไม่สะดุ้งก็ย่อมดับจำเพาะตนดั่งนี้ จึงมีเปรียบเหมือนอย่างว่า ไฟตะเกียงลุกขึ้นก็ต้องอาศัยน้ำมันและอาศัยไส้ ในเมื่อน้ำมันหมดไส้หมดและไม่เติมเข้าใหม่ ไฟก็ดับ ฉันใดก็ดี เมื่อไม่น้อมอุเบกขาไปเพื่อปรุงแต่งก็ย่อมจะไม่ยึดถือ ย่อมจะไม่สะดุ้งคือไม่ดิ้นรนเป็นตัณหา ย่อมจะดับไปจำเพาะตน และเมื่อดับไปได้จำเพาะตนดั่งนี้ แม้จะเสวยเวทนาเป็นสุขก็ตามเป็นทุกข์ก็ตามเป็นกลาง ๆ ไม่สุขไม่ทุกข์ก็ตาม ก็มีจิตใจพรากออกเสวยคือไม่ยึดถือ แม้จะเสวยเวทนาที่รุนแรงจนถึงมีกายเป็นที่สุด มีชีวิตเป็นที่สุดก็ตาม ก็รู้ และก็ย่อมรู้ว่าเวทนาทั้งปวงที่อภินันท์ยินดีกันก็ตาม ก็จักสงบเย็นไปในปัจจุบันนี้ทีเดียว คือหมดกันแค่นี้ทีเดียว ดั่งนี้

ความหยั่งรู้เป็นเหตุสิ้นทุกข์เป็นบรมอริยปัญญา

และปัญญาที่รู้มาจนถึงได้จิตใจที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ได้อุเบกขาที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วที่อ่อนควรแก่การงานที่ผุดผ่อง และไม่ปรุงแต่งอะไรต่อไป ไม่ยึดถือ ไม่สะดุ้งคือไม่ดิ้นรน ดับไปจำเพาะตนดั่งนี้เป็น**บรมอริยปัญญา** อันได้แก่ญาณคือความหยั่งรู้เป็นเหตุสิ้นทุกข์ ญาณคือความหยั่งรู้เป็นเหตุสิ้นทุกข์นี้เป็นบรมอริยปัญญาคือเป็นยอดอริยปัญญา ไม่มียอดอื่นต่อขึ้นไปอีก เป็นยอดอยู่แค่นี้

นิพพานเป็นบรมอริยสัจจ์

วิมุตติคือความหลุดพ้นนั้นตั้งอยู่ในสัจจะคือตัวความจริง อันสิ่งที่ชื่อว่าสัจจะคือตัวความจริงนั้น เป็นธรรมที่ไม่เปล่า แต่ว่าถ้ายังตรงกันข้ามก็ยังเป็นธรรมที่เปล่าและเป็นมุสาคือยังเป็นเท็จ ยังไม่เป็นสัจจะคือความจริง ฉะนั้น ความจริงที่ไม่เปล่าดั่งนี้จึงเป็น**บรมอริยสัจจ์** คือเป็นอริยสัจจ์ที่เป็นยอด ไม่มียอดอื่นจะยิ่งขึ้นไปกว่าก็ได้แก่**นิพพาน** ที่มีความไม่เปล่าเป็นธรรมดา นิพพานนี่แหละเป็นบรมอริยสัจจ์คือเป็นยอดอริยสัจจ์ อริยสัจจ์แม้ที่เป็นความหยั่งรู้ในทุกข์ในเหตุเกิดทุกข์ในความดับทุกข์ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์เป็นอริยสัจจ์ธรรมดา ยังไม่เป็นบรม นิพพานเท่านั้นเป็นบรมอริยสัจจ์เป็นยอดอริยสัจจ์

การสละปล่อยวางอุปธิได้ทั้งหมดเป็นบรมอริยจาคะ

และเมื่อยังไม่รู้ไม่เห็นนั้น อุปธิก็ยังมีอยู่อย่างบริบูรณ์ อุปธินั้นก็ได้แก่สิ่งที่ยึดครองจิตใจ เพราะว่าเมื่อมีอุปาทานความยึดถืออยู่ในสิ่งใด สิงนั้นก็มายึดครองจิตใจเมื่อมีอุปาทานความยึดถืออยู่ในขันธ์ ๕ ในนามรูป ขันธ์ ๕ นามรูปก็มาครองจิตใจก็มาเป็นอุปธิ แม้จะเป็นรูปเป็นเสียงเป็นกลิ่นเป็นรสเป็นโผฏฐัพพะที่รักใคร่ปรารถนาพอใจใด ๆ ก็ตาม เมื่อไปยึดถืออยู่ในสิ่งนั้น ๆ สิ่งนั้น ๆ ก็มายึดครองจิตใจ เป็นอุปธิอยู่ในจิตใจ เมื่อยังไม่รู้ไม่เห็นนั้นก็ยังมีอยู่บริบูรณ์ แต่เมื่อไม่ยึดถือเพราะมีปัญญารู้เห็นตามเป็นจริงแล้ว ปล่อยวางลงได้ อุปธิก็เป็นอันว่าละไป เพราะฉะนั้น การที่ละอุปธิได้ดังนี้เป็น**บรมอริยจาคะ** คือเป็นอริยจาคะที่เป็นยอด ก็ได้แก่การที่สละอุปธิได้ทั้งหมดเพราะปล่อยวางได้ทั้งหมด

ความสงบรำงับกิเลสเป็นบรมอริยอุปสมะ

และเมื่อยังไม่รู้ไม่เห็นนั้น ก็ย่อมจะมีราคะโทสะโมหะ จึงยังไม่ได้สันติคือความสงบ แต่เมื่อรู้เมื่อเห็น ละราคะโทสะโมหะได้ทั้งหมด ก็เป็นอันว่าได้พบกับสันติคือความสงบอย่างแท้จริง สันติดั่งนี้จึงเป็น**บรมอริยอุปสมะ** ความสงบรำงับที่เป็นอริยะที่เป็นยอด ก็ได้แก่ความสงบรำงับราคะโทสะโมหะนั้นเองดั่งนี้

ละมานะได้ในที่สุด

ฉะนั้น จึงไม่มีอาสวะคือมานะเหลืออยู่ คือไม่มีกิเลสที่ไหลเข้ามาอยู่ในจิตหมักหมมอยู่ในจิตดองจิต ที่เป็นตัวมานะคือความสำคัญหมายว่าเรามีบ้าง เราไม่มีบ้าง เราจักมีบ้าง เราจักไม่มีบ้าง เหล่านี้เป็นต้น ก็เป็นอันละมานะได้ เมื่อละมานะคือความกำหนดหมายหรือความสำคัญหมายว่าเรามีเราไม่มีเป็นต้นได้ดั่งนี้ จึงไม่เกิดไม่แก่ไม่ตาย ไม่กำเริบคือดิ้นรน ไม่กระหยิ่มคือไม่ปรารถนาอะไร ๆ ดังนี้

ความสุขจากการปฏิบัติอธิษฐานธรรม

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงแก่ท่านปุกกุสาติ จึงได้ทรงแสดงโดยปริยายที่สูงสุด แต่ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ปัญญา สัจจะ จาคะ อุปสมะ ทั้ง ๔ นี้เป็นข้อที่บุคคลพึงปฏิบัติได้ตั้งแต่ขั้นต้นขั้นต่ำ และทุกคนก็จำเป็นจะต้องมีปัญญาตั้งอยู่ในใจ มีสัจจะตั้งอยู่ในใจ มีจาคะตั้งอยู่ในใจ มีสันติหรืออุปสมะตั้งอยู่ในใจ โดยที่จะต้องเป็นผู้ไม่ประมาทปัญญา ไม่เผลอปัญญา ใช้ปัญญาพิจารณาให้เข้าถึงสัจจะคือความจริงอยู่เสมอ เพราะเมื่อได้ปัญญาในข้อใด ก็ย่อมได้สัจจะคือความจริงในข้อนั้น และก็ต้องรักษาสัจจะที่ได้ไว้อย่าให้เสื่อม และคอยพอกพูนจาคะคือการสละ สละสิ่งที่มาทรงใจมาครองใจอันเป็นข้าศึกแก่ความจริงต่าง ๆ ออกไปโดยลำดับ พอกพูนจาคะคือการสละนี้ไว้เสมอ และศึกษาให้พบสันติคือความสงบ โดยคอยสงบราคะโทสะโมหะที่บังเกิดขึ้นไว้อยู่เสมอด้วย เมื่อเป็นดั่งนี้ จึงจะพบสันติคือความสงบ

ธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้จึงเป็นข้อที่ควรตั้งไว้ในใจของทุก ๆ คน ใจของทุก ๆ คนนั้นต้องการ และเมื่อมีอยู่ใจจะมีความสุข จะมีความสุขอย่างที่ไม่เคยมีความสุขมาก่อน เพราะฉะนั้น จึงเป็นธรรมที่เป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติทุกขั้นตอน

๒๑ มิถุนายน ๒๕๒๕

แนวปฏิบัติในโพธิปักขิยธรรม ๓๗

สติปัฏฐาน ๔
สมถวิปัสสนา - สติปัฏฐาน

วันนี้จะแสดงธรรมเป็นเครื่องอบรมในการปฏิบัติอบรมจิต ขอให้ทุก ๆ ท่านประมวลใจกำหนดฟังธรรม และพิจารณาธรรมที่ตนเอง จิตนี้เป็นสำคัญในการปฏิบัติทั้งปวง และจิตเป็นธรรมชาติปภัสสรคือผุดผ่อง แต่ที่เศร้าหมองก็เพราะอุปกิเลสคือเครื่องเศร้าหมองที่จรมา แต่ก็อาจที่จะปฏิบัติชำระจิตให้บริสุทธิ์ได้ เครื่องเศร้าหมองที่จรเข้ามานั้น ก็จรเข้ามาทางอายตนะ มาเป็น**อารมณ์**คือเรื่องที่ใจยึดถือไว้ผูกพันใจ จึงบังเกิดเป็นความเศร้าหมองของใจ และก็ตกเป็นตะกอน คือเป็น**อนุสัยกิเลส** เพราะฉะนั้น จึงสรุปความว่า ประการหนึ่ง กิเลสที่เป็นเครื่องเศร้าหมอง แม้เป็นชั้นอนุสัยกิเลสอย่างละเอียด ก็ไม่ได้เป็นธรรมชาติของจิต คือไม่ได้เป็นพื้นคือเนื้อแท้ของจิต เป็นแต่สิ่งที่เข้ามาอาศัยเกาะเกี่ยวอยู่กับจิต และทุก ๆ คนสามารถที่จะปฏิบัติขัดเกลาจิตให้ถึงความบริสุทธิ์สะอาดได้ และก็พึงทราบต่อไปว่า จิตที่ประกอบด้วยเครื่องเศร้าหมองดังนี้ ย่อมมีลักษณะ คือดิ้นรน กวัดแกว่ง รักษายาก ห้ามยาก ดิ้นรนกวัดแกว่ง ก็คือดิ้นรนกวัดแกว่งไปในอารมณ์ทั้งหลาย รักษายากห้ามยาก ก็คือจะรักษาจิตให้ตั้งมั่น จะห้ามจิตไม่ให้ดิ้นรนกวัดแกว่งดังนั้นเป็นการทำยาก แต่ก็ไม่ใช่ว่าทำไม่ได้ ผู้มีความตั้งใจมั่น มีปัญญา รู้ทางปฏิบัติย่อมสามารถที่จะทำจิตนี้ให้ตรงได้คือให้ตรงต่อธรรมที่ชอบ แต่ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยการปฏิบัติอบรมจิตอยู่ในทางของสมถะและวิปัสสนา อันเรียกว่า **กรรมฐาน** กรรมฐานนั้นก็คือการปฏิบัติอบรมจิตนั่นเอง ในทางที่ให้จิตสงบก็เป็น**สมถะ** ในทางที่ให้จิตมีปัญญารู้แจ้งเห็นจริงก็เป็น**วิปัสสนา** ในการปฏิบัติให้จิตสงบนั้น ก็หมายถึงให้สงบจากความดิ้นรนกวัดแกว่งจิตดิ้นรนกวัดแกว่งไปในอารมณ์ที่น่าใคร่น่าปรารถนาน่าพอใจทั้งหลาย การที่จะปฏิบัติทำจิตให้สงบ ก็ต้องมีสติความระลึก สัมปชานะความรู้ และมีความเพียรที่จะนำจิตเข้ามาตั้งไว้ใน**อารมณ์ของกรรมฐาน** เช่น ในสติปัฏฐานที่ตั้งของสติ ๔ ประการ

กล่าวคือ นำจิตเข้ามาตั้งอยู่ในกายอันนี้ ซึ่งเป็นกายประกอบขึ้นด้วยธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ กับอากาศ เป็นก้อนกายอันนี้ แบ่งออกเป็น อวัยวะ อาการ มีผม ขน เล็บ ฟัน หนังเป็นต้น มีหน้าที่ต่าง ๆ กัน แต่ก็รวมเข้าเป็นกายอันนี้ และมีอิริยาบถใหญ่น้อย ยืน เดิน นั่ง นอน แลเหลียวเป็นต้น หายใจเข้าหายใจออกอยู่ตลอดเวลาที่ยังมีชีวิต เมื่อสิ้นชีวิตกลายเป็นศพ ธาตุทั้งหลายที่ประกอบเข้าก็แตกสลาย ธาตุลม ธาตุไฟ ธาตุน้ำ ก็สลายไปโดยลำดับ ธาตุดินส่วนที่อ่อนก็เน่าเปื่อยผุพังไป ธาตุดินส่วนที่แข้นแข็งคือโครงกระดูกก็จะยังเหลืออยู่ เมื่อไม่นำไปเผาเสียให้สิ้น ก็ค่อย ๆ ทำลายไปจนถึงกระดูกผุป่นในที่สุด สรุปลงว่า กายนี้ทั้งที่เป็นส่วนภายนอก ทั้งที่เป็นส่วนภายใน ทั้งที่เป็นส่วนทั้งสอง คือ ทั้งภายในและภายนอก เป็นสิ่งที่มีเกิดมีดับเป็นธรรมดา ไม่ใช่เป็นสิ่งที่จะยึดถือว่าเป็นสัตว์บุคคลตัวตน สติที่กำหนดลงในกายนี้เพียงเพื่อรู้ว่ากายมีอยู่ แต่ว่าไม่ยึดถืออยู่ในกายอันนี้ ไม่ยินดี ไม่ยินร้าย ดังนี้ ก็เป็น**สติที่กำหนดกาย** เป็นเหตุบรรเทาหรือกำจัดตัณหาจริตอย่างหยาบ ซึ่งทำให้ติดกาย และเมื่อได้กำหนดพิจารณากายลงไปละเอียดเข้าก็จะพบเวทนา คือ ความเป็นสุข หรือเป็นทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุข อันมีอยู่แก่กายและใจอันประกอบกัน เพราะว่ากายนี้เมื่อยังมีชีวิตครองอยู่ มีจิตใจที่รับอารมณ์ทั้งหลายได้โดยปกติ กายและใจอันนี้ก็เต็มไปด้วยเวทนา คือความสุขบ้าง ความทุกข์บ้าง ความเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง ดังกล่าวนั้น ฉะนั้นสติที่กำหนดละเอียดเข้าก็จะพบเวทนาที่มีอยู่เต็มกายอันนี้ การกำหนดพิจารณาเวทนาให้พบว่าเวทนามีอยู่ และไม่ยึดถืออยู่ในเวทนา ไม่ยินดียินร้ายในเวทนา ก็เป็น**สติที่กำหนดพิจารณาเวทนา**เป็นเหตุละตัณหาจริตอย่างละเอียด ซึ่งทำให้ติดเวทนา และเมื่อได้กำหนดเวทนาละเอียดเข้า ก็จะพบจิตที่ถูกเวทนานี้เองเป็นผู้ปรุงแต่งให้เป็นจิตที่มีความยินดีบ้าง มีความยินร้ายบ้าง มีความหลงอยู่บ้าง กล่าวคือ สุขเวทนาก็ปรุงจิตให้เกิดความยินดี ทุกขเวทนาก็ปรุงจิตให้เกิดความยินร้าย เวทนาที่เป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขก็ปรุงจิตให้หลง เป็นอันว่า เวทนานี้เองปรุงจิตให้มีราคะอันเป็นฝ่ายยินดีบ้าง โทสะอันเป็นฝ่ายยินร้ายบ้าง โมหะอันเป็นฝ่ายหลงบ้าง ก็กำหนดให้รู้จิตที่เป็นไปตามเวทนา กำหนดให้รู้ว่า จิตมีอยู่ จิตเป็นอย่างใดก็ให้รู้อย่างนั้น แต่ว่าไม่ให้ยึดถือในจิต ไม่ยินดียินร้ายอยู่ในจิตนี้ เป็นเหตุละ**ทิฏฐิจริตอย่างหยาบ**ซึ่งทำให้ติดจิต เมื่อกำหนดดูจิตละเอียดเข้าก็จะพบธรรมในจิต

กล่าวคือ พบราคะโทสะโมหะที่เวทนาปรุงให้เกิดนั้น กำหนดลงไปที่ราคะโทสะโมหะ
ในจิตว่าเป็นอกุศลธรรม ธรรมที่เป็นอกุศล และอกุศลธรรมนี้ไม่ใช่เป็นเนื้อแท้ของจิต
แต่ว่าเป็นสิ่งที่อาศัยอยู่กับจิตที่เวทนาปรุงขึ้น และเมื่อเป็นดังนี้ ก็จะได้เห็นกระแสของ
กิเลสคือกระแสของราคะโทสะโมหะนั้นว่าอาศัยกายและใจอันนี้เองบังเกิดขึ้น ตัวกาย
และใจอันนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่บังเกิดขึ้นอยู่จากชาติคือความเกิด เป็นสังขารคือสิ่งผสมปรุง
แต่ง ซึ่งเมื่อมีชาติคือความเกิด ก็มีแก่และมีดับสลายในที่สุด แต่ว่าสังขารคือกายและ
ใจอันนี้ ไม่ใช่เป็นกุศลธรรม ไม่ใช่เป็นอกุศลธรรม แต่ว่าเป็นอัพยากตธรรมแปลว่า
ธรรมที่เป็นกลาง ๆ คนเราจะทำดีก็อาศัยกายและใจอันนี้ทำ จะทำชั่วก็อาศัยกายและ
ใจอันนี้ทำเหมือนกัน กายและใจอันนี้เป็นกลาง ๆ ไม่ใช่เป็นส่วนดีหรือไม่ใช่เป็นส่วน
ชั่ว แต่เป็นเครื่องมือสำหรับใช้ทำได้ทั้งดีทั้งชั่ว และกิเลสก็อาศัยกายและใจอันนี้
บังเกิดขึ้น ราคะโทสะโมหะก็อาศัยกายและใจอันนี้ จึงกำหนดดูกายและใจอันนี้ โดย
เป็นนามรูป กายก็กำหนดเป็นรูปคือรูปกาย ใจก็กำหนดเป็นนาม คือเป็นตัวใจที่รู้น้อม
ไปในอารมณ์ทั้งหลาย และเมื่อกำหนดกายและใจลงไปละเอียดเข้า ก็จะพบต้นทาง
ที่กระแสกิเลสผ่านเข้าสู่จิต ก็ได้แก่อายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ ที่เป็นสื่อ
เป็นช่องทางรับอารมณ์คือเรื่องทั้งหลายเข้าสู่จิต และเมื่ออารมณ์ทั้งหลายได้ผ่านทาง
ทั้ง ๖ นั้นเข้าสู่จิตก็ไม่ได้ผ่านไป แต่ยังผูกพันอยู่กับจิต จิตผูกพันอยู่กับอารมณ์คือ
เรื่องเหล่านั้นเป็นสังโยชน์คือเครื่องผูกพันอยู่ เพราะฉะนั้น เมื่อกำหนดดูก็จะพบ
อายตนะภายในส่วนหนึ่ง อายตนะภายนอกส่วนหนึ่ง และจิตอีกส่วนหนึ่งที่ผูกพันกันอยู่
ท่านจึงเปรียบอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกว่าเหมือนอย่างโคทั้งคู่ ซึ่งเทียม
แอกโดยที่มีเชือกผูกไว้ แอกนั้นก็คือจิตโคทั้งคู่นั้นก็คืออายตนะภายในอายตนะภายนอก
เชือกที่ผูกพันอยู่นั้นก็คือสังโยชน์ ฉะนั้นความผูกพันจึงได้มีขึ้น เมื่อความผูกพันมีขึ้น
๒๓ อารมณ์ที่ผ่านเข้ามาก็หลุดไปจากจิตไม่ได้ ยังคงข้องอยู่คงติดอยู่ในจิตนั้นเอง จิตก็
หน่วงอารมณ์นั้นไว้ และใฝ่ถึงอารมณ์อื่น ๆ ความจริงนั้นอารมณ์ผ่านเข้ามา
จริง ผ่านเข้ามาแล้วก็ผ่านไป คือเกิดขึ้นดับไปแล้ว แต่ว่ายังเป็นภาพติดอยู่ในจิต
เหมือนอย่างการถ่ายภาพ สิ่งที่ถ่ายจริง ๆ นั้นอยู่ข้างนอก และเมื่อถ่ายแล้วก็พ้นไป
แล้ว แต่ว่ายังติดเป็นภาพอยู่ในฟิล์ม ภาพที่อยู่ในฟิล์มนั้น ก็มีรูปร่างเหมือนอย่าง
รูปข้างนอกที่ถ่ายนั้นเอง แต่ว่าไม่ใช่ตัวจริง เป็นภาพ ภาพในจิตก็เช่นเดียวกัน

สังโยชน์คือเครื่องผูกนั้น ก็ผูกให้อารมณ์เป็นภาพอยู่ในจิตเป็นโน่นบ้างเป็นนี่บ้าง เมื่อเป็นดังนี้ จึงได้เกิดราคะบ้างโทสะบ้างโมหะบ้าง ก็เป็นราคะโทสะโมหะในภาพนั้นเอง ตัวจริงนั้นไม่มีแล้ว เพราะฉะนั้น ความติดอยู่ในภาพซึ่งไม่มีตัวจริง แต่ว่าสำคัญว่าเป็นตัวจริง จึงเป็นโมหะ คือความหลง เป็นความหลงที่เป็นความหลงจริง ๆ เพราะความจริงนั้นเป็นภาพเท่านั้น แต่ว่าเห็นว่าเป็นตัวจริง ยินดีก็ยินดีในภาพที่ติดอยู่กับจิตนั้นเอง ยินร้ายก็ยินร้ายอยู่ในภาพที่ติดอยู่ในจิตนั้นเอง หรือว่ามีความหลงใหลอยู่ในภาพที่ติดอยู่ในจิตนั้นเอง ด้วยความเห็นว่าเป็นตัวจริง เพราะฉะนั้น ความกำหนดพิจารณาให้รู้ความจริง ดังนี้จึงเลื่อนขึ้นเป็น**โพชฌงค์** องค์ของความรู้ สติที่กำหนดดูเสนอรายละเอียดก็เป็น**สติโพชฌงค์** แยกแยะออกว่านี่เป็นอายตนะภายนอก นี่เป็นอายตนะภายในนี่เป็นสังโยชน์ นี่เป็นภาพที่ติดอยู่ ก็เป็น**ธรรมวิจยโพชฌงค์** คือจำแนก เมื่อความจำแนกเกิดขึ้น วิริยะคือความเพียรที่ปรากฏเป็นปหานะ คือการละอย่างหนึ่ง ภาวนาคือการอบรมให้มีขึ้นอย่างหนึ่งก็มีขึ้น คือปัญญาความรู้ที่ได้จากการแยกแยะการวิจัยนี้ก็จะปรากฏขึ้นว่า ภาพเป็นภาพ ความจริงเป็นความจริง เมื่อเป็นดังนี้ ปหานะคือการละก็มีขึ้นเอง คือว่าละความหลงผิดหรือว่าความหลงผิดนั้นก็ละไปเอง ความจริงก็ปรากฏขึ้นว่านี่เป็นภาพเท่านั้นและเมื่อปรากฏขึ้นภาพก็จะหายไป และเมื่อภาพหายไป ราคะโทสะโมหะในภาพนั้นก็หมดที่ตั้ง เมื่อเป็นดังนี้ จิตใจที่เคยถูกปกคลุม เศร้าหมองดิ้นรนกวัดแกว่ง กระสับกระส่าย รักษายาก ห้ามยาก ก็จะสงบ เพราะต้นเหตุคือราคะโทสะโมหะนั้นสงบ จิตใจที่เคยเศร้าหมองก็จะผ่องใส ธรรมชาติของจิตที่เคยปภัสสรคือผุดผ่องก็จะปรากฏขึ้น เมื่อเป็นดังนี้ ปีติคือความดูดดื่มอันหมายถึงดูดดื่มสัจจะ คือตัวความจริงที่ปรากฏขึ้น ความจริงที่ปรากฏขึ้นก็จะซึมซาบเข้าไปในดวงปัญญา หรือปัญญานั้นก็จะซึมซาบเข้าไปในความจริง ความบริสุทธิ์ผุดผ่องก็ปกคลุมจิตใจพร้อมทั้งกาย เป็นปีติคือความเอิบอิ่มแช่มชื่นทั้งกายและใจ ก็เป็น**ปีติโพชฌงค์** เมื่อมีความดูดดื่มซาบซ่าน ปัสสัทธิความสงบกายสงบใจก็จะปรากฏขึ้น เป็น**ปัสสัทธิโพชฌงค์** เมื่อเป็นดังนี้ก็มีความสุข เพราะว่าจิตใจสงบจากความดิ้นรนกวัดแกว่ง รักษายากห้ามยาก ก็ตั้งมั่นเป็นสมาธิ ไม่ดิ้นรนไม่กวัดแกว่งรักษาได้ห้ามได้ เป็นจิตที่ตรง **สมาธิโพชฌงค์**ก็ปรากฏขึ้น และเมื่อสมาธิโพชฌงค์ดำเนินไป ความเพ่งดูสมาธิจิตนั้นสงบเฉยอยู่ ก็เป็น**อุเบกขาโพชฌงค์** ดังนี้ก็เป็นกุศลธรรม ธรรมที่เป็นกุศล

เมื่อเป็นกุศลธรรม ธรรมที่เป็นกุศลปรากฏขึ้น **มรรคธรรม** ธรรมคือมรรคทางปฏิบัติก็จะปรากฏขึ้นสำหรับที่จะดำเนิน ทางปฏิบัติเลื่อนขึ้นไป เป็นความเห็นชอบเป็นความดำริชอบ เป็นต้น เหล่านี้เป็นกุศลธรรม ธรรมที่เป็นกุศล สติที่พิจารณาธรรมเหล่านี้ทั้งที่เป็นอกุศลธรรมทั้งที่เป็นอัพยากตธรรม พิจารณาว่า ธรรมนี้มีอยู่ แต่ว่าไม่ยึดถือในธรรมเหล่านี้ ไม่ยินดีไม่ยินร้ายในธรรมเหล่านี้ เป็นเหตุละ**ทิฏฐิจริตอย่างละเอียด**ซึ่งทำให้ติดธรรม การปฏิบัติทางสติปัฏฐานดั่งนี้ จึงเป็น เอกายโน มคฺโค คือทางปฏิบัติอันเดียวให้เกิดความบริสุทธิ์ ดับความโศกความระทมทุกข์ ดับทุกข์โทมนัส นำให้บรรลุธรรมที่พึงบรรลุ จนถึงธรรมอย่างยิ่งแล

๑ กันยายน ๒๕๐๙

วิธีปฏิบัติสติปัฏฐานในปัจจุบันธรรมกับพระพุทธคุณ

ขอให้ทุกท่านประมวลใจกำหนดฟังและพิจารณาธรรมที่เป็นตัวความจริง และให้น้อมระลึกถึงพระพุทธคุณของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้สั่งสอนทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ในการประมวลใจเข้ามานี้ ก็ให้ทิ้งอารมณ์ภายนอกไว้เสียข้างนอก ไม่ประมวลอารมณ์เข้ามาด้วย เพราะเมื่อจิตใจนี้มีอารมณ์ภายนอกเป็นกังวลอยู่ ธรรมก็เข้ามาไม่ได้ ฉะนั้น ก็ให้ทิ้งอารมณ์ข้างนอกไว้ข้างนอก ดูธรรมที่แสดงให้เป็นอารมณ์ปัจจุบัน และพิจารณาตามกระแสธรรม ในการพิจารณานี้ ดำเนินตามทางสติปัฏฐานย่อมเป็นทางที่ตรง คือในบัดนี้ก็กำหนดดูกาย ดูเวทนา ดูจิต และดูธรรม การกำหนดกายนั้น ก็คือในปัจจุบันกำลังฟัง ก็กำหนดเสียง กำหนดโสตะคือหู หูกับเสียงประจวบกัน อันนี้ก็เป็นกาย และก็ตรวจดูเวทนาคือความสุขหรือทุกข์ หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข เพราะกายคือเสียงกับหูที่กระทบกันนั้น เมื่อมีทุกข์ คือยังไม่สบายเพราะฟังธรรม ก็กำหนดให้รู้ว่านี้เป็นทุกขเวทนา ถ้ามีความสบาย เพราะฟังธรรม ก็กำหนดให้รู้ว่านี้เป็นสุขเวทนา ถ้ายังเฉย ๆ ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข ก็กำหนดให้รู้ว่าเป็นอุเบกขาเวทนา เวทนานี้ก็แล่นถึงจิต ก็กำหนดดูจิตใจว่า มีชอบในธรรมหรือไม่ชอบในธรรมที่ฟัง และต่อจากนั้นก็กำหนดตัวความชอบหรือความไม่ชอบ ว่าบัดนี้เป็นความชอบ บัดนี้เป็นความไม่ชอบ นี่ก็เป็นธรรม อันนี้เป็นสติปัฏฐานในการ

ฟัง คือ เสียงกับหูก็เป็นกาย ก่อเวทนาก็เป็นเวทนาส่งถึงจิตก็เป็นจิตและจิตก็ประกอบด้วยเรื่องคือธรรมในจิต เป็นตัวความชอบหรือไม่ชอบก็เป็นธรรม และพิจารณาอีกชั้นหนึ่ง เสียงกับหูที่ประจวบกันนั้นเสียงก็เป็นเสียงธรรม หูก็ฟังธรรม จิตใจก็แล่นไปถึงเนื้อความของธรรม ตัวธรรมที่ฟังอันเป็นเสียงแสดง ก็นับว่าเป็นกาย และเมื่อจิตใจอันนี้ซึมซาบในเนื้อความของธรรม ได้ความสงบก็เป็นเวทนา ส่งจิตใจให้**ประกอบด้วยศรัทธาและปัญญาเป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนกุศลก็เป็นจิตและเป็นตัวธรรม** คือศรัทธาและปัญญาเป็นต้นในจิตที่บังเกิดขึ้นโดยลำดับเป็นสติปัฏฐานชั้นในเข้าไปอีกขั้นหนึ่ง และเมื่อได้กำหนดดูสติปัฏฐาน คือ กาย เวทนา จิต ธรรม ในปัจจุบันดังกล่าวด้วยฝึกหัดดูอารมณ์ที่เป็นปัจจุบันในบัดนี้ให้เป็นสติปัฏฐาน และเมื่อออกรับอารมณ์ภายนอกในเวลาที่ออกจากการปฏิบัติไปประกอบธุรกิจต่าง ๆ ก็ฝึกหัดดูอารมณ์ที่ประสบนั้นให้เป็นสติปัฏฐาน เช่นว่าโดยปกติเมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียงเป็นต้น รูปและเสียงเป็นต้นนั้นก็มาเป็นอารมณ์ทำให้ชอบบ้างไม่ชอบบ้าง ถ้าเป็นรูปเสียงที่น่าปรารถนาพอใจก็มาเป็นอารมณ์ให้เกิดความชอบ ถ้าเป็นรูปเสียงที่ไม่ปรารถนาพอใจก็มาเป็นอารมณ์ให้เกิดเป็นความไม่ชอบ โดยปกติก็ย่อมเป็นอย่างนี้ เพราะฉะนั้นก็ใช้สติปัฏฐานนี้แหละสำหรับดูอารมณ์ทั้งหลาย กล่าวคือเมื่อประสบอารมณ์ก็คิดพิจารณาว่า อันไหนเป็นกาย อันไหนเป็นเวทนา อันไหนเป็นจิต อันไหนเป็นธรรม พิจารณาเข้ามาดูที่จิตของตนเองหยุดดูที่จิตของตนเอง รูปกับตาที่ประจวบกัน หูกับเสียงที่ประจวบกัน ก็เป็นกาย เมื่อประจวบกันอย่างนั้นก็เกิดเวทนาคือ สุขหรือทุกข์ และเวทนานี้ก็ปรุงจิต ถ้าเป็นสุขเวทนาก็ปรุงจิตให้ยินดี ถ้าเป็นทุกขเวทนาก็ปรุงจิตให้ยินร้าย เพราะฉะนั้นก็จับพิจารณาดูเวทนาในขณะที่รับอารมณ์ ดูจิตในขณะที่รับอารมณ์ ดูธรรมคือตัวความยินดีหรือความยินร้ายในขณะที่รับอารมณ์ถ้าหัดให้สติปัฏฐานรับอารมณ์ดังกล่าวนี้ ถ้าสติบังเกิดช้า คือพอรับอารมณ์ก็บังเกิดความยินดีหรือความยินร้ายขึ้น ก็แปลว่าสติกำหนดมาโดยลำดับไม่ทัน กิเลสบังเกิดขึ้นเสียก่อนแต่ก็ไม่ปล่อยแต่จับดูตัวธรรมคือตัวยินดีหรือยินร้ายในจิต ให้รู้ว่าบัดนี้จิตยินดีบัดนี้จิตยินร้าย เมื่อกำหนดดูเช่นนี้ก็จะสงบความยินดีหรือความยินร้ายไว้เพียงเท่านั้นได้ แต่ถ้ามีสติกำหนดได้เร็วกว่านั้นจนจับจิตทัน ในขณะที่เวทนาเข้ามาปรุงจิต จับจิตที่ไหว ๆ ในเวทนา จะมียินดียินร้ายก็ชั่วแวบหนึ่ง แต่เมื่อได้จับจิตด้วยสติทันแล้ว ก็จะหยุดอยู่เท่า

นั้น แต่ถ้าจับจิตได้เร็วกว่านั้น กำหนดจับเวทนาทันในขณะที่รับอารมณ์ กำหนดทันว่าเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ เพราะอารมณ์ที่รับนั้นก็จะหยุดอยู่ได้เพียงนั้น เวทนาก็จะไม่ปรุงจิต แต่ถ้ามีสติได้เร็วยิ่งกว่านั้น กำหนดจับอารมณ์ที่รับนั้นไว้ทัน คือในขณะที่รูปกับตาประจวบกัน หูกับเสียงประจวบกัน ก็มีสติกำหนดได้ทันว่า สักแต่เป็นอารมณ์ คือเป็นตากับรูปประจวบกัน สักแต่ว่าเป็นเสียงกับหูประจวบกัน ประจวบกันแล้วก็ผ่านไปแล้วไป ถ้ามีสติกำหนดได้ตั้งแต่ต้นก็เป็นอันดับเรื่องได้ตั้งแต่ต้น การหัดทำสติปัฏฐานสำหรับเป็นเครื่องรับอารมณ์ดังกล่าวนี้ จึงเป็นวิธีปฏิบัติสำหรับที่จะรักษาตนให้มีความเกษมสวัสดีจากอารมณ์โลกทั้งหลาย ทั้งยังเป็นเครื่องสกัดกั้นกิเลสและกองทุกข์ในโลก เพราะฉะนั้น จึงเป็น**สติอารักขา** สติเป็นเครื่องรักษาตน และในเบื้องต้นการฝึกหัดใช้สติดังกล่าวนี้ อาจจะขลุกขลักไม่สะดวก แต่ถ้าหัดปฏิบัติอยู่เสมอ ก็จักสามารถควบคุมอารมณ์ ควบคุมจิตใจ และควบคุมกรรมของตนได้โดยลำดับ สามารถที่จะรับอารมณ์ทั้งหลายได้อย่างสบายไม่บังเกิดความทุกข์เดือดร้อน ในข้อนี้ก็อาศัยคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งพระองค์เป็น สตฺถา เทวมนุสฺสานํ เป็นศาสดา คือเป็นครูผู้สั่งสอนของเทพและมนุษย์ทั้งหลาย ในการที่จะเข้าถึงพระคุณในข้อนี้ก็ให้พิจารณาดูพระศาสดา ดูเทพและมนุษย์ ประมวลเข้ามาที่ตนเอง **เทพ**นั้นตามอธิบายเป็น**อุปปาติกกำเนิด** คือเป็นกายทิพย์จำพวกลอยเกิด เกิดขึ้นมาก็เป็นตัวเป็นตนโตใหญ่ทีเดียว ไม่ได้ถือกำเนิดเหมือนอย่างมนุษย์ ตามศัพท์แปลว่าสว่างก็ได้ แปลว่าเล่นก็ได้ ที่แปลว่าสว่างนั้นก็คือรัศมีสว่างไสวในตน ที่แปลว่าเล่นนั้นก็คือมีความสุขอยู่ด้วยทิพยสมบัติ สมบัติทิพย์ซึ่งบังเกิดขึ้นด้วยบุญตลอดเวลา ไม่ต้องทำการงาน เสวยสุขสบายเหมือนอย่างเล่นสนุกอยู่ตลอดเวลา เพราะไม่ต้องประกอบการงานแสวงหาสมบัติ สมบัติที่เป็นทิพย์นั้นมาบังเกิดขึ้นด้วยอำนาจของบุญที่ได้ทำไว้จัดเป็นสุคติ นับว่าเป็น**สุคติภูมิ**อันหนึ่ง **มนุษย์**นั้นก็ได้แก่บุคคลทั่วไปนี้ ซึ่งมีกำเนิดเกิดมาเป็นมนุษย์ นี้เป็นอธิบายโดยทั่วไป แต่ในทางพระพุทธศาสนานั้น สำหรับ**เทพ**ได้จัดเป็น ๓ อย่าง คือ **สมมติเทพ** เทพโดยสมมติหมายถึงพระราชาซึ่งครองแผ่นดินครอบครองราชสมบัติ ซึ่งนับว่าเป็นเทวดาในมนุษย์ **อุปปัติเทพ**เทพโดยอุปบัติ ก็คือเทพผู้กำเนิดเป็นเทวดาดังกล่าวแล้ว **วิสุทธิเทพ** เทพผู้บริสุทธิ์ ซึ่งหมายถึง**พระอรหันต์** ส่วนมนุษย์นั้นก็คือบุคคลผู้เป็นสามัญชนทั่วไปนี้ เป็นจำพวกที่เรียกว่าปุถุชนคนกิเลสหนา

ชนิดที่เป็น**อันธพาล** คือใจบาปหยาบช้าเรียกว่า **อันธพาลปุถุชน**ก็มี เป็นปุถุชนผู้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมเรียกว่า**กัลยาณปุถุชน**ก็มี และเป็น**พระอริยะ**คือผู้บรรลุมรรคผลในทางพระพุทธศาสนาตั้งแต่ขั้นต้นขั้นต่ำก็มีนี้เป็นอธิบายมนุษย์และเทวดาตาม**สมมติธรรม**หรือ**บัญญัติธรรม** แต่เมื่อจะน้อมเข้ามาในทางปฏิบัติเทวะและมนุษย์นี้ก็ประมวลอยู่ในจิตใจอันนี้ ซึ่งอาศัยอยู่ในกายอันนี้ ไม่ใช่แต่เทวะและมนุษย์เท่านั้น แม้อบายภูมิภูมิที่ไม่เจริญประกอบด้วยความทุกข์ต่าง ๆ ก็ประมวลอยู่ในจิตใจอันนี้เช่นเดียวกัน เมื่อไม่ได้พบธรรมในพระพุทธศาสนา เช่นสติปัฏฐานหรือไม่ได้พบธรรมที่เป็นส่วนดีส่วนชอบ จิตประกอบด้วยยินดียินร้าย ประกอบด้วยความโลภโกรธหลง แผดเผาอยู่เป็นส่วนมากก็ตกอยู่ในภาวะของ**อบายภูมิ** เป็นอบายภูมิในปัจจุบัน เมื่อจิตหมกไหม้อยู่ในกิเลส ในใจของตนเช่นนี้ ก็มองไม่เห็นพระศาสดาเพราะมีกิเลสและอารมณ์ที่หุ้มห่อและปกปิดไม่ให้มองเห็น ต่อเมื่อได้พบธรรมคำสั่งสอนของพระศาสดา และดำเนินปฏิบัติในแนวสติปัฏฐาน สงบอารมณ์สงบกิเลสที่หุ้มห่อจิตและแผดเผาจิตให้รุ่มร้อนจนมีจิตใจสูงขึ้น ยินดีอยู่ในทาน ในศีล มีหิริโอตตัปปะ มีธรรมหรือเรียกว่าศีลธรรมตามภูมิตามชั้น ภาวะก็เลื่อนขึ้นไปสู่**มนุษยภูมิ** คือ **ภูมิมนุษย์** เมื่อภาวะเลื่อนขึ้นถึงมนุษย์เช่นนี้ก็ได้มองเห็นพระศาสดาว่าเป็นผู้สอนมนุษย์ทั้งหลาย คือสอนคนให้เป็นคนโดยเฉพาะก็เป็นพระศาสดาผู้สั่งสอนตนเองให้เป็นมนุษย์ คือเป็นคนโดยธรรมขึ้น และเมื่อได้ปฏิบัติในสติปัฏฐาน เป็นต้น จนมีจิตใจสงบยิ่งขึ้น สะอาดบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น มีจิตใจบริสุทธิ์สว่างไสวแจ่มใสมีความสุขขึ้น ก่อนแต่นั้นอยู่ในที่เดียวกันรับอารมณ์เดียวกัน มีความทุกข์ร้อน แต่เมื่อได้ปฏิบัติเข้าตามภูมิชั้นของจิตใจที่บริสุทธิ์ มีความแจ่มใสหรือสว่างไสวขึ้น ก็อยู่ในที่เดียวกันรับอารมณ์เดียวกัน แต่ก็มีความสุขไม่เป็นความทุกข์ ภูมิชั้นก็เลื่อนขึ้นเป็นเทวะ และก็ได้เห็นพระศาสดาว่าเป็นผู้สอนของเทวะ โดยตรงก็สั่งสอนตนเองให้เป็นเทวะขึ้น และเมื่อได้ปฏิบัติจนบรรลุถึงความบริสุทธิ์บริบูรณ์ยิ่งก็จะเลื่อนภูมิชั้นของตนให้เป็นเทวะที่บริสุทธิ์ตามภูมิชั้นโดยลำดับ และเมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะปรากฏพระคุณของพระพุทธเจ้าว่าเป็น สตฺถา เทวมนุสฺสานํ เป็นศาสดาของเทพและมนุษย์ทั้งหลาย การเห็นพระคุณในข้อนี้ด้วยการปฏิบัติ เป็นการเห็นที่ใกล้ชิดพระศาสดา เพียงแต่เห็นด้วยปริยัติ ยังไม่ปฏิบัติ ยังเป็นเห็นห่าง ความเชื่อและความรู้ของตนก็ไม่แน่นอน ต่อเมื่อมาปฏิบัติก็มาได้เห็นพระคุณในข้อนี้ได้ชัดขึ้น และเมื่อ

ได้รับผลของการปฏิบัติสูง ๆ ขึ้นไป ก็จักประจักษ์ในพระคุณข้อนี้กระชับยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ **ศรัทธา** คือความเชื่อ **ปสาทะ** ความเลื่อมใสอันประกอบด้วยความรู้เกิดจากการปฏิบัติซึ่งเป็นตัวปัญญา ก็จะตั้งมั่นแน่นอนและมั่นคง ในการปฏิบัตินี้ เมื่อได้อาศัยพระคุณดังกล่าวเป็น**สรณะ** คือเป็นที่พึ่ง คอยเตือนใจอยู่เสมอว่า บัดนี้ได้พบพระศาสดาผู้อุดมเอกในโลกแล้ว ทรงสั่งสอนเทพและมนุษย์ก็ทรงสั่งสอนตนนี้เองให้ปฏิบัติให้เป็นเทพขึ้น เป็นมนุษย์ขึ้นโดยลำดับ และก็ให้มีพระศาสดาเป็นผู้เตือนตนสั่งสอนตนประจำในจิตใจเสมอ เมื่อประสบอารมณ์และสติยังไม่บังเกิดขึ้นทันต่ออารมณ์บังเกิดความยินดียินร้ายจนถึงก่อเจตนากรรมขึ้น ก็ฉวยพระคุณข้อที่ให้มีพระศาสดาในจิตนี้เองออกมาเป็นผู้เตือนตนว่าทรงสอนให้ละความชั่ว ให้กระทำความดีฉะนั้น เมื่อจะมีเจตนาที่จะทำไม่ดีก็ให้มีวิรัติความงดเว้นจากการกระทำนั้นเสียและเตือนตนให้กระทำความดีสืบต่อไป ดังนี้ก็ได้ชื่อว่า ได้มีพระศาสดาเป็นที่พึ่งคอยเตือนตนอยู่ในด้านของกรรม และเมื่อได้ปฏิบัติละเอียดยิ่งขึ้น ก็ให้มีพระศาสดาออกมาเป็นผู้ให้สติเตือนตนในขณะที่รับอารมณ์ เพื่อที่จะได้ใช้สติปัฏฐานหยุดพิจารณาอารมณ์เข้ามาที่ภายในให้เป็นกายเวทนาจิตธรรม ระงับบาปอกุศลธรรมในจิตเสียได้ พระศาสดาก็จะประทับอยู่กับตน และจะเป็นพุทธะ คือผู้รู้ที่คอยเตือนตนอยู่ พระศาสดาซึ่งเป็นผู้รู้นี้ ทุก ๆ ผู้ปฏิบัติธรรมก็ย่อมมีอยู่ หากแต่ไม่เข้าไปหาท่าน ไม่ให้ท่านออกมาเป็นผู้เตือนและไม่รับคำเตือน ถ้าคิดถึงท่านและให้ท่านออกมาเป็นผู้เตือนหรือผู้สั่งสอนรับคำสั่งสอนของท่าน เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วก็จะเป็น สตฺถา เทวมนุสฺสานํ แผ่พระคุณช่วยให้พ้นจากกิเลสและกองทุกข์ พ้นจากบาปอกุศลธรรมทั้งหลายละเอียดยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ

๑๘ กันยายน ๒๕๐๖

สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔

หลักปฏิบัติในกรรมฐานได้แสดงตามหลักสติปัฏฐานตั้งสติกำหนดพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม ดังที่ได้กล่าวมาโดยลำดับ จิตมีปกติคิดไปในอารมณ์คือเรื่องทั้งหลาย เมื่อผูกใจอยู่ในอารมณ์อันใดที่จะชอบก็ตาม ไม่ชอบก็ตาม ใจก็ย่อม

ท่องเที่ยวไปในอารมณ์อันนั้น เพราะฉะนั้น จึงดิ้นรนกวัดแกว่งกระสับกระส่าย ไม่ควรแก่การงานที่จะพึงทำ ท่านจึงสอนให้หัดอบรมจิตให้เป็นสมาธิด้วยกำหนดสติให้รู้ระลึกเข้ามาในกาย เวทนา จิต ธรรม เป็นที่ตั้งของสติทั้ง ๔ นี้ ในขั้นปฏิบัติจะหัดกำหนดจิตในที่ตั้งอันใดอันหนึ่งก็ได้ แต่เมื่อกำหนดที่ตั้งอันใดออกหน้า อีก ๓ ข้อก็ย่อมประมวลเข้ามาอยู่ด้วยกัน เมื่อกำหนดสติในกาย คือ กำหนดลมหายใจเข้าออก หรือกำหนดอาการของกาย ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก อันใดอันหนึ่งก็ให้รู้กายที่กำหนด คือรู้ระลึกไปในลมหายใจ หรือในอาการของกายดังกล่าว ให้รู้เวทนาในขณะปฏิบัตินี้ ให้รู้จิตในขณะปฏิบัตินี้ ให้รู้ธรรมคือตัวสติที่รู้ระลึกในขณะปฏิบัตินี้ ก็เป็นอันได้ดำเนินในสติปัฏฐานทั้ง ๔ ให้เป็น เอกายใน มคฺโค คือทางปฏิบัติอันเดียวกัน และเมื่อมีที่ตั้งอันอื่นแทรกเข้ามา เพราะจิตท่องเที่ยวออกไปในอารมณ์ภายนอกที่คอยดึงใจออกไปก็ให้รู้ มีเวทนาภายนอกที่ไม่ใช่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติก็ให้รู้ จิตที่มีอาการเกิดจากอารมณ์ภายนอกอย่างไรก็ให้รู้ ธรรมในจิตที่เกิดจากอารมณ์ภายนอกเป็นตัวนิวรณ์ที่เกิดแทรกเข้ามาก็ให้รู้ นั่นก็เป็น กาย เวทนา จิต ธรรม ภายนอก นอกกรรมฐาน ก็ให้รู้และก็ระงับไปด้วยความรู้ กลับนำจิตมาตั้งอยู่ในที่ตั้งคือในกายซึ่งตั้งจิตกำหนด เมื่อการกำหนดแนบแน่นเข้าก็จะได้สุขจากการปฏิบัติเป็นเวทนาเกิดจากการปฏิบัติก็ให้รู้ จิตที่รวมสงบเข้าแจ่มใสเอิบอิ่มเข้าเกิดจากการปฏิบัติก็ให้รู้ ธรรมคือตัวสติที่รู้ระลึกตั้งมั่นแนบแน่นเข้าปรากฏชัดเจนเข้าก็ให้รู้ และเมื่อเป็นเช่นนี้ ธรรมคือตัวสติที่ระลึกรู้ก็จะรู้กาย เวทนา จิต ธรรม ตลอดถึงกันทั้งหมดเป็นอันเดียว เป็นตัว**อุปัฏฐาน** ตัวความปรากฏแจ่มแจ้ง

สัมมัปปธาน ๔

ในการปฏิบัติทำใจให้เป็นสมาธิ ดำเนินทางกาย เวทนา จิต ธรรม ซึ่งเป็นสติปัฏฐานนี้ จึงต้องอาศัยมี**ปธานะ** อันได้แก่ความเพียร ตั้งความเพียรที่จะระวังไม่ให้กาย เวทนา จิต ธรรม ภายนอกบังเกิดขึ้น **กายภายนอก**ก็คือที่ตั้งภายนอก อันได้แก่อารมณ์ที่ดึงใจออกไป **เวทนาภายนอก**ก็คือสุขหรือทุกข์ไปตามอารมณ์นั้น **จิตภายนอก** ก็คือจิตที่ยินดียินร้ายไปตามอารมณ์นั้น **ธรรมภายนอก**ก็คือตัวนิวรณ์ที่

เกิดแทรกขึ้นไปตามอารมณ์นั้น ก็จะต้องตั้งความเพียรระมัดระวังไม่ให้ส่วนเหล่านี้อันเป็นส่วนอกุศลของสมาธิบังเกิดขึ้น และเมื่ออกุศลของสมาธิบังเกิดขึ้นก็ให้ละด้วยสตินี้แหละที่ระลึกรู้ไว้ ระลึกรู้ขึ้นได้เมื่อใดอกุศลก็ละได้เมื่อนั้น ก็นำจิตกลับเข้ามาตั้งอยู่ในการปฏิบัติก็จะต้องตั้งความเพียรรักษาทางปฏิบัตินี้ไว้ ตั้งความเพียรปฏิบัติในทางปฏิบัติอันเรียกว่าเป็น**กุศลของสมาธิ** และรักษาทางปฏิบัติอันเป็นตัวกุศลของสมาธินี้ไว้ ส่งเสริมให้มากขึ้น

อิทธิบาท ๔

เมื่อได้อาศัยปธานะ คือตั้งความเพียรดังนี้ ก็ย่อมประสบความสำเร็จในการปฏิบัติไปทีละขั้น ความสำเร็จนี้ เรียกว่า **อิทธิ** แปลว่า ฤทธิ์ในภาษาไทย แต่ความเข้าใจโดยมากว่า ฤทธิ์เดชที่เกินวิสัยสามัญชนอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ความหมายในทางปฏิบัติ **ฤทธิ์**หรืออิทธิคือความสำเร็จนี้หมายถึงความสำเร็จในการละอกุศล และในการอบรมกุศลทางจิต เมื่อละอกุศลได้สำเร็จอย่างหนึ่ง อบรมกุศลได้สำเร็จอย่างหนึ่งก็เป็นอิทธิหรือฤทธิ์ของจิตอย่างหนึ่ง ดังจะพึงเห็นได้ว่า เมื่อปฏิบัติในสมาธิ จิตมักจะท่องเที่ยวออกไปในอารมณ์ที่ใคร่ที่ปรารถนาพอใจ อันเรียกว่ากามคุณ ไม่ยอมที่จะเข้ามาตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิโดยง่ายมักจะเป็นเช่นนี้ เรียกว่าไม่มีอิทธิของจิตต่อเมื่อสงบอารมณ์ภายนอก สงบนิวรณ์ลงได้ เรียกว่าละอกุศลได้ก็เป็นอิทธิของจิตอย่างหนึ่ง เมื่อมาตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิได้ ก็เป็นอิทธิอย่างหนึ่ง กล่าวอย่างสามัญเมื่อจิตบังเกิดโลภโกรธหลง เพราะกระทบอารมณ์ทั้งหลาย ก็ไม่สามารถที่จะระงับโลภโกรธหลงได้ ไม่สามารถที่จะระงับอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของโลภโกรธหลงได้ จิตก็ท่องเที่ยวอยู่ในกุศล อารมณ์ก็เป็นอกุศล นิวรณ์หรือกิเลสที่บังเกิดขึ้นนี้ก็เป็นอกุศลจิตก็ไม่มีอิทธิ และก็ไม่สามารถที่จะน้อมจิตเข้ามาในทางกุศลที่ตรงกันข้าม

ในการปฏิบัติที่จะบังเกิดผลจึงจะต้องมีอิทธิของจิต คือความสำเร็จไปทีละขั้นเพราะฉะนั้น ก็ให้กำหนดพิจารณาดูอิทธิแห่งจิตของตนว่าเป็นอย่างไร เมื่อสามารถสงบอารมณ์ สงบกิเลสนิวรณ์ภายนอกเสียได้ สามารถที่จะนำจิตเข้ามาตั้งอยู่ในที่ตั้งทางสติปัฏฐานนี้ได้ ก็เรียกว่ามีอิทธิของจิต

อิทธิของจิตนี้ ท่านแสดงทางปฏิบัติให้บรรลุถึง เรียกว่า อิทธิบาท หมายถึงทางปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงอิทธิ คือความสำเร็จดังกล่าวนั้น ก็ได้แก่ธรรม ๔ ข้อคือ **ฉันทะ** ความพอใจ หมายถึงความใคร่ความปรารถนาที่จะปฏิบัติ **วิริยะ** ความเพียรปฏิบัติ **จิตตะ** ความตั้งใจในการปฏิบัติ ไม่ทอดใจ **วิมังสา** ความคอยสอบสวนใคร่ครวญดำเนินการปฏิบัติให้ถูกต้อง ธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ แยกกันแต่ละข้อก็ได้ รวมกันเข้าก็ได้ แต่แม้จะแยกกันแต่ละข้อ เมื่อตั้งข้อใดข้อหนึ่งขึ้นเป็นหัวหน้า ก็ย่อมจะชักจูงอีก ๓ ข้อเข้ามา เช่น ตั้งฉันทะ ความพอใจ คือความปรารถนาที่จะปฏิบัติเป็นหัวหน้า มีฉันทะขึ้นก็จะชักจูงวิริยะ จิตตะ และวิมังสาเข้ามา เมื่อตั้งความเพียรขึ้นเป็นหัวหน้าก็ชักจูงฉันทะ จิตตะ วิมังสาเข้ามา เมื่อตั้งจิตตะ คือความที่ตั้งจิตเป็นหัวหน้า ก็จะชักจูง ฉันทะ วิริยะ และวิมังสาเข้ามา เมื่อตั้งวิมังสาขึ้นเป็นหัวหน้า ก็จะชักจูง ฉันทะ วิริยะ จิตตะเข้ามา เพราะฉะนั้น ทั้ง ๔ ข้อนี้จึงบังเกิดขึ้นเนื่องกัน แต่ก็มีลักษณะของธรรมต่างกัน กล่าวได้ว่าต้องอาศัยกัน คือจะต้องมีทั้ง ๔ ข้อ ประมวลกันเข้ามา เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนให้อบรม ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ให้บังเกิดขึ้น

ข้อแรก **ฉันทะ** ความพอใจ หมายถึงความใคร่ ความปราถนาที่จะปฏิบัติเป็นข้อสำคัญ ที่จะชักนำใจ ชักนำการปฏิบัติ ถ้าขาดฉันทะก็เรียกว่า ขาดความพอใจ ความชอบ แต่ว่าโดยปกตินั้น เมื่อยังไม่ได้รับผลของการปฏิบัติก็ย่อมจะไม่เกิดฉันทะ เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนให้อบรมฉันทะให้บังเกิดขึ้น การอบรมฉันทะนี้เป็นของที่ทำได้ คือพิจารณาประโยชน์ของการปฏิบัติให้เห็นประโยชน์ และเมื่อเห็นประโยชน์ก็ย่อมจะเกิดฉันทะขึ้น อาจจะต้องอาศัยศรัทธาปสาทะเป็นเครื่องชักนำ เหมือนในเรื่องทั่วไป เมื่อใครต้องการจะปลูกฉันทะของใครในสิ่งอะไรก็จะต้องชี้แจงชักจูงใจของผู้นั้นให้เกิดศรัทธาปสาทะในสิ่งนั้น ให้เห็นว่าสิ่งนั้นมีประโยชน์เป็นที่ต้องการ ฉันทะก็จะบังเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนให้อบรมฉันทะให้เกิดขึ้น

วิริยะ ความเพียร ท่านก็สอนให้อบรมด้วยการพิจารณาว่าสมควรที่จะพากเพียรปฏิบัติ เพราะเมื่อมีความเพียรก็ย่อมจะประสบความสำเร็จและความเพียรนี้ก็จะยากในเบื้องต้น แต่จะง่ายขึ้นไปโดยลำดับ เมื่อได้จับทำความเพียรให้กิจที่พึงทำดำเนินไปได้แล้ว ความง่ายก็จะบังเกิดขึ้นทุกที และเวลาของชีวิตก็มีน้อยมีจำกัด

เพราะฉะนั้น ควรที่จะตั้งความเพียรไม่ปล่อยให้เวลาล่วงไปเสียเปล่า เมื่อพิจารณาก็ย่อมจะปลุกจิตใจให้เกิดความเพียรขึ้นได้

จิตตะ คือความตั้งจิตไม่ทอดธุระ ก็อบรมได้ คือเอาใจใส่ในการปฏิบัติ ไม่ทอดใจ ไม่ทอดธุระในการปฏิบัติ เหลียวแลในการปฏิบัติอยู่

วิมังสา ความสอบสวนพิจารณาใคร่ครวญให้การปฏิบัติดำเนินไปถูกต้อง ก็เป็นสิ่งที่อบรมได้ อาศัยปัญญาที่คอยสอดส่องพิจารณาดูการปฏิบัติของตนไม่ประมาทปัญญาของตน ไม่ทอดทิ้งละเลยปัญญาของตน แต่ว่าใช้สอบสวนพิจารณาใคร่ครวญการปฏิบัติอยู่เสมอ

ท่านแสดงหลักในการอบรมธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ในการปฏิบัติไว้ดังนี้ อบรมฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ไม่ปล่อยให้ย่อหย่อนไปด้วยความเกียจคร้าน เพราะเมื่อเกิดความเกียจคร้านขึ้น ก็จะปล่อยให้ธรรมทั้ง ๔ นี้ย่อหย่อนเสื่อมไป อนึ่งไม่ยกธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ให้จัดเกินไปด้วยความฟุ้งซ่าน คือไม่คิดฟุ้งซ่านหวังผลของการปฏิบัติจนเกินไป ซึ่งเป็นต้นเหตุให้ทำฉันทะความพอใจ ทำความเอาใจใส่และทำการพิจารณาใคร่ครวญจนเกินไป

อนึ่ง ให้ทำ**สัญญา** คือความกำหนดในการปฏิบัติ กำหนดที่ตนเองทำสัญญากำหนดข้างหน้าข้างหลัง ให้รู้ข้างหน้าเหมือนรู้ข้างหลัง ให้รู้ข้างหลังเหมือนรู้ข้างหน้า กำหนดให้รู้ข้างบนข้างล่าง ให้รู้ข้างล่างเหมือนรู้ข้างบน ให้รู้ข้างบนเหมือนรู้ข้างล่าง กำหนดให้มีความรู้สว่าง กลางคืนเหมือนกลางวัน กลางวันเหมือนกลางคืน มีใจเปิดเผยไม่ปกปิด มีความสว่างใจ สัญญาคือการกำหนดดังกล่าวนี้ ใช้สัญญากำหนด เพราะเมื่อนั่งอยู่เหมือนดั่งที่นั่งอยู่นี้ จะเห็นข้างหลังเหมือนข้างหน้า เห็นข้างหน้าเหมือนข้างหลังด้วยตาไม่ได้ และเมื่อหลับตาก็มองไม่เห็นอะไรด้วยตา เพราะฉะนั้น ก็ให้ใช้สัญญากำหนด กำหนดดูข้างหลังดูข้างหน้า โดยรอบ ให้เห็นข้างหลังเหมือนข้างหน้า ข้างหน้าเหมือนข้างหลัง คือให้มีความรู้กำหนดบริเวณโดยรอบตน และกำหนดข้างล่างข้างบน โดยเฉพาะก็กำหนดที่ตนเองตามเห็นร่างกายของตนเอง เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงไป มีหนังหุ้มอยู่เป็นที่สุดรอบ ให้มีสัญญากำหนดให้รู้โดยตลอด และกำหนดใจให้สว่างไสวไม่ให้มีเครื่องปิดบัง เครื่องปิดบังจิตใจนั้นก็คือนิวรณ์ เมื่อสงบนิวรณ์ลงได้ จิตใจก็สว่าง แล้วก็ต้องกำหนดแสง

สว่างของกลางวันหรือแสงสว่างของดวงไฟ กำหนดจำเอาความสว่างนั้น ความจำเอาความสว่างนั้นนั่นแหละเป็นตัวสัญญา คือเป็นตัวจำได้หมายรู้ และเอาตัวจำได้หมายรู้อันนี้มากำหนดทำความสว่าง กลางคืนเหมือนกลางวัน กลางวันเหมือนกลางคืน ให้จิตใจมีความสว่างอยู่โดยรอบ และระมัดระวังจิตใจไม่ให้ท่องเที่ยวไปใน**กามคุณภายนอก** คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ ซึ่งเป็นเครื่องปกปิดกำบังจิตใจไม่ให้สว่าง นิวรณ์เกิดขึ้นเมื่อใดความมืดก็จะเกิดขึ้นเมื่อนั้น เพราะฉะนั้น ก็ให้ระมัดระวังจิตใจ ไม่ให้เกิดนิวรณ์เข้ามา ไม่ให้ออกไปสู่อารมณ์ภายนอก กำหนดสัญญาคือความสว่างให้เกิดขึ้นโดยรอบ นี้เป็นวิธีอบรมธรรม ฉันทะ ความพอใจ ความเพียร ความตั้งจิตหรือเอาใจตั้ง และความใคร่ครวญพิจารณาให้การปฏิบัติดำเนินไปโดยถูกต้อง และเมื่ออาศัยฉันทะ ความพอใจ อาศัยความเพียร อาศัยจิตที่ตั้ง อาศัยความใคร่ครวญพิจารณาด้วยวิธีอบรมดังกล่าวก็จะได้สมาธิ และเมื่อได้สมาธิ ก็อาศัยสมาธิคอยป้องกันกำจัดอกุศลของการปฏิบัติ คอยดำเนินไปในทางปฏิบัติ รักษาทางปฏิบัติ คือสติปัฏฐานที่ตั้งไว้ เมื่อเป็นดังนี้ก็จะได้อิทธิคือความสำเร็จในการปฏิบัติไปทีละขั้น

๖ กันยายน ๒๕๐๘

อินทรีย์ ๕

หลักในการปฏิบัตินั้นดำเนินตามหลักสติปัฏฐานประมวลในกาย เวทนา จิต ธรรม สัมมัปปธาน (ความเพียรชอบ) มีอิทธิบาท (ธรรมที่ให้ประสบความสำเร็จ) เป็นอุปการะอุดหนุนการปฏิบัติ และจะมีอุปการะแก่การปฏิบัติดังกล่าวได้ ก็ต้องอาศัยมีอินทรีย์ (คือธรรมที่เป็นใหญ่) สำหรับเป็นที่อุดหนุนการปฏิบัติ ท่านแสดงอินทรีย์ไว้ ๕ ประการคือ **ศรัทธา** ความเชื่อหยั่งลงในพระรัตนตรัย **วิริยะ** ความเพียร **สติ** ความระลึก **สมาธิ** ความตั้งใจมั่น และ**ปัญญา** ความรู้ อันอาศัย**วิเวก** ความสงบสงัด **วิราคะ** ความคลายจนสิ้นความยินดี **นิโรธ** ความดับ และความที่ดำเนินแปรไปเพื่อความสละคืน ด้วยว่าจิตใจนี้โดยปกติ ย่อมคลุกคลีอยู่กับอารมณ์ทั้งหลายซึ่งผ่านเข้ามาทางช่องตา

ช่องหู เป็นต้น จึงเป็นจิตใจที่ไม่สงบสงัด และนอกจากนี้ยังมีความติดความยินดีอยู่ในอารมณ์ทั้งหลายที่จิตใจคลุกคลีอยู่นี้ และเมื่อเป็นดังนี้ก็ก่อความทุกข์ให้บังเกิดขึ้น ตั้งต้นแต่เป็นทุกข์อย่างละเอียด จนถึงเป็นทุกข์อย่างหยาบ เป็นต้นว่า ความแห้งใจ ความคร่ำครวญใจ ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจเพราะอารมณ์ที่จิตคลุกคลีอยู่เป็นสิ่งที่ชอบก็เกิดดับ สิ่งที่ไม่ชอบก็เกิดดับ แต่ว่าจิตที่เกิดความชอบความยินดีอยู่ในอารมณ์ทั้งหลาย ย่อมมีความคิดหน่วงเหนี่ยวอารมณ์ที่ชอบเพื่อให้คงอยู่ไม่ให้ดับไป และคิดหวังอารมณ์ข้างหน้าที่ยังไม่มาให้เป็นอารมณ์ที่ชอบ เมื่อความยินดีหน่วงเหนี่ยวนั้นไม่สำเร็จ ความแห้งใจ ความระทมใจเป็นต้น ก็บังเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น จิตใจโดยปกติจึงปรากฏแก่ตนเองว่าบางคราวก็แจ่มใส บางคราวก็ขุ่นมัว และความแจ่มใสนั้นมักจะเกิดขึ้นในวาระแรกที่ประสบอารมณ์อันสมปรารถนาที่น่าปรารถนา แต่ก็ตั้งอยู่ชั่วครู่ชั่วคราว ความแจ่มใสก็หายไปเป็นความเฉย ๆ ปกติ และเมื่อประสบความแปรปรวนเป็นที่ไม่ชอบอย่างใดอย่างหนึ่งก็บังเกิดความขุ่นมัวขึ้น และโดยมากเมื่อแจ่มใสมาก สนุกสนานมาก ก็มักจะประสบภาวะขุ่นมัวทุกข์ร้อนที่ตรงกันข้ามในภายหลัง ปกติของจิตใจย่อมเป็นดังนี้ ก็เพราะคลุกคลีอยู่กับอารมณ์ทั้งหลาย ขึ้นลงไปตาม เมื่อยินดีก็ฟูขึ้นไป เมื่อยินร้ายก็ฟุบแฟบลงมา เป็นอย่างคลื่นในมหาสมุทร และถ้าเป็นคลื่อนอย่างปกติแล้ว ก็ย่อมมีขึ้น ๆ ลง ๆ อยู่โดยปกติ แม้ทะเลจะเรียกว่าทะเลเรียบแต่ก็มีคลื่นอยู่เสมอ จิตใจก็มักจะเป็นเช่นนั้น มักจะขึ้น ๆ ลง ๆ อยู่เสมอ พิจารณาดูจึงจะรู้สึก และในขณะเกิดลมมรสุมก็ย่อมจะเกิดคลื่นใหญ่ อาจทำลายเรือแพบ้านเรือนให้อับปางพังทลาย ทำชีวิตของบุคคลผู้อยู่ในเรือหรือบ้านใกล้ทะเลให้เป็นอันตราย จิตใจก็เป็นเช่นนั้น เมื่อประสบอารมณ์รุนแรง ก็จะเกิดคลื่นแรงขึ้นในใจก็จะทำอันตรายแก่ตนเอง ตลอดจนถึงบังเกิดอันตรายแก่ชีวิตได้ ทั้งนี้ก็เพราะจิตใจไม่สงบสงัด มีราคะ ความติดยินดีเป็นต้น ในอารมณ์ และก่อทุกข์อยู่ในจิตเป็นอาจิณเมื่อจิตใจกระสับกระส่ายดิ้นรนอยู่เสมอ เหมือนทะเลในฤดูมรสุมก็ยิ่งจะเกิดคลื่นใหญ่ให้บังเกิดอันตรายดังกล่าวมาแล้ว เมื่อภาวะจิตใจเป็นอยู่ดังนี้ก็จะหย่อนด้วยศรัทธาความเชื่อ หย่อนความเพียร หย่อนสติ หย่อนสมาธิ และหย่อนปัญญา ศรัทธาคือความเชื่อในพระรัตนตรัยก็ไม่ตั้งมั่น ความเพียรก็ไม่ตั้งมั่น สติก็ไม่ตั้งมั่น สมาธิปัญญาก็เช่นเดียวกัน

ดังจะพึงเห็นได้ว่า จิตใจที่มีคลื่นหรือเป็นคลื่นน้อย หรือมากดังที่กล่าวมาแล้ว ศรัทธาคือความเชื่อในพระรัตนตรัย ก็จะคลอนแคลนด้วยอำนาจของอารมณ์มาคอยฉุดชักใจให้ดำเนินไป ขึ้นบ้างลงบ้าง คือยินดีบ้างยินร้ายบ้าง ไม่ดำเนินไปตามคลองธรรมที่ชอบ ความเชื่อก็ง่อนแง่นสุดแต่ว่าอารมณ์จะชักนำจิตไป ความเพียรก็เช่นเดียวกัน และแทนที่จะเพียรละชั่วทำความดี ก็กลับไปเป็นเพียรทำความชั่วละความดี สติก็ย่อมจะเพลิดเพลินไปตามอารมณ์ อารมณ์ดึงใจออกไป จะนำสติเข้ามาตั้งอยู่ในธรรมก็ไม่สะดวก ดังจะพึงเห็นได้ว่า ในขณะที่จิตมีคลื่น ถ้าเป็นคลื่นโดยปกติ ขึ้นลงอยู่กับอำนาจของความยินดีความยินร้าย โดยปกติ จะนำสติเข้ามาระลึกถึงธรรม จะอ่านหนังสือธรรมจะฟังธรรม ก็ยังพอเป็นไปได้แต่ว่าจะขึ้น ๆ ลง ๆ อยู่ในอารมณ์นอกจากธรรมเสมอ จะต้องคอยนำสติกลับมา แต่ถ้าในขณะที่จิตบังเกิดคลื่นจิตขนาดปานกลางจนถึงรุนแรง บังเกิดความทุกข์ใจความกลัดกลุ้มกระสับกระส่ายขึ้นอย่างปานกลางหรือรุนแรง การที่นำสติเข้ามาตั้งอยู่ในธรรมก็เป็นของยาก ดังจะพึงเห็นบุคคลเป็นอันมาก เมื่อบังเกิดความกลุ้มใจ บังเกิดทุกข์ใจ ก็จะดับกลุ้มด้วยวิธีต่าง ๆซึ่งจะบังคับประสาทให้ชาหรือว่าจะดึงใจให้เมาเป็นเครื่องแก้ก็เพราะกำลังสติมีไม่เพียงพอ เมื่อสติหย่อนลงไป ใจที่จะตั้งมั่นในทางที่ชอบ ปัญญาที่จะรู้ในทางที่ชอบ ก็จะไม่บังเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น ก็สุดแต่อารมณ์ที่ขึ้น ๆ ลง ๆ นั้นจะดึงใจของบุคคลให้ขึ้นไปบ้าง แล้วโยนลงมาบ้าง โยนขึ้นไปบ้าง เหมือนอย่างคลื่นใหญ่ในมหาสมุทร เมื่อเป็นเช่นนี้จะมีความสุขที่ไหน และการที่จะคิดแก้ความทุกข์กลัดกลุ้มเพราะเหตุดังกล่าว ด้วยวิธีที่ทำให้หลงใหลมึนเมาก็จะเป็นการแก้ทุกข์ด้วยการเพิ่มทุกข์ยิ่งขึ้น ในที่สุดก็ประสบความเสื่อมทั้งทางกายและทั้งทางใจ ไม่พบทางที่ถูกต้อง ทั้งนี้เป็นเพราะจิตใจขาดธรรมที่เป็นใหญ่ คือขาดศรัทธาความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย ขาดความเพียร ขาดสติ ขาดสมาธิ และขาดปัญญา หรือจะกล่าวว่าธรรมเหล่านี้มีอำนาจ มีความเป็นใหญ่น้อยกว่าอำนาจของอารมณ์ และอำนาจของกิเลส เมื่อเป็นดังนี้จะปฏิบัติในอิทธิบาทในสัมมัปปธาน ในสติปัฏฐาน ก็เป็นไปไม่ได้ เพราะฉะนั้น ผู้ที่มุ่งจะเจริญสัมมาปฏิบัติ ท่านจึงสอนให้อบรมธรรมเหล่านี้ คือ ศรัทธา ความเชื่อที่ตั้งมั่นในพระรัตนตรัย ๑ วิริยะ ความเพียร ๑ สติ ความระลึกได้ ๑ สมาธิ ความตั้งใจมั่น ๑ และปัญญาคือความรู้ตามเป็นจริง ๑ ให้เป็นธรรมที่เป็นใหญ่เหนืออารมณ์และเหนือกิเลส มีอำนาจ

ที่จะนำจิตใจไปสู่วิเวก คือความสงบสงัดจากอารมณ์ทั้งหลาย และนำให้เกิดวิราคะ คือความสิ้นติด สิ้นยินดีในอารมณ์ นำให้บังเกิดนิโรธคือความดับทุกข์ และนำให้ดำเนินไปสู่ความสละคืนสิ่งที่ยึดมั่นทั้งหลาย เมื่อคอยอาศัยธรรมเหล่านี้อยู่ มีธรรมเหล่านี้เป็นใหญ่เหนืออารมณ์และเหนือกิเลสดังกล่าวจึงจะสามารถดำเนินเข้าสู่สัมมาปฏิบัติ ดำเนินเข้าสู่เอกายนมรรค คือทางที่ไปอันเดียว คือทางสติปัฏฐานได้ ประการสำคัญข้อแรกนั้นคือ การอาศัยธรรมนี้ทำให้สงบสงัดจากอารมณ์ทั้งหลาย เมื่อจิตใจสงบสงัดจากอารมณ์ทั้งหลายได้ ความติด ความยินดี ตลอดถึงความยินร้าย ซึ่งเป็นผลเนื่องกันก็ไม่บังเกิดขึ้น ความก่อทุกข์สืบทุกข์ต่อไปก็ไม่บังเกิดขึ้น เพราะว่าความก่อทุกข์กันต่อไปนั้นย่อมเนื่องมาจากความติดหรือความยินดียินร้ายในอารมณ์ คือจิตใจจะต้องมีความคลุกคลีคลุกเคล้าอยู่ในอารมณ์ แต่เมื่อสามารถทำใจให้สงบสงัดจากอารมณ์ทั้งหลายได้แล้วก็เป็นจิตที่ว่างและวางก็เป็นโอกาสที่จะปฏิบัติในสัมมาปฏิบัติ ก็เหมือนคลื่นในทะเลมีคลื่นก็เพราะมีลม เมื่อปราศจากลมทะเลก็สงบ จิตใจก็เป็นฉันนั้น เมื่อปราศจากอารมณ์ คือทำจิตใจให้สงบจากอารมณ์ได้ ก็ย่อมจะสงัดจากราคะและจากความทุกข์ซึ่งก่อขึ้นสืบ ๆ ไป ทั้งนี้ก็จะต้องอาศัยที่คอยใช้ธรรมที่เป็นใหญ่ทั้ง ๕ ประการนี้สำหรับที่จะครอบงำอารมณ์และกิเลสไว้แต่ในเบื้องต้น ไม่ปล่อยให้อารมณ์และกิเลสลุกลามขึ้นเป็นคลื่นใหญ่ ซึ่งยากแก่การสงบระงับในเมื่อกำลังของธรรมไม่เพียงพอ แต่หากอาศัยความไม่ประมาทคอยอาศัยใช้ธรรมปัดเป่าอยู่เสมอแล้วก็จะสามารถรักษาจิตใจให้บังเกิดความสงบสงัดได้ และก็สามารถที่จะปฏิบัติในเอกายนมรรคนี้ จะฟังธรรมและจะนั่งกรรมฐานพิจารณาบทใดบทหนึ่งเป็นอารมณ์ก็ตามอิทธิบาทก็จะบังเกิดขึ้น สัมมัปปธานก็จะบังเกิดขึ้น และจิตก็จะดำเนินไปในสติปัฏฐานด้วยลำพังตนเองแล

๑๔ กันยายน ๒๕๐๗

วิธีพิจารณานำทางปฏิบัติสติปัฏฐาน...พละ

จิตใจนี้เป็นสิ่งที่พึงรักษาควบคุมด้วยสติและปัญญา และเป็นสิ่งที่ไม่พึงไว้วางใจ เพราะเมื่อมีอารมณ์ก็ย่อมจะกระสับกระส่ายฟุ้งซ่านไปตามอารมณ์ กำหนัดยินดีอยู่

ในอารมณ์ ขัดเคืองอยู่ในอารมณ์ หลงอยู่ในอารมณ์ มัวเมาอยู่ในอารมณ์ ในบางคราวก็เป็นอย่างนี้ ในบางคราวก็เป็นอย่างนั้น เพราะในจิตใจย่อมมีอาสวะที่เป็นส่วนชั่วเก็บอยู่ส่วนหนึ่ง มี**บารมี**ที่เป็นส่วนดีเก็บอยู่อีกส่วนหนึ่ง เมื่อมีอารมณ์มายั่ว**อาสวะ**ส่วนชั่วที่เก็บไว้ อาสวะก็ฟุ้งขึ้น และเมื่อมีธรรมที่เป็นส่วนดีมาสนับสนุนบารมีบารมีก็ปรากฏขึ้น เพราะฉะนั้น ในบางคราวจิตใจก็ขุ่นมัวไม่สงบ ในบางคราวก็แจ่มใส และโดยเฉพาะในคราวที่ขุ่นมัวนั้น ก็ดำเนินไปในทางที่ไม่เหมาะไม่ควรตามอำนาจของราคะ โทสะ โมหะ หรือความมัวเมา แต่ในคราวที่แจ่มใส ก็ดำเนินไปในทางเหมาะในทางควรด้วยอำนาจของสติปัญญา เพราะฉะนั้น จึงสมควรที่จะปลูกสติและปัญญาที่จะคุ้มครองจิตใจห้ามกันอารมณ์ที่จะดำเนินไปในทางที่ผิด เสริมสร้างธรรมที่จะประคับประคองสนับสนุนให้ดำเนินไปในทางดี ก็แหละวิธีที่จะควบคุมรักษาจิตใจดังกล่าวนี้ ก็เรียกว่าเป็นกรรมฐาน คือเป็นการงานของจิตใจอย่างหนึ่งซึ่งจะต้องมีการจัดการทำเหมือนอย่างการงานที่เป็นภายนอก การงานที่เป็นภายนอกนั้นเมื่อบังเกิดขึ้นจะต้องมีการจัดการทำเพื่อให้บังเกิดความเรียบร้อย แก้ไขเหตุขัดข้อง ป้องกันอันตราย กำจัดสิ่งที่เป็นอันตรายซึ่งเข้ามาขัดขวางต่าง ๆ การงานจึงจะสำเร็จไปได้โดยเรียบร้อย การงานของจิตใจก็เป็นเช่นนั้น ก็จะต้องพิจารณาจัดทำ ป้องกันอุปสรรคอันตรายของจิตใจบำบัดอุปสรรคอันตรายของจิตใจ เพื่อที่จะส่งจิตใจให้ดำเนินไปในทางที่ถูกที่ชอบ ซึ่งจะต้องอาศัยสติปัญญาพิจารณาจัดการงานของจิตใจนี้ก็นับว่าเป็นการงานที่หนักอย่างหนึ่งทางจิตใจ ในเมื่อได้สั่งสมอุปสรรคอันตรายหรือภาระของจิตใจไว้มาก เช่นเดียวกับการงานภายนอกที่ปล่อยให้คั่งค้างอากูลไว้มาก ก็จะต้องเป็นภาระที่หนักต้องแก้ไขกันมาก แต่หากว่าถ้าได้พิจารณาป้องกันและแบ่งเบาออกไปเสียโดยลำดับแล้ว ก็จะไม่เป็นภาระที่หนักมาก เพราะฉะนั้น การที่ไม่ปล่อยให้อะไรคั่งค้างอยู่ในจิตใจยุ่งเหยิงอยู่ในจิตใจมากไป คอยพิจารณาที่จะปัดเป่าบรรเทาออกไปเสียโดยลำดับก็ย่อมจะเป็นทางปฏิบัติให้บังเกิดความสวัสดีขึ้นแก่จิตใจและแก่กรรมของตนเองที่จะบังเกิดขึ้นด้วยความบงการของจิตใจนั้น ก็แหละอุบายอย่างหนึ่งที่จะเป็นเครื่องป้องกันแก้ไขจิตใจในทางที่จะบังเกิดความมัวเมาในอารมณ์ขึ้นนั้น ก็คือพิจารณาเข้ามาถึงคติธรรมว่า ชีวิตร่างกายอันนี้ได้เกิดขึ้นมาเป็นชาติความเกิด และก็ได้ผ่าน วัน เดือน ปี ผ่านวัยมาเป็นลำดับ ก็ถึงวัยชราที่เก่ามาโดยลำดับ แก่มาโดยลำดับ และในที่สุดจะเข้าถึงมรณะ คือ ความตาย

ชีวิตร่างกายในอดีตก็ผ่านมาล่วงมา ชีวิตในปัจจุบันก็กำลังจะล่วงไป ๆ ชีวิต
ข้างหน้าก็เหลือน้อยเข้าทุกที เพราะฉะนั้น ที่ว่าอายุมากขึ้น ๆนั้น เมื่อดูอีกด้านหนึ่งใน
อนาคต ก็คืออายุน้อยลง ๆ อายุมากขึ้น ๑ ปี ก็คือว่าเหลือน้อยลง ๑ ปี เพราะฉะนั้น
ดูอีกด้านหนึ่งอายุก็น้อยลงไป ๆ โดยลำดับกาลที่ล่วงมาในอดีตตั้งแต่ต้นจนถึงบัดนี้
เมื่อระลึกดูแล้วก็เหมือนอย่างชั่วครู่ชั่วขณะเท่านั้น เพราะตั้งแต่จำความได้มาจนถึง
บัดนี้ในชีวิตของทุก ๆ คนก็เหมือนอย่างผ่านมาแวบเดียวไม่ช้าไม่นาน และก็นึกคาด
ไปข้างหน้าถึงเวลาจะดับขันธ์ ในขณะนั้นถ้าคิดดูชีวิตที่ล่วงมาในอดีตก็น่าจะรู้สึกว่า
ผ่านมาแวบเดียวเท่านั้น ท่านแสดงว่าในวาระที่สุดเช่นนั้น เมื่อร่างกายอ่อนกำลัง จิตก็
ย่อมจะมีกำลัง อาจที่จะระลึกเห็นกรรมในอดีตของตนที่ทำมาในชีวิตนี้ เป็นกรรมดีบ้าง
ชั่วบ้าง และอาจจะเศร้าหมองใจในกรรมชั่วที่ทำไว้ ก็อาจจะดีใจผ่องใสใจในกรรมดี
ที่กระทำไว้ แต่ว่าก็ไม่สามารถที่จะแก้ไขได้ ถ้าหากว่ากรรมชั่วที่กระทำไว้มีมาก
มายปรากฏเป็นกรรมนิมิตขึ้นแก่จิตใจ เป็นความชั่วต่าง ๆ ที่กระทำ โดยปรากฏเป็น
เรื่องราวว่าได้ไปทำสิ่งนั้นทำสิ่งนี้ เบียดเบียนเขาอย่างนั้นอย่างนี้ ใช้เครื่องมืออย่าง
นั้นอย่างนี้ เขามีความทุกข์ร้อนอย่างนั้นอย่างนี้ จิตใจก็จะเศร้าหมองกระสับกระส่าย
ก็เป็น**กรรมนิมิต**ไม่ดี เมื่อกรรมนิมิตไม่ดี **คตินิมิต** คือ นิมิตแห่งคติที่จะดำเนินไปใน
สัมปรายภพ ก็ย่อมจะมืดมัวไม่แจ่มใส ก็มีหวังใน**ทุคติ** คือคติที่ชั่ว แต่หากว่าได้
กระทำกรรมดีไว้มาก เป็นทานบ้าง เป็นศีลบ้าง เป็นภาวนาบ้าง เรื่องราวของความ
ดีต่าง ๆ ที่กระทำไว้ก็ปรากฏ ส่งเสริมใจให้มีความผ่องใสชุ่มชื่น ก็เป็นกรรมนิมิตที่ดี
คตินิมิต นิมิตแห่งคติที่จะดำเนินไปภายหน้าก็เป็นสุคติ คติที่ดีที่ชอบที่พึงจะหวังได้
แต่ว่าเมื่อถึงเวลาเช่นนั้นก็ไม่อาจจะแก้ไขอะไรได้ ก็อาจจะเสียใจว่าไม่ได้ใช้ชีวิตประ-
กอบกรรมที่ดีที่ชอบไว้ตามสมควร สิ่งอะไรก็ไม่สามารถจะมาช่วยได้ จะเป็นญาติ
๒๔ มิตร จะเป็นทรัพย์สมบัติ แม้จะมั่งคั่งมหาศาล ก็ไม่สามารถจะช่วยได้ ทั้งถ้าหากว่า
สิ่งเหล่านั้นจะบังเกิดขึ้นจากกรรมที่ชั่วที่ผิด ก็ยิ่งจะเป็นกรรมนิมิตที่ชั่วที่ผิดให้เกิด
แก่จิตใจอย่างเต็มที่ เพราะฉะนั้น เมื่อพิจารณาให้ตลอดเช่นนี้แล้ว ก็กลับมาถึงปัจจุ-
บันคือบัดนี้ ซึ่งเรียกว่ายังมีขณะยังมีเวลาที่จะละความชั่วกระทำความดีให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป
ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ก็จะบังเกิดความไม่ประมาทในอันที่จะละความชั่วกระทำความดี
จิตใจที่เคยมัวเมากำหนัดอยู่และเมื่อพิจารณาถึงความจริงที่จะบังเกิดขึ้นแก่ตนเช่น

นี้แล้ว หากว่าบังเกิดความกลัวขึ้น แม้จะเป็นความกลัวต่อทุคติ คือคติที่ชั่วที่ผิด ความกลัวนั้นเองจะเป็นเครื่องกำจัดความมัวเมาประมาทในอารมณ์ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นกองราคะ โทสะ โมหะ หรือว่าเป็นกองความมัวเมาโดยตรง จะทำให้จิตใจอันนี้หยั่งลงสู่กระแสธรรมสำนึกถึงบาปบุญคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์และจะรับฉวยโอกาสที่จะประคับประคอง จิตใจของตนให้เป็นไปในทางที่ชอบ และการพิจารณาดังนี้ ก็จะเป็นวิธีที่ทำจิตใจที่มัวเมาฟุ้งซ่านให้สังเวชสลด ให้สยบลงสู่กระแสของธรรม เหมือนอย่างเป็นวิธีแก้ด้วยความกลัว อันความกลัวเมื่อบังเกิดขึ้น ก็เหมือนอย่างกลัวในภัยอันตรายต่าง ๆ ความชอบความชังความหลงในสิ่งทั้งหลายก็ย่อมจะสงบ เพราะว่ามุ่งที่จะช่วยตนให้สวัสดีเท่านั้น และเมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เป็นวาระที่จะปฏิบัตินำจิตเข้าสู่กรรมฐานอันเป็นทางที่มุ่งประสงค์ คือนำกลับเข้ามาพิจารณา กายเวทนา จิต ธรรม ให้จิตตั้งมั่นอยู่ในปัฏฐานะคือที่ตั้งของสติอันนี้ ให้ที่ตั้งอันนี้เป็น**อุปัฏฐานะ** คือปรากฏแก่สติอย่างเต็มที่ และทั้งนี้ก็ต้องอาศัยการตั้งอารมณ์ของสติปัฏฐานนี้ให้เป็น**ประธานของจิต** คือเป็นที่ตั้งของจิตใจ ถ้าหากว่าจิตใจยังแย้งประธานกันอยู่ คิดไปถึงสิ่งนั้นบ้าง คิดไปถึงสิ่งนี้บ้าง คือสิ่งนั้นออกหน้าบ้าง สิ่งนี้ออกหน้าบ้าง เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วสติปัฏฐานก็แทรกเข้าไปไม่ได้ เพราะว่ามีอารมณ์อื่นเป็นประธานนั่งอยู่เต็มใจเสียแล้ว เพราะฉะนั้น จึงจะต้องให้สติปัฏฐานมาเป็นประธานของจิต อันนี้แหละเป็นความหมายของปธานะโดยย่อ แต่ว่า**ปธานะ** คือประธาน หรือว่าสติปัฏฐานะจะมาเป็นประธานของจิตใจได้ก็จะต้องเป็นอิทธิบาท คือว่าประธานนี้จะต้องมีฤทธิ์มีอำนาจ หมายความว่ามีความสำเร็จในอันที่จะทำหน้าที่ของประธานได้ อันนี้แหละเป็นตัวอิทธิบาท จะเป็นอิทธิบาทขึ้นได้ก็จะต้องเป็นอินทรีย์ คือมีความเป็นใหญ่ เพราะบุคคลที่จะมาเป็นประธาน จะมีอำนาจได้ก็จะต้องมีความเป็นใหญ่ อันนี้แหละเป็นอินทรีย์ และจะเป็นอินทรีย์คือเป็นใหญ่ได้จะต้องมีพละคือมีกำลัง มีกำลังสนับสนุนเหมือนบุคคลผู้เป็นใหญ่ทั้งหลาย ก็จะต้องมีกำลังต่าง ๆ สนับสนุน จิตใจก็เป็นเช่นนี้เหมือนกัน ก็จะต้องมีกำลังสนับสนุนจึงเป็นใหญ่ และเมื่อเป็นใหญ่จึงจะเป็นผู้มีอำนาจมีฤทธิ์ และเมื่อเป็นดังนี้ จึงจะเป็นประธานได้ คือเป็นประธานของจิตใจ เพราะฉะนั้นหน้าที่ของผู้ปฏิบัติก็พึงบำเพ็ญพลธรรมกำลังให้บังเกิดแก่จิตใจ ให้เป็นศรัทธาที่เป็นกำลัง วิริยะ คือความเพียรที่เป็นกำลัง สติที่เป็นกำลัง สมาธิที่เป็นกำลังและปัญญา

ที่เป็นกำลัง และเมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เรียกว่าเป็นกำลังใจ หรือใจมีกำลัง สามารถที่จะดำเนินการปฏิบัติสติปัฏฐานให้ก้าวหน้าไปได้ด้วยดี

๒๒ กันยายน ๒๕๐๗

พละ ๕

ได้แสดงทางปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน พิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม ซึ่งทั้งหมดนี้มีอยู่ในตนเอง การพิจารณาก็พิจารณาเข้ามาดูให้รู้ให้เห็นที่ตนเอง อาศัยปธานะ คือความเพียร ในอันที่จะตั้งสติปัฏฐานไว้ให้เป็นประธานของจิตใจ อาศัยมีอิทธิบาท ซึ่งจะทำให้บังเกิดความสำเร็จ อาศัยธรรมที่เป็นอินทรีย์ คือเป็นใหญ่ คอยกำจัดข้าศึก ซึ่งจะมาทำลายล้าง และธรรมจะเป็นอินทรีย์ คือเป็นใหญ่ขึ้นได้ ก็จะต้องอาศัยอบรมธรรมเหล่านี้ให้เป็นกำลังเข้มแข็ง ไม่อ่อนแอย่อท้อ

เพราะฉะนั้น ในวันนี้ จะแสดงธรรมที่เป็นพละ คือกำลังอันพึงอบรมให้บังเกิดขึ้น ผู้ปฏิบัติเมื่อได้สดับหมวดธรรมต่าง ๆ ก็อาจที่จะมีความคิดขึ้นว่า มีธรรมหลายหมวดยากที่จะกำหนด และเมื่อตั้งใจกำหนดหมวดธรรมก็จะเป็นปริยัติ คือเป็นการเรียน ไม่ใช่เป็นการปฏิบัติ และธรรมเหล่านี้ก็ซ้ำ ๆ ซาก ๆ กัน ดัง**พลธรรม** (ธรรมที่เป็นกำลัง) ก็มีอยู่ ๕ ข้อ ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา เหมือนกันกับธรรมที่เป็นอินทรีย์ดังที่กล่าวนั้น และวิริยะคือความเพียร สติ สมาธิ ก็ได้กล่าวมาแล้วตั้งแต่สติปัฏฐาน ก็เป็นตัวสติ และทำสติปัฏฐาน ก็มุ่งจะให้เป็นสมาธิ ก็เป็นอันได้กล่าวถึงสมาธิมาแล้ว วิริยะคือความเพียร ก็ไปตรงกับปธานะ กับอิทธิบาท ก็มุ่งถึงความเพียรเหมือนกัน ครั้นมาถึงอินทรีย์ก็มีซ้ำเข้าอีก มาถึงพละก็มีซ้ำเข้าอีก เพราะฉะนั้น ก็ควรทำความเข้าใจ เพื่อมิให้บังเกิดเป็นนิวรณ์ในการปฏิบัติ

หมวดธรรมเหล่านี้ ก็เหมือนอย่างเป็นลูกโซ่ที่เกี่ยวโยงกัน หรือว่าเป็นขั้นบันไดที่สืบต่อกันขึ้นไปอาศัยกัน ผู้ขึ้นบันไดความจริงก็ไม่ต้องนับขั้นบันไดว่ากี่ขั้น และโดยปกติก็ไม่มีการนับอยู่แล้วว่ากี่ขั้น เหมือนดังจะถามว่าบันไดบ้านที่ผู้อยู่อาศัยขึ้นอยู่ทุกวันมีกี่ขั้น ก็คงจะตอบไม่ได้เป็นส่วนมาก เพราะไม่ได้นับ แต่ว่าก็ขึ้นกันได้ เพราะฉะนั้น ในการฟัง ถ้ามุ่งปริยัติก็กำหนดจดจำเหมือนอย่างนับขั้นบันได แต่ถ้ามุ่งปฏิบัติ ก็ไม่ต้องคอยกำหนดจำ เป็นแต่เพียงทำความเข้าใจน้อมเข้ามาที่ตน พิจารณา

ดูที่ตนกำหนดอบรมเหล่านี้ให้มีขึ้นที่ตน เหมือนอย่างขั้นบันได หน้าที่ก็มีว่าเดินขึ้นไปโดยลำดับ และเมื่อขึ้นไปโดยลำดับ การขึ้นก็สะดวก บันไดนั้นบางทีก็ต้องมีราวบันไดสำหรับที่จะยึดเหนี่ยว และต้องมีเครื่องประกอบอื่น ๆ อีก หมวดธรรมเหล่านี้ก็เป็นเช่นนั้น สำหรับจะเป็นเครื่องอุปการะในการปฏิบัติให้ดำเนินขึ้นไปโดยสะดวก และเนื้อหาของธรรมแต่ละหมวดก็ซ้ำ ๆ อยู่นั่นแหละ ก็เหมือนอย่างตัวขั้นบันได แต่ละขั้นก็ประกอบด้วยไม้ หรือว่าปูน หรือว่าโหละเหมือน ๆ กัน ขั้นที่ ๑ ขั้นที่ ๒ ขั้นที่ ๓.. ก็ทำด้วยวัตถุเหมือน ๆ กัน เพียงแต่ว่าสืบต่อกันไปแต่ละขั้นเท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงมีธรรมที่ซ้ำ ๆ อยู่ แต่ว่ามีภูมิชั้นเป็นขั้น ๆ ขึ้นไป และบางอย่างเป็นเหมือนราวบันไดที่จะอุปการะ ที่ยึดเหนี่ยวในการขึ้นให้สะดวก ฉะนั้น การมุ่งอบรมปฏิบัติก็คือการพิจารณาเข้ามาจำเพาะธรรมที่สดับ เช่นธรรมที่เป็นกำลัง ก็พิจารณาเข้ามาดูถึงกำลังในจิตใจของตนเองตามข้อธรรมเหล่านี้ เพราะจิตใจอันนี้ย่อมประสบกับอารมณ์อันทำให้ยินดีบ้าง ยินร้ายบ้าง ทำให้เกิดแห้งใจบ้าง ทำให้เกิดความคร่ำครวญในใจบ้างอยู่เสมอ เพราะฉะนั้น อารมณ์และกิเลสเหล่านี้ ถ้ามีกำลังก็จะนำจิตใจให้ขึ้น ๆ ลง ๆ และนำให้ประกอบกรรมต่าง ๆ หยาบออกไป การที่อารมณ์และกิเลสจะมีกำลังครอบงำจิตใจได้ ก็เพราะธรรมที่เป็นส่วนดีส่วนชอบนี้มีกำลังสูงกว่าอารมณ์ สูงกว่ากิเลส แล้วก็จะครอบงำอารมณ์ครอบงำกิเลสให้พ่ายแพ้ไปได้ ก็เหมือนอย่างเกิดสงครามต่อสู้กัน ฝ่ายที่มีกำลังกว่าก็ย่อมจะชนะอารมณ์และธรรมก็ฉันนั้น ถ้าอารมณ์มีกำลังกว่าธรรม อารมณ์ก็ชนะ ก็จะเป็นไปตามอารมณ์ แต่ถ้าธรรมมีกำลังกว่าธรรมก็จะชนะ ใจก็เป็นสนามรบ เพราะฉะนั้น ในขณะที่กำลังต่อสู้กัน จิตใจเองก็ต้องมีความกระสับกระส่ายเดือดร้อน แต่ถ้าอารมณ์เป็นฝ่ายชนะ ก็ย่อมจะมีความเดือดร้อนมากขึ้น ถ้าธรรมเป็นฝ่ายชนะ ก็จะเดือดร้อนอยู่ในขณะที่กำลังต่อสู้กับอารมณ์ ครั้นชนะใจของตัวเองได้แล้ว คือชนะอารมณ์ได้แล้ว ก็จะมีความโล่งใจและความสุข จิตใจที่จะชนะอารมณ์ได้นี้ก็จะต้องมีธรรมที่เป็นกำลัง คือมี

ศรัทธา ความเชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า โดยตรงก็คือ เชื่อในความผิดชอบชั่วดี ควรไม่ควร พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนก็สั่งสอนให้รู้จักผิดชอบชั่วดี ควรไม่ควรดังกล่าว และโดยปกติเมื่อยังไม่มีอารมณ์อะไรเข้ามา บุคคลก็จะมีความเห็นผิดชอบชั่วดีควรไม่ควรดังกล่าวนี้คล้ายคลึงกัน มีเหตุผลในเรื่องนี้คล้ายคลึงกัน และ

เมื่อได้สดับธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ชี้ให้รู้จักลักษณะดังกล่าว ก็ยิ่งจะมีแนวความคิดเห็นคล้ายคลึงกัน นอกจากนี้ความรู้สำนึกของตนเองยังบอกตนเองได้ว่าอะไรเป็นความผิดชอบชั่วดีควรไม่ควร แต่ว่าเมื่ออารมณ์มาครอบงำใจที่ทำให้ชอบบ้างชังบ้าง ถ้าอารมณ์มีกำลัง ความรู้สำนึกดังกล่าวนั้นก็จะหายไป ก็จะกลายเป็นเกิดความคิดเห็นไปตามอารมณ์ ชอบไปตามอารมณ์ที่ชอบ ชังไปตามอารมณ์ที่ชัง ความเชื่อถือที่เคยถูกต้องก็หายไป ก็กลายเป็นความเชื่อถือไปตามอารมณ์ อีกอย่างหนึ่งจะเรียกว่าความเชื่อต่อพระพุทธเจ้าหายไป กลายเป็นความเชื่อต่อมารคือกิเลสในใจของตนเอง เมื่อเป็นดังนี้ก็เป็นผู้แพ้มาร เป็นผู้แพ้อารมณ์ เป็นผู้แพ้ใจของตนเอง ต่อเมื่อศรัทธา คือความเชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามั่นคงอยู่ อารมณ์ก็ไม่อาจจะครอบงำได้ จึงทำให้เป็นผู้มีศรัทธาคือความเชื่อนี้ รักษาทางที่ดีที่ชอบไว้ได้ ไม่ดำเนินไปในทางที่ผิด เพราะฉะนั้น ศรัทธาเชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ท่านแสดงว่าผิดชอบชั่วดีควรไม่ควรอย่างไรก็เชื่อฟัง ก็เป็นกำลังใจอันหนึ่ง เป็นกำลังธรรมอันหนึ่ง

อนึ่ง ความเพียรที่สำหรับจะพยุงจิตใจให้กล้าหาญที่จะปฏิบัติ ดำเนินไปในทางกุศล คือทางที่ชอบ ก็เป็นข้อสำคัญ เพราะโดยปกติก็มักจะมีความเกียจคร้าน บางทีก็เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อคำสั่งสอนของพระองค์ แต่ว่าเกียจคร้านที่จะปฏิบัติที่จะกระทำ เพราะติดในความสุขหรือในสิ่งต่าง ๆ ที่น่าเพลิดเพลิน ก็ทำให้เกิดความย่อหย่อน ความผัดเพี้ยนกาลเวลาที่จะทำไปต่าง ๆ ถ้าความเกียจคร้านนี้มีกำลังที่จะครอบงำได้ ความเพียรก็จะหายไป เพราะฉะนั้น ก็จะต้องมีความเพียรเพียงพอที่จะข่มที่จะปราบความเกียจคร้านในใจของตนไปได้ เพราะฉะนั้น **วิริยะ** คือความเพียรนี้ จึงเป็นกำลังธรรมหรือกำลังใจอีกประการหนึ่ง

อนึ่ง **สติ**ความระลึกได้ก็เป็นข้อสำคัญ เพราะถ้าหลงลืมเผลอไผลไปเสีย ก็ไม่สามารถที่จะดำเนินการปฏิบัติได้ ความหลงลืมเผลอไผลนี้มีได้ตั้งแต่หลงลืมในทางปฏิบัติ เช่นว่าจะปฏิบัติในทางกรรมฐาน ก็จะต้องมีการศึกษาทางปฏิบัติ จะปฏิบัติในทางสติปัฏฐานทั้ง ๔ ก็จะต้องทราบวิธีปฏิบัติพิจารณากาย เวทนา จิต ธรรม และโดยเฉพาะข้อ เช่นว่า ข้อกายจะปฏิบัติในทางอานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก ก็จะต้องกำหนดจดจำวิธีที่จะกำหนดลมหายใจเข้าออกได้เป็นอุเทศ คือหัวข้อในการที่จะปฏิบัติ ถ้าหลงลืมเสียหมด จำอะไรไม่ได้เสียหมด การที่จะมาปรารภปฏิบัติก็ทำ

ไม่ถูก ก็เหมือนอย่างการที่จะทำโน่นทำนี่ ก็จะต้องมีความกำหนดจดจำให้ได้ จะพูดจาทักทายใครจะต้องจำชื่อเขาให้ได้ จะไปไหนก็จะต้องจำทางได้ ถ้าหลงลืมเสียหมดแล้ว พบใครก็ทักไม่ถูก จะไปทางไหนก็ไปไม่ถูก เพราะฉะนั้น ความมีสติที่ระลึกได้ คือว่ากำหนดจดจำได้นี้จึงเป็นข้อสำคัญ และในเวลาที่ปฏิบัติก็ยิ่งต้องใช้สติกำหนดเข้ามาในกรรมฐานที่ตนปฏิบัติ ถ้าปล่อยสติให้ฟุ้งออก ล่องลอยออกไป การปฏิบัติก็ทำไม่ได้ และยิ่งจะเป็นโทษ เพราะส่งเสริมให้จิตใจล่องลอยฟุ้งซ่าน กลายเป็นคนคิดเพลินไป หรือว่าเผลอไผลไป เพราะว่าไม่ได้รวมสติเข้ามากำหนดพิจารณาอยู่ เพราะฉะนั้น สติ คือความกำหนดระลึกนี้ จึงเป็นการสำคัญในทางปฏิบัติ ซึ่งจะต้องอบรมให้มีเป็นกำลังเหนือความหลงลืม ถ้ามีสติเป็นกำลังอยู่จะทำให้การปฏิบัติดำเนินไปได้

อนึ่ง ก็จะต้องมี**สมาธิ** คือความตั้งใจมั่น ซึ่งเป็นความรวมจิตใจเป็นกำลัง คือสมาธิความรวมใจที่เป็นกำลังนี้ก็หมายถึงสมาธิที่ปฏิบัติมานั่นแหละ และมีอยู่เป็นภาคพื้นสำหรับที่จะได้ปฏิบัตินำสมาธิให้ยิ่งขึ้นไป ถ้าหากว่ารวมเป็นสมาธิไม่ได้ จะฟังธรรมใจก็เที่ยวไปที่โน่นที่นี่ ก็ฟังไม่รู้เรื่อง จะทำการงานอะไรใจก็ออกไปที่นั่นที่นี่ก็ทำการงานให้ดีไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึงจะต้องมีสมาธิ คือความตั้งใจมั่น อันหมายถึงว่า จะทำกรรมฐานก็ตั้งใจมั่นคงรวมอยู่ในกรรมฐานที่กระทำ ถ้าจิตฟุ้งซ่านมีกำลังมากกว่าสมาธิ สมาธิก็ไม่เกิด แต่ถ้าสมาธิมีกำลังมากกว่า จิตก็ตั้งมั่นเป็นสมาธิได้ เพราะฉะนั้น จะต้องมีสมาธิคือความตั้งใจมั่นนี้เป็นกำลังที่จะปฏิบัติสมาธิให้ยิ่งขึ้นไป

นอกจากนี้จะต้องมี **ปัญญา** คือตัวความรู้ ปัญญา คือตัวความรู้นี้เป็นประการสำคัญ บางทีก็พูดคู่กันกับความเห็นว่าความรู้ความเห็น ถ้ามีความรู้ถูก ความเห็นถูกการปฏิบัติก็ถูกต้อง ศรัทธาคือความเชื่อก็ถูกต้อง ความเพียรก็ถูกต้อง ถูกต้องกันมาโดยลำดับ แต่ถ้าความรู้ผิด ความเห็นผิด ความเชื่อก็ผิด ความเพียรก็ผิด เพราะฉะนั้น ปัญญานี้ จึงเท่ากับเป็นต้นหนเรือ หรือเป็นบุคคลผู้นำเรือเป็นนายเรือที่จะนำให้เรือวิ่งไปในทิศทางที่ถูกต้อง ปัญญาก็เป็นผู้นำตนให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องเหมือนอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงควรอบรมปัญญา คือความรู้ความเห็นที่ถูกต้องนี้ให้บังเกิดขึ้น ให้มีกำลังเหนือความรู้ผิดเห็นผิด ก็แหละความรู้เห็นที่ถูกต้องนี้มีโมหะ คือความหลงเป็นเครื่องกำบังเป็นประการสำคัญ ความหลงนี้ก็เนื่องมาจากอารมณ์และ

เนื่องมาจากกิเลส ในขณะที่จิตใจปลอดโปร่งจากอารมณ์จากกิเลสความรู้ความเห็นก็มักจะถูกต้องว่าอะไรผิดอะไรถูก อะไรชั่วอะไรดี อะไรควรอะไรไม่ควร แต่ครั้นถูกอารมณ์และกิเลสเข้าครอบงำ จิตใจบังเกิดความลำเอียง ก็กลับเห็นชอบเป็นผิด เห็นผิดเป็นชอบ เห็นควรเป็นไม่ควร เห็นไม่ควรเป็นควร ก็ความหลงอันนี้เอง เพราะ-ฉะนั้น ในการที่จะลงความเห็นความรู้ของตนลงไปว่า อะไรเป็นอะไร จึงต้องมีการชำระใจให้สงบสงัดจากอารมณ์ จากกิเลสเสียก่อน แต่สำหรับในเบื้องต้นก็ต้องอาศัยการฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พิจารณาตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็จะได้ปัญญา คือความเห็นที่ถูกต้องขึ้นตามคลองธรรม เพราะฉะนั้น ในเบื้องต้นก็ต้องอาศัยศรัทธาในพระพุทธเจ้า มาเป็นทางปัญญาของตน และเมื่อได้ปฏิบัติไปตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ชำระจิตใจของตนให้สงบสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้ง-หลาย ใช้ปัญญาพิจารณา ก็จะได้ความรู้ความเห็นที่ถูกต้องตามความเป็นจริงด้วยลำพังตนเองขึ้นโดยลำดับ

เพราะฉะนั้น ใน**ภูมิสาวกนี้** ศรัทธากับปัญญาจึงต้องดำเนินคู่กันไป ถ้าเอาแต่ศรัทธาแรงปัญญาก็จะอ่อน หรือว่าไม่เอาศรัทธาเสียเลยมุ่งแต่ปัญญาเท่านั้น ก็จะกลายเป็นความรู้ผิดเห็นผิด เพราะฉะนั้น ศรัทธาและปัญญาจึงควรมีให้สมควรแก่กันไป

ความเพียรกับสมาธิก็เหมือนกันควรมีคู่กันไปสมควรแก่กัน ถ้าเพียรจัดเกินไปสมาธิก็บังเกิดยาน เพราะชักที่จะให้ฟุ้งซ่าน หรือว่ามุ่งสมาธิรวมใจเข้ามาเป็นหนึ่งเท่านั้นเกินไป ความเพียรก็จะอ่อนลงชักให้เกียจคร้าน เพราะว่าเมื่อทำใจให้เป็นสมาธิได้ความสุขในสมาธิ ก็จะติดอยู่ในความสุขของสมาธิ หรือติดในสมาธิ ไม่อยากที่จะพากเพียรอบรมธรรมที่สูงขึ้นไป ฉะนั้นความเพียรและสมาธิก็ควรอบรมให้พอสมควรแก่กัน ถ้าเพียรชักจะจัดมากไป ก็มาทำให้หนักในสมาธิมากขึ้น หรือว่าถ้าจะทำสมาธิมากเกินไปจะชักให้เกียจคร้าน ก็มาทำความเพียรในอันที่จะอบรมธรรมให้สูงขึ้นให้ยิ่งขึ้น ส่วนสตินั้นควรจะต้องมีประจำอยู่ทุกกาละและทุกเทศะ เป็นสิ่งที่ควรอบรมให้มีมากยิ่งขึ้นไปอยู่เสมอ

เพราะฉะนั้น ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ จึงควรอบรมให้มีอยู่ ให้เป็นธรรมที่เป็นกำลังประจำใจ ใจที่มีธรรมเป็นกำลังประจำ สามารถที่จะต่อสู้กับข้าศึกของใจ อัน

ได้แก่อารมณ์และกิเลสทั้งหลาย และเมื่อพละคือธรรมที่เป็นกำลังนี้ ต่อสู้กับข้าศึก ปราบข้าศึกได้เด็ดขาด เป็นผู้ชนะใจเป็นผู้ชนะตนเองได้แล้ว ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้แล เป็นอินทรีย์ คือเป็นใหญ่ และเมื่อเป็นใหญ่ขึ้นก็รวมกันเป็นอิทธิบาท คือเป็นทางของความสำเร็จ สามารถที่จะรวมกันขึ้นเป็นปธานะ คือความเพียรที่ตั้งขึ้น หรือว่าเป็นตัวประธานในอันที่จะปฏิบัติในสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ให้ดำเนินไปด้วยดี

๒๑ กันยายน ๒๕๐๗

โพชฌงค์

การฟังธรรมเพื่อปฏิบัตินั้นไม่พึงทำความกังวลในข้อความ ในศัพท์แสง และในความคิดกังวลที่จะจดจำทบทวนลำดับธรรม พึงมุ่งที่จะทำความเข้าใจให้ถึงตัวจริงของธรรม ทั้งส่วนดีทั้งส่วนชั่วที่ตนเอง ธรรมทั้งปวงที่สดับฟังนำมาปฏิบัตินั้น ก็เหมือนอย่างเป็นสบู่ เครื่องชำระล้างมลทินของจิตใจให้สิ้นไป จะเป็นเครื่องชำระล้างชนิดไหนก็ตาม ก็ด้วยมุ่งผลคือการชำระล้างจิตใจเป็นอย่างเดียวกัน เพราะฉะนั้นการปฏิบัติดังกล่าวจึงเรียกว่าสัลเลขปฏิบัติแปลว่าการปฏิบัติเป็นเครื่องขัดเกลากิเลส

จิตใจนี้มีอารมณ์และกิเลสสะสมอยู่มาก เพราะอารมณ์คือเรื่องทั้งหลายย่อมผ่านเข้าทาง**ทวารทั้ง ๖** คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และมนะคือใจ อยู่เป็นอาจิณ และก็ก่อให้เกิดกิเลสใหม่ทับถมกิเลสเก่าอยู่เสมอ กล่าวคือปรากฏเป็นความติดความยินดีบ้าง เป็นความยินร้ายบ้าง และก็นำโศกความแห้งใจ ปริเทวะความคร่ำครวญใจ และความทุกข์กายทุกข์ใจให้บังเกิดขึ้นอยู่เสมอ เพราะฉะนั้น ในการปฏิบัติเป็นเครื่องขัดเกลา จึงอาศัยความตั้งจิตไว้ในอารมณ์ของกรรมฐาน นำจิตเข้ามากำหนดพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม ให้เป็นที่ตั้งของสติพิจารณากำหนดอารมณ์ของกรรมฐานเหล่านี้ ก็จะมาขับไล่อารมณ์ภายนอกซึ่งก่อกิเลสให้ห่างไกลไป ก็จะส่งจิตใจให้บังเกิดความสงบสงัดและมีความผ่องใสบริสุทธิ์ขึ้น ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยปธานะหรือประธาน คือการที่พากเพียรทำสติปัฏฐาน ให้ตั้งอยู่ในจิตใจ เป็นประธานอยู่ในจิตใจ ขับไล่อารมณ์ของกิเลสให้ถอยหลังลงไป ถ้ายังมีอารมณ์ของกิเลสตั้งอยู่ในจิตใจ ออกหน้าอยู่ในจิตใจแล้ว อารมณ์ของกรรมฐานก็เข้ามาไม่ได้ หรือถ้าเข้ามาได้ก็ต้องอยู่ในอันดับที่ไม่มีกำลัง ไม่มีอำนาจ เพราะฉะนั้น ปธานะเมื่อรวมเข้าก็คือตัวที่จะพากเพียร

ตั้งอารมณ์ของกรรมฐานโดยเฉพาะสติปัฏฐานนี้ให้เป็นประธานในจิตใจ สติปัฏฐานจะตั้งเป็นประธานในจิตใจได้ก็เพราะตัวประธานนั้นจะต้องมีฤทธิ์มีอำนาจ กล่าวคือเป็นอิทธิบาท ถ้ามีฤทธิ์มีอำนาจได้แก่มีความสำเร็จน้อยไม่พอเพียงก็ตั้งเป็นประธานไม่ได้ จะต้องตกลงไป และอารมณ์ของกิเลสก็จะขึ้นมาเป็นประธานของจิตใจแทน เพราะฉะนั้น จึงต้องตั้งเป็นประธานให้สำเร็จ ความสำเร็จนี้เองเป็นตัวอิทธิบาท ซึ่งต้องมี**อินทรีย์** (ความเป็นใหญ่) คือเป็นใหญ่กว่ากิเลสและอารมณ์ของกิเลสทั้งหลาย และจะเป็นอินทรีย์คือครองความเป็นใหญ่อยู่ได้ จะต้องมีกำลัง ถ้าขาดกำลังก็ครองความเป็นใหญ่อยู่ไม่ได้ จะต้องพ่ายแพ้แก่กิเลสและอารมณ์กิเลสที่บังเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น จึงจะต้องมี**พละ** (กำลัง) ในที่นี้เป็นกำลังของจิตใจ เรียกสั้น ๆ ว่า 'กำลังใจ' ดังที่ได้ประชุมกันอบรมธรรมอยู่นี้ก็แสดงว่าต้องมีพละคือกำลังใจที่ทำให้มาได้ ไม่เช่นนั้นก็มาไม่ได้ เพราะจะต้องมีธุระนั่นธุระนี่มาเป็นอารมณ์ ทำให้ไม่ว่างที่จะมาได้ ฉะนั้น การที่มาได้นี้ก็ต้องมีกำลังใจ และในกำลังนี้เมื่อพิจารณาดูก็ได้แก่กำลังศรัทธา มีความเชื่อในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า นำให้เชื่อในพระธรรมคำสั่งสอนว่าจะเป็นแสงสว่างนำทางปฏิบัติของตนได้ และกำลังวิริยะกำลังความเพียรที่จะทำให้ฟันฝ่าอุปสรรคอันเป็นอารมณ์หน่วงเหนี่ยวต่าง ๆ ทำให้บังเกิดความกล้าที่จะมาได้ กำลังสติคือความระลึกรู้ กำลังสมาธิคือความตั้งใจมั่น เริ่มแต่ความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะมา และกำลังปัญญาคือความรู้ที่สูงกว่าความรู้ในทางหน่วงเหนี่ยวอย่างอื่น ๆ ฉะนั้น รวมกันเข้าเป็น **'กำลังใจ'** ทำให้บังเกิดเป็นอินทรีย์ คือความเป็นใหญ่ของใจเหนืออารมณ์ที่จะเหนี่ยวรั้ง และเป็นอิทธิบาท คือเป็นตัวอำนาจหรือว่าอานุภาพของจิตใจ ทำให้ยึดเหนี่ยวในกรรมฐานที่จะปฏิบัติเป็นประธานของจิตใจ และเมื่อเป็นเช่นนี้ ประธานจึงเป็นผู้สั่งให้มา และสั่งให้ปฏิบัติ คือปฏิบัติในสติปัฏฐาน คือ กาย เวทนา จิต และธรรม

แม้ในขณะที่ฟังการอบรมก็ดี ฟังสวดก็ดี นั่งสงบกำหนดอารมณ์ของกรรมฐานก็ดี ก็ต้องอาศัยธรรม มีประธานเป็นต้นดังที่กล่าวมาแล้ว ประคับประคองจิตใจให้แน่วแน่อยู่ในการปฏิบัติเหล่านี้ ก็แหละเมื่อมีเครื่องสนับสนุนพรั่งพร้อมดังกล่าวนี้ก็พึงประมวลกันเข้าตั้งสติกำหนดใน**อารมณ์ของกรรมฐาน** โดยนัยที่แสดงไว้ในสติปัฏฐานข้อใดข้อหนึ่ง และในบัดนี้จะได้ประมวลนำเข้ามาในกาย ตั้งสติกำหนดดูกายนี้

เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงไป มีหนังหุ้มอยู่เป็นที่สุดรอบ มีสัญญา มีใจซึ่งเป็นทวารที่จะรับรู้อารมณ์ทั้งหลาย กายนี้ก็หายใจเข้าออกอยู่ ก็กำหนดสติเข้ามาที่กายที่หายใจ เข้ามาที่เวทนา คือความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุข เข้ามาที่จิต คือจิตที่เป็นตัวเสวยเวทนาอยู่ และเข้ามาที่ธรรมอันปรากฏอยู่ในจิต ที่เป็นฝ่ายกิเลสก็ได้แก่ราคะโทสะโมหะ ที่เป็นฝ่ายบารมีก็ได้แก่ธรรมที่มีอยู่เป็นภาคพื้นส่วนดี เช่น อิทธิบาทอินทรีย์และพละดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เมื่อพิจารณาตรวจดูธรรมอันปรากฏอยู่ในจิต พิจารณาดูจิตซึ่งเป็นผู้เสวยเวทนา พิจารณาดูเวทนาซึ่งมีอยู่ในกายและใจทั้งสิ้น และพิจารณาดูกายซึ่งเป็นที่ตั้งของเวทนา ก็จะพบว่าในสิ่งที่สมมติเป็นตัวตนที่เรียกว่าเรา-เขานี้ เมื่อตรวจดูแล้วจะพบเวทนา กาย จิต ธรรม คราวนี้เมื่อกำหนดให้เป็นกายเป็นเวทนาเป็นจิตเป็นธรรม ในสายปฏิบัติก็กำหนดกายอันนี้แหละขึ้นก่อน กำหนดลมหายใจหรือการหายใจเข้าออก หรือกำหนดอาการของกาย ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก รวมกันเข้าเป็นโครงกระดูกอันนี้ หรือกำหนดธาตุ ๔ ดิน น้ำ ไฟ ลม ซึ่งประกอบกันเข้าเป็นกายส่วนใหญ่ กำหนดแต่เพียงข้อเดียว ให้กายส่วนที่กำหนดนี้ปรากฏเป็นประธานของจิตใจ มนะซึ่งเป็นทวารชั้นในเปิดรับอารมณ์ของกรรมฐานที่กำหนดนี้ ไม่เปิดรับอารมณ์อื่น ๆ มีสติกำหนดให้รู้อยู่เสมอ เมื่อมีอารมณ์อื่นเข้ามาก็ให้กำหนดรู้ จิตก็จะไม่วิ่งออกรับอารมณ์ทางอื่น แต่จะอยู่กับอารมณ์ที่กำหนด และเมื่อจิตแนบแน่นอยู่กับอารมณ์ที่กำหนดตามสมควร อารมณ์หยาบสงบไป กิเลสหยาบที่เป็นชั้นนิวรณ์ก็สงบ จิตใจที่พัวพันอยู่กับอารมณ์และกิเลสดังกล่าวอันเคยมีความกระสับกระส่ายทุรนทุราย มีโศกมีความโทมนัสก็สงบหายปรากฏเป็นจิตใจที่โปร่งที่บริสุทธิ์ขึ้น เกิดปีติความอิ่มเอิบ ชุ่มชื่นซาบซ่าน เกิดสุขคือความสบายที่เป็นอย่างละเอียดกว่าความสุขที่เกิดจากอารมณ์ที่ปนร้อน ปีติและสุขดังกล่าวที่บังเกิดขึ้นนี้เป็นตัวเวทนา ในการปฏิบัติก็กำหนดเวทนาคือปีติสุขที่บังเกิดขึ้นและกำหนดทำความสงบปีติและสุขไม่ให้ฟุ้งซ่านขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตก็ได้รับความสงบมากขึ้น บริสุทธิ์ผ่องใสมากขึ้น คือบริสุทธิ์จากปีติและสุข ก็กำหนดจิตที่เปลื้องออกจากปีติสุข นี้เป็นจิตที่ปราศจากราคะโทสะโมหะ และเมื่อเป็นเช่นนี้ตัวสติที่กำหนดอยู่ในกรรมฐานก็จะปรากฏเป็นตัวระลึกเป็นตัวรู้ที่แนบแน่นขึ้นชัดเจนขึ้น และอารมณ์ของกรรมฐานที่ปรากฏด้วยสติ ก็จะปรากฏแก่จิตชัดเจนขึ้น ก็เลื่อนมากำหนดตัวสติที่ระลึกรู้และอารมณ์ของกรรมฐานที่ระลึกรู้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ธรรมก็ปรากฏขึ้นเป็นธรรมานุปัสสนา กายเวทนาจิตธรรมดังกล่าวมานี้ เป็นไปในทางปฏิบัติที่ส่งต่อกันขึ้นโดยลำดับ และธรรมที่เป็นตัวอุปการะอยู่ คือ ประธาน อิทธิบาท อินทรีย์ และพละ ก็จะเพิ่มเสริมสนับสนุนกระชับแน่นขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านก็แสดงธรรมอีกหมวดหนึ่ง อันเรียกว่า **โพชฌงค์** องค์ของความรู้ เข้าในอันดับของสติปัฏฐาน

ข้อที่ ๑ ก็คือ**สติ**นี้แหละ ซึ่งมีกำลังในอันระลึกรู้ชัดเจนยิ่งขึ้น ปรากฏตั้งมั่นยิ่งขึ้นในธรรมของกรรมฐานที่กำหนด

ข้อที่ ๒ เมื่อมีสติระลึกรู้ในอารมณ์ของกรรมฐานกระชับแน่นมากขึ้นดังกล่าวมานี้ ก็จะปรากฏการจำแนกธรรมให้รู้ได้ชัดเจนว่า อันนี้เป็นกาย อันนี้เป็นเวทนา จิต ธรรม และอารมณ์ภายนอก กับกิเลสภายนอกซึ่งบังเกิดจากอารมณ์นั้น แม้ในขณะปฏิบัติก็จะแทรกเข้ามาหรือจิตแล่นออกไป เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็หยั่งรู้ลงไปได้ทันทีว่านี่เป็นอกุศล นี้มีโทษ นี้เป็นฝ่ายดำ ไม่ใช่เป็นฝ่ายขาว ส่วนขั้นของธรรมที่ปฏิบัติเป็นฝ่ายกุศล เป็นฝ่ายที่ไม่มีโทษ และเป็นฝ่ายขาว ทั้งขั้นของธรรมที่ปฏิบัติมาโดยลำดับนั้นก็หยาบและละเอียดขึ้นมาโดยลำดับ จิตที่ยังคลุกเคล้าอยู่กับอารมณ์และกิเลสภายนอกก็หยาบ ครั้นได้ความสงบสงัดก็ละเอียด แต่แม้ได้ความสงบแล้วยังกระฉอกอยู่ด้วยปีติสุขก็ยังหยาบ ครั้นสงบจากปีติสุขได้ก็ละเอียด แต่แม้สงบจากปีติสุขได้ ก็ยังบันเทิงและติดอยู่กับความบันเทิงใจ ชักช้าอยู่กับความบันเทิงใจก็ยังหยาบ ครั้นสงบความบันเทิงใจได้แล้ว ไม่ติดอยู่ในความบันเทิงใจ วางใจลงได้จากสิ่งที่ยึดเหนี่ยวทั้งหลาย ก็เป็นความละเอียดขึ้น อันนี้ก็เป็นข้อที่ ๒ เรียกว่า **ธรรมวิจัย**

ข้อที่ ๓ เมื่อวิจัยธรรมออกไปได้ชัดเจน ความเพียรก็บังเกิดขึ้นในอันที่จะละส่วนอกุศล ส่วนเป็นโทษ ส่วนที่หยาบ ส่วนที่ดำ อบรมรักษาส่งเสริมส่วนที่เป็นกุศล ส่วนที่ไม่มีโทษ ส่วนที่ขาว ไว้โดยลำดับ ก็เป็น **วิริยโพชฌงค์**

ข้อที่ ๔ ปีติ ความอิ่มใจที่ละเอียดขึ้น อันเป็นผลของวิริยะชั้นหนึ่ง ๆ ก็จะเกิดเป็น **ปีติโพชฌงค์**

ข้อที่ ๕ ครั้นปรากฏปีตินี้ ปรากฏเป็นความสงบกาย สงบใจมากขึ้น ก็เป็น **ปัสสัทธิโพชฌงค์**

ข้อที่ ๖ เมื่อได้ความสงบกาย สงบใจ จิตใจก็ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์กรรมฐานมากขึ้น ก็เป็น **สมาธิโพชฌงค์**

ข้อที่ ๗ ความสงบเป็นปัสสัทธิโพชฌงค์ ความตั้งใจมั่นเป็นสมาธิโพชฌงค์ ในตัวสมาธิคือในจิตใจอันตั้งมั่นแน่วแน่นี้ เป็นความตั้งมั่นแน่วแน่ในอารมณ์ของสมาธิ แต่ไม่ยึดและไม่ยุ่ง คือมีลักษณะที่ปล่อยวาง แต่มีสติ คือ ความระลึกรู้ที่สมบูรณ์แจ่มแจ้งไม่คลอนแคลน ก็เป็น **อุเบกขาโพชฌงค์** เป็นอาการของจิตที่ครองอยู่ด้วยความรู้ รู้อยู่ในตัวจิตเองที่ตั้งมั่นแน่วแน่

เพราะฉะนั้น โพชฌงค์ คือองค์ของความรู้นี้ จึงเป็นธรรมปฏิบัติที่สืบต่อจากสติปัฏฐานแล

๒๙ กันยายน ๒๕๐๗

มรรคมีองค์ ๘

จิตใจนี้เป็น**ธาตุรู้** มีธรรมชาติรู้ เพราะความรู้สิ่งต่าง ๆ ก็เนื่องมาจากจิตใจ แต่ความรู้ของจิตใจนี้ โดยปกติก็ออกมารู้อารมณ์ อาศัยอายตนะเป็นทวาร คือเป็นทางที่จิตใจออกมารู้เรื่องทั้งหลาย โดยปกติก็เรียกกันว่า รู้โลก คือรู้รูปต่าง ๆ ที่ตาเห็น รู้เสียงต่าง ๆ ที่หูได้ยิน รู้กลิ่นต่าง ๆ ที่จมูกได้สูดดม รู้รสต่าง ๆ ที่ลิ้นได้ลิ้ม รู้สิ่งถูกต้องต่าง ๆ ที่กายได้ถูกต้อง และรู้รูปเสียงเหล่านั้นที่พบผ่านมาแล้วที่ใจ ได้รู้ ได้คิดสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นรูปเสียงเป็นต้นก็ตาม เรียกว่าเป็น**โลก**อันคู่กับธรรม เพราะอะไรจึงเรียกว่าเป็นโลก ก็เพราะเป็นสิ่งที่ชำรุดทรุดโทรม คำว่าโลก แปลว่าสิ่งชำรุดทรุดโทรม เพราะฉะนั้น รูปเสียงเป็นต้นก็ดี ตาหูเป็นต้นซึ่งเป็นทวารสำหรับจิตใจออกมาอาศัยรู้รูปเสียงก็ดี ก็รวมเรียกว่าเป็นโลกทั้งหมด นี้ประการหนึ่ง

อีกประการหนึ่ง รูปเสียงเป็นต้นเหล่านี้ เป็นที่ตั้งของราคะความติดความยินดี หรือโลภะความโลภ เป็นที่ตั้งของโทสะความขัดเคือง เป็นที่ตั้งของโมหะความลุ่มหลง ภาวะเหล่านี้บังเกิดขึ้นที่จิตใจซึ่งออกไปรู้โลก และติดข้องอยู่กับโลก จึงเกิดราคะหรือโลภะโทสะโมหะในโลก คือรูปเสียง เป็นต้น เพราะฉะนั้น กิเลสเหล่านี้ก็เรียกว่าเป็นโลก เพราะบังเกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากโลกภายนอก มาเป็นโลกภายในคือในจิตใจ เพราะจิตใจเมื่อข้องติดอยู่ในโลกภายนอกก็หอบเอาโลกภายนอกมาเป็นโลกในจิตใจ

พิจารณาดูก็จะพึงเห็นได้ว่า กิเลสในใจหรือราคะโลภะและโทสะโมหะนั้น ไม่ใช่มีอยู่ในจิตใจเฉพาะตัวกิเลสเท่านั้น แต่ว่ามีตัวรูปตัวเสียงเป็นต้น เกาะอยู่ข้องอยู่ในจิตด้วย อย่างเช่นความติดความยินดี ก็ย่อมจะต้องมีสิ่งติดสิ่งยินดี สิ่งนั้นคืออะไร ก็คือรูปที่ตาเห็นเสียงที่หูได้ยินเป็นต้น แต่ว่าไม่ใช่เป็นรูปเสียงจริง ๆ เพราะรูปเสียงจริง ๆ นั้นอยู่ข้างนอก จะจับมาใส่ไว้ในจิตใจไม่ได้ ส่วนที่ยังอยู่ในจิตใจนั้นเป็นตัวรูปตัวเสียงที่เป็นตัวแทน เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่าเป็น**อารมณ์** เพราะเป็นเครื่องยึดเครื่องเหนี่ยวเป็นเครื่องหน่วงอยู่ในจิตใจ เป็น**ตัวภาวะ**หรือ**ตัวภพ** ไม่มีตัวจริง เพราะตัวจริงนั้นนำเข้ามาไว้ไม่ได้ในจิตใจ จึงเป็นตัวภพ หรือตัวภาวะที่ถอดมาจากรูปที่ได้เห็นเสียงที่ได้ยินเท่านั้น จึงเรียกว่าเป็นอารมณ์ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ความติดความยินดีซึ่งเป็นตัวราคะ ความอยากได้ที่เป็นตัวโลภะก็ประกอบอยู่กับภาวะหรืออารมณ์ดังที่กล่าวมานี้ แม้โทสะ คือความไม่ชอบ โมหะคือความลุ่มหลงก็เช่นเดียวกัน ก็ประกอบอยู่กับภาวะหรือที่เรียกว่าอารมณ์ของรูปเสียงเป็นต้นดังที่กล่าวมานี้ เพราะฉะนั้น ที่เรียกว่า**โลก** เมื่อกล่าวให้เป็นชั้นในเข้ามา ก็ได้แก่ตัวกิเลสในจิตใจ อันประกอบอยู่ในอารมณ์ซึ่งถอดมาจากรูปเสียงเป็นต้น ซึ่งเป็นโลกภายนอก แม้กิเลสและอารมณ์ที่ประกอบกันอยู่นี้ก็เรียกว่าโลก

อีกประการหนึ่ง ผลที่พึงได้รับอันสืบเนื่องมาจากกิเลสอันประกอบอยู่กับอารมณ์ ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าทุกข์ คืออาการที่จิตใจนี้มีความแห้งผากมีความระทม และมีอาการกระฉอกอยู่ด้วยโสมนัสโทมนัส (ยินดียินร้าย) เป็นตัวทุกข์ที่เป็นพื้นประจำอยู่ ดังจะเห็นได้จากสังเกตดูภาวะของจิตใจของบุคคล ในเมื่อเป็นเด็กจะรู้สึกว่าไม่ค่อยเป็นทุกข์ เล่นสนุกอยู่ตลอดเวลา ไม่ได้คำนึงถึงสิ่งที่เป็นภาวะอันใดอันหนึ่ง แต่เมื่อเป็นผู้ใหญ่ขึ้นมา ก็จะรู้สึกว่าทุก ๆ คนมีความคิดมากขึ้น และมีภาระจะต้องแบก จะต้องจัดทำเพื่อตนเองและเพื่อผู้อื่นมากขึ้น ความสนุกเพลิดเพลินก็น้อยลงไป แต่ความหนักใจที่บรรทุก บางทีก็เป็นวิตก บางทีก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมากขึ้น เพราะฉะนั้น เมื่อกำหนดดูจิตใจที่เป็นพื้นของแต่ละคนแล้ว ก็จะเห็นว่ามีอาการที่แห้งผาก มีอาการที่ระทม เพราะวิตกถึงเรื่องนั้น วิตกถึงเรื่องนี้ และกระฉอกอยู่ด้วยโสมนัสหรือโทมนัสคือยินดียินร้ายอยู่เสมอ เหล่านี้เรียกว่าเป็นอาการเป็นทุกข์ของจิตใจของบุคคลแต่ละคนซึ่งมีเป็นประจำ ก็เช่นเดียวกับต้นไม้ที่แห้งผากเพราะไม่มีฝนจะ

โปรย แต่เมื่อได้ประสบอารมณ์ทั้งหลายที่น่ายินดีอันมีเป็นครั้งเป็นคราว ก็มาทำให้จิตใจชุ่มชื่นเสียคราวหนึ่ง แต่ครั้นอารมณ์นั้นผ่านไปแล้วก็กลับแห้งผาก เหมือนอย่างต้นไม้ที่แห้งผาก เมื่อมีฝนโปรยเสียคราวหนึ่ง ก็กลับชุ่มชื้นแล้วก็กลับแห้งผากไปอีก เพราะมีพื้นที่แห้งผากอยู่ เพราะฉะนั้นบุคคลจึงได้ขวนขวายหาทางแก้ทุกข์ให้แก่ตนมีประการต่าง ๆ เช่นไปดูนั่นดูนี่ ฟังนั่นฟังนี่ ซึ่งเป็นเครื่องทำให้เพลิดเพลินใจเป็นครั้งเป็นคราว หรือไปทำอะไรที่เพลิดเพลิน เพื่อให้ลืมเรื่องที่ทุกข์ร้อนอยู่นั้น หรือโดยวิธีที่ดื่มน้ำเมาเพื่อทำให้ลืมไปเสียครั้งหนึ่งคราวหนึ่ง แต่เครื่องแก้ทั้งหลายก็เหมือนแก้ด้วยวิธีนำน้ำมารดต้นไม้ที่แห้งผากจอกหรือขันหนึ่งคราวหนึ่ง ซึ่งก็ทำให้เกิดผล คือทำให้จิตใจเบิกบานได้คราวหนึ่ง ๆ ไม่สามารถที่จะแก้ตัวทุกข์ให้ตกไปได้จริง ๆ และเมื่อยังเป็นตัวทุกข์ที่มีเป็นปกติเหมือนไม่มากนัก ก็คุ้นอยู่กับทุกข์เช่นนี้แล้วก็ไม่รู้สึกว่าเดือดร้อนเท่าไร แต่เมื่อได้ประสบความแห้งผาก ความระทมและความหวั่นไหวของจิตใจอย่างรุนแรง ก็ทำให้รู้สึกเสวยทุกข์ จนถึงกับบางคราวก็จะรู้สึกว่าทนเกือบไม่ได้ ทำให้หาทางหนีทุกข์ด้วยวิธีทำลายตนเอง หรือแม้ไม่คิดทำลายตนเองก็ทำให้ต้องระทมทุกข์อยู่เป็นเวลานานและเป็นอย่างมาก เพราะฉะนั้น ทุกข์ที่มีดังกล่าวมานี้ ซึ่งมีเครื่องแก้อันเรียกว่าสุขผ่านมาเป็นคราว ๆ จึงเรียกว่าเป็นโลก

เพราะฉะนั้น ที่เรียกว่า**โลก ๆ** นี้ เมื่อดูจากภายนอกมาถึงข้างในก็ได้แก่สิ่งที่จิตใจนี้เองออกไปรู้ทางทวาร คือ ตาหูเป็นต้น อันได้แก่รูปเสียง เป็นต้น นั่นก็ได้แก่โลกและจิตใจนี้เอง ถอดเอาโลกที่เห็นที่ได้ยินนั้นมาเป็นโลกในใจคือประกอบอยู่กับอารมณ์ หรืออารมณ์ที่ประกอบอยู่กับกิเลสแล้วแปรมาเป็นตัวทุกข์ ซึ่งมีอาการเป็นความแห้งผากเป็นความระทมเป็นความกระฉอกของจิตใจอยู่เสมอ ทั้งหมดนี้เรียกว่าเป็นโลก

ที่เรียกว่าโลก ๆ นั้นก็ได้แก่สิ่งเหล่านี้ และจิตใจนี้เองไปเห็นโลก และก็นำโลกเข้ามาเป็นโลกในใจ จนถึงเป็นตัวทุกข์ประกอบอยู่ในจิตใจของตนเอง ทางพระพุทธศาสนาสอนให้พิจารณากำหนดรู้ความจริงของโลก ในเบื้องต้นก็ให้กำหนดรู้อาการของจิตใจที่ออกไปรู้โลก โดยให้มีสติตั้งอยู่เป็นนายทวารบาล คือเป็นผู้รักษาประตู เมื่อเห็นรูปเมื่อได้ยินเสียง ก็ให้กำหนดรู้ว่านั่นเป็นสักแต่ว่ารูปที่ตาได้เห็น นั่นเป็นสักแต่ว่าเสียงที่หูได้ยิน และเมื่อมีสติเป็นนายทวารบาลกำหนดรู้อยู่ว่า สักแต่ว่ารูป สัก

แต่ว่าเสียง ดังกล่าวมานี้ เมื่อสติเป็นตัวสติปัฏฐานคือสติที่ตั้งมั่น รูปที่เห็น เห็นแล้วก็จะผ่านไป ไม่เข้ามาข้องอยู่ในใจ เสียงที่ได้ยิน ได้ยินแล้วก็จะผ่านไปไม่เข้ามาข้องอยู่ในใจ

สติที่กำหนดรู้รูปเสียงที่เห็นที่ได้ยินเป็นนายทวารบาลนี้ ทำให้จิตที่รู้โลกกลายเป็นธรรม โลกที่ปรากฏเป็นรูปเสียง เป็นบุคคลนั้นเป็นบุคคลนี้ เป็นสิ่งนั้นเป็นสิ่งนี้ที่น่ายินดีที่น่ายินร้าย ก็ปรากฏตามความเป็นจริงว่า สักแต่ว่ารูปสักแต่ว่าเสียงที่ผ่านมาแล้วก็ผ่านไป ไม่มีความจริงอะไรจะตั้งมั่นอยู่ ที่จะเป็นนั่นเป็นนี่อะไรตามความเป็นจริง อันนี้เรียกว่ารู้ธรรม โลกก็กลายเป็นธรรม นี้เป็นชั้นหนึ่ง และตัวสติที่เป็นนายทวารนั้นนั่นแหละเป็นสติปัฏฐาน แปลว่าสติที่ตั้งมั่น สติที่ปรากฏ และตัวรู้ที่รู้รูปเสียงเป็นต้น ตามเป็นจริงว่าสักแต่ว่ารูปสักแต่ว่าเสียงนั้นเป็นโพชฌงค์ เป็นองค์ของความรู้หรือว่าเป็นองค์ของปัญญา ซึ่งธรรมคู่นี้ เมื่อมีนายทวารบาลประจำอยู่ ตรงที่สำหรับจิตจะออกไปรู้หรือโลกจะเข้ามา ก็เป็นตัวสติปัฏฐานและตัวโพชฌงค์ที่เป็นด่านหน้า แต่ถ้าหากว่าสติปัฏฐาน คือสติที่ตั้งมั่น โพชฌงค์ที่เป็นตัวปัญญาที่ประจำอยู่ด้านหน้านี้ไม่เป็นประธาน โลกก็เป็นประธานกว่า สติและปัญญาคู่นี้ไม่เป็นประธาน เพราะไม่เป็นอิทธิบาท คือไม่มีอำนาจ ไม่เป็นใหญ่ไม่มีกำลัง เมื่อรูปที่ตาเห็นเสียงที่หูได้ยินเป็นประธานกว่า เป็นอิทธิบาทมีอำนาจกว่า เป็นใหญ่กว่า และมีกำลังกว่า ก็บ่าเข้ามาเป็นน้ำท่วม สติและปัญญาก็พังลง ก็เข้ามาเป็นโลกอยู่ในใจ มาเป็นกิเลส เป็นอารมณ์อยู่ในใจ ข้องพัวพันอยู่ในใจ และเมื่อเป็นเช่นนี้ก็ให้ตั้งสติปัฏฐานและตั้งโพชฌงค์กำหนดดูจิตใจให้รู้ว่านี่เป็นตัวกิเลส นี่เป็นตัวอารมณ์ ที่ผูกพันอยู่ ที่ข้องกันอยู่ ดูที่ตัวอารมณ์ว่า สักแต่ว่าอารมณ์ คือเป็นภาวะเท่านั้นไม่ใช่เป็นตัวจริง และเป็นตัวโลก คือเป็นสิ่งที่ต้องชำรุดทรุดโทรม คือไม่เป็นตัวจริงตัวจัง กำหนดแยกออกให้เห็นตัวอารมณ์และให้เห็นตัวกิเลสที่ปรากฏขึ้นในจิตใจ เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้าสติปัฏฐานคือตัวสติตั้งมั่น และโพชฌงค์คือตัวปัญญาปรากฏแจ่มแจ้งขึ้น กิเลสและอารมณ์ที่ผูกพันกันอยู่ก็จะสงบหายไปได้

แต่สติปัญญานี้จะต้องเป็นตัวประธาน จะต้องเป็นตัวมีอำนาจ มีความเป็นใหญ่และมีกำลังกว่า เพ่งดู จึงจะทำให้อารมณ์และกิเลสในใจสงบไปได้ และถ้าตัวกิเลสและอารมณ์เป็นตัวประธานกว่าเป็นต้น สติปัญญาก็จะต้องพังหายไปอีก ตัวกิเลสและ

อารมณ์ก็จะเป็นตัว**โอฆะ** คือเป็นห้วงน้ำที่ท่วมใจ ส่งผลให้เป็นตัวความทุกข์ คือเป็นตัวความแห้งผาก เป็นตัวความระทม เป็นตัวความกระฉอกหวั่นไหวอยู่เสมอ ซึ่งจะต้องคอยแก้กันด้วยวิธีต่าง ๆ ดังกล่าวมา

เพราะฉะนั้น ก็ให้กำหนดพิจารณาดูที่ตัวทุกข์ คือให้รู้ถึงภาวะของจิตใจตามเป็นจริง ว่าจิตใจเป็นอย่างไร จิตใจมีความแห้งผาก มีความระทม มีความกระฉอกหวั่นไหวอยู่ และเมื่อพิจารณาดูเช่นนี้แล้ว ก็ให้กำหนดว่าอันนี้เป็นตัวทุกข์ ไม่ใช่เป็นตัวสุข และตัวทุกข์ที่เกิดนี้ ก็บังเกิดขึ้นเพราะเหตุที่จิตใจอันนี้มีอารมณ์และกิเลสเป็นศรที่เสียบใจอยู่ หรือเป็นโอฆะ คือห้วงน้ำที่ท่วมจิตใจอยู่ และเมื่อกิเลสและอารมณ์รัดรึงจิตใจขึ้นมากเท่าไร ทุกข์ก็มากขึ้นเท่านั้น เป็นความทุกข์ระทมหวั่นไหวมากเข้าเท่านั้น และเมื่อเป็นเช่นนี้ ก็กำหนดดูที่ตัวทุกข์และตัวกิเลส และอารมณ์ ซึ่งเป็นตัวให้เกิดทุกข์นั้น ซึ่งเป็นสมุทัย เมื่อกำหนดพิจารณาจนเป็นสติปัฏฐาน คือสติตั้งมั่นขึ้นปัญญาคือความรู้ รู้แจ่มชัดขึ้น กิเลสและอารมณ์ที่ครอบงำจิตใจอยู่ ที่ท่วมจิตใจอยู่ก็จะผ่อนคลาย ความทุกข์จะผ่อนคลายลงไป แต่ทั้งนี้สติปัญญาจะต้องเป็นตัวประธานและเป็นอิทธิบาท คือมีอำนาจและความสำเร็จ เป็นอินทรีย์ คือเป็นใหญ่ และมีกำลังกว่า และเมื่อเป็นเช่นนี้ความดับทุกข์ก็จะมีปรากฏขึ้น ในเมื่อกิเลสและอารมณ์ได้ผ่อนคลายออกไปจากจิต และเมื่ออบรมสติและปัญญามากขึ้นเท่าใด ความผ่อนคลายก็จะมากขึ้นเท่านั้น ความดับทุกข์ก็จะมากขึ้นเท่านั้น และความดับทุกข์นี้มีอาการที่เป็นความเกษม เป็นความผ่องแผ้ว เป็นความบริสุทธิ์ผุดผ่องของจิตใจ ซึ่งเป็นตามธรรมชาติ ตรงกันข้ามกับความแห้งผาก ความระทม และความกระฉอกหวั่นไหว คือจิตใจที่เคยแห้งผากก็จะกลับผ่องใส ที่เคยระทมก็จะกลับเกษม ที่เคยกระฉอกหวั่นไหวก็จะกลับสงบสงัด มีอาการที่บริสุทธิ์ผุดผ่อง เป็นความสุขที่ต่างจากเมื่อความดับทุกข์ไม่ปรากฏขึ้น และสติปัญญานี้แหละเรียกว่าเป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หรือเรียกว่าเป็นมรรค ซึ่งเมื่ออบรมอยู่เสมอ ก็จะยิ่งเป็นประธาน ยิ่งเป็นอิทธิบาทมีอำนาจเป็นอินทรีย์เป็นใหญ่ และมีกำลังเหนือกิเลสและอารมณ์มากขึ้นทุกทีจนกำจัดกิเลสและอารมณ์ได้ เรียกว่าถอนลูกศรที่เสียบจิตใจออก เปิดสิ่งที่หุ้มห่อจิตใจออกและทำห้วงน้ำที่ท่วมจิตใจให้แห้งหาย ทำจิตใจให้เป็นเสรี ไม่เป็นทาสของกิเลสอารมณ์ไม่เป็นทาสของกิเลสตัณหา

เพราะฉะนั้น ความเห็นที่กำหนดจิตใจ อาศัยกำหนดพิจารณาให้เห็นทุกข์ปรากฏขึ้น เห็นเหตุเกิดทุกข์ปรากฏขึ้น เห็นความดับทุกข์ปรากฏขึ้น เห็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ปรากฏขึ้น จึงเป็น สัมมาทิฏฐิ **ความเห็นชอบ** ความดำริที่ประกอบกันไป ก็เป็น **ความดำริชอบ** วาจาที่เจรจา อันหมายถึงตัวงดเว้นจากเจรจาชั่ว ก็เป็น สัมมาวาจา **วาจาชอบ** การงานที่ทำ อันหมายถึงตัววิรัติ งดเว้นการงานชั่วก็เป็นสัมมากัมมันตะ **การงานชอบ** อาชีพเป็นสัมมาอาชีวะ **เลี้ยงชีวิตชอบ** ความเพียรก็เป็นสัมมาวายามะ **ความเพียรชอบ** สติตั้งแต่สติปัฏฐานเริ่มปฏิบัติก็เป็นสัมมาสติ **ความระลึกชอบ** ความตั้งใจให้เป็นสมาธิ ซึ่งดำเนินมาโดยลำดับ ก็เป็นสัมมาสมาธิ **ตั้งใจชอบ** ประกอบกันอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียว จึงปรากฏเป็นมรรค ๘ ขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตใจอันนี้ที่ออกไปรู้โลกและข้องติดอยู่ในโลกก็เป็นจิตใจที่รู้ธรรมกลับโลกให้เป็นธรรม และเมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะประสบผลของการปฏิบัติ ในสติปัฏฐาน ในโพชฌงค์ จนถึงในมรรค โดยลำดับ

๖ ตุลาคม ๒๕๐๗

ธรรมปีติ ดื่มธรรมถวายพระพร

พระธรรมเทศนา

ของ

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน)

ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร

๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ธมฺมปีติ สุขํ เสติ วิปฺปสนฺเนน เจตสา

อริยปฺปเวทิเต ธมฺเม สทา รมติ ปณฺฑิโตติ

บัดนี้ จักแสดงศาสนธรรม ธัมมะคือคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรม ตามสมควรแก่วันธรรมสวนะ อันเวียนมาถึงเข้า

ศาสนธรรม ธัมมะคือคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือเรียกว่า พุทธศาสนา กล่าวโดยสรุปมี ๓ ข้อ คือ

สพฺพปาปสฺส อกรณํ	**การไม่ทำบาปทั้งปวง**
กุสลสฺสูปสมฺปทา	**การทำกุศลให้ถึงพร้อม**
สจิตฺตปริโยทปนํ	**การชำระจิตของตนให้ผ่องใส**
เอตํ พุทฺธาน สาสนํ	**นี้เป็นพุทธศาสนาคือคำสอนของพระผู้ตรัสรู้ทั้งหลาย**

พุทธศาสนาเมื่อกล่าวโดยสรุป จึงสอนให้ปฏิบัติ ๓ ข้อคือ ไม่ทำบาปทั้งปวง คือไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทำกุศลให้ถึงพร้อม คือทำความดีให้ถึงพร้อม และชำระ

จิตใจของตนให้ผ่องใส คือให้บริสุทธิ์ พระพุทธเจ้าได้ตรัสจำแนกแจกแจงไว้พร้อมเสร็จ ว่าอะไรคือบาป ความชั่ว อะไรคือกุศล ความดี เช่นที่ตรัสสอนเอาไว้ว่า บาปคือความชั่วนั้นได้แก่ความประพฤติเบียดเบียนตนและผู้อื่นให้เดือดร้อนทางกาย ทางวาจา ทางใจ ทางกายคือฆ่าเขาบ้าง ลักของเขาบ้าง ประพฤติผิดในกามบ้าง ทางวาจา คือพูดเท็จบ้าง พูดส่อเสียดบ้าง พูดคำหยาบบ้าง พูดเพ้อเจ้อเหลวไหลบ้าง ทางใจคือ คิดโลภอยากได้ของ ๆ ผู้อื่นมาเป็นของ ๆ ตน พยาบาท มุ่งร้ายปองร้ายเขา และมิจฉาทิฏฐิความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม คือเห็นว่าทำบาปไม่เป็นอันทำ ทำบุญไม่เป็นอันทำ คือไม่มีบุญ ไม่มีบาป ทำบาปไม่เป็นบาป ทำบุญไม่เป็นบุญ และเห็นว่าผลต่าง ๆ ที่ได้รับเป็นความสุขเป็นความทุกข์ต่าง ๆ เป็นอุปกรณ์แห่งสุขแห่งทุกข์ต่าง ๆ ไม่ใช่เกิดจากบาปบุญที่ทำเอาไว้ แต่เกิดจากการแสวงหาโดยไม่เลือกทางให้ได้มาเท่านั้น และเกิดจากความสบเหมาะดังที่เรียกว่าเป็นโชค ไม่มีบุญไม่มีบาปมาเป็นเหตุอำนวยให้ได้และเห็นว่าบาปบุญไม่มี มารดาบิดาไม่มี คือหมายความว่าไม่มีคุณ เกิดสืบกันมาตามธรรมชาติธรรมดาของสัตวโลกเหมือนอย่างเรือน้อยพ่วงเรือใหญ่ มากันตามธรรมดาโลก สมณพราหมณ์เช่นภิกษุสามเณร หรือผู้ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่าง ๆ ไม่มี คือไม่บังเกิดผลอะไร ความเห็นดังกล่าวนี้เป็น **มิจฉาทิฏฐิ** คือเห็นผิด การกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจเป็น **มิจฉาทิฏฐิ** ตามที่กล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นบาปคือความชั่วบังเกิดขึ้นจาก **อกุศลมูล** รากเหง้าแห่งความชั่วทั้งหลาย คือกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจ อันเป็นความโลภบ้าง ความโกรธบ้าง ความหลงบ้าง ความชั่วทั้งปวงนี้เรียกว่าบาป เพราะว่าให้ผลเป็นความทุกข์ในปัจจุบันบ้าง ในภายหน้าบ้าง ในปัจจุบันก็เป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อน อยู่ด้วยกันไม่เป็นสุข ดังจะพึงเห็นได้ว่า อยู่ด้วยกันเป็นหมู่ ตั้งแต่ในครอบครัวหนึ่งขึ้นไป หากว่าบุคคลในหมู่ทำบาป เช่นลักขโมย พ่อแม่ก็ลักขโมยกันและกัน ลูกก็ลักขโมยพ่อแม่ อยู่บ้านใกล้เรือนเคียงกันก็ลักขโมยกันดังนี้ ก็ทำให้อยู่ไม่เป็นสุข เป็นความเดือดร้อนในปัจจุบัน ทั้งจะให้บังเกิดโทษเป็นความผิดทางอาญาแผ่นดินอีกส่วนหนึ่ง ความทุกข์ในปัจจุบันที่ได้รับนี้ เมื่อทุกคนมองดูให้กว้างแล้วจะมองเห็นได้ ก่อความชั่วขึ้นเมื่อใดก็ทำให้เกิดความทุกข์เดือดร้อนขึ้นเมื่อนั้น

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนวางไว้เป็นพุทธศาสนา ว่าให้ละบาปคือความชั่ว และข้อต่อมาก็ตรัสสอนให้ทำกุศลคือความดีอันตรงกันข้าม คือประพฤติงดเว้นจากทุจริตดังกล่าวทางกายทางวาจาทางใจ มี **สัมมาทิฏฐิ** คือความเห็นชอบ เห็นว่าทำบาปก็เป็นบาป ทำบุญก็เป็นบุญ มีบุญมีบาปและมีผลของบุญบาป บุญก็ให้ผลดี บาปก็ให้ผลชั่ว มีมารดาบิดา คือมารดาบิดามีคุณจริง ไม่ใช่ว่าอาศัยกันเกิดมาตามธรรมดาโลกเท่านั้น มารดาบิดาท่านยังเป็นผู้มีพระคุณ เช่นมีเมตตากรุณาต่อบุตรธิดาบำรุงเลี้ยงบุตรธิดามาด้วยดี กุศลที่ทำต่าง ๆ ก็ให้ผล เป็นสิ่งที่มีอยู่ สมณพราหม์คือบุคคลผู้ประพฤติชอบ ตลอดถึงบุคคลผู้ประพฤติธรรมทั่วไปก็มีอยู่ เป็นผู้ที่พึงนับถือ เป็น **สัมมาทิฏฐิ** คือความเห็นชอบ และเมื่อมาปฏิบัติตนงดเว้นจากบาปอกุศลทุจริตต่าง ๆ มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม และประพฤติเกื้อกูลกันและกัน ปฏิบัติตนในทางที่ถูกที่ชอบ สิ่งใดที่เป็นกรณียะคือกิจที่พึงทำ คือเป็นเครื่องเกื้อกูลกันและกันให้เกิดความสุข ก็ตั้งใจกระทำกิจอันนั้น ไม่เพิกเฉยทอดธุระอย่างนี้เป็นการทำกุศลให้ถึงพร้อม คือกระทำความดีให้ถึงพร้อมนั้นเอง

และทั้ง ๒ ข้อนี้ก็เนื่องมาจากจิตใจเป็นสำคัญ ถ้าจิตใจร้าย ร้ายด้วยโลภ ร้ายด้วยโกรธ ร้ายด้วยหลง ก็จะทำให้ทำบาปคือความชั่ว ไม่ทำกุศลคือความดี แต่เมื่อจิตใจดี ย่อมจะนำให้ละบาปคือความชั่ว ให้ทำบุญคือความดี เพราะฉะนั้นการอบรมจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดจึงเป็นข้อสำคัญ ใจนั้นเมื่อเป็นใจร้าย ก็เพราะประกอบด้วยกิเลสเครื่องเศร้าหมอง คือความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือตัณหาความดิ้นรนทะยานอยากไปในทางที่ผิดต่าง ๆ เพราะฉะนั้น การชำระใจให้บริสุทธิ์ จึงหมายความว่าชำระกิเลสเครื่องเศร้าหมองของใจ คือความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือตัณหาความดิ้นรนทะยานอยากไปในทางผิดต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น เหมือนอย่างว่าร่างกายสกปรกด้วยเหงื่อไคลและสิ่งสกปรกต่าง ๆ ก็อาบน้ำชำระกายให้บริสุทธิ์ ให้สะอาด เพราะฉะนั้น เมื่อจิตใจร้ายเทียบได้กับสกปรก ไม่สะอาด**ด้วยกิเลสคือเครื่องเศร้าหมอง อันเปรียบเหมือนอย่างเหงื่อไคลและสิ่งไม่สะอาดต่าง ๆ** จึงเป็นสิ่งที่ทุกคนควรจะต้องทำให้สะอาดผ่องใส ไม่ปล่อยจิตใจเก็บเอากิเลสคือเครื่องเศร้าหมอง อันเทียบกับของไม่สะอาด ของสกปรกเหล่านั้น หมักหมมพอกพูนเอาไว้ เหมือนอย่างต้องอาบน้ำจิตใจกันอยู่ คนเรานั้นต้องอาบน้ำชำระร่างกายกันอยู่วันละ

๑ ครั้ง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง หรือมากครั้ง สุดแต่ว่าจะรู้สึกว่าร่างกายสกปรกด้วยเหงื่อไคล และเครื่องไม่สะอาดต่าง ๆ เมื่อไรเพียงไร จิตใจก็เหมือนกัน ทุกคนควรจะต้องมาพิจารณา อาบน้ำให้จิตใจ วันหนึ่ง ๑ ครั้ง ๒ ครั้ง ๓ ครั้งเป็นต้น หรือว่าสุดแต่เมื่อสิ่งสกปรกมาบังเกิดขึ้นแก่จิตใจเมื่อไหร่ ก็ต้องอาบน้ำชำระจิตใจเมื่อนั้น เพราะว่าอันเครื่องสกปรกของจิตใจที่เรียกว่ากิเลสนั้นทุกคนได้ปล่อยหมักหมมทิ้งเอาไว้ในจิตใจตัวเองไม่ใช่น้อย เพราะโดยมากนั้นไม่สนใจที่จะมาอาบน้ำ ชำระจิตใจให้แก่ตัวเอง สนใจแต่ในการที่จะบริหารร่างกายภายนอก อาบน้ำให้แก่ร่างกายที่เป็นภายนอก เพราะฉะนั้น จึงได้ปล่อยให้บรรดากิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลายมานอนจมหมักหมมอยู่เป็นอันมาก เหมือนอย่างว่าร่างกายที่รับเชื้อโรคเข้ามา แต่บุคคลก็ไม่ตรวจตรา ไม่รักษา เชื้อโรคที่เข้ามาสู่ร่างกายนั้น ก็มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในร่างกายขยายตัวเติบโต ทำลายสุขภาพของร่างกายไปโดยลำดับ จนถึงเมื่อปรากฏความเจ็บป่วยขึ้นมาในภายนอก ซึ่งเป็นอาการของโรค ต้องให้หมอตรวจ บางทีก็รักษาได้ บางทีก็มากเสียแล้ว รักษาไม่ได้ เพราะว่าโรคในร่างกายนั้นมีกำลังแรงกล้าเป็นอันตราย จิตใจก็เหมือนกัน เมื่อปล่อยให้เครื่องเศร้าหมองเหล่านี้เข้ามานอนจมหมักหมมอยู่ดังกล่าว มากเข้า ๆ ก็เป็นอันตราย ดังจะพึงเห็นได้ว่า ปรากฏอาการของ **โรคกิเลส** ทำให้เป็นคนที่มีนิสัยโลภอยากได้ของใครต่อใคร เอาแต่ใจของตัวเป็นประมาณ เมื่ออยากได้แล้วต้องเอาให้ได้ เรียกว่าลุอำนาจของความโลภ หรือว่ามักจะโกรธหุนหันพลันแล่น แสดงอาการโกรธเกรี้ยวกราดออกมาอยู่เนืองนิตย์ แม้ในเหตุเล็กน้อย เรียกว่าลุอำนาจของความโกรธ หรือว่าหลงใหลใฝ่ฝันในสิ่งโน้นในสิ่งนี้ในความเป็นอย่างนั้น ในความจะเป็นอย่างนี้ มัวเมาหลงสติหลงปัญญาของตัวเอง คือไม่ใช่สติไม่ใช่ปัญญา เรียกว่าตกอยู่ในอำนาจของความหลง จิตใจถึงกลายเป็นจิตใจที่ร้าย เป็นจิตใจที่ไม่ดี เพราะเหตุว่าไม่ได้อาบน้ำชำระจิตใจกันอยู่ทุกวัน

เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมก็พึงตั้งใจปฏิบัติในข้อ ๑ คือไม่ทำบาปความชั่วทั้งปวง ข้อ ๒ ทำกุศลคือความดีทั้งปวง และต้องปฏิบัติในข้อ ๓ คือคอยชำระจิตใจของตัวให้บริสุทธิ์ผ่องใส และในการชำระร่างกายนั้นปกติก็มักจะมีการอาบน้ำกันตอนเช้าบ้าง ตอนเย็นบ้าง หรือว่าเวลาเดียว ในเมื่อร่างกายไม่ได้มีเหงื่อไคลหมักหมมด้วยสิ่งสกปรกมากนัก การชำระจิตใจก็เหมือนกัน ก็ต้องปฏิบัติชำระกันอยู่ เช่นในเวลาเช้า

ในเวลาเย็น หรือในเวลาค่ำ วันละ ๒ ครั้งก็เป็นการดี แต่ถ้าหากร่างกายนี้ต้องทำงานมีเหงื่อไคลสกปรก หรือว่าต้องถูกสิ่งสกปรกในการเดินทางหรือในการประกอบการงานมาเปรอะเปื้อน เมื่อเสร็จจากธุรกิจแล้วก็ต้องอาบน้ำชำระร่างกายกัน ไม่เลือกว่าจะเป็นเวลาเช้าเป็นเวลาเย็น จิตใจก็เหมือนกัน เมื่อเกิดสกปรกเมื่อใดก็ต้องชำระกันเมื่อนั้น เช่นว่าเมื่อเกิดความโลภอยากได้ขึ้นมาในสิ่งที่ไม่ควรจะได้ ในสิ่งที่เป็นของ ๆ เขา ไม่ใช่เป็นของ ๆ ตน ก็ต้องปฏิบัติชำระความโลภให้สงบไปเสีย เมื่อเกิดความโกรธขึ้นเมื่อใด จะเป็นเวลาเช้า เวลาบ่าย หรือเวลาเที่ยง เวลากลางคืนหรือเวลาไหนก็ตาม ก็ต้องปฏิบัติชำระจิตใจ คือสงบความโกรธเสียในขณะนั้น เมื่อเกิดความหลงขึ้น ก็ให้มาพิจารณาดูใจว่าเกิดความหลงหรือเปล่า เมื่อพิจารณาดูใจให้เป็นตัวสติขึ้นมาแล้ว ก็ย่อมจะได้ปัญญารู้ตัวว่าหลงหรือไม่หลง จะทำให้มีสติยับยั้ง ก็เป็นการปฏิบัติชำระความหลงในขณะนั้น คือเรียกว่าการปฏิบัติธรรมนั้น เมื่อบังเกิดอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลสโลภโกรธหลง และเกิดกิเลสโลภโกรธหลงขึ้นเมื่อใด ก็ชำระจิตใจเมื่อนั้น คือต้องคอยชำระอารมณ์ สงบอารมณ์นั้นเสีย สงบความโลภความโกรธความหลงเสีย การปฏิบัติธรรมจึงต้องปฏิบัติอยู่เสมอดังที่กล่าวมาแล้ว ไม่มีจำกัดเวลาว่าเมื่อนั่นเมื่อนี่ แต่โดยปกตินั้นหากว่าชำระจิตใจของตัวให้บริสุทธิ์กันเสียทีหนึ่ง ตอนเย็นก่อนนอนก็ทีหนึ่งเหมือนดังอาบน้ำให้สะอาด แต่ว่าอาบใจให้สะอาดตอนเช้าทีหนึ่ง อาบน้ำให้สะอาด อาบใจให้สะอาดเสียทีหนึ่งเรียกว่าเป็นปกติ เหมือนดังทำวัตรเช้า ทำวัตรค่ำ ทำวัตรเย็น และนอกจากนี้ จิตใจสกปรกขึ้นเมื่อใด ก็ต้องชำระ ก็ต้องอาบจิตใจกันเมื่อนั้น เหมือนดังร่างกายสกปรกขึ้นเมื่อใด ก็ต้องอาบน้ำก็ต้องล้างกันเมื่อนั้น นี้เป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติอยู่เสมอดั่งนี้ ดูจิตใจของตัวเป็นประมาณ เมื่อจิตใจร้ายขึ้นมาสกปรกกันขึ้นมา ก็ต้องชำระกันเมื่อนั้น ไม่ว่าจะเป็นเวลาไหนจะต้องชำระทันที ถ้าไม่เช่นนั้นแล้วจิตใจก็จะลุอำนาจของโลภของโกรธของหลงซึ่งเป็นตัวสกปรกนั้น และเมื่อเป็นดั่งนี้แล้ว ก็จะกลายเป็นประกอบบาปคือความชั่ว ละกุศลซึ่งเป็นตัวความดี ฉะนั้นการชำระจิตใจจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุด

ในการชำระกายนั้นต้องใช้น้ำที่สะอาดชำระ ในการชำระจิตใจหรืออาบจิตใจนั้น ก็ต้องใช้ธัมมะอันได้แก่ **คุณธรรม** ดังที่เราสวดมนต์กันอยู่เมื่อเป็นเด็กว่า "**ธัมมะคือคุณากร**" ธัมมะคือบ่อเกิดของคุณคือเครื่องเกื้อกูลต่าง ๆ ต้องอาศัยน้ำคือธัมมะที่เป็น

อากรบ่อเกิดแห่งคุณ คือเครื่องเกื้อกูล เป็นต้นว่า ต้องอาศัยศีล ความตั้งใจงดเว้นจากสิกขาบทบัญญัติที่พระพุทธเจ้าได้ทรงห้ามเอาไว้ เช่นศีล ๕ หรือว่าศีลกรรมบถ เว้นจากฆ่า เว้นจากลัก เว้นจากประพฤติผิดในกาม ทางกาย เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาย เว้นจากพูดเพ้อเจ้อเหลวไหล นี่ทางวาจา เว้นจากความโลภเพ่งเล็งเอาของผู้อื่นมาเป็นของตน เว้นจากพยาบาทปองร้าย และ**มีสัมมาทิฏฐิ คือความเห็นชอบ เท่ากับเว้นจากมิจฉาทิฏฐิ** มาตั้งอยู่ในความเห็นชอบ **นี้เป็นศีล** ต้องหัดใจให้เป็นผู้สามารถงดเว้นได้ดังที่กล่าวมานี้ จากบาปที่จะกระทำทางกายวาจาทางใจ หรือจากความชั่วที่จะพึงกระทำทางกายทางวาจาทางใจ และปฏิบัติใน **สมาธิ** คือทำจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในธรรมคือส่วนกุศลที่เป็นความดีทั้งหลาย เช่นหัดใจให้ตั้งมั่นอยู่ใน **เมตตา** ความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข ไม่โกรธพยาบาท ใน **กรุณา**ความ**คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ไม่เบียดเบียน ปรากฏเป็นความสงสาร ความเอ็นดู มุทิตา** ความพลอยยินดีในความสุขความเจริญของผู้อื่น ไม่ริษยา และ **อุเบกขา** ความวางใจ**มัธยัสถ์เป็นกลาง ไม่ลุอำนาจของอคติ ปล่อยวางใจได้ให้เป็นปกติ มีความยุติธรรม** เมตตานี้เป็นเครื่องอาบจิตใจให้บริสุทธิ์จากโทสะพยาบาท และจากความสิเน่หาด้วย กรุณานั้นเป็นเครื่องอาบใจให้บริสุทธิ์สะอาดจากวิหิงสา ความคิดเบียดเบียน และความโทมนัสด้วย มุทิตานั้นเป็นเครื่องชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดจากความริษยาและความโสมนัสกระหยิ่มอยากจะได้ด้วย อุเบกขานั้นเป็นเครื่องอาบจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดจากความยินดียินร้าย และจากความหลงไม่รู้ตามความเป็นจริงด้วย เพราะ**ฉะนั้น** จึงจะต้องอบรม **พรหมวิหารธรรม** ทั้ง ๔ นี้ ธัมมะเป็นเครื่องอยู่ของพรหมคือผู้ใหญ่ มีเมตตาเป็นต้นนี้ ปลูกฝังให้มีอยู่ในจิตใจ เมื่อโทสะพยาบาทเกิดขึ้นเมื่อใดก็เอาเมตตาเข้าดับเข้าอาบทันที ความคิดเบียดเบียนมีเมื่อใด ก็เอากรุณาเข้าอาบน้ำชำระจิตทันที ริษยาเกิดขึ้นเมื่อใด ก็เอามุทิตามาชำระอาบจิตทันที ความยินดีความยินร้ายความลำเอียงความไม่ยุติธรรมเกิดขึ้นเมื่อใด ก็เอาอุเบกขาซึ่งเป็นตัวความยุติธรรม ปลงใจลงไปในกรรม ว่าทุกคนมีกรรมเป็นของ ๆ ตน ใครทำดีก็ได้ดี ทำชั่วก็ได้ชั่ว ก็ให้เขาดีเขาชั่วไปตามกรรมของเขา ไม่ว่าจะเป็นคนใกล้ชิด หรือคนห่างไกลมีความยุติธรรมเสมอกันหมด ชั่วเป็นชั่ว ดีเป็นดี ไม่สับปลับกัน เพราะใจคนนั้น ถ้าใจตัวเองสับปลับตัวเอง ถือคนดีเป็นคนชั่ว ถือคนชั่วเป็นคนดี แม้โดยไม่รู้ เมื่อมี

อุเบกขาปลงได้ในกรรม พิจารณาแล้วก็จะรู้ได้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว ใครดีใครชั่ว ปฏิบัติให้ถูกต้องและยุติธรรม เมื่อรู้สึกว่าใจจะลำเอียงขึ้นเมื่อใด ก็เอาอุเบกขาเข้าดับ เข้าอาบใจทันที ใจก็จะบริสุทธิ์สะอาด ใจที่บริสุทธิ์สะอาดที่เป็นใจดั่งนี้เองชื่อว่าเป็น **ใจที่ดื่มธัมมะ** เหมือนอย่างบุคคลเมื่อมีความกระหายก็ดื่มน้ำแก้กระหาย ความกระหายซึ่งเป็นความเดือดร้อนทางกายก็ดับไป จิตใจนี้เมื่อเป็นจิตใจที่ร้ายดั่งที่กล่าวมา ก็เป็นจิตใจที่รุ่มร้อน ดิ้นรนไม่สงบ เพราะฉะนั้น เมื่อมาดื่มธัมมะ ดื่มเมตตา ดื่มกรุณา ดื่มมุทิตา ดื่มอุเบกขา ใจก็บริสุทธิ์ สะอาดจากกิเลสที่ร้ายกาจเหล่านี้ เมื่อเป็นดั่งนี้ จิตใจที่กระหายรุ่มร้อนก็กลายเป็นจิตใจที่สงบเย็นมีความสุข ใจก็ผ่องใส เพราะฉะนั้นจึงได้มีพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า "**ธมฺมปีติ สุขํ เสติ วิปฺปสนฺเนน เจตสา ผู้ที่มีใจผ่องใสแล้วดื่มธรรมที่เรียกว่าธรรมปีติ ย่อมอยู่เป็นสุข อริยปฺปเวทิเต ธมฺเม สทา รมติ ปณฺฑิโต บัณฑิตย่อมรื่นรมย์ในธรรมที่พระอริยเจ้าประกาศไว้แล้วทุกเมื่อ**" ดั่งนี้ คือว่าการที่จะดื่มธัมมะได้ให้มีความสุขในธรรมได้ดังกล่าว ทุกคนผู้ที่ดื่มธัมมะนั้นก็จะต้องมีความรื่นรมย์ในธัมมะที่พระอริยเจ้าประกาศแล้ว ชอบธัมมะเหมือนอย่างคนที่กระหายน้ำก็ต้องรื่นรมย์ในน้ำ คือว่าชอบน้ำ ชอบน้ำดื่มจะดื่มน้ำ ถ้าหากว่าเกลียดน้ำก็ย่อมจะไม่ดื่มน้ำ เมื่อไม่ดื่มน้ำก็แก้กระหายไม่ได้ฉันใดก็ดี คนที่มีจิตใจรุ่มร้อนกระวนกระวายไม่สงบ เพราะความร้ายของใจคือตัวกิเลส ถ้าหากว่าเกลียดธัมมะ ไม่ดื่มธัมมะก็ไม่มีอะไรจะมาชำระใจให้สะอาดได้ จะเอาโลภชำระโลภ โกรธชำระโกรธ หลงชำระหลงนั้น ก็ยิ่งเพิ่มโลภโกรธหลงมากขึ้นอีก ทำจิตใจให้สกปรกมากขึ้นอีก เหมือนอย่างว่าโลภขึ้นมาอยากจะได้อะไรก็ต้องได้ ก็เรียกว่าเอาความโลภมาดับมาชำระโลภ โกรธขึ้นมาอยากจะทำร้ายใครก็ทำร้ายเขา ครั้นทำร้ายเขาแล้วก็พอใจ ก็เรียกว่าเอาความโกรธมาชำระความโกรธ หลงขึ้นมาก็จะต้องได้ จะต้องปฏิบัติไปตามที่หลง ก็เรียกว่าเอาความหลงมาชำระความหลง ก็ยิ่งเพิ่มโลภเพิ่มโกรธเพิ่มหลงมากขึ้น เพิ่มความสกปรกของใจมากขึ้น ยิ่งร้ายมากขึ้น แต่ถ้าหากว่าเอาธัมมะมาชำระดังที่กล่าวมาแล้ว จะชำระสิ่งที่สกปรกของใจออกไป แต่ว่าจะต้องไม่เกลียดธัมมะจะ **ต้องรื่นรมย์ จะต้องชอบธัมมะ**

เพราะฉะนั้น บุคคลที่ชอบธัมมะ ไม่เกลียดธัมมะ รื่นรมย์ในธัมมะ จะต้องเป็นบัณฑิต คือเป็นผู้ที่มีปัญญา รู้จักธัมมะ รู้จักประโยชน์ของธัมมะ รู้จักคุณของธัมมะ

และปฏิบัติธัมมะอันนี้เป็นข้อสำคัญ ถ้าเป็นพาลเสียแล้วเกลียดธัมมะ เป็นบัณฑิตจึงจะชอบธัมมะ เมื่อเป็นพาลเกลียดธัมมะก็ไม่ดื่มธัมมะ ดื่มโลภ ดื่มโกรธดื่มหลงกันเรื่อยไป ใจก็ยิ่งร้ายเรื่อยไป แต่เมื่อเป็นบัณฑิตมีปัญญา จึงจะชอบธัมมะ ดื่มธัมมะ ก็เป็นอันว่าชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดยิ่งขึ้น ๆ จนถึงเป็นอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นการปฏิบัติดั่งนี้แหละชื่อว่าเป็นการปฏิบัติพุทธศาสนาโดยตรง เพราะฉะนั้น จึงขอเชิญชวนให้ทุก ๆ ท่านพากันเป็นบัณฑิตอย่าเป็นพาล คืออย่าเกลียดธัมมะ เกลียดธัมมะเป็นพาล แต่ถ้าชอบธัมมะ รักธัมมะ จึงเป็นบัณฑิต และก็ **ขอให้พร้อมกันปฏิบัติธัมมะ** คือปฏิบัติอยู่ในศีล ในสมาธิ ในปัญญา ดังที่แสดงมา **และพร้อมกันดื่มธัมมะ** เหมือนดังดื่มถวายพระพรสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ซึ่งเจริญพระชนมพรรษาบรรจบครบ ๕ รอบ ๖๐ พระ-**พรรษาบริบูรณ์ในวันนี้ จึงขอให้เราทั้งหลายได้พร้อมกัน **ดื่มธัมมะถวายพระพร** โดยนัยที่แสดงมาโดยทั่วกัน อธิษฐานจิตน้อมถวาย ขอให้สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระเจริญด้วยสรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลทุกประการ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรสธิดา ให้เสด็จสถิตอยู่เป็นนาถรัตน์คือที่พึ่งอันประเสริฐแห่งพสกนิกร ประเทศชาติ ประชาชนชาวไทยทั้งหมดตลอดจิรัฏฐิติกาล เทอญ.

2 030010 250889
ราคา 270.00 บาท